T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE SOSYAL POLİTİKALARDA KADIN (1999-2004)

DOKTORA TEZİ
Muhabbet DOYRAN

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Serkan TUNA

İstanbul 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE SOSYAL POLİTİKALARDA KADIN (1999-2004)

DOKTORA TEZİ

Muhabbet DOYRAN
29020920013

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Serkan TUNA

İstanbul 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü

DOKTORA

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : **Muhabbet DOYRAN** Numarası: **2902090013**

Anabilim/Bilim Dalı :**Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi** Danışman: **Doç.Dr.Serkan TUNA**

Tez Savunma Tarihi : **06.08.2019** Tez Savunma Saati: **13:30**

Tez Başlığı : **"TÜRKİYE'DE SOSYAL POLİTİKALARDA KADIN (1999-2004)"**

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin **50. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜ'NE** OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Doç.Dr.Serkan TUNA (Danışman)		Kabul
2- Doç.Dr.Aynur SOYDAN ERDEMİR		Kabul
3- Prof.Dr.Bülent BAKAR (Mar.Üni.Fen Edb.Fak.)		Kabul
4- Dr.Öğr.Üyesi Hayrünisa ALP		Kabul
5- Doç.Dr.Eminalp MALKOÇ (İTÜ)		Kabul
YEDEK JÜRİ ÜYESİ		
1- Doç.Dr.Önder KOCATÜRK		
2- Doç.Dr.Ş.Can ERDEM (Mar.Üni.Fen Edb.Fk.)		

YEMİN METNİ

"Doktora tezi olarak sunduğum **Türkiye'de Sosyal Politikalarda Kadın (1999-2004)** adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım."

06.08.2019

Muhabbet DOYRAN

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No	10285313
Yazar Adı / Soyadı	MUHABBET DOYRAN
T.C.Kimlik No	11074066274
Telefon	5333366033
E-Posta	doyranmuhabbet@hotmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	TÜRKİYE'DE SOSYAL POLİTİKALARDA KADIN (1999-2004)
Tezin Tercümesi	WOMAN IN TURKEY IN SOCIAL POLICY(1999-2004)
Konu	Türk İnkılap Tarihi = History of Turkish Revolution ; Eğitim ve Öğretim = Education and Training
Üniversite	İstanbul Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Anabilim Dalı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı
Bilim Dalı	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı
Tez Türü	Doktora
Yılı	2019
Sayfa	393
Tez Danışmanları	DOÇ. DR. SERKAN TUNA
Dizin Terimleri	İstihdam=Employment ; Çalışan kadınlar=Working women ; İşçi kadınlar=Female worker ; Sosyal hukuk devleti=Social legal state
Önerilen Dizin Terimleri	

28.08.2019

İmza:.....

ÖZET

"Türkiye'de Sosyal Politikalarda Kadın (1999-2004)" konulu doktora tez çalışmasında eğitim ve çalışma yaşamı özelinde Türkiye'de kadına yönelik sosyal politikalar incelenmiştir. Bu çerçevede sosyal politikalara etki eden ulusal ve uluslararası düzenlemeler belirlenerek bunların nasıl uygulandığı ve hangi sonuçlara yol açtığı tarihsel araştırma yöntemi içerisinde değerlendirilmiştir. Buna göre Türkiye, gerek eğitim gerekse istihdam alanında önemli uluslararası sözleşmeleri kabul etmiş ve bunların da etkisiyle iç hukukunda çeşitli düzenlemeleri hayata geçirmiştir. Bunun sonucunda, sekiz yıllık eğitim de dâhil olmak üzere eğitimin her kademesinde gelişmeler yaşanmakla birlikte kız çocuklarının eğitime katılmaları ve kadın öğretmenler konusundaki hedeflere tam olarak ulaşılamamıştır. Ekonomik kriz ortamında kadın istihdamına yönelik de önemli faaliyetler yürütülmüştür. Başta Avrupa Birliği müktesebatı olmak üzere istihdam alanında da yeni bir mevzuat kabul edilmiş ve kadının istihdamdaki konumunun güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Ancak ekonomik krizin etkilerinin yanı sıra özelleştirme politikasının da etkisiyle kadın istihdamında çeşitli problemler yaşanmıştır. Bu açıdan eğitimde olduğu gibi istihdam alanında da hedeflere ulaşmak mümkün olmamıştır. Tüm bunlardan hareketle, 1999-2004 döneminde Türkiye'de kadına yönelik yürütülen sosyal politikalarda uluslararası sözleşmelerin önemli bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bunların da katkısıyla iç mevzuatta önemli değişikliklere gidilerek kayda değer uygulamalar söz konusu olmuşsa da bunların etkisi sınırlı kalmıştır.

Anahtar kelimeler: Sosyal Politika, Kadın, Eğitim, İstihdam, Sosyal Güvenlik

ABSTRACT

Doctoral thesis on “Women in Turkey in social policy (1999-2004)” education and social policies for working women in Turkey in private life were examined. In this context, national and international regulations affecting social policies were determined and evaluated in the historical research method. According to this, Turkey in the field of education as well as employment adopted international conventions and, under the influence of these, implemented various regulations in domestic law. As a result, progress has been made in all levels of education, including eight years of education, but the goals of girls' participation in education and female teachers have not been fully achieved. In the economic crisis environment, important activities were carried out for women's employment. A new legislation was adopted in the field of employment, in particular the European acquis communautaire and the aim was to strengthen the position of women in employment. However, due to the effects of the economic crisis as well as the privatization policy, various problems were experienced in female employment. In this respect, it was not possible to reach the targets in the field of employment as in education. All this having been said, it is seen that international agreements have an important effect on social policies for woman in the period 1999-2004. Although significant changes have been made in the domestic legislation with the contribution of these, significant impacts have been observed, but their impact has been limited.

Key words: Social Policy, Women, Education, Employment, Social Security Page.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **v**
ABSTRACT ..... **vi**
İÇİNDEKİLER ..... **vii**
ÖNSÖZ ..... **xii**
TABLO LİSTESİ ..... **xiv**
KISALTMA LİSTESİ ..... **xvii**
GİRİŞ **1**

BÖLÜM 1 OKUL ÖNCESİ VE ZORUNLU TEMEL EĞİTİM POLİTİKALARINDA KADIN **13**
1. Okul Öncesi Eğitim 15
2. 8 Yıllık Kesintisiz ve Zorunlu Temel Eğitim 29
2.1. Zorunlu Temel Eğitimin Yaygınlaştırılması ve Geliştirilmesine Yönelik Politika, Proje ve Programlar 33
2.1.1. Temel Eğitim Politikaları 33
2.1.2. Öğretmen Politikaları 52
2.1.3. Ulusal ve Uluslararası Proje ve Programlar 61
2.1.3.1. Eğitimde Çağı Yakalama 2000 Projesi 61
2.1.3.2. Eğitime Katkı Payı Uygulaması 61
2.1.3.3. Temel Eğitim Programı (TEP) 64
2.1.3.4. Bilgisayar Destekli Eğitim 65
2.1.3.5. Temel Eğitime Destek Projesi: Avrupa Birliği Akdeniz Programı (MEDA) 67
2.1.3.6. Umut 2000-Ateş Böceği Projesi 69
2.1.3.7. Kardelenler-Çağdaş Türkiye'nin Çağdaş Kızları Projesi 69
2.1.3.8. Sosyal Riski Azaltma Projesi 72
2.1.3.9. Anadolu'da Bir Kızım Var, Öğretmen Olacak Projesi 74
2.1.3.10. Ücretsiz Kitap Kampanyası 75
2.1.3.11. Haydi Kızlar Okula Projesi 75

2.1.3.12. Eğitime Yüzde Yüz Destek Kampanyası 78
2.1.4. Türkiye'de Eğitimi Etkileyen Depremler..... 79
2.2. İlköğretim Kurumlarında Yaşanan Gelişmeler..... 81
2.2.1. Yatılı İlköğretim Bölge Okulları ve Pansiyonlu İlköğretim Okulları ... 84
2.2.2. Birleştirilmiş Sınıflı İlköğretim Okulları 87
2.2.3. Gezici Köy Okulları 89
2.2.4. Müfredat Laboratuvar Okulları 90
2.2.5. Taşımalı Sistem..... 90
2.2.6. Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar İçin Oluşturulmuş Kurumlar 97
2.2.7. Açık İlköğretim Okulu 99
2.2.8. Kur'an Kursu..... 100

BÖLÜM 2 ORTAÖĞRETİM, YÜKSEKÖĞRETİM VE YAŞAM BOYU EĞİTİM POLİTİKALARINDA KADIN 102
1. Ortaöğretim 102
1.1. Ortaöğretim Kurumlarının Geliştirilmesine Yönelik Eğitim ve Öğretmen Politikaları..... 102
1.2. Ulusal ve Uluslararası Proje ve Programlar..... 113
1.2.1. Ortaöğretimi Yeniden Yapılandırma Projesi 113
1.2.1.1. Meslekî Eğitim ve Öğretim Sistemini Güçlendirme Projesi (MEGEP)..... 113
1.2.1.1.1. Leonardo da Vinci Programı..... 115
1.2.1.2. Meslekî Eğitim ve Öğretimin Modernizasyonu (MTEM)..... 118
1.3. Ortaöğretim Kademesinde Yer Alan Okullar ve Yaşanan Gelişmeler 119
1.3.1. Genel Liseler 119
1.3.2. Meslekî ve Teknik Eğitim Öğretim Okulları 122
1.3.2.1. Kız ve Erkek Teknik Öğretim Okulları 132
1.3.2.2. Ticaret ve Turizm Öğretim Okulları..... 134
1.3.2.3. Çok Programlı Liseler 135
1.3.2.4. İşletmelerde Meslek Eğitimi Veren Okullar..... 136
1.3.2.5. Din Öğretimi Okulları 137
1.3.2.6. Sağlık Eğitim Kurumları 142
1.3.2.7. Özel Eğitim-Öğretim Kurumları 144
1.3.2.8. Özel Meslekî ve Teknik Ortaöğretim Kurumları 145

1.3.2.9. Açık Öğretim Lisesi ve Mesleki ve Teknik Açık Ortaöğretim Okulu 146
2. Yükseköğretim 147
2.1. Yükseköğretimde Hayata Geçirilen AB Eğitim Programları 151
2.1.1. Socrates Programı 152
2.1.2. Bologna Süreci 153
2.2. Jean Monnet Burs Programı (JMBP) 154
2.3. Yükseköğretimde Yürütülen Politikalar 155
2.3.1. Örgün Yükseköğretim Kurumlarında Yürütülen Politikalar 155
2.3.2. Yükseköğretimde Yaşanan Sorunlar ve Çözümleri 167
2.3.3. Açık Öğretim Fakültesi 173
3. Yaşam Boyu Eğitime Yönelik Politikalar 174
3.1. Yaşam Boyu Eğitimde AB Eğitim Programlarının Etkisi 177
3.2. Okuma-Yazma Kursları 179
3.3. Çıraklık Eğitimi ve Meslek Edindirme Kursları 183

BÖLÜM 3 İSTİHDAM POLİTİKALARINDA KADIN 188
1. Kadın İstihdamı Politikalarına Yönelik Temel Düzenlemeler 188
1.1. Kadın İstihdamına Yönelik Temel İlkeler 188
1.1.1. Çalışma Hakkı 188
1.1.2. Eşitlik Hakkı 193
1.1.3. Ayrımcılık 203
1.1.3.1. Çalışma Koşullarında Ayrımcılık 206
1.2. Kadın İstihdamına Yönelik Ulusal ve Uluslararası Düzenlemeler 209
1.2.1. Ağır ve Tehlikeli İşlerde Çalışma 210
1.2.1.1. ILO 45 Sayılı Yeraltı İşlerinde Kadınların Çalıştırılması Sözleşmesi 210
1.2.1.2. Kadınların Ağır ve Tehlikeli İşlerde Çalıştırılmaları Yönetmeliği 210
1.2.1.3. Avrupa Sosyal Şartı 212
1.2.2. Zorla Çalıştırma ve Zorla Çalıştırmanın Kaldırılması 212
1.2.3. Kadınların Gece Postasında Çalışmaları 214
1.2.4. Kadınların Gebelik, Analık ve Emzirme Durumunda Çalışması 214
1.2.5. İş Sağlığı ve Güvenliği 221

1.2.5.1. ILO 155 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği ve Çalışma Ortamına İlişkin Sözleşmesi 222
1.2.5.2. Avrupa Komisyonu Belgelerinde İş Sağlığı ve Güvenliği 223
1.2.5.3. Türkiye'nin İş Sağlığı ve Güvenliği Alanında Yaptığı Düzenlemeler 224
2. Temel İlke ve Düzenlemeler Kapsamında Kadın İstihdamındaki Gelişmeler . 227
2.1. Kadının İşgücüne Katılımı 227
2.1.1. Kadının İşgücüne Katılamama Nedenleri 232
2.2. Kadın İstihdamına Yönelik Yürütülen Politikalar 234
2.2.1. ILO 122 Sayılı İstihdam Politikası Sözleşmesi ve Türkiye'ye Etkisi . 234
2.2.2. İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun Oluşturulması ve İstihdama Yönelik Çalışmaları 237
2.3. Kadın İstihdamındaki Gelişmeler ve Sonuçları 239
2.4. Çocuk İşçiliği Konusundaki Gelişmeler 262
2.4.1. ILO 138 Sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi 266
2.4.2. 182 Sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi 270
2.5. Ücret Politikaları 275
2.5.1. Eşit İşe Eşit Ücret 275
2.5.2. Ücretlerin Korunması 279
2.5.3. Asgari Ücret 283
2.5.3.1. ILO 26 Sayılı Asgari Ücret Tespit Yöntemlerine İlişkin Sözleşme 283
2.5.3.2. ILO 99 Sayılı Asgari Ücret Tespit Mekanizması Sözleşmesi 284
2.6. İşsizlik 285
2.6.1. ILO 2 Sayılı İşsizlik Sözleşmesi 285
2.6.2. Özelleştirme Konusundaki Gelişmeler 295
2.6.3. Hizmet İlişkisine Son Verilmesi ve İş Güvencesi 313
2.6.3.1. 158 Sayılı Hizmet İlişkisine Son Verilmesi Sözleşmesi 313
2.6.4. İşsizlik Sigortası 318
3. Sosyal Güvenlik Politikaları 322
3.1. ILO 102 Sayılı Sosyal Güvenliğin Asgari Normları Hakkında Sözleşme 323
3.2. ILO 118 Sayılı Muamele Eşitliği (Sosyal Güvenlik) Sözleşmesi 324
3.3. Sosyal Güvenlik Konusundaki Gelişmeler 325

3.3.1. Emeklilik ve Sosyal Yardımlar 333
3.3.1.1. Yeşil Kart..... 338
3.4. Kayıt Dışı Çalışma..... 339
SONUÇ..... 345
KAYNAKÇA 353
ÖZGEÇMİŞ..... 374

ÖNSÖZ

"Türkiye'de Sosyal Politikalarda Kadın (1999-2004)" başlıklı tez çalışmasında, sosyal politikaların en önemli iki alanı olan eğitim ve çalışma yaşamı özelinde Türkiye'deki kadınların durumu incelenmektedir. Çalışmanın amacı, 1999 yılında başlayan 2001 yılında derinleşen ve 2004 yılına kadar devam eden ekonomik kriz ortamında izlenen kadınlara yönelik sosyal politikalar ve bunların sonuçlarını değerlendirmektir. Bu dönem, Türkiye'nin başta AB olmak üzere uluslararası ilişkiler açısından da oldukça yoğun olduğu bir döneme karşılık gelmektedir. Böylece adı geçen çalışmayla, bir yandan Türkiye'nin uluslararası sorumlulukları da içerecek şekilde sosyal politikalarına etki eden düzenlemeler ortaya konmakta ve sayısal verilerle bu politikaların eğitim ve çalışma yaşamındaki başarı düzeyleri ölçülmektedir. Bu döneme yönelik doğrudan bir çalışma olmamasından hareketle, tez çalışmasının sosyal politika ve tarih çalışmalarına olduğu kadar kadın tarihine de özgün bir katkı oluşturması öngörülmektedir.

Çalışma giriş kısmı dışında üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, tarihsel açıdan eğitim ve çalışma yaşamında yapılan önemli düzenleme ve gelişmeler özetlendikten sonra birinci bölümde eğitime yönelik uygulamalar kapsamında okul öncesi ve zorunlu temel eğitim politikaları ele alınmıştır. Bu bağlamda eğitim alanında alınan kararlarla hayata geçirilen ulusal ve uluslararası proje ve programların etkilerinin yanı sıra kadın öğretmenlere yönelik gelişmeler araştırılmıştır.

Ortaöğretim, yükseköğretim ve yaşam boyu eğitim politikalarının ele alındığı ikinci bölümde genel liseler, mesleki ve teknik eğitim okullarında eğitim alan kız çocuklarının eğitim sürecine katılımları belirlenmeye çalışıldığı gibi yükseköğretimde yürütülen politikalar değerlendirilmiş ve yaşam boyu eğitim politikaları kapsamında kadınlara yönelik uygulamalar irdelenmiştir.

Üçüncü ve son bölümün konusunu istihdam politikalarında kadın oluşturmaktadır. Bu çerçevede kriz ortamında istihdamı planlamaya yönelik düzenlemelerle birlikte meydana getirilen yeni kuruluşlar aktarılmış ve bunların etki ve sonuçları belirlenmeye çalışılmıştır.

Tarihsel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışma için kapsamlı bir literatür taraması yapıldığı gibi çalışma döneminde görev yapan ilgili bakan, bürokrat, akademisyen ve uzmanlarla görüşmeler yapılmıştır. Bu kapsamda birinci el kaynaklara ağırlık verilerek Resmi Gazete ve TBMM Tutanakları ile dönemin önde gelen süreli yayınları taranmış, çeşitli bakanlıklarla sivil toplum kuruluşlarından bilgi ve belge talep edilmiş, istatistiki verilere ulaşılmış ve Türkiye'nin imzaladığı uluslararası sözleşmeler incelenmiştir. Bunların yanı sıra çalışmayla ilgili kitap ve tezlerin de içerisinde yer aldığı ikinci el kaynaklar gözden geçirilmiştir. Tez planı çerçevesinde tasnif edilip değerlendirilen bu kaynaklar her bölüm içerisinde tematik ve kronolojik olarak metne yansıtılmıştır.

Tez çalışmamın başlangıcında danışmanlığımı üstlenen ancak daha sonra vefat eden Sayın Prof. Dr. Toktamış Ateş ile Sayın Prof. Dr. Nermin Yurdsever Ateş'i saygıyla anıyorum. Daha sonra danışmanlığımı üstlenen ve çalışmanın her aşamasında yardımlarını esirgemeyen, motivasyonumun sürekli yüksek olmasını sağlayan Sayın Doç. Dr. Serkan Tuna'ya ve uzun soluklu çalışmamda her zaman yanımda olan sevgili çocuklarım Duygu ve Doruk'a sonsuz teşekkürler ediyorum.

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 İlköğretim Okullarında Yaşanan Sayısal Gelişmeler (1980-1998)..... 3
Tablo 2 Genel Ortaokul Kurumundaki Sayılar (1980-1997)..... 4
Tablo 3 Genel Liselerde Öğrenci ve Öğretmen Sayıları..... 5
Tablo 4 Meslekî ve Teknik Liselerindeki Sayısal Gelişmeler..... 5
Tablo 5 Yükseköğretim Kurumlarındaki Sayılar..... 7
Tablo 6 1989, 1998 Yıllarında Çalışabilir Yaş Bazında Kadının İşgücü, İstihdam ve İşsizlik Oranları (%)..... 8
Tablo 7 Ülkelere ve Yaş Grubuna Göre Kadının İşgücüne Katılım Oranı (%)..... 8
Tablo 8 Eğitim Düzeyine ve Yıllara Göre Kadın İstihdam Oranı (1989, 1998 %) ... 10
Tablo 9 Eğitim Düzeyine ve Yıllara (1989, 1998) Göre Kadın İşsizlik Oranı (%) ... 11
Tablo 10 Sosyal Güvenlik Kuruluşlarına Kayıtlı Kadın Oranı (%)..... 12
Tablo 11 Okul Öncesi Eğitim Kademesinde Okul, Kız Öğrenci ve Kadın Öğretmen Sayılarında Yaşanan Gelişmeler..... 26
Tablo 12 Özel Okul Öncesi Öğretim Okullarında Öğretmen ve Kız Öğrenci Sayısı 26
Tablo 13 Okul Öncesi Eğitimde Çeşitli Kademelerdeki Resmî Okullar Bünyesinde Bulunan Anasınıfları, Kız Öğrenci ve Öğretmen Sayıları..... 27
Tablo 14 Okul Öncesi Eğitimde Çeşitli Kademelerdeki Özel Okullar Bünyesinde Bulunan Anasınıfları, Kız Öğrenci ve Öğretmen Sayıları..... 28
Tablo 15 Türkiye'de Okul Çağı Nüfusundaki Gelişmeler (1999-2003) (1000)..... 31
Tablo 16 Genel İlköğretim Okullarında Yaşanan Gelişmeler..... 82
Tablo 17 Resmî İlköğretim Okullarında Yaşanan Sayısal Gelişmeler..... 82
Tablo 18 Köylerde Bulunan İlköğretim Okul, Şube, Öğretmen ve Kız Öğrenci Sayısı 83
Tablo 19 Özel İlköğretim Kurumlarında Okul, Kız Öğrenci ve Öğretmen Sayısı 83
Tablo 20 YİBO'larda Yaşanan Sayısal Gelişmeler..... 86
Tablo 21 PİO'larda Yaşanan Sayısal Gelişmeler..... 86
Tablo 22 Birleştirilmiş Sınıflarda Yaşanan Sayısal Gelişmeler..... 89
Tablo 23 Yıllara Göre Taşımalı İlköğretimde Taşınan Öğrenci Sayısı..... 96
Tablo 24 Özel Eğitim Veren İlköğretim Kurumlarında Yaşanan Sayısal Gelişmeler99
Tablo 25 Açık İlköğretim Okulunda Yaşanan Sayısal Gelişmeler..... 100
Tablo 26 Ortaöğretimden Mezun Olan Kız Öğrenci Oranları..... 111
Tablo 27 Genel Ortaöğretimde Yaşanan Sayısal Gelişmeler..... 120
Tablo 28 Ortaöğretimde Resmî Okullardaki Sayısal Gelişmeler..... 121
Tablo 29 Ortaöğretimde Özel Okullardaki Sayısal Gelişmeler..... 121
Tablo 30 Kız Teknik Öğretim Okullarında Yaşanan Sayısal Gelişmeler..... 133
Tablo 31 Erkek Teknik Öğretim Okullarında Yaşanan Sayısal Gelişmeler..... 134
Tablo 32 Ticaret ve Turizm Öğretim Kurumlarında Yaşanan Sayısal Gelişmeler.. 135
Tablo 33 Çok Programlı Liselerde Öğretmen Öğrenci Sayıları..... 136

Tablo 34 İşletmelerde Meslek Eğitimi Gören Toplam Öğrenci Sayısı 137
Tablo 35 İmam Hatip Liseleri'nde Öğrenci Öğretmen ve Kız Öğrenci Sayısı 141
Tablo 36 İmam Hatip Liselilerin Bazı Lisans Programlarına Yerleşme Sayıları (1998-2002) 141
Tablo 37 Meslekî ve Teknik Ortaöğretimde Sağlık Eğitiminde Yaşanan Sayısal Gelişmeler 143
Tablo 38 Diğer Bakanlıklara Bağlı Meslek Liselerinde Bulunan Öğrenci, Öğretmen Sayısı 144
Tablo 39 Meslekî ve Teknik Ortaöğretimde Özel Eğitimde Yaşanan Sayısal Gelişmeler 145
Tablo 40 Özel Meslekî ve Teknik Okullarında Yaşanan Sayısal Gelişmeler 146
Tablo 41 Açık Ortaöğretimde Yaşanan Sayısal Gelişmeler 147
Tablo 42 Akademik Yıllara Göre Bursiyer Sayıları 155
Tablo 43 Yıllar Bazında Örgün Yükseköğretim Kurumlarındaki Toplam Öğrenci Sayısı 166
Tablo 44 Yükseköğretimde (Lisans) Öğretim Alanlarına Göre Kız Öğrenci Sayısı 166
Tablo 45 Yükseköğretim Kurumlarında, Ön Lisans, Lisans, Yüksek Lisans, Doktora ve Tıpta Uzmanlık Programlarındaki Kız Öğrenci Sayısı 167
Tablo 46 Yükseköğretimde Öğretim Yılına Göre Öğretim Elemanı, Kız Öğrenci, Mezun Olan Kız Öğrenci Sayısı ve Kız Öğrenci Oranı 168
Tablo 47 Öğretim Üyeleri ve Araştırma Görevlilerinin Türk Lirası Cinsinden Maaş Farkları 169
Tablo 48 Vakıf Üniversitelerinde Yıllara Göre Kayıt Yaptırmış Olan Kız Öğrenci Sayısı 170
Tablo 49 Meslekî Teknik Lise Çıkışlı Adaylardan MYO'lara Yıllar İtibariyle Yerleşen Öğrenci Oranı 171
Tablo 50 Resmî ve Özel Yurtlar İle Burada Kalan Kız Öğrenci Sayısı 172
Tablo 51 Açık Öğretim Fakültesinde Öğrenci Sayısı ve Okullaşma Oranı 173
Tablo 52 Yaşam Boyu Eğitim'de (Yaygın Eğitim) Sayısal Gelişmeler 176
Tablo 53 Okuma-Yazma Kurslarında Yaşanan Sayısal Gelişmeler 183
Tablo 54 Çıraklık Eğitiminde Sayısal Gelişmeler 185
Tablo 55 Pratik Kız Sanat Okullarında Sayısal Gelişmeler 186
Tablo 56 Meslek Kurslarında Yaşanan Sayısal Gelişmeler 187
Tablo 57 Kadınların İşgücü Piyasasındaki Durumu 227
Tablo 58 AB-15, OECD ve Türkiye'de Yıllara, İşgücüne Katılma Oranı (%), (15-64 yaş) 228
Tablo 59 Kentli Kadının İşgücü ve İstihdam Durumu (15+Yaş Grubu, 1000 Kişi) 229
Tablo 60 Kırsal Bölge Kadınının İşgücü ve İstihdam Durumu (15+Yaş Grubu, 1000 Kişi) 230
Tablo 61 Yıllara ve Medeni Duruma Göre Kadının İşgücüne Katılma Oranı (%) .. 231
Tablo 62 Kadınların Yıllara ve Eğitim Durumlarına Göre İşgücüne Katılım Oranı (%), (15 yaş ve üzeri) 232
Tablo 63 İşgücüne Dâhil Olamama Nedenine Göre İşgücüne Katılamayan Kadın (15+ yaş) Sayısı (1000) 233

Tablo 64 Kadınların İşgücüne Katılmamama Nedenleri (%) 233
Tablo 65 2004 Yılında Eğitim Düzeylerine Göre Özel İstihdam Bürolarına Yapılan Başvurular ve İşe Yerleştirilenlerin Sayısı..... 238
Tablo 66 2004 Yılı Verileriyle Özel İstihdam Bürolarına Başvuru Yapanların ve İşe Yerleştirilenlerin Yaş Gruplarına Göre Sayıları 238
Tablo 67 Sekizinci Yıllık Beş Kalkınma Planına Göre Yurtiçi İşgücü Piyasasındaki Sayılar 244
Tablo 68 Yaş Grubuna Göre İstihdam Edilen Kadın Sayısı (1000)..... 259
Tablo 69 İşteki Duruma Göre İstihdam Edilen Kadın Sayısı (Kent) 259
Tablo 70 İstihdam Edilen Kadınların Yıllara Göre Ekonomik Faaliyet Kolları ile Tarım ve İnşaat Sektörlerinde Çalışanların Sayısı (1000 kişi, 15+ yaş) 260
Tablo 71 Yıllara Göre Sanayi Sektöründe Toplam ve Kadın Çalışanların Sayısı (1000 kişi, 15+ yaş) 260
Tablo 72 Yıllara Göre Hizmet Sektöründe Toplam ve Kadın Çalışanların Sayısı (1000 kişi, 15+ yaş)..... 261
Tablo 73 Akademik Unvanlarına ve Yıllara (2000-2004) Göre Yükseköğretimde Görevli Kadın Öğretim Üyesi Sayısı 262
Tablo 74 Yıllara (2000-2004) Göre Türkiye'de Görev Yapan Kadın Cumhuriyet Savcısı ve Hâkim Sayısı..... 262
Tablo 75 Yıllara (1999-2002) Göre Çocuk İşgücü (12-17 yaş) Oranı (%)..... 270
Tablo 76 Türkiye'de Yıllara Göre İşsizlik Sayı ve Oranları..... 291
Tablo 77 Türkiye ve Çeşitli Ülkelerdeki Toplam İşsizlik Oranı (%)..... 292
Tablo 78 Türkiye'de Yıllara Göre Toplam ve Kadın İşsiz Sayısı (1000)..... 292
Tablo 79 Yaş Grubuna Göre Kadın İşsiz Sayısı (1000)..... 293
Tablo 80 Türkiye'de Kadın İşsizlerin Yıllara ve İş Arama Sürelerine Göre Dağılım Oranı (%), (15+yaş) 293
Tablo 81 Kentlerde Kadın İşsizlerin Yıllara ve İş Arama Sürelerine Göre Dağılım Oranı (%, 15+yaş) 294
Tablo 82 Kırsalda Kadın İşsizlerin Yıllara ve İş Arama Sürelerine Göre Dağılım Oranı (%), (15+yaş) 294
Tablo 83 %50'nin Üzerinde Kamu Payı Blok Hisse Senedi Satışı Yoluyla Özelleştirilen Kuruluşlar 309
Tablo 84 Varlık Satışı/İşletme Hakkı Devri Yoluyla Özelleştirilen Tesis ve İşletmeler 311
Tablo 85 Sosyal Sigortalar Kurumu'na Bağlı Toplam Sigortalı Dağılımı 331
Tablo 86 Sosyal Sigorta Programlarının Kapsadığı Nüfus (Kişi)..... 332
Tablo 87 Çeşitli Kriterlere Göre En Yoksul Kesimler (2002-2004)..... 338
Tablo 88 Yıllara Göre Tarım Dışı Sektörler İçindeki Kayıt Dışı İstihdam Oranları (%)..... 343
Tablo 89 Sosyal Güvenlik Sistemine Kayıtlı Olmayan Kadınların Sayısı (1000) ve Oranı (%)..... 344

KISALTMA LİSTESİ

ABGS	: Avrupa Birliği Genel Sekreterliği
AÇEV	: Ana Çocuk Eğitim Vakfı
A.e.	: Aynı Yer
AEP	: Acil Eylem Planı
AFET	: Avrupa Parlamentosu Dışişleri Komisyonu
A.g.b.	: Adı geçen bildiri
A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
A.g.r.	: Adı geçen rapor
AİHK	: Avrupa İnsan Hakları Komisyonu
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AK	**:** Avrupa Komisyonu
ASŞ	: Avrupa Sosyal Şartı
ARIP	**:** Tarım Reformu Yatırım Projesi
ATS	**:** Avrupa Tek Senedi
AÜTK	: Asgari Ücret Tespit Komisyonu
AYB	: Avrupa Yatırım Bankası
BYKP	: Beş Yıllık Kalkınma Planı
BOTAŞ	: Boru Hatları İle Petrol Taşıma Anonim Şirketi
CEDAW	**:** Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
ÇHB	**:** Çocuk Hakları Bildirgesi
ÇHS	: Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi
ÇYDD	: Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği
ÇSGB	: T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
DB	: Dünya Bankası
DGD	: Doğrudan Gelir Dağılımı
DKK	**:** Dünya Kadın Konferansları
DPT	**:** Devlet Planlama Teşkilatı
Eğitim-Sen	: Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası
Eğitim Bir-Sen	**:** Eğitimciler Birliği Sendikası
ESKHS	: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi
ERDEMİR	: Ereğli Demir Çelik
GEGP	: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
HP	: Hükümet Programı
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
İHK	: İnsan Hakları Komitesi
İHL	: İmam Hatip Lisesi
İKV	: İktisadi Kalkınma Vakfı
INSTRAW	: Kadının İlerlemesi İçin Araştırma ve Eğitim Enstitüsü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
İR	: İlerleme Raporu

İSDEMİR : İskenderun Demir Çelik
İŞKUR : Türkiye İş Kurumu
KA-DER : Kadın Adayları Destekleme ve Eğitime Derneği
KESK : Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu
KİHP : Kadının İnsan Hakları Projesi
KOY : Kadının On Yılı
KÖY : Kalkınmada Öncelikli Yöreler
KP : Katma Protokol
KSGM :T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü
KSK : Kadının Statüsü Komisyonu
MEŞ : Millî Eğitim Şûrası
METİ : Millî Eğitimin Temel İlkeleri
METK : Millî Eğitim Temel Kanunu
MSHS : Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi
MKEK : Makine Kimya Endüstrisi Kurumu
MSK : Meslek Standartları Kurumu
MÜSİAD : Müstakil İş Adamları Derneği
MYO : Meslek Yüksek Okulu
OECD : Ekonomi ve Kalkınma İşbirliği Örgütü
OTP : Ortak Tarım Politikası
PAB : Parlamentolar Arası Birlik
PETKİM : Petrokimya Endüstrisi Müdürlüğü
PİO : Pansiyonlu İlköğretim Okulu
PT : Pekin Deklarasyonu
SDR : Özel Çekme Hakkı
SEKA : Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları A.Ş.
SHÇEK : Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
SRAP : Sosyal Riski Azaltma Projesi
SYDF : Sosyal Yardım ve Dayanışma Fonu
TÇHB : Türk Çocuk Hakları Bildirgesi
TD : Tutanak Dergisi
TELEKOM : Türk Telekomünikasyon Anonim Şirketi
TESK : Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Konfederasyonu
TEKEL : Tütün Mamulleri Tuz ve Alkol İşletmeleri
TOBB : Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TSK : Tarım Satış Kooperatifleri
TŞF : Türkiye Şeker Fabrikaları
TÜSİAD : Türkiye Sanayicileri ve İşadamları Derneği
t.y. : Tarih Yok
TYYDK : Tarımda Yeniden Yapılandırma ve Destekleme Denetleme Kurulu
UNESCO : Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNHCR : Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiseri
UNICEF : Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
UNIFEM : Kadın İçin Kalkınma Fonu
UVSP : Uzun Vadeli Strateji Planı
YİBO : Yatılı Bölge Okulu
y.y ; Yayın Yılı Yok
YYDHB : Yabancı Yatırımlara Danışmanlık Hizmetleri Birimi

GİRİŞ

Devletin sosyo-ekonomik yapıyı geliştirmek için uyguladığı sosyal politikalar içerisinde kadına yönelik eğitim ve istihdam düzenlemelerinin özel bir önemi bulunmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'de de 1920'lerden itibaren kadınlara yönelik eğitim ve çalışma yaşamı alanlarında birçok düzenleme yapılmaya başlanmıştır. Zaman içerisinde çeşitli değişimler gösteren bu düzenlemeler, uluslararası ilişkilerin yoğunlaşmaya başladığı dönemden itibaren daha yoğun bir şekilde gündeme gelmiştir.[1] Türkiye, Birleşmiş Milletler (BM) belgelerinden İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ni (İHEB) onaylayan ilk ülkeler arasında yer aldığı gibi Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (ESKHS) ile Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ni (CEDAW) imzalayarak eğitimde cinsiyet eşitliğini ve herkese zorunlu temel eğitim hakkını sağlama yükümlülüğünü kabul etmiştir. Ayrıca eğitimi kalkınma hedeflerine ulaşmada gerekli araç olarak tanımlayan 1995 tarihli Pekin Deklarasyonu'nu da onaylamıştır.[2] Aynı şekilde kadının çalışma hayatında yer almasında ve çalışma şartlarının oluşturulmasında önemli etkisi olan Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) sözleşmelerinin çoğu Türkiye tarafından imzalanmıştır. Tüm bu belgeler kadının eğitimi ve istihdamıyla ilgili düzenlemelerde pozitif ayrımcılık yapılmasını sağlarken, 1980'lerin başında dünyada ve Türkiye'de feminist oluşumların gelişmesi, kadına dönük bir hareketlenme yaratıp kadın haklarının iyileştirilmesine yönelik tartışmaları arttırmıştır. Nitekim kadın sorunlarına çözüm getirilmesi amacıyla 1990'da Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün (KSGM) kurulması önemli bir aşamadır.[3]

Geleneksel anlayışa göre kadının temel ve öncelikli görevinin annelik ve çocuk bakımı olarak belirlenmesi[4] onu gelecek nesilleri yetiştirme sorumluluğuyla yükümlü kılmış ve eğitim ve istihdam açısından erkeklere oranla dezavantajlı bir konuma

[1] Süleyman Aydın, "Türkiye'de Kadının İstihdamı ve Kadına Dair Sosyal Güvenlik Uygulamaları", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 7-1, 2016, s. 246.
[2] Kevser Özaydınlık, Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye'de Kadın ve Eğitim", **Sosyal Politika ve Çalışma Dergisi**, Sayı 33, 2014, s. 96-97.
[3] Süleyman Aydın, **a.g.m.**, s. 246-247.
[4] Özlem Çakır, "Türkiye'de Kadının Çalışma Yaşamında Dışlanması", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 31, Kayseri, 2008, s. 26.

getirmiştir. Buna karşılık devlet, sosyal alanlarda eşitliği sağlamak adına bazı kararlar almıştır. Bu kapsamda 1982 Anayasası'nın 42. maddesinde kız, erkek herkes için eğitimin zorunlu olduğu belirtilmiştir.[5] Milli Eğitim Temel Kanunu'nda da (METK) eğitimin temel bir hak olduğu ve yurttaşların ilgi ve yeteneklerine göre eğitimden yararlanabilecekleri ifade edilmiştir.[6] Aynı kanunun 15. maddesine göre eğitim karma olarak kabul edilmekle birlikte zorunluluk ve olanaklara göre bazı okulların yalnızca kız veya erkek öğrencilere ayrılabileceği hükmü de getirilmiştir.[7]

Bu temel hükümler kapsamında kız çocuklarının eğitimine yönelik bazı kararlar alınmıştır. 6.6.1983 yılında METK'da bazı düzenlemelere gidilerek "*temel eğitim*" terimi "*ilköğretim*" olarak değiştirilmiş ve ortaokullar ilköğretim kurumlarına dâhil edilmiştir. Yapılan değişiklik ile eğitimin çeşit, olanak ve koşulları bakımından okulların sadece kız ya da erkek öğrencilere ayrılabileceği ifade edilmiş ve bu da karma eğitim sisteminin dışına çıkılmaya çalışıldığı yönünde tartışmalara neden olmuştur. Yine 1983 yılında madde 22'de yapılan değişiklikle eğitim ve öğretimin 6-14 yaş aralığındaki çocukları kapsadığı, bütün yurttaşlar için zorunlu ve ücretsiz olduğu vurgulanmıştır.[8] Bu düzenlemeye karşın uygulamada farklılık olmuş ve ilköğretim zorunlu ve zorunlu olmayan şeklinde ikiye ayrılırken zorunlu olanlar içerisinde ilkokul 5, ilköğretim 8 yıl olarak belirlenmiş, zorunlu olmayanlar ise okulöncesi eğitim (OÖE), yetiştirici kurs ve sınıflar şeklinde ayrılmıştır. Bu çerçevede 8 yıllık ilköğretimin ülke geneline yayılması çok yavaş gerçekleşirken,[9] tam kesintisiz sistem de ancak 1997-1998 eğitim-öğretim yılında 8 yıllık eğitim sistemine geçilmesiyle mümkün olmuştur. Bu döneme ait bir veride çağ nüfusunun tamamına yakınının okullaştırıldığı ortaya konulurken,[10] ilkokul bünyesinde yer almayan okul öncesi eğitimdeki kız çocuğu oranı 1980-1981'de %45, 1990-1991'de %47 ve 1995-1996'da ise %46 olarak kaydedilmiştir.[11]

---

[5] **T.C. Resmî Gazete,** Sayı 17844, 20 Ekim 1982, s. 11
[6] **T.C. Resmî Gazete,** Sayı 14574. 24 Haziran 1973, s. 1.
[7] **T.C. Resmî Gazete,** Sayı 14574. 24 Haziran 1973, s. 2.
[8] **T.C. Resmî Gazete,** Sayı 1474, 24 Haziran 1973, s. 5; bkz. Yahya Akyüz, **Başlangıçtan 2001'e Türk Eğitim Tarihi**, 8. Baskı, İstanbul, Alfa Yayınları 525, Eğitim Dizisi No. 16, 2001, s. 303.
[9] **75. yılda eğitim**, Ed. Fatma Gök, Türkiye İş Bankası, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 105.
[10] **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1995),** Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No. 2174, 1998, s. 291.
[11] **Cumhuriyet'in 75. Yılında Türkiye'de Kadının Durumu**, Ankara, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, 1998, s. 7.

Tablo 1 İlköğretim Okullarında Yaşanan Sayısal Gelişmeler (1980-1998)[12]

Öğretim Yılları	Toplam Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Toplam Öğretmen Sayısı	Kadın Öğretmen Sayısı
1980-1981	5.653.069	2.566.934	211.573	85.468
1991-1992	6.870.638	3.236.398	234.154	98.480
1997-1998	9.102.074	4.085.452	302.982	134.305

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, 1980-1992 arasında özellikle 5 yıllık dönemde ilkokul çağındaki kız çocuklarının tümü hem okullaştırılamamış hem de erkek çocuklarına oranla okullaşmada geri kalmışlardır. Eğitim çağındaki kız çocuklarının tümünün okullaştırılması ve eğitim sisteminin içinde uzun yıllar kalmasını sağlamak için 1997'de 8 yıllık kesintisiz ve zorunlu eğitime geçilmiştir. Bu bağlamda 8 yıllık kesintisiz ve zorunlu temel eğitime geçilmesiyle birlikte ortaöğretimin ilköğretime dâhil edilmiş ve bu durum 1997-1998'de önemli bir artış yaşanmasına neden olmuştur.

Kız çocukları ve kadınları ilgilendiren önemli bir eğitim konusu da okuma yazma oranlarıdır. 1980 öncesi %69 olan okuma yazma oranı, 1981 yılında başlatılan "*okuma yazma seferberliği*" sonucunda 1985 yılında %75'e yükselmiştir. Söz konusu yılda 6 ve daha yukarı yaştaki toplam nüfus 43.112.337 kişi olup bunun 21.311.483'ü kadındır. Toplam nüfus içinde okuma-yazma bilmeyenlerin sayısı 9.703.662, oranı ise %22,51'dir. Bu sayı içinde yer alan kadın sayısı 6.770.698 olup oranı %31,77'dir.[13] 1990 nüfus sayımına göre de 6 ve daha yukarı yaştaki toplam 49.163.110 kişinin 24.306.582'si kadın iken, okuma-yazma bilen kadın oranı %71, bilmeyenlerinki ise %29'dur.[14] Diğer taraftan o dönemde Türkiye'de toplam okuma yazma bilenlerin oranı %80,5 iken bu oran Rusya'da %98, Bulgaristan'da %95, Yunanistan ve Suriye'de %93, İran'da ise %52'dir.[15]

Eğitim sistemi açısından önemli bir yeri olan ortaokullar, o dönemde bağımsız veya lise bünyesinde yer alan ve ilkokul mezunlarına 3 yıl eğitim ve öğretim hizmeti veren okullardır. Genel, meslekî ve teknik okullar olmak üzere iki bölümden oluşan

---

[12] Yahya Akyüz, **a.g.e.,** s. 319.
[13] **Türkiye'de Eğitim**, **Sorunlar ve Değişme Yapısal Uyum Önerileri**, TÜSİAD, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, 1990, s. 34.
[14] **Demokratik Eğitim Kurultayı 2-6 Şubat**, EĞİTİM SEN Eğitim, Bilim ve Kültür Emekçileri Sendikası, Ankara, 1998, s. 635.
[15] Yahya Akyüz, **a.g.e.,** s. 318.

bu okullar bağımsız ve bağımlı olmak üzere de farklılık göstermektedir. Bağımsız ortaokullar, ilkokul mezunlarına eğitim ve öğretim hizmeti veren 3 yıl süreli okullar olup, 18.8.1997 tarihinde ilköğretim şeklinde değişikliğe uğramıştır. Bağımlı okullar ise bir üst derecedeki ortaöğretim kurumu ile yönetim birliği içinde bulunan ve aynı fiziki yapıdan yararlanan 3 yıl süreli okullardır. Bunlar da ilkokullarla birleştirilip ilköğretime dönüştürülmüştür.[16]

Tablo 2 Genel Ortaokul Kurumundaki Sayılar (1980-1997)[17]

Öğretim Yılları	Toplam Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Toplam Öğretmen Sayısı	Kadın Öğretmen Sayısı
1980-1981	1.147.512	393.989	35.913	12.306
1991-1992	2.108.578	776.682	50.959	18.230
1996-1997	2.269.620	880.263	71.808	29.915

Yukarıdaki verilere göre, ortaokullarda kız öğrenci sayısı ilkokuldaki öğrencilere oranla azalmıştır. 1996-1997 döneminde, 5. sınıfta %47,42 olan kız çocuklarındaki okullaşma oranı 6. sınıfta %38,32'ye düşmüştür. Bu da %57,1 olan bu kademedeki okullaşma oranın %80'e çıkarılma hedefine ulaşılamadığını göstermektedir.[18]

Ortaöğretim, temel eğitime dayalı en az 3 yıllık eğitim veren genel, meslekî ve teknik öğretim kurumlarından oluşmaktadır. 1973 Millî Eğitim Temel Kanunu'nda "*Temel eğitimi tamamlayan ve ortaöğretime girmeye hak kazanmış olan her öğrenci, ortaöğretime devam etmek ve ortaöğretim imkânlarından yararlanmak hakkına sahiptir*" ifadesi yer almaktadır. Bu kademede öğrenciler, çeşitli program ve okullarla ilgili yetenek ve ilgileri doğrultusunda yükseköğretime, mesleğe veya iş hayatına hazırlanmaktadırlar.[19] Bu çerçevede aşağıdaki tabloda orta öğretimde kız çocuklarına ve öğretmenlere ait sayılar yer almaktadır.

Aşağıdaki tabloda yer aldığı gibi kız öğrenci ile öğretmen sayılarında düzenli bir artış olmuştur. Genel liseleri meslekî teknik eğitime tercih eden kız öğrenciler, yükseköğretim kurumuna girmede daha başarılı olunan Anadolu Liselerini tercih

[16] **Cumhuriyet Döneminde Türk Millî Eğitim Sistemindeki Gelişmeler (1920-2010),** Ankara, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2010, s. 100.
[17] **İstatistik Göstergeler Statistical Indicators 1923-2011**, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu, 2012, s. 67.
[18] **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)**, s. 294.
[19] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 14574, 24 Haziran 1973, s. 3.

etmişlerdir. Genellikle bir yıl İngilizce hazırlık sınıfları bulunan bu liselerde 3 yıllık eğitim alabilmek için öğrencilerin sınavda belli bir puan almaları gerekmektedir.[20] Ayrıca sınırlı kontenjanı nedeniyle çok az öğrencinin girebildiği bu okulların dışındaki liselerde yığılmalar meydana gelmiştir.

Tablo 3 Genel Liselerde Öğrenci ve Öğretmen Sayıları[21]

Öğretim Yılları	Toplam Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Toplam Öğretmen Sayısı	Kadın Öğretmen Sayısı
1980-1981	534.605	196.090	41.334	15.487
1991-1992	799.358	342.955	65.327	26.889
1996-1997	1.166.195	512.535	68.853	30.148

Devlet tarafından, eğitim sisteminin her kademesinde insan gücünün teknolojik, ekonomik sosyal değişimlere uyum sağlayacak şekilde yetiştirilmesi temel alınmış ve bu amaçla meslekî ve teknik alanda iş öncesi ve hizmet içi eğitim programlarının kamu ve özel bütün işyerlerine katkı sağlamak üzere yürütülmesi planlanmıştır. Bu hedefle öngörülen, Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) hazırladığı Beş Yıllık Kalkınma Planları'nda (BYKP) yer alan kalkınmanın gerektirdiği ara işgücünün yetiştirilmesi için teknisyen eğitimine uygun programların geliştirilmesidir. Bu bağlamda bu kademede okullaşma oranı önce %39,4, 1994 yılı içinse %21,2 olarak hedeflenmesine karşın buna ulaşılamamıştır.[22]

Tablo 4 Meslekî ve Teknik Liselerindeki Sayısal Gelişmeler[23]

Öğretim Yılları	Toplam Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Toplam Öğretmen Sayısı	Kadın Öğretmen Sayısı
1980-1981	520.332	150.268	33.969	11.394
1991-1992	900.205	306.434	51.910	13.390
1996-1997	963.774	371.216	71.766	28.299

Yukarıdaki tablodan anlaşıldığı gibi, meslekî ve teknik liselerdeki kız öğrenci sayısı ile kadın öğretmen sayısı erkek öğrenci ve erkek öğretmen sayılarının çok gerisinde kalmıştır.

[20] Yahya Akyüz**, a.g.e.**, s. 356.
[21] **İstatistik Göstergeler Statistical Indicators 1923-2011**, s. 69.
[22] **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)**, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, s. 139-140.
[23] **İstatistik Göstergeler Statistical Indicators 1923-2011**, s. 70

Bu dönemdeki çeşitli veriler de kız çocuklarının okullaşmasındaki sorunları ortaya koymuştur. Buna göre, Türkiye'de 1994 yılında okul çağındaki (6-14 yaş grubu) kız çocuklarının %15,9'u okula gitmezken, okula devam etmeyen kız çocuklarının oranı 14 yaşında %40'a ulaşmıştır. Kız çocuklarının okula devam etmemesinin çeşitli nedenleri bulunurken bunlar arasında ailenin gelir düzeyi ve sahip olunan çocuk sayısı en önemli etkenlerdir. Nitekim en düşük gelir grubunda okula gitmeyen kız çocuk oranı %23,8 iken en yüksek gelir grubunda bu oran %7,4'e düşmektedir. Diğer önemli bir konu olan kardeş sayısına bakıldığında, kardeş sayısı 5'i geçen kız çocuklarının %24,6'sı okula gitmezken, tek çocuk olan kız çocuklarının %9'u okula gitmemiştir. Bu ana nedenlerin dışında kız çocuklarının okula gidememe nedenleri arasında okula ilgi duymama (%24,7), ailenin izin vermemesi (%14), ev işlerinde aileye yardım etmek zorunda kalması (%11,3) gibi etkenler de bulunmaktadır.[24]

12 Eylül 1980 askeri müdahalesinin ardından yükseköğretim sisteminde de önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Yüksek Öğretim Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle fakülteler, enstitüler, yüksekokullar, meslek yüksekokulları ve iki yıllık meslek okullarının tümü Yüksek Öğretim Kurulu'nun (YÖK) merkezi yönetimine alınmıştır. Yükseköğretim Kanunu'na göre millî eğitim sistemi içinde ortaöğretime dayalı en az dört yarıyıllık her kademedeki eğitim-öğretimi kapsayan yükseköğretimde de, kız çocuklarının sayısı erkeklere oranla düşüktür.[25] İlk kademesi ön lisans olan yükseköğretim lisans, yüksek lisans ve doktora kademelerinden oluşurken, yükseköğretimde 1994-1995 dönemindeki okullaşma oranı %7,3 olmuştur.[26] 1997-1998 döneminde, 53'ü devlet 18'i vakıf üniversitesi olmak üzere toplam 71 üniversitede öğretim yapılmış ve 77.977 öğrenci 70 il ve 33 ilçede bulunan toplam 162 yurttaki hizmetlerden yararlanmıştır. Zaman içerisinde belirlenen hedefler doğrultusunda bu kademede okullaşma oranı %15 olarak hedeflenmiş ve ayrıca meslek yüksekokullarında yaygın eğitim yoluyla 20.000'i

[24] **Cumhuriyet'in 75. Yılında Türkiye'de Kadının Durumu**, s. 10-11.
[25] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 17506, 6 Kasım 1981, s. 2.
[26] **Cumhuriyet'in 75. Yılında Türkiye'de Kadının Durumu,** s. 9.

teknik dallarda olmak üzere en az 100.000 kişiye meslek kazandırıcı nitelikte eğitim olanağının sağlanması amaçlanmıştır.[27]

Tablo 5 Yükseköğretim Kurumlarındaki Sayılar[28]

Öğretim Yılları	Toplam Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Toplam Öğretmen Sayısı	Kadın Öğretim Eleman Sayısı
1980-1981	237.369	61.811	20.699	5.120
1991-1992	705.409	237.003	34.469	10.929
1996-1997	1.222.362	481.778	53.805	17.828

Görüldüğü üzere, yükseköğretim kurumlarındaki kız öğrenci sayıları yıllar bazında artmış olmasına karşın erkek öğrenci sayısının gerisindedir. Aynı şekilde kadın öğretim elemanları sayısı da oldukça düşüktür. Bu süreçte, çalışma hayatıyla da ilgili kayda değer gelişmeler söz konusudur. Bu çerçevede, 1985-1989 dönemini kapsayan V. BYKP'de tarımda bulunan gizli işsizlerin bulundukları çevrede istihdam edilmeleri öngörülmüştür. Bu amaçla kırsal alanda 150.000 kadın ve erkeğe kısa süreli kurslar düzenlemek için plan yapılmıştır. Böylece kısa süreli kurslar yoluyla söz konusu çevrede istihdam edilecek olanlara geçerli mesleki bilgi ve becerinin kazandırılması hedeflenmiştir.[29]

Aşağıdaki tabloda yer alan 1989 ile 1998 yıllarındaki kadın işgücü, istihdamı ve işsizlik oranlarına bakıldığında 12-19 yaş grubunun işgücü ve istihdamında bir düşüş yaşandığı görülmektedir. Bunun öncelikli nedeni, eğitim çağ nüfusunun 8 yıllık kesintisiz ve zorunlu eğitime geçilmesiyle eğitimin içinde yer almasıdır. Aynı yıllarda kentsel-kırsal ayrımında kadının işgücüne katılımının kentlere göre daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. 20-24 yaş aralığındaki kadınların işgücüne katılımı diğer yaşlara göre en yüksek orandadır. 44 yaşın üzerinde işgücüne katılımın düşmesi kentlerde daha belirgindir; zira buradaki belirleyici faktör emeklilik tercihidir.

[27] **Millî Eğitim, Cumhuriyetin 75. Yılında Gelişmeler ve Hedefler,** Ankara, Millî Eğitim Bakanlığı, 1998, s. 80; **Cumhuriyet Döneminde Türk Millî Eğitim Sistemindeki Gelişmeler (1920-2010**), s. 249; **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989),** s. 145.
[28] **İstatistik Göstergeler Statistical Indicators 1923-2011**, s. 72.
[29] **Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989),** s. 144.

Tablo 6 1989, 1998 Yıllarında Çalışabilir Yaş Bazında Kadının İşgücü, İstihdam ve İşsizlik Oranları (%)[30]

	TOPLAM			KENT			KIR		
Yaş	İşgücü	İstihdam Edilenler	İşsizler	İşgücü	İstihdam Edilenler	İşsizler	İşgücü	İstihdam Edilenler	İşsizler
1989 Yılı Verileri									
12-14	23.5	21,1	2,4	6,9	4,1	2,8	38,0	35.9	2,1
15-19	42.8	36,9	5,9	20,2	12,3	7,9	62,2	58,1	4,1
20-24	43,3	36,3	7,0	25,9	15,9	10,0	62,0	58,2	3,8
25-44	40,1	37,1	3,0	21,3	17,2	4,1	61,9	60,1	1,7
45-54	37,2	36,3	0,9	9,6	8,2	1,3	61,9	61,3	0,6
55-64	30,5	30.1	0,4	5,6	4,9	0,7	48,8	48,5	0,2
65	11,3	11,3	0,1	2,0	1,8	0,1	17,6	17,6	0,0
Toplam	**36,3**	**33,1**	**3,2**	**16,8**	**12,3**	**4,5**	**55,0**	**53**	**2**
1998 Yılı Verileri									
12-14	11,7	11,5	0,3	3,1	2,8	0,3	21,7	21,5	0,2
15-19	27,6	24,3	3,3	16,0	11,7	4,3	41,1	39,0	2,2
20-24	34,5	29,8	4,7	25,5	19,2	6,3	48,8	46,9	2,0
25-44	31,2	29,5	1,6	20,0	17,7	2,2	48,3	47,5	0,7
45-54	28,5	28,1	0,5	9,2	8,5	0,8	53,4	53,3	0,1
55-64	25,5	25,4	0,1	4,3	4,0	0,3	44,1	44,0	0,0
65	13,5	13,5	0,0	2,5	2,5	0,0	24,7	24,7	0,0
Toplam	**27,2**	**25,5**	**1,7**	**15,6**	**13,2**	**2,4**	**47,0**	**46,1**	**0,9**

Türkiye'de genel olarak düşük olan kadının işgücüne katılım oranı Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ortalamasıyla kıyaslandığında oldukça düşüktür; zira Türkiye'de kadının yaşı ilerledikçe işgücüne katılımı mümkün olmamaktadır. Buna karşılık, evlilik öncesi döneme denk gelmesi sebebiyle 15-24 yaşları arasındaki kadınlarda işgücüne katılım en yüksek düzeydedir. Ancak kadınlar evlendikten sonra genel olarak çalışma hayatından uzaklaşıp ücretsiz aile işçisi konumuna geçmektedirler.

Aşağıdaki tabloda, 1994 verileriyle OECD ortalaması ile diğer ülkeler ve Türkiye'deki kadın istihdamının karşılaştırılması yer almaktadır.

Tablo 7 Ülkelere ve Yaş Grubuna Göre Kadının İşgücüne Katılım Oranı (%)[31]

Yaş	ABD	Almanya	İspanya	Portekiz	Türkiye	OECD Ort.
15-24	62,5	55,2	43,1	43,2	36,1	49,0
25-54	75,3	71,0	54,3	72,3	33,8	25,0
55-64	48,9	26,8	19,3	32,8	25,0	32,0
Toplam	**71,4**	**60,8**	**45,8**	**60,6**	**33,6**	**59,1**

[30] Hacer Ansal, vd., **Türkiye Emek Piyasasının Yapısı ve İşsizlik**, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, Friedrich Ebert Stiftung, 2000, s. 17, 19.
[31] Hacer Ansal vd., **a.g.e.,** s. 20.

1980 yılında Türkiye'de 15 yaş ve üstü 16.523.000 olan kadın nüfusunun iş kollarına göre istihdamında kadınlar, en çok 8.353.000 kişi ile tarım, ormancılık, avcılık ve balıkçılık iş kolunda yer almışlardır. İkinci olarak 2.072.000 kişi ile imalat sanayiinde istihdam edilmişlerdir. Kadınların en az istihdam edildikleri iş kolu ise 44.000 kişi ile elektrik, gaz ve su işleridir. 1995 yılına gelindiğinde, aynı yaş grubunda 20.586.000 olan kadın nüfusunun aynı iş kollarındaki sayıları sırasıyla 9.080.000, 3.027.000 ve 114.000 kişi olmuştur.[32] 1997'de ise kadın işgücünün %65'ü tarımda, %13,3'ü sanayide, %21,4'ü ise hizmet sektöründe istihdam edilmiştir. Kadın işgücünün yoğun olduğu tarım sektöründe ücretli çalışan kadın oranı %0,25'tir. Hizmet sektörü kadınların istihdam edildikleri ikinci önemli sektördür ve yıllar içinde kadın lehine bu sektörde artış kaydedilmiştir. Bunun yanı sıra kadınlar tekstil, hazır giyim, gıda ve tütün gibi emek yoğun bazı sanayi dalları içinde ucuz emek olarak tercih edilmişlerdir. Bunun önde gelen sebeplerinden biri kadın işgücünün teknolojik donanıma uyum gösterecek eğitim ve bilgiye sahip olmamasıdır. O nedenle kadınlar meslek gruplarında düşük statülü işlerde istihdam edilmişlerdir. Düşük statülü işler, süreksiz ve geçici işler olup düşük ücretli ve sosyal güvenceden de yoksundur. Tarım sektöründe varlıklarını yoğun olarak sürdüren kadınlar, tarım dışı üretim faaliyetlerinde sayıları oldukça az olmasına karşın daha yüksek statülü işlerde çalışmışlardır.[33]

Verilerin ortaya koyduğu gibi kadın istihdamı ve ücretlendirilmesinin en önemli belirleyici unsuru eğitimdir. Genç yaşta kadınların işgücüne katılmaları eğitimin içinde uzun süre kalmalarına engel olmuştur. Kadınlar 12-14 yaş grubunda %11,4, 20-24 yaş grubunda %33,9 oranında işgücüne katılmaktadırlar. Bu da işgücüne katılımın niteliğini ortaya koymaktadır. Aşağıdaki tabloda eğitim durumuna göre kadının işgücündeki katılımına yer verilmiştir.

Aşağıdaki verilere göre kadının eğitim seviyesi yükseldikçe istihdamında düşüş yaşanmaktadır. Kadın istihdamında ilkokul mezunlarının oranı oldukça yüksek, ortaokul dengi meslek liselerininki ise oldukça düşüktür.

[32] **İstatistik Göstergeler, Statistical İndicators 1923-2011**, s. 138.
[33] **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Türkiye'de Kadının Durumu**, s. 34-35.

Tablo 8 Eğitim Düzeyine ve Yıllara Göre Kadın İstihdam Oranı (1989, 1998 %)[34]

Yıllar	1989	1998
Toplam	67,7	77,9
Okur-yazar Olmayan	32,3	22,1
Okur-yazar, Okul Bitirmemiş	8,5	3,5
İlkokul Mezunu	46,2	52,2
Ortaokul Mezunu	2,8	3,7
Ortaokul Dengi Meslek	0,3	0,1
Lise	4,1	7,4
Lise Dengi Meslek	1,7	3,0
Yüksekokul veya Fakülte	4,1	8,0

Çalışma hayatını ilgilendiren bir diğer önemli konu çocuk istihdamıdır. 1997'de kesintisiz ve zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılmasıyla birlikte azalma görülen çocuk istihdamı sorunu tam olarak çözümlenememiştir. 6-17 yaş grubunda yer alan çocuk nüfusu 1994'de 15.164.000 iken bunların 7.395.000'i kız çocuğudur. 1999'da aynı yaş grubu içindeki toplam nüfus %6,1 artışla 16.088.000'e yükselmiş ve kız çocuğu sayısı 7.885.000 olmuştur. Konuya çalışma hayatı açısından bakıldığında, 1994'de toplam 2.195.000 çalışan çocuğun 862.000'i kız çocuğu olarak gözükmektedir. 1999'da ise toplam 1.635.000 çalışan çocuğun 625.000'i kız çocuğudur. 1994-1999 döneminde toplam çalışan çocuk oranında %26 azalma meydana gelirken çalışan çocukların %85'i tarım sektöründe yer almıştır. Kız çocuklarının tarım kesiminde 1994 yılında %83,3 olan çalışma oranı 1999'da %75,8 olarak gerçekleşmiştir.[35]

Kadınları çalışma hayatı içerisinde en çok zor durumda bırakan konulardan biri de işsizliktir. Kadınlar arasında işsizliğin yaygın olduğu 1988 yılında, 15 yaş ve üzerinde yer alıp iş bulamayan 11.229.000 kadının 8.860.000'ının iş bulamamasının sebebi ev işleriyle ilgilenmesi, 998.000'inin ise eğitim ve öğretiminin yetersiz olmasıdır. 1998'de aynı yaş grubunda ve aynı sebeplerle iş bulamayan 15.803.000 toplam kadın nüfusu içindeki sayılar sırasıyla 12.392.000 ve 1.917.000'dir.[36]

Bu tablonun ortaya çıkmasında, kadının ailenin geçimini temin eden değil katkı sağlayan kişi olarak kabul edilmesinin yarattığı baskının da etkili olduğunu söylemek mümkündür. İşsizlik sigortasının olmamasının etkisiyle kadınlar ya iş hayatından

[34] Hacer Ansal vd., **a.g.e**., s. 52.
[35] **Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, İstanbul, TÜSİAD Türkiye Sanayicileri ve İşadamları Derneği, Yayın No TÜSİAD-T12-354, 2002, 110-112.
[36] **İstatistik Göstergeler, Statistical İndicators 1923-2011**, s. 164.

çekilip ücretsiz ev işçisi olarak ya da elde edeceği ücrete, iş güvencesine ve sosyal güvenceye bakmadan bulduğu işte çalışmak zorunda kalmışlardır. Aşağıdaki tabloda kadın işsizlerin durumunu gösteren oranlar yer almaktadır.

Tablo 9 Eğitim Düzeyine ve Yıllara (1989, 1998) Göre Kadın İşsizlik Oranı (%)[37]

Yıllar	1989	1998
Okur-yazar Olmayan	12,1	4,8
Okur-yazar, Okul Bitirmemiş	66,0	1,1
İlkokul Mezunu	43,7	25,3
Ortaokul Mezunu	8,9	10,0
Ortaokul Dengi Meslek	0,6	0,6
Lise	19,3	33,5
Lise Dengi Meslek	4,5	12,1
Yüksekokul veya Fakülte	4,3	12,7

1989 yılı itibarıyla kadın işsizliğinde en yüksek oran ilkokul mezunlarında iken, 1998'de ise bu durum lise mezunlarına kaymıştır. 1989'da %4,3 olan yüksekokul mezunlarındaki işsizlik oranı 1998'e gelindiğinde %12,7'ye yükselmiştir. Genel liselerden mezun olan ve yükseköğretimde bir bölüme giriş yapamayan kız öğrencilerin oluşturduğu işsizlikte de artış meydana gelmiştir.

Sosyal güvenliğe bakıldığında, Türkiye'de sosyal güvenlik kurumları T.C. Emekli Sandığı, Sosyal Sigortalar Kurumu ve Bağ-Kur olarak düzenlenmiştir. 1990'larda Sosyal güvenlik sistemi içinde bulunanların %20,5'i Emekli Sandığı, %33'ü Bağ-Kur, %46,5'i ise SSK kapsamındadır. Bu süreçte sosyal güvenlik sisteminin topluma yaygınlaştırılarak toplam nüfusun %75'ine hizmetin ulaştırılması hedeflenmiştir; ayrıca tüm illerde tarımda çalışanların sosyal sigorta kapsamına alınması amaçlanmıştır. Bunların yanı sıra sosyal hizmetler ve yardımlarla ilgili olarak muhtaç ailelerin ihtiyaçlarının karşılanması, toplum hayatına uyumlarının sağlanması, istihdam edilmesi, yaşlıların korunması, bakıma ve korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması da hedeflenmiştir.[38]

[37] Hacer Ansal vd., **a.g.e**., s.218.
[38] **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)**, s. 305-306

Tablo 10 Sosyal Güvenlik Kuruluşlarına Kayıtlı Kadın Oranı (%)[39]

Sosyal Güvenlik Kuruluşlarına Kayıtlılık	1992	1994	1996
Bağ-Kur	4,8	7,0	1,8
SSK	9,0	8,6	10,7
Emekli Sandığı	6,3	7,4	7,8
Kayıtlı Olmayan	79,9	77,0	79,6

Yukarıdaki tabloda görüldü gibi, kadınların en yoğun olduğu sosyal güvenlik kuruluşu SSK'dır. İşçilerin kayıtlı olduğu bu kuruluşun yanı sıra memurların kayıtlı olduğu Emekli Sandığı'na bağlı kadın memur oranında büyük bir artış yaşanmamıştır. Kendi işini yapanların kayıtlı olduğu Bağ-Kur'da ise 1994 yılında önemli bir artış, 1996'da ise büyük bir düşüş söz konusudur. Buna karşılık sosyal güvenliğe kayıtlı olmayanların oranı çok yüksektir. Bu oran 1994 yılında kısmen düşmesine karşın, 1996'da tekrar eski seviyesine gelmiştir. Bu durum kayıt dışı çalışmanın kadınlarda oldukça yaygın olduğunu göstermektedir.

[39] **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Türkiye'de Kadının Durumu**, s. 58.

BÖLÜM 1
OKUL ÖNCESİ VE ZORUNLU TEMEL EĞİTİM POLİTİKALARINDA KADIN

Eğitim sisteminin birçok temel işlevi vardır. Bunlardan birincisi, her çocuğun kız ve erkek ayrımı yapılmaksızın sisteme girmelerinin olanaklı hale getirilmesi ve çocuğun gelişiminin sürdürülmesinin sağlanmasıdır. İkinci önemli bir işlevi ise çocuğun özellikle kız çocuklarının ailede sosyalleşmesiyle birlikte toplumla bütünleşmesinin mümkün kılınmasıdır. Sistemden beklenen işlevlerden bir başkası da ekonomideki işgücü talebine uyumlu bir eğitim olanağının yaratılmasıdır. Bütün bu işlevler yerine getirilirken gözetilmesi gereken en önemli husus fırsat eşitsizliği nedeniyle oluşan gerilimin denetlenmesi ve insan kaynağının etkin bir şekilde değerlendirilmesidir.[40]

Eğitim-öğretimin temel amacı da özgür düşünceli, bilgiyi yaratıcı biçimde kullanabilen, eleştirmeyi, tartışmayı, düşünmeyi öğrenmiş gençler yetiştirmektir.[41] Oysa DB verilerine bakıldığında, 1998 yılı rakamlarıyla GSMH'de Türkiye kişi başına eğitim harcamalarında dünyada 105. sırada yer almıştır.[42] Bu veriler ışığında Antalya Milletvekili Nesrin Ünal, 20 Kasım Dünya Çocuk Hakları Günü[43] nedeniyle TBMM'de gündem dışı yaptığı konuşmada her çocuğun eğitim hakkının olduğunu, tüm çocukların hiçbir ayrıma tabi tutulmadan eşit şartlarda bu haktan yararlanması gerektiğini belirtmiştir; zira Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)[44] tarafından hazırlanan 2000 Türkiye raporuna göre çocuklara olanaklar sağlayan (eğitim, sağlık, barınma) 189 dünya ülkesi arasında Türkiye 95. sıradadır; ayrıca

[40] İlhan Tekeli**, Eğitim Üzerine Düşünmek**, Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2003, s. 13-15.
[41] Aysel Çelikel, "Bilim ve Öğretimde Kalite Sorunu", **Cumhuriyet**, 20 Ekim 1999, s. 2.
[42] "Gelirde çuvallıyoruz", **Millî Gazete**, 1 Şubat 2000, s. 7.
[43] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 22184, 27 Ocak 1995, s. 3.
[44] 1945'de kurulmuş olan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda gerçekleştirilen ilk faaliyetlerden biri çocuklara yönelik uluslararası yardım çalışmaları için UNICEF'in kurulmasıdır. (**Çocuk Haklarına Dair Sözleşme**, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Merkezi, UNICEF Türkiye Temsilciliği, Tanıtıcı Dosya, Ankara, t.y., s. 2.)

raporda yer alan diğer bir tespite göre, halen her 100 kız çocuğundan 30'u hiçbir okula kayıtlı değildir.[45]

AB ile müzakerelere başlama arifesine gelmiş olan Türkiye tarafından AB eğitim sistemine uyum için eğitim sistemi çok yönlü olarak ele alınmış ve çözümler üretilmeye başlanmıştır. Teknolojik anlamda öncelikle AB'ye entegre olabilmek hedefiyle ilköğretimden başlamak üzere eğitimin her kademesinde bilgisayarlı eğitime geçilmesi için çalışmalar yürütülmüştür. Bunun dışında, müfredatın yazılım programının oluşturulması için "*Eğitim Teknolojileri Yükseltme Projesi*" geliştirilmiştir. Söz konusu projenin ikinci aşaması olan her eve bilgisayar ve internet erişimi ile hanede interaktif eğitim modeline geçilmesi çalışmalarına da devam edilmiştir.[46]

Türk Milli Eğitim sisteminin içinde çeşitli kademeler ve bu kademelerin içinde belirlenen amaçlar doğrultusunda okullar bulunmaktadır. Kız, erkek öğrencilerin birlikte okudukları okulların yanı sıra bazen konulara göre yalnız kız ve yalnız erkek öğrencilerin eğitim-öğretimi için oluşturulmuş okullar da mevcuttur. Bunlar METK'nın temel ilkelerine, ulusal ve uluslararası hukuk sistemindeki eğitim hakkına aykırı olmamak kaydıyla resmî ve özel olarak açılmış okullardır. Bu okullar, örgün eğitimin içinde mevcut olduğu gibi yaygın eğitimin içinde de yer almaktadırlar.

Söz konusu sistem içindeki kademelerde görev yapan daha çok kadınlar tarafından tercih edilen öğretmen tanımı METK'da yapılmıştır. Öğretmenlik; devletin eğitim-öğretim ve bunlarla ilgili yönetim görevini yürüten özel ihtisas mesleğidir. Bu mesleği yapan öğretmenler, Türk Millî Eğitimi'nin amaç ve temel ilkelerine uygun hareket etmektedirler. Bu mesleğe hazırlanan öğretmen adayları, genel kültür, özel alan eğitimi ve pedagojik formasyon ile mesleği icra edecek duruma gelmektedirler. Öğretmenlerin yükseköğrenim görmeleri esasına dayanan öğrenim, MEB tarafından denetlenen kurumlarda, lisans öncesi, lisans ve lisansüstü seviyelerde yatay ve dikey geçişlere izin verecek şekilde düzenlenmektedir.[47]

[45] **TBMM TD**, Cilt 45, Birleşim 18, 21.11.2000, s. 318.
[46] "Eğitimde Avrupa Dönemi", **Cumhuriyet**, 6 Ocak 2003, s. 3.
[47] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 14574, 24 Haziran 1973, s. 4.

1. Okul Öncesi Eğitim

OÖE, mecburi olmayan ilköğrenim çağına gelmemiş çocukların eğitimini kapsamaktadır. İsteğe bağlı, zorunlu ilköğretim çağında bulunmayan 3-5 yaş grubu çocuklarının eğitimini içermektedir. Devlet tarafından açılan, yönetilen, denetlenen ya da devlet tarafından açılmasına izin verilen kurumlardır. MEB başta olmak üzere değişik bakanlık ve kuruluşlar tarafından eğitim ya da bakım amaçlı anaokulu, anasınıfı ve uygulama sınıfları ile diğer kurum ve kuruluşlarca açılan kreş, yuva, gündüz bakım evi, çocuk bakım evi ve çocuk bakım yurtlarında hizmet verilmektedir. Çocuklar bu kurumlarda ya tam ya da yarım gün kalabilmektedir ve aileler çocuklarının bu hizmetten yararlanabilmesi için belli bir ücret ödemektedir.[48]

Bu kademenin amaç ve görevleri, millî eğitimin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak belirlenmiştir. OÖE ile amaç, çocukların bedensel, zihinsel ve duygusal gelişimlerini tamamlaması ve iyi alışkanlıkların kazandırılmasıdır. Diğer amaçlar ise çocukları ilköğretime hazırlamak, şartları uygun olmayan çevrelerden ve ailelerden gelen çocuklar için ortak bir yetişme ortamı yaratmak, çocukların Türkçe'yi doğru ve güzel konuşmasını sağlamaktır.[49]

OÖE kurumları, bağımsız anaokulları olarak kurulabileceği gibi gerekli görülen yerlerde ilköğretime bağlı anasınıfları halinde veya ilgili diğer öğretim kurumlarına bağlı uygulama sınıfları olarak da açılabilmektedir. İlköğretim çağına girmemiş çocukların eğitimine verilen önem nedeniyle 1992'de MEB'nin bünyesinde "*Okul Öncesi Eğitimi Genel Müdürlüğü*" kurulmuştur. Bu çerçevede açılan anaokulları, 36-72 ay çocuklarının eğitimi ile anasınıflarında bulunan 60-72 ay çocuklarının eğitimi amacıyla hizmet vermektedirler; ayrıca örgün eğitim veren MEB'ye bağlı diğer öğretim kurumları bünyesinde oluşturulan uygulama sınıflarında, 36-72 ay çocukları için okul öncesi eğitim verilmektedir.[50]

Bu uygulama okulları, genellikle kız teknik öğretim okullarının bünyesinde yer alan "*Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*"' bölümünde bulunmaktadır. Burada hedeflenen, değişik yaş düzeyindeki çocuklara öğretim programının içeriğine uygun alanla ilgili

[48] **2000 Yılında Millî Eğitim,** T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Araştırma Plânlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Ankara, A.C.E.M. ve 4. Akşam Sanat Okulu Matbaası, 1999, s. 17.
[49] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 14574, 24 Haziran 1973, s. 2.
[50] **Cumhuriyet Döneminde Türk Millî Eğitim Sistemindeki Gelişmeler 1920-2010**, Yay. Haz. Ercan Türk, Ankara, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2010, s. 85-86.

bilgi, beceri, tutum ve davranışları kazandırmaktır. Bu okullarda ayrıca çocuğun fiziksel, psiko-motor, zihinsel, dil, sosyal ve duygusal tüm gelişimlerini destekleyen programlar da uygulanmaktadır.[51] OÖE bünyesi içinde yer alan 3-5 (36-72 ay) yaş grubu baz alınarak okullaşma oranlarına DPT verileriyle yıllara göre bakıldığında 1999'da %5,96, 2000'de %5,94, 2001'de %5,91,[52] 2002'de %5,82,[53] 2003'de %6,06,[54] 2004'de ise %8,34[55] olduğu görülmektedir.[56]

Söz konusu kademeyle ilgili planlama yapabilmek için bazı istatistikler yayımlanmıştır. 1990'da yapılan nüfus sayımında 27.865.988 toplam kadın nüfusu içinde ve 0-4 yaş grubunda yer alan kız çocuklarının sayısı 2.902.489'dur. 2000'de yapılan sayımda ise 33.457.192 toplam kadın nüfusu içinde, aynı yaş grubundaki kız çocuğu sayısı 3.188.132 kişi olarak tespit edilmiştir.[57]

Devlet Bakanı Hasan Gemici ise Türkiye'de 0-6 yaş grubunda 6 milyon çocuğun olduğunu ve bu çocuklardan ancak 252.000 öğrencinin okul öncesi eğitimden yararlanabildiğini vurgulamıştır. Bu kademenin önemine değinen Gemici'ye göre çocukların fiziksel, ruhsal, duygusal ve zihinsel gelişimi ilk 6 yaş içerisinde tamamlanmaktadır.[58] Bu durum göz önüne alındığında, söz konusu kademede 1998-2003 yıllarını kapsayan 5 yıl için ihtiyaç duyulan öğretmen sayısı 35.465 olarak belirlenmiştir.[59]

Kalkınma planlarında[60] okul öncesi eğitim ile ilgili belirlenen hedeflere bakıldığında, VII. BYKP sonunda okullaşma oranı hedefinin %16 olduğu

---

[51] **Cumhuriyet Döneminde Türk Millî Eğitim Sistemindeki Gelişmeler 1920-2010**, s. 87.
[52] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı**, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 2002, s. 127.
[53] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2002 Yılı Programı,** T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 2003, s. 145.
[54] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2003 Yılı Programı**, , T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 2004, s. 136.
[55] **Türk Eğitim Sistemi 2007**, **EURDYCE**, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara İstatistik ve Bilgi Sistemleri Dairesi Türkiye Eurydice Birimi, 2007, s. 85.
[56] 28.10.2000'de Dünya Bankası kredisi ile MERNİS yazılım programı alınmıştır. (**Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2003 Yılı Programı,** s. 136.)
[57] **İstatistik Göstergeler Statisctical Indicators 1923-2013**, TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu Turkish Statistical Institute, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu, 2014, s. 8.
[58] **TBMM TD**, Cilt 44, Birleşim 18, 21.11.2000, s. 319.
[59] **2000 Yılında Millî Eğitim**, s. 50.
[60] 57. Hükümet döneminde iki BYKP uygulanmıştır. Birincisi 1996-2000 dönemini kapsayan VII. BYKP, ikincisi ise 58. ve 59. Hükümetler döneminde de uygulanmasına devam edilen 2001-2023

görülmektedir.[61] VIII. BYKP sonunda ise okul öncesi eğitimde hedeflenen okullaşma oranı %25'dir.[62] Bu nedenle okul öncesi eğitim hizmeti veren kurumlar arasındaki farklılıkların giderilmesine yönelik olarak VIII. BYKP'de standartlar oluşturulacağı bilgisi yer almaktadır. Söz konusu kademede toplum tabanlı millî, ahlaki ve manevi değerlere bağlı eğitim verilebilmesi için yazılı, sözlü ve görüntülü eğitim programlarının özendirilmesi hedeflenmektedir.[63]

VII. BYKP'nin 1999 yılı programında belirtildiği gibi kalkınmada öncelikli yörelerde altyapı durumu uygun olan ilköğretim okullarına derslik ilave edilerek, okul öncesi eğitim projelerinin hayata geçirilmesi planlanmıştır;[64] çünkü bu bölgelerde kız çocuklarının eğitime katılımı oldukça düşüktür; zira 1998-1999 eğitim ve öğretim yılında okul öncesi toplam 7.976 okulda eğitim alan toplam 207.319 öğrenci içindeki kız öğrenci sayısı 97.980'dir.[65] 1999 yılı içerisinde 97 bağımsız anaokulu 554 anasınıfı olmak üzere toplam 651 kurum hizmete girmiştir. Bağımsız anaokullarının %54'ü resmî, %46'sı özel ve anasınıflarının %95'i resmî, %5'i özel okullar bünyesinde yer almaktadır.[66] 1998-1999 eğitim-öğretim yılı verilerine göre okul öncesi eğitim içinde yer alan öğrencilerin %47,6'sı kız çocuklarından oluşmaktadır. Kız-erkek oranları 1999-2000 eğitim-öğretim döneminde aynı kalmış ancak öğrenci sayılarında artış yaşanmıştır; ayrıca kırsal kesim ve kentler ayrımına bakıldığında ise toplam öğrencilerin %88,9'unun kentlerde olduğu görülmektedir.[67]

Bu çerçeve içinde hazırlanan Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu olan UNICEF 2000 raporuna göre Türkiye'de 4-6 yaş grubundaki çocukların %11'i, 5-6 yaş grubundaki çocukların ise %14'ü MEB veya Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgene Kurumu'na (SHÇEK) bağlı okul öncesi kurumlardan faydalanmaktadır. Oysa Türkçe açılımı Birleşmiş Milletler, Eğitim ve Kültür Örgütü

---

dönemini kapsayan Uzun Vadeli Stratejik Plan (UVSP) ve 2001-2005 dönemini kapsayan VIII. BYKP'dir.

[61] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000**), T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 1995, s. 28.

[62] **Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005**, s. 83.

[63] **A.g.e**., s. 84.

[64] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), 1999 Yılı Programı**, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 1999, s. 8, 32-33.

[65] **Sekizinci Beş Yıllık kalkınma Planı, Nüfus, Demografi Yapısı, Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, s. 52.

[66] **2000 Yılında Millî Eğitim**, s. 16, 18.

[67] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) Toplumda Kadın Katılımı Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Basılmamış, s. 12.

olan UNESCO 2003 kaynağına göre dünyanın çeşitli ülkelerinde 4-6 yaş grubu oranları, Meksika'da %70, Fas'ta %34, Ürdün'de %27, Suriye'de %9, Doğu Avrupa ülkelerinde en az %50, AB ülkelerinin her birinde ise %70'dir.[68]

Bu nedenle bu kademede Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV) ile MEB "*Erken Çocuk Gelişimi ve Eğitim Projesini*" hayata geçirmişlerdir. UNICEF işbirliği çerçevesinde 2001-2005 dönemini kapsayan proje ile çocukların psiko-sosyal ve bilişsel gelişimini güvence altına almak için çocukların gelişimsel gecikmelerinin azaltılması, anne babaların gelişim alanında bilgilendirilmesi ve çocukların öğrenme başarılarının arttırılması hedeflenmiştir.[69] 57. Hükümet Programında da (HP) okul öncesi eğitimin tüm yurtta yaygın hale getirilmesi hükmü yer almıştır.[70] Bu konuda DSP İzmir Milletvekili Güler Aslan'ın da dikkat çektiği gibi son yıllarda Türkiye'de çalışan anne sayısının çoğalması nedeniyle okul öncesi eğitimin önemi artmıştır; ayrıca Aslan, söz konusu kademe ile ilgili yorumunda eğitime başlayan çocukların eğitiminin sağlam temellere dayandığına vurgu yapmıştır.[71]

Yine bu kademede, Sivil Toplum Örgütlerinin (STÖ) farklı devlet kuruluşları ile işbirliği içinde yürüttükleri hizmetler olmuştur. Bunlar; AÇEV tarafından yürütülen Ev merkezli eğitim, Anne-Baba-Çocuk Eğitimi, Kadınları Güçlendirme, Ev Ziyareti, Televizyon Programı, Hızlandırılmış Okul Öncesi Yaz Kursları, Politika Etkileme Çalışmaları, Bilimsel Araştırmalar, Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı'nın Mahalle Anneliği, Kadınları Güçlendirme Çalışmaları, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'nin (ÇYDD) Hızlandırılmış Yaz Kursları ve Toplum Kalkınması ve UNICEF işbirliğidir;[72] ayrıca, 2002-2004 yılları arasında ÇYDD tarafından ilköğretim bünyesinde 85 anasınıfı açılmıştır.[73]

1999-2000 öğretim yılında 5-6 yaş grubundaki okul öncesi kademesinde okullaşma oranı %11,9 olarak planlanmış[74] ancak %9,8 olarak gerçekleşmiştir.[75]

---

[68] **Erken Çocukluk Eğitimi Politikaları: Yaygınlaşma, Yönetişim ve Yapılar Toplantısı Raporu**, Anne Çocuk Eğitim Vakfı, Ankara, y.y., 2003, s.11.
[69] **Türk Eğitim Sistemi 2007**, s. 71.
[70] **TBMM TD**, Cilt 1, Birleşim 11, 4.6.1999, s. 183.
[71] **TBMM TD**, Cilt 50, Birleşim 35, 17.12.2000, s. 210.
[72] **Erken Çocukluk Eğitimi Politikaları: Yaygınlaşma, Yönetişim ve Yapılar Toplantısı Raporu**, s. 12.
[73] "Gençlere bir ışık da siz yakın", **Hürriyet**, 28 Ocak 2004, s. 29.
[74] **Yedinci Beş Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 2000 Yılı Programı**, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1999, s. 28.

Eğitimin tüm kademelerinde devam etmekte olan fiziki altyapı ve insan gücü eksikliği nedeniyle eğitim kalitesi olumsuz etkilenmiş, dolayısıyla sorunlar devam etmiştir. Okul öncesi eğitimde devam etmekte olan öğretmen açığının giderilmesi için meslek lisesi çocuk gelişimi bölümü mezunlarına Anadolu Üniversitesi (ANÜ) ön lisans ve lisans eğitimi olanağı sağlamaktaydı.[76]

Yine okul öncesi kademesinde yer alan ve çeşitli kademelerdeki okullar bünyesinde açılmış anasınıfları bulunmaktadır. 1999-2000 yılı öğretiminde 8.550 okul öncesi eğitim kurumlarında 251.467 öğrenci öğrenim görmüş, 15.678 öğretmen görev yapmıştır. Aynı dönemde resmî okullarda öğrencilerin %88'i öğretmenlerin de %60'ı resmî nitelikliydi.[77] Bu kademedeki öğretmen ihtiyacı sorununa çözüm bulmak için çeşitli çalışmalara devam edilmiştir. Bu konuda Demokratik Sol Parti (DSP) İstanbul Milletvekili Bozkurt Yaşar Öztürk'ün YÖK'ün öğretmenlik sertifikası verilmesi kararının kriterlerine ilişkin sorusuna cevaben Millî Eğitim Bakanı Bostancıoğlu, kriterler konusunda detay vermemiş ancak öğretmen ihtiyacını hızlı bir şekilde çözmek istediklerini ifade etmişti.[78]

Bu amaçla okul öncesi, sınıf ve İngilizce branşlarındaki öğretmen ihtiyacını karşılamak ve kısa vadede çözüm üretmek amacıyla YÖK kararı ile sertifika programı açılarak, 1998-1999 eğitim ve öğretim yılından itibaren uygulamaya konulmuştur. Bu program yine YÖK tarafından 1.6.2000 tarihinde sonlandırılmıştır. Bu kararda, MEB ile ANÜ arasında imzalanan proje ile Kız Meslek Liseleri Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Bölümü mezunları için tüm illerde uzaktan eğitimle OÖE Öğretmenliği lisans programının açılması etkili olmuştur. Sınıf öğretmenliği sertifika programının yürütülmesi ise eğitim fakültelerinin ve eğitim bilimlerinin 16 bölümü ile sınırlandırılmıştı.[79]

Bu kademe ile ilgili sorunlara çözüm üretmek için pek çok toplantılar yapılmıştır. Bunlardan biri olarak, Antalya'da 29.6.2000'de "*11. YA-PA Okul Öncesi Eğitimi ve Yaygınlaştırılması Semineri*" gerçekleştirildi. Seminerde konuşan Ayla

---

[75] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı Destek Çalışmaları Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler**, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2001, s. 207.
[76] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı**, s. 130. Ayrıca bkz. **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 24567, 28 Ekim 2001, s. 147.
[77] **2000 Yılında Millî Eğitim**, s. 18.
[78] **TBMM TD**, Cilt 59, Birleşim 84, 13.4.2001, s. 634.
[79] **TBMM TD**, Cilt 59, Birleşim 84, 13.4.2001, s. 635.

Oktay, AB ülkelerinde %100 olan OÖE'nin Türkiye'de %7'lerde bulunduğunu açıklamıştır.[80] Oktay'ın dikkat çektiği gibi bu oran bölgelerarası da önemli farklılıklar göstermektedir. Karadeniz'de %4,4 olan oran, Doğu Anadolu'da %2,3, Güneydoğu Anadolu'da %2,8, Akdeniz'de %7, Marmara'da %7, Ege'de %10, İç Anadolu'da %7 şeklindedir. Diğer eğitim kademeleriyle kıyaslanamayacak kadar önemli olan bu kademedeki bilimsel araştırmaların sonuçlarına göre insanların zeka gelişimlerinin %70'i 0-6 yaş döneminde gerçekleşmektedir. İnsanlar, yaşamları boyunca sergiledikleri temel davranışların önemli bir kısmını bu kademede kazanmaktadırlar. Araştırmalara göre bu kademenin eğitiminden yararlananlar, yararlanamayanlara göre diğer eğitim kademelerinde ve yaşamda daha başarılı olmaktadırlar. 2000-2001 eğitim-öğretim yılı "*okul öncesi öğretim yılı*" kabul edilmiş, söz konusu kademede eğitime yönelik öğretmen yetiştiren bölümler yeni açılmaya başlamıştır; zira eğitim, genellikle lise ve dengi okullarından mezun olanlarla yürütülmüştür.[81] Kadın öğretmenlerin toplam öğretmen oranı %95'in üzerinde olan bu kademede çalışma yaşı 21-25 olan öğretmenlerin %41'i meslek lisesi, %24'ü ön lisans, %23'ü ise lisans mezunudur.[82]

2000-2001 öğretim yılında okul öncesi eğitimde okullaşma oranının %12 olması öngörülmüş[83] ancak söz konusu oran %10,1 olarak gerçekleşmiştir.[84] Söz konusu dönemde millî, ahlaki ve manevi değerlere bağlı eğitim verilmesi için yazılı, sözlü ve görüntülü olmak üzere eğitim programlarının geliştirilmesi planlanmıştır; ayrıca çok hızlı göçle gittikçe sorunları artan büyük şehirlerdeki gecekondu bölgelerinde ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde bazı önlemler alınmıştır. Söz konusu bölgelerde altyapısı uygun olan okullara derslik ilave edilmek suretiyle OÖE kademesinin yaygınlaştırılması amaçlanmıştır. Amaçlanan diğer bir husus ise eğitimin tüm kademelerinde bir yabancı dili en iyi şekilde öğretmektir; ayrıca özel eğitim içinde yer alan üstün zekâlı ve özel yetenekli çocukların uygun ortamda yetiştirilmesi, rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin OÖE çağından başlatılması ve yaygınlaştırılması da planlanmıştır.[85] Bunun dışında SHÇEK'nin izniyle açılan[86] 4-6

[80] "Okul öncesi eğitim yaygınlaştırılmalı", **Cumhuriyet**, 29 Haziran 2000, s. 7.
[81] Abbas Güçlü, "Okul Öncesi Eğitim", **Milliyet**, 29 Haziran 2000, s. 23.
[82] "Okul öncesi eğitim yaygınlaştırılmalı", **Cumhuriyet**, 29 Haziran 2000, s. 7.
[83] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı**, s. 132.
[84] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2002 Yılı Programı Destek Çalışmaları Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler**, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2002, s. 147.
[85] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı**, s. 127-128, 133.

yaş öğrenci grubunun eğitim gördüğü kurumların okul öncesi kısmından 2000-2001 eğitim-öğretim yılında toplam 18.486 öğrenci yararlanmıştır. Söz konusu öğrencilerin yarıya yakınını 9.144 kız öğrenci oluşturmaktadır. Bu kurumlarda görev yapan toplam 3.171 öğretmenin 3.008'i'de kadın öğretmendir.[87]

TBMM'de gündem dışı söz alan ve OÖE'nin önemine değinen DSP Ankara milletvekili Esvet Özdoğu "…*erken çocukluk ve okul öncesi*" olarak nitelendirdiği 0-6 yaş aralığının çocuğun en önemli dönemi olduğunu, bu dönemde temel alışkanlıkların kazanıldığını ve kişilik temellerinin atıldığını belirtmiştir. İleriki yıllara etkisi olan bu sürecin çocuğun fiziksel, zihinsel, duygusal, sosyal yönden büyük aşamalar kaydettiği bir dönem olmasına dikkat çeken Özdoğu'ya göre, 3 yaşından sonra ailelerin çocuğa yetmemesinden dolayı çocuğun yaşıtlarının arasında bilimsel ve objektif uygulamaların olduğu OÖE'nin içine girmesi gerekmektedir. Buna karşın, 7.700.000 0-6 yaş aralığında çocuğun olduğu Türkiye'de sadece 338.675 çocuk OÖE'den yararlanmaktadır.[88]

Özdoğu'nun değindiği diğer bir konu ise tüm dünyada temel eğitim olarak görülen okul öncesi dönemin çocuğun zihinsel ve kişilik gelişiminin %75'inin tamamlandığı dönem olarak kabul edilmesidir. Dünya'da OÖE'nin temel eğitim olarak görüldüğü bu dönem içindeki kız, erkek tüm çocuklara fırsat eşitliği yaratılması için Özdoğu şu önerilerde bulunmuştur: OÖE ülke çapında yaygınlaştırılmalı; bu kurumlar her kesimce desteklenmeli; söz konusu kademeden yararlanamayanlara televizyon yayınları ile destek olunmalı; OÖE alanında hizmet veren ulusal, uluslararası kurum ve kuruluşlar ve STÖ işbirliği yapılmalı; OÖE için nitelikli öğretmenler yetiştirilmelidir.[89]

Millî Eğitim Bakanı Metin Bostancıoğlu, Esvet Özdoğu'nun görüş ve önerileriyle ilgili yaptığı açıklamada, ilköğretimde olduğu gibi OÖE de hedeflerinin 0-6 yaş grubu çocuğun tamamına eğitim hizmeti götürmek olduğuna vurgu yapmıştır. Önceliklerinin sosyo-kültürel ve ekonomik yönden dezavantajlı bölgelerde yaşayan çocuklar olduğunu belirten Bostancıoğlu bazı istatistikler de vermiştir. 2002 nüfus projeksiyonlarına göre, 0-5 yaş grubu arasında 8 milyon 655 bin çocuk

---

[86] Okul öncesi eğitim hizmetlerinin %90'ına yakını MEB tarafından, %10'a yakını ise, SHÇEK ve diğer kamu ve özel kurum ve kuruluşlarca verilmektedir. (**Türk Eğitim Sistemi 2007**, s. 73.)
[87] **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2001,** s. 67.
[88] **TBMM TD**, Cilt 93, Birleşim 91, 24.4.2002, s. 12.
[89] **TBMM TD**, Cilt 93, Birleşim 91, 24.4.2002, s. 12-13.

bulunmaktadır. Bu çocukların 4.238.000'i 3-5 yaş grubunu oluşturmaktadır. 8 yıllık eğitim uygulamasına geçildiği 1997-1998 eğitim öğretim döneminde 6.563 anaokulu ve anasınıfında 85.843'ü kız olmak üzere toplam 182.533 çocuk öğrenim görmüş ve bu dönemde 10.376 öğretmen okul öncesi eğitimde görevlendirilmiştir. 2001-2002 eğitim-öğretim döneminde ise anaokulu ve anasınıfı sayısı 11.278'e çıkmıştır. Aynı dönemde toplam 289.118 çocuk içindeki kız çocuk sayısının 137.594'e yükseldiği görülmektedir. Böylece 18.149 öğretmenin olduğu söz konusu dönemde okul ve kurum sayısında %72, öğrenci sayısında da %58 oranında artış meydana gelmiştir.[90]

Bostancıoğlu'nun belirttiği gibi 8 yıllık eğitim ile başlanılan eğitim reform sürecinde çeşitli ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarla birçok proje geliştirildi. Bu projeler şunlardır: Erken Çocukluk Dönemi Gelişimi ve Eğitimi Projesi; Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Öğretmen Yetiştirme Projesi; Okul Öncesi Veli-Çocuk Eğitim Programı Projesi; Aile-Çocuk Eğitimi Projesi; Psiko-Sosyal Okul Projesi; Okul Öncesi Eğitimi, Araştırma Geliştirme Program Yapma Projesi. Ayrıca hükümet ile DB arasında imzalanan anlaşma sonucu temel eğitim programı da uygulamaya konulmuştur.[91]

Uygulanmaya konulan ilköğretim ve ortaöğretim okul binası projelerinde anasınıflarına yönelik bina içinde ayrı giriş-çıkışlı bir bölüm oluşturularak hizmete açılmıştır. Bu gelişmelerle özellikle kırsal kesimde ve geri kalmış bölgelerde 2001-2002 öğretim yılında OÖE'de okul sınıf sayısında %35, derslik sayısında %186, öğretmen sayısında %80 ve öğrenci sayısında %107 oranında artış sağlandı. Bu kademede usta öğretici olarak yetiştirilen ve göreve başlatılanların sayısı da 3.344'e yükseltildi. Böylece kız meslek lisesi mezunlarına hem yükseköğrenim olanağı getirilmiş hem de 66.888 çocuğun daha OÖE hizmetinden yararlanması için fırsat yaratılmıştır.[92]

Tüm bu açıklamalar ve verilen sayılara göre bu kademede 2001-2002'de 11.000 öğrenci kapasiteli 104 öğretim binası tamamlanmış olmasına karşın okullaşma oranı %12[93] olarak belirlenmiş, ancak %10,5 olarak gerçekleşmiştir.[94] Bu öğretim yılında

[90] **TBMM TD**, Cilt 93, Birleşim 91, 24.4.2002, s. 14.
[91] **TBMM TD**, Cilt 93, Birleşim 91, 24.4.2002, s. 14.
[92] **TBMM TD**, Cilt 93, Birleşim 91, 24.4.2002, s. 15.
[93] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2002 Yılı Programı,** s. 150.
[94] **2002 Yılı Başında Milli Eğitim**, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Araştırma, Plânlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, 4. Akşam Sanat Okulu Matbaası, 2001, s. 130.

öğretmen açığının giderilmesi için de Kız Meslek Lisesi Çocuk Gelişimi Bölümü mezunlarına Anadolu Üniversitesi'nde ön lisans ve lisans yapma olanağı getirilmiştir. Bu olanak ile aynı öğretim yılında 1.300 usta öğretici yetiştirilerek görevlendirilmiştir;[95] ayrıca söz konusu eğitimcilerin görev yapacağı 2002 yılı sonunda 12.000 öğrenci kapasiteli 113 öğretim binası yapılmıştır.[96]

Söz konusu kademede başka bir konu hakkında teşvik kararı alınmıştır. Bu konu yıllık programda da belirtildiği gibi eğitimin her kademesinde zeka işlevini geliştiren, araştırmacılığı ve yaratıcılığı öne çıkaran bilimsel ve teknolojik programların geliştirilmesidir. Teşvik edilecek girişimlerden biri de eğitimin her kademesinde özel öğretim kurumlarının yaygınlaştırılmasıdır. Buna paralel olarak rehberlik ve araştırma merkezlerinin daha etkin kullanımı için çalışmaların başlatılmasının teşvik edilmesi de kararlaştırılmıştır.[97]

2003'de MEB'ye bağlı resmî ve özel okul öncesi eğitim kurumlarının kuruluş, yönetim, eğitim, görev ve işleyişi ile ilgili "*Okul Öncesi Eğitim Kurumları Yönetmeliği*" yayımlanarak yürürlüğe girmiştir; ancak MEB ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarınca verilen okul öncesi faaliyetlerin bütüncül bir yaklaşımla yürütülebilmesi ve okul öncesi eğitimde birliğin sağlanabilmesi için "*Okul Öncesi Eğitim Kanunu Tasarısı"* çalışmalarının tamamlanması gerekmiştir.[98]

Bu çalışmalara rağmen AÇEV ile Boğaziçi Üniversitesi'nin birlikte Diyarbakır, Van ve İstanbul'da yaptığı "*Türkiye'de Okulöncesi Eğitimi: Hizmete Duyulan İhtiyaçların Saptanması ve Çocuğun Dil Yetisi Düzeyinin Değerlendirmesi Araştırması*"nın sonuçlarına göre çocukların bazılarının Türkçe'yi hiç bilmedikleri ya da az bildikleri ortaya çıkmıştır. Araştırma sırasında 144 öğretmen, 5-6 yaş grubundaki 216 çocuk ve 216 veli ile görüşüldü. OÖE programıyla herhangi bir eğitim kurumuna gitmeyen çocukların gelişimi ve dil kullanım becerilerinin okula

[95] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2003 Yılı Programı,** s. 139.
[96] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2003 Yılı Programı Destek Çalışmaları Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler**, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 2003, s. 184.
[97] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2003 Yılı Programı,** s. 143.
[98] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2003 Yılı Programı Destek Çalışmaları Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler,** s. 187.

başlamadan önce desteklenmesi amaçlanmaktaydı. Projenin başlamasıyla birlikte 400 çocuk bu proje içinde yer almıştır.[99]

2002-2003 öğretim yılında yaşanan gelişmelere bakıldığında OÖE'de 120 öğretim binasında 12.000 ek öğrenci kapasitesi yaratılmıştır; ayrıca bu kademede öğretmen açığının giderilmesi için 6.235 usta öğretici görevlendirilerek ilave olarak yaklaşık 100.000 çocuk için eğitim olanağı sağlanmıştır.[100] Millî Eğitim Bakanı Hüseyin Çelik de 9 aylık Bakanlığı döneminde 2003 sonuna kadar OÖE'de %11,7 olan okullaşma oranının %15,3'e çıkarıldığını, bu kademede 64 anaokulu ile 726 anasınıfı açıldığını belirtmiştir;[101] ancak söz konusu dönemde yeterince gelişme sağlanamadığından eğitimde okullaşma oranı %11,4 olarak gerçekleşmiştir.[102] Okullaşma hedefi konulmayan söz konusu dönemde, OÖE'de birliği sağlayacak olan "*Okulöncesi Eğitim Kanunu Tasarısı*" ile ilgili çalışmalar ise sonlandırılamamıştır.[103] Bu gelişmelere rağmen 2003 yılı İlerleme Raporu'nda (İR)[104] belirtilen kız çocuklarını da yakından ilgilendiren bu alandaki diğer bir sorun ise engelli çocuklarla ilgilidir. Türkiye'nin eğitim alanında yeterli kapasitesinin olmaması nedeniyle, 2002-2003 öğretim yılında eğitime yalnız 61 öğrenci devam edebilmiştir.[105]

2003-2004 eğitim-öğretim yılına gelindiğinde, okul öncesi eğitimde okullaşma oranı %12,6 olarak gerçekleşmişti. 2003 yılı sonu itibariyle bu kademede 120 öğretim binasında 12 bin öğrencilik kapasite yaratıldı; ancak oldukça önemli olan "*Okul Öncesi Eğitim Kanun Tasarısı Taslağı*" çalışmaları bu dönemde de tamamlanamadı.[106] Bu kademe ile ilgili olarak MEB'nin 2004 Malî Yılı Bütçe Görüşmeleri sırasında AK Parti grubu adına konuşan Kahramanmaraş Milletvekili Avni Doğan, Türkiye'nin 80 kişilik sınıflarda eğitim verilen ve okullaşmada sıkıntılar yaşayan bir ülke olduğunu belirterek, OÖE'nin önemine değinmiştir.

---

[99] "AÇEV'den anne çocuk eğitimi-Üç ayrı proje", **Cumhuriyet**, 29 Haziran 2003, s. 3.
[100] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2004 Yılı Programı**, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2004, s. 144.
[101] **TBMM TD**, Cilt 35, Birleşim 33, 21.12.2003, s. 482.
[102] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2004 Yılı Programı**, s. 144.
[103] **A.g.e.**, s. 150.
[104] İlerleme Raporları, Türkiye'nin her yıl AB'ye tam üyelik sürecinde kat ettiği mesafeyi gösteren ve AB Komisyonu tarafından Türkiye ile ilgili 1999'den beri yayımladığı raporlardır. Çalışma dönemine ait 2000, 2001, 2002, 2003 ve 2004 olmak üzere 5 rapor düzenlenmiştir. (**Değişim ve Gelişim Sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye**, ARI Toplumsal Katılım ve Gelişim Vakfı, 2006, s. 95.)
[105] **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu,** Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2003, s. 99.
[106] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2004 Yılı Programı Destek Çalışmaları Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler**, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2004, s. 187-189.

Doğan'ın açıklamalarında vurguladığı gibi Türkiye'de ciddiye alınmayan OÖE, çağdaş ülkelerde eğitimin temele dinamiği ve temel unsuru haline getirilmiştir. Doğan, bir önceki dönem %11 olan OÖE'deki okullaşma oranının 2003-2004 eğitim-öğretim döneminde %20'ye çıkarıldığını da açıklamıştır.[107]

2003-2004 eğitim-öğretim yılında resmî ve özel eğitim kurumları bünyesinde oluşturulan toplam 11.429 anasınıfındaki 280.729 öğrenciden 134.623'ü kız öğrencidir. Söz konusu dönem içinde 11.856 öğretmen görev yapmıştır.[108] Bu dönemde OÖE istatistiklerinde okullaşma oranı 36-72 ay çocuklarda toplamda %8,34, kız çocuklarında %8,4 olarak gerçekleşmiştir;[109] ayrıca SHÇEK'nin izniyle açılan 4-6 yaş grubunun eğitim gördüğü okul öncesi 1.083 okulda, toplam 12.289 öğrencinin 5.761'i kız öğrenci, aynı kurumlarda görev yapan 3.082 toplam öğretmenin 2.953'ü kadın öğretmendir.[110]

Bu dönemde OÖE'nin yaygınlaştırılmasına yönelik olarak ilköğretim okullarının yanı sıra ortaöğretim okullarının bünyesinde ana sınıfları açılması için çalışmalar başlatılmıştı; ayrıca bu kademede öğretmen açığı için söz konusu dönemde 7.455 kadrosuz usta öğretici görevlendirilmiştir:[111] Bu bağlamda yapılan başka bir çalışma da OÖE hakkında aileleri bilgilendirmek ve bilinçlendirmek için pilot illerde 2004-2005 öğretim yılında uygulanmak üzere "*Mobil Anaokulu Projesi*"nin geliştirilmesidir.[112] Bu gelişmelere rağmen bu kademede okullaşma oranları AB ülkelerinin ortalamasının çok altında yer almaktadır.[113]

Bu bilgilerin ardından çeşitli tablolar yardımıyla 1999-2004 döneminde okul öncesi eğitimde yaşanan gelişmeleri toplu olarak görmek mümkündür.

---

[107] **TBMM TD**, Cilt 70, Birleşim 40, 25.12.2004, s. 557.
[108] **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2003-2004**, s. 35-36.
[109] **Türk Eğitim Sistemi 2007**,**EURDYCE**, s. 85.
[110] **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2003-2004,** s. 63.
[111] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2004 Yılı Programı,** s. 189.
[112] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2005Yılı Programı**, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2005, s. 136.
[113] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2005 Yılı Programı Destek Çalışmaları Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler,** Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2006, s. 189.

Tablo 11 Okul Öncesi Eğitim Kademesinde Okul, Kız Öğrenci ve Kadın Öğretmen Sayılarında Yaşanan Gelişmeler[114]

Öğretim Yıllar	Okul Sayısı	Toplam Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Toplam Öğretmen Sayısı	Kadın Öğretmen Sayısı
1999-2000	7.660	212.603	100.966	11.591	11.482
2000-2001	8.255	227.592	119.821	11.896	11.730
2001-2002	9.480	253.513	133.036	14.295	13.993
2002-2003	8.773	283.305	148.214	13.356	12.878
2003-2004	15.978	344.758	180.005	17.511	16.817
Artış Oranı (%)	**108,59**	**62,16**	**78,28**	**51,07**	**46,46**

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, bu kademe içinde yer alan kız çocuklarının sayısı beş dönem içinde %78,28, kadın öğretmen sayısı da %46,46 artmıştır. 1999-2004 arasında özel OÖE'deki okul ve kız öğrenci sayılarında belli oranlarda artış kaydedilmiş olmasına karşın, hükümetlerin OÖE'de hedeflenen okullaşma oranına ulaşamadıkları anlaşılmaktadır.[115]

Tablo 12 Özel Okul Öncesi Öğretim Okullarında Öğretmen ve Kız Öğrenci Sayısı[116]

Öğretim Yıllar	Okul Sayısı	Toplam Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Toplam Öğretmen Sayısı
1999-2000	637	14.584	6.843	1.277
2000-2001	699	16.231	7.709	1.364
2001-2002	799	18.152	8.564	1.822
2002-2003	432	9.759	4.548	626
2003-2004	499	14.063	6.611	1.361
Artış Oranı (%)	**-21,66**	**-3,57**	**-3,39**	**6,57**

Yukarıdaki tablodaki oranlara bakıldığında, 1999-2004 arasında özel OÖE'de toplam okul ve kız öğrenci sayılarında düşüş olduğu ve sadece toplam öğretmen sayısında %6,57 oranında bir artış meydana geldiği görülmektedir. Bu veriler bize OÖE'de hedeflenen okullaşma oranına ulaşılmadığını göstermektedir.

---

[114] **Millî Eğitim İstatistikleri Örgün ve Yaygın Eğitim 2004-2005**, Ankara, T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, 2006, s. 4.

[115] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2005 Yılı Programı,** s. 189.

[116] **2000 Yılında Millî Eğitim,** s. 14; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2001**,T.C. Milli Eğitim Sayısal Veriler 2000-2001,Ankara, Yayınlar Dairesi Başkanlığı, 2001, s. 14; **2002 Başında Milli Eğitim**, s. 124; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2002-2003**, Ankara, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Araştırma Plânlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, 2003, s. 14; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2003-2004**, Ankara, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Araştırma Plânlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, 2003, s. 22.

Tablo 13 Okul Öncesi Eğitimde Çeşitli Kademelerdeki Resmî Okullar Bünyesinde Bulunan Anasınıfları, Kız Öğrenci ve Öğretmen Sayıları[117]

EĞİTİM KURUMLARI	Okul/ Sınıf Sayısı	Toplam Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Toplam Öğretmen Sayısı
	Öğretim Yılları ve Sayılar			
İLKÖĞRETİM GEN. MD. BAĞLI OKULLARDA	**1999-2000 ve 2002-2003**	**1999-2000 ve 2002-2004**	**1999-2000 ve 2002-2004**	**1999-2000 ve 2002-2004**
İlköğretim Okullarında	7.106-7.639	166.352-225.094	79.048-107.654	7.981-10.133
YİBO Bünyesinde	48-73	612-719	284-350	40-45
PİO Bünyesinde	56-46	809-2.445	395-1.158	46-137
ORTAÖĞRETİM GEN. MD. BAĞLI OKULLARDA	31-414	596-618	267-291	38-0
ÖĞRETMEN EĞİTİMİ GEN. MD. BAĞLI OKULLARDA	2-13	36-20	15-10	2-0
ERKEK TEKNİK ÖĞRETİM GEN. MD. BAĞLI OKULLARDA	10-133	217-338	90-143	11-0
KIZ TEKNİK. ÖĞRETİM GEN. MD. BAĞLI OKULLARDA	352-110	8.285-8.233	4.043-4.111	837-573
TİC. VE TURİZM GEN. MD. BAĞLI OKULLARDA	3-166	63-219	29-96	4-0
DİN ÖĞRETİM GENEL MÜD. BAĞLI OKULLARDA	1-123	23-55	10-23	2-0
ÖZEL EĞİTİM REH. VE DAN. HİZ.GEN.MD.BÜNYESİNDE	22-50	111-61	46-19	19-55
ÇIRAKLIK VE YAY. EĞT. GEN. MD. BAĞLI KURUM BÜNYESİNDE	13-40	171-54	91-27	6-0
Toplam Resmî Kurumlardaki Sayılar	**7.644-8.807**	**177.275-237.856**	**84.318-113.882**	**8.986-10943**
Artış Oranı (%)	**15,21**	**34,17**	**35,06**	**21,77**

Yukarıdaki tabloda belirtildiği gibi OÖE'de çeşitli kademelerdeki resmî okullar bünyesinde bulunan anasınıflarının toplam öğrenci, kız öğrenci ve öğretmen sayılarında artış meydana gelmiştir. Bu gelişmelere oransal olarak bakıldığında, okul sayısında %15,21, toplam öğrenci sayısında %34,17, kız öğrenci sayısında %35,06 ve toplam öğretmen sayısında %21,77 artış olduğu görülmektedir.

2003-2004 öğretim yılında OÖE'de çeşitli kademelerdeki çeşitli kurumlara bağlı resmî okullar bünyesinde bulunan anasınıfı sayısı, toplam öğrenci, kız öğrenci ve öğretmen sayıları ise şöyledir: "*Öğretmen Eğitimi Genel Müdürlüğü*"ne bağlı resmî okullar bünyesinde bulunan sınıf sayısı 2, toplam öğrenci sayısı 19, kız öğrenci sayısı

[117] **2000 Yılında Millî Eğitim**, s. 18; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2002-2003**, s. 32-33. (Sayısal verilere SHÇEK'nin izniyle açılan okullar dâhil değildir.)

7, toplam öğretmen sayısı 1'dir. "*Erkek Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü*"ne bağlı resmî okullar bünyesinde yer alan sınıf sayısı 46; toplam öğrenci sayısı 736, kız öğrenci sayısı 332 ve öğretmen sayısı 67'dir. En çok kız öğrencinin bulunduğu "*Kız Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü*"ne bağlı resmî okullardaki sınıf sayısı 308, toplam öğrenci sayısı 7.767, kız öğrenci sayısı 3.707, öğretmen sayısı 597'dir. "*Ticaret ve Turizm Genel Müdürlüğü*"ne bağlı okullarda sınıf sayısı 11, toplam öğrenci sayısı 244, kız öğrenci sayısı 101, öğretmen sayısı ise 13'tür. "*Din Öğretim Genel Müdürlüğü*"ne bağlı okullardaki sınıf sayısı 7, toplam öğrenci sayısı 38, kız öğrenci sayısı 17 ve öğretmen sayısı 3'tür. "*Özel Eğitim Rehberlik ve Danışmanlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü*" bünyesinde yer alan okullardaki sınıf sayısı 41, toplam öğrenci sayısı 331, kız öğrenci sayısı 132, öğretmen sayısı 52'dir. "*Sağlık İşleri Dairesi Başkanlığı*" bünyesinde yer alan okul içindeki sınıf sayısı 1, toplam öğrenci sayısı 70, kız öğrenci sayısı 27 ve öğretmen sayısı 3'tür. Toplam 416 sınıfta bulunan 9.205 öğrencinin 8.210'u kız öğrenci olup bu öğrenciler 736 öğretmen tarafından eğitilmişlerdir.[118] Bu kademede 2003-2004 eğitim-öğretim döneminde diğer kurumlar bünyesinde yer alan ana sınıf sayısı 397, toplam öğrenci sayısı 13.758, bu sayı içindeki kız öğrenci sayısı 6.841 ve öğretmen sayısı ise 1.544'dür.[119]

Aşağıdaki tabloda çeşitli kademelerdeki özel okullar bünyesinde yer alan anasınıfı kız öğrenci sayıları ile öğrenci sayıları yer almaktadır.

Tablo 14 Okul Öncesi Eğitimde Çeşitli Kademelerdeki Özel Okullar Bünyesinde Bulunan Anasınıfları, Kız Öğrenci ve Öğretmen Sayıları[120]

EĞİTİM KURUMLARI	Okul/ Sınıf Sayısı	Toplam Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Toplam Öğretmen Sayısı
	Öğretim Yılları ve Sayılar			
	1999-2000 ve 2003-2004	**1999-2000 ve 2003-2004**	**1999-2000 ve 2003-2004**	**1999-2000 ve 2003-2004**
Türk Özel Okullar Büny. Okullarda	373-196	7.838-5.404	3.537-2.367	570-719
Azınlık Okullar Bünyesinde	21-1	433-0	245-0	25-17
Yabancı Okullar Bünyesinde	3-1	126-0	65-0	6-1
Uluslararası Okullar Bünyesinde	3-1	127-0	67-0	9-4
Toplam Özel Kurumlardaki Sayılar	**500-199**	**8.524-5.404**	**3.914-2.367**	**610-741**
Artış Oranı (%)	**-60.2**	**-36.60**	**-39,52**	**21,47**

[118] **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2003-2004**, s. 36.
[119] **2000 Yılında Millî Eğitim**, s. 18; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2003-2004**, s. 32.
[120] **2000 Yılında Millî Eğitim**, s. 18; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2003-2004**, s. 32.

Özel okullar bünyesinde bulunan anasınıfların genel sayılarına bakıldığında öğretmen sayısı dışında artış olmamıştır. Toplam %60 ile en büyük düşüş sınıf sayısında olmuştur. Bu kademede, VIII. BYKP'de belirlenen hedeflere ulaşılamamasının önemli sebeplerinden biri erken çocukluk gelişimi programlarının genelde ilköğretime hazırlık ve uyum basamağı olarak kullanılmasıdır. Bunun dışında başka bir neden ise, Türkiye genelinde erken çocukluk eğitim kurumlarının çoğunun illerde ve ülkenin batısında yer alması ve yaygın olan hizmetin paralı olmasıdır.[121]

2. 8 Yıllık Kesintisiz ve Zorunlu Temel Eğitim

1950'li yıllardan itibaren UNESCO tarafından kullanılmış olan "*temel eğitim*" kavramı Türkiye'de ilköğretim karşılığı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu konu 222 sayılı "*İlköğretim ve Eğitim Kanunu*" ile yasal bir kavram haline gelmiş, 1739 sayılı METK'de ilk ve ortaokulu birleştiren yapıya "*temel eğitim*" adı verilmiş ve "*…ilköğretim her yurttaşın görmesi gereken temel eğitimdir*"; [122] ayrıca *"Eğitimde kadın, erkek herkese fırsat ve imkân eşitliği sağlanır*" ve "*eğitim olanaklarından yararlanamayan başarılı ancak yoksul öğrencilere yardım edilir*"[123] ilkeleri kabul edilmiştir. Bunların dışında yine kanunda yer alan diğer bir ilke ise "*Karma Eğitim"*dir.[124] Eğitimin her Türk çocuğunun hakkı olduğu ve her yetişkin yurttaşın bu çocuk hakkını tanımak ve elindeki olanaklarla bu yükümlülüğünü yerine getirmek zorunda olduğu Türkiye Çocuk Hakları Bildirgesi'nde de (TÇHB) açıklanmıştır.[125] METK'de yer alan maddelerin benzerlerini Anayasa'nın çeşitli maddelerinde görmekteyiz. Anayasa'nın 10. maddesinin 2. fıkrasında öncelikle "*Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir; devlet bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla*

[121] **Erken Çocukluk Eğitimi Politikaları: Yaygınlaşma, Yönetişim ve Yapılar Toplantısı Raporu**, s. 13.
[122] **On Beşinci Millî Eğitim Şûrası, Raporlar Görüşler, Kararlar**, Ankara, Millî Eğitim Basımevi, 1996, s. 102.
[123] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 24574, 24 Haziran 1973, s. 1. Ayrıca bkz. Gülay Arıkan, "Yasalarda Kadın Hakları", **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı 2005-1, 2005, s. 57.
[124] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 24574, 24 Haziran 1973, s. 3. Bu konuda yapılan eleştiriler için bkz. "Anneler karma eğitim istiyor", **Cumhuriye**t, 10 Şubat 2000, s. 20; "Karma eğitim zorbalığı", **Millî Gazete**, 4 Aralık 1999, s. 4.
[125] Türkiye, çocuk hakları konusunda uluslararası kurumlarla işbirliği yapmıştır. UNESCO Türkiye Millî Komisyonu bu anlayış çerçevesinde oluşturulmuştur. Söz konusu komisyonun VIII. Dönem genel toplantısı 28-30 Haziran 1963'de İstanbul'da gerçekleştirilmiş ve 6 maddelik TCHB kabul edilmiştir. ("Çocuk Haklarına Dair Sözleşme", **Centre of Human Rights (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Merkezi) UNICEF Türkiye Temsilcilğ**i, Ankara, y.y., 1999, s. 1-2. Ayrıca bkz. Emine Akyüz, **Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000, s. 14.)

yükümlüdür" açıklaması bulunmaktadır. Eğitimi doğrudan ilgilendiren 42. maddede ise "*Kimse eğitim ve öğretim hakkından yoksun bırakılamaz. İlköğretim kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır*" denilmektedir.[126] Aynı maddede devlet, eğitim ve öğretimlerini ekonomik nedenlerle sürdüremeyecek başarılı öğrencileri desteklemek amacı ile burslar veya başka olanaklar yaratarak söz konusu öğrencilere yardımcı olacağını, ayrıca özel eğitime ihtiyacı olan kişilerin de topluma yararlı hale getirilmeleri için gerekli tedbirleri alacağını açıklamıştır.[127]

57, 58 ve 59. Hükümetler bazı değişikliklerle, 56. Hükümet döneminde yürürlüğe giren ve 8 yıllık eğitimin de içinde yer aldığı 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Yasası ile belirlenmiş olan Milli Eğitim Sistemi'ni uygulamışlardır. Bu sistem "*örgün eğitim*" ve "*yayın eğitim*" olmak üzere iki ana başlık altında oluşturulmuştur. 4 ana kademeden örgün eğitim; okul öncesi eğitim, ilköğretim (temel eğitim), ortaöğretim (genel ortaöğretim ve meslekî ve teknik ortaöğretim olarak ikiye ayrılmaktadır) ve yükseköğretimi kapsamaktadır. İlköğretimin kız ve erkek bütün yurttaşlar için zorunlu ve devlet okullarında parasız olduğu şartı aynen kalan METK'nın bazı maddelerinde 18 Ağustos 1997'de değişiklikler yapılmıştır. Kanunun 9 ve 25. maddesinde yapılan değişiklik ile ilköğretim kurumları kesintisiz eğitim veren sekiz yıllık okullar şekline dönüşmüş ve eğitimin sonunda ilköğretim diploması verileceği yer almıştır; ancak kanuna geçici madde eklenerek, ilköğretimin 6, 7 ve 8. sınıf mevcut öğrenimini ortaöğretim kurumları bünyesinde yapmakta olanların ve çıraklık eğitim merkezlerinde devam eden öğrencilerin eğitimlerini söz konusu kurumlarda tamamlamalarına olanak verilmiştir; ancak 1997-1998 ders yılı başından itibaren bu sınıflara öğrenci alınmayacağı da belirtilmiştir. Aynı geçici maddeye göre, bazı derslerin öğretimini yabancı dille yapan okulların hazırlık sınıflarında okuyup başarılı olan öğrenciler 8 yıllık eğitim için oluşturulan ilköğretim okullarına devam edeceklerdir; ayrıca 1997-1998 öğretim yılında hazırlık okuyacak öğrencilerin de hazırlık okuduktan sonra zorunlu eğitimlerini söz konusu okullarda sürdürecekleri kanunda yer almıştır;[128] ayrıca 1997'de 5. sınıftan mezun olan çocuklar diplomalarını alabilecek, söz konusu öğrenciler istedikleri takdirde 6. sınıfa kayıtlarını yapabilecek ve 8 yılın sonunda lise öğrencileri 1 yıl hazırlık

[126] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 17863 (mükerrer), 9 Kasım 1982, s. 7.
[127] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 17863 (mükerrer), 9 Kasım 1982, s. 11.
[128] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 23084, 18 Ağustos 1997, s. 2-3.

okuyabileceklerdir. Bu kanun gereği özel okullar da ilkokul ve ortaokul bölümlerini birleştirmişlerdir.[129] Bu kademede 8 yıllık eğitim sonunda tek diploma verileceğinden, ortaokullara 1997'den itibaren öğrenci alınmamıştır. 8 yılın sonunda isteyen öğrenci meslek, yabancı dil ve din eğitimi konusunda tercih yapabilmektedir.[130]

1997-1998 öğretim yılından itibaren uygulanmaya başlanan sistem, her üç hükümet döneminde de bazı değişikliklere uğrayarak devam etmiştir. Bu uygulama dönemindeki okul çağı nüfusu önem arz etmektedir. Türkiye, dünya ortalamasını yansıtan ve kategorilere ayrılan yaş ayrımcılığını istatistiklerde baz almıştır. METK'da da yer aldığı gibi 0-6 yaş grubu okul öncesi dönem çocuklarını, 6-15 yaş grubu ise zorunlu eğitim çağındaki çocukları içermektedir. 8 yıllık eğitim içinde yer alan çocukların DPT kaynaklarına göre nüfus içindeki oranları 1999'da %16,26, 2000'de %15,91, 2001'de 15,56,[131] 2002'de 15,27,[132] 2003'te ise 15,1[133] olarak verilmiştir.

Tablo 15 Türkiye'de Okul Çağı Nüfusundaki Gelişmeler (1999-2003) (1000)[134]

YILLAR	**3-5 Yaş**		**6-13 Yaş**		**17-21 Yaş**		**3-21 Yaş**	
	Toplam	**Kız**	**Toplam**	**Kız**	**Toplam**	**Kız**	**Toplam**	**Kız**
1999	4.180	2.053	10.281	5.029	6.818	3.324	25.216	12.325
2000	4.227	2.075	10.383	5.084	6.777	3.306	25.261	12.355
2001	4.254	2.088	10.536	5.164	6.712	3.274	25.303	12.381
2002	4.285	2.102	10.710	5.253	6.632	3.237	25.371	12.418
2003	4.298	2.107	10.884	5.341	6.540	3.193	25.445	12.459
Artış Oranı (%)	**2,82**	**2,63**	**5,86**	**4,21**	**-4,07**	**-3,94**	**0,91**	**1,08**

[129] "Dayatma yok, seçme var", **Cumhuriyet**, 17 Ağustos 1997, s. 1,10. Söz konusu kademedeki eğitimin kesintisiz olması bazı kesimlerin tepkisine neden olmuştur; zira eğitimin 5+3 biçiminde olmayıp kesintisiz uygulaması, orta dereceli okulların orta kısımlarının kapatılmasını gerektirmiştir. Burada muhafazakâr kesimin en çok tepki verdiği İHL'nin orta kısımlarının kapatılmasıdır. ("Eğitim sistemi çöktü", **Millî Gazete**, 27 Haziran 1999, s. 13.) Bu okulların orta kısımlarıyla birlikte, Anadolu liseleri, sınavla öğrenci alan liseler, yabancı dilde eğitim veren okullar, kolejler de bu durumdan etkilenmiştir; ancak en çok polemik siyasal-ideolojik olma gerekçesi ile İHL üzerinden yapılmıştır. (Neşe Işık Tertemiz, "Sekiz Yıllık Zorunlu İlköğretimde Hedefler ve Uygulamalar", **75 Yılda Eğitim**, Ed. Fatma Gök, Türkiye İş Bankası, Tarih Vakfı Yayınları, 1999, s. 171-176.) Oysa dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, 8 yıllık eğitimin tartışılmasının gereksizliğini vurgulamış, bu tip tartışmalarının kökeninde dini duyguların istismarının olduğunu belirtmiştir. Demirel, dünyada pek çok ülkenin 11 yıllık eğitim sistemine geçtiğini açıklamış ve İHL'nin %80'inin kendisi tarafından açıldığını hatırlatarak halkın tahrik edilmemesini istemiştir. ("Ayrım yapmak bozgunculuk", **Cumhuriyet**, 27 Temmuz 1997, s. 6.)

[130] "UNICEF, 'Kız çocuklarının eğitimi gelişmeyi hızlandırıyor", **Milli Gazete**, 8 Temmuz 1999, s. 3.

[131] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı**, s. 127.

[132] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2002 Yılı Programı,** s. 145.

[133] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2003 Yılı Programı,** s. 136.

[134] **2050'ye Doğru Nüfus Bilim ve Yönetim: Eğitim Sistemine Bakış,** Yay. Haz. Yüksek Kavak, TÜSİAD**,** Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, UNFPA Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu, İstanbul, Paragraf Basım, 2010, s. 50.

Yukarıdaki tabloda yer alan 3-5, 6-13 yaş gruplarında toplamda ve kız çocukları sayılarında artış olduğu, 17-21 yaş grubunda ise hem toplamda hem kız çocuk sayılarında düşüş olduğu görülmektedir.

1973'den itibaren ülkenin gündeminde olmasına rağmen yapılan değişikliklerle son halini alan ve eğitim reformu kapsamında ve TBMM'de yapılan müzakereler sonunda 16 Ağustos 1997 tarih 2306 sayılı Kanun ile yürürlüğe[135] giren 8 yıllık temel eğitimin önemine XV. MEŞ'de değinilmiştir. Şûra'da ülkenin jeopolitik konumuna, AB içinde en çok genç nüfusa sahip olmasına, teknolojinin çok hızlı değişmesi nedeniyle bu dinamik nüfusun eğitimine dikkat çekilmiştir. Bunun dışında kız, erkek çocuk ayrımı yapılmadan bu genç nüfusun eğitilmesinin ülkenin gelişmesinde, toplum refah düzeyinin yükselmesinde, kültürel değerler kazandırılmasında, var olan değerlerin yaşatılmasında, çağın gelişmelerinin ve yaşanan sorunların anlaşılmasında, onlara çözümler üretilmesindeki önemi vurgulanmıştır. Bu nedenle eğitime katılımın yüksek olmasının sağlanması amacıyla, ülkenin 6-14 yaş grubunda yer alan çocukların 8 yıllık kesintisiz eğitimin içinde olması önemsenmiştir.[136] Eğitim Temel Yasası'nda yapılan bu değişiklik ile 6-14 yaş grubu içinde yer alan genç nüfusun özellikle de kız çocuklarının eğitim sistemi içinde uzun süre kalmaları ve temel eğitim almaları amaçlanmıştır. Bunun dışında zorunlu eğitim çağı çocuğunun velisinin de isteği ile 14 yaş sonuna kadar eğitimlerini bitiremeyen çocuklara, en çok 4 öğretim yılı daha okula devam olanakları sağlanmıştır.[137]

İlköğretim bünyesi içinde yer alan ve her çocuğa eğitim-öğretim fırsatının yaratılması amacıyla kesintisiz ve zorunlu eğitimi de desteklemek amacıyla sistemler geliştirilmiş, çeşitli amaçlarla okullar açılmıştır. Bu sistemlerden biri taşımalı sistemdir. Söz konusu yapı içinde, kız öğrencilerin de devam ettiği, "*İlköğretim Genel Müdürlüğü*"ne bağlı, resmî Yatılı Bölge Okulları (YİBO), Pansiyonlu İlköğretim Okulları (PİO), Birleştirilmiş Sınıflı İlköğretim Okulları (BSİO) bünyesinde öğrencilerin okullaştıkları kurumlar bulunmaktadır. Bunların yanı sıra ilköğretimi destekler nitelikte Müfredat Laboratuvar Okulları (MLO), Gündüzlü İlköğretim Okulları (GİO), Açık İlköğretim Okulları (AİO), Gezici Köy Okulları

[135] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 23084, 18 Ağustos 1997, s. 3-6.
[136] **2050'ye Doğru Nüfus Bilim ve Yönetim: Eğitim Sistemine Bakış,** s. 50.
[137] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25212, 27 Ağustos 2003, s. 2.

(GKO) sistemde bulunmaktadır. "*Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü"*ne bağlı, kız-erkek öğrencilerin devam ettiği İşitme Engelliler İlköğretim Okulu, Görme Engelliler İlköğretim Okulu, Ortopedik Engelliler İlköğretim Okulu ve Zihinsel Engelliler İlköğretim Okulu eğitim hayatının içinde yer almaktadır. "*Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü*"ne bağlı Türk, yabancı, azınlık ve uluslararası ilköğretim okulları ile genel liseler bünyesinde Türk, yabancı, azınlık ilköğretim okullarında da eğitim-öğretim yapılmaktadır. Ayrıca "*Ortaöğretim Genel Müdürlüğü"*ne bağlı ortaöğretim kurumları bünyesinde yer alan ilköğretim okulları mevcuttur.[138]

2.1. Zorunlu Temel Eğitimin Yaygınlaştırılması ve Geliştirilmesine Yönelik Politika, Proje ve Programlar

2.1.1. Temel Eğitim Politikaları

VII. ve VIII. BYKP'lerde eğitim yatırımı konusundaki hedefler uzun vadeli yapılmış olup, özellikle zorunlu temel eğitimin kesintisiz olmasına önem verilmiştir. Uzun zamandır kamuoyunda tartışılan ve bazı kesimlerce öncelikle hayata geçirilmesi istenen bazı kesimlerce de sakıncalı bulunan kesintisiz ve zorunlu eğitim, VII. BYKP ile gerçekleştirilmek istenen eğitim reformunun en önemli maddesiydi. AB ülkelerinde zorunlu temel eğitim süresinin 9-12 yıl arasında olması nedeniyle Türkiye, AB'ye uyum çerçevesinde tüm bölgelerinde eğitim birliği yasasına bağlı kalarak sekiz yıllık zorunlu temel eğitim uygulamasına geçmeyi hedeflemiştir[139]. VIII. BYKP ile bir adım daha ileri gidilerek Türkiye'de uzun vadede sekiz yıl olan zorunlu temel eğitimin on iki yıla çıkarılması hedeflenmiş, bu konuyla ilgili altyapı çalışmaları plan dâhiline alınmıştı.[140]

Kalkınma planlarında olduğu gibi XV. Millî Eğitim Şûrası (MEŞ[141]) görüşmeleri sonunda yayımlanan raporda dünyadaki son gelişmeler ve ülkenin ihtiyaç

[138] **2000 Yılında Millî Eğitim**, s. 19-20.
[139] 1997'de siyasi çalkantılar nedeniyle askeri müdahale beklendiği bir ortamda 28 Şubat 1997'de Millî Güvenlik Kurulu (MGK) toplanmıştır. Kurulun asker kanadı, Doğru-Yol (DYP) ve Refah Partisi (RP) koalisyonundan oluşan siyasi kanadına, baş tehdit olarak tanımladığı irticaya destek eleştirisi yöneltmiş ve hükümetin biran evvel "*8 yıllık zorunlu eğitime*" geçmesi gerektiğinin altını çizmişti. Sonrasında 8 yıllık kesintisiz temel eğitime geçiş kararı alınarak, hükümet tarafından kanunlaştırılmıştı. ("24 Yılın Serüveni", **Milliye**t, 4 Eylül 1997, s. 7.)
[140] **Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2023,** s. 83.
[141] Çalışma dönemimizi ilgilendiren 13-17 Mayıs 1996'da XV. ve 22-26 Şubat 1999'da XVI. MEŞ toplantısı yapılmıştır. MEŞ'lerin amacı Türkiye'de eğitim sorunlarının belirlenmesi, konunun

gereksinimleri dikkate alınarak 5 yıllık zorunlu eğitim programının yerine 8 yıllık ilköğretim programına geçilmesi ve hızla ülke düzeyine yaygınlaştırılması önerilmiştir.[142] XVI. MEŞ'in açış konuşmasında Millî Eğitim Bakanı Metin Bostancıoğlu, zorunlu eğitimin beş yıldan kesintisiz 8 yıla çıkarılmasını bir reform olarak nitelendirmiş ve *"Çağı Yakalama 2000 Projesinin*" 1998'de uygulamaya konulduğunu belirtmişti.[143] Söz konusu MEŞ'de yapılan görüşmeler sırasında yapılan önerilerden biri, yakın gelecekte uygulanması düşünülen 11-12 yıllık zorunlu eğitimin dikkate alınarak planlamanın yapılmasıydı.[144]

Bu belgeler çerçevesinde 57. Hükümetin hazırladığı HP'de 8 yıllık kesintisiz ve zorunlu ilköğretim uygulamasına devam edileceği, gençlerin bilgi çağına hazırlanmalarını sağlamak için zorunlu ve kesintisiz eğitim süresinin arttırılması yönünde çalışmalar yapılacağına yer verilmiştir.[145] Bu hedefler doğrultusunda eğitim alanında yaşanan sorunlara kısa ve uzun vadede çözümler üretmek amacıyla MEB tarafından eğitim stratejileri geliştirilmiş ve önemli çalışmalar başlatılmıştır. Millî Eğitim Bakanı Metin Bostancıoğlu'nun açıkladığı stratejinin temel amacı, "*Türk Millî Eğitiminin Temel İlkelerini*"[146] ve "*eğitim reformunu*" hayata geçirmektir. Bu doğrultuda hükümet eğitim politikalarından birinde sorumluluğu ailelerle paylaşmıştır; zira 8 yıllık eğitim ile kız ve erkek çocuklarının daha uzun süre eğitimin içinde kalmalarında ve düzenli olarak okula devamlarında veliler sorumlu tutulmuştur. Böylece 3 yıl sonra orta öğrenimdeki ve 6 yıl sonra da yükseköğrenimdeki öğrencilerin sayısında artış sağlanacaktır. Bununla birlikte bu sorumluluğu okul yönetimi, muhtarlık, müfettişler milli eğitim müdürlükleri ve mülki idare amirlikleri de paylaşmaktadır. Tüm önlemlere rağmen çocuğunu okula göndermeyen velilere, yerel mülki idare amirleri tarafından çocuğunu okula göndermediği her gün için 100 TL para cezası verebilme yetkisi getirilmiştir. Para

---

uzmanlarla tartışılarak öneri niteliğindeki kararların alınması ve eğitim politikalarının belirlenmesine katkı sağlanmasıdır. (**Millî Eğitim Politikaları ve Şûraları**, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Başkanlığı, Şûra Genel Sekreterliği, Ankara, Millî Eğitim Basımevi, 1996, s. 20.)

[142] **On beşinci Milli Eğitim Şûrası, Ön Komisyon Önerileri Üzerine Araştırma**, Ankara, T.C.Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı Şûra Genel Sekreterliği, Doküman No. 4**,** 1996, s. 35.

[143] **On Altıncı Milli Eğitim Şûrası, Konuşmalar, Raporlar, Görüşmeler ve Kararlar,** T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Şûra Genel Sekreterliği, Ankara, Millî Eğitim Basımevi, 1999, s. 3.

[144] **On Altıncı Millî Eğitim Şûrası Ön Komisyon Raporları (Hazırlık Dokümanı)**, Ankara, Millî Eğitim Basımevi, 1998, s. 25-39.

[145] **TBMM TD**, Cilt 1, Birleşim 11, 4.6.1999, s. 183.

[146] **TBMM TD**, Cilt 41, Birleşim 1, 1.10.2000, s. 372.

cezasına rağmen çocuğunu hala okula yollamayan veliler hakkında millî eğitim müdürlükleri savcılığa suç duyurusunda bulunabilecek ve sulh ceza mahkemesi tarafından veli, 20 günden 2 aya kadar hafif hapis cezası ile cezalandırılabilecektir; ayrıca zorunlu eğitim çağındaki çocuklar için alınan diğer bir önlem de bu kademe bulunan çocuğun herhangi bir işte çalışmasının yasaklanmasıdır.[147]

Bu süreçte STÖ'ler de hükümet tarafından açıklanan eğitim programı ve uygulamaları için eleştirilerde ve bazı önerilerde bulunmuşlardır. Bu örgütlerden biri olan ÇYDD, 8 yıllık kesintisiz temel eğitimle ilgili olarak hükümete yürütülen projeleri tamamlaması ve XVI. Millî Eğitim Şûrası'nda alınan kararların hayata geçirilmesi, öğretmenlerin koşullarının iyileştirilmesi, öğrencilere nitelikli-çağdaş eğitimin yanında sosyal ve kültürel olanakların sağlanması yönünde önerilerde bulunmuştur.[148]

Eğitim alanında çalışanlar için önemli sendikalardan biri olan Eğitim-Sen Genel Başkanı Kemal Bal da, eğitim ve öğretim hakkında birtakım tespitlerde bulunmuştu. Bal'a göre Türkiye'de 6-14 yaş eğitim çağındaki her 100 çocuktan 30'u tarım, küçük sanayi siteleri ve sokaklarda çalışmaktadır. Söz konusu çocukların %78'i okula devam etmemekte, 8.000.000 çocuk yoksulluk içinde yaşamakta, her 100 çocuktan 21'i okuma yazma bilmemekte, her 100 kız çocuğundan 29'u okula gönderilmemektedir; ayrıca eğitime ayrılan pay yetersiz kalmaktadır. Bunun dışında, Bal'ın da tespit ettiği üzere, Türkiye'de 4-18 yaş arasında yaklaşık 1.000.000 özel eğitime muhtaç özürlü çocuktan ancak 30.000'i eğitim olanaklarından yararlanmaktaydı.[149]

Konu hakkında görüş bildirenlerden biri de Tüm Öğretim Üyeleri Derneği (TÜMÖD) Genel Başkanı Tahir Hatipoğlu'dur. Ona göre, 8 yıllık eğitimde önemli ve olumlu gelişmeler kaydedilmişti ve eğitimin artık kesintili hale getirilmesi mümkün değildi; ayrıca Türk halkı 8 değil 11 yılık kesintisiz eğitim özlemi içindeydi.[150] Buna karşın Türkiye'nin ilk kadın başbakanı Tansu Çiller'e göre, 8 yıllık eğitim ile tek tip insan yetiştirileceği için çağa ayak uydurulması mümkün

[147] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 10705, 12 Ocak 1961, s. 3072.
[148] Türkan Saylan, "57. Hükümete İçten Öneriler", **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1999, s. 2.
[149] "Eğitim Bütçesi Arttırılmalı", **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 2000, s. 1, 15. Ayrıca bkz. **4. Olağan Genel Kurulu Çalışma Raporu 1998-2000**, Eğitim Sen Eğitim Bilim ve Kültür Emekçileri Sendikası, 4. Olağan Genel Kurulu, Ankara, 2000, s. 35.
[150] "Yönlendirme Gayretleri Başladı", **Yeni Şafak**, 25 Nisan 1999, s. 3.

değildi.[151] Ulusal görüşlerin yanında uluslararası kuruluşlar da kız çocuklarının eğitimi konusunda çeşitli açıklamalarda bulunuyorlardı. Bunlardan biri olan UNICEF, kız çocuklarının eğitimin içinde olmasının önemine değinerek, Türkiye'deki gelişmeleri olumlu olarak değerlendirmekteydi.[152]

Eğitim sisteminde kız çocuklarının her kademesindeki katılımlarının erkek çocuklara göre daha düşük olması, kadınların istihdama katılımlarını ve işgücü piyasasındaki konumlarını da olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle gelecek yıllarda 8 yıllık eğitim ile kız çocuklarının okullaşmalarına önemli katkı sağlaması beklendiği bu sistem ile kız öğrencilerin eğitimin her kademesinde okullaşacağı ve istihdamda yer alacağı düşünülmektedir. 1998-1999 öğretim yılında bir önceki yıl ilkokuldan mezun olan kız öğrencinin %80,35'i 6. sınıfa başlamıştı. Bu dönem içinde 7-14 yaş grubu içindeki kız çocuklarının %85,46'sı okula devam etmektedir; ayrıca yetiştirme yurdunda bulunan 13-18 ve daha yukarı yaştaki çocukların 8 yıllık eğitimleri de yeniden düzenlenmiştir. 12 yaşını dolduran çocukların eğitimlerine bulundukları kuruluşlarda devam edebilmeleri için fiziki düzenlemelere gidilmiştir. Böylece 97 yetiştirme yurdunda bulunan toplam 16.595 korunmaya muhtaç çocuk içinde yer alan 4.760 kız çocuğunun bu hizmetten yararlanması planlanmıştır.[153]

Türkiye'deki ilköğretim kademesinde mevcut durum hakkında da yorum yapan Eğitim-Sen, 11 Eylül 2000'de yeni eğitim-öğretim yılına başlanmasından önce bir rapor yayımlayarak sistemin özgür düşünce üretmeye kapalı, kaderci, sorgulamayan, baskıcı, otoriter ve yasakçı yapısıyla tek tip insan yetiştirdiği eleştirisinde bulunmuştur. Okula yeni başlayan çocuklar için yasaklanmış olmasına karşın alınan zorunlu bağışların aileleri zorladığını belirten sendika, bundan vazgeçilmesini talep etmiş ve diğer taleplerini de sıralamıştır. Bu talepler: Çocukların yeteneklerini ön plana çıkaracak ve onları doğru yönlendirecek eğitimin her kademesinde "*Rehberlik ve psikolojik Danışma Merkezleri*"nin devreye sokulması; "*Norm Kadro*" adı altında öğretmenlere dayatılan ve pek çok soruna neden olan yönetmeliğin tamamen kaldırılması; öğretmen yetiştirme politikalarının yeniden gözden geçirilmesi;

[151] "Yarın İmam Bulamayacağız", **Milli Gazete**, 17 Ağustos 1997, s. 1. Ayrıca bkz. "Eğitim sorunlar yumağı", **Milli Gazete**, 16 Ağustos 1999, s. 2.
[152] "UNICEF, 'Kız çocuklarının eğitimi gelişmeyi hızlandırıyor", **Milli Gazete**, 8 Temmuz 1999, s. 3.
[153] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 2000 Yılı Programı Destek Çalışmaları Sosyal Sektörlerle İlgili Gelişmeler**, s. 191, 193.

ilköğretimin "*Temel Eğitim*" adı altında 9 yıl olarak yeniden düzenlenmesi ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin zorunlu olmaktan çıkarılmasıdır.[154]

2000-2001 eğitim-öğretim yılının başlamasıyla birlikte 15.000.000 öğrenci yeniden ders başı yapmıştır.[155] Söz konusu öğretim yılında dar gelirli ailelerin çocuklarını okula göndermelerini sağlamaya yönelik olarak 4.000.000 kitabın ücretsiz verilmesi kararlaştırılmıştır. Diğer bir önlem olarak kararlaştırıldığı halde temel eğitim uygulamasında 30 kişilik sınıf mevcutları aşağıya çekilememiş, aksine sınıf mevcudu 50 kişiye çıkmıştır; ayrıca 147.326 dersliğin söz konusu öğretim yılı içinde açılması planlanmış, ancak hedefler %50'nin altında kalmıştır.[156] Bunun dışında Bostancıoğlu'nun açıkladığı gibi 2000 yılı öğretmen atamalarında öncelik eğitim fakültesi mezunlarına, ardından öğretmen yetiştiren yükseköğretim programları dışında kalıp sertifika programlarına katılan ve belge alanlara verilmektedir. Öğretmen atamalarında daha sonra yeni bir yol izlenmiştir. Buna göre 1.6.2000 tarih ve 340 sayılı Talim ve Terbiye Kurulu Kararı ek çizelgesinde yer alan diğer yükseköğretim programlarından mezun olan ve sınıf öğretmenliği sertifikası alanların devlet memurları sınavlarında elde ettikleri puan göz önünde bulundurularak atamaları gerçekleştirilmiştir.[157]

Bakan Bostancıoğlu 2001 yılı Malî Yılı Bütçe görüşmeleri sırasında yaptığı değerlendirmede, Türk eğitim tarihinin en önemli hedeflerinden birinin 8 yıllık kesintisiz ve zorunlu eğitime geçişle gerçekleştirildiğini söylüyordu. Kendisinin verdiği bilgiye göre, 2000-2001 öğretim yılında bir önceki yılda %85 olan okullaşma oranı %99'a yükselmiştir. Bu oran kız öğrencilerde %95, erkek öğrencilerde %100'e ulaşmıştır. Bostancıoğlu kız öğrencilerin okullaşma oranındaki artışın erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğunu vurguluyordu. Bakan'ın açıkladığı gibi kırsal kesimde ve kız öğrenci oranında sağlanan bu gelişme fırsat eşitliği açısından önemlidir; ancak bu durumun sürdürülebilir olması daha da önemlidir. Bu nedenle geliştirilen "*Eğitimde Çağı Yakalama 2000 Projesi*" gereği zorunlu eğitim derslik gereksinimi karşılanmak üzere yatırımlar yapılmıştır. Bostancıoğlu'nun açıklamalarına göre, 2000-2001 öğretim döneminde inşaatları bir önceki yıldan

[154] "Eğitim mutlu azınlığa", **Cumhuriyet**, 6 Eylül 2000, s. 20.
[155] "Eğitim sancılı başlayacak", **Millî Gazete**", 11 Eylül 2000, s. 4. Ayrıca bkz. "Ders zili bugün çaldı", **Milliyet**, 11 Eylül 2000, s. 25.
[156] "Hükümet '8 yıl'ı deldi", **Cumhuriyet**, 12 Eylül 2000, s. 1, 3.
[157] **TBMM TD,** Cilt 43, Birleşim 13, 8.11,2000, s. 326.

başlayan dersliklerin bitirilmesiyle birlikte toplam 83.843 derslik tamamlanmıştır. Şehirlerde derslik başına düşen öğrenci sayısı Türkiye genelinde 40'a, şehirlerde 61'den 51'e, ikili öğretimde 26'ya, göç alan büyük şehirler dışında diğer illerde 30'a indirilmiştir; ayrıca bu dönemde 40.305'i kız öğrenci olmak üzere toplam 106.000 ilköğretim ve ortaöğretim öğrencisine burs olanağı sağlanmıştır.[158]

Bu gelişmelere karşın, Fazilet Partisi (FP) tarafından TBMM'ye verilen önergede ilköğretim kademesi ile ilgili pek çok eleştiride bulunulmuştur. Bu eleştiriler, 8 yıllık eğitim üzerinden yapılıyordu. En çok eleştirilen konulardan biri taşımalı eğitim sırasında öğrencilerin yaşamlarını yitirmeleriydi. Bir diğer eleştiride, "*Eğitimde Çağı Yakalama 2000 Projesi*" uygulamalarından çağı yakalamanın mümkün olmadığı ve hedeflerin hiçbirine ulaşılamadığı vurgulanıyordu. Önergede yer alan başka bir eleştiri, teknolojinin kullanımı ve yaygınlaştırılması diğeri ise YİBO'larla ilgilidir. Buna göre, eğitim için sağlanan kaynaklarla 2000 yılı sonunda ilköğretim okullarının network ile birbirine ve dünyaya internet yoluyla bağlanacağı; YİBO'larda okuyan öğrencilerin tüm giderlerinin devlet tarafından karşılanacağı hükümet tarafından beyan edilmiş olmasına karşın bu taahhütler yerine getirilmemiştir.[159]

Anavatan Partisi (ANAP) Şırnak Milletvekili Mehmet Salih Yıldırım ise MEB 2001 Malî Yılı Bütçe Kanunu Tasarısı görüşmelerinde öğretmen dağılımındaki dengesizlik ve nispi adaletsizliği önlemek adına yürürlüğe konulan norm kadro uygulamasının beklenen sonucu tam veremediğini açıklamıştır. Yıldırım, bunun sebebi olarak öğretmen başarısında liyakatin değil, tayin gününün esas alınmasını göstermiştir. Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) Çorum Milletvekili Melek Karaca da, öğretmenlerin ekonomik bakımdan geçim sıkıntısı içinde olduklarını ve sosyal haklarının verilmediğini belirtmiştir. Öğretmen yetiştirme konusuna da değinen Karaca, öğretmen yetiştirme sorununun acilen çözümlenebilmesi için liyakate önem verilmediğine, öğretmen açığının kapatılması için meslekle ilgisi olmayanların öğretmenlik yaptığına değinmiştir. Karaca'ya göre sorunun çözümü için eğitim fakültesi mezunlarının doğrudan öğretmen olarak atanması için gerekli yasal düzenlemeler yapılmalıdır.[160]

[158] **TBMM TD**, Cilt 50, Birleşim 34, 17.12.2000, s. 242.
[159] **TBMM TD**, Cilt 46, Birleşim 22, 19.11.2000, s. 396.
[160] **TBMM TD**, Cilt 50, Birleşim 34, 17.12.2000, s. 224, 236.

Söz konusu kademede uygulanan ve planlanan gelişmelerle ilgili TBMM'de söz alan FP Samsun Milletvekili Musa Uzunkaya, zorunlu eğitimin 8 yıldan 12'ye çıkarılmasında finans sağlama amacına yönelik bir hamle olup olmadığı sorusunu sormuştur. FP Sakarya Milletvekili Cevat Ayhan ise eğitimde alınan katkı payı ile hükümetin, 2000 yılı sonuna kadar eğitimdeki sorunları çözeceğini vaat etmesine rağmen bunun gerçekleşmediğini öne sürmüştür. Hükümet planlamasına göre 2000 sonuna kadar her sınıfta en fazla 30 öğrencinin öğrenim görmesi ve bu öğrencilerin her birinin kendine ait bilgisayarı olması öngörülmüştür; ancak Ayhan'ın açıklamalarına göre sınıflara düşen öğrenci sayısı Adana'da 59, Ankara'da 51, Bursa'da 56, Diyarbakır'da 62, Gaziantep'te 62, Hakkâri'de 70 ve İstanbul'da 64'dür; ayrıca bu dönemde ulaşılmayan hedefler arasında ikili öğretimden normal öğretime geçilmesi, öğretmen ve öğrencilerin bilgisayar okur-yazarı yapılması, her öğrenciye en az bir yabancı dil öğretilmesi bulunmaktadır.[161]

Zorunlu ve temel eğitim konusunda Türkiye'nin de taraf olduğu çeşitli uluslararası sözleşmelerden kaynaklanan temel eğitim ile ilgili yükümlülükleri bulunmaktadır. Bunlardan en temel olanı BM'nin İHEB'dir.[162] Sözleşmenin kadın ve kız çocuklarını yakından ilgilendiren 26. maddesine göre eğitim, herkesin hakkıdır ve en azından ilk ve temel eğitim aşaması parasız olacağı gibi ilköğretim de zorunludur. İlgili maddede, teknik ve meslekî öğretimin herkes için mümkün olmasının sağlanacağı ve yükseköğretime girme hakkının yeterlilik temelinde herkes açısından eşit olacağı da açıklanmıştır.[163]

Bir başka BM'nin ikiz sözleşmelerinden biri olan ETKHS'nin[164] 13 ve 14. maddelerine göre ilköğretim herkes için zorunlu ve parasızdır. İlköğretim olanaklarından yararlanamamış ya da ilköğretimi tamamlayamamışlar için temel eğitimin olanaklar ölçüsünde teşvik edilmesi ve yaygınlaştırılması, her düzeyde okul sistemlerinin geliştirilmesi, yeterli bir burs sisteminin yerleştirilmesi

[161] **TBMM TD**, Cilt 45, Birleşim 19, 22.11.2000, s. 570-574.
[162] Kadınları yakından ilgilendiren en önemli belgelerden olan ve BM Genel Kurulu'nda 10.12.1948'de 217 A(III) sayılı karar ile ilan edilen İHEB TBMM'de de okunmuştur. Kurul toplantısının ardından 30 maddelik bildirgenin Resmî Gazete'de, radyo ve gazetelerde yayımlanması, yayımdan sonra okullarda, diğer eğitim kurumlarında okutulması, yorumlanması, Bakanlar Kurulu'nun 6.4.1949 tarihli toplantısıyla kararlaştırılmıştır. (**T.C. Resmî Gazete**, Sayı 7217, 27 Mayıs 1949, s. 16199.)
[163] **T.C. Resmî Gazete,** Sayı 7217, 27 Mayıs 1949, s. 16200.
[164] 31 maddelik Birleşmiş Milletler Ekonomik Toplumsal Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'ni Türkiye 15.8.2000'de imzalamış, 4.6.2003'te onaylanmasına karar vermiş, 21.7.2003'te yürürlüğe koymuştur. (**T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25196, 11 Ağustos 2003, s. 55.)

gerekmektedir.[165] Taraf devletlere *"İlköğretim herkes için zorunlu ve ücretsiz olması"* yükümlülüğünü getiren yine BM sözleşmelerinden bir başkası *"Çocukların İnsan Hakları Yasası"* olarak da kabul edilen Çocuk Hakları Bildirgesi'dir (ÇHB). Çocukların yaşadıkları her ülkede eğitim olanaklarına tam erişeme sahip olmaları ve çocukların hiçbir ayrıma tabi tutulmamaları sözleşmenin ana hedefidir. Bu nedenle özellikle ana-babası ayrılmış ve refakatsiz kalmış kız çocuklarının her kademedeki örgün ve yaygın eğitimde eşit erişim olanaklarına kavuşturulmasına özen gösterilmesi gerekmektedir.[166]

Diğer önemli sözleşmelerden biri de kadın haklarında bir dönüm noktası olarak BM 2. Dünya Kadınlar Konferansı (DKK)'da[167] kabul edilmiş olan CEDAW'dir. Kadın ve erkeğin, rolleriyle ilgili kalıplaşmış kavramların eğitimin her şeklinden ve kademesinden tasfiye edilmesi ve bu amaca ulaşılması için karma eğitim ve diğer eğitim şekillerinin teşvik edilmesi, özellikle ders kitaplarının ve okul programlarının yeniden gözden geçirilmesi ve eğitim metotlarının bu amaca göre düzenlenmesi önemlidir. Burs ve diğer eğitim yardımlarından faydalanmaları için kadınlara erkeklerle eşit fırsatların tanınması, özellikle kadın ve erkekler arasında var olan eğitim açığını en kısa zamanda kapatmaya yönelik yetişkin okuma-yazma öğretim programları dâhil, sürekli eğitim programlarına katılabilmeleri için erkeklerle eşit fırsatların verilmesi gerekmektedir. Kız öğrencilerin okuldan ayrılma oranlarının düşürülmesi için alınması gereken önlemler arasında, okuldan erken ayrılan kız ve kadınlar için eğitim programları düzenlenmesi, spor ve beden eğitimine faal olarak katılmaları için erkeklerle eşit fırsatlar tanınması yer almıştır.[168]

---

[165] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25196, 11 Ağustos 2003, s. 121-124.

[166] **T.C. Resmî Gazete,** Sayı 22184, 27 Ocak 1995, s. 14. Ayrıca bkz. **Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye İlişkin Genel Yorumları, 2001-2005**, s. 7-9.

[167] Kadın haklarının gelişiminde DKK'lerin önemli katkısı olmuştur. Bunlar 1975'de Mexio, City, 1980'de Kopenhag, 1985'de Nairobi ve 1995'de Pekin Konferanslarıdır. Birinci DKK olan Mexico City'de "*Eşitlik, Kalkınma* ve *Barış*" hedefleri ilan edilen KOY'daki ana tema "*İstihdam, Sağlık* ve *Eğitim*" olarak belirlenmiştir. (**Pekin+5 Birleşmiş Milletler'de Kadının İnsan Hakları ve Türkiye'nin Taahhütleri**, Haz.**,** Ela Anıl, v.d., y.y., t.y., s. 1. Ayrıca bkz. **Kadının İnsan Hakları Projesi,** Yeni Çözümler Vakfı, y.y., 2001, s. 23.)

[168] Türkiye'deki kadın politikalarını yakından ilgilendiren CEDAW, 18,12,1979'da BM Genel Kurulu'nda kabul edilerek 3 Eylül 1981'de yürürlüğe girmiştir. Türkiye tarafından "*Sözleşmeye Katılımın Uygun Bulunduğuna Dair Kanun*", 1.7.1985'de 85/9722 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile onaylanmış ve 14 Ekim 1985 tarih 18898 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak 19.1.1986'da hayata geçirilmiştir. (**T.C. Resmî Gazete**, Sayı 18898, 14 Ekim 1985, s. 1, 5. Ayrıca bkz. **Eğitim Hakkı ve Eğitimde Haklar, Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri Işığında Ulusal Mevzuatın Değerlendirilmesi,** Der. Işık Tüzün, Eğitim Reformu Girişimi, İstanbul, Sabancı Üniversitesi, 2009, s. 21.)

Kadın sorunları hakkında çalışmaları ile tanınan Emel Doğramacı, 30 maddelik CEDAW'ı kapsamı açısından İHEB'nin kadınlara uygulanması olarak nitelendirmiş, yani sözleşmeyi kadınların insan hakları sözleşmesi olarak değerlendirmiştir.[169] BM, "*Kadınlara Karşı Ayrımcılığı Önleme Komitesi"* Başkanı Feride Acar, Sözleşme'nin tanıdığı haklardan biri ihlal edilirse kadının iç hukuk yollarını tükettikten sonra doğrudan komiteye başvurabileceğini açıklamıştır.[170] 10.12.1999 tarihli bu hakkı tanıyan *İhtiyari Protokol* ile CEDAW'ın fiilen yaşama geçirilmesinin etkin denetimi sağlanmıştır.[171]

Kesintisiz zorunlu eğitimde kız çocuklarını yakından ilgilendiren ve 1995'de 189 ülkenin katılımıyla gerçekleştirilen 4. DKK'da Pekin Deklarasyonu (PD) ve Eylem Planı (EP) adlı iki belge kabul edilmiştir. PD, hükümetlere bazı yükümlülükler getirmekte ve eylem platformu ile hayata geçirilmesi öngörülmekteydi.[172]

BM Kadın Statüsü Komisyonu da, yoğun bir eylem programı hazırlamıştı. Burada eğitim ile ilgili temel hedefler de belirlenmişti. Bu hedefler şunlardır: Cehaletin zamanla yok edilmesi, kadın-erkek arasında okuma-yazma eşitliğinin sağlanması, ilköğretimin zorunlu ve bedava yapılması, her düzeyde öğrenimin zaman içinde ücretsiz hale getirilmesi, erkek ve kız çocuklar için her düzeyde eşit öğrenim, okul standartları ve eşit burs fırsatlarının yaratılması, ilkokul öğrenimi gören kız ve erkek çocuk oranlarında eşitliğin sağlanması ve tüm öğrenim düzeylerinde kız

---

[169] Emel Doğramacı, "Kadınlara karşı her türlü ayrımcılık önlenmeli", **Milliyet**, 30 Aralık 1990, s. 13.
[170] İpek Çalışlar, "İlke, kadını birey olarak korumak", **Cumhuriyet Dergi**, Sayı 9182, 26 Ekim 2003, s. 1, 7.
[171] **Kadın Hakları İnsan Haklarıdır**, İstanbul Barosu, y.y., t.y., s. 2. Türkiye, CEDAW'ı onaylarken, sözleşmenin 15 ve 16. maddesinde yer alan evlilik ve aile içi ilişkileri hakkındaki hükümlerine, Türk Medenî Kanunu ile çeliştiği gerekçesiyle çekince koymuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Enver Bozkurt, **İnsan Hakları Temel Metinler**, Ankara, Asil Yayınları Ltd. Şti., 2011, s. 191. Bu çekinceler 20.9.1999'da kaldırılmıştır. Ayrıca Türkiye, Uluslararası Adalet Divanı'nın zorunlu yargıyı kabul etme konusundaki 29. maddenin 1. fıkrasına da çekince koymuştur. (**Kadın Hakları İnsan Haklarıdır**, s. 2-3.)
[172] **Kadın 2000: 21. Yüzyıl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kalkınma ve Barış (Pekin+5**), T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 2000, s. 3. Bu zirvede, daha evvel düzenlenen BM konferans ve zirveleri dikkate alınarak eşitlik, kalkınma ve barışa ulaşmak amaçlanmıştır. Bu nedenle deklarasyon ve platform, 1985'de Nairobi'de kadın, 1990'da New Yok'ta çocuklar, 1992'de Rio de Janerio'da çevre ve kalkınma, 1993'de Viyana'da insan hakları, 1994'de Kahire'de nüfus ve kalkınma ve 1995'de Kopenhag'da sosyal kalkınma konularında gerçekleştirilen toplantılardan elde edilen görüş birliği ve ilerleme temel alınarak hazırlanmıştır. ("Pekin Deklarasyon ve Eylem Platformu", (Çevrimiçi, http://kadininstatusu.aile.gov.tr/, 30 Temmuz.2016.)

çocuğu sayısının önemli ölçüde arttırılması, istihdam için gerekli olan bilimsel ve teknolojik değişimi de dikkate alan eğitim politikalarının geliştirilmesi.[173]

Bu amaçla PD, "*Stratejik Hedefler ve Eylemler"*, başlığı altında yer alan "*Kadınların Eğitimi ve Öğrenimi ile Yapılacak Eylemler"* kısmında, eğitimin bir insan hakkı ve eşitlik konusu olduğu kadar kalkınma ve barış hedefleri için de ayrıca gerekli bir araç olduğu belirtilmektedir; ayrıca kız çocuk ve kadınların resmî ve özel kesimdeki eğitim ve öğrenimlerine yatırım yapmanın yüksek sosyal ve ekonomik kazancının yanı sıra sürdürülebilir kalkınmanın bir yolu olduğu vurgulanmaktadır. Belirlenen stratejik hedefler arasında eğitimde eşit ulaşılabilirlik önemlidir. Bunun için 2000'e kadar temel eğitime evrensel düzeyde ulaşılabilirliği olanaklı hale getirmek ve ilkokul çağındaki çocukların en az %80'inin ilköğretimi tamamlamasını güvence altına almak gerekiyordu. 2005'e kadar ilk ve orta öğretimdeki cinsiyetler arasındaki farkı kapatmak, 2015'den önce evrensel ilköğretimi bütün ülkelerde gerçekleştirmek diğer bir hedeftir. Türkiye'nin 2000'e kadar çözüm bulmayı taahhüt ettiği konulardan biri zorunlu eğitimin 8 yıla çıkarılmasıydı[174] ve bu taahhüdünü 1997'de gerçekleştirmiştir. Bu sözleşmeler çerçevesinde değerlendirildiğinde Türkiye'de hayata geçirilen 8 yıllık kesintisiz eğitim, yukarıdaki sözleşmelere taraf olan bazı ülkelerden Belçika'da 12, Fransa'da 10, Almanya'da 9-10, İngiltere'de 11, ABD'de 10 yıl olarak uygulanmaktadır. Bu ülkelerdeki söz konusu kademede yaşanan okullaşma oranları ise sırasıyla %99, %106, %107, %104 ve %104'tür.[175] Türkiye'nin AB müktesebatına uyum çerçevesinde 2001 yılı Ulusal Program'da (UP)[176] orta vadede yerine getirmeyi taahhüt ettikleri arasında zorunlu ilköğretim süresini 9-12 yıl seviyesine yükseltilmesi bulunmaktadır.[177] Türkiye'nin bu ve diğer taahhütlerini İR ile izleyen AB komisyonu, Türkiye'nin VIII. BYKP'de 2005 yılı

[173] **Kadınlara Eşit Haklar –Eylem Planı Birleşmiş Milletler Kadına Karşı Ayrımın Kaldırılması Beyannamesi**, Birleşmiş Milletler, y.y., 1975, s. 28.

[174] **Pekin+5 Siyasi Deklarasyonu ve Sonuç Belgesi (Türkçe, İngilizce), Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu**, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, 2. Baskı, Ankara, Cem Ofset, 2003, s. 196, 200, 204-205.

[175] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı Destek Çalışmaları,** s. 214.

[176] Ulusal Program (genel tanımı "acquis communutaire'dır") AB müktesebatının aday ülkenin ulusal hukukuna ne zaman ve ne şekilde aktarılacağının belgesidir. Aday ülke tarafından hazırlanan ve Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan kısa ve orta vadeli önceliklerin yerine getirmek için anayasa ve kanunlarda yapılacak değişiklikler ve bunların yürürlüğe girmesine ilişkin yöntemlere yer verilen belgedir. Ulusal Programlar, 1997'den itibaren tüm aday ülkeler için Katılım Ortaklığı Belgesi çerçevesinde hazırlanan belgedir ve belirli periyotlarla programlar revize edilmişlerdir. (İrfan Kaya Ülger, **a.g.e.** s. 28.) Ayrıca bkz. Avrupa Birliği Bakanlığı, www.abb.gov.tr. Çalışma dönemimizde iki Ulusal Program hazırlanmıştır (2001, 2003).

[177] **T.C. Resmî Gazete,** Sayı 24352, 24 Mart 2001, s. 318.

için öngördüğü 12 yıllık zorunlu eğitime geçme hedefinin verecekleri desteklerle gerçekleştirmesinin sağlanacağını açıklamıştır[178]

1997-1998 eğitim-öğretim yılında Türkiye'de 8 yıl olarak uygulanmaya başlanan zorunlu eğitimde %85,1 olan okullaşma oranının 2000-2001'de %14 düzeyinde bir artışla %99,4'e çıkmasını Bakan Bostancıoğlu büyük başarı olarak nitelendirmiştir; ayrıca bu kademede kız öğrencilerin okullaşma oranındaki artış erkek öğrencilerin okullaşma oranındaki artıştan daha yüksek olarak gerçekleşmiştir.[179] Kız çocuklarının okullaşması konusunda Siirt'te yaşanan gelişme örnek niteliğindedir. 200 kız çocuğunun, ilköğretimin zorunlu olmasına karşın okula gönderilmediği, kız çocukların Siirt Valiliği'ne yaptıkları şikâyet üzerine ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine valilik ilgili çocukların velileri hakkında soruşturma başlatmıştır.[180]

Bu gelişmelere rağmen 2000-2001 eğitim-öğretim yılında ilköğretim 8.sınıfta bulunan 869.774 öğrenciden çoğunluğu kız öğrenci olan 600.000'i sınıf tekrarı yapmak zorunda kalmıştır.[181] Hükümet tarafından yapılan planlama doğrultusunda 2000 yılının sonunda toplam 13.234 derslikle 1.402 adet ilköğretim okulunun tamamlanması ve bu sayede 530.000 öğrenciye daha fırsat yaratılması beklenmektedir.[182]

4.DKK'da açıklandığı gibi kadınların ve kız çocuklarının eğitim hakkını kabul etmek ve desteklemek hükümetlerin görevleri arasındadır. Sözleşmeye taraf bazı ülkelerdeki eğitime engel pek çok sorun bulunmaktadır. Çeşitli eğitim kurumlarının yaşam mekânlarına uzak olması, birçok ülkede görülen sosyal ve ekonomik sorunlar, geleneksel ayrımcı uygulamalardan kaynaklanan problemler, kız çocuklarının eğitim ve öğretime katılım oranlarını düşürmektedir.[183] Bu konu, AB'ye adaylık sürecinde müktesebata uyum maddesi olarak da hükümetlerin karşısına çıkmıştır. Eğitime yönelik reformların uygulanmasını izlemek ve bunlar için gerekli önlemleri almak

---

[178] **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2001 Yılı İlerleme Raporu**, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı**,** Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı 2001, s. 72-73.

[179] **TBMM TD**, Cilt 63, Birleşim 98, 9.5.2001, s. 45. Ayrıca bkz. "Eğitimde Reform", **Cumhuriyet**, 1 Mart 2001, s. 7.

[180] "Vali amca okumak istiyoruz", **Millî Gazete**, 20 Mayıs 2001, s. 2.

[181] "850 bin çocuk sınıfta kaldı", **Cumhuriyet**, 4 Haziran 2001, s. 19.

[182] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı Destek Çalışmaları,** 207.

[183] **Pekin+5 Siyasi Deklarasyonu ve Sonuç Belgesi (Türkçe, İngilizce), Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu,** s. 13, 204-205.

hükümetin görevleri arasındadır. Bu bağlamda çocukların yaşadıkları her ülkede eğitim olanaklarına tam erişeme sahip olmaları ve çocukların hiçbir ayrıma tabi tutulmamaları da ÇHB'nin ana hedefidir. Bu nedenle özellikle ana-babası ayrılmış ve refakatsiz kalmış kız çocuklarının her kademedeki örgün ve yaygın eğitimde eşit erişim olanaklarına kavuşturulmasına özen gösterilmesi gerekmektedir.[184]

Türkiye'de eğitim konusu, her dönemde yaşanan sorunların devam ettiği bir süreçtir. 2000-2001 eğitim-öğretim döneminde Türkiye'deki önemli sorunların başında çalışan ve okula gidemeyen çocukların durumu gelmektedir. 6-14 yaş grubu içinde bulunan 12.000.000 çocuktan 3.848.000'i ücretsiz ev işlerinde, tarım sektöründe ve adı belli olmayan iş yerlerinde çalışmaktadır. 843.944 çocuğun çalıştığı yerlerin hiçbir yerde kaydı bulunmadığı, çocukların büyük oranda tarımda ve ücretsiz aile işçisi olarak çalıştıkları DİE verileri ve UNICEF raporu ile belgelenmiştir. Aynı rapora göre çocuk işçiliğinin Türkiye'de önlenebilmesi çocuğun ailesinin eğitiminin arttırılması ve ailenin yeterli geliri elde edebilecek işinin olması ile mümkündür.[185] Bu soruna AB, 2000 yılı İR'de değinilmiştir. Rapora göre Türkiye'de nüfusunun yarıya yakını 20 yaşından daha gençtir; ancak bu gençlere yeterli eğitim verilmesinde yetersiz kalınmıştır. Tarım sektöründe çalışan çocuk emeğinin bu sorunu ağırlaştırdığı belirtilen raporda, Türkçe açılımı Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü olan OECD tahminleriyle 6-14 yaş grubundaki çocukların %30'unun okula gitmediği ve işgücü olarak kullanıldığı bilgisi yer almaktadır; ayrıca okullaşma ile ilgili olarak son yıllarda biraz iyileşme yaşanmasına karşın kazanımları korumak ve devam ettirmek için eğitime daha fazla kaynak aktarılması gerekmektedir. Bununla beraber düşük eğitim, yetersiz sağlık hizmetleri ve düşük gelir, Türkiye'nin ekonomisi ve sosyal yapısı için bir sorun olarak tanımlanmıştır.[186]

Bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere kız çocuklarının okullaşmamasının sebepleri bölgelere, aile yapılarına göre özellik arz etmektedir. Bölgelerarası

---

[184] **T.C. Resmî Gazete,** Sayı 22184, 27 Ocak 1995, s. 14. Ayrıca bkz. **Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin Çocuk Haklarına dair Sözleşme'ye İlişkin Genel Yorumları, 2001-2005**, s. 7-9.

[185] "Çalışan çocuğun adı yok", **Yeni Şafak**, 3 Nisan 2001, s. 1.

[186] **Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 2000 Düzenli Raporu**, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 2003, s. 23. Söz konusu rapor ile ilgili değerlendirmeler için bkz. "AB İlerleme Raporu ile uyaracak", **Cumhuriyet**, 9 Kasım 2000, s. 1; "AB'den soğuk duş", **Yeni Şafak**, 9 Kasım 2000, s. 1; "Türkiye derin dondurucuda", **Millî Gazete**, 10 Aralık 2000, s. 10.

gelişmişlik farkından kaynaklanan sorunlar, özellikle Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da daha da büyüktür. Kız çocuklarının okullaşamamasının sebepleri; nüfusa kaydedilmemeleri, yerleşim yerlerinin dağınık ve okullara ulaşımın zor olması, çocukların evde, ev işlerinde, tarlalarda mevsimlik tarım işçisi olarak çalışması ve ekonomik gelirleri düşük aileye mensup olmalarıdır;[187] zira 6-14 yaş grubunda bulunan ilköğretim çağındaki 768.000 çocuk okula gönderilmeyip çalıştırılmışlardır. İlköğretim çağındaki toplam 13.087.000 çocuktan 10.633.000'i okula gitmekte iken 1.434.000'i ise gitmemektedir.[188]

Bu sorunun yanı sıra SP Van Milletvekili Fethullah Erbaş, köy okullarındaki fırsat eşitsizliğine değinerek YİBO'ların arttırılması gerektiğini belirtmiştir; zira Erbaş'a göre tek öğretmenli, tek derslikli sınıflarda birinci, ikinci ve üçüncü sınıflar birlikte öğrenim görmektedir.[189] Bu soruna çözüm üretebilmek için 2001 yılı sonu itibariyle 520.000 öğrenci kapasiteli 1.365 öğretim binası,[190] 2002 yılı sonunda, 457.000 (15.500 derslikli) öğrenci kapasiteli 1.331 öğretim binası ile 18.000 öğrenci kapasiteli 53 pansiyon binası tamamlanmıştır.[191] MEB'ye bağlı okullarda öğretmen ihtiyacının karşılanması amacıyla 1999'da 37.110, 2000'de 29.914 (bu öğretmenlerin 12.772'si kadındır)[192], 2001'de 32.068 atama gerçekleştirilmiştir.[193]

Bu gelişmelere karşın 2001-2002 eğitim-öğretim döneminde de bir önceki dönemde olduğu gibi Nevşehir'de, 597 öğrencinin 5.sınıftan sonra okula devam ettirilmediği Nevşehir Millî Eğitim Müdürlüğü tarafından tespit edilmiştir. Okula gönderilmeyen çocuklardan 238'i kız olmak üzere toplam 301 öğrencinin okula dönmeleri sağlanmış, 48 veliye toplam 576 TL para cezası uygulanmıştır.[194] Benzer nedenlerle çocuklarını okula göndermeyen 19.928 veliden 3.658'i hakkında İstanbul Millî Eğitim Müdürlüğü tarafından suç duyurusunda bulunulmuştur. Çocuğunu çalıştırarak gelir katkısı düşünen aileler de dâhil olmak üzere İstanbul'da 12.934 kız

[187] Emine Demiray "Uzaktan Eğitim ve Kadın Eğitiminde Uzaktan Eğitimin Önemi" **Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, s. 157.
[188] "Okula gitmek yerine çalışıyorlar", **Millî Gazete**, 10 Eylül 2001, s. 7.
[189] **TBMM TD**, Cilt 85, Birleşim 63, 12.2.2002, s. 559.
[190] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2002 Yılı Programı**, s. 148.
[191] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2003 Yılı Programı,** s. 184.
[192] **2001 Yılı Başında Millî Eğitim**, s. 232.
[193] **2002 Yılı Başında Millî Eğitim**, s. 211.
[194] "Velilere okul cezası", **Cumhuriyet**, 10 Nisan 2002, s. 7.

öğrenci okula gönderilmemiştir. Yapılan uyarılara olumlu yanıt vermeyen 3.658 veliden 749'una 16'şar milyon lira para cezası uygulanmıştır.[195]

2002-2003 eğitim-öğretim dönemi içinde kurulan 58. Hükümet'in eğitimde gündeme getirdiği konu kamuoyunda tartışmalara neden olmuştur. Acil Eylem Planı'nda (AEP)[196] de yer alan ve Millî Eğitim Bakanı Erkan Mumcu tarafından gündeme getirilen okullarda "*kıyafet serbestisi*" kamuoyunda tartışmaya ve endişeye neden olmuştur. Mumcu, "*yoksul-zengin çocukların bir arada olması psikolojik sorun yaratır*" endişesinin yersiz olduğunu ve çocukların okul dışında bunu zaten yaşadıklarını, öğrencilerin formaya sıkıştırılmasına neden olan tek tip uygulamaya son vereceklerini duyurmuştur. Açıklamada, bu uygulamanın yerine öğrencilerin bireysel gelişimlerine olanak verecek ve onları özgürleştirecek serbest kıyafet uygulamasına geçileceği bilgisi de yer almıştır.[197]

2002-2003 eğitim-öğretim döneminde AK Parti Erzurum Milletvekili Ömer Özyılmaz ve 30 arkadaşı 8 yıllık eğitim uygulamasının getirdiği sorunlara ilişkin meclis araştırması önergesi vermişler ve gerekli önlemlerin alınmasını istemişlerdir. Önergede belirtilen sorunlardan biri kapasite yetersizliğidir. Önergenin gerekçesinde Güneydoğu, Doğu, Orta Anadolu ve Doğu Karadeniz Bölgelerinde 6.500 okulun kapalı olduğu; köy ilkokullarının çoğunda 1, 2 ya da 3 derslik bulunduğu, buralarda 1, 2 ve 3. sınıfların bir derslikte, 4 ve 5. sınıfların da diğer derslikte öğretim yaptıkları bilgisi yer alıyordu. 200.000 öğretmen açığının olduğuna da yer verilen önergede taşımalı eğitim ve YİBO uygulamalarının bir geçiş dönemi anlayışı içinde ve kısa vadeli olması gerekirken kalıcı ve meşru hale getirilmeye çalışıldığına vurgu yapılmıştır; ayrıca önergede, 8 yıllık kesintisiz ve zorunlu eğitim için kanunun çıkmasıyla beraber kısa vadede ilköğretim okullarında bilgisayarlı eğitime

---

[195] "Çocuğunu okula göndermeyen veliye hapis", **Yeni Şafak**, 6 Aralık 2002, s. 1.

[196] 58 ve 59. Hükümetler döneminde uygulanan plan ülkenin ekonomik ve sosyal problemlerine acil çözüm üretmek amacıyla hazırlanmıştır. Eğitim alanında 3, 6, 12 ve sürekli olarak planlamalar yapılmıştır. (T.C. 58. Hükümet Acil Eylem Planı", s. 73-77. (Çevrimiçi), http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/aep.pdf. 8 Temmuz 2016, 8 Temmuz 2016.)

[197] "Eğitim-Sen Genel Başkanı Alaaddin Dinçer yaptığı açıklamada hükümetin, kıyafet serbestisini kız öğrencilere baş örtüsü taktırmak için kullanacaklarını belirtmiştir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. "İlkokullara serbest kıyafet", **Milliyet**, 29 Kasım 2002, s. 1, 16. Bu konu kamuoyunda bazı tartışmalara yol açmıştır. Bu konuda bkz. "Eğitim sistemi 80 yıl geriye gider", **Cumhuriyet,** 30 "Kasım 2002, s. 5; "Kıyafet okullarda serbest olmalı mı?", **Milliyet**, 30 Kasım 2002, s. 20. Ayrıca bkz. "Mumcu'ya eğitimci desteği", **Yeni Şafak**, 4 Aralık 2002, s. 1.

geçildiğine yer verilerek öğrencilerin bilgisayar ortamında ne oranda ders gördükleri sorusu sorulmuştur.[198]

Kesintisiz zorunlu eğitimle ilgili başka bir noktaya dikkat çeken Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Denizli Milletvekili ve TBMM Millî Eğitim Komisyonu Üyesi Mustafa Gazalcı'ya göre, AK Parti hükümeti çeşitli adlar altında kimi dersler koyarak 8 yıllık kesintisiz ve zorunlu eğitimin temelini 5+3 şeklinde bozmak istemektedir. Bunun nedeni ise kesintisiz eğitimle meslek liselerine darbe vurulmuş olduğu düşüncesidir; ayrıca Gazalcı, AEP'ye dikkat çekerek öğrencilerin 6. sınıftan itibaren farklı müfredata tabi tutulmasının bu amaca hizmet etmek olduğuna dikkat çekmiştir.[199]

Bu tepki üzerine Millî Eğitim Bakanı Erkan Mumcu, Dünya Bankası (DB) Başkan Yardımcısı Johannes Linn ile yaptığı görüşmede, DB'nin uygarlığı küresel ölçekte yaygınlaştırmak ve küresel uygarlık standartlarını oluşturmak konusundaki işlevine değinmiştir. Bu çerçevede, 8 yıllık zorunlu eğitim ile Türkiye'nin önemli bir reformu gerçekleştirdiğini belirten Mumcu'ya göre ortaöğretimde okullaşma oranını arttırmak için temel eğitim süresinin 12 yıla çıkarılması gerekmektedir.[200]

Bunu destekleyen bir açıklama da Mumcu'dan sonra Millî Eğitim Bakanı olan Hüseyin Çelik'ten gelmiştir. TÜSİAD tarafından düzenlenen "*Yükseköğretim, Bilim ve Teknolojide Yeni Yönelimler*" konulu seminerin açılışında konuşan Hüseyin Çelik, Türkiye'de zorunlu eğitimin 12 yıla çıkarılmasını, okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılmasını istediklerini ifade etmiştir. Belçika örneğini veren Çelik, ilköğretimin 15 yıla çıkarılması gereğine vurgu yapmıştır. Bu teklifte bulunan Çelik, eğitimde tartışmalara neden olan yoksul öğrencilerin eğitim bedelinin devlet tarafından karşılanmak suretiyle özel okullarda okutulmalarını da gündeme getirmiştir. [201]

Sayısal verilerle de açıklamalarına devam eden Hüseyin Çelik'e göre MEB'nin eğitim verdiği ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim, yaygın öğretim ve açık öğretim kademelerinde toplam 17.704.000 öğrenci bulunmaktadır.[202] Bu sayı

[198] **TBMM TD**, Cilt 2, Birleşim 17, 2.1.2003, s. 204-205.
[199] "AKP 8, yıllık eğitimden rahatsız", **Cumhuriyet**, 5 Ocak 2003, s. 5.
[200] "Temel eğitim 12 yıla çıkarılmalı", **Yeni Şafak**, 18 Ocak 2003, s. 2.
[201] "Bakan Çelik'ten zorunlu eğitime Belçika örneği", **Cumhuriyet**, 24 Şubat 2004, s. 7.
[202] **TBMM TD**, Cilt 8, Birleşim 50, 19 Mart 2003, s. 189.

doğrultusunda AK Parti Grubu adına konuşan Mustafa Said Yazıcıoğlu'na göre, 8 yıllık zorunlu eğitimde 2002-2003 eğitim-öğretim yılında okullaşma oranı %98'dir. CHP Sivas Milletvekili Nurettin Sözen'in açıklamalarına göre de, Türkiye'de yaklaşık 60.000 örgün ve yaygın eğitim kurumunda ilköğretimde 1.300.000 öğrenci, yükseköğretimde 1.900.000 okul öncesi, ortaöğretim ve yaygın eğitim dâhil toplam 18.600.000 öğrenci öğrenim görmekte;[203] bu yapı içinde 650.000 öğretmen ve öğretim elemanı bulunmaktadır.[204]

Eğitim sisteminde yine başka bir sorun olan ve kamuoyunda daha önce büyük tartışmalara konu olan okullarda kıyafeti serbest bırakmak için 59. Hükümetin Millî Eğitim Bakanı Hüseyin Çelik döneminde bir yönetmelik hazırlanmıştır. Bu yönetmeliğe göre, kız öğrenciler okula gelirken başları açık, saçları temiz ve düzgün taranmış olacak, uzun saçlar örülmüş ya da arkada toplanmış olacaktır. Kolsuz, çok açık gömlek, bluz ya da elbise ile şort, streç, kot ve benzeri pantolonlar, sandaletler giyilmeyecek kolye, bilezik, yüzük, küpe gibi süs ve ziynet eşyaları takılmayacaktır;[205] ancak kamuoyundan gelen tepkiler ve yoksul ailelerin çocuklarının bu uygulamadan mağdur olacakları gerekçesi ile okullarda kıyafet serbestliği konusu gündemden çıkarılmıştır.[206]

Bakan Hüseyin Çelik tarafından açıklanan başarılı ancak yoksulluk içinde olan 10.000 öğrencinin özel okullarda devlet bursuyla okutulması kamuoyunda tartışılan diğer bir konu olmuştur. Daha çok kız çocuklarının eğitimi ve öğretimi için planlanan 523 YİBO'da 24.000 boş yatağın olduğunu belirten ÇYDD Başkanı Türkan Saylan, söz konusu okullar halkın çocuklarının eğitimi için hazır durumdayken, çocukların özel okullara gönderilmesinin yanlış ve tehlikeli olduğunu açıklamıştır. Bilgisayar donanımlı, ders araç gereçleri ve yetenekli öğretmenleri olan YİBO ve PİO'larda kırsal alanlarda yaşayan çok çocuklu yoksul ailelerin 200.000 çocuğu okumaktadır. Saylan, söz konusu çocuklardan iyi ve pekiyi ile mezun olanların devlet ortaöğretiminde parasız yatılı olarak yerleştirildiklerine, geriye kalan 20.000'e yakın çocuktan kız olanların evlendirildiğine dikkat çekmiştir.[207]

[203] **TBMM TD**, Cilt 10, Birleşim 56, 26.3.2003, s. 374, 383.
[204] **TBMM TD**, Cilt 13, Birleşim 73, 30.4.2003, s. 242.
[205] "İlköğretimde kıyafet serbestliği", **Millî Gazete**, 6 Mart 2003, s. 4.
[206] "Kıyafet serbestliği rafa kalktı", **Millî Gazete**, 9 Nisan 2004, s. 4.
[207] "Halkı aptal yerine koyuyorlar", **Cumhuriyet**, 14 Mayıs 2003, s. 7.

Bu konuda CHP Denizli Milletvekili Mustafa Gazalcı 10.000 başarılı ama yoksul çocuğun özel okullara yerleştirilmesini eleştirerek, Anayasa'da ve METK'de çocukların ve gençlerin nasıl eğitileceğini gösteren kanunlar olmasına karşın bir önerge ile eşitlik ilkesine aykırı uygulamalar yapılmasının sakıncalı olduğunu belirtmiştir. Anayasa'nın 42. maddesi başta olmak üzere kredi, burs yatılılık bakımından çocukların desteklenmesi ve okutulması düzenlenmiştir. Gazalcı'nın açıkladığı gibi Özel Okullar Yasası'nda bulunan bir hüküm ile yoksul ama çalışkan çocuklar için özel okullarda en az %2 belirlenmiş olan kontenjan Bakanlar Kurulu kararıyla %10'a çıkarılmıştır. Buna rağmen hangi kritere göre çocukların seçileceğinin belli olmadığını belirten Gazalcı, çocukların ekonomik yönden farklılıklar içinde bulunmasının eğitim ilkeleriyle bağdaşmadığını ifade etmiştir.[208]

Devlet tarafından eğitim giderleri karşılanacak olan 10.000 çocuğun yerine 30.000-40.000 yoksul öğrencinin ihtiyaçlarının giderilebileceğini söyleyen CHP Antalya Milletvekili Hüseyin Ekmekçioğlu, bu parayla 15 adet donanımlı 30 derslikli okul, 300 okula kütüphane ve laboratuvar ve 20.000 öğrenciye bilgisayar sağlanabileceğine dikkat çekmiştir. Bakan Hüseyin Çelik bu eleştiriye cevaben 23 Ağustos 2003'te yapılacak olan Özel Okullara Öğrenci Gönderme Projesi kapsamındaki sınava 55.000 öğrencinin müracaat ettiğini söyledikten sonra sınavdan başarıyla çıkan 10.000 öğrenciye burs vereceklerini duyurmuştur. [209]

Bu konuda görüşlerini açıklayan CHP Bursa Milletvekili Hüseyin Özcan da PİO, YİBO'larda boş olan 39.788 kişilik kontenjanlara söz konusu öğrencilerin yerleştirilmesinin hem maliyet hem de eşitlik açısından doğru olacağına vurgu yapmıştır.[210] Eğitim-Sen Genel Başkanı Alaattin Dinçer'e göre de 10.000 yoksul çocuğun özel okulda kamu kaynaklarıyla okutulmasını amaçlayan ancak yargı ve Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından onaylanmayan "*Özel Okulları Destekleme Projesi*"' siyasi amaçlıdır. Bu durumun fırsat eşitliğine aykırı olduğuna dikkat çeken Dinçer, hükümetin eğitimde özelleştirmeye gittiğini ileri sürmektedir.[211]

Bu gelişmeler çerçevesinde Muzaffer Martı tarafından açıklanan araştırmaya göre, 2002-2003 eğitim-öğretim yılında AB ülkelerindeki okullaşma ve okuma-

[208] **TBMM TD**, Cilt 25, Birleşim 114, 31.7.2003, s. 641.
[209] **TBMM TD**, Cilt 25, Birleşim 114, 31.7.2003, s. 652, 655.
[210] **TBMM TD**, Cilt 25, Birleşim 114, 31.7.2003, s. 672.
[211] "Özelleştirme ve kadrolaşma", **Cumhuriy**et, 5 Kasım 2003, s. 6.

yazma oranları Türkiye'deki okullaşma ve okuma-yazma oranlarının çok üstündedir. Türkiye'de ayrıca Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da her 10 çocuktan 5'inin okula gitmediği belirlenmiştir. Söz konusu eğitim-öğretim döneminde Türkiye'de 2000 yılında ilköğretimde %100 olan okullaşma oranı %20 gerileyerek %80,21; ortaöğretimde okullaşma oranı ise %28,4 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'de okullaşma oranlarına bölgesel bazlı bakıldığında Marmara Bölgesi'nde %93,01, Ege Bölgesi'nde %84,76, İç Anadolu Bölgesi'nde %80,75, Karadeniz Bölgesi'nde %78,93, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde %69,92 olduğu görülmektedir. İl bazında okullaşma oranına bakıldığında Erzincan'da her 5 çocuktan 2'sinin, Ağrı'da her 10 çocuktan 5'inin okula devam ettiği görülmektedir. Buna karşın her 10 çocuktan 9'unun okula devam ettiği ve Türkiye'de okullaşma oranın en yüksek olduğu il ise İstanbul'dur.[212]

UNICEF tarafından 2003'de Türkiye için hazırlanan broşürde de Türkiye'nin eğitim sisteminde hedeflediği başarıyı yakalayamadığı açıklanmıştır. Broşürde yer alan bilgilere göre, 6-13 yaş grubu arasında kızların %75,6'sının okul kaydı bulunmamaktadır; 4 kız çocuğundan biri okula gitmemektedir. Türkiye'de kadınların %60'ı ilkokul mezunudur. 6-13 yaş arası çocukların %4,2'si çalışmakta yine aynı yaş grubu içinde yer alan çocukların %27'si ev işlerinde çalıştırılmaktadır. Raporda 18.000 üzerinde çocuğun koruma hizmetleri altında bulunduğu Türkiye'de 3.000 üzerindeki çocuğun ise tutuklu olduğu bilgisi yer almıştır.[213]

Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer de, 22. Dönem İkinci Yasama Yılı açış konuşmasında 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim sonrasındaki problemlere değinmiştir. Bu kademenin gençleri yaşama hazırlayan değil, temel bilgilerin öğretilerek ilgi ve yeteneklerinin belirlenmeye çalışıldığı bir süreç olduğuna vurgu yapmıştır. O nedenle ilköğretim kademesinden mezun 13 yaşını bitirmiş bu çocuklara ilgi ve yetenekleri doğrultusunda meslek eğitimi verilmesi ya da bir üst eğitime yönlendirilmesi önerisinde bulunmuştur. Bir tespitte bulunan Sezer, 2001'de 14-16 yaş nüfusunun sadece %43'ünün ortaöğretime kayıtlarının yapıldığına, bu yaş grubu çocuklarının yarıdan fazlasının eğitilmediğine ya da devlet denetimi olmadan eğitildiğine dikkat çekmiştir. Yine kendisinin açıklamalarına göre, OECD'ye üye 30 ülke içinde zorunlu temel eğitim süresini 8 yılla sınırlayan ve 13 yaşını bitirmiş

[212] "Eğitimin rotası geriye doğru", **Cumhuriyet,** 9 Ağustos 2003, s. 20.
[213] "Dört kız çocuktan biri okula gidemiyor", **Cumhuriyet**, 3 Kasım 2003, s. 6.

çocukların eğitim dışına çıkmasına izin veren bir başka ülke bulunmamaktadır. O nedenle Sezer ABD, Almanya, Belçika, Hollanda ve İngiltere gibi gelişmiş ülkelerde 11 ila 13 yıl olan kesintisiz zorunlu eğitimin Türkiye'de 12 yıla çıkarılmasını önermiştir.[214]

Diğer bazı öneriler de bir çalıştaydan gelmiştir. Eğitim sorunlarını tartışmak ve çözüm üretebilmek için eğitim fakültelerinin 167 öğretim üyesinin katıldığı çalıştayın sonunda bir sonuç bildirgesi yayımlanmıştır. Bu bildirgede 59. Hükümetin uygulamaları için şu tavsiyelerde bulunulmuştur: Eğitim kademelerinde yürütülen programların içerikleri çağdaş, bilimsel olmalı ve eleştirisel düşünceye açık olmalı; eğitim hakkının kullanılmasının önündeki engeller kaldırılmalı; kesintisiz ve zorunlu eğitim süresi 12 yıla çıkarılmalı; eğitim bütçesi arttırılmalıdır.[215]

2002-2003 eğitim-öğretim yılı için değerlendirmede bulunan Bakan Hüseyin Çelik, 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitime geçildiğinde vaat edilen 30 kişilik sınıflarda, bilgisayar destekli ve tam gün eğitimin gerçekleştirilemediğini ve taşımalı eğitimin ortadan kaldırılamadığını açıklamıştır.[216] DPT verilerine göre de, 2003 sonunda ilköğretimde 1.253 okulda (12.532 derslik) 376.000 öğrencilik kapasite yaratılmış ve yine bu kademede yaklaşık 13.000 öğrenci kapasiteli 46 pansiyon tamamlanmıştır.[217] TBMM'de MEB'nin 2003 Mali Yılı Plan ve Bütçe Komisyonu'nda konuşma yapan MEB Hüseyin Çelik de, 1.200 kapalı okulu yeniden öğretime kazandırdıklarını ve 420 adet yeni ilköğretim okulunu hizmete açtıklarını ifade ediyordu.[218]

Aynı eğitim-öğretim yılında MEB tarafından yayınlanan diğer istatistiklerde Türkiye'nin ilköğretim kurumlarında 78.750 dersliğe ihtiyaç olduğu ortaya konulmuştur. Bu kademedeki 36.116 okuldan, derslik yetersizliği nedeniyle 8.325'inde ikili öğretim yapılmış, bu okullarda toplam 5.596.338 öğrenci ikili öğretimde okumuştur; ayrıca söz konusu kademede "*taşımalı*" eğitime devam edilmiştir. 28.000'in üzerinde yerleşim biriminden 5.000'in üzerinde yerleşim birimine[219] 646.457 öğrenci taşınmak suretiyle eğitim görmüştür.[220]

---

[214] **TBMM TD,** Cilt 26, Birleşim 1, 1.10.2003, s. 42.
[215] "Eğitimde eşitsizlik artacak", **Cumhuriyet,** 16 Mart 2004, s. 1, 8.
[216] **TBMM TD**, Cilt 8, Birleşim 50, 19.3.2003, s. 190.
[217] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2004 Yılı Programı,** s. 188.
[218] **TBMM TD**, Cilt 35, Birleşim 37, 21.12.2003, s. 482.
[219] **TBMM TD**, Cilt 8, Birleşim 50, 19.3.2003, s. 190.
[220] "Okulların derslik ihtiyacı kapatılamıyor", **Cumhuriyet**, 12 Temmuz 2004, s. 8.

Bu öğretim döneminde Türkiye, eğitim alanında katıldığı uluslararası programlar ve ülke ihtiyaçlarına göre geliştirdiği ulusal programlar çerçevesinde OECD tarafından üç yılda bir yapılan Türkçe açılımı Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı PISA 2003 programına dâhil olmuştur. Böylece Türk eğitim sistemindeki gelişmeleri uluslararası boyutuyla değerlendirme olanağı doğmuştur;[221]ancak uluslararası kurumların da çok önemsediği Türkiye'deki kız çocuklarının eğitimi konusunda hassasiyet devam etmiştir. 56 ve 57. Hükümetler Milli Eğitim Bakanı Metin Bostancıoğlu, 2004-2005 eğitim-öğretim yılı başında eğitimin önündeki engellerden birinin kız çocuklarının okutulmaması yönündeki çağdışı anlayış olduğunu ifade etmiştir; ayrıca nüfus planlamasının ihmal edildiğine değinen Bostancıoğlu'na göre eğitilmesi gereken genç nüfusla ilgili planlama doğru yapılmamaktadır.[222]

2.1.2. Öğretmen Politikaları

Öğretmen politikalarının oluşturulmasında etkili olan uluslararası sözleşmelerden PD'ye göre hükümetlerin üstlenmesi gereken sorumluluklarından biri de ayrımcı olmayan eğitim ve öğretim için eğitime taraf kurum, kuruluş ve ailelerle işbirliğine gitmektir; ayrıca, öğretmenler dâhil, eğitimin bütün kademeleri için cinsiyete dayalı klişelerden bağımsız politikalar oluşturmaları gerekmektedir. Öğretim malzemeleri, ders kitapları ve müfredatı geliştirmek ve önerilerde bulunmak da yine sağlanacak olan uzlaşma ile mümkündür. Her kademede kadın öğretmenler bulunmasının kız çocuklarını okula çekmek ve okulda tutabilmek açısından önemli olduğu bilinciyle politikaların oluşturulması önemlidir.[223]

2000'li yıllara gelindiğinde meydana gelen gelişmeleri değerlendirmek için 5-9 Haziran 2000 tarihleri arasında New-York'ta "*2000: 21. Yüzyıl için Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kalkınma ve Barış"* konulu Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından özel oturumlar yapılmıştır.[224] Toplantılar sonrası yayımlanan sonuç bildirgesinde, eğitim ile ilgili kadının güçlendirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin kazanılması için eğitimin önemli bir araç olduğunun anlaşılmasının bir

[221] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2005 Yılı Programı Destek Çalışmaları,** s. 193.
[222] "Eğitimin önündeki engeller", **Cumhuriyet**, 14 Eylül 2004, s. 2.
[223] **Pekin+5 Siyasi Deklarasyonu ve Sonuç Belgesi (Türkçe, İngilizce), Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu,** s. 204-205.
[224] **Kadın 2000: 21. Yüzyıl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kalkınma ve Barış,** s. 4.

kazanç olduğu belirtilmişti; ayrıca eğitim ve öğretimde toplumsal cinsiyet önyargısını ortadan kaldırmaya yönelik olarak tüm bölgelerde önlemler alındığı, alternatif eğitim ve öğretim sistemlerinin başlatılmış olduğu açıklanmıştı. Bunun yanı sıra bazı ülkelerdeki eğitime engel pek çok sorunun varlığından söz edilmiştir. Özellikle öğretmenlik mesleğinde görülen toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve önyargılar da giderilememiştir. Bunların nedeni, toplumsal cinsiyete dayalı kalıp yargılarla verilmekte olan eğitimdir; ayrıca bazı ülkelerde yapısal uyum politikalarının uygun biçimde planlanıp uygulanmaması, özellikle eğitim sektöründe yeterince yatırım yapılmaması eğitimdeki gelişmeleri olumsuz anlamda etkilemektedir.[225]

Benzer sorunların yaşandığı Türkiye'de 8 yıllık zorunlu eğitime geçilmesiyle birlikte ilköğretimde öğretmen gereksinimi ortaya çıkmıştır. O nedenle yapılan çalışmada 2000 yılı için arzın 357.800, gereksinimin de 417.500 olduğu belirlenmiştir.[226] Bu nedenle öğretmen açığının giderilmesine yönelik eğitim fakülteleri dışında da ilköğretime öğretmen alınması zorunlu hale gelmiştir.[227] 150 yıllık öğretmen yetiştirme geleneğine sahip olan Türkiye'de VIII. BYKP'de de öne çıkarılmış konulardan biri kademelerin öğretmen ihtiyacıdır. Planda eğitime yön verilme ilkesi ve 2023 hedeflerinin karşılanması için öğretmenlere önemli görevler verilmektedir. 1999'dan itibaren ÖSYM tarafından yapılan devlet memurları sınavı sonucu atanan öğretmenleri yetiştiren fakülteler arasındaki nitelik farklılıklarının en aza indirilmesi de plandaki hedefler arasındadır.[228]

Bu çerçevede, Bostancıoğlu 24 Kasım Öğretmenler Günü dolayısıyla yaptığı konuşmada, deprem bölgesinde çok sayıda yaralanan öğretmenin yanı sıra 141 öğretmenin de hayatını kaybettiğini,[229] öğretmen açığının kapatılması için 30.000 öğretmen alınacağını duyurmuştur. İlk etapta 5.923 öğretmen ve eğitmenin bölümleri ve sayıları belirlenerek atamaları gerçekleştirilmiştir.[230] Buna göre Türk Dili ve Edebiyatı ve Türkçe için 2.500, Matematik için 2.500, Okul Öncesi için 1.000,

---

[225] **Pekin+5 Siyasi Deklarasyonu ve Sonuç Belgesi (Türkçe, İngilizce), Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu,** s. 12-13.
[226] **Sekizinci Beş yıllık Kalkınma Planı Yükseköğretim İhtisas Komisyonu Raporu**, T.C. Devlet Plânlama Teşkilatı, Ankara. Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, Yayın No. DPT: 2534-ÖİK: 550, 2000, s. 41.
[227] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), 2000 Yılı Programı Destek Çalışmaları,** s. 207.
[228] Yusuf Avcı " Öğretmen İstihdamı" **Sempozyum, "Öğretmen Yetiştirme ve İstihdamı",** Ankara, Eğitimsen Yayınları, 2003, s. 189-190.
[229] "Fedakar Öğretmenler", **Millî Gazete**, 24 Kasım 1999, s. 2.
[230] "Öğretmen atamaları", **Millî Gazete**, 16 Ekim 1999, s. 3.

Rehberlik için 600, Sınıf Öğretmenliği için 750, Beden Eğitimi için 550, Bilgisayar eğitmenliği için 300, Rekrasyon için 88, Elektrik için 400, Elektronik için 100, Gemi İnşaat için 15, Giyim/Hazır Giyim, Güverte Avlama için 8, İmam Hatip Lisesi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi için 700, İngilizce (ev ekonomisi) için 100, Kalıpçılık için 30, Kuaför için 140, İş Eğitimi için 100, Grafik için 40 kişi görevlendirilmiştir.[231]

Türkiye'de öğretmen görevlendirilmesinde, öğretmen ihtiyacı ve çalışma koşulları açısından benzerlik gösteren iller gruplandırılarak ülke 3 hizmet bölgesine ayrılmıştır. MEB'nin inisiyatifinde belirlenen bu bölgeler genellikle kalkınmada birinci derecede öncelikli yöreler olacak şekilde seçilmektedir. 2000 yılı yönetmeliğine göre atanan kadın-erkek öğretmenler bölgeler içinde yer alan illerde 3 ya da 4 yıl zorunlu olarak görev yapmakla yükümlü kılınmışlardır. Böylece öğretmenlerin kendi istekleriyle yapılacak atamalarla karşılanamayan illerin deneyimli öğretmen ihtiyacının giderilmesi hedeflenmiştir.[232]

Muhalefet partilerinden FP Milletvekili Özkan Öksüz, öğretmenlik mesleği ile ilgili görüşlerini açıklarken, YÖK tarafından daha evvel denkliği kabul edilen bazı üniversitelerin denkliklerinin iptal edilmesini eleştirmiştir. Bu üniversitelerden mezun olanların diplomalarının iptal edildiğini ifade eden Öksüz, 12 yıldır öğretmenlik yapan öğretmenlerin de görevden uzaklaştırıldıklarını öğretmenlik mesleğinde yaşanan sorunlar olarak açıklamıştır. Öksüz, bu durumu bazı okulların öğretmensiz olmasının, çoğu okulların öğretmensizlik yüzünden kapalı ve derslerin boş geçmesinin sebebi olarak göstermiştir.[233]

Öğretmen sorunlarından bir başkası da belirli branşlarda yığılmaların meydana gelmesi ve atamalarda yaşanan sıkıntılardır. 1999'da yürürlüğe giren norm kadro uygulaması ile MEB'e bağlı her derece ve türdeki örgün ve yaygın eğitim kurumlarıyla diğer öğretim kurumlarının öğretmen ve yönetici ihtiyaçlarının norm kadro sayılarına göre belirlenmesi çalışmaları devam etmektedir.[234] Norm kadro uygulaması konusunda bilgi veren Bakan Bostancıoğlu'na göre bir il ve okulda fazla öğretmen bulunurken, bir başka il ve okulda öğretmen yokluğu yaşanmaktadır. Bu durumu önlemek için geliştirilen norm kadro uygulaması ile çocukların öğretmensiz

[231] "Öğretmen başvuruları başladı", **Milli Gazete**, 24 Ağustos 1999, s. 6.
[232] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 24076, 11 Haziran 2000, s. 3, 6.
[233] **TBMM TD**, Cilt 41, Birleşim 7, 25.10.2000, s. 760.
[234] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı Destek Çalışmaları,** s. 212.

kalmalarını önlemek ve bazı branşlarda öğretmen yığılmalarının önüne geçmek istenmiştir. Norm kadro uygulamasına başlandığında 59.000 fazla öğretmen bulunmaktaydı. Söz konusu sayı 17.000'e indirilmiş; 42.000 düzeltme yapılmıştır. Her öğretmenin çalıştığının karşılığını aldığı uygulamanın başarılı olduğunu açıklayan Bakan'a göre norm kadro[235] sayesinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri dâhil, sınıf öğretmeni sorunu büyük ölçüde çözülmüş, öğretmensizlikten kapalı okul kalmamıştı.[236] Eğitim-Sen Genel Başkanı Kemal Bal da, norm kadro yönetmeliği konusunda açıklamalarda bulunmuştur. Norm Kadro Yönetmeliği (NKY) ile dengesiz öğretmen dağılımında kayırmacılığın olduğunu, öğretmenlerin kötü koşullarda ciddi ekonomik sosyal sıkıntılar içinde mesleklerini yaptıklarını açıklamıştır. Bal, öğretmen dağılımında dengenin korunmasını, derslerin boş geçmenin önüne geçilmesini, bazı bölgelerde öğretmen yığılmalarına, bazı bölgelerde de öğretmensizliğe çözüm bulunmasını talep etmiştir. Ayrıca yeni hazırlanmakta olan NKY'nin sadece örgün ve yaygın eğitim kurumları ile diğer kurumları içerdiği ancak merkez ve taşra birimlerini kapsamadığı eleştirisinde bulunmuştur.[237]

Bunun yanı sıra üyelerinin %30'unu kadınların oluşturduğu söz konusu sendikanın Genel Sekreteri Kemal Ünal da branş öğretmenliğinde açık olduğunu belirtmiş, alınması planlanan 30.000 öğretmen ile bu sorunun çözülemeyeceğini ifade etmiştir. Ünal'a göre, 8 yıllık kesintisiz eğitime geçilmesiyle birlikte büyük oranda branş öğretmeni sıkıntısı yaşanmaya başlanmıştır. Özellikle Matematik, Türkçe, İngilizce gibi ana derslerde büyük öğretmen açığı bulunmaktaydı. Bu arada, "*Sosyal Güvenlik Yasa Tasarısı*"nın gündeme gelmesiyle birlikte yılın ilk yarısında 500 öğretmen emekli olduğundan, yılın ikinci yarısında da aynı sayıda öğretmen emekli olacağından öğretmen açığı sorunu giderek büyümüştü. Bu soruna çözüm getirmek amacıyla 31 Ağustos'a kadar İl Milli Eğitim Müdürlükleri'ne başvuruları yapılmakta olan 30.000 öğretmen alımına başlanmıştı.[238]

---

[235] Ekli "Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Okul ve Kurumların Yönetici ve Öğretmenlerinin Norm Kadrolarına İlişkin Yönetmelik"in yürürlüğe konulması; Milli Eğitim Bakanlığı'nın 28.6.1999 tarihli ve 52695 sayılı yazısı üzerine, 3797 sayılı Millî Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'un değişik 62'inci maddesine göre, Bakanlar Kurulu'nca 16.7.1999 tarihinde kararlaştırılmıştır. (**Resmî Gazete**, Sayı: 23782, 10 Ağustos 1999, s. 5.

[236] **TBMM TD**, Cilt 50, Birleşim 34, 17.12.2000, s. 244.

[237] **4. Olağan Genel Kurulu Çalışma Raporu 1998-2000**, s. 35.

[238] "Öğretmen açığı kapanmadı", **Cumhuriyet**, 16 Ağustos 1999, s. 7.

Öğretmen sorunlarına başka açıdan bakan Eğitim-Bir-Sen İstanbul Şubesi tarafından yapılan açıklamada ise son 2 yıl içinde kılık-kıyafet sebebiyle MEB aleyhinde öğretmenler tarafından açılan dava sayısının 25, son 6 ayda ise 471 olduğu vurgulanmıştır. Yüzlerce öğretmenin görevden alınarak derslerinin boş geçmesinin göze alınmasını eleştiren söz konusu sendikaya göre bazı öğretmenlerin görev yapmaları engellenmektedir. Sadece İstanbul'da 10.000, Türkiye genelinde 15.000 öğretmen açığı olmasına karşın, kadın öğretmenlerin mesleklerini yapmalarına izin verilmemekte ve öğrencinin öğrenim hakkı engellenmektedir. [239]

Türkiye'de öğretmenlik mesleğini seçenlerin 3/1'inin kadın olmasına karşın kadın öğretmenlerin büyük kısmı kentler ve kasabalarda çalışmaktadırlar. Bu nedenle köylerde kız çocuklarına rol model olabilecek kadın öğretmen olmadığı eleştirisi yapılmıştır. Bu durum da kız çocuklarının okula gitmeme sebeplerinden biri olarak gösterilmiştir;[240] ayrıca öğretmenlere de "*Tekrar öğretmen olmak ister misiniz*" sorusu yöneltildiğinde öğretmenlerin %46,4'ünün olumsuz cevap verdiği belirlenmiştir.[241]

Yapılan eleştirilere karşın, NKY ile öğretmenlik mesleğinde önemli gelişmeler olmuştur. Bu uygulama ile her eğitim kurumunun yönetici ve branşlar bazında öğretmen sayısına ilişkin norm kadrolar belirlenmekte, MEB tarafından onaylanarak MEB il müdürlüklerine gönderilmektedir. Bu kadroların belirlenmesinde öğrenci sayısı, haftalık ders yükü ve derslik sayısı esas teşkil etmektedir. Norm kadro uygulamasıyla birlikte merkezi okullardaki yığılmaların önlenmesi için fazla olan öğretmenler koordinatör okullara gönderilmektedir. Burada öğretmenlerin atamaları, öncelikle çeşitli branşlara ihtiyacı bulunan okul ve kurumlara, öğretmenlerin istekleri dâhilinde gerçekleştirilmektedir. Böylece atıl kapasite verimliliğe dönüştürülerek belirlenen norm kadro sayısının üzerinde atama yapılmayacağı için gelecekte yeniden bir yığılmanın önüne geçilmesi amaçlanmaktadır.[242] Bu uygulamanın başlamasıyla MEB tarafından açıklandığı üzere, 29 branşta 30.000 öğretmen alımı

[239] "MEB'e 25 bin dava", **Yeni Şafak**, 6 Haziran 1999, s. 5. Ayrıca bkz. "MEB mahkemelik", **Millî Gazete**, Haziran 1999, s. 1. 3; "Öğretmene Deli Dumrul Cezası", **Yeni Şafak**, 20 Mayıs 1999, s. 1.
[240] Emine Demiray, **a.g.m.,** s. 157. Ayrıca bkz. "Öğretmen Yoksul", **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 2001, s. 3.
[241] "Öğretmenlik mi, uzak durun!", **Yeni Şafak**, 2 Ağustos 2001, s. 2.
[242] **2002 Yılı Başında Millî Eğitim**, s. 202-203.

başlamıştır; ayrıca emekli öğretmenler de ekonomik nedenlerle mesleklerine geri dönmek için müracaat etmişlerdir.[243]

Bu gelişmeler ışığında bazı istatistiki bilgiler veren Metin Bostancıoğlu, 2000-2001 öğretim yılında eğitim sistemi içinde 543.000 öğretmenin görev yaptığını; 2000 yılında 29.914 öğretmenin atamasının gerçekleştirildiğini açıklamıştır. Bakanlığın bünyesinde değişik tür ve kademelerde 108 branşta görev yapmakta olan öğretmen açığı en çok bilgisayar, İngilizce, iş eğitimi, müzik, okul öncesi öğretmenliği, rehber öğretmenlik, Türk Dili ve Edebiyatı ile Türkçe branşlarında bulunmaktadır. Sınıf öğretmenliğinde önemli bir açık olmamakla birlikte 30 kişilik sınıf hesabına göre okul öncesinde 1.423, kültür derslerinde 42.203, rehber öğretmenlikte 7.430 olmak üzere toplam 51.056 yeni öğretmene ihtiyaç söz konusudur.[244]

Bu bağlamda AB eğitim programlarına da uyum için İngilizce öğretmen açığını kapatmak amacıyla ANÜ, AÖF'de İngilizce Öğretmenliği Lisans Programı başlatılmıştır. Metin Bostancıoğlu da İngilizce dersi öğretmen açığının 2005-2006'da kapatılmasını planlandıklarını duyurmuştur.[245]

Bu dönemde, MEB'ye bağlı her derece ve türdeki örgün ve yaygın eğitim kurumları ile diğer eğitim kurumlarının öğretmen ve yönetici ihtiyacının norm kadro sayılarına göre tespit edilmesine devam edilmiştir.[246] İleri teknoloji ve özürlü eğitimi alanlarında ciddi öğretim elemanı açığı bulunan eğitim sisteminde, ilköğretim ve okul öncesi öğretmenliği alanlarında öğretmen başına düşen öğrenci sayısı yaklaşık 500 civarındadır.[247] 1999'da MEB kadrolu öğretmen sayısı 455.000, okul müdürü ve müdür yardımcı sayısı 102.000'dir. Norm kadro uygulaması sonucunda yönetici sayısı 55.000'e indirilmiş, fazla öğretmen sayısı 59.000 olarak belirlenmiştir.[248] Bu fazla öğretmen sayısı ile kırsal kesimdeki ilköğretim okullarının %18,6'sının

[243] "Öğretmenlik umut oldu", **Cumhuriyet**, 21 Ağustos 2001, s. 9. Ayrıca bkz. "Öğretmenliğe yoğun talep", **Yeni Şafak**, 21 Ağustos 2001, s. 1; " Dünya Öğretmenler günü-Öğretmenler yoksulluk sınırında", **Cumhuriyet**, 5 Ekim 2001, s. 6; "Öğretmenin mecali yok", **Millî Gazete**, 24 Kasım 2001, s. 11; "Öğretmenin hali içler acısı", **Milliyet**, 24 Kasım 2001, s. 5.
[244] **TBMM TD**, Cilt 50, Birleşim 34, 17.12.2000, s. 243.
[245] "İngilizce öğretmen açığı Açık Öğretim'le kapanacak", **Hürriyet,** 31 Ocak 2001, s. 1.
[246] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı Destek Çalışmaları,** s. 212.
[247] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı,** s. 9.
[248] "17 bin öğretmen fazla ama 54 bin öğretmen açığı var", **Hürriyet**, 20 Ocak 2001, s. 1.

ihtiyacının tamamen karşılandığı MEB tarafından açıklanmıştır.[249] Buna karşın Eğitim-Bir-Sen Genel Başkanı Niyazı Yavuz'a göre öğretmenlikte en az 150.000 kişilik kadro açığının yanı sıra[250] emeklilik için müracaat eden 60.000 öğretmenle birlikte bu sayı 210.000 olacaktır. Söz konusu sendika tarafından yapılan açıklamada bu sorunun söz konusu program ile kapatılmasının mümkün olamayacağı ve hükümetin halkın isteklerine kulak vermesi gerektiği de belirtilmişti.[251]

Birçok sorunla mücadele etmek zorunda kalan öğretmenler de sorunlarını ortaya koymak için seslerini duyurmak istemişlerdir. Bu amaçla 5.750 sınıf öğretmeninin atandığı[252] 2002-2003 eğitim-öğretim yılı açılışında Eğitim-Sen üyesi öğretmenler, eğitim ödeneğinin yetersizliğini protesto etmek amacıyla derslere girmemişlerdir. Aynı gün bazı öğrenci ve veliler de bazı hasar gören okul binalarının yıkımı gerekçesiyle 5, 6, 7 ve 8.sınıf öğrencilerinin İmam Hatip Liselerine (İHL) nakledilmesi nedeniyle protesto gösterileri yapmışlardır.[253]

58. Hükümet döneminde, ülkede yaşanan sosyal sorunların en büyüklerinden biri de bir türlü çözümlenemeyen öğretmenlik mesleği ile ilgilidir. Sorunun kaynağı ve çözüm yolları hakkında çeşitli kesimler tarafından görüşler açıklanmaya devam ediyordu. Bu soruna gelişmiş ülkeler perspektifinden yaklaşan İlhan Tekeli tarafından açıklandığı gibi AB gibi çağdaş toplumlarda, öğretmen yetiştirilmesinde ve istihdamında şeffaflık ve verimlilik ön planda tutulmaktadır. Tekeli'ye göre gelir düzeyleri yeterli olmayan öğretmenler kendilerini geliştirme olanağı bulamamaktadır; ayrıca öğretmenlerde liyakatten ziyade siyasal gruplara bağlılık önemli bir faktör haline gelmiştir. Gerçekte Türkiye'de yeterli sayıda öğretmen bulunmakta ancak bu öğretmenler, değişik radikal siyasal inançlara bağlı olarak yetiştirilmektedir. Bu nedenle gelir düzeyi ve motivasyonu düşük olan öğretmenlerin içinde bulundukları durumu sorgulamadıkları görülmektedir.[254] Öğretmenlik mesleğine farklı açıdan yaklaşan ve "*Öğretmenlik Mesleğinde Statü ve Kariyer Düzeni*" Panel'inde konuşan Fevzi Uluğ'a göre ise toplumda erkeklerden çok

[249] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı Destek Çalışmaları** s. 204.
[250] "Öğretmenlik revaçta", **Yeni Şafak**, 7 Ekim 2001, s. 1.
[251] "Eğitim Sistemi Çöktü", **Millî Gazete**, 27 Haziran 1999, s. 1, 13.
[252] "Sınıf öğretmenliğine atama", **Yeni Şafak**, 18 Ekim 2002, s. 4.
[253] "Okullarda ilk zil acı çaldı", **Milliyet**, 17 Eylül 2002, s. 14. Ayrıca bkz. "Öğretmenler paradan dertli", **Cumhuriyet**, 5 Ekim 2002, s. 3; "Öğretmenler derse girmeyecek", **Millî Gazete**, 16 Eylül 2002, s. 9.
[254] İlhan Tekeli, **a.g.e.**, s. 24.

kadınların tercih ettiği ve alt gelir grupları içinde yer alan öğretmenlik mesleği yüksek statülüdür; ancak gelir grubu yüksek meslekler içindeki statüsü düşüktür. Uluğ cinsiyete dayalı ve gelir düzeyi düşük olarak nitelendirdiği söz konusu mesleğin seçilme nedenini, toplumda mesleğe duyulan büyük saygı olarak göstermektedir.[255]

Öğretmen sorununa, öğretmen okullarının kuruluşunun 155. yıldönümünde yaptığı konuşmada değinen Hüseyin Çelik, yapılan düzenleme ile Anadolu öğretmen liselerinin sınavlarına giremeyen öğrencilerin öğretmen olamadığını açıklamıştır. Çok elemeli, seçmeci bir anlayışla Anadolu öğretmen okullarına öğrenci alındığını belirten Çelik'e göre öğretmen kalitesinin yükseltilmesi için bu okullardan öğretmen yetiştiren yükseköğretim kuramlarına devam eden 15.642 kişiye burs verilmektedir. Ayrıca öğretmen atamalarında Fen Edebiyat Fakültesi ve Eğitim Fakültesi mezunları tercih edilmektedir; ancak Çelik'in de belirttiği gibi Eğitim Fakültesi mezunları tayin edilmesine karşın Fen Edebiyat Fakültesi mezunları büyük çapta tayin edilmemektedir. Çelik, bu konudaki haksızlığı gidereceklerini vurgulayarak 2003 yılı için 35.000 öğretmen kadrosu ayırdıklarını, ancak ideal anlamda öğretmen açığını karşılayabilmek için 71.991 öğretmen kadrosuna ihtiyaç duyduklarını ifade ediyordu.[256] Çelik ayrıca ilk defa öğretmenler için kariyer sistemi getirdiklerini, stajyer öğretmen, öğretmen, uzman öğretmen, başöğretmen şeklinde bir düzenlemeye gittiklerini duyuruyordu. Bunun için öğrenci, veli, okul aile birliği ve öğretmenin mesai arkadaşları bu kriterin oluşmasında etkin kılınmıştır. Öğretmene uygulanacak söz konusu performans kriteri ile öğretmen kalitesinin arttırılması öngörülmüştür.[257]

Bu çerçevede MEB aldığı bir kararla, 11 Haziran 2000'den sonra hizmete başlamış öğretmenlere zorunlu hizmet getirmiş ve bu uygulamaya devam etmiştir. Öğretmenlerin 2004 yılı yer değiştirme takvimini belirleyen MEB tarafından söz konusu tarihten sonra görev yapanların, adaylıklarının kaldırılmış olması koşuluyla yer tayininin belirlenmesinde talepleri dikkate alınıyordu. Buna göre 1. hizmet bölgesi kapsamındaki illerde en az 3 yıllık çalışma süresini 30 Eylül 2004 tarihi itibariyle dolduran öğretmenlerin tayinleri tercihleri dikkate alınarak gerçekleştirilecektir. Yükümlülüğünü yerine getirmek üzere öğretmenlerin

[255] Fevzi Uluğ, "Öğretmen Statüsü ve Sorunları", **Öğretmen Yetiştirme ve İstihdamı Sempozyumu**, Ankara, Eğitimsen Yayınları, 2003, s.130-139.
[256] **TBMM TD,** Cilt 8, Birleşim 50, 19.5.2003, s. 189.
[257] **TBMM TD,** Cilt 35, Birleşim 33, 21.12.2003, s. 482.

çoğunluğu Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ni kapsayan 2. ve 3. hizmet bölgesi kapsamındaki illere atanacaktır. Bunun yanı sıra zorunlu hizmetten eşi emekli, şehit ya da gazi olanların muaf olmaları kabul edilmiştir;[258] ayrıca söz konusu bölgelerde hizmet yapacak öğretmenler için ek ödenek verilmesi de kararlaştırılmıştır. Bunun için MEB "*Bazı Hizmet Bölgelerinde Görev Yapan Öğretmenlere Ek Ödeme Yapılmasına İlişkin Yasa Taslağı*" hazırlamıştır. Taslağa göre Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde hizmet veren öğretmenlerin maaşlarının 250-400.000.000 TL arasında değişen oranlarda arttırılması planlanmıştır.[259]

Öğretmen açığının giderilmesi için öğretmen atama ve yer değiştirmelerde aday öğretmenler ile asil öğretmenler 5 il tercihinde bulunabiliyordu. 2001'de tercih doğrultusunda yapılan atama oranı %83,66 olmuştur.[260] Hem ilköğretim hem de ortaöğretimde öğretmen ihtiyacının karşılanması için [261] 2002'de 40.000,[262] 2003'de 20.000 öğretmen ataması gerçekleştirilmiştir.[263] Millî Eğitim Bakanı Hüseyin Çelik'in açıklamalarına göre AP tarafından kurulan 58 ve 59. Hükümetler döneminde toplam 43.000 yeni öğretmen ataması yapılmıştır. Çelik'in aksine, hedeflenen 30 kişilik sınıflar için 110.000 öğretmene gereksinim olduğunu belirten CHP Milletvekili Mustafa Gazalcı'ya göre 2003-2004 öğretim yılı için atanan öğretmen sayısı 18.228, aynı dönem içinde emekliye ayrılan öğretmen sayısı ise yaklaşık 20.000'dir;[264] ayrıca atamaları yapılan 10.000 öğretmen,[265] Cumhuriyet'in ilk yıllarına göre %66 oranında daha az maaş alıyordu.[266]

---

[258] "Öğretmenlere zorunlu hizmet", **Cumhuriyet**, 7 Nisan 2004, s. 3.
[259] "Öğretmenlere Doğu tazminatı, **Cumhuriyet**, 15 Nisan 2004, s. 20. Ayrıca bkz. "Öğretmenin öncelikli sorunu ekonomik", **Millî Gazete**, 14 Nisan 2004, s. 6.
[260] **2002 Yılı Başında Millî Eğitim**, s. 207.
[261] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2002 Yılı Programı Destek Çalışmaları,** s. 191**.** Ayrıca bkz. "30 bin öğretmen alınacak", **Yeni Şafak**, 31 Ağustos 2001, s. 1.
[262] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2003 Yılı Programı Destek Çalışmaları,** s. 184.
[263] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2004 Yılı Programı Destek Çalışmaları**, s. 188.
[264] **TBMM TD,** Cilt 70, Birleşim 40, 25.12.2004, s. 588, 596.
[265] "Öğretmen ataması", **Cumhuriyet,** 9 Şubat 2004, s. 4.
[266] "Öğretmenler yoksulluk içinde", **Millî Gazete,** 11 Nisan 2004, s. 11.

2.1.3. Ulusal ve Uluslararası Proje ve Programlar

2.1.3.1. Eğitimde Çağı Yakalama 2000 Projesi

8 yıllık kesintisiz temel eğitim için MEB tarafından Türk eğitim sisteminde uzun vadeli "*Eğitim Ana Planı: 1996-2011*" ile bu ana plan içinde yer alan kısa vadeli hedef ve stratejilerin belirlendiği "*Eğitimde Çağı Yakalama 2000 Projesi*" hazırlanmıştır. Bu amaçla 8 yıllık kesintisiz zorunlu temel eğitime geçmenin zemini 18 Ağustos 1997 tarihinde uygulamaya giren yasadır. Bu yasanın ardından ilköğretimin zorunlu ve kesintisiz devamının teşviki ve kız çocuklarının eğitimin içine dâhil edilmesi için ulusal ve uluslararası kurumlardan ve STÖ'den büyük destek sağlanmıştır.[267] Çağı Yakalama 2000 Projesi üç aşamalıdır. Birinci aşama 1998-1999 eğitim-öğretim yılının yatırımının planlanmasıdır. İkinci aşama 2000-2001 eğitim-öğretim yılı başına kadar ihtiyaçların belirlenmesi (eğitimde çağı yakalama projesi) ve üçüncü aşama 2001-2010 arasındaki dönem gereksinimlerinin belirlenmesidir ki bu eğitimin ana planı durumundadır. [268]

2.1.3.2. Eğitime Katkı Payı Uygulaması

Eğitimin 8 yıllık kesintisiz ve zorunlu hale getirilmesi çalışmalarıyla birlikte VII. BYKP'de ve "*Eğitimde Çağı Yakalama 2000 Projesi*"nde hedeflenen çağdaş ölçülere uygun nitelikli eğitim için 1997'de 3 yıllık altyapı yatırımı planlanmıştır. Bu projenin malî kaynağı için "*Eğitime Katkı Payı*" adı altında vergiler alınması çalışmaları gerçekleştirildi.[269] 1 Eylül 1997'de başlatılan ve 1 Ocak 2001'de sona erdirilmesi hedeflenen bu vergilerden sağlanacak gelir, başlangıçta 11.300.000.000 Amerikan Doları olarak hesaplanmıştır. Kaynak ihtiyacının büyük bir kısmının öz kaynaklarla özellikle 4306 ve 222 sayılı yasalarda belirlenmiş olan eğitime katkı paylarından finanse edilmesi planlanmıştır. Programın finansmanının diğer bir bölümünün ise dış kredilerle desteklenmesi kararlaştırılmıştır. Bu çerçevede DB ile

---

[267] **Türk Eğitim Sistemi 2007**, **EURDYCE**, s. 90.

[268] Ali Rıza Erdem, "Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planındaki (1996-2000) Eğitimle İlgili İlke ve Politikaların Uygulanmasının Değerlendirilmesi" **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı 22, 2002, s. 61.

[269] Kesintisiz eğitime 31.12.2000 yılına kadar katkı olarak bazı kağıt ve işlemlerden 1 Eylül 1997'den itibaren katkı payı toplanmaya başlanmıştır. ("8 Yıl'a para yağdı", **Milliyet**, 4 Şubat 1999, s. 23.) Ayrıca bkz. Mustafa Balbay, "Yolsuzluk eğitimi hortumlarken", **Cumhuriyet**, 4 Kasım 2000, s. 1, 19; "Velilerden haraç alınıyor", **Yeni Şafak**, 29 Ekim 2001, s. 1; **.Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), 2005 Yılı Programı**, s. 189; Zeki Ceyhan, "Kaynak nerede", **Millî Gazete**, 8 Mayıs 2003, s. 3.

25 Haziran 1998'de yapılan "*Temel Eğitim Projesi İkraz Anlaşması"* (I ve II Faz) imzalanmıştır.[270] Kaynak konusunda toplumun büyük kesiminden destek gelmiştir. Yurt genelinde meslek odaları, borsa, dernek ve sanayiciler çocukların 8 yıllık kesintisiz eğitimine maddi ve manevi destek olacaklarını duyurmuşlardır.[271] 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim giderlerini karşılamaya yönelik kaynak yaratmak için yapılan her türlü bağış ve yardımlar, MEB adına T.C. Ziraat Bankası ve Halk Bankası'nda açılacak özel hesaba yatırılacaktır.[272]

Eğitime katkı payı ile etüt, proje, kitap basımı, okul yapı-tesisleri ve kamulaştırma için 1999'da MEB'ye 506.859.430.000 liralık kaynak yaratılmıştır.[273] Eğitime katkı amacı doğrultusunda bazı kâğıtlardan kesinti yapılması, bağış ve yardımlar alınması eleştirilere neden olmuştur.[274] 8 yıllık kesintisiz eğitim için vatandaşlardan 341.000.000.000 lira alındığı, buna rağmen kapalı olan 2.497 okulun açılmadığı, yeni sistem için gerekli olan 133.000 derslik ihtiyacının giderilemediği eleştirisi yapılmıştır. Bu sebeple Türkiye ortalamasında bir sınıfa düşen öğrenci sayısının 58 olduğu, Doğu'da bu sayının daha da arttığı ileri sürülmüştür.[275] Öğretmen açığının bir türlü kapatılamaması, yeni okullara olan ihtiyacın karşılanamaması ve taşımalı eğitime son verilememesi de eleştirilen konulardan bazılarıdır.[276]

8 yıllık zorunlu eğitimin gerçekleştirilmesi amacıyla 31.12.2002 tarihine kadar uzatılan eğitime katkı payı için çıkarılan 4306 kanun ile gelirin elde edilme şekli düzenlenmiştir. Söz konusu kanunla nema ve bağış nema yoluyla gelir yaratılarak etüt-proje, kitap basımı, taşımalı eğitim, donatım, yapı-tesis, kamulaştırma ve transfer gibi giderler karşılanmıştır.[277] Bu gelişmelerin yanı sıra hükümetin söz

---

[270] **Türk Eğitim Sistemi 2007**, s. 90; **2000 Yılında Millî Eğitim**, s. 61.
[271] "Büyük katkı", **Cumhuriyet**, 17 Ağustos 1997, s. 1
[272] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 23084, 18 Ağustos 1997, s. 5.
[273] "Bakanlık eğitimde sınıfta kaldı", **Cumhuriyet**, 2 Ocak 2000, s. 7; "8 Yıllık eğitimin başarısızlığı kanıtlandı", **Millî Gazete**, 16 Şubat 2000, s. 2.
[274] "Zorunlu bağış", **Millî Gazete**, 17 Ağustos 2001, s. 4.
[275] "Kesintisiz Felaket", **Yeni Şafak**, 1 Ağustos 1999, s. 1. Ayrıca bkz. "Sekiz yıla para yağdı", **Milliyet**, 4 Nisan 1999, s. 23; "Zoraki bağış uygulaması", **Cumhuriyet**, 14 Eylül 1999, s. 20; "Yine de eğitim felç", **Milli Gazete,** 13 Temmuz 1999, s. 3.
[276] "Sekiz yıl zaferi", **Milliyet**, 17 Ağustos1997, s. 1, 13; "Çağdaş Eğitime Onay", **Cumhuriyet,** 17 Ağustos 1997, s. 1, 10.
[277] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı Destek Çalışmaları,** s. 207**.**

konusu katkı payını 10 yıl daha sürdürme hedefini açıklaması, hükümetin 11 yıllık zorunlu eğitime hazırlığı olarak değerlendirilmiştir. [278]

Bu konunun da yer aldığı ve FP tarafından TBMM'ye verilen önergenin gerekçesinde ağır eleştirilerde bulunulmuştur. Eleştirilerde hükümetin yüzyılın en büyük reformu olarak ilan ettiği 8 yıllık eğitim için "*eğitime katkı payı*" altında alınan vergilerle çözüm üretilmediği ileri sürülmüştür. Önergede, toplanan eğitime katkı paylarıyla, yeni derslikler açılabilir veya kırsal kesimdeki mevcut okullardan daha fazla yararlanılabilir denilmektedir; ancak öğrencilerin çağdaş gelişmelerden uzak ve habersiz kaldığı onların teknoloji kullanmaktan mahrum bırakıldığı vurgulanmıştır.[279] FP Adana Milletvekili Yakup Budak da eğitime katkı payının eğitimin ihtiyaçları için kullanılmadığını ifade etmiştir. Gerekçe olarak da sağlıklı ve güvenli olmayan taşımalı sistemle çok değişik usullerin denenmesini, okullardaki öğretmen, müstahdem yokluğunu ve maaşların yetersizliğini göstermiştir.[280]

Birleştirilmiş sınıflarda öğretmenlik yapan Turan Altuntaş da MEB'ye hitaben kaleme aldığı yazıda, eğitime katkı paylarının yoksul halk çocuklarına geri dönüşünün olmadığını ileri sürüyordu. Yazıda, 8.352 okulda 5.839.717 öğrencinin "*çift öğrenim*" gördüğü, bu durumun düzeltilmesi için 150.000 dersliğe ihtiyaç olduğu bilgisi yer alıyordu; ayrıca 18.517 okulda 914.000 öğrencinin "*birleştirilmiş sınıflarda*" okuduğu, ilköğretim çağında olup ama okula gidemeyen 1.700.000 çocuğun olduğu belirtilmiştir. Ortaöğretim çağında olup da okula gitmeyen öğrenci sayısının da 1.378.000 olduğu ve Türkiye'de 7.000.000 insanın okuma-yazma bilmediği açıklanıyordu. Altıntaş'a göre devlet okulunda okuyan 10.000 öğrencinin özel okullarda devlet parasıyla okutulması Türkiye'nin gerçekleriyle bağdaşmamaktadır.[281] CHP tarafından gündeme getirilen eğitime katkı payı konusunda yapılan saptamaya göre, vatandaşlardan toplanan paralarla eğitim için yapılan yatırımlarda 2003'te %41,9 oranında bir sapma meydana gelmiştir.[282]

8 yıllık ilköğretimin finansman ihtiyacını karşılamak amacıyla eğitime katkı payı alınması için kanunun yürürlüğe girdiği 1997 yılından 2004 yılı Ekim ayı sonuna

[278] "Eğitime katkı payı kesintilerine devam", **Milliyet**, 15 Ekim 2001, s. 7; "Katkı soygununa devam", **Yeni Şafak**, 11 Temmuz 2001, s. 1.
[279] **TBMM TD**, Cilt 46, Birleşim 22, 19.11.2000, s. 396.
[280] **TBMM TD**, Cilt 45, Birleşim 19, 22.11.2000, s. 580.
[281] Turan Altuntaş, "Millî Eğitim Bakanı'na", **Cumhuriyet,** 6 Ağustos 2003, s. 2.
[282] "AKP 'yatırımsızlıkta lider", **Cumhuriyet**, 30 Ağustos 2004, s. 3.

kadar sağlanan gelir 2.189.000.000.000.000 TL'dir. Bu gelirin 1.222.449.000.000.000 TL'si okul yapım ve onarımı için, 233.710.000.000.000 TL'si okulların donatımı için, 622.648.000.000.000 TL'si taşımalı ilköğretim için, geriye kalanı arsa kamulaştırması, kitap basımı ve etüt-proje için harcanmıştır.[283]

2.1.3.3. Temel Eğitim Programı (TEP)

Bu program yeni temel eğitim stratejisinin uygulayacağı eylem program niteliğindedir. Bu program ile okulöncesi eğitim, 8 yıllık zorunlu eğitim, özel eğitim ve öğretim materyalleri ile yardımların sağlanması planlanmıştır.[284] TEP için DB tarafından I ve II. fazlı olmak üzere toplam 600.000.000 Amerikan Doları kredi desteği verilmiştir.[285]

Programın hedefleri arasında, okul öncesi eğitimde okullaşma oranını %7'den %16'ya, 8 yıllık ilköğretimde okullaşma oranını da %100'e çıkarmak, 3.650.000 öğrenci için okullarda ek kapasite yaratmak, özellikle kırsal kesimdeki ilköğretim okullarının fiziki yapılarını iyileştirmek, onların donanımı için yapılan çalışmaları desteklemek böylece kırsal kesimdeki eğitim kalitesini yükseltmek, ikili öğretimi zaman içinde kaldırmak, sınıf mevcudunu 30'a indirmek, her öğrenciye en az 2 dil öğretmek, eğitimde bilgisayar teknolojilerinin kullanımını yaygınlaştırmak, tüm ilköğretim okullarında bilgisayar laboratuvarı kurmak ve yaklaşık 35.000 olan kırsal kesimdeki tüm okulları iyileştirmek bulunmaktadır.[286]

Proje doğrultusunda Türkiye ile DB arasında yapılan anlaşma gereği sağlanan kredi ve beraberinde 4306 sayılı yasayla gelir kaynakları ile projenin finansmanı programlanmıştır. Bu kaynaklarla programda belirlendiği gibi öğretmen eğitimi, ataması ve dağılımı, okul inşaatları, ek tesisleri, derslikler için çalışmalar yapılması da planlanmıştır. MEB plan boyunca, 3.650.000 öğrenciyi okutmayı, 121.500 derslik, 110.000 kapasiteli pansiyon ile 7.200 öğretmen lojmanı yapmayı ve 30.700'ü kırsal bölgede olmak üzere mevcut 39.400 ilköğretim okulunu iyileştirmeyi

---

[283] Efkan Karaaslan, "Kamu Kesimi Eğitim Harcamalarının Analizi", **Maliye Dergisi**, Sayı 149, 2005, s. 60.

[284] **2000 Yılında Milli Eğitim**, s. 85. Ayrıca bkz. "Dünya Bankası orta eğitimi destekleyecek" **Milliyet**, 27 Temmuz 2002, s. 22.

[285] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 1998 Yılı Programı Destek Çalışmaları Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler**, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı, 2000, s. 201.

[286] **Millî Eğitim Sistemi 2007 ,EURDYCE**, s. 90. Ayrıca bkz. "600 milyon dolar kaynak", **Cumhuriyet**, 26 Ocak 2002, s. 1, 20.

hedefliyordu. Bu programın öncesinde Temel Eğitim Pilot Projesi (TEPP) ile ilköğretimde özellikle kırsal kesimdeki eğitimin kalitesinin arttırılması, kızların okullaşma oranlarının yükseltilmesi, nüfusu hızla artan yerleşim birimlerinde yeni tip ilköğretim binalarının yapılması ve 8 yıllık eğitim ile ilgili insanların bilgilendirilmesi amaçlanmıştır; ancak TEPP, TEP'nin hayata geçirilmesi ile iptal edilmiştir.[287]

TEP, 8 yıllık eğitim için ortaya çıkan yeni temel eğitim stratejisinin uygulanacağı bir hareket programı niteliğinde olduğundan birçok etkinliği içermektedir. Söz konusu programın hedefleri arasında, temel eğitimin yurt geneline yaygınlaştırılması, temel eğitimin kalitesinin arttırılması bulunmaktadır. Bu çerçeve doğrultusunda ilköğretim okullarında okuyan ve gelir seviyesi düşük ailelerin çocuklarının okul kıyafetleri, ders kitapları ve kırtasiye giderlerinin karşılanması amacıyla 1998-1999 öğretim döneminde SYDF ile "*Sosyal Yardım Projesi*" uygulamaya konulmuştur.[288] 1998'de 8 yıllık eğitim çalışmaları kapsamında başlatılan TEP'in 1. fazının 2003'de tamamlanması öngörülmüştür.[289] Tamamlanan I. fazın ardından yine DB tarafından finanse edilen ve 2004'de yürürlüğe giren II. fazın uygulamaları devam etmektedir.[290]

2.1.3.4. Bilgisayar Destekli Eğitim

2000-2001 öğretim yılında her tür düzeydeki eğitim kurumlarında bilgisayar destekli eğitime, teknolojideki gelişmelere ve temel bilgisayar eğitimine yönelik çalışmalara devam edilmiştir. Bu çalışmanın yaygınlaştırılması, iletişim personelinin yetiştirilmesi ve bilgisayar laboratuvarı bulunmayan okullara laboratuvar kurulması konusunda bilgi veren Millî Eğitim Bakanı Bostancıoğlu, 211.000 öğretmene bilgisayar okur-yazarlığı eğitimi verildiğini duyurmuştur. Bu bağlamda 2000 yılında ilköğretim okullarına 52.000 bilgisayar gönderilmiştir;[291] ayrıca, DB'den sağlanan kredi ile 2.802 ilköğretim okuluna 3.188 bilgi teknolojisi sınıfı kurulmuş, 3.000 ilköğretim okuluna daha bilgi teknoloji sınıfı kurulması planlanmıştır. Bunun

[287] **2000 Yılında Milli Eğitim**, s. 85, 87.
[288] **A.g.e.,** s. 89.
[289] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2003 Yılı Programı Destek Çalışmaları,** s. 185.
[290] **Türk Eğitim Sistemi 2007**, **EURDYCE**, s. 5.
[291] **TBMM TD**, Cilt 50, Birleşim 34, 17.12.2000, s. 243.

dışında, kırsal kesimdeki 5.000 okula bilgi teknolojisi götürülmesi ve tüm söz konusu okullara yazılım sağlanması çalışmalarına devam edilmektedir.

Bu konuda, FP Konya Milletvekili Özkan Öksüz TBMM'de gündem dışı yaptığı konuşmada, dünyada 20-30 kişilik sınıflarda bilgisayarlı eğitim yapıldığını söylerken, Türkiye'de 8 yıllık zorunlu eğitimle birlikte bilgisayarlı eğitime geçileceği vaat edilmesine karşın geçilemediği ve 70-80 kişilik sınıflarda eğitim yapıldığı eleştirisinde bulunmuştur.[292]

Eğitimde ciddi bir aşama kaydedileceği düşünülen TEP ile 3.500.000 ilköğretim öğrencisi için okul ve ek dersliklerin çağdaş teknolojiye göre donanımı 1999-2000 öğretim yılında gerçekleştirildi. Bu dönemde bilgisayar laboratuvarlarının bir kısmı kurulmuş ve bu laboratuvarlar internet erişimli hale getirilmişti. Söz konusu program kapsamında 3.300 adet ilköğretim okuluna bilgisayar kurulması, 35.387'sine de çağdaş teknolojiye göre donanımın sağlanması planlandı. Bu planlamanın dışında deprem bölgesi ve Türkiye genelindeki ilköğretim okullarının rehabilitasyon çalışmalarının da TEP kapsamında yürütülmesi kararlaştırıldı.[293]

Bilgisayar destekli eğitim kapsamında bilgisayar kullanımını yaygınlaştırmak için yapılan çalışmalarda 2000'de beklenen gelişme sağlanamamış olmasına karşın[294] çalışmalara devam edilmekte olup 2000-2001 öğretim yılında bilgisayar bulunan okul sayısı 5.536'ya, ortaöğretimde teknoloji sınıfı bulunan okul sayısı da 235'e çıkarıldı.[295] Söz konusu bilgi teknoloji sınıfı sayıları 2001-2002'de ilköğretim okullarında 2.837, ortaöğretim okullarında halkın desteği ile birlikte toplam 7.257 olarak gerçekleştirildi; ayrıca kırsal kesimde yer alan 23.000 ilköğretim okulu için yaklaşık 40.000 bilgisayar satın alındı. Bu gelişmelerin dışında 2002 yılı içinde 750 bilgisayar formatörü, 240 öğretmen ve 900 personel ile birlikte toplam 30.000 öğretmene bilgisayar işletmenliği eğitimi verildi.[296]

İnternet konusunda Başbakan Recep Tayyip Erdoğan TBMM'de yaptığı açıklamada Türk Telekom ile MEB arasında yapılan anlaşma ile 40.000 okula hızlı

[292] **TBMM TD**, Cilt 41, Birleşim 7, 25.10.2000, s. 759.
[293] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Programı (2001-2005) 2001 Yılı Programı**, s. 130, 134.
[294] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı Destek Çalışmaları,** s. 207.
[295] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2002 Yılı Programı Destek Çalışmaları,** s. 191.
[296] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2003 Yılı Programı Destek Çalışmaları,** s. 185.

internet erişimi sağlandığını duyurdu.[297] TEP kapsamında 2003 yılı sonuna kadar yaklaşık 23.000 okula 45.000 bilgisayar dağıtılmış, okullardaki bilgisayar sayısı 195.000 olmuştur. 2003 yılı sonunda TEP'in birinci fazı tamamlanmıştır. Buna karşın, ikinci faza yön verilmesi için öngörülen bilgi teknoloji sınıflarının etkinlik araştırması henüz sonuçlandırılmamıştır.[298]

2003-2004 eğitim-öğretim yılında, AK Parti Siirt Milletvekili Öner Ergenç'in TBMM'de yaptığı açıklamaya göre, 19.000.000 öğrenciyi aşan bir eğitim sistemi içinde bilgiye elektronik ortamda sınırsız bir şekilde erişmek için okullara 84.000 bilgisayar ve 17.000 tepegöz alımı yapılarak 9.127 okula hızlı internet bağlantısı kuruldu. Ergenç ayrıca, Avrupa ülkeleriyle yapılan resmî bilgi paylaşımı anlaşması çerçevesinde, öğrencilere dünyanın pek çok ülkesiyle iletişim kurma olanağı sağlandığını duyurdu.[299]

2.1.3.5. Temel Eğitime Destek Projesi: Avrupa Birliği Akdeniz Programı (MEDA)

MEDA, AK ile Türkiye arasında 8 Şubat 2000'de imzalanan anlaşma sonucu finansmanı hibe ile sağlanan, 11 Eylül 2002'de yürürlüğe giren ve 5 yıl süreli bir anlaşmadır.[300] AB tarafından Türk Hükümeti'nin zorunlu temel eğitimi 5 yıldan 8 yıla çıkarması yönündeki temel eğitim reform politikalarının önceliklerine de uygun olarak hayata geçirildi.[301] Anlaşma çerçevesinde Türkiye'de yoksul kesimin yoğun olarak yaşadığı kırsal alanlarda ve kentlerin gecekondu bölgelerinde temel eğitim dışında kalmış kız çocukları ile kadınlar hedef kitle olarak belirlendi. Bu proje ile amaçlanan ise hedef kitlenin eğitime erişimin arttırılması, daha çok okula kayıt olanağının yaratılması, okulda kalma ve okullaşma oranlarının yükseltilmesi, cinsiyetler arasındaki fırsat eşitsizliğinin giderilmesi ve yetişkinlere yönelik eğitim programlarının geliştirilerek uygulanmasıdır;[302] ayrıca örgün ve yaygın eğitime

---

[297] **TBMM TD**, Cilt 36, Birleşim 36, 24.12.2003, s. 353.
[298] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2004 Yılı Programı Destek Çalışmaları**, s. 188.
[299] **TBMM TD**, Cilt 70, Birleşim 40, 25.12.2004, s. 560-561.
[300] **Türk Eğitim Sistemi 2007**, s. 90
[301] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2003 Yılı Programı Destek Çalışmaları,** s. 186.
[302] **Türk Eğitim Sistemi 2007, EURDYCE**, s. 90.

devamlılığın sağlanarak okullaşma oranının ve eğitim kalitesinin arttırılması da amaçlar arasındadır.[303]

Söz konusu programın Adana, Adıyaman, Ağrı, Antalya, Ardahan, Bayburt, Bingöl, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, İstanbul, Kars, Mersin, Muş, Sakarya, Şanlıurfa ve Siirt illerinin merkezlerinde ve mahallelerinde uygulanması planlandı.[304] Türkiye'ye eğitim konusunda destek veren AB eğitim politikasının temel amacı Avrupa çerçevesinde politikalar oluşturmak, üye ülke öğrenci ve öğretmenlerini eğitmektir. Temel hedef ise topluluğu bütün araştırma, teknoloji ve yüksek eğitim konularının içine dâhil etmektir.[305] Bu nedenle AB, eğitimde çok farklı programlar geliştirmiştir. AB'de temel noktanın insan kaynakları olduğu bu programların eğitim ayağını Sokrates, Leonardo da Vinci, Youth programları oluşturmaktadır[306]

Eğitim başlığı altında "*Eğitim Kalitesi*", "*Öğretmen Eğitimi*", "*Yaygın Eğitim*", "*İletişim*" ile "*Yönetim ve Organizasyon*" olarak beş bileşeni bulunan program için üç aşama belirlenmiştir. Birinci aşamada ilk 6 yılda tamamlanması planlanan programda 14 ilde kurulacak hizmet içi eğitim merkezlerinde öğretmenler için hizmet öncesi ve hizmet içi sürekli eğitim verilmesi amaçlanmaktadır. İkinci aşamada Adıyaman, Ağrı, Ardahan, Bayburt, Diyarbakır, Erzurum, Kars Muş, Sakarya, Şanlıurfa ve Siirt illerinde okulöncesi ve ilköğretime katılım oranının ve kalitesinin yükseltilmesi planlandı.[307] Programın üçüncü aşamasında ise yoğun göç alan İstanbul, Antalya, Adana, Bursa, Mersin illerinde eğitim sisteminin dışında kalan çocukların, gençlerin ve yetişkinlerin temel eğitimden yararlanmaları ve gecekondu bölgelerine eğitim olanaklarına erişimin arttırılması hedeflendi.[308] 2000-2001 öğretim yılında 8 yıllık eğitimi desteklemek amacıyla MEDA çerçevesinde sağlanan hibe niteliğindeki TESP kredisi 2001 yatırım programına dâhil edilerek çalışmalar yürütülmektedir.[309]

---

[303] **Temel Eğitime Destek Programı (TEDP)**, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Projeler Koordinasyon Merkezi Başkanlığı, y.y., 2007, s. 3.
[304] **Avrupa Birliği'nin Türkiye'de Desteklediği Programlar 2003-2004**, Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 2003, s. 62
[305] S. Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, 1996, s. 345.
[306] **Avrupa Birliği'nin Bilim, Araştırma ve Eğitim Politikaları ve Türkiye'nin Uyumu,** Ed. Hürrem Cansevdi, İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul, yy. 2004, s. 42.
[307] **2002 Yılı Başında Millî Eğitim**, s. 322-324.
[308] "MEB, AB Destekli Projeleri Uygulamaya Hazırlanıyor", (Çevrimiçi), www.ab.gov.tr, 1 Ağustos 2016.
[309] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), 2002 Yılı Programı,** s. 148.

2.1.3.6. Umut 2000-Ateş Böceği Projesi

STÖ'den TEGV'nin "*Umut 2000*" projesi ile binlerce çocuk bilgisayarla tanıştırıldı. Adı "*Ateşböceği*" olarak değişen proje kapsamında, 2000 yılı içinde eğitim aracı olarak tasarlanan otobüslerle yola çıkılarak Türkiye'nin pek çok yerinde çocuklarla çalışmalar yapılması hedeflendi. Vakıf Başkanı İbrahim Betil, amaçlarının köylerine otobüs gitmemiş özellikle Güneydoğu Anadolu'daki çocuklara donatılmış gezici eğitim araçlarıyla eğitim parkları açarak hizmet götürmek olduğunu duyurmuştur.[310] TEGV ile Türkiye İş Bankası, çocukların aydınlanmasına katkıda bulunmak üzere "*Ateş Böceği Gezici Öğrenim Birimlerine*" yeni bir gezici öğrenim aracı hazırlayarak yola çıkarmışlardır. İbrahim Betil, 2001'e kadar gezici öğrenim birimleriyle 150 çocuğa ulaştıklarını, hedeflerinde 5 yıl içinde 1.000.000 çocuğa eğitim vermek olduğunu vurgulamıştır. İş Bankası Genel Müdürü Ersin Özince de, söz konusu programla çocukların bilgisayarla tanışmalarının sağlanacağını ifade etmiştir.[311]

Bu program dâhilinde, 245.000 çocuğa okul dışı eğitim desteği veren TEGV Genel Müdürü Günseli Tarhan, 2005'e kadar eğitim parklarını 18'e, öğrenim birimlerini 82'ye, gezici birimlerini 28'e çıkarmayı hedeflediklerini açıklamıştır.[312] Örneğin Diyarbakır'da açılan eğitim parkında 7-16 yaş arası yaklaşık 3.000 çocuğa seramik, resim, drama ve bilgisayar gibi pek çok konuda eğitim verilmesi planlanmıştır.[313] 2003'de TEGV'ye Bosch firması tarafından bağışlanan iki yeni gezici öğrenim birimi İstanbul'dan yola çıkarılırken, Vakfın Başkanı Cengiz Solakoğlu bilgisayar ile donatılan "*Ateş Böceği*" isimli kamyonların yılda yaklaşık 7.000 öğrenciye ulaşacağını belirterek hedeflerinin eğitimde fırsat eşitliğini yakalayamamış çocuklara olanaklar sağlamak olduğunu vurgulamıştır.[314]

2.1.3.7. Kardelenler-Çağdaş Türkiye'nin Çağdaş Kızları Projesi

2000-2001 eğitim-öğretim yılında "*Çağdaş Türkiye'nin Çağdaş Kızları"* projesi, STÖ-özel sektör işbirliğiyle kırsal kesimdeki maddi olanaksızlıklar nedeniyle okula gidemeyen 5.000 kız öğrenciye karşılıksız burs olanağı yaratma amacıyla

[310] "Ateş Böcekleri Yolda", **Cumhuriyet**, 4 Ekim 2000, s. 20.
[311] "Ateş Böceği ışık saçıyor", **Cumhuriyet**, 14 Temmuz 2001, s. 1,3.
[312] "Hedef 855 bin çocuğa eğitim desteği vermek", **Milliyet,** 12 Aralık 2002, s. 15.
[313] "Diyarbakır'da eğitim parkı kuruldu", **Cumhuriyet**, 13 Kasım 2002, s. 9.
[314] "Eğitimle ısıtacaklar", **Yeni Şafak**", 2 Mart 2003, s. 1.

hayata geçirildi. Bu konuda açıklama yapan Devlet Bakanı Hasan Gemici, toplumu kadınların şekillendirdiğini ve eğitim olanaklarından yeterince yararlanamayan kızların okula gitme oranının 1997 yılına göre %167 arttığına dikkat çekmiştir. 8 yıllık zorunlu eğitim sonucu olan bu artışla beraber kız öğrencilere fırsat eşitliğinin sağlanmasını, onların meslek sahibi ve ufku açık bireyler haline getirilmesini hedeflediklerini açıklayan ÇYDD Başkanı Türkan Saylan ise, projenin aralarında Elazığ, Siirt, Niğde ve Şanlıurfa'nın bulunduğu 27 ilde gerçekleştirileceğini ifade etmiştir. Bu illerde bulunan ortaöğretim kurumlarında okuyan ve liseye gidebilecek kız öğrencilere proje kapsamında her yıl iki kez 50.000.000 liralık burs ve mevsimlik giysi ile eğitim araç gereci verileceğini de duyurmuştur.[315]

ÇYDD ve Türkcell İletişim Hizmetleri A.Ş. işbirliği ile 2000'den başlayarak ilköğretimde okuyan kız çocuklarına "*Kardelenler-Çağdaş Türkiye'nin Çağdaş Kızları Projesi*" ile burs olanağı yaratıldı.[316] Kalkınmada öncelikli illerde yer alan ilköğretimin ikinci kademesi ile liseye devamı teşvik etmek için 6, 7, 8 ve 9. sınıfta okuyan, çalışkan ama sosyo-ekonomik durumu yetersiz kız öğrencilere burs verilmekteydi.[317]

AK Parti Karaman Milletvekili Zeki Ünal, ÇYDD tarafından Doğu ve Güneydoğu'daki 6, 7, 8 ve 9. sınıflarda okuyan kız öğrencilere burs verilirken aranılan koşullara ilişkin İçişleri Bakanı Sadettin Tantan'a TBMM'de soru yöneltmiştir. ÇYDD'nin söz konusu öğrencilere yılda 100.000.000 TL tutarında karşılıksız burs vermeyi taahhüt ettiğini belirten Ünal, bunun için aranan kriterler arasında kız öğrencilerin 6, 7, 8 ve 9. sınıflardan birinde okuyor olması; İHL öğrenci olmaması; başarılı olması, liseyi bitirene kadar okuma isteği olması, bursu alacak kız öğrencinin annesinin artık doğum yapmayacağını ve bunun için doğumu engelleyen bir yöntemi uyguladığını sağlık ocağından belgelendirmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Ünal, bu kriterlerle söz konusu derneğin ayrımcılık yapıp eğitimde fırsat eşitliği ilkesini ihlal edip etmediğini ve yasalara göre suç işleyip işlemediğini sormuştur. İçişleri Bakanı Sadettin Tantan, bu soruya verdiği yanıtta, yapılan

[315] "Çağdaş Türkiye'nin Çağdaş Kızları", **Cumhuriyet**, 29 Ağustos 2000, s. 7.
[316] **Bir Çağdaşlaşma Öyküsü 20. Yıl**, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, İstanbul, TÜYAP A.Ş. 2009, s. 119-123. Ayrıca bkz. Ayşe Kulin, **Kardelenler Çağdaş Türkiye'nin Çağdaş Kızları**, İstanbul, Remzi Kitapevi, 2004.
[317] "ÇYDD'den 'Çağdaş Türkiye'nin Çağdaş Kızları' Projesi", **Cumhuriyet**, 13 Kasım 2000, s. 6. Ayrıca bkz. "Kızların eğitimi için söz verdi", **Cumhuriyet**, 24 Ocak 2001, s. 6.

inceleme sonunda söz konusu derneğin dernekler kanununa aykırı hareket etmediğinin anlaşıldığını ifade etmiştir.[318]

Mardin Eğitim Merkezi'nde düzenlenen burs töreninde konuşan ÇYDD Başkanı Türkan Saylan ise, Turkcell ile birlikte hayata geçirilen projeyle binlerce kız çocuğunun küçük yaşta evlenmek yerine eğitimlerini tamamlama olanağını bulduğunu ifade etmiştir. Verilen burs sayesinde kız öğrenciler ailelerine yük olmaktan çıkarak öğrenimlerini tamamlama imkânına kavuşmuşlardı. Saylan, projeye katılan öğrencilerden 1.500'ünün ilköğretim okullarından mezun olduğuna dikkat çekmiştir. Turkcell Genel Müdürü Muzaffer Akpınar'a göre de eğitim sistemindeki sorunlar bu tür projelerle çözüme kavuşturulabilecekti.[319]

5.000 kız öğrenciye ulaşma hedefi ile yola çıkılan projede 25.000 insanın doğrudan etkileneceği düşünülmüştür. Söz konusu proje ile kız çocukları bir yandan kendilerini geliştirecek eğitimi alırken, diğer yandan yaşadıkları çevreyi geliştirici eğitim faaliyetlerinden de yararlanma olanağı bulmuşlardır. Burada amaçlanan, kız öğrencilerin burs ve ders aracı desteğiyle ailelerine yük olmadan eğitimlerini sürdürmeleri, yapılacak yurt gezilerine katılmaları, meslek edinmeleri ve örnek bireyler olmalarıdır. ÇYDD Başkanı Türkan Saylan'ın Erzurum'da kız öğrencilere dağıtılan burs sırasında yaptığı konuşmada açıkladığı gibi, "*Çağdaş Türkiye'nin Çağdaş Kızları Projesi*" dâhilinde 19 Kasım 2003'e kadar 35 ilde toplam 5.000 kız öğrenciye karşılıksız öğrenim bursu verilmiş, söz konusu proje çerçevesinde 5.000'e yakın kız öğrenci mezun olmuş ve 120 kız öğrenci üniversiteye başlamıştır. Saylan, bu gelişmeye rağmen 2003'te 6.000.000 kadının okuma-yazma bilmediğini ve 1.000.000'u aşkın kız çocuğunun ortaöğretimden faydalanamadığını ifade ediyordu. Törende konuşan Turkcell Genel Müdürü Muzaffer Akpınar ise kız öğrencilerin bundan sonra bölgelerinde liderlik yapacaklarını, 10 yıl sonra da söz konusu kızların ülkelerine yönetici veya fark yaratan çağdaş insanlar olarak katkıda bulunacaklarını bu nedenle projeyi desteklemeye devam edeceklerini duyurmuştur.[320]

Bu proje kapsamında çağdaşlaşmada yabancı dil eğitiminin önemine dikkat çeken ÇYDD, maddi olanakları kısıtlı, okuma önceliklerini erkek çocuklardan yana

[318] **TBMM TD**, Cilt 47, Birleşim 24, 5.12.2000, s. 182-183.
[319] "Çağdaş Türkiye'nin Çağdaş Kızları", **Cumhuriyet**, 25 Kasım 2002, s. 4.
[320] "Turkcell'den Çağdaş Türkiye'nin Çağdaş Kızları'na 5 bin burs", (Çevrimiçi), http://www.gazetevatan.com/turkcell-den-cagdas-turkiye-nin-cagdas-kizlari-na-5-bin-burs, 21 Ağustos 2016.

kullanan ailelerdeki kız çocuklarını eşit duruma getirmek için projeye özel okulları da dâhil etmiştir. Bu amaçla 2002-2003 eğitim-öğretim döneminde TED İstanbul Koleji'nde okumak üzere çalışkan, zeki, öğrenmeye istekli 26 kız öğrenci seçilmiştir. Van, Şanlıurfa, Siirt, Batman ve Bolu'dan gelen bu kız çocukları söz konusu okulda yatılı olarak kabul edilmişlerdir.[321]

Özellikle gelişmemiş bölgelerdeki bazı kız çocuklarının hayatını önemli ölçüde etkileyen proje çerçevesinde, Turkcell'in desteği ile yazar Ayşe Kulin, burs alan kız öğrenciler ve aileleriyle görüşerek hayatlarındaki değişimi ve umutlarının öyküsünü "*Kardelenler*" adlı kitabında toplamıştır.[322]

2.1.3.8. Sosyal Riski Azaltma Projesi

Ülkenin 2001 yılında yaşadığı siyasi ve ekonomik kriz nedeniyle sosyal patlama riski doğduğunu, bunun için önlem alınması gerektiğini söyleyerek hükümeti uyaran kişi Dünya Bankası (DB) Türkiye Temsilcisi Ajay Chibber'dir. Kendisi orta sınıf ailelerin krizle baş edebileceğini ancak yoksul ve en yoksul ailelerin krize dayanacak güçlerinin olmadığını ileri sürmüştür.[323] Bu durum için Devlet Bakanı Hasan Gemici, ekonomik yoksunluk içinde olan ailelerin sosyal durumlarının iyileştirilmesi amacıyla DB'den sağlanan 500.000.000 Amerikan Dolar kredi ile SRAP'ye başlanacağını duyurmuştur.[324]

Bu projenin temel hedefi 1.050.000 çocuğun eğitimine katkı sağlanması ve kadının statüsünü yükseltmek için Sosyal Yardım Dayanışma Fonu'ndan (SYDF) annelere nakit olarak parasal yardım yapılmasıdır. Söz konusu projenin hedeflerinden biri de yoksul ailelerin çocuklarının özellikle kız çocuklarının eğitimlerine destek olmaktır. Yoksulluk içinde bulunan ailelerin desteklenmesi amacıyla SRAP'nin ilk aşamasının eğitim alanında olacağını bildiren Gemici, 2000-2001 öğretim yılında ilk ve orta öğrenim gören öğrenciler için kaynak ayrılacağını açıkladı; ayrıca söz konusu çocukların kitap, kırtasiye, önlük, forma, çanta, mont, ayakkabı gibi gereksinimlerinin de söz konusu kredi ile karşılanacağını belirtti. Bu

[321] **Bir Çağdaşlaşma Öyküsü 20. Yıl,** s. 125.
[322] "Kardelenler", **Milliyet**, 6 Haziran 2004, s. 12.
[323] "Chibber patlamayı duydu", **Yeni Şafak**, 2 Ağustos 2001, s. 1. Ayrıca bkz. Fevziye Sayılan, "Küresel Aktörler (DB ve GATSL) ve Eğitimde Neo-Liberal Dönüşüm**",** **Jeoloji Mühendisleri Odası Haber Bülteni 4**, 2006, s. 44-51.
[324] "Yardım Utancı", **Cumhuriyet**, 3 Ağustos 2001, s.1. Ayrıca bkz. "Kredinin kullanımı", **Millî Gazete**, 15 Eylül 2001, s. 7.

konuda yayımlanan genelgeye göre 2001 yılında SRAP çerçevesinde yapılacak yardımlar eğitim, sağlık, yakacak ve gıdayı da içermektedir. 2002 Eylül ayında başlayacak olan eğitim-öğretim yılı göz önünde bulundurularak, günlük geliri 1 Amerikan Dolarının altında olan ülkenin en yoksul ailelerinin yer aldığı %6'lık kesimin çocukları hedeflenmiştir. Söz konusu hedeflerden bir diğeri ise tespit edilen ailelerin çocuklarının okula devam etmelerini ve iyi beslenmelerini sağlamak için ailelerin olumlu davranışlarına göre nakit yardımı yapmaktır.[325]

SPAP Danışma Kurulu Üyesi ve TEGV Başkanı İbrahim Betil, DB'nin yoksulluk yardımını sosyal uyuşturucuya benzeterek toplumu tembelleştirecek bir proje olarak değerlendirmiştir.[326] Başka bir yorumda ise kredinin, ekonomik programdan bağımsız olarak uygulanan ekonomik programın desteklenmesi amacıyla verildiği savlanmıştır. Yakacak, gıda, eğitim ve sağlık yardımlarından birinin seçildiği bu yardımda temel unsur, nüfusun en yoksul bölümünde yer alan kız ve erkek çocukların okula devam etmesi ve temel sağlık hizmetlerinden yararlanması koşuluna bağlı olarak yapılmasıdır. Şartlı Nakit Transferi (ŞNT) olarak isimlendirilen yardım, 13 Ağustos 2001'de imzalanıp yürürlüğe girmesiyle başlamıştır.[327]

2000-2001 eğitim-öğretim yılında aralarında kız öğrencilerin de bulunduğu 1.050.000 öğrencinin eğitim giderlerinin karşılanması amacıyla 50'şer milyon TL'lik yardım yapılmaya başlanmış,[328] ancak yardımlarda uygulamadan doğan bazı sorunlar DB tarafından tespit edilmiştir. Buna göre, Türkiye'nin en yoksul kesimindeki eğitim yardımının babalar tarafından iyi kullanılmadığı belirtilerek ödemenin annelere yapılması tavsiyesinde bulunulmuştur. Yardım yapılma kriterlerinden birinde ailelerin sahip oldukları ve okuttukları çocuk sayısı baz alınmıştı. Buna göre ailelerin birinci çocuğuna 12.000.000 TL, ikinci çocuğuna 10.000.000 TL, üçüncü çocuğuna 8.000.000 TL ödeme yapılacak, ancak dördüncü çocuğuna ve sonraki çocuklarına ödeme yapılmayacaktır.[329]

---

[325] "Dünya Bankası: Sosyal Patlama Kapıda", **Millî Gazete**, 16 Ağustos 2001, s. 10. Yardımın yapılışı ile ilgili detaylar için bkz. "Yardım Formları dağıtılıyor", **Milliyet**, 11 Ağustos 2001, s. 14.
[326] "Bizi kolaycılığa alıştırıyorsunuz", **Milliyet,** 30 Ekim 2001, s. 8.
[327] "Sosyal Risk Hibesi", **Millî Gazete**, 15 Eylül 2001, s. 4.
[328] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), 2002 Yılı Programı,** s. 148.
[329] "Para anneye emanet", **Milliyet**, 24 Mart 2002, s. 7.

Devlet Bakanı Beşir Atalay başkanlığında Gaziantep, Sinop, Kahramanmaraş, Zonguldak, Çankırı ve Ankara illerinde pilot uygulaması yürütülen SRAP'nin yurt geneline yayılması hedeflenmiştir. Başlangıçta DB tarafından kredi verilen projede, şartlı nakit eğitim yardımı almaya hak kazanan yoksul öğrencilere, ailede çocuk sayısına göre 9 ay boyunca yani eğitim-öğretim süresinde de yardımların devam etmesi öngörülmüştür. Bu çerçevede, kız veya erkek çocuk ayrımı yapılmaksızın ailenin birinci çocuğuna 13. 800.000 TL, ikinci çocuğuna 12.400.000 TL, üçüncü ve sonraki çocukları öğrenci iseler 11.000.000 TL ödenmesi kararlaştırılmıştır.[330] Bu kapsamda ailelere verilecek yardımı almak isteyen her aile için yoksulluk puanı belirlenerek destek olunması planlanmıştır. Bu bağlamda, özellikle 0-6 yaş grubu arasında çocukları bulunan ailelere nakit yardım yapılmasına karar verilmişti. Yardımların çocuklarla birebir ilgilenen annelerin hesabına iki ayda bir yatırılması ve annelere bankamatik kartı verilmesi esas alındı. Yardımın kesilmesi ise çocuklara sağlık kontrolü yaptırılıp yaptırılmadığı, çocukların okula devam ettirilip ettirilmediği kıstasına bağlanmıştır.[331]

59. Hükümet AEP doğrultusunda yoksul ailelerin belirlenmesi için 3 aylık süreler koymuş olmasına karşın SYDTF tarafından yapılan yardımlar %40 oranında azalmıştır. Hasan Gemici tarafından hazırlanan "*AKP iktidarının sosyal politikaları*" adlı raporda AK Parti döneminde sosyal devlette gerileme yaşandığı belirtilmiştir. 2001-2002 öğretim yılında 1.050.000 öğrenci başına 50-70 TL milyon eğitim yardımında bulunularak, öğrencilerin, kitap, kırtasiye, kaban, önlük gibi gereksinimleri karşılanmıştı; ancak 2003 yılı sonu itibariyle eğitimdeki 13.000.000 öğrenciye sadece kitap yardımı yapılmıştır.[332]

2.1.3.9. Anadolu'da Bir Kızım Var, Öğretmen Olacak Projesi

Okul masrafları karşılanmadığı için eğitime devam edemeyen ilköğretim çağındaki kız öğrencilere burs olanağı sağlamak amacıyla Anadolu'nun farklı yörelerinden gelen mektuplarla şekillenen bir kampanyadır. Bu çerçevede 1997-1998 eğitim-öğretim yılında ÇYDD'nin kırsal alanda uyguladığı "*Kız Çocuklarını Okutma Projesi*" Siirt'in Pervari ilçesinde başlatılmıştır; zira bu ilçede son 8 yıldır lisede okuyan kız öğrenci bulunmamaktaydı. Kız çocuklarının okumasının ayıp sayıldığı bu

[330] Aslıhan Karataş, "Yoksul çocukları devlet okutacak", **Yeni Şafak**, 21 Aralık 2003, s. 5.
[331] "Yoksul öğrenciye 12 milyon verilecek", **Milliyet,** 22 Haziran 2003, s. 17.
[332] "Yoksulu bir de AKP vurdu", **Cumhuriyet**, 29 Kasım 2003, s. 1,5.

ilçede, söz konusu eğitim döneminde iki kız çocuğunun okula devam etmek istemesiyle dernek çalışmalarını yoğunlaştırdı. Kız çocuklarının ilköğretimde de sayılarının giderek düştüğü bu ilçe gibi pek çok kırsal yerlerde "*Çağdaş Türkiye'nin Çağdaş Kızları-Kardelenler*" projesinin ilköğretim ayağını desteklemek amacıyla kampanya başlatıldı.[333]

SIMENS firmasının destek verdiği kampanya kapsamında kırsal alanın değişik kesimlerinden belirlenen 200 kız öğrenciye burs verilerek katılımları sağlanmıştır; ayrıca ülkenin çeşitli yerlerinden bu okumak isteyen kız çocuklarının yazdığı mektuplar değerlendirilmiştir. Tunceli'den gelen 192 mektup neticesinde "*Tunceli'de Bir Kızım Var, Öğretmen Olacak*" sloganı ile kampanya bütün kırsal alana yayılmıştır. Bu sayede 2004'de söz konusu kampanyadan 449 kız öğrenci yararlanmıştır.[334] Derneğin hedefi ise 1.000 kız öğrenciye burs vermektir.[335]

2.1.3.10. Ücretsiz Kitap Kampanyası

MEB tarafından yapılan açıklamada ilköğretim öğrencilerine ücretsiz ders kitabı dağıtılmasını öngören projenin 2003-2004 eğitim-öğretim yılında uygulanmayacağı, 2004-2005 eğitim-öğretim yılında hayata geçirileceği beyan edildi.[336] Buna karşın Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı İstanbul Milletvekili Mehmet Ali Şahin, 2003'de ilk kez çocuklara ücretsiz kitap dağıtıldığını açıkladı.[337] MEB Hüseyin Çelik de 2003-2004 öğretim yılında 83.119 kitabın Türkiye'de dağıtıldığını, ayrıca söz konusu kitapların 11 ülkeye gönderildiğini beyan etti.[338]

2.1.3.11. Haydi Kızlar Okula Projesi

UNICEF tarafından yayınlanan "*Eğitimde Dünya Çocuklarının Durumu 1999*" raporunda kız çocuklarının eğitilmelerinin, insani gelişmenin bütün alanlarına önemli bir etkisinin olduğuna dikkat çekilmiştir.[339] UNICEF'in MEB ile işbirliğiyle ortaya çıkan "*Haydi Kızlar Okula Kampanyası*", kız çocuklarını okullaştırma projesidir. Bu

[333] **Bir Çağdaşlaşma Öyküsü 20. Yıl,** Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, İstanbul, TÜYAP AŞ, 2009, s. 114. Ayrıca bkz. "ÇYDD", **Cumhuriyet**, 29 Ocak 2004, s. 17.
[334] **Bir Çağdaşlaşma Öyküsü 20. Yıl,** s. 116. Ayrıca bkz. Türkel Minibaş, "Bir Kızım Var Öğretmen Olacak", **Cumhuriyet**, 2 Şubat 2004, s. 12.
[335] "Anadolu'da bin kızım var öğretmen olacak", **Sabah**, 29 Ağustos 2004, s. 4.
[336] "Ücretsiz kitap seneye de yok", **Millî Gazete**, 18 Mayıs 2003, s. 1, 4.
[337] **TBMM TD**, Cilt 35, Birleşim 31, 19.12.2003, s. 42.
[338] **TBMM TD,** Cilt 70, Birleşim 40, 25.12.2004, s. 45.
[339] "Kız çocuklarının eğitimi, gelişmeyi hızlandırıyor", **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1999, s. 3.

projenin hedeflerinden biri ilköğretim okullarında her türlü kalitenin arttırılarak bunun öğrencilere, çalışanlara, çevreye yansıtılmasıdır. Diğer hedefi ise çocukların okula devamının sağlanması, akademik ve sosyal başarının arttırılmasıyla gelişimin sürekli hale getirilmesidir. Söz konusu proje, İçişleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, DİB, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (ÇSGB), SHÇEK, destekleriyle sürdürülen kampanyadır. Projenin amacı ilköğretim çağında olan (6-14 yaş) eğitim dışında kalan, terk eden ya da devamsızlık yapan kız çocuklarını ilköğretime kazandırmak, onların okullaşma oranını %100'e çıkarmaktır. Bu proje ile ayrıca "*Ders Aletleri Yapım Merkezi Modernizasyonu Projesi,* "*Köy Merkezli Tarımsal Üretime Destek Projesi ve Çevre Uyum Projesi*" gibi pek çok proje birlikte yürütülmektedir.[340]

Okuma-yazma bilmeyen 7.5000.000 kişinin 4/3'ünü kız çocuklarının oluşturduğunu belirten UNICEF Genel Direktörü Carol Ballamy, 17 Haziran 2003'de Van'da bir etkinlik başlatacaklarını duyurmuştur. MEB UNICEF işbirliği ile planlanan bu etkinlikle amaç, kız çocuklarının eğitim fırsatlarının arttırılması, kız çocuklarının okullaşmasının desteklenmesidir. Bunun için başlatılan kampanyadaki hedeflerden biri %87'lerde olan okullaşma oranının %100'lere çıkarılmasıdır.[341] 2005'e kadar 50 ilde yaygınlaştırılması planlanan proje, kızların okuma-yazma oranlarının en düşük olduğu Van, Ağrı, Batman, Bitlis, Diyarbakır, Hakkâri, Muş, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerinde hayata geçirilmiştir.[342]

UNICEF'in Türkiye için hazırladığı broşürde yoksul ailelerin çocuklarına[343], 2003-2004 eğitim-öğretim yılında MEB tarafından ders kitaplarının ücretsiz dağıtıldığı bilgisi yer almıştır. Buna rağmen aileler çocuklarının diğer okul malzeme giderlerini karşılamadıkları için kızlarını okula göndermiyordu; ayrıca kız çocuklarının ev işlerinde, dışarıda mevsimlik işçi olarak çalıştırılmaları, küçük kardeşlerine bakmaları kız çocuklarının okula gidememe sebepleri arasında gösterilmektedir. Başka bir sorun da çocukların taşımalı sistem ile okullarına giderken, velilerin kız çocuklarının erkek çocuklarla aynı serviste bulunmalarını

[340] **Türk Eğitim Sistemi 2007**, **EURDYCE**, s. 92.
[341] "UNICEF'den kız çocukları için kampanya", **Cumhuriyet**, 13 Haziran 2003, s. 9.
[342] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2004 Yılı Programı,** s. 146.
[343] "Yaşam kalitemiz de düşük çıktı", **Millî Gazete**, 1 Mart 2002, s. 6.

istememeleridir. Bu durum, kız çocuklarının yüksek oranda okuldan ayrılmalarına sebep olmuştur.[344]

Kız çocuklarının eğitim fırsatlarının arttırılması çalışmaları kapsamında 2003'de kızların okuma-yazma oranlarının en düşük olduğu 10 ilde başlatılan faaliyetler yaygınlaştırıldı.[345] Söz konusu kampanya için Van ilinde olduğu gibi kız çocuklarını okula göndermek istemeyen ailelerle görüşülüp tüm eğitim giderlerinin SYDV tarafından karşılanacağı bilgisiyle aileler ikna edilerek, çocukların okula gitmeleri sağlandı.[346] Türkiye'nin hazırladığı 2004 yılı İR'de açıklandığı gibi UNICEF ve AB tarafından desteklenen eğitim programlarının yardımıyla Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri'ndeki kız çocuklarının okullaşma oranlarında artış sağlanması hedeflenmiştir.[347]

UNICEF ile MEB'nin birlikte yürüttüğü 10 Güneydoğu Anadolu şehrini kapsayan kampanya çerçevesinde, 2002-2003 eğitim-öğretim döneminde kız çocuklarının en yüksek okullaşma oranı %19 ile Siirt'te gerçekleşmiştir. Bu şehri %11,6 artışla Van ve %6,7 artışla Muş izlemiştir. Bu gelişmelere paralel olarak ilköğretimde kız-erkek arasındaki %7 olan okullaşma oran farkının 2005'te en düşük seviyeye indirilmesi hedeflenmiştir. Özellikle Siirt'te ilköğretim birinci sınıfına kaydolan kız çocuk oranı %57 olmuş ve erkek çocuk oranını geçmişti. Kız çocuklarının ilkokula başlama oranı ise Şırnak'ta %23, Van'da %16, Muş'ta %13,5 olarak gerçekleşmiştir. Altıncı sınıfa kayıt yaptıran kız öğrenci oranı ise, %13 ile %46 arasında değişmiştir.[348] Proje sayesinde 40.000 kız çocuğun okula başladığı kampanya için konuşan UNICEF Türkiye Temsilcisi Edmond Mac Lojghney'e göre kız çocuklarının okullaşmasının önünde ekonomik ve sosyal engeller bulunmaktadır. Bunun yanı sıra kız çocukların okula devam edebilmeleri için ek derslik ve okul sorunlarının çözülmesi gerekmektedir.[349]

---

[344] "Haydi Kızlar Okula! Kız Çocukların Okullaşmasına Destek Kampanyası Broşürü", **MEB İlköğretim Genel Müdürlüğü, UNICEF**, Ankara, y,y. 2004, s. 1-4.

[345] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2005 Yılı Programı Destek Çalışmaları,** s. 192.

[346] "Önce kızlar, sonra aileleri ikna ediliyor", **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 2003, s. 6.

[347] **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2004 Yılı İlerleme Raporu ve Tavsiye Metni**, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı**,** Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı 2004, s. 110.

[348] "Kızlar artık okullu", **Cumhuriyet**, 4 Nisan 2004, s. 20.

[349] "40 bin kız artık okula gidiyor", **Cumhuriyet**, 1 Mayıs 2004, s. 20. Ayrıca bkz. "16 bin çocuk sırada", **Milliyet**, 1 Mayıs 2004, s. 20.

Millî Eğitim Bakanı Hüseyin Çelik, söz konusu kampanya sayesinde 2003-2004 eğitim-öğretim yılında 73.000 kız çocuğunun okula gitmelerinin sağlandığını, 2004-2005 eğitim-öğretim yılı sonuna kadar da 300.000 kız çocuğunun daha okullaştırılmasının hedeflendiğini beyan etmiştir.[350] Hüseyin Çelik'i destekler nitelikte açıklamalarda bulunan AK Parti Kahramanmaraş Milletvekili Avni Doğan'a göre bu kampanyanın başlangıç tarihinden o güne kadar 40.000'e ulaşan okula devam eden kız öğrenci sayısı artarak yüz binlere ulaşacaktır.[351] Yürütülen kampanya ile söz konusu 10 ilde okullaşmada kız öğrenci oranı %5,8 artmıştır. Ayrıca 2003-2004 öğretim yılında önceki yıla göre Türkiye genelinde ilköğretimde kız öğrencilerin okullaşma oranı %1 oranında yükselmiştir.[352]

2.1.3.12. Eğitime Yüzde Yüz Destek Kampanyası

2003'de devlet, özel sektör ve STÖ ayaklı başlatılan "*Eğitime %100 Destek Kampanyası*" ile hedeflenen toplumun tüm kesimlerine eşit, kaliteli eğitim sunmak, eğitim sorunlarını çözmek, ülke kaynaklarını etkin kullanmak ve yeni kaynaklar üretmektir. Bu nedenle toplumun eğitime olan yatırım desteğini sağlamak için vergide yasal düzenlemeye gidilmiştir.[353]

Vatandaşların kampanyaya yaptıkları katkılarla 140.596 metrekare arsaya 2.933 derslikli 196 yeni okul, 91 ek bina yapılmış, 146 okul onarılmış, binlerce donanım sağlanmıştır;[354] ayrıca bu kapsamda MEB, Boğaziçi Üniversitesi ve AÇEV işbirliği ile çocuğun eğitimini desteklemeye yönelik olarak 61 ilde yaklaşık 135.000 anneye eğitim verilmiştir.[355] 2003-2004 eğitim-öğretim yılında da devam eden kampanyada vatandaşların desteği sürmüş, 24 derslikli 7 okul yaptırılmıştır. Ancak bu durumu eleştiren CHP Denizli Milletvekili Mustafa Gazalcı, 95.000 derslik açığının hayırsever yurttaşların okullar yaptırmasıyla giderilemeyeceğini ileri sürmüştür.[356]

---

[350] "Eğitimde altın dönem", **Yeni Şafak**, 29 Aralık 2004, s. 1. Ayrıca bkz. Aynur İlhan Tunç, "Kız Çocuklarının Okula Gitmeme Nedenleri Van İli Örneği", **Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt VI, Sayı 1, 2009, s. 237-269.
[351] **TBMM TD**, Cilt 70, Birleşim 40, 25.12.2004, s. 557.
[352] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2005 Yılı Programı Destek Çalışmaları,** s. 192.
[353] **Türk Eğitim Sistemi 2007**, **EURDYCE**, s. 92.
[354] Cüneyt Ülsever, "21. Yüzyıla hazırlanıyor muyuz? (3) : Eğitim", **Hürriyet,** 19 Şubat 2004, s. 4.
[355] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2004 Yılı Programı,** s. 146.
[356] **TBMM TD**, Cilt 70, Birleşim 40, s. 588, 596.

2.1.4. Türkiye'de Eğitimi Etkileyen Depremler

Çalışma dönemimiz içindeki eğitim politikalarını yakından etkileyen olaylardan biri de depremlerdir. 57. Hükümetin iktidarının 3. ayında, 17 Ağustos 1999'da Türkiye, tarihinin en büyük depremlerinden birini yaşamıştı. Bu depremin yaraları sarılmadan 12 Kasım depremi meydana gelmiştir. [357] Çocukların öldüğü, okulların yıkıldığı bu iki büyük toplumsal olayın telafisi çok çabuk mümkün olmamıştır. Ağustos depreminde 43 okul yıkılmış, 377 okul ile 11 spor tesisi hasar görmüş, YURT-KUR Genel Müdürlüğü yurtların çoğunun kullanılamaz durumda olduğunu açıklamıştır.[358] Depremde 107 öğretmen[359] ile Kocaeli Üniversitesi'nden 7 öğretim elemanı hayatını kaybetmişti.[360]

MEB, deprem bölgesinde zarar gören ve kimsesiz kalan eğitim çağındaki çocukları YİBO'ya yerleştirme kararı almıştı.[361] İlköğretim ve ortaöğretim okullarında 1999-2000 eğitim ve öğretim yılı 13 Eylül 1999'da başlamıştır; [362] ancak Marmara Bölgesi'nde yaşanan deprem nedeniyle depremden etkilenen Eskişehir, Bursa, Yalova, Kocaeli, Sakarya, Bolu ve İstanbul'da eğitim ve öğretime ara verilmiştir. İzmit, Gölcük ve Körfez ilçeleri ile bunlara bağlı beldelerde yer alan okul açılışlarının, hasar tespit çalışmalarından sonra belirlenmesine karar verilmiştir. Deprem bölgesinde yemek ve okul masrafları MEB tarafından karşılanması planlanan öğrencilerin kayıtları 1 Ekim'e kadar devam etmiştir. Adapazarı Merkez, Serdivan, Erenler, Güneşler ve Yazlık beldelerinde okulların açılıma tarihi 4 Ekim olarak belirlenmiştir. Bunun yanı sıra deprem bölgesinde felaket nedeniyle yetim ve öksüz kalmış veya maddi ve manevi zarara uğramış çocukların parasız, yatılı olarak öğrenimlerine devam etmeleri için önlemler alınmıştır.[363]

---

[357] "Deprem, acımız büyük", **Cumhuriyet**, 18 Ağustos 1999, s. 1, 13; "Batı yıkıldı. Yetkililer aciz kaldı, Halk sahipsiz", **Milliyet**, 18 Ağustos 1999, s. 1; "Türkiye ağlıyor, "Allah korudu", **Millî Gazete**, 18 Ağustos 1999, s. 1; "Deprem Şoku", **Yeni Şafak**, 18 Ağustos 1999, s. 1; "Asrın Felaketi", **Hürriyet**, 19 Ağustos 1999, s.1.

[358] **Depremin Ekonomik ve Sosyal Etkileri Muhtemel Finansman İhtiyacı Kısa-Orta ve Uzun Vadede Alınabilecek Tedbirler**, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı**,** (Bu rapor 7 Eylül 1999 itibariyle mevcut bilgilere göre hazırlanmıştır), 1999, s. 5.

[359] "Deprem eğitimi yaraladı", **Cumhuriyet,** 27 Ağustos 1999, s. 8.

[360] "Deprem'de eğitimciler hayatlarını kaybetti", **Cumhuriyet**, 26 Ağustos 1999, s. 1, 20.

[361] "Deprem en çok çocukları etkiledi", **Cumhuriyet**, 25 Ağustos 1999, s. 19.

[362] "7,4'lük Eğitim", **Milliyet**, 12 Eylül 1999, s. 1, 12; "Eğitim(de) depremzede", **Millî Gazete**, 13 Eylül 1999, s. 1, 10; "Okullar yaslı açılıyor", **Cumhuriyet**, 13 Eylül 1999, s. 3; "Okullar öğrenci bulamıyor", **Milliyet**, 12 Eylül 1999, s. 12; "Eğitim iki kez yıkıldı", **Yeni Şafak**, 13 Eylül 1999, s. 1.

[363] "Yarın zil çalacak", **Cumhuriyet**, 12 Eylül 1999, s. 20.

Depremde en çok zarar gören illerden biri olan Yalova'da yer alan okulların öğretim yılı açılışına katılan Bakan Bostancıoğlu, okulların açılış tarihlerini ertelediklerini ve açılış tarihlerini daha sonra açıklayacağını bildirmiştir;[364] ayrıca okulların açılmasıyla birlikte okullarda kalan ailelerin okulları boşaltmak zorunda kalması da başka sorunlara neden olmuştu. Sadece İstanbul'da 17 okul kapatılmış ve bu okulların öğrencileri başka okullara yerleştirilmişti; ayrıca İstanbul'da 5.000 öğretmen açığı söz konusuydu. Deprem nedeniyle Sakarya ve İzmit'te kapatılan okullar eğitim-öğretime tekrar ancak 11 Ekim 1999'da başlamıştır.[365]

Türkiye, ikinci büyük depremi 12 Kasım günü Düzce ve Bolu'da yaşamıştır.[366] Deprem sonrasında yıkım ve hasar gören okulları belirlemek amacıyla bölgeye giden Bostancıoğlu, Bolu ve Sakarya'da bulunan okulların valilik kararıyla süresiz tatil edildiğini belirtmiştir.[367] Bölgede kurulan "*Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi"*nden yapılan açıklamada 759 kişinin öldüğü 4.948 kişinin yaralandığı ifade edilmiştir.[368] Bu depremde de 27 okul yıkılmış, 11 okul hasar görmüştür.[369] İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları ve Araştırma Merkezi ile Kadın Araştırmaları Derneği, Ada Dostları Derneği, depremden zarar gören iki ilköğretim okulunun 205 öğrencisine yardım için bölgeye gitmiştir. Söz konusu dernekler, tekrar açılması durumunda eğitimlerine çadırda devam edecek olan öğrencilerin okul ihtiyaçlarının kendileri tarafından karşılanacağını duyurmuştu.[370]

Daha sonraki dönemde Türkiye, eğitim alanında yine deprem sorunuyla karşılaşmıştır. Bunlardan biri 3 Şubat 2002'de, Türkiye'nin İç Batı Ege Bölgesi'nde meydana gelen depremdir. Diğeri ise Afyon İli ile Çay, Eber, Sultandağı ve Boldavin arasındaki bölgede meydana gelen depremdir. Bu depremde 46 kişi ölmüş,

---

[364] "Eğitim açılıp kapandı", **Yeni Şafak**, 14 Eylül 1999, s. 1; "Eğitim başladı, bitti!", **Milliyet**, 14 Eylül 1999, s. 1; "Okullar süresiz tatil edildi", **Cumhuriyet,** 14 Eylül 1999, s. 1; "Okullar süresiz tatil" **Millî Gazete,** 14 Eylül 1999, s. 1, 10.

[365] "Okullarda hüzün ve gözyaşı", **Cumhuriyet**, 12 Ekim 1999, s. 4; "Eğitim yeniden başladı", **Millî Gazete,** 12 Ekim 1999, s. 1.

[366] "Türkiye sallandı", **Cumhuriyet**, 13 Kasım 1999, s. 1, 7; "Bir Daha Yıkıldık", **Yeni Şafak,** 13 Kasım 1999, s. 1; "Deprem, Düzce Zarar Gördü", **Millî Gazete**, 13 Kasım 1999, s. 1, 5; "Yine Yıkıldık", **Milliyet**, 13 Kasım 1999, s. 1, 11; "Düzce Yıkıldı", **Hürriyet**, 13 Kasım 1999, s. 1, 12.

[367] "Bölgede okullar süresiz tatil", **Cumhuriyet**, 15 Kasım 1999, s. 8.

[368] "Ölü sayısı 705", **Hürriyet**, 21 Kasım 1999, s. 1; "Düzce depreminde ölü sayısı 759", **Millî Gazete**, 26 Kasım 1999, s. 11; "Depremin bilançosu", **Cumhuriyet**, 26 Kasım 1999, s. 6.

[369] "En çok zarar okullara", **Milliyet**, 27 Ocak 2005, s. 15.

[370] "Öğrenciye yardım", **Cumhuriyet**, 5 Aralık 1999, s. 7.

318 kişi yaralanmıştır. İçlerinde 14 okulun bulunduğu toplam 622 bina ise orta ve ağır derecede olmak üzere hasar görmüştür.[371]

Eğitimi etkileyen depremlerden bir başkası 27 Ocak 2003'de Tunceli'nin Pülümür ilçesinde meydana gelmiş, depremde 1 kişi ölmüş, YİBO'da eğitim-öğretim gören dört öğrenci pencerelerden atlayarak yaralanmıştır.[372] Özellikle depremin YİBO'daki öğrencileri etkilemesi nedeniyle eğitimcilerde depremin veliler üzerinde olumuz etkisi olacağı ve çocuklarını söz konusu okullara göndermek istemeyecekleri endişesi olmuştur.

8 yıllık kesintisiz eğitimde öne çıkan ve YİBO'larda bulunan öğrencileri yakından ilgilendiren Doğu Anadolu Bölgesi'nde 1 Mayıs 2003'de meydana gelen Bingöl depreminde 167 can kaybı meydana gelmiş, 527 kişi de yaralanmıştır. Bingöl merkeze 15 km uzakta yer alan Çeltiksuyu Yatılı Bölge Okulu yıkılmıştır. Söz konusu okulda yaşları 7 ile 14 arasında olan 84 öğrenci ve bir öğretmen hayatını kaybetmiş, 114 öğrenci de kurtarılmıştır[373]. Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde çoğunlukta olup toplamı 247 olan YİBO'larda, %25'i kız olmak üzere toplam 130.000 civarında öğrenci okumaktadır.[374] UNİCEF bu durumun, kız çocuklarının okullaşma oranlarını arttırmaya yönelik çalışmaları ciddi yönde olumsuz etkileyeceğini açıklamıştır.[375]

2.2. İlköğretim Kurumlarında Yaşanan Gelişmeler

Eğitim sistemi içinde en kalabalık kademe olan ilköğretimde yaşanan gelişmeler tarafımızdan araştırılırken toplumunda meydana gelen demografik değişim de göz önünde bulundurulmuş, okullaşma oranı DPT verilerine göre değerlendirilmiştir. Bu verilere göre, 1999-2000 eğitim-öğretim yılında okullaşma oranı %99,1 olarak gerçekleşmiştir. 2000-2001 öğretim yılında beklenen okullaşma oranı %97,1 olarak planlanmış,[376] hedefi aşan şekilde %100,7 olarak gerçekleşmiştir.[377] 2001-2002

---

[371] "Sokakta sabahladılar", **Yeni Şafak**, 5 Şubat 2002, s. 1. Ayrıca bkz. Rifat Çelebi, Ömer Saatcıoğlu, "Afyon Depremi ve Düşündürdükleri", **Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi,** Cilt 7, Sayı 1, 2002, s. 1-4.
[372] "Yine devlet' çatladı", **Milliyet,** 18 Ocak 2003, s. 3.
[373] İbrahim Karaaslan, "!67 Ölünün 84'ü Çeltiksuyu Öğrencisi", **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 2003, s. 6.
[374] "Fayın 300 metre ötesinde okul var", **Milliyet**, 7 Mayıs 2003, s. 17; "10 öğrenci hala enkaz altında", **Cumhuriyet**, 4 Mayıs 2003, s. 1,8; "Öğrencilerin çığlığı yürekleri parçalıyor", **Yeni Şafak,** 2 Mayıs 2003, s. 1; "YİBO'lara güven kalmadı", **Millî Gazete**, 5 Mayıs 2003, s. 11.
[375] "Bingöl'de deprem", UNICEF Türkiye. (Çevrimiçi) , www.unicef.org/turkey/pc, 18 Ağustos 2016. Ayrıca bkz. "Marmara'da deprem alarmı", **Milliyet**, 5 Mayıs 2003, s. 18.
[376] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2005 Yılı Programı,** s. 132-133.

öğretim yılında okullaşma oranı %100,1,[378] 2002-2003'de %96,3 ve 2003-2004'de 96,1 olmuştur.[379]

Aşağıda yer alan tablolarda, 1999-2004 döneminde ilköğretim kurumlarında yer alan sayısal gelişmeler özetlenmeye çalışılmaktadır.

Tablo 16 Genel İlköğretim Okullarında Yaşanan Gelişmeler[380]

Öğretim Yıllar	Okul Sayısı	Toplam Öğrenci Sayısı	Toplam Mezun Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Mezun Kız Öğrenci Sayısı	Toplam Öğretmen Sayısı	Kadın Öğretmen Sayısı
1999-2000	33.317	10.028.979	824.789	4.599.795	335.271	325.140	142.663
2000-2001	36.072	10.480.721	1.071.189	4.845.590	470.748	345.015	151.216
2001-2002	35.052	10.477.616	1.071.606	4.880.555	471.568	372.687	164.454
2002-2003	35.133	10.331.645	1.165.489	4.828.218	518.404	373.303	160.531
2003-2004	36.114	10.479.538	1.254.347	4.921.343	572.931	384.170	184.610
Artış Oranı (%)	**8,39**	**4,49**	**52,08**	**6,99**	**70,88**	**18,15**	**29,40**

Yukarıdaki tablo ışığında 1999-2004 yılları arasında eğitim-öğretimde yaşanan gelişmelere bakıldığında, oransal olarak toplam okul sayısında %8,39, toplam öğrenci sayısında %4,49, kız öğrenci sayısında %6,99, mezun kız öğrenci sayısında %70,88 ve kadın öğretmen sayısında %29,40 artış olduğu görülmektedir.

Tablo 17 Resmî İlköğretim Okullarında Yaşanan Sayısal Gelişmeler[381]

Öğretim Yıllar	Okul Sayısı	Toplam Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Toplam Öğretmen Sayısı
1999-2000	15.561	8.490.258	3.928.329	274.204
2000-2001	14.749	8.836.612	4.140.111	287.445
2001-2002	15.266	8.943.044	4.212.559	312.077
2002-2003	16.227	8.804.947	4.157.182	325.237
2003-2004	34.828	9.710.679	5.111.479	354.355
Artış Oranı (%)	**123,81**	**14,37**	**30,11**	**29,23**

Resmî ilköğretim okullarında 1999-2004 yılları arasında eğitim-öğretimde, okul sayısında, toplam öğrenci ve kız öğrenci sayısı ile öğretmen sayısında artış

---

[377] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2002 Yılı Programı,** s. 150.
[378] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2002 Yılı Programı Destek Çalışmaları,** s. 191.
[379] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2004 Yılı Programı Destek Çalışmaları,** s. 188.
[380] **Millî Eğitim İstatistikleri Örgün ve Yaygın Eğitim 2004-2005,** s. 7.
[381] **2000 Yılında Millî Eğitim,**, s. 19; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2001**, s. 71; **2002 Başında Milli Eğitim**, s. 133; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2002-2003**, s. 67; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2003-2004**, s. 73.

görülmektedir. Bu artış oranları okul sayısında %123,81; toplam öğrenci sayısında %14,37; kız öğrenci sayısında %30,11 ve öğretmen sayısında %29,23 şeklindedir.

Tablo 18 Köylerde Bulunan İlköğretim Okul, Şube, Öğretmen ve Kız Öğrenci Sayısı[382]

Öğretim Yıllar	Okul Sayısı	Şube Sayısı	Toplam Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Toplam Öğretmen Sayısı	Kadın Öğretmen Sayısı
1999-2000	23.605	-	-	-	-	-
2000-2001	25.834	151.774	2.802.142	1.286.105	107.400	35.889
2001-2002	25.149	-	-	-	-	-
2002-2003	25.258	170.321	2.914.683	1.352.886	125.322	43.186
2003-2004	25.907	164.431	2.782.426	1.298.954	117.109	40.860
Artış Oranı (%)	**9,95**	**8,33**	**0,70**	**0,99**	**9,04**	**13,85**

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere öğretmen sayıları hariç okul, öğrenci ve kız öğrenci sayılarında istenilen artışlar yaşanmamış aksine düşüş meydana gelmiştir. Bunun pek çok sebebi vardır; ancak depremlerde ölen öğrencilerin etkisinin büyük olduğu düşünülmektedir.

Tablo 19 Özel İlköğretim Kurumlarında Okul, Kız Öğrenci ve Öğretmen Sayısı[383]

EĞİTİM KURUMLARI	Okul/ Sınıf Sayısı	Toplam Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Toplam Öğretmen Sayısı
	Öğretim Yılları ve Sayılar			
ÖZEL ÖĞRETİM KURUMLARI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	**1999-2000 ve 2002-2003**	**1999-2000 ve 2002-2003**	**1999-2000 ve 2002-2003**	**1999-2000 ve 2002-2003**
Türk ilköğretim Okulu	446-544	137.787-53.188	61.230-9.654	1.660-14.350
Özel Eğitim İlköğretim Okulu	13-24	652-103	246-46	87-139
Uluslararası İlköğretim Okulu	4-4	544-248	249-124	78-71
Azınlık İlköğretim Okulu	29-24	2.391-1904	1.191-992	211-174
Yabancı İlköğretim Okulu	5-1	852-9	527-2	99-6
Genel Lise Bün. Türk İlköğretim O.	159-9	28.381-146	12.887-68	-
Genel Lise Bün. Azınlık İlköğretim O.	9-6	815-270	436-138	-
Genel Lise Bün. Yabancı İlköğretim O	12-1	2.970-0	1.450-	-
Toplam Özel Kurumlardaki Sayılar	**677-614**	**174.392-55.868**	**78.216-71.024**	**12.135-4.740**

[382] **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2001**, s. 73; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2002-2003**, s. 69; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2003-2004**, s. 73; **Cumhuriyet Döneminde Türk Millî Eğitim Sistemindeki Gelişmeler 1920-2010**, s. 90.

[383] **2000 Yılında Millî Eğitim**, s. 19; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2002-2003**, s. 68. (Genel lise bünyesinde bulunan yabancı ve azınlık ilköğretim okullarındaki öğretmen sayıları bulundukları lise bünyesinde gösterilmiştir. Genel lise bünyesinde bulunan Türk ilköğretim okullarındaki öğrencilerin tamamı taşındığı için faal olmayan 14.698 ve başka sebeplerden dolayı faal olmayan 293 okul olmak üzere toplam 14.991 okul dâhil değildir.)

2.2.1. Yatılı İlköğretim Bölge Okulları ve Pansiyonlu İlköğretim Okulları

METK'nin 25. maddesine göre temel eğitim kurumlarının birinci ve ikinci kademeleri bağımsız okullar halinde kurulabilecekleri gibi bölgenin şartlarına ve olanaklarına göre de birlikte kurulabilirler. MEB yönetmeliğinde de yer aldığı gibi nüfusu az ve dağınık olan yerlerde, köyler gruplaştırılarak, merkezi durumda olan köylerde temel eğitim bölge okulları ve bunlara bağlı pansiyonlar oluşturulacağı belirtilmiştir; ancak gruplaşmanın mümkün olmadığı yerlerde temel eğitim için YİBO'lar kurulacağına yer verilmiştir.[384] 1997-1998 öğretim yılı itibariyle YİBO'larla, ilköğretimin, ülkenin tüm çocuk nüfusunun yararlanması amacı ile "*Kalkınmada Öncelikli Yörelerde*" yaygınlaştırılması istenmiştir[385] YİBO'lara giden çocukların her türlü giderlerinin devlet tarafından karşılanıyor olması bu okullara, sekiz yıllık zorunlu eğitime geçildikten sonra talebi arttırmıştır. 1995-1996 öğretim döneminde, 133 okulda 1.392 öğretmen ile 33.649 öğrenci eğitim almış olmalarına karşın sonraki yıllarda Tablo 19'da yer aldığı gibi bu rakamlar yükselmiştir.[386]

Aynı amaca hizmet etmek için oluşturulan PİO'lar da sekiz yıllık parasız yatılı ilköğretim kurumu olup, merkezi durumda olan yerleşim birimlerinde öğrencilerin parasız yatılı ve gündüzlü olarak eğitim-öğretim görmeleri için oluşturulmuşlardır. 8 yıllık eğitime geçilmesiyle birlikte önemi artmaya başlamış olan bu okulların her türlü giderleri devlet tarafından karşılanmaktadır.[387] MEB tarafından 2003'de yayımlanan yönetmelikte YİBO ve PİO'lara kayıt yaptırabilmenin esasları açıklanmıştır. Buna göre okulu bulunmayan, öğrenci yetersizliği nedeniyle kapatılan, birleştirilmiş sınıflara sahip okullarda ilk beş sınıfı tamamlayan öğrenciler ile taşımalı ilköğretim kapsamında olmayan, zorunlu eğitim çağındaki öğrencilerin YİBO ve PİO'lara alınmaları kararlaştırılmıştır. Yine yönetmelik gereği, yaşadıkları illerde YİBO veya PİO bulunmayan öğrenciler zorunlu eğitim kapsamında başka illerdeki YİBO veya PİO'lara yerleştirilebilmektedir.[388]

Tunceli Valisi Mehmet Türker'in açıkladığı gibi Tunceli'de 9 adet YİBO eğitim ve öğretim vermektedir. Bu okullardaki modern eğitim sayesinde öğrenciler

[384] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 14574, 24 Haziran 1973, s. 3.
[385] "2001 Yılı Programı", **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 24231, 15 Kasım 2000, s.120.
[386] **Cumhuriyet Döneminde Türk Millî Eğitim Sistemindeki Gelişmeler (1920-2010)**, s. 95.
[387] **A.g.e.,** s. 94-95.
[388] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25212, 27 Ağustos 2003, s. 3.

geleceğe umutla bakmakta ve bu sayede çocuklar 8 yıllık eğitime geçişte hiçbir sıkıntı yaşamamaktadırlar.[389] Tunceli örneğinde olduğu gibi 8 yıllık kesintisiz eğitimin yürürlüğe girmesiyle birlikte okullaşma oranı %99 olmuştur. Özellikle 4 yıl içerisinde kırsal kesime dönük yapılan çalışmalarla kız çocuklarının okullaşma oranı %95'e yükselmiştir. İlköğretimde okullaşma oranının %100'e çıkarılması için MEB'in, YİBO, PİO ve taşımalı ile merkezden uzaktaki köylerde bulunan çocuklara ulaşması hedeflenmektedir. Türkiye genelinde 1999 yılı içerisinde açılan YİBO sayısı 32, PİO sayısı ise 55'e çıkarılmıştır.[390]

Millî Eğitim Bakanı Bostancıoğlu da Köy Enstitüleri'nin kuruluşunun 61. yıldönümü ile ilgili yaptığı konuşmada, 8 yıllık eğitim çerçevesinde oluşturulan YİBO'ların Köy Enstitüleri modelinin yeniden uygulanması olduğu yorumunda bulunuyordu.[391] Çoğunluğu 1998'de açılan YİBO ve PİO'larda ÇYDD'nin 1999'da başlattığı kampanyalarla 200'ü aşkın kız öğrenci İstanbul'daki yatılı okullarda kaydoldular. Bu öğrencilerin yeme, içme ve barınma ihtiyaçları devlet, aylık harcamaları ise gönüllülerin burslarıyla sağlandı.[392]

Bostancıoğlu'nun açıklamasına göre kırsal kesimde yaşayan ilköğretim çağı içindeki çocukların nitelikli eğitime kavuşturulmalarına yönelik olarak açılan YİBO ve PİO'ların toplam sayısı 18 Ağustos 1997'de 153 iken, bu sayı üç yılda %208'lik artış ile 2000-2001 yılında 471'e yükseltildi. Söz konusu okullardan yararlanan öğrenci sayısı da 79.000 iken üç yıl içinde 253.000 olarak gerçekleşti.[393] 2000-2001 öğretim yılında ilköğretim çağında bulunan yoksul aile çocuklarının çağdaş ortamlarda eğitim görmelerinin sağlanması için açılan söz konusu okulların kapasiteleri 89.432'den 170.320'ye yükseltildi[394]

Zaman içinde söz konusu okullarda yaşanan problemler çözümlenemediğinden kontenjanlar optimum kullanılamamıştır. Bu konu ile ilgili 59. Hükümet'in Millî Eğitim Bakanı Hüseyin Çelik, 2003'de PİO ve YİBO'da 39.000 kontenjanın boş olduğunu, bu duruma okullaşmanın bölgesel bazda rasyonel yapılmamasının neden

[389] "YİBO'larda modern eğitim", **Milliyet**, 29 Aralık 1998, s. 23.
[390] **2000 Yılında Milli Eğitim**, s. 17.
[391] "YİBO'lar enstitü modeli", **Cumhuriyet**, 18 Nisan 2000, s. 6.
[392] "YİBO'lar olmazsa okuyamazdık", **Milliyet**, 22 Ocak 2004, s. 4.
[393] **TBMM TD**, Cilt 50, Birleşim 34, 17.12.2000, s. 242.
[394] "Sekiz yıllık eğitim kızlara yaradı", **Cumhuriyet**, 18 Ağustos 2001, s.1, 4.

olduğunu belirtmiştir.[395] Bu nedenle ÇYDD, 2004'de YİBO'ların iyileştirilmesi için kampanya başlatmıştır.[396]

1999-2004 döneminde YİBO ve PİO'larda yaşanan gelişmeleri aşağıdaki tablolarda izlemek mümkündür.

Tablo 20 YİBO'larda Yaşanan Sayısal Gelişmeler[397]

Öğretim Yıllar	Okul Sayısı	Toplam Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Toplam Öğretmen Sayısı
1999-2000	203	102.388	25.858	3.691
2000-2001	247	131.161	35.864	4.589
2001-2002	276	139.639	39.523	5.556
2002-2003	285	140.779	43.284	5.654
2003-2004	289	144.446	45.848	5.529
Artış Oranı(%)	**42,36**	**41,07**	**77,30**	**49,79**

YİBO'larda okul sayısı, toplam öğrenci sayısı, kız öğrenci sayısı ve toplam öğretmen sayısında önemli artışlar olduğu yukarıdaki tabloda görülmektedir. Özellikle kız öğrenci oranındaki %77,30'lık artışta STÖ ve çeşitli firmaların yürüttükleri kampanyaların etkisi büyüktür.

Tablo 21 PİO'larda Yaşanan Sayısal Gelişmeler[398]

Öğretim Yıllar	Okul Sayısı	Toplam Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Toplam Öğretmen Sayısı
1999-2000	141	80.550	33.244	2.645
2000-2001	205	122.758	52.346	4.313
2001-2002	237	144.218	60.408	5.677
2002-2003	253	139.012	59.983	5,916
2003-2004	272	145.820	62.240	6.050
Artış Oranı (%)	**92,90**	**81,03**	**87,22**	**128,73**

[395] **TBMM TD**, Cilt 25, Birleşim 114, 31.7.2003, s. 659.
[396] **Bir Çağdaşlaşma Öyküsü 20. Yıl**, s. 121. Ayrıca bkz. "Hakkari'deki Yatılı ilköğretim Bölge Okulları'nı iyileştirme projesi için yardımınızı bekliyoruz", **Milliyet**, 7 Ağustos 2004, s. 25.
[397] **2000 Yılında Millî Eğitim,** s. 19; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2001**, s. 71; **2002 Başında Milli Eğitim**, s. 133; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2002-2003**, s. 67; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2003-2004**, s. 73.
[398] **2000 Yılında Millî Eğitim,** s. 19; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2001**, s. 71; **2002 Başında Milli Eğitim**, s.133; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2002-2003** s. 67; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2003-2004**, s. 73.

8 yıllık eğitim ile hayata geçirilen okullardan biri olan PİO'lardaki gelişmeler oldukça çarpıcıdır. Okul sayısında %92,90, toplam öğrenci sayısında %81,03, kız öğrenci sayısında ise %87,22 oranında artışla diğer okulların önünde yer alınmıştır. Özellikle toplam öğretmen sayısındaki %128,73 artış oranı çok önemli bir gelişmedir.

2.2.2. Birleştirilmiş Sınıflı İlköğretim Okulları

Nüfus yoğunluğu düşük olan köylerde bir sınıfı oluşturan öğrenci sayısının azlığı ve ayrı bir öğretmen verilmesinin olanaksızlığı nedeniyle birden fazla sınıfın birleştirilerek bir grup halinde tek öğretmenin yönetiminde eğitim-öğretim yapılan okullardır.[399] Söz konusu kırsal kesimde ve birleştirilmiş sınıf uygulaması bulunan yerlerdeki öğrencilerin eğitim hizmetinden faydalanmalarını sağlamak amacı ile taşımalı eğitim yönetmeliğinde düzenlemeler yapılmıştır.[400] Bu yapı içinde bulunan öğrencilerin karşılaştıkları pek çok sorun bulunmaktadır. Genellikle gündeme getirilen en önemli sorun çok kalabalık sınıflarda, birçok sınıfın bir arada ders görmesinin olanaksız olduğu yönündedir. Bu duruma örnek Şanlıurfa gösterilmiştir; zira söz konusu ilin Viranşehir ilçesine bağlı Eyyüb Nebi beldesindeki birleştirilmiş sınıfta iki öğretmen yönetiminde 170 öğrencinin aynı sınıfta eğitim-öğretim gördüğü belirlenmiştir.[401]

Birleştirilmiş Sınıf İlköğretim Okullarda 1998-1999 eğitim-öğretim yılında 17.092 okulda toplam 868.804 öğrenci ders görmüş, 32.680 öğretmen görev yapmıştır.[402] Bu okullarda öğretmen olarak görev alanlarla yapılan görüşmelerde öğretmenlerin, meslekî heyecan ve motivasyonlarını kaybettikleri ve bu sınıflarda öğretmenlik yapmak istemedikleri ortaya çıkmıştır; ayrıca öğretmenler uygulama süreci ve sonuçları haricinde ulaşım, barınma, sosyal yaşam ve temel

[399] **Cumhuriyet Döneminde Türk Millî Eğitim Sistemindeki Gelişmeler 1920-2010,** s. 91.
[400] 222 sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu'nda ilköğretim kurumları mecburi olanlar ve isteğe bağlı olanlar (ki bunlar okulöncesi eğitim kurumları ile tamamlayıcı sınıflar ve kurslardır) şeklinde iki gruptur; ayrıca bu okullar kendi içlerinde gündüzlü okullar, yatılı okullar ve gezici köy okulları olmak üzere ayrılmıştır. İlköğretim okulları içinde birleştirilmiş sınıflı, taşımalı ve açık ilköğretim (bu okullar 8 yıllık zorunlu eğitime geçildikten sonra açılmışlardır) okullarında eğitim ve öğretim yapılmaktadır. Bunların dışında, özel eğitime muhtaç çocuklar için olan okullar da sistemde yer almaktadır. (**T.C. Resmî Gazete**, Sayı 10705, 12 Ocak 1961, s. 3068-3069.)
[401] "Bir sınıfta 170 öğrenci!", **Yeni Şafak**, 7 Ekim 2001, s. 1.
[402] **Cumhuriyet Döneminde Türk Millî Eğitim Sistemindeki Gelişmeler 1920-2010**, s. 93.

gereksinimlerinin karşılanmasında yaşadıkları sorunlar nedeniyle bu uygulamanın sona erdirilmesini istemişlerdir.[403]

Yaşanan sorunlar nedeniyle FP, TBMM'ye bir önerge vererek 8 yıllık eğitim uygulaması konusunda meclis araştırması istemiştir. Bu önergede, 8 yıllık kesintisiz eğitimin kabulünden itibaren o güne dek geçen dönem içinde "*Eğitimde Çağı Yakalama 2000 Projesinde*" hedeflenen amaçlara ulaşılıp ulaşılmadığının açıklanması istenmiştir; ayrıca 2000-2001 öğretim yılı başına kadar yeni yapılan dersliklerle ülke genelinde ikili öğretimin kaldırılacağı ve birleştirilmiş sınıf uygulanmasına aşamalı olarak son verileceği duyurusu yapılmış olmasına karşın bunun gerçekleştirilmemesinin nedeni de sorulmuştur.[404]

TBMM'de Saadet Partisi (SP) grubu adına konuşan Bursa Milletvekili Ahmet Sünnetçioğlu ise, birleştirilmiş sınıf uygulamasının halen devam ettiğine ve 2000-2001 verilerine göre 36.064 ilköğretim okulundan 19.559'unda birleştirilmiş sınıf uygulamasının varlığına dikkat çekmiştir.[405] Bakanlık tarafından birleştirilmiş sınıf uygulamasının kaldırılacağı açıklanmasına karşın bu uygulamaya devam edilmiştir,[406] ancak soruna çözüm üretmek amacıyla nüfus yoğunluğunun düşük olduğu kırsal kesimde ve birleştirilmiş sınıf uygulaması bulunan yörelerdeki eğitim hizmetlerinin etkin hale getirilmesi için taşımalı eğitim yönetmeliği düzenlenmiştir.[407]

Türk millî eğitiminin "*acı*" tablolarından biri olarak nitelendirilen birleştirilmiş sınıf uygulamasında iller arasında Şanlıurfa ilk sırada yer almaktadır. Bu şehirde 54.565 öğrencinin eğitim aldığı birleştirilmiş sınıfların 20.575'inde beş sınıfın bir arada olduğu derslikler bulunmaktadır. 2003-2004 MEB istatistiklerine göre Türkiye'de çok yaygın olarak birleştirilmiş sınıf yöntemi uygulanmıştır. Türkiye geneline bakıldığında, okullardan 17.636'sında birleştirilmiş sınıflarda eğitim verildiği buralarda toplam 646.410 öğrencinin okuduğu görülmektedir.[408]

---

[403] Fevzi Dursun, "Birleştirilmiş Sınıflarda Eğitim Sorunları ve Çözüm Önerileri", **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, Sayı 2, 2006, s. 33-34.
[404] **TBMM TD**, Cilt 46, Birleşim 22, 29.11.2000, s. 395.
[405] **TBMM TD**, Cilt 79, Birleşim 37, 11.12.2001, s. 684.
[406] "Neler hedeflendi neler yapıldı?", **Milliyet**, 18 Kasım 2001, s. 14.
[407] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı,** s. 130. Ayrıca bkz. **TBMM TD**, Cilt 79, Birleşim 36, 10.12.2001, s. 390.
[408] "Birleştirilmiş sınıfların durumu", **Cumhuriyet**, 1 Nisan 2004, s. 7.

Aşağıdaki tabloda, 1999-2004 döneminde birleştirilmiş sınıflarda yaşanan gelişmelere yer verilmektedir.

Tablo 22 Birleştirilmiş Sınıflarda Yaşanan Sayısal Gelişmeler[409]

Öğretim Yıllar	Okul Sayısı	Toplam Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Toplam Öğretmen Sayısı
1999-2000	26.002	925.480	417.938	30.210
2000-2001	19.559	957.097	432.683	32.919
2001-2002	18.434	901.796	412.928	35.669
2002-2003	17.682	861.931	399.576	36.496
Artış Oranı (%)	**-31,99**	**-6,86**	**-4,39**	**20,80**

Birleştirilmiş sınıflarda yaşanan gelişmeler için yukarıda yer alan tablodaki verilere bakıldığında öğretmen sayısındaki artışın dışında, okul sayısı, toplam öğrenci sayısı ile kız öğrenci sayısında düşüş yaşandığı görülmektedir.

2.2.3. Gezici Köy Okulları

Bu okullar yılın çeşitli zamanlarında ve muhtelif mevsimlerde yaylacılık, göçebelik, vb. sebeplerle bulundukları yerlerden ayrılan halk topluluklarının çocuklarına hizmet için oluşturulmuştur. Söz konusu okullar, halkın yer değiştirme durumuna uymak suretiyle faaliyette bulundukları için çalışma şekil ve yerlerine göre dört hedef kitleye göre organize olmuşlardır. Bu okullar her yıl belirli zamanlarda ve belirli yerlerde yaylacılık maksadıyla göç edenler, bütün bir yılda oturma yerlerini hayvanlarını besleme şartlarına göre hareket edenler, yılın belirli birkaç ayında sabit kalarak diğer aylarda göçebe olan halklar, geri kalan aylarda başka başka yerlere parçalar halinde göç eden topluluklar için hizmet vermektedirler. Başka uygulamasına rastlanmayan bu okullarda gezici öğretmenler görev yapmaktadır.[410]

[409] **2000 Yılında Millî Eğitim**, s. 19; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2001**, s. 71; **2002 Başında Milli Eğitim**, s. 133; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2002-2003**, s. 67.
[410] **Cumhuriyet Döneminde Türk Millî Eğitim Sistemindeki Gelişmeler 1920-2010**, s. 96.

2.2.4. Müfredat Laboratuvar Okulları

1990'da başlatılan ve DB tarafından finanse edilen Milli Eğitim Bakanlığı Geliştirme Projesi kapsamında ülkenin 7 coğrafî bölgesinin 23 ilini kapsayan bir proje hazırlanmıştır. Bu projeye göre 147 ilköğretim ve 61 ortaöğretim okulu olmak üzere toplam 208 MLO'nun dönüştürülmesi için projeler tamamlanmıştır.[411] Bu okullar pilot uygulamalar sürecinde elde edilen sonuçların sistem genelinde yaygınlaştırılmasında rehberlik ve danışmanlık görevi yapmaktadır.[412]

Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı (EARGED) tarafından geliştirilen MLO modeli için MLO standartları da belirlenmiştir. Türkiye'de MLO standartları ve özellikleri MEB genel müdürlüklerine danışılarak, OECD göstergeleri ve MEB standartları incelenerek, Türkiye'de ve yurt dışında yapılan uygulamalar ve eğitimcilerle görüşmeler yapılarak geliştirilmiştir. Bu standartlar fiziksel kaynaklar, insan kaynakları ve eğitim-öğretim ile ilgili olmak üzere üç ana başlık altında yer almaktadır.[413]

Plan dâhilinde Türkiye genelinde 2002 yılından itibaren ilgili genel müdürlüklere bağlı 23 ilde 147 ilköğretim okulunda, 53 genel lisede, Anadolu Lisesi'nde ve 8 Anadolu Öğretmen Lisesi'nde proje uygulanmıştır. Bu amaçla seçilen okullarda, toplam 208 projenin pilot okulları olarak öğretime devam edilmiştir; ayrıca ülke genelinde bu okulları yaygınlaştırmak için Eğitim Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı MEB onayı ile yeni ortak müfredat program uygulamasına geçmiştir.[414]

2.2.5. Taşımalı Sistem

Anayasa'da da belirtildiği gibi ilköğretimin kız-erkek tüm vatandaşlar için zorunlu ve devlet okullarında parasız olduğu maddesine istinaden taşımalı sistem geliştirilmiştir. Bu sistem, okulu bulunmayan, nüfusu yoğunluğunun az veya dağınık olduğu yerleşim yerlerinde ve birleştirilmiş sınıf uygulaması bulunan yörelerdeki okul çağına gelmiş çocukların daha kaliteli eğitim-öğretim olanaklarına kavuşturulması, eğitimde fırsat eşitliğinin yaratılması, 8 yıllık eğitimin

[411] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 2000 Yılı Programı Destek Çalışmaları**, s. 4.
[412] **Cumhuriyet Döneminde Türk Millî Eğitim Sistemindeki Gelişmeler 1920-2010**, s. 93.
[413] Murat Özdemir, "Eğitimde Yeniden Yapılanma Siyasaları Müfredat Laboratuvar Okulları**"**, **Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, 2007, s. 108.
[414] **Cumhuriyet Döneminde Türk Millî Eğitim Sistemindeki Gelişmeler 1920-2010**, s. 94.

yaygınlaştırılması için uygulanmaktadır. Taşımalı sistem çeşitli vasıtalarla, dağınık yerleşim birimlerinde yerleşik çocukların seçilen merkezlerdeki ilköğretim okullarına günü birlik getirilip-götürülmesiyle gerçekleştirilmektedir. Bu sistemle, yerleşim birimlerinde 6, 7 ve 8. sınıfı içeren okul bulunmayan yörelerdeki öğrencilerin kesintisiz eğitimlerinin sağlanması hedeflenmiştir.[415] 1999-2000 öğretim yılında 75 il ve 812 ilçedeki 635.041 öğrencinin yararlandığı[416] bu sistem için çıkarılan yönetmelikte taşımalı eğitimin amacı belirtilmiştir.[417]

Taşımalı eğitimde öğrencinin taşınacağı okul ve yerleşim birimlerinin bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bu özellikler şunlardır: Öğrencinin yaşadığı yerleşim biriminde okul bulunmaması veya öğrenci azlığı nedeniyle okulun kapalı olması; sel, yangın, deprem gibi doğal afetler durumu nedeniyle okul binasının kullanılamaz derecede hasar görmesi; okulu olmasına rağmen sayılarına bakılmaksızın 6, 7 ve 8. sınıf öğrencileri için dersliklerin yeterli olmaması; 1, 2 ve 3. sınıflarda bulunan öğrenci sayısının 10'dan az olması ya da 1, 2, 3, 4 ve 5. sınıftaki toplam öğrenci sayısının 15'den az olması; öğrencinin yaşadığı yer ile gideceği merkezi ilköğretim arasındaki uzaklığın en az 1,5 km en çok 30 km olması ve öğrencinin belediye sınırları dışında oturuyor olması.[418]

Yönetmeliğe göre, ilköğretim okullarının, 1, 2 ve 3. sınıf kız-erkek öğrencilerinin bulundukları yerleşim yerlerindeki ilköğretim okullarında eğitim-öğretim görmeleri tercih nedenidir. 4 ve 5. sınıf öğrencilerinin de büyük bir zorunluluk olmadığı takdirde taşımalı sistemin içine alınmaması karara bağlanmıştır. Yönetmelikte ayrıca taşımalı ilköğretim planlamasından önce, YİBO ve PİO'ya yerleştirilecek öğrencilerin planlamasının yapılması öngörülmektedir. Bu okullardaki yatılı öğrenci kapasitesi tam doldurulduktan sonra taşımalı öğrencilerin yerleştirilmesi gerçekleştirilecektir;[419] ayrıca taşıma merkezi ilköğretim okullarının özellikleri de belirlenmiştir. Buna göre söz konusu okulların seçiminde öğrencinin taşınacağı okulun yerleşim birimlerine göre daha merkezde yer alması, bünyesinde en az 8 dersliğin bulunması ve okul yapısının 8 yıllık eğitim için yeterli olması,

---

[415] **A.g.e.**, s. 92.
[416] **Beş Yıllık Kalkınma Planı (2000-2005), 2001 Yılı Programı**, s. 130.
[417] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 24021, 15 Nisan 2000, s. 13.
[418] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 24021, 15 Nisan 2000, s. 15-16. Ayrıca bkz. "Taşımalıda geri adım", **Millî Gazete**", 11 Ağustos 2000, s. 4.
[419] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 24021, 15 Nisan 2000, s. 16. Ayrıca bkz. Abbas Güçlü, "Taşımalı Eğitim", **Milliyet**, 30 Mayıs 2000, s. 27; "Taşımalıda geri adım", **Millî Gazete**, 11 Eylül 2000, s. 4.

merkez ilköğretim okulunun bulunduğu yerleşim biriminin çevre köylerle ulaşımının kolay olması ve nüfusun artışına uygun olması, öğretmen ve araç-gerecin yeterli olması, sosyal ve kültürel etkinlikler için uygun ortamların bulunması gerekmektedir.[420]

Taşımalı eğitim konusunda FP Erzincan Milletvekili Tevhit Karakaya'nın yönelttiği sorular için Bakan Metin Bostancıoğlu yazılı açıklama yapmıştır. Açıklamaya göre bakanlık 1999-2000 öğretim yılında, okulu bulunmayan ya da çeşitli nedenlerle okulu kapalı, nüfusu az ve dağınık yerleşim birimlerinde bulunan ilköğretim çağındaki çocuklara 8 yıllık eğitim vermeyi hedeflemiştir. İlköğretim çağındaki çocuklara fırsat ve olanak eşitliği yaratmak, daha kaliteli eğitim ve öğretim verilmesi yönünde ilerleme kaydedilmiştir. Bostancıoğlu'nun açıkladığı gibi 8 yıllık eğitimin tamamlayıcısı olan taşımalı eğitimin 1999-2000 öğretim yılındaki uygulanması sırasında taşıma eylemi yapılırken oluşan kazalarda 9 öğrenci vefat etmiş ve 58 öğrenci de yaralanmıştır.[421]

Aynı oturumda TBMM'de gündem dışı konuşan AK Parti Konya Milletvekili Özkan, Öksüz'e göre taşımalı sistem eğitimin kalitesini düşürmüş ve sistem devlete büyük yük getirmiştir. 8 yıllık temel eğitim uygulamasıyla yüzlerce köy okulunun kapatıldığını açıklayan Öksüz, kötü hava şartlarında hayvan sırtında ve sal tekne gibi ilkel ulaşım araçlarıyla okullarına gitmeye çalışan öğrencilere gittikleri yörelerde yemek verilmediğini öne sürmüştür. Eğitimin zorluklarına dikkat çeken Özkan, eskiden kız çocuklarının okumadığından şikâyet edilirken şimdi kız çocuklarının okumaması için her yolun denendiğini ifade etmiştir.[422] FP Grubu adına konuşan Avni Doğan ise "*Eğitimde Çağı Yakalama 2000" Projesi*"nin uygulamaya başlamasından gelinen noktaya kadarki süreçte, 8 yıllık eğitimde hiçbir hedefe ulaşılamadığı eleştirisinde bulunmuştur. Doğan'a göre taşımalı eğitim için harcanan meblağ ile yeni derslikler açılması veya kırsal kesimdeki mevcut okullardan daha fazla yararlanılması ülke menfaatleri açısından daha doğru bir yaklaşımdır.[423]

---

[420] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 24021, 15 Nisan 2000, s. 14. Ayrıca bkz. **2001 Başında Milli Eğitim,** s. 48.
[421] **TBMM TD**, Cilt 41, Birleşim 1, 1.10.2000, s. 266. Ayrıca bkz. "Taşımalı Kazası", **Millî Gazete**, 2 Mart 2000, s. 3.
[422] **TBMM TD,** Cilt 41, Birleşim 7, 25.10.2000, s. 759-760.
[423] **TBMM TD**, Cilt 46, Birleşim 22, 29.11.2000, s. 765.

Taşımalı sistem ile çocukların harcayacakları zaman konusunda da eleştiriler yapılmıştır. Bu konu ile ilgili, Antalya'nın Gazipaşa İlçe Milli Eğitim Müdürü Recep Öztürk, ilçeye bağlı (30 kilometre uzağındaki köy de dâhil) köylerden gelen öğrencilerin bir eğitim-öğretim dönemindeki yaklaşık 180 ders gününde toplam 540 saat yol gidecekleri ve günde 3 saatlik yola karşılık 6 saat eğitim göreceklerini belirterek bu şartlarda çocuklardan verim alınmasının mümkün olamayacağı eleştirisinde bulunmuştur. Öztürk'e göre taşımalı sistem geçici bir çözümdür o nedenle yeni çözümler üretilmesi gerekmektedir.[424]

Bu konuda, Tekışık Eğitim Araştırma Geliştirme Merkezi tarafından MEB'ye sunulan raporda da taşımalı eğitimin amacı dışında kullanıldığı ileri sürülmüştür. Raporda ilk defa 1989-1990 eğitim ve öğretim yılında birleştirilmiş sınıf uygulamasına son vermek amacıyla pilot olarak seçilen okullarda başlatılan ve 8 yıllık eğitim yasasının çıkmasından sonra Türkiye genelinde uygulanmaya başlayan taşımalı eğitim sebebiyle 15.550 okulun kapatıldığı eleştirisinde bulunulmuştur. Eğitim Bir Sendikası İstanbul Şube Başkanı Şevket Sezer ise kesintisiz eğitim ile ilgili radikal kararlar alınması önerisinde bulunmuştur. Sezer'e göre taşımalı sistem kış şartlarında %50 aksadığından 8 yıllık eğitimde istenilen hedeflere ulaşılamamaktadır. Oysa taşımalı eğitim sistemine 8 yıllık eğitim nedeniyle geçildiğinden, bu sorunun çözümünde izlenecek tek yol kesintisiz eğitim sisteminden dönülmesiyle mümkündür.[425]

Milliyet Gazetesi'nde eğitim konusunda yazılarıyla tanınan Abbas Güçlü de benzer bir eleştiride bulunmuştur. Bu eleştiri, köy okullarının kapatılmasının yoğun kış koşullarında küçük öğrenciler için büyük sıkıntı yarattığı ve bu sebeple birçok bölgede taşımalı eğitimin sekteye uğradığı yönündedir.[426] Çeşitli araçlarla okullara taşınan[427] çocukların bulundukları araçların zaman zaman kazalara uğradıkları bilgisi de basında yer almıştır.[428] Kesintisiz eğitimin bir parçası olan "*Taşımalı Eğitim*" uygulaması nedeniyle her gün yurdun değişik yerlerinden üzücü haberler de

[424] "Yoruldum öğretmenim", **Millî Gazete,** 9 Ağustos 1999, s. 11.
[425] "Kesintisiz okul kapatıyor", **Millî Gazete**, 4 Nisan 2000, s. 10. Ayrıca bkz. "8 yılda hedef tutmadı", **Cumhuriyet**, 2 Ocak 2000, s. 7.
[426] Abbas Güçlü, "İmam hatipten Harvard'a", **Milliyet**, 13 Ağustos 2003, s. 20
[427] "Eğitime helikopterli destek", **Millî Gazete**, 4 Mart 2000, s. 19.
[428] "Taşımalı eğitim, art arabasıyla sürdürülüyor", **Millî Gazete**, 24 Mayıs 1999, s. 2; "Yine taşımalı kaza", **Yeni Şafak**, 27 Nisan 1999, s. 5; "Taşımalı kazası 2 ölü, 30 yaralı", **Millî Gazete**, 2 Mart 2000, s. 3.

gelmekteydi.[429] Bakan Bostancıoğlu bu konuda yaptığı istatistiki açıklamada 1998-1999 öğretim yılından Aralık 2000'e kadarki dönem içinde 10 öğrencinin taşıma işi sırasında öldüğünü, 107 öğrencinin de yaralandığını duyurmuştur. Bakan'ın da vurguladığı gibi, eğitim amacıyla öğrencileri taşıma bakanlığın sorumluluğundadır ve taşımanın ne şekilde olacağı "*İçişleri Bakanlığı Okul Servis Araçları Hizmet Yönetmeliği*"nde belirlenmiştir.[430]

1998-1999 eğitim-öğretim yılında taşımalı eğitim içinde yer alan toplam öğrenci sayısı 492.975[431] iken 1999-2000 eğitim-öğretim yılında artarak 621.986 olarak gerçekleşmiştir.[432] Söz konusu eğitim öğretim yılında yaklaşık 15.000.000 ders başı yapan öğrenciden 1.5000.000'i yeni okula başlamıştır. Konya Milli Eğitim Müdür Vekili Hüseyin Özlük 1999'da sadece Konya'da 750 ek derslik yapıldığını, taşımalı eğitim için söz konusu dönemde 756 okuldan 198 merkeze 20.000 civarında öğrenci taşınacağını açıklamıştır.[433] FP Samsun Milletvekili Musa Uzunkaya'nun sorusu üzerine açıklama yapan Metin Bostancıoğlu ise, 1999-2000 öğretim yılında sadece İstanbul'da 3.545 öğrencinin taşımasının yapıldığını bildirmiştir.[434]

MEB 2001 Malî Yılı Bütçesi görüşmeleri sırasında TBMM'de FP adına görüşlerini açıklayan Konya Milletvekili Remzi Çetin, eğitimdeki en büyük problemin altyapı olduğunu, eğitim sisteminin 12.000 derslikli, 23.000 okullu ve birleştirilmiş sınıflardan oluştuğunu açıklıyordu. Çetin'e göre köy başına düşen derslik sayısı 2,4 derslik açığı ise 100.000'in üzerindedir. Bu yapı neticesinde doğan taşımalı sistemle yüz binlerce öğrenciye çok büyük masraf edilerek bir yerden diğer başka bir yere gidilmektedir. Taşıma araçları olarak sal gibi ilkel araçların kullanıldığını belirten Çetin, bu durumun Türkiye imajına zarar verdiğini öne sürmüştür.[435]

Birleştirilmiş sınıf uygulamasının bulunduğu yörelerde eğitimin taşımalı eğitime dönüştürülmesi amacıyla düzenlenen yönetmelikle birlikte 1999-2000 öğretim yılında 75 il ve 812 ilçede bulunan 635.041 öğrenci bu hizmetten faydalanmıştır.[436]

---

[429] "Taşımalı başbelası", **Yeni Şafak**, 6 Mayıs 1999, s. 1.
[430] **TBMM TD**, Cilt 48, Birleşim 29, 12.12.2000, s. 146.
[431] "Bakanlık eğitimde sınıfta kaldı", **Cumhuriyet,** 2 Ocak 2000, s. 7.
[432] **Cumhuriyet Döneminde Türk Millî Eğitim Sistemindeki Gelişmeler 1920-2010,** s. 93.
[433] "Konya'da taşımalı eğitim", **Cumhuriyet**, 12 Eylül 1999, s. 20.
[434] **TBMM TD**, Cilt 48, Birleşim 29, 12.12.2000, s. 146.
[435] **TBMM TD**, Cilt 50, Birleşim 34, 17.12.2000, s. 192.
[436] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı**, s. 131.

2000-2001 öğretim yılında ilköğretim öğrencilerinin yaklaşık %5'i,[437] 2001-2002[438] ve 2002-2003'de %6,2'si[439] 2003-2004'de ise %6,3'ü[440] taşımalı eğitimden yararlanmıştır.

Süreç içerisinde, taşımalı eğitimde kazalar nedeniyle velilerden gelen şikâyetler de göz önünde bulundurularak düzenlemeye gidileceği MEB tarafından duyurulmuştur. Bu duyuruya göre taşımalı eğitimi azaltmak için YİBO ve PİO'lara tam kapasiteli öğrenci yerleştirilecektir.[441] Türkiye'de Taşımalı İlköğretim uygulaması ile 8 eğitimde hedeflere ulaşılmasında önemli bir katkı sağladığı[442] görüşüne karşılık yapılan eleştiride hükümetin taşımalı eğitimin çağdaş eğitimin gereği olarak devam edeceğini açıklamasına rağmen bunun gerçekleşemediği, yüzlerce öğrencinin hayatını kaybettiği ve trilyonların boşa gittiği eleştirileri MEB'ye yöneltilmektedir.[443]

AK Parti İstanbul Milletvekili Azmi Ateş'in taşımalı eğitime ilişkin sorusunu yanıtlayan Millî Eğitim Bakanı Metin Bostancıoğlu, söz konusu eğitim ile yaşanan gelişmeleri anlatmış ve mevcut şartlarda bu uygulamanın gerekliliğini ortaya koymuştur. Buna göre, birleştirilmiş sınıflarda eğitim-öğretim gören ve büyük çoğunluğu okuma yazma konusunda geri kalmış olan öğrenciler, taşımalı ilköğretim kapsamına alınarak bağımsız sınıflarda ve de iyi bir ortamda eğitim-öğretim görmeleri olanağı getirilmiştir. Söz konusu öğrenciler kısa sürede okuma-yazma öğrenmiş bilgi, beceri, tutum ve davranışlarında olumlu gelişmeler olmuştur. Bununla birlikte öğrencilerin başarı oranı %90 ile %100 arasında gerçekleşmiştir. Öğrencileri taşıma kapsamına alınan her köye en az bir sınıf öğretmeni verilmesi zorunluluğu neticesinde de 2001-2002 eğitim-öğretim yılında 27.665 yerleşim birimi taşıma kapsamına alınarak sınıf öğretmenliği tasarrufu sağlanmıştır.[444]

AK Parti Erzurum Milletvekili Ömer Özyılmaz ve 30 arkadaşının 8 yıllık eğitim uygulamasının getirdiği sorunlar ile ilişkili olarak verdiği Meclis araştırma önergesinde taşımalı eğitime de yer verilmiştir. Önergede, derslik ve öğretmen

[437] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2002 Yılı Programı,** s. 147.
[438] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2003 Yılı Programı,** s. 185.
[439] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2004 Yılı Programı,** s. 188.
[440] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2005 Yılı Programı Destek Çalışmaları,** s. 191.
[441] "Taşımalıda geri adım", **Millî Gazete**", 11 Eylül 2000, s. 4.
[442] **2002 Başında Milli Eğitim**, s. 68.
[443] "Eğitimde içi karartan tablo", **Yeni Şafak**, 14 Nisan 2002, s. 1.
[444] **TBMM TD,** Cilt 92, Birleşim 87, 16.4.2002, s.106- 107.

yetersizliği nedeniyle okula gidecek olan çocukların başka okullara taşınması ya da YİBO'larda eğitim yapmaları isteniyordu. Bu uygulamanın bir geçiş dönemi anlayışı içinde ve kısa süreli olarak planlanması halinde kabul edilebilir olduğu ancak kalıcı ve meşru hale getirilmesinin kabul edilemez olduğu vurgulanıyordu. Bu nedenle sorunların varlığı ve boyutlarının tespiti ve bunların çözümü hususunda alınması gereken önlemlerin belirlenmesi için meclis araştırması açılması talep edilmiştir.[445]

2003 yılına gelindiğinde, konuya ilişkin sorunların devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu çerçevede, taşımalı eğitimin iyi bir eğitim sistemi olmadığını belirten Millî Eğitim Bakanı Hüseyin Çelik, 28.000 küsur yerleşim biriminden 5.000 küsur yerleşim birimine 32.000 araçla taşımalı eğitimin devam ettiğini açıklamıştır. "*Taşıma suyla değirmen dönmez*" diyen Çelik, çocukların daha kaliteli, daha az zaman kaybına yol açacak bir eğitim şekline geçirilmesi gereğine değinmiştir. Öğretmensizlik ve imkânsızlıkların bu sisteme devam edilmesine neden olduğunu belirten Çelik, bu soruna çözüm üretmek istediklerini ifade etmiştir.[446] Aşağıdaki tabloda, taşımalı eğitimin dönem içerisindeki gelişimi verilmektedir.

Tablo 23 Yıllara Göre Taşımalı İlköğretimde Taşınan Öğrenci Sayısı[447]

Öğretim Yıllar	İl Sayısı	Taşınılan Merkez Okul Sayısı	Taşınan Okul Sayısı	1-5 Sınıflar Kız Öğrenci Sayısı	6-8 Sınıflar Kız Öğrenci Sayısı	Toplam Öğrenci Sayısı 1-5 sınıflar	Toplam Öğrenci Sayısı 6-8 Sınıflar
1999-2000	75	5.370	22.391	130.415	150.299	277.920	344.064
2000-2001	77	5.051	22.520	104.411	172.874	219,629	383.014
2001-2002	78	5.375	27.498	102.877	160.735	248.632	387.786
2002-2003	79	5.975	26.786	132.481	174.541	273.792	380.301
2003-2004	79	6.272	28.449	119.878	180.333	250.195	369.312
Artış Oranı(%)	**5,33**	**16,79**	**27,05**	**0,91**	**1,19**	**0,90**	**1,73**

Tabloda görüldüğü gibi Türkiye'de yaygın olarak taşımalı eğitim sisteminin uygulandığı ve bu oranın son 2 senede sabit kaldığı görülmektedir. Merkezlere taşınan okul sayısında da %27,05'lik artış görülmektedir. 1-5 sınıflarda bulunan

[445] **TBMM TD,** Cilt 2, Birleşim 17, 2.1.2003, s. 205-206.
[446] **TBMM TD**, Cilt 8, Birleşim 50, 19.3.2003, s. 190.
[447] **2001 Başında Millî Eğitim**, 49. (2000-2001 öğretim yılında Ağrı, Bingöl, Muş, Siirt ve Tunceli'de taşımalı ilköğretim uygulaması yapılmamıştır.); **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), 2004 Yılı Program Destek Çalışması, Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler,** s. 193; **2000 Yılında Millî Eğitim**, s. 69; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2001**, s. 125; **2002 Başında Milli Eğitim**, s. 121; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2002-2003**, s. 145; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2003-2004,** s. 125.

toplam ve kız öğrenci sayısındaki artış oranının aynı olduğu görülmektedir. 6-8 sınıflarda bulunan toplam öğrenci ve kız öğrenci sayısındaki artış oranına bakıldığında kız sayısındaki artış oranının toplam artış oranından daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.6. Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar İçin Oluşturulmuş Kurumlar

57. Koalisyon Hükümeti yaptığı Koalisyon Protokolü'nde (KP), engelli vatandaşların öğrenimlerine ve meslek veya sanat edinebilmelerine özel önem vereceklerini açıklamıştır.[448] Söz konusun Hükümetin HP'sinde de kaynaştırılmış eğitimden yararlanamayan engelli çocuklara yönelik eğitim kurumu sayılarının arttırılması, engelli gençlerin üretime katılımlarının sağlanması için MTE'nin olanaklarından yararlandırılması açıklanmıştır.[449] Özel eğitimle ilgili esasları düzenleyen 573 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede (KHK) özürlü çocukların örgün eğitim içinde kaynaştırma yoluyla eğitilmeleri için yönetmelik yayınlanmıştır. Yönetmelikte özel eğitim gereken çocuklar için zorunlu olarak okul öncesi eğitim verilmesi, bu çocukların ilköğretimde kaynaştırma sınıflarında okutulması, erken çocukluk dönemindeki özel eğitim hizmetleri için ailenin bilgilendirilmesi ve desteklenmesi, genel ve meslekî ve teknik ortaöğretim okullarında yaygın eğitimde beceri geliştirilmesi, işe ve mesleğe hazırlanması hususları yer almaktadır.[450]

Türkiye'de, görme, işitme, ortopedik, zihinsel engelliler ile uzun süreli hasta çocuklar olmak üzere beş engel grubundaki çocuk ve gençlere yönelik özel eğitim okullarında eğitim hizmeti verilmektedir. Bu hizmet, tüm engel grubunda yer alan çocukların eğitimi normal okullarda kaynaştırma eğitimi ile özel sınıflarda ve destek eğitimi yoluyla gerçekleştirilmektedir.[451]

Söz konusu beş engelli grubun dışında bulunan ve özel eğitim içinde yer alan üstün zekâlı çocukların yeteneklerine uygun bir ortam yaratabilmek amacı ile

---

[448] 18.4.1999'da yapılan seçimlerde Demokratik Sol Parti, Milliyetçi Hareket Partisi ve Anavatan Partisi arasında yapılan Koalisyon Protokolü ile koalisyon hükümeti kurulmuştur. (**Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, Haz. İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, Cilt 3, TBMM Başkanlığı Yayınları, Ankara, TBMM Basımevi, 2015, s. 2729. Ayrıca bkz. "57. Hükümetin Koalisyon Protokolü", **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1999, s. 1, 8.)

[449] **TBMM TD**, Cilt 1, Birleşim 11, 4.6.1999, s. 183.

[450] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 2000 Yılı Programı Destek Çalışmaları-Sosyal Sektörlerle İlgili Gelişmeler**, s. 205. Ayrıca bkz. **TBMM TD**, Cilt 99, Birleşim 117, 25.6.2002, s. 284.

[451] **Cumhuriyet Döneminde Türk Millî Eğitim Sistemindeki Gelişmeler 1920-2010,** s. 97.

Ankara'da ilk defa bu öğretim döneminde okul açılmıştır.[452] Bu kategoride yer alan çocukların eğitimi konusunda İstanbul Üniversitesi Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Özel Eğitim Bölümü'nün bünyesinde "*Üstün Zekâlılar Eğitim Projesi*" yürütülmektedir. RAM olarak nitelendirilen merkez tarafından yapılan test sonucu belirlenen öğrenciler yıl boyunca verilen seminerlerle eğitilmektedirler. Projenin Başkanı Ümit Davaslıgil'e göre sadece İstanbul'da yaklaşık 200.000 üstün zekâlı çocuk olduğu tahmin edilmekte, bunlardan sadece 24'ü söz konusu eğitimden yararlanmaktadır.[453]

CHP Grubu adına konuşma yapan Sivas Milletvekili Nurettin Sözen, engellilerle ilgili her türlü engelin kaldırılarak onların tüketici durumdan çıkarılıp üretici duruma getirilmesi gerektiğini belirtmiştir; ayrıca onların bilgili, eğitimli bireyler olarak yaşamlarını sürdürmelerini sağlanmasının önemine dikkat çekmiştir.[454]

Bu konuda açıklamalarda bulunan Eğitim-Sen Genel Başkanı Alaaddin Dinçer de, Türkiye'de 3.000.000 özürlü çocuğun sadece 17.000'inin özel eğitim olanaklarından yararlandığını ve sorunlarla yeteri kadar ilgilenilmemesi nedeniyle söz konusu çocukların okuma-yazma öğrenemediklerini ileri sürmüştür. Türkiye'de 419 özel eğitim kurumunda 4.419 öğretmen bulunduğunu belirten Dinçer'e göre eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerinin son derece sınırlı olmasından kaynaklanan sorunların çözülmesi gerekmektedir.[455] Türkiye'de 8.000 ilköğretim öğrencisi bulunduğunu ancak bunun 500'ünün eğitim-öğretimden faydalandığı görülmektedir. Bu sorunlara karşın Avrupa standartlarında eğitim veren Türkan Sabancı Görme Engelliler İlköğretim Okulu'nun 100 öğrencilik kontenjanı doldurulamamıştır.[456]

2003-2004 eğitim öğretim döneminde, 1998-1999 doğumlu işitme engelli anasınıfı öğrencilerine, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Kulak Burun Boğaz Anabilim Dalı İşitme Konuşma Rehabilitasyonu Merkezi tarafından konuşma eğitimi verilmesi kararlaştırılmıştır.[457]

---

[452] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 22654, 2 Haziran 1996, s. 20.
[453] "Üstün Zekâlılar Yarışı", **Yeni Şafak**, 22 Ağustos 2003, s. 1.
[454] **TBMM TD,** Cilt 10, Birleşim 56, 26.3.2003, s. 388.
[455] "Özürlüye eğitim yok", **Cumhuriyet**, 5 Eylül 2003, s. 5.
[456] "Okul var öğrenci yok", **Yeni Şafak**, 31 Mart 2002, s. 3.
[457] "İşitme engelliye konuşma umudu", **Cumhuriyet**, 14 Ağustos 2003, s. 6.

Aşağıdaki tabloda, özel eğitim veren ilköğretim kurumlarında 1999-2004 döneminde yaşanan sayısal gelişmeler verilmektedir.

Tablo 24 Özel Eğitim Veren İlköğretim Kurumlarında Yaşanan Sayısal Gelişmeler[458]

EĞİTİM KURUMLARI	Okul/ Sınıf Sayısı	Toplam Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Toplam Öğretmen Sayısı
	Öğretim Yılları ve Sayılar			
ÖZEL EĞİTİM REHBERLİK VE DANIŞMAN HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	**1999-2000 ve 2003-2004**	**1999-2000 ve 2003-2004**	**1999-2000 ve 2003-2004**	**1999-2000 ve 2003-2004**
İşitme Engelliler İlköğretim Okulu	46-45	6.253-5.609	2.455-2.279	950-926
Görme Engelliler İlköğretim Okulu	11-15	1000-1.293	357-487	259-309
Ortopedik Engelliler İlköğretim Okulu	4-4	174-211	51-71	42-32
Zihinsel Engelliler İlköğretim Okulu	22-39	1.098-2.121	375-710	121-586
TOPLAM	**83-112**	**8.525-9499**	**3.228-3.593**	**1.372-1.951**

2.2.7. Açık İlköğretim Okulu

MEB Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak 1997'de açılan AİO'larda çeşitli nedenlerle ilköğretimlerini tamamlayamayan ve yaş sınırını geçerek eğitim-öğretim sisteminin dışında kalan yetişkinlere, uzaktan eğitim teknikleriyle hizmet verilmiştir. 8 yıllık eğitime geçilmesiyle birlikte bu sistemin dışında kalmış, daha önce bir ilkokuldan mezun olmuş ancak herhangi bir ortaokula devam edememiş kişilerle yurt içinde ve yurt dışında olan vatandaşlara temel eğitimlerini tamamlama olanağı getirilmiştir. Önceleri çok talep edilmeyen bu okula 2001-2002 eğitim-öğretim döneminden itibaren talep artmıştır. 2002'de bu okuldan faydalanan 35 yaşın üstü vatandaşlardan 14.442 kişi öğrenimlerini sürdürmüştür.[459]

Söz konusu okul için MEB, "*Açık İlköğretim Okulu Yönetmeliği*" yayımlamıştır.[460] Bu yönetmeliğe göre AİO'nun kuruluş temel amaçlarından birincisi Türkçe'nin doğru ve güzel konuşulmasını sağlamaktır. İkinci önemli amaç, ilköğretimini tamamlayamayan ve zorunlu ilköğretim yaş sınırını aşan yetişkinlere ilköğretimlerini tamamlama olanağı sağlayarak, toplumun eğitim ve kültür seviyesini yükseltmektir; ayrıca, çeşitli nedenlerden dolayı öğrenim olanağı bulamayan

[458] **2000 Yılında Millî Eğitim**, s. 19; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2003-2004**, s. 73. (Öğretmen sayıları bulundukları lise bünyesinde gösterilmiştir. Öğrencisinin tamamı taşındığı için faal olmayan 14.698 ve başka sebeplerden dolayı faal olmayan 293 okul olmak üzere toplam 14.991 okul dâhil değildir.)
[459] "35'inden sonra eğitim", **Cumhuriyet**, 2 Mayıs 2002, s. 3.
[460] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 24561, 22 Ekim 2001, s. 1.
[460] **2000 Yılında Millî Eğitim**, s. 36-37.

öğrencilere eksikliklerini tamamlama fırsatı yaratarak onları üst öğrenime ve hayata hazırlamak diğer bir amaçtır. Yönetmelikte belirtilen başka amaçlar ise çocuklara, gençlere haklarını kullanabilme, görev ve sorumluluklarını yerine getirebilme bilincini kazandırmak; toplumdaki rollerini yapabilen, başkalarıyla iletişim kurabilen, ekip anlayışıyla çalışabilen, çevresine uyabilen, doğru kararlar alabilen yurttaşlar yetiştirmektir. Öğrencilere yönelik belirlenen hedefler arasında şunlar vardır: Onlara bireysel ve toplumsal sorunları tanıma ve çözme alışkanlıkları kazandırmak; öğrencilere bilimsel ve yaratıcı düşünebilme yetisi edinmeye yönelik çalışma alışkanlığı edindirmek; öğrencilerin bilimsel ve yaratıcı düşünebilmelerini sağlamak.[461] Aşağıdaki tabloda, 1999-2004 döneminde yaygın eğitim kapsamında ilköğretimde yaşanan gelişmeler verilmektedir.

Tablo 25 Açık İlköğretim Okulunda Yaşanan Sayısal Gelişmeler[462]

Öğretim Yılları	Toplam Kursiyer Sayısı	Kadın Kursiyer Sayısı
1999-2000	137.847	54.773
2000-2001	171.763	69.142
2001-2002	219.696	90.906
2002-2003	219.729	93.692
2003-2004	308.184	137.254
Artış Oranı (%)	**123,56**	**150,58**

AOİ amacına yönelik olarak gerçekleştirilen uygulamaların sonuçları yukarıdaki tabloda görülmektedir. 5 yıl içinde toplam kursiyer sayısında ve 2003-2004 döneminde de kadın kursiyer sayısında önemli bir artış görülmektedir.

2.2.8. Kur'an Kursu

KP'de yer verildiği gibi[463] 8 yıllık temel eğitimde yapılan değişiklik ile Kur'an Kurslarına hafta sonu ve yaz tatillerinde gidebilme olanağı getirilmiştir.[464] Ayrıca yapılan itiraz sonucunda Danıştay kararı ile Kur'an Kursu'na 8 yıllık eğitimi

[461] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 24561, 22 Ekim 2001, s. 3.
[462] **2001 Yılı Başında Millî Eğitim,** s. 153; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2001**, s. 73; **2002 Başında Milli Eğitim**, s. 168; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2002-2003**, s. 14; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2003-2004**, s. 34.
[463] **Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, s. 2729. Ayrıca bkz. "Yaz Tatillerinde Kur'an Kursuna İzin", **Milliyet**, 29 Mayıs 1999, s. 7.
[464] **Yedinci Beş Yıllık kalkınma Planı (1996-2000) 1998 Yılı Programı Destek Çalışması Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler**, s. 201.

tamamlayan öğrencilerin gidebileceği kesinlik kazanmıştır.[465] 63 STÖ'nün oluşturduğu, '*Eğitim Hakkını Savunma Komitesi*' Başkanı Zeki Sarıhan, 5. sınıfı bitiren öğrencilerin yaz tatillerinde Kur'an kurslarına gidebilme olanağını sağlayacak düzenlemeye gidilmemesini istemiştir. 8 yıllık kesintisiz temel eğitim yasasına ve Danıştay kararlarına aykırı olan ilgili maddenin değiştirilmesi durumunda 8 yıllık kesintisiz eğitimin 5+3 şeklinde kesintili hale dönüşeceği uyarısında bulunmuştur.[466]

Bu konudaki farklı bir yoruma göre ise, 8 yıllık eğitim uygulamasına tüm itirazlara rağmen geçilmesi ile birlikte Kur'an Kursu öğrencilerinin sayısı ve yaş sınırı giderek düşmektedir. Kursların, daha önce 8-15 yaş arasındaki çocuklara hitap ettiği belirtilen yorumda yeni ilköğretim yasası ile yaş aralığının 20-77'ye çıktığı ve kurs öğrencileri profilinin de değiştiği vurgulanmıştır. Kurs öğrencilerinin önemli bir kısmının erkek öğrenci olduğu, yeni okulların henüz mezun vermemesi nedeniyle kız çocuklarının bu durumdan dolayı mağdur oldukları da ileri sürülmüştür.[467]

Aralarında sendikalar, siyasi partiler, STÖ'ler, üniversite öğretim üyelerinin de bulunduğu 70'i aşan demokratik kuruluş, bu konuda ilgilileri uyararak bu kararın Anayasa'ya, ilgili yasalara ve Danıştay kararlarına aykırı olduğunu belirtmişlerdir; ayrıca temel eğitimin delindiğini ileri sürmüşlerdir. Bu eleştiriler karşısında Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, kendisine gelecek bu konuya hassasiyetle yaklaşacağını kamuoyuna duyurmuştur.[468] Kur'an Kursu'ndan her yaşta vatandaşın yararlanmasını istediklerini açıklayan MHP Genel Başkan Yardımcısı Enis Öksüz ise anaokullarından başlayarak din eğitiminin verileceğini, ülkenin hafızsız bırakılmayacağını o nedenle ilköğretimin 4+5 ya da 6+3+3 olarak yeniden düzenlenmesini istediklerini açıklamıştır.[469] Bu tartışmaların ardından Kur'an Kursları haftada üç gün ile sınırlı iken kurs süresi haftada beş güne çıkarılmıştır.[470] Bu gelişmelerle birlikte ilköğretim 5. sınıfını bitiren öğrencilerin, yaz tatillerinde Kur'an Kurslarına gitmelerine olanak sağlayan hukuksal düzenleme de yapılmıştır.[471]

---

[465] "Din eğitimine bir darbe daha", **Yeni Şafak**, 23 Nisan 1999, s. 1.
[466] "8 yıldan ödün verilmemeli", **Cumhuriyet,** 11 Haziran 1999, s. 8. Ayrıca bkz. "Demirel 8 yılı deldi", **Cumhuriyet**, 5 Ağustos 1999, s. 8.
[467] "Kursların kapanma tehlikesi", **Millî Gazete**, 10 Nisan 2000, s. 4.
[468] "Çocukları Demirel kurtarır", **Cumhuriyet**, 2 Ağustos 1999, s. 5.
[469] "MHP'den 4+5 modeli", **Yeni Şafak**, 25 Nisan 1999, s. 1.
[470] "Kur'an Kursu kararı altı ay dayandı", **Milliyet**, 18 Ağustos 2000, s. 3; "Kuran Kursları", **Milliyet**, 14 Aralık 2003, s. 16.
[471] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 2000 Yılı Programı**, s. 24.

BÖLÜM 2
ORTAÖĞRETİM, YÜKSEKÖĞRETİM VE YAŞAM BOYU EĞİTİM POLİTİKALARINDA KADIN

1. Ortaöğretim

1.1. Ortaöğretim Kurumlarının Geliştirilmesine Yönelik Eğitim ve Öğretmen Politikaları

VII. BYKP'de eğitimin hedefi, "*Bilgi çağı insanını yetiştirmek* ve "*Türk millî eğitim sistemini sanayileşmekte olan toplumun ihtiyaçlarına göre revize edecek hale getirmek"*tir. Bu amaca uygun olarak 3308 Sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu ile MTE'nin planlanması ve yürütülmesinde meslek kuruluşları görevlendirilmiştir. Bunun için gerekli yasal düzenlemelerin ivedilikle yapılması planlanmış ancak hayata geçirilememiştir; zira plan doğrultusunda örgün-yaygın, genel-meslekî eğitimin bütünleşmesine doğru gidilmesi amaçlanmış, işyeri-okul bütünlüğünün önemine dikkat çekilerek eğitim sisteminin "*yaşam boyu öğrenme"* yaklaşımı benimsenmişti.[472]

Plan dâhilinde ortaöğretimin, Özel İhtisas Komisyon Raporu (ÖİKR)'de belirlenen amaç ve ilkelere göre ortaöğretim örgün-yaygın, genel meslekî teknik ve çıraklık eğitimini kapsayacak şekilde bir sistem bütünlüğü içinde yeniden düzenlenmesi öngörülmüştür. Raporda yer verilen önerilere göre ortaöğretim kademesindeki genel ve meslekî eğitim kurumları birbirine yakınlaştırılmalı, örgün, yaygın ve çıraklık eğitim kurumları arasındaki yatay ve dikey geçişlerin önündeki engeller kaldırılmalıdır. Raporda üzerinde önemle durulan konulardan biri de genel eğitim de dâhil olmak üzere okul ile iş hayatı arasındaki işbirliğinin daha da geliştirilmesidir. Bu arada öğrencilerin ilgi, istek, yetenekleri göz önünde bulundurularak meslek eğitimine yönelmelerine yardımcı olunmalı, programlar

[472] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Ortaöğretim: Genel Eğitim, Meslek Eğitimi, Teknik Eğitim Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT: 2576-ÖİK: 589, Ankara T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Yayınlar Dairesi Başkanlığı, 2001, s. 27-28.

arasında yatay geçişlere işlerlik kazandırılmalıdır. Bunun için okuldan iş hayatına ve iş hayatından okula geçişlere de kolaylık sağlanmalı, ortaöğretimini tamamlamış gençlerin istihdamına yardımcı olacak ek eğitim fırsatları yaratılmalıdır; ayrıca ortaöğretim, üniversiteye giriş sistemini şekillendirecek bir yapıya da kavuşturulmalıdır. Raporda da belirtildiği üzere ortaöğretimde eğitimin nitelik ve niceliğine ilişkin veriler OECD göstergeleri baz alınarak oluşturulmalıdır.[473]

Raporda yer alan önemli soruna Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, TBMM'nin açılış konuşmasında şu sözlerle dikkat çekmiştir.

> "*Ortaöğretim sistemi gençlere geleceklerini kurabilecekleri donanımı sağlayamamaktadır. Bu kurumlar, yalnızca üniversiteye girebilmek için tek bir erektir. Bu erek, meslek edinme amacının önüne geçmiştir'*'[474]

Bu sorunlar neticesinde ortaöğretimde VII. ve VIII. BYKP'lerde yapısal değişikliklerden söz edilmiştir. Kız çocuklarının daha yoğun olarak içinde bulundukları sekiz yıllık kesintisiz zorunlu eğitim sonucunda ortaöğretimde yeniden bir yapılanmaya gidilmesi zorunluluğu doğmuştur. Devam zorunluluğu olmayan bu kademede, ilköğretime dayalı, en az üç yıllık öğrenim veren genel, meslekî ve teknik öğretim kurumlarının tümünü kapsayan ortaöğretim ilköğretime dâhil edilmiştir. Bu kademinin öğretmenleri, lise ve dengi okullarda görevlendirilmişlerdir.[475]

Söz konusu yeniden yapılanma sonucunda ortaöğretim, temel eğitime dayalı en az üç yıllık öğrenim veren genel, meslekî ve teknik öğretim kurumlarının tümünü kapsar hale getirilmiştir. Temel eğitimini tamamlayan ve ortaöğretime devam etmeye hak kazanan her öğrenci, ortaöğretime devam etme ve ortaöğretimin tüm olanaklarından ilgi ve yetenekleri ölçüsünde yararlanma hakkına sahiptir.[476] Bu kademede yer alan 14-16 yaş grubunun toplam nüfus içindeki oranı DPT verileriyle 1999'da %6,39, 2000'de %6,24, 2001'de %6,08,[477] 2002'de %5,75,[478] 2003'de ise %5,63'dür.[479] Ortaöğretimde okullaşma oranları ise 1999-2000 öğretim yılında %59,4,[480] 2000-2001 öğretim yılında %64,5, 2001-2002 öğretim yılında %70,9,[481]

---

[473] **A.g.r.,** s, 80-83.
[474] **TBMM TD,** Cilt 41, Birleşim 1, 1.10.2000, s. 57.
[475] **Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005,** s. 84.
[476] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 14574, 24 Haziran 1973, s. 3.
[477] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı**, s. 127.
[478] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2002 Yılı Programı Destek Çalışması,** s.186.
[479] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2003 Yılı Programı**, s. 141.
[480] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2201-2005) 2001 Yılı Programı,** s. 132.

2002-2003 öğretim yılında %81 ve 2003-2004 öğretim yılında ise %96,4[482] olarak gerçekleşmiştir.

Bu kademenin temel işlevi çeşitli programlarla öğrencileri mesleğe, yükseköğretime, hayata ve iş ortamına hazırlamaktır;[483] ayrıca tüm öğrencilere asgari düzeyde genel kültür bilgisi vererek, birey ve toplum sorunlarını tanımaları ve çözüm yolları aramalarını sağlamak ana hedeftir. Kısa dönemde diğer bir amaç da, ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmasına katkıda bulunacak bilinç ve güce sahip öğrenciler yetiştirmektir; ayrıca öğrencileri çeşitli programlar ve okullara yetenek ve ilgileri ölçüsünde yükseköğretime, mesleğe, iş hayatına ve hayata hazırlarken toplum ihtiyaçları arasındaki dengenin sağlanması da hedefler arasındadır.[484]

DPT tarafından hazırlanan VII. BYKP'de kısa vadeli olarak belirlenen hedeflerinden birincisi 15, 16 ve 17 yaşındaki gençlerin okullaşma oranlarını %80'e, bu kademedeki kızların okullaşma oranlarını %45'in üzerine çıkartmaktır. Plan dönemi sonuna kadar belirlenen hedefler arasında; ortaöğretimdeki öğrenci sayısının 3.170.000'e ulaşması, bu öğrencilerin 1.744.000'inin genel ortaöğretim, 1.426.000'inin meslekî ve teknik öğretim kurumlarında öğrenim görmesi ve bu kademede sözleşmeli eğitim personelinin istihdamının teşvik edilmesi bulunmaktadır. Söz konusu raporda belirlenen uzun vadeli hedefler ise şunlardır: Gençlerin, iş yaşamlarını yalnızca Türkiye'de değil, tam üyesi olmaya çalışılan AB ülkeleri ve diğer ülkelerde de sürdürebilecek şekilde yetiştirilmesi; genel ve meslekî öğretim ile yaşam boyu öğrenme yaklaşımı çerçevesinde iş dünyasının da katkılarıyla eğitimin herkese ulaşan ve herkes tarafından erişilebilir bir yapıya kavuşturulmasıdır.[485]

Hükümetlerin politikalarını oluştururken göz önünde bulundurdukları önemli unsurlardan biri taraf oldukları uluslararası anlaşmalardan doğan yükümlülükleridir. CEDAW'ın eğitimin yer aldığı 10. maddesinde belirtildiği üzere uluslararası sözleşmelere taraf devletlerin, belirlenen konularda kadın-erkek eşitliği esasına dayanarak eğitimde erkeklerle eşit haklara sahip olmalarını sağlamak amacı ile

---

[481] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2201-2005) 2002 Yılı Programı,** s. 150.
[482] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2201-2005) 2005 Yılı Programı,** s. 184.
[483] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Ortaöğretim: Genel Eğitim. Meslek Eğitimi ve Teknik Eğitim, Özel İhtisas Komisyon Raporu**, s. 41.
[484] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 14574, 24 Haziran 1973, s. 3.
[485] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Ortaöğretim: Genel Eğitim, Meslek Eğitimi, Teknik Eğitim Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, s. 83-84.

kadınlara karşı ayrımı önleyen her türlü önlemi alacakları belirtilmektedir. Bu önlemler; meslek ve sanat yönlendirilmesinde kırsal ve kentsel ayrımı yapılmadan bütün kademelerdeki eğitim kurumlarına girişte ve diploma almada, okul öncesi, genel, teknik, meslekî ve yüksek teknik eğitimde her çeşit meslekî eğitimde eşit şartların sağlanmasıdır; ayrıca kadınların, erkeklerle aynı ders programlarından yararlanmaları, aynı sınıflara katılmaları ve aynı düzeydeki eğitimcilerden eğitim almaları, okul, bina ve malzemesine sahip olmalarının olanaklı hale getirilmesidir.[486]

Bu bağlamda hükümetler, öğrencilerin ortaöğretim kurumlarına yerleştirilmelerinde iki yol izlemektedir. Biri doğrudan başvuru, diğeri de giriş sınavlarıdır. Doğrudan başvuru yoluyla öğrenci alan okullar; genel liseler, ticaret meslek liseleri, endüstri meslek liseleri, kız meslek liseleri, İHL, çok programlı liseler ve MTE merkezleridir. Bu okulların dışındaki liseler ise sınav sonuçlarına göre öğrenci kabul etmektedir.[487] 13 Haziran 1999'da gerçekleştirilen Ortaöğretim Kurumları Öğrenci Seçme Yerleştirme Sınavı (OKÖSYS) sınavına 316.048 öğrenci girmiş, bu öğrencilerden 90.193'ü çeşitli liselere girmeye hak kazanmıştır. Söz konusu sınavla Fen, Anadolu Teknik, Anadolu Meslek ve MEB'ye bağlı Sağlık Meslek Liselerine alınacak öğrenciler belirlenmiştir.[488]

Bu kademede 1999-2000 eğitim-öğretim yılında ilkokul sonrası eğitim kademelerinde kız öğrencilerin okullaşma oranı erkek öğrencilere göre daha düşük olarak gerçekleşmiştir. Eğitim kademelerindeki yükselişe paralel olarak kız öğrenciler için olumsuz olan bu durumun, 1997-1998 eğitim-öğretim yılında 8 yıllık kesintisiz eğitime geçilmesiyle birlikte azalması beklenmiştir. Bu amaçla mevcut kurumların yanı sıra genel ortaöğretim kademesinde toplam 45 olmak üzere; 26 Lise, 5 Fen Lisesi, 9 Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi, 5 Anadolu Öğretmen Lisesi hizmete girmiştir. Ayrıca 91 Çok Programlı Lise ile birlikte, 35 Anadolu Kız Meslek Lisesi, 2 Kız Teknik Lisesi ve 5 Kız Meslek Lisesi, 14 çocuk kulübü olmak üzere 56 Kız Meslek Lisesi açılmıştır. Toplamı 105 olan; 33 Anadolu Teknik Lisesi, 39 Anadolu Meslek Lisesi, 11 Teknik Lise ve 22 Endüstri Meslek Lisesi yıl içinde açılan okullardır. Bunlardan hizmete giren toplam 57 okulun; 25'i Ticaret Meslek Lisesi, 21'i Anadolu Ticaret Meslek Lisesi, 7'si Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi,

[486] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 14574, 24 Haziran 1973, s. 2-3
[487] **Türk Eğitim Sistemi 2007**, **EURDYCE**, s. 127.
[488] "Sınavda türban gerginliği", **Cumhuriyet**, 14 Haziran 1999, s. 7.

2'si Anadolu Aşçılık Meslek Lisesi, 2'si Anadolu İletişim Meslek Lisesidir;[489] ayrıca Anayasa, Medenî Kanun (MK), METK, BYKP ile taraf olduğumuz uluslararası sözleşmelerde de kabul edilen fırsat eşitliğini eğitimde de sağlamak amacıyla ilk ve ortaöğretim kurumlarında verilen eğitimi desteklemek için uzaktan eğitimden de yararlanılmaktadır. Bu eğitim sisteminin içinde Açık Öğretim Lisesi (AÖL), Meslekî Teknik Açık Öğretim Okulu (MTAÖO) yer almaktadır.

1997-1998 eğitim-öğretim yılında okullaşma oranının %56,5 olduğu ortaöğretimde, bu okullara olan yoğun talebin kaynak yetersizliği, kaynakların etkin kullanılamaması ve özel sektör ile işbirliğinin yeterince yapılamaması nedenleriyle VII. BYKP'de yer alan hedeflerin gerisinde kalınmıştır. Bu açıdan ülkenin kalkınmasının, gelişmesinin önemli koşullarından birinin birey eğitiminin, bilimsel ve teknolojik yönden yeterlilik düzeyi ile doğru orantılı olduğu eleştirisi yapılmıştır. Bu nedenle devlet, işçi ve işveren işbirliği yapılarak yetişmiş işgücü ihtiyacı göz önünde bulundurulmak suretiyle, iş yaşamı ile mesleksel eğitim sistemi arasında sağlam bir köprü kurulması gerektiği belirtilmiştir. Sosyal yaşamdaki taraflar arasında kurulacak ilişkilerin, izlenecek sosyal ve ekonomik politikaların saptanmasında toplumsal uzlaşmanın sağlanacağına dikkat çekilmiştir.[490] Bu amaçla MTE'nin ortaöğretim seviyesinde ağırlıklı olarak yeniden yapılandırılması için gerekli çalışmalara başlandığı 2001 yılı UP'de belirtilmiştir. Söz konusu kurumlardaki mevcut kapasitenin optimum kullanılması amacı ile başlatılan "*Tam Gün Tam Yıl Eğitim*" , uygulaması ile 1999-2000 öğretim yılında, meslekî ve teknik okullar ile çıraklık ve halk eğitim merkezlerinde toplam 295.785 öğrenciye eğitim olanağı sağlanmıştır.[491]

Bu kademede yaşanan çeşitli sorunlar nedeniyle yeniden bir yapılanmaya gidilme kararı alınmıştır. 8 yıllık eğitimin başarıyla sürdüğünü belirten Millî Eğitim Bakanı Metin Bostancıoğlu, yapacakları yeni düzenlemeyle liselerin 3 ana grupta toplanacağını duyuruyordu. Buna göre liseler; "G*enel Eğitim Liseleri*", "*Meslek Liseleri*" ve "*İmam Hatip Liseleri*" olarak yeniden yapılandırılacak ve bu kurumlarla dört yıllık ortaöğretime geçilecekti.[492]

---

[489] **2000 Yılında Millî Eğitim**, s. 16.
[490] Tomris Çavdar, "Mesleksel Eğitim, Toplumsal Yatırımdır", **Cumhuriyet**, 4 Ocak 2000, s. 2.
[491] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 24352, 24 Mart 2001, s. 316.
[492] "Ortaöğretime yeniden formül", **Cumhuriyet**, 6 Ağustos 2000, s. 1.

Alınan bu kararlarla dikkatler liselerdeki öğrencilerin başarı durumlarına çekilmekteydi. 2000-2001 eğitim-öğretim yılında ortaöğretimde bulunan 1.006.888 öğrenciden hazırlık ve 9. sınıfında okuyan 248.995'i geçen yıl başarısız olduklarından sınıf tekrarı yapmışlardır. Sınıf tekrarı yapan öğrencilerin 104.010'u kız öğrenciydi.[493] Öğrenci başarısının diğer bir göstergesi olan Ortaöğretim Kurumları Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sınavına (OKÖSYS) 2001'de 553.029 öğrenci girmiş, bu adaylardan 85.588'i Fen ve Anadolu liseleri ile meslek liselerine girmeye hak kazanmıştır. Doğu illerinin başarısız olduğu sınava giren 269.514 kız öğrenciden 48.186'sı, oransal olarak %17,8'i başarılı olmuştur.[494]

Ülkede 76 çeşit ortaöğretim kurumu olduğunu belirten Bostancıoğlu'nun açıkladığı yeni yapıda, aynı liseden yalnız farklı bölümlerden mezun olma olanağı tanınıyordu; ayrıca isteyen öğrenciye farklı iki bölümün derslerini de alma şansı veriliyordu. Bu uygulama AB ülkelerinde olduğu gibi üniversitelerde de hayata geçirilmişti.[495] MEB bu doğrultuda ortaöğretimin yeniden yapılandırılmasını öngören ve eğitim süresi 4 yıl olan "*Ortaöğretim Projesi*" hazırlamıştır. DB'den sağlanan kredilerle derslikler, yeni okulların yapılması ile söz konusu okulların çağın gereklerine uygun olarak araç ve gereçlerle donatılması planlanmıştır.[496] DB'den sağlanan kredinin bir kısmıyla da ortaöğretim okul ve kurumlarına 16.883 adet bilgisayar gönderilmiştir; ayrıca ortaöğretim okullarında 48.471 bilgisayarın eğitim öğretim çalışmalarında kullanıldığı MEB tarafından açıklanmıştır.[497]

Toplumsal uzlaşmanın sağlanamaması durumunda eğitim gibi ülke için yaşamsal bir konuda ortak düşünce geliştirilememektedir. Bu durum, öğrencilere okutulan derslere yansıtılmaktadır. Ortaöğretimde üreme sağlığı konusu, 1997-1998 eğitim-öğretim yılından itibaren konulmuştur. Ortaöğretim 9. sınıfı sağlık bilgisi programı içinde "*Büyüme ve Gelişme, Aile Hayatı ve Planlaması ile Bulaşıcı Hastalıklar ile İlgili Temel İlkeler*" ünitelerinde öğrencilere öğretilmektedir. Ortaöğretim 11. sınıfta ise biyoloji dersinde "*Üreme, Gelişme ve Büyüme*" üniteleri içinde, kız meslek liselerinde 9. sınıfta ve yaygın eğitim programlarında anne ve çocuk sağlığı dersi

[493] "850 bin çocuk sınıfta kaldı", **Cumhuriyet**, 4 Haziran 2001, s. 19.
[494] "Bu çocuklar süper", **Yeni Şafak**, 25 Temmuz 2001, s. 1.
[495] "Ortaöğretime yeniden formül", **Cumhuriyet**, 6 Ağustos 2000, s. 8.
[496] "4 yıllık liseler geliyor", **Millî Gazete**, 12 Kasım 2001, s. 3.
[497] **TBMM TD**, Cilt 50, Birleşim 34, 17.12.2000, s. 243.

içinde konu işlenmektedir.[498] Böyle bir dersin konulması bazı kesimlerin tepkisine neden olmuştur. Millî Gazete'de yer alan haberde; kesintisiz eğitim bahane edilerek Kur'an kurslarının ve İHL'nin kapatıldığı, insanların dini eğitim almalarının engellendiği, buna karşın MEB tarafından seçilen pilot okullarda "*Ergenlik Döneminde Değişim Projesi*" adı altında cinsel eğitim verildiği ileri sürülmekteydi. Bu dersin gençlere yarardan çok zarar getireceği, geleneklere aykırı olduğu eleştirisi yapılmıştır.[499]

Bu kademede STÖ tarafından farklı çalışmalar da yapılmaktaydı. Eğitimde fırsat eşitsizliğinin en çok hissedildiği Türkiye'nin Güneydoğu illerinden Batman'dan ÇYDD Sarıyer Şubesi tarafından konuk edilen 20 Batman Kız Meslek Lisesi son sınıf öğrencisi ve lise mezunu genç kız İstanbul'da bir hafta misafir edildiler. Genç kızlar, Batman'ın en büyük sorununun işsizlik ve eğitim olduğunu belirtmişler, devletten yardım istemişlerdir. Özellikle eğitim sorununa çözüm bulunmasını isteyen öğrenciler, şehirlerinde fakülte bulunmadığını sadece bir MYO olduğunu açıkladılar. Öğretmen sorununa değinen öğrenciler, stajyer öğretmen yerine tecrübeli öğretmen istediklerini bu sayede okur-yazarlık oranının yükseleceğini öne sürdüler.[500]

500.000 nüfuslu Batman ilinin başka bir sorunu olan Fen, Edebiyat ve Veteriner Fakültesi bulunmaması nedeniyle FP Batman milletvekili Alaattin Sever Aydın, söz konusu fakültenin açılmasını talep emiştir. Bu ilde, Teknik Eğitim Fakültesi, iki yıllık Meslek Sağlık Yüksekokulu ve Sağlık Meslek Okulu bulunduğunu açıklayan Aydın'a göre bu okullarda 900'ün üzerinde öğrenci bulunmaktadır. Söz konusu öğrencilerden 102.000 öğrencinin ilköğretimde, 9.000 öğrencinin ortaöğretimde öğrenim gördüğünü söylemiştir. Toplam öğrenci sayısı 111.000 civarında olan ilde, okullaşma oranı %25'tir.[501] Batman özelinde yapılan bu tartışmalar Doğu ve Güneydoğu illerinin çoğunda yaşanmaktaydı.

2000-2001 öğretim-öğretim yılında Eğitim-Sen tarafından açıklanan raporun ortaöğretim kısmı ile ilgili bölümünde, ortaöğretimin "*genel lise*" temelinde düzenlenmesi, meslek liselerinin ise kapatılması gerektiği belirtilmiştir; zira lisede meslek tanıtımı ve yaşamsal beceriler öğretilmesi; ancak lisenin bir meslek eğitim

[498] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 1999 Yılı Programı**, 51.
[499] "Dinsel eğitim yerine cinsel eğitim", **Millî Gazete**, 23 Şubat 2000, s. 3. Ayrıca bkz. "Dersimiz Cinsellik", **Cumhuriyet**, 22 Şubat 2000, s. 1, 19.
[500] "Sevgiden yoksunuz", **Cumhuriyet**, 2 Mart 2000, s. 3.
[501] **TBMM TD**, Cilt 58, Birleşim 76, 29.3.2001, s. 50-51.

kurumu olmaması gerektiği vurgulanmıştır. Öğretmen odaklı sistemin içinde, "*öğretmenin niye öğrettiği, öğrencinin niye öğrendiği bilinmemektedir*" denilen raporda öğrencinin "*bilgi yığılan bir obje*" durumundan çıkarılması önerilmiştir.[502] Buna karşın YÖK tarafından yayınlanan bir rapora göre 1.500.000 düzeyinde bulunan ÖSS'ye başvuran aday sayısı gelecek yıl içinde 2.000.000 sınırını aşacaktır. Bu sorunun kaynağındaysa genel lise öğrencisinin payının oldukça yüksek olduğu düşünülmektedir; zira söz konusu lise mezunu öğrenciler, iş bulmak için gerekli bilgi ve beceriden yoksun olduklarından birçok kez ÖSS'ye girmektedir.[503]

2002-2003 eğitim-öğretim yılında, bu kademedeki sorunların artarak devam etmesi nedeniyle yeni hükümet yeni yapılaşmadan söz etmiştir. Ortaöğretim kademesinde 3.000.000'un üzerinde öğrenci, 150.000'in üzerinde öğretmenin bulunduğu bu kademede okullaşma oranının %76 olduğunu açıklayan AK Parti Ankara Milletvekili Mustafa Said Yazıcıoğlu'na göre ortaöğretimin yeniden yapılandırılması hem MEŞ'lerde tartışılmış hem de BYKP'lerde yer almıştır. MTE'ye talebi düşüren uygulamaların sebebi olarak gösterilen üniversiteye yerleştirme sisteminin değiştirilmesi gerektiğini açıklayan Yazıcıoğlu, meslekî teknik öğretim ile yükseköğretim programlarının bütünlüğü ve devamlılığına dikkat çekmiştir. Yazıcıoğlu ayrıca bu uygulama ile ihtiyaç duyulan ara insan gücü ihtiyacının giderilmesinin de önemine vurgu yapmıştır. Lise mezunlarının telafi eğitimi yoluyla meslekî ortaöğretim diploması almalarını eleştiren Yazıcıoğlu'na göre bu gibi sorunların ciddi bir reformla normalleştirilmesi gerekmektedir. Aynı oturumda, 8 yıllık kesintisiz eğitimin 12 yıla çıkarılmasının zorunluluğuna değinen Nurettin Sözen ise lise öğreniminin 4 yıla çıkarılması gereğini ekonomik kalkınma programının zorunlu kıldığını ifade etmiştir. Ayrıca Sözen'e göre işgücünü sağlamak için ortaöğretim öğrencilerinin üçte ikisinin MTE yönlendirilmesi zorunludur.[504]

Bu kademede yaşanan başka bir gelişme ise Türkiye'nin ilk Sosyal Bilimler Lisesi'nin Ankara'da açılması ve 2003-2004 eğitim-öğretim döneminde öğrenci almasıdır. Ülkenin sosyal bilim uzmanı olduğunu açıklayan Millî Eğitim Bakanı Hüseyin Çelik'e göre bu sorunun çözümü için açılan söz konusu okula sosyolog,

[502] "Eğitim mutlu azınlığa", **Cumhuriyet**, 6 Eylül 2000, s. 20.
[503] "Lise öğrencileri yetersiz", **Cumhuriyet**, 12 Kasım 2001, s. 3.
[504] **TBMM TD**, Cilt 10, Birleşim 56, 26.3.2003, s. 375, 388.

edebiyat uzmanı, siyaset bilimci, hukukçu, iletişim vb. uzmanlar alınarak altyapı oluşturulacaktır.[505]

Ortaöğretim kademesinin öğretmen sorunu da ilköğretimdeki gibi çözümlenememiştir. Bu durum karşısında YÖK, öğretim ihtiyacını karşılamak için eğitim fakültelerini yeniden yapılandırmaya dönük çalışmalar yürütmeye başlamıştır.[506] NKY nedeniyle teknik öğretmenlerle diğer branş öğretmenleri arasında aşırı ders yükü farkı oluşması ile teknik öğretmenlerin 40 saatlik ders yükü öğretmen açığına sebep olmaktadır.[507] Aynı şekilde Türkiye'de mevcut 48 fen lisesinde toplam 313 öğretmene ihtiyaç duyulmaktadır. Bakanlık 2000 yılında 411 öğretmene ihtiyaç olduğunu açıklamasına karşın başvuru yetersizliği nedeniyle öğretmen açığı giderilememiştir.[508]

Bu kademede 1998-1999 öğretim yılında temel eğitimden liseye geçen erkek öğrenci oranı %65,26 iken, kız öğrencilerde bu oran %47,34 olarak gerçekleşmiştir.[509] 8 yıllık kesintisiz eğitime geçildikten sonra ortaöğretim kademesi ile bu kademe içinde yer alan genel liselerden mezun kız öğrenci oranlarına bakıldığında bir artış olduğu görülmektedir. Bu kademede önemli diğer bir gelişme ise, 2001-2002 eğitim-öğretim yılından itibaren meslekî ve teknik liselerden mezun olmayanların da "*telafi eğitimi*" görmek kaydıyla MYO'ya girmelerinin olanaklı hale getirilmesiydi. Böylece genel liseden meslekî ve teknik ortaöğretim kurumlarına geçip mezun olan öğrencilerin sınavsız olarak MYO'ya geçişleri 2002'den itibaren gerçekleştirilmiştir.[510]

Aşağıda yer alan tabloda, 1999-2004 döneminde ortaöğretim kademesinden mezun olan kız öğrenci sayıları verilmektedir.

---

[505] "Sosyal Bilimler Lisesi açılıyor", **Yeni Şafak**, 23 Temmuz 2003, s. 3.
[506] **Sekizinci Beş yıllık Kalkınma Planı Yükseköğretim İhtisas Komisyonu Raporu**, Yayın No. DPT: 2534-ÖİK: 550, T.C. Devlet Plânlama Teşkilatı, Ankara. Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 2000, s. 41.
[507] **2002 Yılı Başında Millî Eğitim**, s. 353.
[508] "Fen Liselerine öğretmen aranıyor", **Hürriyet**, 2 Şubat 2001, s. 1.
[509] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Programı (1996-2000) 2000 Yılı Programı Destek Çalışmaları,** s. 190**.**
[510] **Meslekî ve Teknik Ortaöğretim Kurumlarından Meslek Yüksekokullarına Sınavsız Geçiş**, Ankara, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, T.C. Yükseköğretim Kurulu, 2002, s. 4. Ayrıca bkz. "Düz liseliye de sınavsız geçiş", **Yeni Şafak**, 27 Mayıs 2002, s. 1.

Tablo 26 Ortaöğretimden Mezun Olan Kız Öğrenci Oranları[511]

Öğretim Yılları	Ortaöğretim (%)		Genel Lise (%)	
	Toplam Öğrenci	Kız Öğrenci	Toplam Öğrenci	Kız Öğrenci
1999-2000	37,32	33,48	20,46	19,70
2000-2001	36,62	32,41	19,62	18,95
2001-2002	38,53	34,00	22,47	21,57
2002-2003	40,86	37,34	26,44	26,08
2003-2004	54,86	50.47	36,34	35,40

Millî Eğitim Bakanı Metin Bostancıoğlu'nun ortaöğretim sorunlarını gidermeye yönelik açıklamasına göre genel liseler, fen, yabancı dil ağırlık liseler, Anadolu Liseleri ve Anadolu Öğretmen Liselerinin mezunları üniversiteyi öncelikle kazanmaktadırlar. Bu nedenle, üniversiteye girişte yeni bir değerlendirme kriteri getirilmesi öngörülmektedir.[512] Ortaöğretimde en çok öğrenci bulunduran genel liselerle ilgili sorunlara çözüm getirmek amacıyla 80 adet genel lise binasının tamamlanarak 2000 yılı sonunda 67.000 öğrencilik ilave kapasite yaratılması planlanmıştır.[513] 2001 yılı sonunda ortaöğretimde 24.000 öğrencilik 31 adet öğretim binası tamamlanmıştır.[514] 2002 yılı sonunda ise bu kademede 80 adet okulun tamamlanarak 58.800 ek öğrenci kapasite yaratılması beklenmiş[515] olmasına karşın 36.000 öğrencilik 50 öğretim binası (900 derslik) bitirilmiştir.[516] 2003 yılı sonuna kadar 62 genel lise inşaatının tamamlanarak 44.000 ilave kapasite yaratılması programa alınmış,[517] ancak 24.000 ek öğrenci kapasiteli 34 öğretim binası (600 derslik) bitirilmiştir.[518]

Ortaöğretimde yaşanan sıkıntıların giderilmesi için MEB, ortaöğretimin yeniden yapılandırılmasını öngören ve eğitim süresini 4 yıla çıkaracak olan "*Ortaöğretim Projesi*" hazırlamıştır.[519] Bu projeye, çocukları iki yıl hazırlık okuyan velilerden tepki gelmiştir. Özellikle azınlık okullarında okuyan çocuklar 2 yıl yabancı dil

[511] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2005 Yılı Programı Destek Çalışmaları**, s. 190. (Liseden Mezuniyet yaşı 17 olarak alınmıştır.)
[512] "Meslek liseleri daha önemli", **Cumhuriyet**, 8 Mart 2000, s. 8.
[513] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı**, s. 130.
[514] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2002 Yılı Programı Destek Çalışmaları,** s. 180.
[515] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2002 Yılı Programı,** s. 150.
[516] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2003 Yılı Programı Destek Çalışmaları,** s. 184.
[517] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2003 Yılı Programı,** s. 144.
[518] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2004 Yılı Programı,** s. 145.
[519] "4 yıllık lise geliyor", **Millî Gazete",** 12 Kasım 2001, s. 3.

hazırlık okuduklarından; veliler liselerin 4 yıla çıkarılmasının çocuklarına fayda getirmeyeceğini MEB'e bildirdiler.[520]

Millî Eğitim Bakanı Bostancıoğlu ayrıca özellikle meslekî ve teknik eğitime ağırlık verileceğini, sanayinin insan kaynağı açısından ihtiyacının belirlenerek çocukların buna göre yetiştirileceğini açıklamıştır. Okul sayısı konusunda sorun yaşanmadığını ileri süren Bostancıoğlu, fabrika ve atölyeleri meslek okullarının atölyesi haline getirmek istediklerini ifade etmiştir; ayrıca hiç kimsenin alanında meslekî eğitim almamış eleman çalıştırmaması ve aksi tutumlarda yaptırım uygulanması da öngörülmüştür.[521]

58. Hükümet'in MEB "*Avrupa Dil Gelişimi Dosyası Projesi*" kapsamında her öğrenciye "*dil pasaportu*" verileceği bir çalışma da başlatılmıştır. Ankara ve Antalya'nın pilot bölge olarak seçildiği proje için toplam 30 okulda 500 öğrenciye verilecek dil pasaportunda öğrencinin bildiği diller ve düzeylerinin yer alması planladı. Pilot okullar Anadolu ve Fen Liseleri, Süper Liseler ve Özel Okullar arasından seçildi.[522]

Bu arada Ağustos 2002'de MEB Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın kararı ile ortaöğretim kurumlarında eğitim öğretim süresinin 2003-2004 öğretim yılından itibaren 9. sınıftan başlamak üzere kademeli olarak 4 yıla çıkarılması kararlaştırılmıştı. Bu kararla ders türü ve yükünün azaltılması, öğrencilere programlar arası yatay ve dikey geçiş olanağının yaratılması amaçlanmış, ancak hazırlıkların tamamlanamaması nedeniyle plan 25 Nisan 2003'de Talim ve Terbiye Kurulu kararı ile yürürlükten kaldırılmıştır.[523] 2003 yılı İR'de de hükümetin 2005'e kadar ortaöğretim süresinin 4 yıla çıkarılması konusundaki tedbirleri ortadan kaldırdığına yer verilmiştir.[524]

Ortaöğretim kademesiyle ilgili Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Genel Müdürlüğü tarafından açıklanan raporda; ortaöğretimin başarısızlığı sınıf geçme sisteminin sık sık değiştirilmesi, öğretmen yetersizliği, ikili eğitim, başarısız

[520] "4 yıllık lise projesine tepki", **Cumhuriyet**, 12 Haziran 2001, s. 9.
[521] "Eğitim üretim için olmalı", **Cumhuriyet**, 12 Haziran 2002, s. 9.
[522] "Öğrenciye dil pasaportu", **Cumhuriyet**, 19 Şubat 2003, s. 8.
[523] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2003 Yılı Programı Destek Çalışmaları,** s. 185. Ayrıca bkz. "4 yıllık lise projesi rafa kalkıyor", **Millî Gazete**, 7 Nisan 2003, s. 3.
[524] **Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu,** Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, Ankara, Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği 2011, s. 96.

öğrencileri başarılı kılmak için her yıl yeni hakların verilmesine bağlanmıştır. Raporda konuyla ilgili çözüm önerilerinde bulunulmuştur. Buna göre ortaöğretim kurumlarının amaçlarına göre giriş şartları için yeni esaslar belirlenmeli ve özellikle genel liselere alınacak öğrencilerde belli bir başarı seviyesi aranmalıydı.[525] Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ise ülkede öğretimin olduğunu ancak eğitimin olmadığını belirterek bu işin tamamen özel sektöre bırakılması gerektiğini açıklamıştır.[526] Erdoğan ayrıca düz lise döneminin sona erdirileceğini ve meslek liselerine ağırlık verileceğini duyurmuştur.[527]

1.2. Ulusal ve Uluslararası Proje ve Programlar

1.2.1. Ortaöğretimi Yeniden Yapılandırma Projesi

Ortaöğretimde yaşanan sorunlara çözüm oluşturmak ve bir yol haritası belirlemek için çeşitli ulusal ve uluslararası katkılı projeler geliştirilmiştir. Bu projelerle ortaöğretimde bulunan yaklaşık 30 okul türü ve çeşitliliği yerine, program tür ve çeşitliliği olan ve programlar arası geçişlere izin veren bir ortaöğretim sisteminin gerçekleşmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda öncelikle AB'nin Gençlik ve Eğitim Programlarından sorumlu Ulusal Ajansın Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun ile ilgili çalışmalar sonuçlandırılacaktır. Bunun dışında Türkiye, AB tarafından desteklenen Meslekî Teknik Eğitimin Modernizasyonu Projesi, AB'nin uygun gördüğü Meslekî ve Teknik Eğitimin Güçlendirilmesi Projesi ve "*Socrates, Leonardo* ve *Youth for Europe"* programları ile eğitim alanında AB standartlarına en kısa sürede ulaşmayı hedeflemektedir. Türkiye, AB tarafından yürütülen Socrates Programı'na 2001 Kasım ayından itibaren aktif olarak katılmayı planlamıştır.[528]

1.2.1.1. Meslekî Eğitim ve Öğretim Sistemini Güçlendirme Projesi (MEGEP)

MEGEP programının temel amacı, MEB aracılığı ile meslekî eğitim ve öğretim sisteminin ülkenin ve sanayinin öncelikleri göz önünde bulundurularak yenilenmesi

[525] "Ortaöğretim sınıfta kaldı", **Cumhuriyet** 1 Nisan 2003, s. 6; **T.C. Resmî Gazete,** Sayı 24352, 24 Mart 2001, s. 320.
[526] "Erdoğan: Devleti eğitimden çekelim", **Yeni Şafak**, 22 Temmuz 2003, s. 1.
[527] "Başarılı ve yoksul öğrenciye destek", **Cumhuriyet**, 22 Temmuz 2003, s. 6.
[528] **T.C. Resmî Gazete,** Sayı 24352, 24 Mart 2001, s. 320.

sürecinde destek olmaktır. Programın hayata geçirilmesi için program kaynakları ve uzmanlar tarafından, iş piyasasının taleplerinin ve eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi ve analiz edilmesi için araştırmalar yapılması planlanmıştır.[529]

2001 yılı UP'de açıklandığı gibi AB'ye uyum ve METK için gerekli düzenlemelerin yapılması planlanmıştır. Böylece AB tarafından uygun görülen Meslekî ve Teknik Eğitimin Güçlendirilmesi Projesi ile özel sektörün talep ettiği vasıflı insan gücü yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Aynı zamanda MEB ile özel sektör arasında koordinasyon sağlanarak AB standartlarına yaklaşılması amaçlanmaktadır.[530]

MEGEP ile Türkiye'deki Mesleki Eğitim Öğretim (MEÖ) sisteminin yenilenmesi, meslekî eğitim ve öğretimin ülkenin ihtiyaçlarına ve yerel sanayinin önceliklerine uyumlu hale getirilmesi beklenmektedir. Bu programın amacı ise yeni bir meslekî standartlar ve nitelikler sistemi kurulması için bir MEÖ stratejisi ve politikası geliştirmektir; ayrıca program ile MEÖ sektöründe müfredat, yeni kalite güvencesi ve yönetim sistemi geliştirme çalışmaları planlamaktadır.[531]

Bunun dışında MEGEP ile mesleki ve teknik eğitim sistemini sosyo-ekonomik gereksinimler ve yaşam boyu öğrenme ilkeleri doğrultusunda, ülkenin ihtiyaç duyduğu yüksek nitelikli ve performanslı ara kademe insan gücünü yetiştirmek hedeflenmektedir. Bu hedefe yönelik olarak teknoloji geliştirilmesine ve üretimine yatkın bir MTE sisteminin güçlendirilerek uygulanmasını destekleyen bir proje niteliğindedir. Bu projenin uygulamasıyla 12 yıllık temel eğitim için altyapı oluşturulması, MTE sisteminin AB ülkelerindeki standartlara yükseltilmesi, sosyal ortakların meslekî eğitime etkin biçimde katkı ve katılımının sağlanması, iş yaşamının gereksinimlerine duyarlı yeni, geniş tabanlı programlar geliştirilmesi beklenmektedir.[532]

---

[529] **Avrupa Birliği'nin Türkiye'de Desteklediği Programlar 2003-2004**, s. 59.

[530] **T.C. Resmî Gazete,** Sayı 24352, 24 Mart 2001, s. 320-321. AB sürecine ilişkin çeşitli değerlendirmeler için bkz. "AB, artık icraat bekliyoruz", **Cumhuriyet**, 22 Mart 2001, s. 1,10; "Fogg, UP'nin tartışılmasını istedi", **Cumhuriyet**, 7 Nisan 2001, s. 7; "AB'ye 'evet diyenler arttı", **Cumhuriyet**, 19 Ağustos 2001, s. 8; "İlerleme Raporu yolun yarısı", **Cumhuriyet**, 12 Eylül 2001, s. 11; "AB Komedisi", **Millî Gazete**, 15 Kasım 2001, s. 10

[531] **Avrupa Birliği'nin Türkiye'de Desteklediği Programlar 2004-2005**, Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, y.y., 2005, s. 43.

[532] **Türk Eğitim Sistemi 2007, EURDYCE**, s. 119-120.

Bu kademe için hedeflenenler arasında, yeni meslekî standartlar ve nitelikler sisteminin kurulması amacıyla MEÖ stratejisi ve politikalarının geliştirilmesi yer almaktadır. Finansmanın önemli bir kısmı AB tarafından karşılanacak olan program 2002'de hayata geçirilmiş ve 5 yıl olarak planlanmıştır. MEÖ'nün güçlendirilmesi projesinde MEB, YÖK, Meslekî Eğitim ve Küçük Sanayii Destekleme Vakfı (MEK-SA) ve teknik desteği sağlayacak olan Hollandalı *"DHV Consultans"* yer almıştır.[533] Program, Ankara'da yürütülmüş ve 6 ilde uygulanmaya başlanmıştır.[534] Bu projenin hayata geçirilmesini sağlayan sosyal ortaklar arasında Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), Türkiye İşverenler Sendikası Konfederasyonu (TİSK), Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Hak-İş), DİSK, MEK-SA Vakfı, Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Konfederasyonu (TESK) ve Türkiye Sanayici İşadamları Derneği (TÜSİAD) bulunmaktadır.[535] Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Murat Başesgioğlu, bu programın içeriğinde eczacı kalfalığı, hasta bakım hizmetleri, turizm gibi hayatın her alanını kapsayan meslekî becerileri geliştirmeye yönelik projeler olduğunu açıklamıştır. Başesgioğlu'na göre projelerle verilecek eğitimin sonunda yaklaşık 2.500 katılımcının en az yarısı istihdam olanaklarına kavuşacaktır.[536]

1.2.1.1.1. Leonardo da Vinci Programı

Leonardo da Vinci Programı,[537] AB'nin meslekî eğitim alanında üye devletler tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerini tamamlayan ve destekleyen bir eylem programıdır. Eğitim programları, topluluk politikalarının önemli bir bölümünü kapsamaktadır. Bundan dolayı bu programlar, topluluğa üye ya da aday olan ülkelerin AB politikalarını ve işleyişini tanımasına aracılık etmektedir. Leonardo da

---

[533] **Avrupa Birliği'nin Türkiye'de Desteklediği Programlar 2004-2005**, s. 43.
[534] **Avrupa Birliği'nin Türkiye'de Desteklediği Programlar 2003-2004**, s. 59.
[535] **Türk Millî Eğitim Sistemi 2007, EURDYCE**, s. 119-120.
[536] **Türkiye'de Mesleki Eğitim ve Öğretimin Gelişmesine Destek Olarak Kopenhag Süreci Konulu Uluslararası Seminer**, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2005, s. 13.
[537] 2000'de kabul edilen Lizbon stratejisi ile Avrupa eğitim sistemini bilgi toplumunun gereksinimlerini karşılamaya uygun hale getirmek, Avrupa'nın ekonomisini modernize etmek ve AB üye ülkelerinin dünya pazarlarında rekabet edebilmesini sağlamak hedeflenmiştir. Lizbon stratejisi kapsamında bilimsel araştırma, eğitim ve meslekî eğitim gibi pek çok alan bulunmaktadır. Bu anlamda AB, geliştirdiği eğitim programları içinde meslekî eğitim alanında işbirliğini sağlamak, politikaları ve uygulamaları desteklemek için Leonardo da Vinci Programı'nı geliştirmiştir. (Mustafa Sağlam, Fatma Özüdoğru, Funda Çaray, "Avrupa Birliği Eğitim Politikaları ve Türk Eğitim Sistemi'ne Etkileri**", Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt VIII, Sayı 1, 2011, s. 96.)

Vinci programının ikinci aşaması 2000-2006 yılları arasında uygulamaya konulmuştur.[538]

Program, meslekî eğitimle ilgili her tür kuruluşa açık olup, eğitim kurumları (üniversiteler ve meslek yüksekokulları dâhil), işletmeler veya sosyal ortaklar/yerel otoriteler arasında işbirliğini güçlendirmeye çalışan ortaklıklara özel önem göstermektedir. Bu programın meslekî entegrasyonu kolaylaştırmak, eğitimin niteliklerini ve eğitime erişimi iyileştirmek ve eğitimin yeniliklere katkısını arttırmak amaçlı üç temel hedefi bulunmaktadır. Bu hedefler arasında toplumun bütün düzeylerindeki insanların özellikle gençlerin, yeteneklerini ve ehliyetlerini bu eğitim yoluyla güçlendirmek, istihdamı arttırmak, meslekî entegrasyonu kolaylaştırmak bulunmaktadır; ayrıca teknolojik ve idari değişimi güçlendirmek, adaptasyonu geliştirmek, meslekî eğitimin yaşam boyu süren yeteneğini kazandırmak için bunlara erişimi kolaylaştırmak ve işsizlikle mücadele etmek diğer amaçlardandır. Bu amaç ve hedefler doğrultusunda üniversiteler ve sanayi sektörü (özellikle KOBİ'ler) dâhil meslekî eğitim kurumları arasında işbirliğinin güçlendirilmesi programlanmıştır.[539]

Bu programda belirlenen hedeflere ulaşmak için yapılacak çalışmalar sırasında iki temel nokta üzerinde durulmuştur. Birincisi işgücü piyasasında engelliler dâhil en dezavantajlı konumda bulunanların eğitim almasını kolaylaştıracak uygulamaların geliştirilmesidir. İkincisi ise eğitimde ayrımcılıkla mücadele etmek üzere kadın ve erkeklere eşit fırsatların tanınmasıdır. Türkiye, DPT organizasyonunda meslek okulları öğrencileri ile usta ve çırakları AB ülkelerine göndermeyi plânlamış, bunun için çeşitli kurum ve kuruluşlar projelerini DPT'ye vermeye başlamışlardır. Projenin maliyetinin %75'i AB tarafından karşılanacaktır. [540] Bir kısmı hibe olan desteğin bir kısmı da Türkiye'de Meslekî Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi için kullanılacaktır. Proje, özel sektör ile AB'nin ihtiyaç duyduğu standartlarda ara insan gücü yetiştirilmesini amaçlamaktadır. Bu kapsamda, bölgesel düzeyde oluşturulmuş etkili ve kendini finanse edebilen kamu-özel sektör ortaklığının kurulması planlanmıştır. Bu proje ile 11 ilde bulunan 19 adet meslekî teknik lisede, yüksek istihdam potansiyeline sahip olan otomatik kumanda, elektronik, bilgisayar, uçak

[538] Taylan Uysal, **Türkiye'nin Katıldığı AT Programları 3, Leonardo Da Vinci II**, İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul, Birlik Ofset Basım Yayın Reklamcılık Tic. Ltd. Şti., s. 17.
[539] **Avrupa Birliği'nin Bilim, Araştırma ve Eğitim Politikaları ve Türkiye'nin Uyumu,** Ed. Hürrem Cansevdi, İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul, yy. 2004, s. 42-44.
[540] Taylan Uysal, **a.g.e.,** s. 18.

bakımı ve elektronik soğutma ve havalandırma, ağırlama ve gıda teknolojisi ile iletişim ve bilgi teknolojileri bölümlerinin donanımlarının sağlanması hedeflenmiştir.[541]

2002 İR'de Türkiye'nin bu programlara 2004'e kadar tam olarak katılması için çalışmalarına hız verilmesi önerilmiştir.[542] Son müracaat tarihi 13 Şubat 2004 olarak belirlenmiş olan bu proje ile amaçlanan, AB'ye üye veya aday ülkelerle Türkiye arasında iş alanında standardın yakalanmasıdır. İnsan değişim projesi ile AB ülkelerine ilk olarak usta, çırak veya meslekî eğitim alan öğrenciler gidecek, buna karşılık AB ülkelerinden aynı kapsam içinde Türkiye'ye öğrenci gelecektir. Bu organizasyon DPT bünyesinde Ağustos 2003'te kurulan Ulusal Ajans tarafından yürütülmektedir.[543] Türkiye, eğitim alanındaki AB Topluluk Programları'na katılım konusunda yasal süreci tamamlayarak eğitim programlarına katılımı ile ilgili Mutabakat Zaptını Eylül 2003'de imzalama kararı almıştır.[544] Socrates, Leonardo ve Gençlik ile sekiz program koordinatörlüğü şeklinde örgütlenmiş olan Ulusal Ajans'ta, Leonardo da Vinci Programı altında iki program koordinatörlüğü bulunmaktadır. Bunlar değişim ve dil öğrenimi ile pilot projeler, uluslararası ağlar ve başvuru kaynakları şeklindedir. [545]

Bu kademe için hedeflenenler arasında, yeni meslekî standartlar ve nitelikler sisteminin kurulması amacıyla MEÖ stratejisi ve politikalarının geliştirilmesi yer almaktadır. Finansmanın önemli bir kısmı AB tarafından karşılanacak olan program 2002'de hayata geçirilmiş ve 5 yıl olarak planlanmıştır. MEÖ'nün güçlendirilmesi projesinde MEB, YÖK, MEK-SA ve teknik desteği sağlayacak olan Hollandalı *"DHV Consultans"* yer almıştır. Program, Ankara'da yürütülmüş 6 ilde uygulanmaya başlanmıştır.[546]

---

[541] "MEB, AB Destekli Projeleri Uygulamaya Hazırlanıyor", (Çevrimiçi), www.ab.gov.tr, 1 Eylül 2016.
[542] **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu**, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 2002, s. 90.
[543] Nevzat Demirkol, "Usta ve çırak AB yolunda", **Yeni Şafak**, 29 Aralık 2003, s. 5.
[544] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 24988, 9 Ocak 2003, s. 7.
[545] Taylan Uysal, **a.g.e.,** s. 22.
[546] **Avrupa Birliği'nin Türkiye'de Desteklediği Programlar 2004-2005**, s. 43, 59.

1.2.1.2. Meslekî Eğitim ve Öğretimin Modernizasyonu (MTEM)

Meslekî eğitim ve öğretim reformuna katkı sağlamak için başlatılan MEDA[547] kredisi ile desteklenen reformlardan biri Meslekî ve Teknik Eğitimin Modernizasyonu'dur (MTEM). Programın amacı, bu alandaki reform ihtiyacını göz önünde bulundurarak çağdaş ve etkin hizmet içi öğretmen eğitiminin verilebilmesi için kurumların kapasitelerinin güçlendirilmesidir.[548] Bu program, Meslekî Eğitim ve Öğretimin Güçlendirilmesi programının tamamlayıcısıdır. Söz konusu proje 2000'de imzalanmış olmasına karşın çalışmalara proje kapsamında işlerlik kazandırılamamıştır.[549] Söz konusu program ile modern ve verimli bir öğretmen eğitimi verilebilmesi amacıyla Türk kurumlarının güçlendirilmesi amaçlanmıştır. AK fonlarıyla yürütülen program, meslekî teknik öğretmenin sahip olması gereken yeterliliklerin tanımlanabilmesine dayanmaktadır. Öğretmenlerin önemli roller üstlenebilmelerini sağlamak amacıyla yüksek kalitede hizmet öncesi eğitimine ve uygulanmasına da destek olan program ile orta vadede insan kaynakları için bir ulusal strateji geliştirilmesi de öngörülmektedir.[550] Faaliyetin 5 coğrafi bölgeden seçilecek illerde yapılması planlanmış, illerin seçimi programın başlama tarihiyle belirlenmiştir. Bu çalışmada MEB, YÖK, Üniversiteler, Meslekî ve Teknik Eğitim Fakülteleri ile meslekî teknik öğretim sisteminin sosyal ortakları görev alan kurumlardır. Temmuz 2003'de British Council ile Türkiye arasında teknik destek sözleşmesi imzalanmıştır.[551]

---

[547] Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın en önemli malî aracı olan MEDA(measures to accompany the reforms to economic and social structures in the Mediterrranean non-member ccuntriğes) AB'ye üye olmayan Akdeniz ülkelerindeki ekonomik ve sosyal yapı reformunu desteklemek amacıyla program 1996'da yürürlüğe girmiştir.(Feza Üstünkaya, **Avrupa Birliği'nin Bölgesel Mali Yardım Programı Akdeniz Programı (MEDA) 1995-1999 (Yapısı, İlkeleri ve İşleyişi),** T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü Araştırma ve İnceleme Dizisi, Ankara Hazine Müsteşarlığı Matbaası, 1996, s. 1.)

[548] **Avrupa Birliği'nin Türkiye'de Desteklediği Programlar 2003-2004**, s. 44.

[549] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2003 Yılı Programı Destek Çalışmaları,** s. 186.

[550] **Avrupa Birliği'nin Türkiye'de Desteklediği Programlar 2004-2005**, s. 44-45.

[551] **Avrupa Birliği'nin Türkiye'de Desteklediği Programlar 2003-2004**, s. 62.

1.3. Ortaöğretim Kademesinde Yer Alan Okullar ve Yaşanan Gelişmeler

1.3.1. Genel Liseler

VII. BYKP'nin 1996 yılı programında eğitimin tüm kademelerindeki ortak sorunlar belirtilmiştir. Bunlar; kalabalık sınıflar, eğitim için ayrılan kaynakların ve dersliklerin yetersizliği ve öğretmen açığıdır.[552] Kalkınma planında olduğu gibi MEŞ'lerde de katılımcılar bazı tavsiyelerde bulunmuşlardır. Bunlardan biri XVI. MEŞ'de 8 yıllık kesintisiz eğitime geçilmesi ile birlikte "*Eğitim Reformu*" başlığı altında çalışan XV. Şûra'da, ortaöğretim reformunun da öncelikle hayata geçirilmesi önerisidir. Bu kademedeki sorunların başında okul ve kurum çeşitliliği, kaynakların dağınıklığı ve savurganlığı olduğu açıklanmıştı.[553]

Bu kararlar ve tavsiyeler doğrultusunda 8 yıllık kesintisiz ilköğretime geçilmesi üzerine, ortaokulu olan liselerin ortaokul sınıfları kaldırılmaya başlanmıştır.[554] 2000 yılına kadar, 4306 Sayılı Yasa gereği ilköğretimin 6. sınıflarına yeni kayıt yapılamayacağı için varlıklarının sona erdirilmesi planlanmıştır. Ortaokulları kademeli olarak kapanacak olan kız/erkek meslek liseleri, ticaret ve turizm liseleri ile İHL'nin 1998-1999 öğretim yılında toplam sayısı 3.097 idi. Farklı bakanlıklara bağlı olarak açılan ve meslek edindirmeye yönelik olan 314 Sağlık Meslek Lisesi ve 351 Meslekî Teknik Lise eğitim hayatının içindeydi. Bu okullar ilköğretime dâhil edilmişlerdi. Genel liselerin sayısı ise 1998 öğretim yılında 2.611'e ulaşmıştı.[555]

Genel liselerde DPT verileriyle 1999-2000 öğretim yılında %36,6 olan okullaşma oranının 2000-2001 öğretim yılı sonunda %37'ye çıkması beklenmiş,

---

[552] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 22654, 2 Haziran 1996, s. 20.

[553] Ortaöğretim kademesi, genel liseler (bunlar yabancı dil ağırlıklı liseler, Anadolu Lisesi, Fen Lisesi, Akşam Lisesi, Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi, Anadolu Öğretmen Lisesi, Özel Lise ve Açık Öğretim Lisesi türündedir) ve Meslekî ve Teknik okullar olarak ayrılmaktadır. Meslekî ve Teknik öğretimde çok değişik adlar altında farklı birimlere bağlı kurumlar bulunmaktadır. Bunların bazıları kendi içinde alt meslek dallarına ayrılmış olmasına rağmen doğrudan aynı program aldı altında örgütlenmişlerdir. Bu okullarda örgün eğitim kadar yaygın eğitim de önemlidir. Millî Eğitim Bakanlığı'nın Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü ile diğer bakanlıklar, özel, gönüllü ve meslek kuruluşlarınca açılan eğitim programları ile çalışmalar yürütülmektedir. (**On Altıncı Millî Eğitim Şûrası Ön Komisyon Raporları (Hazırlık Dokümanı)**, s. 25-39.)

[554] Rıfat Okçabol, **Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Ortaöğretim ve Yaygın Eğitim**, Ayrı Basım, Ankara, TÜBÜ Türkiye Bilimler Akademisi, 1999, s. 175.

[555] Ercan Türk, **Türk Eğitim Sistemi, Milli Eğitim Bakanlığında Yapısal Değişmeler**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım Ltd. Şti. 1999, s. 117, 176-177.

ancak bu oran %41,8 olarak gerçekleşmiştir.[556] Bu kademede okullaşma oranı 2001-2002 öğretim yılında %47,4,[557] 2002-2003 öğretim yılında %54,8, 2003-2004 öğretim yılında ise, %66,1 olmuştur.[558] Bu öğretim yılı içinde yapılan OKÖSS'ye giren 600.289 adaydan 108.548'i sınavı asil listeden kazanmış, 40.586 aday sıfır puan almıştır. Bunun yanı sıra sınava giren 292.389 kız öğrencinin %23,5'i başarılı olmuştur. Türkiye'de en başarılı il en Batı'da yer alan Edirne olurken, ülkenin en Doğu'sunda yer alan Hakkâri en başarısız il olmuştur.[559]

Aşağıdaki tablolarda, 1999-2004 dönemi içerisinde ortaöğretim kademesinde yaşanan gelişmeler yer almaktadır.

Tablo 27 Genel Ortaöğretimde Yaşanan Sayısal Gelişmeler[560]

Öğretim Yılları	Okul Sayısı	Toplam Öğrenci Sayısı	Toplam Mezun Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Mezun Kız Öğrenci Sayısı	Toplam Öğretmen Sayısı	Kadın Öğretmen Sayısı
1999-2000	6.000	2.316.350	536.124	962.361	237.686	143.379	58.831
2000-2001	6.291	2.362.653	532.952	979.741	230.422	139.969	56.701
2001-2002	6.367	2.579.819	507.363	1.081.783	227.111	144.884	58.567
2002-2003	6.212	3.023.602	530.259	1.232.900	237.589	137.956	59.408
2003-2004	6.931	3.014.392	451.075	1.284.727	214.882	147.776	63.941
Artış Oranı(%)	**15,51**	**30,13**	**-15,86**	**33,49**	**-9,59**	**3,06**	**8,68**

Genel ortaöğretimde toplam mezun öğrenci sayısı ile mezun kız öğrenci sayısında düşüş yaşanmış, okul, toplam öğrenci, kız öğrenci, toplam öğretmen ve kadın öğretmen sayılarında artış meydana gelmiştir.

Genel ortaöğretim kapsamında olan okulların 2001-2002 eğitim-öğretim yılı verilerine göre %59'unu genel lise, %18'ini özel lise, %16'sını Anadolu Lisesi, %2'sini Fen Lisesi, %4'ünü Anadolu Öğretmen Lisesi ve %1'ini Anadolu Güzel Sanatlar lisesi oluşturmaktadır.[561] 2003-2004 öğretim yılı itibariyle, ortaöğretim çağındaki okullaşma oranlarında bölgesel, toplumsal, kültürel, sosyal, ekonomik gibi

[556] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2003 Yılı Programı**, s. 132, 139.
[557] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2004 Yılı Programı,** s. 142.
[558] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2005 Yılı Programı**, s. 135. Ayrıca bkz. **Çocuklar İçin İlerleme –Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve İlköğretime İlişkin Rapor**, UNICEF Strateji Bilgi Bölümü, Politika Geliştirme ve Planlama Bölümü**,** Tercüme: Sayı 2**,** UNICEF Ankara, 2005, s. 9.
[559] "40 bin 500 öğrenci 'sıfır' çekti", **Cumhuriyet**, 29 Temmuz 2003, s. 1.
[560] **Millî Eğitim İstatistikleri Örgün ve Yaygın Eğitim 2004-2005,** s. 7.
[560] **2002 Yılı Başında Millî Eğitim**, s. 136.
[561] **2002 Yılı Başında Millî Eğitim**, s. 137.

pek çok etkenden dolayı kızların eğitimi istenilen düzeye ulaşamamıştır. Marmara Bölgesi'nde %82,3 toplam okullaşma oranının içindeki kızların oranı %76,5 iken bu oranlar Karadeniz Bölgesi'nde toplam okullaşma oranı %62,1, kızların okullaşma oranı %51,4 ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde toplam okullaşma oranı %42,7, kızların okullaşma oranı ise %28,8 olarak gerçekleşmiştir.[562]

Tablo 28 Ortaöğretimde Resmî Okullardaki Sayısal Gelişmeler[563]

EĞİTİM KURUMLARI	Okul/ Sınıf Sayısı	Toplam Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Toplam Öğretmen Sayısı
	Öğretim Yılları ve Sayılar			
	1999-2000 ve 2003-2004	**1999-2000 ve 2003-2004**	**1999-2000 ve 2003-2004**	**1999-2000 ve 2003-2004**
Lise	1.553-1.626	901.297-1.384.600	407.424-640.345	45.361-59.998
Anadolu Lisesi	411-432	159.467-205.706	72.951-94.081	11.430-13.517
Fen Lisesi	46-61	9.916-13.188	3.039-4.239	668-1.142
Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi	30-51	3.405-7.321	2.407-4.819	391-838
Anadolu Öğretmen Lisesi	86-115	29.598-31.363	14.204-14.663	1.743-2.854
Toplam Okul Sayısı	**2.126-2.285**	**1.103.683-643.178**	**500.025-758.147**	**59.593-78.349**

Tablo 29'da görüldüğü gibi toplam özel okullardaki öğretmen sayısında %17,18 oranında bir düşüş yaşanmıştır. Bu okullarda toplam öğrenci sayısı ile kız öğrenci sayısı ise yakın oranlarda artış göstermiştir.

Tablo 29 Ortaöğretimde Özel Okullardaki Sayısal Gelişmeler[564]

Öğretim Yılları	Okul Sayısı	Toplam Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Toplam Öğretmen Sayısı
1999-2000	446	54.633	24.789	9.243
2000-2001	457	56.603	25.395	8.469
2001-2002	465	72.051	32.394	8.128
2002-2003	342	56.429	25.553	6.318
2003-2004	544	69.299	31.678	7.655
Artış Oranı (%)	**21,97**	**26,84**	**27,79**	**-17,18**

[562] **Avrupa Birliği Vizyonu, Türkiye'de Eğitim ve Özel Okullar**, Ed. İrfan Erdoğan, Türkiye Özel Okullar Birliği Derneği, Neta Matbaacılık, 2006, s, 49.

[563] **2000 Yılında Millî Eğitim**, s. 21; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2003-2004**, s. 143. (Tablodaki okullara Açık Öğretim Lisesi dâhil değildir.)

[564] **2000 Yılında Millî Eğitim**, s. 21; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2001**, s. 147; **2002 Başında Milli Eğitim**, s. 138; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2002-2003**, s. 142; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2003-2004**, s. 144.

1.3.2. Meslekî ve Teknik Eğitim Öğretim Okulları

Dünya'da genel olarak meslekî eğitim "*çıraklık eğitimine dayalı model*", "*okula dayalı model"* ve "*okul ve işletmenin birlikte yer aldığı ikili model*" olarak sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırmanın dışında ayrıca devletin sistem içindeki rolüne göre "*piyasa modeli*", "*okul modeli*" ve "*iş birliği (çıraklık) modeli*" şeklinde modeller bulunmaktadır. Japonya'da uygulanmakta olan piyasa modelinde meslekî eğitim çoğunlukla işletmeler ve özel kesim tarafından yapılmaktadır. Fransa ve İsveç'te uygulanmakta olan okul modelinde ise meslekî eğitime ilişkin düzenlemeler işçi, işveren ve meslek kuruluşlarının katılımıyla devlet tarafından yapılmakta, meslekî eğitim okulda ya da devletin desteği ile özel kesimde gerçekleştirilmektedir. Başta Almanya olmak üzere Batı Avrupa ve Güney Amerika ülkelerinde kullanılan işbirliği veya çifte olarak da adlandırılan sistemde, meslekî eğitimin tüm süreçleri tüm kesimlerin katılımıyla planlanmakta olup, eğitim ise belirli oranda okulda ve iş yerinde gerçekleştirilmektedir.[565]

Türkiye'de 1986'dan sonra İşletmelerde Meslek Eğitimi (İŞME) uygulaması ile eğitimde yeni bir dinamizm getirilerek okul ve iş yaşamı birlikte yürütülmüştür. Bu çalışma ile önemli mesafe kat edilmesine karşın öğrenci yeterliliği, nitelikli öğretmen, uygun programlar vb. sorunlar devam etmektedir. Ortaöğretim sistemi içinde meslekî orta öğretim, ara insan gücü yetiştirmesinden dolayı önemli bir işleve sahiptir. Mevcut sistem içinde genel ve meslekî teknik eğitim ikilemi yaşanmaktadır. Bu soruna çözüm için 15 ve 16. MEŞ'lerle birlik içinde çeşitliliği yansıtacak şekilde alınan kararlar gereği yeni düzenlemeler yapılarak ortaöğretimin parçalı yapıdan kurtarılması gerekmektedir.[566] Bunlarla birlikte çok ciddi niteliksizliğin yanı sıra çalışma yaşamına uyumsuzluk ve istihdamla ilgili yetersizlik söz konusuydu. Bu nedenle "*Orta öğretimin yeniden yapılandırılması*" hedefi ile toplanan XVI. Şûra'nın esas gündemi MTE ağırlıklı olmuştur.[567]

Bu soruna çözüm için VIII. BYKP'de örgün ve yaygın öğretimde MTE'ye ağırlık verileceği ve ortaöğretimde bu okulların payının arttırılacağı belirtilmiştir;

---

[565] Mehmet Taşpınar, Sema Çiçek, "Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Ülkemiz Meslekî Teknik Orta Öğretim Sisteminde Yeniden Yapılanma", **Orta Öğretimde Yeniden Yapılanma Sempozyumu 20-22 Aralık 2004 Bildiriler**, Ankara, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2006, s. 232.
[566] **A.g.b.,** s. 233, 235.
[567] **On Altıncı Milli Eğitim Şûrası, Konuşmalar, Raporlar, Görüşmeler ve Kararlar,** s. 36.

ayrıca üniversitelere giriş sınavlarında genel liseler ile meslekî-teknik lise mezunları arasındaki farklı değerlendirmenin kaldırılması hedeflenmiştir. Piyasanın ihtiyacına yönelik meslekî-teknik lise eğitim programlarının meslek standartlarına dayalı olarak yapılması sağlanarak, çalışma hayatı ile işlevsel birlik oluşturulmak istenmekteydi. Bununla birlikte meslek yüksekokulları ile meslekî-teknik ortaöğretim kurumları arasında program bütünlüğünün oluşturulması da plan kapsamına alınarak nitelikli işgücünün yetiştirilmesi amaçlanmıştır.[568]

MTE gündemi ile toplanan XVI. MEŞ'de yapılan önerilerde AB ile bütünleşme sürecini kolaylaştırıcı nitelikte olmak üzere özellikle istihdamı hazırlayıcı MTE programları ile uluslararası standartlara ulaşmaya olanak veren bir yapılaşma planlamasına ihtiyaç olduğu belirlenmişti. Bu amaçla bazı önerilerde bulunulmuştu. Diğer bir öneri ise meslek eğitimindeki yaklaşımın, istihdam beklentisinin ötesinde bölgesel gereksinimler göz önünde bulundurularak iş gücünü yetiştirmeye yönelik olmasıydı. Bunun için ilköğretimin sekizinci sınıflarında meslekleri tanıma ve yönelmeye ağırlık verilerek, öğrenciye uygun olduğu düşünülen alan konusunda eğitim başarısı da değerlendirmeye dâhil edilerek velisinin bilgisi çerçevesinde tavsiyede bulunulması önerilmekteydi.[569] Bunun yanı sıra 2001 UP'de MTE ile sanayi arasındaki ilişkinin arttırılabilmesi için ilgili kanunlarda düzenlemeler yapılacağına yer verilmiştir.[570]

Şûra kararlarında kadınların iş gücünün, meslek eğitimi yoluyla ekonomiye kazandırılması yönündeki öneriler de dikkat çekmekteydi. Kadının tarımın dışında iş gücünün çeşitli sektörlerde çok düşük olarak temsil edildiğinin gözlemlendiği belirtilerek, ülkenin kalkınmasında kadınların eğitim ve istihdamının büyük öneme sahip olduğu vurgulanmıştır. Bu nedenle öncelikle meslekî eğitim programlarında ve buna dayalı iş alanlarında mevcut işgücünün ekonomiye kazandırılması için üretim içinde kadınların istihdamına ağırlık verilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Kız öğrencilerin MTE programlarına katılmalarını sağlamak ve onları teşvik etmek amacı ile bazı önlemler alınması önerisi kararı da alınmıştı. Farklı sektörlerde, özellikle üstün nitelikli insan gücü ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamak ve kadın işgücünü

[568] **Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005,** s. 83-84.
[569] **On Altıncı Milli Eğitim Şûrası, Konuşmalar, Raporlar, Görüşmeler ve Kararlar,** 119, 123.
[570] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 24352, 24 Mart 2001, s. 318.

arttırmak için kadın eğitiminin geliştirilmesine, kadın işgücü istihdamının arttırılması yönünde özendirici önlemler alınmasına şûra kararlarında yer verilmekteydi.[571]

Bu kararların hayata geçirilebilmesi için yöresel ihtiyaçlara göre kadınlara yönelik hizmet ve üretim alanları belirlenerek bu konuda eğitimin önemine dikkat çekilmişti. Şûra'da, kız çocuklarını ve kadınları ilgilendiren başka birçok öneri sunulmuştur. Bu öneriler arasında ilköğretim sonrası kız çocuklarının eğitim hayatındaki oranını arttırmak amacı ile öğrencilere burs ve iş olanakları sağlanarak meslekî programlara yönlendirilmeleri yer almaktadır; ayrıca, öğrenci velilerine bazı özel teşvikler de getirilerek kız çocuklarının eğitim almalarının sağlanmasına vurgu yapılmıştı. Kadınların meslekî ve teknik üretime özendirilmeleri için yerel yönetimlerle işbirliği yapılarak yöresel ürünlerin yöre pazarlarında satışı konusunda destek olunması önerisinde de bulunulmuştu; ayrıca kadın nüfusun eğitim kurumlarına katılımı konusunda bölgelerarası eşitsizliğin giderilmesi yönünde öneride bulunulmuş ve bu öneri kabul edilmişti.[572]

Diğer bir öneri de Meslekî Teknik Öğretim okullarının öğretmen ihtiyacının Meslekî ve Teknik Eğitim Fakültelerinden giderilmesi yönündeydi. Söz konusu fakültelerdeki mezunlarla mevcut öğretmen açığı karşılanamadığı ve alanların öğretmen ihtiyacı için yakın bölüm mezunları ile ilgili diğer yükseköğretim kurumları mezunlarından yararlanılması önerisinde bulunulmuştu. Bunun için Meslekî Teknik Eğitim Fakültelerinde ders tamamlama yöntemi söz konusuydu. Erkek teknik öğretmenliği, kız teknik öğretmenliği ve ticaret ve turizm öğretmenliği gibi üç kategoriye ayrılmış olan bu kademedeki eğitim fakültelerinin bilim kenti olan yerlerde kurulması önerilmiş ve kabul edilmiştir.[573] Burada amaç özellikle kız teknik öğretmen okullarına erişimi kolaylaştırarak, okulların tercih edilmesini sağlamak ve bu kademedeki öğretmenlik mesleğini cazip hale getirmektir.

METK'de belirtildiği gibi temel eğitimini tamamlayan ve ortaöğretime gitmeye hak kazanan tüm öğrenciler ortaöğretime devam etmek, bu kademenin tüm olanaklarından ilgi, yetenek ve istekleri ölçüsünde yararlanmak hakkına sahiptir[574]. 8 yıllık kesintisiz eğitimin mimarı kabul edilen Hikmet Uluğbay, ortaöğretimde

[571] **On Altıncı Milli Eğitim Şûrası, Konuşmalar, Raporlar, Görüşmeler ve Kararlar,** s. 123-124.
[572] **A.g.e.,** s. 124, 151-152.
[573] **A.g.e.**, s. 298, 303.
[574] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 14574, 24 Haziran 1973, s. 3.

öğrencilerin %65'inin MTE'ye yönlendirilmeleri gerektiğine, alacakları eğitimin küresel rekabet ortamındaki gelişmelerin talep ettiği veya edeceği işgücü potansiyeli göz önünde bulundurulacak şekilde olmasına dikkat çekmiştir.[575] Bu amaçla Türkiye, ekonomik sistemin iş gücü ihtiyacıyla meslekî ve teknik okullar arasındaki kopukluğu giderebilmek amacıyla AB ile 4 Temmuz 2000'de imzalanan MEGEP projesini hayata geçirmiştir.[576]

Çeşitli programların uygulandığı ortaöğretimde, belli bir programa ağırlık veren okullara lise, teknik lise ve tarım meslek lisesi gibi eğitim dallarını belirleyen adlar verilmektedir. Nüfusu az ya da dağınık olan ve MEB tarafından gerekli görülen yerlerde, genel lise ve MTE programlarını bir yönetim altında uygulayan çok programlı liseler kurulabileceği METK'de yer almıştır. Bu kurumların öğrenim süresi uygulanan programın özelliğine göre MEB tarafından tespit edilmektedir. İlköğretimde başlayan yönlendirmede yanılmaları önlemek için muhtemel gelişmeler de göz önünde bulundurulmaktadır; ayrıca ortaöğretimde devam eden yönlendirmenin esasları ile çeşitli programlar ya da ortaöğretim okulları arasında yapılacak olan yatay ve dikey geçiş şartları MEB tarafından düzenlenmektedir. [577]

1997'de METK'nın Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu'nun 10. maddesinde yapılan değişiklik ile eğitime başlama yaşı 13'den 14'e çıkarılmıştır. Kanun'un 6. maddesinde yapılan değişiklik ile ortaöğretim kurumlarına, eğitim programlarının hedeflerine uygun olmak şartıyla hazırlık sınıfları konulabilme olanağı getirilmiştir. 23. madde ile ilköğretimin son ders yılının ikinci yarısında, öğrenciler devam edebilecekleri okulu ve programı ileride yapmak istedikleri mesleğe yönelik olarak seçeceklerdir. Bunu yaparken mesleklerin kendilerine sağlayacağı yaşam standartları konusunda bilgi verebilecek rehberlik servisleri ile birlikte çalışmalar yürütülmesi kabul edilmiştir.[578] MTE okullarının çoğu MEB tarafından yönetilmektedir. Diğer bakanlık ve kurumların da örgütleri için gerekli meslekî ve teknik elemanları yetiştirmek amacı ile açmış olduğu okullar sistem içinde bulunmaktadır.[579]

---

[575] Hikmet Uluğbay, **Risk Altında Bir Ülkenin 2023 Yarışı**, Ankara, ÜPV Danışmanlık ve Yayıncılık Hizmetleri Ltd. Şti., 2003, s. 225.
[576] Mehmet Taşpınar, Sema Çiçek, **a.g.b.,** s. 235.
[577] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 14574, 24 Haziran 1973, s. 3.
[578] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 23084, 18 Ağustos 1997, s. 3.
[579] **İstatistik Göstergeler Statistical Indicators 1923- 2013,** s. 60.

Meslekî ve teknik ortaöğretim kurumları, iş ve meslek alanlarında insan gücü yetiştiren ve öğrencileri yükseköğretime hazırlayan kurumlardır. Bu kademede, "*Erkek Teknik Öğretim Okulları, Kız Teknik Öğretim Okulları, Ticaret ve Turizm Öğretimi Okulları, Din Öğretimi Okulları, Özel Eğitim Okulları, Özel Öğretim Okulları ve Sağlık Eğitimi Okulları*" bulunmaktadır. Kız ve erkek teknik okulları karma eğitim vermekte olup, ülke endüstrisinin ihtiyaç duyduğu iş alanlarına orta kademe teknik insan gücü yetiştirmekte ve yükseköğretime hazırlamaktadır. Kız teknik öğretim okulları, Anadolu Kız Teknik Liseleri, Kız Teknik Liseleri, Anadolu Kız Meslek Liseleri, Kız Meslek Liseleri ile çok programlı liselerden oluşmaktadır. Bu öğretim kurumlarında örgün eğitim içinde 64, yaygın eğitim içinde de yaklaşık 250 program bölgesel özelliklere göre uygulanmaktadır.[580]

Söz konusu okullar, ilköğretim okulundan mezun olan öğrencilerin gittiği ve 4 yıllık eğitim veren kurumlardır. Ortaöğretim kurumlarının 9. sınıf öğrenci olma koşullarını taşıyan öğrencilerin gidebildiği bu okulların temel amacı; öğrencilere bu seviyede ortak kültür vermek, toplumun, kişilerin problemlerini tanıtmak ve çözüm yollarını arattırmak, yurdun ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmasında katkıda bulunacak insan gücü yetiştirmek için teknik alanlarda meslekî formasyon kazandırmak, yükseköğretime ve hayata hazırlayacak programlar oluşturmak ve uygulamaktır. Kız ve erkek teknik ve meslek liselerinden "*teknisyen*" unvanı ile mezun olan öğrenciler alanları ile ilgili işyerlerinde çalışabilme hakkını kazanmaktadır. Ustalık belgesinin yetki ve sorumluluklarını taşıyanlar ise mesleklerinde bağımsız "*İşyeri Açma Belgesi*" ile işyeri açabilmektedir.[581]

1999'da meslekî ve teknik liselerde sağlanan sayısal artışa rağmen, yetersiz kaynak, kaynakların etkin ve verimli kullanılamaması, özel sektör ile yeterli işbirliğine gidilememesi nedenleriyle bu kademede planlanan hedeflerin gerisinde kalınmıştır. Oysa iş piyasasının ihtiyaç duyduğu nitelik ve türde meslekî eğitim programlarının geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi ihtiyacı devam etmektedir. Bütün bu sorunların giderilmesine yönelik MTE alanına öğretmen ve yönetici yetiştirme ve MTE'de finansman konularına çözüm getirmek amacıyla 16. MEŞ düzenlenmiştir.[582]

---

[580] **2000 Yılında Milli Eğitim**, s. 23-24.
[581] **Cumhuriyet Döneminde Türk Millî Eğitim Sistemindeki Gelişmeler (1920-2010),** s. 117, 129.
[582] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 2000 Yılı Programı**, s. 203-204. Ayrıca bkz. "Meslekî eğitimin hali içler acısı", **Millî Gazete**, 21 Ekim 2000, s. 3.

MEŞ tavsiyeleri dikkate alınarak 2000 yılı sonuna kadar çeşitli branşlarda 743 derslik kapasiteli toplam 59 Meslekî Teknik Lise'nin tamamlanarak 30.000 öğrenci kapasiteli derslik yapılması planlanmıştır. MTE'nin ortaöğretim içindeki payının arttırılması hedeflenmesine karşın ÖSYM'de yapılan değişiklik nedeniyle bu okullara olan öğrenci talebinde düşme devam etmiştir.[583] Söz konusu liselerdeki öğrencilerin her ne sebeple olursa olsun resmî ve özel genel liselere nakline izin verilmemiştir. Bu durum karşısında MEB aldığı bir kararla her türlü meslekî ve teknik ortaöğretim kurumlarının hazırlık sınıfında olanlar ile 9.sınıfı tekrar etme durumuna düşen öğrencilere Açık Öğretim Lisesi genel lise programına kayıt olanağı getirmiştir.[584]

Bu kademede çeşitli programları bitiren MTE öğrencilerinin hangi yükseköğretim kurumlarına nasıl girecekleri, giriş şartları MEB ile işbirliği yapılarak YÖK tarafından tespit edilmektedir. İHL ve güzel sanatlar alanlarında METK'de ayrı maddelerle düzenleme yapılmıştır.[585] MTE'de kaynakların yetersiz ve yeterince verimli kullanılmamış olmasından kaynaklanan problemler nedeniyle VII. BYKP, bu alanda hedeflenenin gerisinde kalmıştır. Bu nedenle söz konusu kademe kurumlarıyla çıraklık eğitim merkezlerinde başlatılan "*Tam Gün Tam Yıl Eğitim Projesi Uygulaması*" devam etmektedir. Bu sayede 1998-1999 öğretim yılında 184 okulda 45.000 kız ve erkek öğrenci için ek kapasite yaratılmıştır. Amaçlardan biri de bu kademelerdeki okullara gittikçe azalmaya başlamış olan öğrenci talebinin tersine çevrilmesiydi.[586] Söz konusu programın yürütüldüğü 2000'de 189 okulda 54.529 öğrenci kapasitesine sahip derslik yapılmıştır.[587] Diğer bir amaç ise örgün ve yaygın MTE'nin işgücü piyasası ile işbirliği içinde yürütülmesidir; zira okulda verilen temel bilgi ve becerilerin uygulama kısmının işyerlerine kaydırılması, eğitimin niteliği açısından önem arz etmektedir.[588]

Yurt dışında projelendirilen kredilerin rasyonel kullanılmamasından kaynaklanan problemlerin yanı sıra projelerin yürütülmesinde koordinasyon eksikliği

---

[583] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı Destek Çalışmaları**, s. 207-208. Ayrıca bkz. "Yazık bu çocuklara", **Millî Gazete,** 1 Ağustos 2001, s. 4.
[584] "Meslek lisesi öğrencilerine açıköğretime geçme imkânı", **Millî Gazete**, 13 Haziran 2002, s. 4.
[585] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 14574, 24 Haziran 1973, s. 3.
[586] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 2000 Yılı Programı**, s. 24.
[587] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı Destek Çalışmaları**, s. 208.
[588] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 2000 Yılı Programı Destek Çalışmaları**, s. 205.

nedeniyle nitelikli insan gücünün istihdam edilememesi gibi sorunlar devam etmiştir. Bu kademe mezunlarının, kendi alan veya branşlarına uygun lisans programlarına geçişte yaşanan problemler henüz çözümlenememiştir; ayrıca bu kademe için yurt içi kaynak yetersizliği, mevcut kaynakların etkin kullanılamaması ve özel sektör ile yeterince işbirliği kurulamaması nedeniyle hedeflerde sapmalar olmuştur. [589]

MTE'nin ilkeleri olarak, BYKP, HP'ler ve MEŞ kararlarında yer alan hedef, ilke ve politikalara uygun bir şekilde şunlar belirlenmiştir: İnsan gücü, eğitim ve istihdam ilişkilerinin doğru bir yapıya kavuşturulması; MTE alanında yerel yönetimler, ilgili odalar, STÖ vb. kurumların eğitim yönetimi karar süreçlerine katılım ve katkılarının sağlanması; bunlarla uygulama ve işbirliğine gidilmesi; örgün çıraklık ve yaygın MTE ilgili her bireye, ilgi, istek ve yetenekleri doğrultusunda bilgi, beceri, tutum, davranış ve iş alışkanlıklarının kazandırılması; bu kademedeki eğitim sürecinde teknolojinin etkin ve verimli kullanılarak eğitimin çağdaş, bilimsel ve yüksek nitelikte verilmesi; meslekî eğitim almışların alanlarında istihdamlarının sağlanması; eğitim, üretim ve hizmette uluslararası standartların baz alınması; yaşam boyu öğrenim ve sürekli meslekî eğitimin bireylere benimsetilmesi; MTE ortaöğretim programları ile bu programların devamı niteliğindeki MYO arasındaki programlar arasında bütünlüğün oluşturulması.[590]

Bu ilkeler ışığında yapılan çalışmalarla 2000-2001 eğitim-öğretim yılında 20.000 öğrenci kapasiteli 40 öğretim binası tamamlanmıştır.[591] Bu öğretim yılı içinde ortaöğretimin meslekî ve teknik eğitim ağırlıklı olarak yeniden yapılandırılması ve yükseköğretime geçişin düzenlenmesine ilişkin yasa yürürlüğe girmiştir.[592] Bu yasa ile meslekî teknik orta öğretim ve yükseköğretim programlarının bütünlüğünün devamlılığı esas alınarak, meslekî ve teknik ortaöğretimini bitiren öğrencilere istekleri doğrultusunda bitirdikleri programın devamı niteliğinde veya en yakın programın uygulandığı 2 yıllık MYO'ya sınavsız olarak geçme hakkı getirilmiştir;[593] ayrıca sınavsız olarak MYÖ'ye devam ederek

[589] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı,** s. 131-133.
[590] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 24804, 3 Temmuz 2002, s. 7-9.
[591] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2002 Yılı Programı,** s. 149.
[592] 2547 sayılı yükseköğretim yasası, 3308 sayılı çıraklık ve meslekî eğitim yasası, 4306 sayılı 8 yıllık eğitim ve 3797 sayılı MEB teşkilat yasasında değişiklik yapılmasını öngören 4702 sayılı yasa yürürlüğe girmiştir.(**Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2002 Yılı Programı,** s. 147.)
[593] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2002 Yılı Programı,** s. 147. Ayrıca bkz. Hanifi Binici, Necdet Arı, "Mesleki ve Teknik Eğitimde Arayışlar", **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi,** Cilt 24, Sayı 3, 2004, s. 390-391.

mezun olan öğrencilerin %10'undan az olmamak şartıyla alanlarıyla ilgili lisans programlarına belirlenen kontenjanlara göre dikey geçiş yapmaları da sağlanmıştır;[594] ancak kız meslek liselerinin bazı bölümleri ile Meteoroloji Lisesi mezunları, aynı alanda MYO olmaması nedeniyle sınavsız geçişten yararlanamamışlardır.[595] Yine MTE'ye teşvik amacıyla, TÜBİTAK tarafından tespit edilen uluslararası bilimsel yarışmalarda ödül kazanmış öğrenciler, okudukları alanlarda ÖSYM ile TÜBİTAK'ın ortak olarak belirleyecekleri yükseköğretim kurumlarına sınavsız girebileceklerdir.[596]

Bu gelişmeler ışığında 2001-2002 eğitim-öğretim yılı itibariyle ortaokuldan sonra sınavla girilen meslekî ve teknik liselerin mezunları, yükseköğretime girişte ikinci bir sınavla başka alanlara yönelmektedir; zira MYO'lara giren öğrencilerin ancak yarısı meslekî ve teknik lise mezunu olup geri kalan bölümü ise genel lise kökenli öğrencilerdir. Bu durum genel lise eğitimine göre maliyeti çok yüksek olan meslekî ve teknik lise kaynaklı öğrencilerin sistemin dışında kalmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle MTE'de, ortaöğretim ile yükseköğretim arasında henüz kurulamamış olan ilişkinin kurulması, iki okul tipinde eğitim düzeyi arasında öğretmen, fiziki kapasite ve öğretim elemanı kapasitelerinin ortak kullanılması ve bunun bir program bütünlüğü içinde oluşturulması için Meslekî Eğitim Bölgelerinin (METEB) kurulması ve bu bölgeler içinde faaliyet gösteren sınaî, zirai ve ticari kuruluşların olanaklarının da eğitime açılması için 4702 sayılı yasa 26 Haziran 2001'de yürürlüğe girmiştir.[597]

2002-2003 eğitim-öğretim yılında meslekî ve teknik ortaöğretim kurumlarından mezun olan öğrencilerin, istedikleri takdirde mezun oldukları programın devamı niteliğinde veya buna yakın programların uygulandığı MYO'lara sınavsız yerleştirilmesi başlatılmıştır. Bu yerleştirmelerde öğrenci, öncelikle kendi MTE bölgesi içinde yer alan MYO'lara sonra bölgesi dışındakilere yerleştirilmiştir. Sınavsız geçiş kapsamında devlet, vakıf ve KKTC'deki MYO'lara 196.599 kontenjan ayrılmış ve bu kontenjanlara 193.667 öğrenci kaydedilmiştir; ayrıca sınavsız olarak MYO'ya devam ederek mezun olan öğrencilere %10'dan az

[594] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2002 Yılı Programı**, s. 148.
[595] "Üniversiteye sınavsız geçiş olanağı", **Cumhuriyet**, 13 Ocak 2002, s. 3.
[596] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2002 Yılı Programı**, s. 148; Hanifi Binici, Necdet Arı, **a.g.m.,** s. 391.
[597] **Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu**, T.C. Yükseköğretim Kurulu, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2003, s. 90-91.

olmamak üzere ayrılacak kontenjanlara göre alanlarındaki lisans programlarına dikey geçiş yapma olanağı sağlanmıştır.[598] 59. Hükümet mevcut uygulamadan memnun olmadığını belirterek HP'de yapılacakları açıklamıştır. Buna göre MTE'ye olan talebi azaltmaya neden olan üniversiteye yerleştirme sistemi değiştirilerek MYO'nun meslek standartlarına uyumlu niteliklere sahip insan gücü yetiştirecek şekilde yeniden ele alınacaktır.[599]

2003 yılı İR'de ortaöğretim ile ilgili yapılan diğer değerlendirmede VIII. BYKP ile bu kademedeki okullaşma oranında başarılı olunduğu, ancak genel liselere devam oranının azaltılarak MTE okullarına yönelimi sağlamada yeterince ilerleme kaydedilemediği vurgulanmaktadır. İR'de ortaöğretimde iki temel sorun tespit edilmiştir. Bunlardan biri ortaöğretime öngörülenin üzerinde talep yaşanması, ikincisi ise MTE okullarına yönlendirilen öğrenci sayısının planlanandan daha az olmasıdır. O nedenle Türkiye'nin, orta öğretime yönelik olarak planlanan hedef ve stratejilerini tekrar gözden geçirmesi ve ortaöğretimin yükseköğretim üzerindeki baskısının hafifletilmesi gerekmektedir.[600]

Türkiye, AB fonlarının desteği ile meslek eğitimi için uluslararası standart sınıflandırmayı esas alan standart müfredatı kabul etmiştir. Bu müfredat temel eğitimi ve yaşam boyu eğitimi (örgün ve yaygın eğitim) kapsamaktadır.[601] Hayata geçirilen politikaların ışığında 2004'de LGS'ye 634.787 öğrenci girmiş, Anadolu, Fen, Sosyal Bilimler Liseleriyle çeşitli ortaöğretim kurumlarına 127.375 aday yerleştirilmiştir. 13.581 öğrenci Anadolu Teknik ve Anadolu Meslek Liselerinin bazı bölümlerine mülakatla girmeye hak kazanmıştır. Kız teknik okullarına 11.665 öğrenci yerleştirilmiştir. Kız öğrenciler ÖSS'de olduğu gibi erkek öğrencileri geçmiştir. Sınava giren 309.507 kız öğrenciden %29,19'u bir öğretim kurumuna yerleşmiştir.[602]

Bu bağlamda MEB tarafından açıklanan istatistiklere göre, ortaöğretimde bir dersliğin 30 öğrenciden oluştuğu varsayılarak ihtiyaç duyulan derslik sayısı 12.813'tür. Türkiye genelinde din öğretimi yapan toplam 452 okuldan sadece 1'inde

---

[598] **A.g.e**., s. 91.
[599] **TBMM TD**, Cilt 8, Birleşim 49, 18.3.2003, s. 132.
[600] **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu,** s. 99.
[601] **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2004 Yılı İlerleme Raporu ve Tavsiye Metni**, s. 110.
[602] "İmam hatipler dolacak", **Milliyet**, 29 Temmuz 2004, s. 17.

derslik yetersizliği nedeniyle ikili eğitim yapıldığı açıklanmıştır. 2.178 ortaöğretim okulunun 533'ünde normal eğitim yapılmıştır. Buna karşın İHL'de ikili sistemle okuyan öğrenci sayısı 163 iken, normal öğretimde 84.735 öğrenci olarak belirtilmiştir. [603]

Bu alandaki sorunlardan birine çözüm getirmek amacıyla, VIII. BYKP doğrultusunda hazırlanan 2000 yılı programında belirtildiği gibi ortaöğretimden yükseköğretime geçişteki yığılmaları önlemek için yeniden yapılandırılma söz konusuydu. Burada amaçlanan öğrencileri yükseköğretime, MTE'ye ve hayata yönlendirerek ülkenin ihtiyaç duyduğu insan gücünü yetiştirmektir. Bunun için de istihdama yönelik meslek kazandıracak ve mesleği geliştirecek çıraklık ve MTE'ye öncelik verilmesi planlanmıştır.[604]

Yapılan planlamalara karşın meslek lisesi çıkışlı öğrencilerin temel sorunu devam etmiştir. Söz konusu öğrencilere çok ihtiyaç duyulmasına karşın, bu kademe öğrencilerin yerine bu alanda eğitimi olmayan kişilerin istihdam edilmesine devam edilmiştir. Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı yapan İrfan Erdoğan, meslek lisesi mezunlarının iş bulamama sebebinin söz konusu mezunlara ihtiyaç olmamasından kaynaklanmadığını, yanlış istihdam politikalarının bu durumun nedeni olduğunu ileri sürmüştür. Bu sorunun çözümü için gerekli düzenlemeler yapıldığı takdirde, çok kısa bir zaman içinde meslek liselerinin tercih edilir duruma geleceğini açıklamıştır.[605]

Bu arada 2002'de ortaöğretim meslekî ve teknik eğitim ağırlıklı olarak yeniden yapılandırılmış yükseköğretime geçişte daha rasyonel olabilmek adına "*Meslekî ve Teknik Eğitim Yönetmeliği*" hazırlanarak uygulamaya konulmuştur. Böylece MTE bölgeleri oluşturulması, söz konusu bölgeler kapsamında yer alan meslekî eğitim kurumları arasında işbirliği ve koordinasyon sağlanması öngörülmüştür.[606] Bu öngörü doğrultusunda MYO'ların ve MTEK'nin yer aldığı MTE bölgelerinin oluşturulması amacıyla vakıflara, meslek ve teknik eğitim kurumu açma hakkı da tanınmıştır; ayrıca kanun kapsamına alınan işyerlerinde üretimde verimliliği ve

[603] "Okulların derslik açığı kapatılamıyor", **Cumhuriyet**, 12 Temmuz 2004, s. 8.
[604] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 23883, 21 Kasım 1999, s. 30.
[605] İrfan Erdoğan, **Milli Eğitime Dair,** Ankara, Nobel Yayın Dağıtım Tic. Ltd. Şti., 2010, s. 154.
[606] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2003 Yılı Programı Destek Çalışmaları,** s. 187.

kaliteyi de arttırma amacıyla alanlarında meslekî eğitim almış kişilerin istihdam edilmesi zorunluluğu getirilmiştir.[607]

Yapılan planlamalar ve hayata geçirilen programlarla MTE'nin ortaöğretim içindeki payının arttırılması hedeflenmiş olmasına karşın, ilköğretimde etkili bir yönlendirme sisteminin bulunmaması, bu kademe ile sanayi arasında işbirliğinin yeterince geliştirilmemesi nedeniyle bu okullara talep istenilen düzeyde olmamaktadır. Bu nedenle iş piyasasının ihtiyaç duyduğu nitelik ve türde meslekî eğitim programının geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra MTE'deki kaynak yetersizliği yüzünden, üniversiteye giriş sisteminde yapılan düzenlemeler neticesinde bu kademede hedefler tutturulamamıştır.[608]

Yürütülen politikalar ve yaşanan gelişmeler neticesinde MTE'de DPT'nin verileriyle okullaşma oranları; 1999-2000 öğretim yılında %22,8, 2000-2001 öğretim yılında %22,2,[609] 2001-2002 öğretim yılında %23,6, 2002-2003 öğretim yılında %26,2[610] ve 2003-2004 öğretim yılında ise %30,3 olmuştur.[611] Bu kademede mezuniyet yaşı 17 olarak kabul edildiğinde mezun olan kız öğrencilerin oranı; 1999-2000 öğretim yılında %13,78, 2000-2001'de %13,46, 2001-2002'de 12,43, 2002-2003'de %11,26 ve 2003-2004'de 15,07'dir.[612]

1.3.2.1. Kız ve Erkek Teknik Öğretim Okulları

Meslekî Eğitim Fakültesi'ne bağlı olan Kız Sanat Eğitimi Yüksek Okulu ile Meslekî Yaygın Eğitim Fakültesi 2001'de birleştirilmiştir. Kız teknik öğretimine öğretmen yetiştiren bu okulların, kızların yoğun olarak bulunduğu öğretmenlik programlarında; giyim, seramik, çocuk gelişimi ve eğitimi, okulöncesi, aile ekonomisi ve beslenme, ev yönetimi tekstil ve dokuma, geleneksel Türk el sanatları,

---

[607] **Türkiye Cumhuriyeti AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Program,** Ankara, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2013, s. 306-311.
[608] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2003 Yılı Programı Destek Çalışmaları,** s. 187.
[609] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2002 Yılı Programı**, s. 150.
[610] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2004 Yılı Programı,** s. 145.
[611] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2005 Yılı Programı,** s. 135.
[612] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2005 yılı Programı Destek Çalışmaları**, s. 190.

hazır giyim, giyim endüstrisi, moda tasarımı, grafik, meslekî resim, dekoratif ürünler, nakış ve dekoratif sanatlar öğretmenliği yer almaktadır.[613]

Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü'nün (KSGM) raporunda yer aldığı gibi 2000'de kızların meslekî eğitimi ile ilgili hazırlanan araştırma sonucunda mevcut tek cinse yönelik eğitim anlayışından uzaklaşılması gerektiği ortaya çıkmıştır. Son yıllarda istihdam ve eğitim politikaları kapsamında tartışılan "*toplumsal cinsiyet eşitsizliği sorunu*", kız teknik ve meslek liselerine yeni yaklaşımları beraberinde getirmiştir. Söz konusu okullar, kız çocukların okullaşmasında ve kadınların istihdama katılımında yaşanan sorunların çözümü olarak görülmüştür. [614] Karma eğitimin yapıldığı bu kademede, erkek teknik okullarında erkek öğrenci sayısı kız öğrencilere oranla, kız teknik okullarında ise kız öğrenci sayıları erkek öğrenci sayılarına oranla diğer kademelere göre daha yüksektir. Diğer bir teknik öğretim kurumlarında da kız ve erkek öğrenciler karışık eğitim görmektedir. Bu okullar, Erkek Teknik Öğretim Okulları, Anadolu Teknik Liseleri, Teknik Liseler, Anadolu Meslek Liseleri, Endüstri Meslek Liseleri ve Çok Programlı Liselerden oluşmaktadır.[615]

Aşağıdaki tablolarda bu konuya ilişkin gelişmeler yer almaktadır.

Tablo 30 Kız Teknik Öğretim Okullarında Yaşanan Sayısal Gelişmeler[616]

Öğretim Yılları	Okul Sayısı	Toplam Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Toplam Öğretmen Sayısı
1999-2000	659	100.005	87.318	13.305
2000-2001	621	108.651	94.995	11.852
2001-2002	708	136.288	109.987	13.512
2002-2003	646	166.381	137.143	12.779
2003-2004	694	210.876	173.797	14.534
Artış Oranı (%)	**5,31**	**110,86**	**99,03**	**9,23**

[613] İhsan Sezgin, "Türkiye'de Meslekî ve Teknik Eğitimde Öğretmen Eğitimi" **Meslekî ve Teknik Eğitimde Öğretmen Eğitimi Uluslararası Konferansı 22-23 Ocak 2004**, Ankara, MEGEP, SVET Projeler Koordinasyonu Merkezi Başkanlığı, 2004, s. 299-305.

[614] **Kız Teknik ve Meslek Liseleri Kapsamlı Değerlendirme Notu**, Haz. Fatoş Gökşen vd., Koç Üniversitesi Sosyal Politika Merkezi, İstanbul, y,y., 2011, s. 4, 12.

[615] **Türk Eğitim Sistemi 2007**, **EURDYCE**, s. 125.

[616] **2000 Yılında Millî Eğitim** s. 24; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2001**, s. 148; **2002 Başında Milli Eğitim**, s. 143; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2002-2003**, s. 144; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2003-2004**, s. 145.

Tablo 30'da görüldüğü gibi okul ve toplam öğretmen sayısında önemli artış olmamakla birlikte toplam öğrenci sayısında %110,86, kız öğrenci sayısında ise %99,03 oranında büyük bir artış olmuştur.

Tablo 31 Erkek Teknik Öğretim Okullarında Yaşanan Sayısal Gelişmeler[617]

Öğretim Yılları	Okul Sayısı	Toplam Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Toplam Öğretmen Sayısı
1999-2000	1.196	351.292	36.390	25.705
2000-2001	1.221	382.849	39.388	27.168
2001-2002	1.317	384.164	35.785	28.999
2002-2003	1.239	429.680	45.107	31.197
2003-2004	1.380	491.756	54.005	31.928
Artış Oranı (%)	**15, 38**	**39,98**	**48,40**	**24,20**

Bu kademede toplam öğrenci içerisinde erkek öğrenci oranı kız öğrenci oranına göre çok daha yüksektir. Okul, toplam öğrenci, toplam öğretmen sayısında artışlar kız öğrenci artış oranından daha düşük gerçekleşmiştir.

1.3.2.2. Ticaret ve Turizm Öğretim Okulları

Meslek okulları içinde yer alan ticaret ve turizm öğretim kurumları hizmet sektörüne yöneliktir. Bu okullarda yiyecek içecek, konaklama ve seyahat, eğlence hizmetleri ile lojistik, radyo-TV, gazetecilik, adalet gibi çeşitli sektörlerin pek çok alanda ihtiyaç duyduğu nitelikli insan gücü yetiştirmeye yönelik eğitim verilmektedir. Bu amaçla öğrenciler ticaret, turizm, iletişim, adalet, muhasebe ve finansman, büro yönetimi, pazarlama ve perakende, bilişim teknolojileri gibi dersler görmektedir. Bu alan öğrencileri, 3308 sayılı Meslekî Eğitim Kanunu ile Meslekî ve Teknik Eğitim Yönetmeliği hükümleri gereğince uygulamalı eğitimlerini gerçek iş ve hizmet ortamlarında yapmaktadırlar. 9. sınıfta öğrenciler okumak istedikleri alanları belirlemekte ve 10. sınıftan itibaren bu alanlarda eğitim-öğretim görmeye başlamaktadırlar.[618]

Aşağıdaki tabloda, bu kurumdaki gelişmeler özetlenmektedir.

[617] **2000 Yılında Millî Eğitim,** s. 23; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2001**, s. 148; **2002 Başında Milli Eğitim**, s. 143; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2002-2003,** s. 144; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2003-2004**, s. 145.
[618] **Cumhuriyet Döneminde Türk Millî Eğitim Sistemindeki Gelişmeler (1920-2010),** s. 144.

Tablo 32 Ticaret ve Turizm Öğretim Kurumlarında Yaşanan Sayısal Gelişmeler[619]

Öğretim Yılları	Okul Sayısı	Toplam Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Toplam Öğretmen Sayısı
1999-2000	694	255.346	123.881	12.184
2000-2001	705	265.365	124.952	12.330
2001-2002	809	263.538	120.853	14.987
2002-2003	804	275.873	120.328	14.440
2003-2004	811	290.100	122.176	15.319
Artış Oranı (%)	**16,85**	**13,61**	**-1,37**	**25,73**

Ticaret ve turizm öğretim kurumlarında kız öğrenci sayısında %1,37 oranında düşüş olduğu, okul, toplam öğrenci ve toplam öğretmen sayılarında ise artış olduğu yukarıdaki tabloda görülmektedir.

1.3.2.3. Çok Programlı Liseler

Nüfusu az ve dağınık olan yerleşim yerlerinde genel, meslekî teknik öğretim programlarını bir yönetim altında uygulayan, 4 yıllık ilköğretim üzerine eğitim veren kurumlardan biri de çok programlı liselerdir. Bu kurumlarda, ülkenin ihtiyaçlarına göre eğitim-öğretim verilmekte olup öğrenciler ilgi, yetenek ve istekleri doğrultusunda hayata, iş alanlarına ve yükseköğretime hazırlanmaktadır.[620] Bu kademede resmî okulların yanı sıra özel öğretim kurumları da varlığını sürdürmektedir. Türkiye'de yer alan tüm ortaöğretim kurumları içinde özel öğretim kurumlarının oranı %8, öğrencilerin oranı %3,2, öğretmenlerin oranı da %5,9'dur.[621]

Tablo 33'de görüldüğü üzere çok programlı liselerde öğretmen ve öğrenci sayılarında önemli artışlar söz konusudur.

[619] **2000 Yılında Millî Eğitim,** s. 25; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2001**, s. 149; **2002 Başında Milli Eğitim**, s. 144; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2002-2003,** s. 145; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2003-2004**, s. 146.
[620] **Cumhuriyet Döneminde Türk Millî Eğitim Sistemindeki Gelişmeler (1920-2010)**, s. 145.
[621] **2002 Yılı Başında Milli Eğitim**, s. 137.

Tablo 33 Çok Programlı Liselerde Öğretmen Öğrenci Sayıları[622]

Öğretim Yılları	Okul Sayısı	Toplam Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Toplam Öğretmen Sayısı
1999-2000	157	26.540	-	1.974
2000-2001	155	25.964	9.352	2.019
2001-2002	224	22.024	-	-
2002-2003	233	52.346	20.073	3.325
2003-2004	247	58.589	23.470	3.560
Artış Oranı (%)	**57,32**	**120,75**	**150,96**	**80,34**

1.3.2.4. İşletmelerde Meslek Eğitimi Veren Okullar

Okul-işletme işbirliği kapsamında uygulanan çeşitli projeler ve protokoller ile açılan İŞME okullarının, bulundukları çevrenin ihtiyaçlarına uygun bir şekilde donatılması ve öğrencilerinin belirlenen amaçlar doğrultusunda eğitilmesi temel amaçtır; ayrıca söz konusu okullardan mezun olan gençlerin istihdam edilmesini sağlayan çalışmaların yapılması da diğer önemli amaçlardan biridir. Okul Sanayi Ortaklaşa Eğitim Projesi (OSANOR), Türk Alman Meslekî Eğitim Merkezi (TAMEM), METGE gibi projelere katılan bu okulların görevleri şunlardır: Yörenin eğitim ihtiyacını belirlemek; bu doğrultuda programlar hazırlamak; programları yürütecek öğretmenlere hizmet içi eğitim sağlamak için planlama yapmak ve yürütmek; her türlü eğitim materyali hazırlamak ve eğitimin sağlıklı bir şekilde uygulanmasını sağlamak. Söz konusu işbirliğinde olumlu olduğu kadar olumsuz bazı gelişmeler de yaşanmaktadır. Bu sorunlar şunlardır: Eğitim ve iş hayatı ile ilgili kurumlar arasında koordinasyon ve iletişim eksikliği bulunması; okul ve işletmede sürdürülen eğitim programlarında bütünlük sağlanamaması; bölgesel ve yerel ihtiyaçlara uygun programların geliştirilmesinde ihtiyaç belirleme çalışmalarının yeterince yapılmaması; okulda verilen kavramların yaşamda ve iş hayatında kullanılamaması.[623] Aşağıdaki tabloda, okul ve işletme işbirliği kapsamında yaşanan gelişmeler özetlenmektedir.

[622] **2000 Yılında Millî Eğitim,** s. 26; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2001**, s. 149; **2002 Başında Milli Eğitim**, s. 145; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2002-2003**, s. 145; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2003-2004**, s. 146.

[623] Ayten Ulusoy, "Türkiye Uygulaması",**Eğitim Kurumu-İşletme Diyalogu Uluslararası Konferansı, Panel II**, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Ankara, Yorum Matbaacılık, 2004, s. 28-30. Ayrıca bkz. Tomris Çavdar, "Mesleksel Eğitim, Toplumsal Yatırımdır", **Cumhuriyet**, 4 Ocak 2000, s. 2.

Tablo 34 İşletmelerde Meslek Eğitimi Gören Toplam Öğrenci Sayısı[624]

Öğretim Yılı	Genel Müdürlük Adı	Okul Sayısı	İşletme Sayısı	Usta Öğretici Sayısı	Öğrenci Sayısı
1999-2000	Erkek Teknik	430	19.920	15.972	56.692
2000-2001		458	23.282	19.700	65.910
2001-2002		489	21.283	19.925	53.995
2003-2004			95.818	76.012	71.315
1999-2000	Kız Teknik	254	4.607	1.586	12.833
2000-2001		237	5.439	1.844	14.542
2001-2002		280	5.969	1.772	15.488
2003-2004			21.309	8.215	21.566
1999-2000	Ticaret ve Turizm	550	32.817	27.307	71.079
2000-2001		516	32.773	28.317	72.684
2001-2002		545	30.638	25.112	61.918
2003-2004			65.697	33.735	57.155

1.3.2.5. Din Öğretimi Okulları

Anayasa'da din öğretim ve eğitiminin devletin denetim ve gözetimi altında yapılması hükme bağlanmıştır. Bu amaçla imamlık, hatiplik ve Kur'an kursu öğreticiliği gibi dinî hizmetlerin yerine getirilmesi ile bu kademede görevli yetiştirmek üzere eğitim sistemi içinde kurumlar oluşturulmuştur. MEB tarafından açılan ortaöğretim sistemi içinde, hem mesleğe hem de yükseköğrenime hazırlayıcı programlar uygulayan söz konusu öğretim kurumları; İHL, Anadolu İHL, ÇPL ile AÖL'dir.[625]

Söz konusu kurumlar içinde en çok siyasete konu edilen İHL, ortaöğretim sistemi içinde genel lisenin genel programının yanı sıra meslek dersi öğretim programlarının da yer aldığı okullardır. Tartışmaların yoğunlaşma sebebi 8 yıllık eğitim çerçevesinde 6, 7 ve 8. sınıf öğrenimini ortaöğretim kurumları bünyesinde yapmakta olanlarla çıraklık eğitim merkezindeki öğrencilerin eğitimlerini sürdükleri ortaokullara 1997-1998 eğitim-öğretim yılında öğrenci alınmamasıdır. Dolayısıyla 8

[624] Ayten Ulusoy, **a.g.e**, s. 35.
[625] **2000 Yılında Millî Eğitim**, s. 26.

yıllık kesintisiz eğitime geçildikten sonra imam hatip ortaokullarına da öğrenci alınmamıştır.[626]

Din eğitimi veren okullar içinde bünyesinde en fazla öğrenci bulundurması nedeniyle bütün politikalar İHL üzerinden yapılmaktadır. Kadın din görevlisi olgusunun pek olmadığı Türkiye'de, kız çocuklarının bu okullarda okutulması en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Bu tartışmayı hukuki zemine taşıyan ve kız çocuğunu İHL'ye kaydettirmek isteyen bir velinin hukukî davası sonucunda Danıştay II. Dairesi'nin 14 Aralık 1976 tarihli kararından sonra İHL'ye kız öğrenci alınmaya başlanmıştır.[627] 8 yıllık kesintisiz eğitime geçilmesinden sonra ortaokul bölümlerinin kapatılması ve ÖSS'de alan tercihe ek puan getirilmesi nedeniyle İHL'ye öğrenci talebi azalmıştır. Bu durumun etkisiyle de 2000 yılında son mezunlarını verecek olan bu liselerdeki boşalmanın %80 düzeyinde olması beklenmiştir.[628]

Bu okullarla ilgili her kesimden çeşitli eleştiriler yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir. En çok eleştirilen konulardan biri 1966, 1975-1977, 1980, 1991, 1994 ve 1995 yıllarında siyasiler tarafından belli bir kesimden oy almak amacıyla rekor sayıda İHL açılması ve ülke gereksinimlerinin üstünde din adamı yetiştirilmesidir. 1998-1999 eğitim-öğretim yılında 192.786 öğrencinin öğrenim gördüğü İHL'de, 1999-2000 öğretim yılında öğrenci sayısı 134.224'e düşmüştür. Ortaokula devam eden 16.647 öğrencinin mezun olması ile birlikte 2000-2001 öğretim yılında bu sayının 97.842 olması öngörülmüştür. Böylece öğrenci sayısı düşerken kapanan okul sayısında artış yaşanması beklenmektedir.[629]

8 yıllık kesintisiz ve zorunlu eğitimi 12'ye çıkarmak istediklerini açıklayan Millî Eğitim Bakanı Metin Bostancıoğlu, İHL'ye kız öğrenci alınıp alınmayacağı sorusuna verdiği yanıtta, herkes için verilen eğitimden kız öğrencilerin ayrı düşünülemeyeceğini, Millî Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürü'nün bayan ve İlahiyat Fakültesi'nde (İF) profesör olduğunu belirtmiştir.[630] Bu kişilerin, öğretmen atamalarının yapılmadığı yönündeki eleştirilere yanıt verirken de, 2000-2001 öğretim yılında İF mezunlarından 100 kişinin din kültürü ve ahlak bilgisi ile

[626] **Cumhuriyet Döneminde Türk Millî Eğitim Sistemindeki Gelişmeler (1920-2010)**, s. 160-161.
[627] Ruşen Çakır, İrfan Bozan Balkan Talu, **İmam Hatip Liseleri: Efsaneler Ve Gerçekler**, Yay. Haz. Aycan Akdeniz, Derya Demirler, Jonathan Levack, İstanbul, Tesev Yayınları, 2004, s. 68, 73.
[628] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 14574, 24 Haziran 1973, s. 3-4.
[629] "Kan kaybı sürüyor, öğrencisiz kalan imam hatipler, liselere ve meslek okullarına dönüştürülecek", **Cumhuriyet**, 7 Ocak 2000, s. 6.
[630] "Din eğitimi almış kadınlara ihtiyacımız var", **Millî Gazete**, 2 Kasım 2000, s. 11.

İHL meslek liseleri öğretmenliklerine, aynı okul mezunlarından sınıf öğretmenliği sertifikası bulunan 117 kişinin de sınıf öğretmenliğine atandığını ve böylece toplam atanan öğretmen sayısının 217 olduğunu belirtmiştir.[631]

Bu okullardan İHL, Anadolu İmam Hatip Liseleri ve çok programlı liselerde okuyan öğrenci sayısı 2000-2001 öğretim döneminde 91.620'ye, öğretmen sayısı da %36,5 azalarak 18.702'ye düşmüştür. Bu durumun sebeplerinden biri, söz konusu liselerden genel liselere geçişin yasaklanması ve YÖK kararı ile 1'e indirilen ÖSS sınavında kendi alanları dışında tercih yapan öğrencilerdeki puan kaybıydı. Bu durum İHL'lerin aksine genel liselere talebi arttırmıştır. Öğrenci Yerleştirme sınavının kaldırılmasıyla birlikte lisede okuduğu alan dışında üniversite tercihi yapan adayların Ortaöğretim Başarı Puanının (OÖBP) 0,5 yerine 0,2 ile hesaplanması nedeniyle İHL mezunlarının İF dışında tercihte bulunmaları şansı kalmamıştır.[632]

Hükümet değişikliğinin ardından Millî Eğitim Bakanı Hüseyin Çelik tarafından hazırlanan "*İmam Hatip Liseleri Yönetmeliği Taslağı*" ile İHL'ye genel lise statüsü kazandırılması planlanmış ve söz konusu liselere yaygın eğitim yapma yolu açılmak istenmiştir. Böylece İHL'lerde yetişkinlere yönelik akşam eğitimi uygulanması ve TRT'de yapılmakta olan "*açık lise*" gibi benzeri programlarla milyonlarca kişiye imamlık eğitimi verilmesi planlanmıştır. Buna karşılık, İHL ile genel liseleri aynı konuma getirecek olan söz konusu taslakla "*Öğretim Birliği Yasası*'nın çiğneneceği yorumu yapılmıştır.[633]

Bu konuda TÜSİAD'ın yaptığı açıklamaya göre, kuruluşundan itibaren meslek lisesi olarak tasarlanmış ancak zamanla bu özelliğini kaybetmiş olan İHL'lerin tartışmaların odağından çıkarılarak meslek liseleri statüsüne kavuşturulması gerekmektedir. TÜSİAD söz konusu okulların imam ve hatip ihtiyacını karşılamaya yetecek sayıda eğitime devam etmesi gerektiğini ve bu liselerden mezun olanların arzu ettikleri takdirde kendi alanlarında yükseköğretime devam etmelerinin sağlanması gerektiğini vurgulamıştır; ayrıca geriye kalan İHL'nin meslek lisesi statüsünün kaldırılarak gerekli tedrisat ve müfredat uyumu yapılarak bu liselerin genel lise statüsüne dönüştürülmesi önerisinde bulunmuştur.[634]

---

631 **TBMM TD**, Cilt 43, Birleşim 13, 8.11.2000, s. 325.
632 "Eğitimde reform", **Cumhuriyet**, 1 Mart 2002, s. 7.
633 "Milyonlarca imam", **Cumhuriyet**, 11 Ağustos 2003, s. 1, 8.
634 "TÜSİAD kapatılsın", **Millî Gazete**, 14 Ekim 2003, s. 1, 7.

İmam Hatip Liseleri Mezunları ve Mensupları Derneği (ÖNDER) Genel Başkanı İbrahim Solmaz ise İHL'de hem fen, sosyal alanındaki derslerin hem de din bilgisinin diğer liselerle aynı sürede ve aynı anda verildiğini açıklamıştır. Son yıllarda ailelerin, çocuklarının hem üniversite sınavında başarılı olmasını hem de dini eğitim almasını istediklerini, her iki talebin de ancak İHL ile karşılandığını ileri sürmüştür.[635] Diğer liseler ile müfredatlarının aynı olduğunu teyit eden YÖK Başkanı Kemal Gürüz ise, İHL'ye gerek olmadığını ve söz konusu liselerin genel lise statüsü kapsamına alınması gerektiğini vurgulamıştır.[636] Buna karşılık İbrahim Solmaz, 2003'de İHL kayıtlarında % 120'ye varan artış olduğunu ve bu liseleri kaldırmaya kimsenin gücünün yetmeyeceğini açıklamıştır.[637]

Bu süreçte 59. Hükümet, üniversiteye giriş sınavında uygulanmakta olan farklı katsayı uygulamasını kaldırmak için Meclis'e yasa tasarısı sunmuştur. Oysa meslek lisesi mezunları, sınavsız olarak kendi alanlarında öngörülen MYO bölümlerine yerleşebilmektedir; ayrıca meslek liseliler kendi alanlarında yükseköğretim programına girdikten sonra dikey geçiş yoluyla başka fakültelere de geçebilmektedir. YÖK Üyesi Erdoğan Öznal'ın yaptığı açıklamaya göre düz liselilerin üniversiteye giriş oranı %8,2, teknik liselerin ise %7,3'dür. Genel liselilerin üniversiteye girmekten başka şansları olmadığına dikkat çeken Öznal, bu liselerin meslek liseleriyle karşılaştırıldığında temel sorunun düz liselerde olduğuna dikkat çekmiştir.[638] Hükümetin aldığı kararlar ve uygulamalar sonucunda 2003 yılına göre LGS'de Anadolu İmam Hatip Liselerinde %65,7 oranında artış yaşanmıştır.[639]

İHL öğrencilerinin üniversitelerde seçmeyi düşündükleri programları belirlemeye yönelik araştırmanın sonucuna göre öğrencilerin %32,5'i öğretmenlik programını isterken İF'leri isteyenlerin oranı %18,9 olarak belirlenmiştir. Yine tercih ettikleri meslekler sıralamasında din görevlisi olmayı isteyenlerin oranı %1 iken, öğretmenlik programlarını tercih oranı %47,1, Hukuk %8,7, Siyasal Bilimler %4,8 olarak açıklanmıştır.[640] Bu oranlardan hareketle yeni sınav sistemi ile meslekî ve teknik lise çıkışlı öğrencilerin önünün tıkandığı yolundaki iddiaların doğru olmadığı

[635] "İHL'ler güven veriyor", **Yeni Şafak**, 10 Eylül 2003, s. 1. Ayrıca bkz. "İmam Hatip'liler Cumhurbaşkanı bile olur", **Millî Gazete**, 5 Mayıs 2003, s. 10.
[636] "Gürüz'ün İHL takıntısı", **Yeni Şafak**, 12 Temmuz 2003, s. 3.
[637] "İHL'ye büyük rağbet", **Yeni Şafak**, 10 Kasım 2003, s. 1. Ayrıca bkz. "İmam-Hatip mağdurları kapı kapı imza topluyor", **Millî Gazete**, 17 Kasım 2003, s. 11.
[638] "Temel sorun dururken", **Milliyet**, 11 Mayıs 2003, s. 16.
[639] "İmam hatipler dolacak", **Milliyet,** 29 Temmuz 2004, s. 17.
[640] **Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi**, T.C. Yükseköğretim Kurulu, Meteksan A.Ş. 2007, s. 149.

aksine kendi alanlarında devam eden öğrencilere büyük avantaj getirdiği YÖK tarafından açıklanmıştır.[641]

İHL'nin 1995-1996 eğitim-öğretim döneminde %38,3 olan kız öğrenci oranı, 2000-2001'de %48,8, 2003-2004'de %41,9 olarak gerçekleşmiştir.[642]

Aşağıdaki tablolarda 1999-2004 döneminde İmam Hatip Liseleri'nde yaşanan sayısal gelişmeler özetlenmeye çalışılmaktadır.

Tablo 35 İmam Hatip Liseleri'nde Öğrenci Öğretmen ve Kız Öğrenci Sayısı[643]

Öğretim Yılları	Okul Sayısı	Toplam Öğretmen Sayısı	Toplam Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Toplam Öğrenci İçinde Kız Yüzdesi
1999-2000	504	15.922	134.224	67.448	50,25
2000-2001	500	11.877	91.620	44.714	48,80
2001-2002	458	8.482	71.583	32.864	45,91
2002-2003	450	7.431	64.534	25.547	39,59
2003-2004	452	7.631	84.898	35.562	41,89
Artış Oranı (%)	**-10,31**	**-52,07**	**-36,74**	**-47,27**	

Yukarıdaki tabloda yer aldığı gibi İHL'de okul sayısı, toplam öğretmen sayısı ve kız öğrenci sayısında düşüşler meydana gelmiştir. En büyük düşüş ise kız öğrenci sayısında yaşanmıştır.

Tablo 36 İmam Hatip Liselilerin Bazı Lisans Programlarına Yerleşme Sayıları (1998-2002)[644]

	1998	1999	2000	2001	2002
Öğretmenlik	3.285	315	639	541	433
İlahiyat	1.420	1.324	1.254	917	685
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği	322	669	778	785	603
Hukuk	232	54	96	82	91
Siyasal Bilimler	227	97	149	93	70

[641] **Türk Yüksek Öğretimin Bugünkü Durumu 2000**, T.C. Yükseköğretim Kurulu, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2000, s. 34.
[642] **Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi**, s. 246-247.
[643] **Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi**, s. 246; **2000 Yılında Millî Eğitim,** s. 26; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2001**, s. 150; **2002 Başında Milli Eğitim**, s. 144; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2002-2003**, s. 146; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2003-2004**, s. 147. (Yukarıdaki verilere Açık Öğretim Liseleri dâhil edilmemiştir.)
[644] **Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi**, s. 249.

1.3.2.6. Sağlık Eğitim Kurumları

Sağlık Meslek Liseleri'nde sağlık eğitiminin özel amaçlarına ve Türk Millî Eğitimi'nin genel amaçlarına uygun olarak ortaöğretim seviyesinde eğitim-öğretim yapılmaktadır. Bu liselerde genel kültürün yanı sıra her bölüm için özel mesleki bilgi ve beceri kazandırılan öğrenciler hayata, sağlık alanlarına ve yükseköğrenime hazırlanmaktadır.[645]

Bu okullar, yardımcı sağlık personelinin yetiştirilmesine yönelik açılmış kurumlardır. 1961'de sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılmasına paralel olarak bütün bölümler 4 yıla çıkarılmıştır. Söz konusu liselerde Hemşire, Ebe, Sağlık Memuru, Çevre Sağlığı Laboratuvar, Radyoloji Teknisyeni bölümleri müfredat programları ayrı ayrı hazırlanmıştır Bu okullardan mezun olan öğrenciler özel ve resmî sağlık kurum ve kuruluşlarında hemşire, ebe ve sağlık memuru olarak görev almaktadır.[646]

Söz konusu okullarla ilgili sorunlar uzun dönem devam etmiştir. Bu okullardan biri olan Ergani Kız Sağlık Meslek Lisesi'ne, FP Diyarbakır Milletvekili Osman Aslan, 2000-2001 öğretim yılından itibaren öğrenci alınmamasını eleştirmiş ve bu durumun gerekçesinin açıklanmasını istemiştir. Konu ile ilgili görüş belirten Sağlık Bakanı Osman Durmuş, 1989'dan itibaren eğitim istihdam dengesi ve mesleki eğitimin sağlıklı yürütülebilmesinin önemine değinmiştir. Bu alandaki temel sorun, ihtiyaç olan uygulamalı eğitim alanı ile okul ihtiyaçlarına cevap verecek kapasite göz önünde bulundurulmadan plansız bir şekilde sağlık meslek liselerinin yaygınlaştırılmasıydı. Bu okulların sorunlarına çözüm getirmek amacıyla okulların durumu, 212. "*Yüksek Sağlık Şûrası*" gündemine alınarak kamu ve STÖ tarafından da tartışılmıştı. Şûra'da benimsendiği gibi istenilen seviyede sağlık mesleki eğitimi yürütülmeyen ve mevcut şartlarının iyileştirilmesi mümkün olmayan sağlık meslek liselerine öğrenci kaydedilmeyerek eğitimin daha uygun şartlarla merkezlerde yürütülmesi uygun görülmüştü. Bu çerçevede yürütülen çalışmalar sonucunda Diyarbakır ili Ergani ilçesindeki Sağlık Meslek Lisesi'nin fiziki yapısı ile uygulamalı eğitim olanaklarının yetersizliği nedeniyle kapatılması kararlaştırılmıştı. Aynı şekilde

[645] **Cumhuriyet Döneminde Türk Millî Eğitim Sistemindeki Gelişmeler (1920-2010),** s. 159. Ayrıca bkz. "Dokunduğunu kurutuyor, sağlık meslek liseleri", **Yeni Şafak,** 24 Eylül 2001, s. 1.
[646] **Cumhuriyet Döneminde Türk Millî Eğitim Sistemindeki Gelişmeler (1920-2010**), s. 159.

sağlık meslek eğitimi şartlarını taşımayan 32 okul da bu kapsam içinde değerlendirilmişti.[647]

Bu yapıların dışında MTE bünyesinde farklı bakanlıklar yapısı içinde oluşturulmuş öğretim kurumları da bulunmaktadır. Aşağıda bu durum sayılarla detaylandırılmıştır. Kız öğrencilerin yoğun olduğu bu okullar içinde bir adet Anadolu Sağlık Meslek Lisesi bulunmaktadır.[648] Bu okullarla ilgili MEB tarafından "*Orta Öğretim Kurumları Ödül ve Disiplin Yönetmeliği*" ve sağlık meslek eğitiminin özel amaçları dikkate alınarak ve ödüllendirmeyi ön plana çıkaran yeni bir "*Ödül ve Disiplin Yönetmeliği*" taslağı hazırlanmıştır. Söz konusu yönetmelik eski yönetmeliğe göre daha net, açık ve yoruma meydan bırakmayacak şekilde yeniden düzenlenmiştir.[649] Daha çok kız öğrencilerin bulunduğu sağlık eğitiminde sayısal veriler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 37 Meslekî ve Teknik Ortaöğretimde Sağlık Eğitiminde Yaşanan Sayısal Gelişmeler[650]

Öğretim Yılları	Okul/ Kurum Sayısı	Toplam Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
1999-2000	2	329	286	28
2000-2001	2	117	77	7
2001-2002	3	426	339	39
2002-2003	3	329	291	35
2003-2004	3	622	460	96
Artış Oranı (%)		**89,05**	**60,83**	**242,85**

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi bu okullardaki en büyük sorun öğretmen açığıdır. O nedenle az sayıda bulunan okullara atanan öğretmen sayısı düşük olmasına rağmen oran %242,85 olmuştur. Kız öğrenci sayısındaki artış oranı da %60,83'tür.

Aşağıdaki tabloda ise diğer bakanlıklara bağlı meslek liselerinde yaşanan sayısal gelişmeler özetlenerek verilmektedir.

---

[647] **TBMM TD**, Cilt 43, Birleşim 14, 9 Kasım 2000, s. 437-438.
[648] **Cumhuriyet Döneminde Türk Millî Eğitim Sistemindeki Gelişmeler (1920-2010)**, s.160.
[649] **TBMM TD**, Cilt 71, Birleşim 5, 10.10.2001, s. 327.
[650] **2000 Yılında Millî Eğitim,** s. 23; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2001**, s. 150; **2002 Başında Milli Eğitim**, s. 138; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2002-2003**, s. 146; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2003-2004**, s. 147. Başka bir kaynakta, 2003-2004 eğitim-öğretim döneminde okul sayısı 275, toplam öğrenci sayısı 32.624, öğretmen sayısı ise 4.699 kişi olarak verilmektedir. (**Cumhuriyet Döneminde Türk Millî Eğitim Sistemindeki Gelişmeler (1920-2010)**, s. 159.)

Tablo 38 Diğer Bakanlıklara Bağlı Meslek Liselerinde Bulunan Öğrenci, Öğretmen Sayısı[651]

Öğretim Yılları	Okul/Kurum Sayısı	Toplam Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayası
2000-2001	315	47.694	30.257	6.411
2002-2003	321	36.317	26.360	5.792
2003-2004	303	36.149	26.152	4.264
Artış Oranı (%)	**-3,80**	**-24,20**	**-13,56**	**-33,48**

Yukarıdaki tabloda da yer alan verilere göre diğer bakanlıklar içinde yer alan meslek liselerinde bulunan toplam öğrenci, kız öğrenci ve öğretmen sayılarında düşüşler yaşanmıştır. Kız öğrenci oranındaki düşüş diğer sayılardaki düşüşlere göre daha yüksektir.

1.3.2.7. Özel Eğitim-Öğretim Kurumları

Toplumda çeşitli nedenlerle bireysel ve gelişim özellikleri nedeniyle eğitim yeterlilikleri açısından yaşıtlarından beklenen düzeyden belirli farklılıklar gösteren bireylerin eğitimi özel eğitim okullarında gerçekleştirilmektedir. Birden fazla yetersizliği olan, dil ve konuşma güçlüğü çeken, duygusal ve davranış bozukluğu gösteren, görme, işitme, zihinsel, ortopedik yetersizliği olan, otizmli, özel öğrenme güçlüğü olan, sürekli hastalığı bulunan üstün yetenekli olan bireyler için ilgili kurumlarda programlar hazırlanmaktadır.[652] Bu okullarda zihinsel, ortopedik ve işitme özürlüler eğitim ve öğretimden yararlanmaktadır. İlköğretimi tamamlayan ve 21 yaşından gün almamış zihinsel yetersizliği hafif düzeyde olan bireyler iş okullarına devam edebilmektedir. Bu okullarda akademik bilgi yanında bireylere iş ve meslek eğitimi verilmekte, kendine yetebilen ve üretken kişiler olarak topluma katılımları sağlanmaktadır.[653]

Türkiye'nin bu önemli sorununa uluslararası bir kurum tarafından bir değerlendirmede bulunulmuştur. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) tarafından açıklanan verilere göre Türkiye'de bulunan 7.500.000 özürlü nüfus içerisinde, eğitim çağında olan 2.000.000 kişiden yalnızca %2'si eğitim

[651] **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2001**, s. 146; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2002-2003**, s. 146; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2003-2004**, s. 147.
[652] **Cumhuriyet Döneminde Türk Millî Eğitim Sistemindeki Gelişmeler (1920-2010)**, s. 164, 173.
[653] **Türk Eğitim Sistemi 2007**, **EURDYCE**, s. 148.

olanaklarından faydalanabilmektedir. Söz konusu öğrencilerin eğitiminde, yükseköğretim kurumlarından lisans düzeyinde mezun olmuş uzman ve nitelikli öğretmene ihtiyaç bulunmaktadır. Bu sorunun çözümü için yükseköğretimde öğretmen yetiştirilmesi gerekmektedir. Türkiye'de 5 üniversitede özürlü vatandaşlar için eğitimci yetiştiren ilgili bölümlerde, 1998-1999 öğretim yılı kontenjanı 320 olarak belirlenmişti.[654]

Aşağıdaki tabloda, 1999-2004 döneminde özel eğitimin verildiği meslekî ve teknik ortaöğretim kurumlarında yaşanan sayısal gelişmeler verilmektedir.

Tablo 39 Meslekî ve Teknik Ortaöğretimde Özel Eğitimde Yaşanan Sayısal Gelişmeler[655]

Öğretim Yılları	Okul/Kurum Sayısı	Toplam Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
1999-2000	10	744	211	77
2000-2001	10	866	239	72
2001-2002	11	811	184	56
2002-2003	15	608	146	97
2003-2004	16	1.325	434	182
Artış Oranı (%)	**60**	**78,09**	**105,68**	**136,36**

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, söz konusu okullarda toplam kız öğrenci sayısında %105,68 ve öğretmen sayısı oranında da %136,36 artış gerçekleşmiştir.

1.3.2.8. Özel Meslekî ve Teknik Ortaöğretim Kurumları

Özel öğretim kurumları resmî kurumlarda olduğu gibi ilk ve orta dereceli okulların bağlı olduğu esaslara göre eğitim-öğretim yapmaktadırlar. Millî Eğitim Bakanlığı'na Bağlı "*Özel Öğretim Kurumları Yönetmeliği"*nde yapılan değişiklikle "*Kurum Açma İzni'*nin esasları belirlenmiştir. Bu yönetmelik değişikliğinde söz konusu kurumlarda eğitimin karma olacağı, ancak öğretim programında zorunluluk bulunması halinde yalnızca kız veya erkek öğrenciler için özel kurslar açılabileceği

[654] **Sekizinci Beş Yıllık kalkınma Planı Yükseköğretim Özel İhtisas Komisyonu Raporu,** T.C. Başbakanlık Devlet Plânlama Teşkilatı, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Basın Yayın Genel Müdürlüğü, 2000, s. 30.

[655] **2000 Yılında Millî Eğitim,** s. 28; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2001**, s. 150; **2002 Başında Milli Eğitim**, s. 149; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2002-2003**, s. 146; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2003-2004**, s. 147.

belirtilmiştir. Bu okullar içinde özel Türk okulları, özel azınlık okulları, özel yabancı okullar ile uluslararası özel öğretim kurumları yer almaktadır.[656]

Tablo 40 Özel Meslekî ve Teknik Okullarında Yaşanan Sayısal Gelişmeler[657]

Öğretim Yılları	Okul/Kurum Sayısı	Toplam Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı
1999-2000	24	2.024	655	172
2000-2001	25	1.455	470	130
2001-2002	22	1.085	393	101
2002-2003	11	936	316	57
2003-2004	22	1.164	460	96
Artış Oranı (%)	**-8,33**	**-42,49**	**-29,77**	**-44,18**

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere okul, toplam öğrenci, kız öğrenci ve öğretmen sayılarında düşüşler yaşanmıştır. En çok düşüş toplam öğrenci ve öğretmen sayılarında olmuştur.

1.3.2.9. Açık Öğretim Lisesi ve Mesleki ve Teknik Açık Ortaöğretim Okulu

Ortaöğretimde açık öğretim, birtakım olanaksızlıklar nedeniyle örgün eğitim içinde yer alamayan, örgün eğitim çağını geçiren ve liseye devam ederken açık öğretim lisesine geçmek isteyen öğrenciler için hazırlanmış programlardan oluşmuştur. Diğer yandan meslekî eğitim alamayan, herhangi bir yükseköğretim kurumuna giremeyenlere meslekî bilgi ve beceri kazandırmaya yönelik de eğitim verilmesi hedeflenmiştir.[658]

Millî Eğitim Bakanı Metin Bostancıoğlu, FP Bursa Milletvekili Ahmet Sünnetçioğlu'nun sorusuna verdiği cevapta açıkladığı gibi, yükseköğretime geçerken ÖSS'de yapılan düzenlemeler nedeniyle lise mezunu olan öğrencilere, açık öğretim lisesinde fark dersleri vermek suretiyle alan değiştirme olanağı getirilmiştir. Bu uygulamanın amacı, herhangi bir alandan mezun olan öğrencilerin ÖSS'de yapılan düzenlemelerle uğrayabilecekleri mağduriyetin ortadan kaldırılmasıdır. Bu uygulama

[656] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 23811, 9 Eylül 1999, s. 27.
[657] **2000 Yılında Millî Eğitim,** s. 28; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2001**, s. 150; **2002 Başında Milli Eğitim**, s. 149; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2002-2003**, s. 146; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2003-2004**, s. 147.
[658] **2000 Yılında Millî Eğitim**, s. 36-37.

genel liselerde, Anadolu Liselerinde, Anadolu Öğretmen Liselerinde yabancı dil ağırlıklı liselerde ve fen liselerinde gerçekleştirilmiştir. Meslek liselerinde alan olmadığı için mezunların alan değiştirmesi mümkün olmamıştır.[659] 2000-2001 öğretim yılında açık ortaöğretimde okullaşma oranı %10,5 olmuştur.[660]

Aşağıdaki tabloda, 1999-2004 döneminde, Açık Öğretim Lisesi ve Meslekî ve Teknik Açık Öğretim Okulu'nda yaşanan sayısal gelişmeler özetlenmeye çalışılmaktadır.

Tablo 41 Açık Ortaöğretimde Yaşanan Sayısal Gelişmeler[661]

	1999-2000		**2000-2001**		**2002-2003**		**2003-2004**	
	Toplam	**Kız**	**Toplam**	**Kız**	**Toplam**	**Kız**	**Toplam**	**Kız**
Meslekî ve Teknik Açık Öğretim Okulu	20.280	4.925	77.186	24.031	97.121	34.766	142.194	51.187
Endüstri Meslek Lisesi Programı	12.714	678	40.375	2.433	47.098	2.902	69.749	4.341
Kız Meslek Lisesi Programı	1.746	1.746	11.279	11.166	20.193	20.015	29.575	29.226
Ticaret Meslek Lisesi Programı	4.371	2.063	19.885	7.872	23.264	9.149	30.279	12.310
İmam Hatip Lisesi Programı	1.449	438	5.647	2.560	6.566	2.700	12.591	5.310
Açık Öğretim Lisesi	202.194	72.789	495.814	160.319	562.056	187.333	894.544	309.948

2. Yükseköğretim

Yükseköğretim kurumları ortaöğretime dayalı ve en az 2 yıllık öğrenim veren kurumlardır. 4 Kasım 1981 tarih, 2547 sayılı "*Yüksek Öğretim Kurumları Yasası*" tüm yükseköğretim kurumlarına bağlı birimleri ve bunlarla ilgili faaliyetleri, esasları kapsayan bir yasadır. Amacı, yükseköğretim ile ilgili amaç ve ilkeleri belirleyerek

[659] **TBMM TD**, Cilt 51, Bileşim 39, 3.1.2001. s.575.
[660] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), 2002 Yılı Programı Destek Çalışmaları**, s. 191.
[661] **2000 Yılında Millî Eğitim**, s. 37; **2002 Başında Milli Eğitim,** s. 168; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2002-2003**, s 149; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2003-2004**, s. 34.
[661] **T.C. Resmî Gazete**, 6 Kasım 1981, Sayı 17506, s. 1-2. Ayrıca bkz. **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 20781, 9 Şubat 1991, s. 14-28.

eğitim-öğretim, araştırma, yayım, öğretim elemanları, öğrenciler ve diğer personel ile ilgili düzenlemeleri yapmaktır.[662]

Üniversiteler, çağdaş eğitim-öğretim esaslarını baz alan bir düzen içinde ve ülkenin ihtiyaçlarına uygun olarak, kadınları da kapsayan insan gücü yetiştirmek amacı güden kurumlardır. Bu kurumlar, ortaöğretime dayalı çeşitli düzeylerde eğitim-öğretim vermek, bilimsel araştırma yayın ve danışmanlık yapmak, ülkeye ve insanlığa hizmet etmek amacıyla oluşturulmuştur; ayrıca çeşitli birimlerden oluşan söz konusu kurumlar kamu tüzel kişiliğine sahip devlet veya vakıflar tarafından kurulmaktadır.[663]

Üniversiteler ve bunlara bağlı birimler, devletin gözetimi ve denetimi altında olmasına karşın üniversite yönetim ve denetim organları ile öğretim elemanları YÖK'ün veya üniversitelerin yetkili organlarının dışında hiçbir şekilde görevlerinden alınamamaktadır; zira yükseköğretim kurumlarının kuruluşu, organları ile işleyişi, bunların seçimleri, denetlenmesi, gözetlenmesi, öğretim elemanlarının yetiştirilmesi, yükseköğretime girişleri, devamları ve emeklilikleri, tüm özlük hakları kanun ile düzenlenmiştir. Vakıflar tarafından kurulan yükseköğretim kurumları da malî ve idarî konular dışında, akademik çalışmaları ve öğretim elemanın sağlanması konularında devlet yükseköğretim kurumları için belirlenmiş olan Anayasa'daki hükümlere göre faaliyette bulunmaktadırlar.[664]

Vakıf üniversitelerinin yükseköğretim hayatında yer alması, 1984'de Ankara'da Bilkent Üniversitesi, İstanbul'da Koç Üniversitesi ve Kadir Has Üniversitesi'nin kurulmasıyla başlamıştır. VII. BYKP'nin ilk yılına ait vakıf üniversiteleriyle birlikte toplam üniversite sayısı 57, Yüksekokul sayısı 77, MYO sayısı 407, Enstitü sayısı 224 olarak verilmiştir.[665] 1999'da 21 (3 vakıf üniversitesi henüz faal değildir) vakıf üniversitesi ile birlikte toplam üniversitesi sayısı 74'e yükselmiştir.[666] Aktif 71 üniversite, 556 fakülte, 205 yüksekokul, 474 MYO, 257 enstitü yükseköğretim

[662] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1999 Yılı Programı**, s. 28.
[663] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 17863, 9 Kasım 1982, s. 36-37.
[664] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 17863, 9 Kasım 1982, s. 36.
[665] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 22654, 2 Haziran 1996, s. 21.
[666] Kemal Gürüz, **Dünyada ve Türkiye'de Yükseköğretim Tarihçe ve Bugünkü Sevk ve İdare Sistemleri**, Ankara, Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi ÖSYM Yayınları 2. Baskı, 2003-2004, s. 303.

sisteminin içinde yer almaktadır.[667] 2000'de 21'i vakıf üniversitesi olmak üzere toplam üniversite sayısı 74 olmuştur. Bu üniversitelere bağlı fakülte sayısı 577, yüksekokul sayısı 215, MYO sayısı 403 ve enstitü sayısı 272'ye yükselmiştir.[668]

Söz konusu yükseköğretim kurumlarında 1998-1999'da 59.170 öğretim elemanı görev yapmış iken 1999-2000'de bu sayı 64.169'a yükselmiştir; ancak öğretim elemanlarının sayı ve nitelik yönünden geliştirilmesi gerekmektedir; ayrıca öğrenci sayılarındaki hızlı artış, sayı olarak yetersiz olan öğretim elemanlarının yüklerini de arttırmaktadır. Bu durum söz konusu kişilerin bilimsel araştırmalara ayıracakları zamanlarını kısıtlamakta, bilimsel araştırmaları sayı ve nitelik bakımından yetersiz kılmakta ve üniversite-sanayi iş birliğinin istenilen düzeye çıkmasını engellemektedir.[669] Öğretim elemanları açından diğer önemli bir sorun da, ücretlerin düşük olması nedeniyle bu mesleğe yeterince talep olmaması ve bu alanda önemli bir açık meydana gelmesidir.[670]

Türkiye'nin önemli sanayi kenti olan Kocaeli'nde bulunan ve 1997 depreminde en çok etkilenen Kocaeli Üniversitesi, 8 fakülte, 2 yüksekokul, 10 MYO, 3 enstitü ile 20.000 öğrencisi olan bir kurumdur. Depremde Hukuk Fakültesi, İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü binalarının tamamı yıkılmıştır. Merkez kampüs binaları ile rektörlük binası dâhil ve MYO'ların %25'inde hasar meydana gelmiştir. Üniversite hastanesinde önemli hasar tespit edildiğinden tamamen boşaltılmış, acil ameliyatlar ve ilk müdahaleler prefabrike mekânlarda ve yemekhanede gerçekleştirilmiştir. Rektörlük, 20.000 öğrenciyi mağdur etmemek için ders yılına başlamadan kış mevsimi koşullarına dayanıklı büyük çadırlar kurma kararı almıştır.[671]

Aynı kaderi paylaşan ve Bolu'da bulunan Abant İzzet Baysal Üniversitesi de öğretime çadırda devam etme kararı almıştır. Rektörlükten yapılan açıklamada; acil olarak 500 çadıra, 2.000 öğrenci için yurda ihtiyaç duyulduğu, ayrıca Bolu'da 1.750, Düzce'de 2.500 öğrenciye eğitim verebilmek için prefabrik birimlere ihtiyaçları

---

[667] **21. Yüzyılda Türk Üniversiteleri**, Yükseköğretim Kurulu, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 2000, s. 143.
[668] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı Destek Çalışmaları**, s. 209.
[669] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005), 2001 Yılı Destek Çalışmaları**, s. 209-210.
[670] **TBMM TD,** Cilt 37, Birleşim 119, 26.6.2000, s. 382.
[671] "Çadır üniversitesi kuruluyor", **Cumhuriyet**, 21 Eylül 1999, s. 6.

olduğu ifade edilmiştir; ayrıca 200 öğretim elemanı ve personeli de barınma olanağından yoksun durumdaydı.[672]

Bu durumu daha da derinleştiren diğer gelişmeler ise yükseköğretime olan aşırı talep ve üniversitelerde bir programa girebilen öğrenci sayısındaki düşüştü. 6 Haziran 1999'da yapılması planlanan[673] yükseköğretim sınavında 267.169 adayın üniversiteye girmesi öngörülmüştür. Bunlardan devlet üniversitelerinin örgün lisans programlarına 127.956 kişi, ön lisans programlarına 94.360 kişi, vakıf üniversitelerinin lisans programlarına 11.659 kişi, ön lisans programlarına 4.950 kişi, KKTC'de üniversitelerin lisans programlarına 9.601, ön lisans programlarına 2.110 kişinin yerleşmesi beklenmiştir.[674]

Yükseköğretim sisteminin içinde yer alan üniversiteler, fakülteler, enstitüler, yüksekokullar, MYO, konservatuar ile uygulama ve araştırma merkezlerine her sene binlerce öğrenci girebilmek için mücadele vermektedir. Bu nedenle Türkiye'de ailelerin büyük çoğunluğu maddi ve manevi bütün olanaklarını kullanarak çocuklarını üniversite seçme sınavlarına hazırlamaktadır. Kız ve erkek tüm gençlerin, sanat, spor, vb. faaliyetlerden koparılarak bir yarışa hazırlanması İlhan Tekeli tarafından eleştirilmektedir. Tekeli'ye göre, ülkenin eğitime ayırdığı kaynakların irrasyonel dağılımı, üniversiteye giriş sisteminde adil olmayan yerleştirmeleri lise eğitiminin anlamsızlaşmasına yol açmaktadır. Bu durum, gençlerde psikolojik ve kültürel tahribat yapmaktadır; zira zamanla öğrencilerde bir kabulleniş haline gelen söz konusu durum hayatlarındaki diğer sorunlarla birlikte daha da kronikleşmektedir.[675] Yükseköğretim kurumlarında pek çok kronikleşmiş sorunla mücadele eden 17-20 yaş grubu içinde yer alan öğrencilerin Türkiye nüfusu içindeki oranı DPT verileriyle 1999'da %8,26, 2000'de %8,15,[676] 2001'de %7,92, 2002'de %7,78[677] 2003'de ise %7,63'dür.[678]

[672] "Çadır Üniversite", **Milliyet**, 2 Aralık 1999, s. 23.
[673] "ÖSS bugün yapılıyor", **Milli Gazete**, 6 Haziran 1999, s. 11.
[674] "Sınav bitti bekleme süreci başladı", **Cumhuriyet**, 7 Haziran 1999, s. 1, 3.
[675] İlhan Tekeli, **a.g.e.**, s. 39.
[676] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 2000 Yılı Programı**, s. 188.
[677] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2002 Yılı Programı**, s. 145.
[678] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2005 yılı Programı**, s. 133.

2.1. Yükseköğretimde Hayata Geçirilen AB Eğitim Programları

Türkiye, 30 Ekim 1995'de ortak konsey toplantısında AB eğitim programlarına başvurmuş, ancak Türkiye'nin başvurusu Türkiye'de insan hakları ihlalleri olduğu gerekçesiyle dondurulmuştu. İstanbul ve Ankara'daki Avrupa Öğrencileri Genel Formu (AEGEE) üyesi Türk öğrencilerin yoğun girişimleri sonucunda Socrates, Leonardo da Vinci ve Youth for Europe'a katılma imkânı doğdu.[679] Türkiye-AB ilişkileri çerçevesinde 1 Ocak 2000 tarihinde yenilenmiş olarak başlatılan Socrates II, 31 Aralık 2006'ya kadar geçerli olan ve aday ülke olarak Türkiye'nin de katıldığı 6. Çerçeve Anlaşması programlarındandır.[680] Söz konusu program ile Avrupa'da bütün düzeylerdeki eğitimin, Avrupa dilleri bilgisinin geliştirilmesi, eğitim boyunca hareketliliğe ve işbirliğine destek verilmesi, eğitimde yeniliğin teşvik edilmesi ve tüm eğitim sektörlerinde olanakların arttırılması amaçlanmıştır.[681]

Kadın ve erkek ayrımı yapılmadan hazırlanmış olan programın altında 8 faaliyet alanı bulunmaktadır. Bu faaliyetlerden biri olan "*Okul Eğitimi*"nin (Comenius) hedefleri; uluslararası işbirliğinin canlandırılması ve dil öğrenimini teşvik edilmesi amacıyla Avrupa boyutunun güçlendirilmesi için öğretmen değişiminin gerçekleştirilmesi; okullar arası işbirliğinin sağlanması; okul eğitiminde görev alan personelin hizmet içi eğitiminin gerçekleştirilmesidir. Faaliyetlerden bir diğeri ise Yüksek Öğretim (Erasmus) için belirlenen hedefler arasında AB ülkelerindeki farklı üniversiteler arasında işbirliğinin teşvik edilmesi, öğrenci ve eğitimcilerin Avrupa'da karşılıklı değişiminin desteklenmesi, yükseköğretimin kalitesinin iyileştirilmesi ve Avrupa boyutunun güçlendirilmesidir.[682]

Avrupa Parlamentosu Kültür, Eğitim, Gençlik, Medya ve Spor Komitesi tarafından yürütülen AB eğitim programlarından Socrates 1995-1999 arasında 1.aşaması işletilmek üzere kurulmuştur. Program; kadın-erkek tüm üniversite öğrencileri, öğretim üyeleri, öğretmenler ve eğitimle ilgili yöneticilerin uluslararası hareketliliğini desteklemektedir; ayrıca bilgi iletişim teknolojisinin eğitimde

---

[679] "Eğitimde AB yoluna giriyoruz", **Cumhuriyet**, 27 Ocak 2000, s. 3.

[680] Elif Ülkü Arslan, **Türkiye'nin Katıldığı Avrupa Topluluğu Programları 2, Socrates II Programı**, İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul, Birlik Ofset Basım Yayın Reklamcılık Tic. Ltd. Şti.,2004, s. 4.

[681] **Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Süreci, Avrupa Birliği'nin Bilim, Araştırma ve Eğitim Politikaları ve Türkiye'nin Uyumu**, s. 50.

[682] Ali Alper Akyüz, vd., **Eğitim İşbirliğinde Avrupa Boyutu Socrates ve Türkiye-Uygulamalar ve Öneriler**, İstanbul Avrupa Gençlik Forumu Derneği, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Matbaası, 1999, s. 27-28.

kullanımı hakkındaki projeleri ile dil öğretimi ve kültürlerarası eğitimi öngören uluslararası projeler ile kişi hareketliliğini teşvik etmektedir.[683]

Bu konuda yapılan bir yorumda; AEGEE adlı hükümet dışı örgütün önemli olduğu, AB eğitim programlarının Türkiye'de kabul edilmesi ve uygulamaya konulmasını sağlamada lobicilik etkinliği düzenlediği belirtilmiştir. Türkiye'nin AB'ye üye olmadan söz konusu programları benimsemesi ve hayata geçirmesiyle AB'ye uyum sürecinde üniversite öğretiminde "*Avrupa Alanı*" yaratılmak istenmektedir; zira yaşlı ve sorunlu nüfusa sahip Avrupa'nın geleceğine yönelik tasarlanan yapısı için bütün dünyada genç beyinlerin ilgi odağı olması hedeflenmektedir. Yorumun devamında oldukça genç nüfusa sahip olan Türkiye'deki eğitim yapısının çağdaşlık anlayışı çerçevesinde değiştirilerek AB'nin eğitim öğretimde ve gençlikte tasarladığı "*kimlik değişimi*"nin söz konusu programlarla sağlanacağı vurgulanmıştır.[684]

2.1.1. Socrates Programı

Eğitimde AB ile uyum sağlamak, öğrenci ve öğretim üyelerinin değişimini kolaylaştırarak onlara değişik ülkelerde çalışma fırsatı vermek, eğitim kurumları arasında işbirliğini sağlamak üzere başlatılan Socrates Programı'nın Türk eğitim sistemine faydalı olacağı öngörülmüştür. Bu çerçevede anaokulu eğitiminden lisansüstü eğitime kadar uzanan geniş bir alanı kapsayan programa Türkiye'de geçiş çalışmaları başlatılmıştır. Avrupa Öğrencileri Genel Formu girişimiyle Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde (ÖDTÜ) gerçekleştirilen "*Eğitimde Avrupa Boyutu, Socrates ve Türkiye*" konulu konferansta, programın yılsonunda yürürlüğe gireceği açıklanmıştır. Program her yıl Avrupa ülkeleri arasında yüz binlerce öğrencinin değişimini öngörmektedir. Türkiye de aday ülke olarak bu kapsama alındığından dolayı değişim programlarından yararlanmaktadır.[685]

DPT ile AB Komisyonu arasında "*Socrates Programı Pilot Uygulama Anlaşması*" 27 Aralık 2002'de imzalanarak yürürlüğe girmiş[686] ve Samsun'da düzenlenen toplantıda tanıtımı yapılmıştır. AB Eğitim ve Gençlik Programları Daire

---

[683] "Avrupa Birliği Eğitim Programları", **Cumhuriyet,** 27 Ocak 2000, s. 3.
[684] Kaan Turhan, **Türk Okullarının Çöküşü Türk Gençliğinin Çözülüşü**, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2004, s. 59-60.
[685] Burcu Özşar, "Eğitimde Avrupa Modeli", **Milliyet**, 14.3.2000, s. 23.
[686] "Eğitimde Avrupa dönemi", **Cumhuriyet**, 6 Ocak 2003, s. 3. Ayrıca bkz. Abbas Güçlü, "AB eğitim ve gençlik programlarına Türkiye'nin katılımı", **Milliyet**, 31 Temmuz 2003, s. 7.

Başkanlığı (Ulusal Ajans) tarafından yapılan Genel Eğitim Programı *"Socrates"*in 2002 ve 2003'te gerçekleştirilen pilot uygulamalarındaki performans ve altyapıya göre 2004'te programa tam katılım öngörülmüştür. 2003 Kasım ayında ilk kayıtlar yapıldıktan sonra programların 2004'te başlatılması planlanmıştır. Bu plana göre 4 yıl içinde 30.000 Türk öğrenci AB ülkelerinde eğitim alacak, buna karşılık 10.000 yabancı öğrenci de Türkiye'ye gelecektir. Finansmanının %70'i AB tarafından karşılanacak olan programların, bir yıl boyunca altyapısının oluşturulması hedeflenmiştir; ayrıca programların tanıtımı için ülke çapında toplantı, konferans ve seminerler düzenlenecek ve yılsonuna kadar programların yürütülmesini sağlayacak olan Ulusal Ajans'ın kuruluşu tamamlanacaktır. [687] Tanıtıma, kamu kurum ve kuruluşları, belediyeler, eğitim kurumları, meslek kuruluşları, eğitim alanında faaliyet gösteren özel kurumlar ve STÖ temsilcileri katılmıştır.[688]

Program dâhilinde yürütülen pilot proje çerçevesinde Türkiye'deki üniversitelerin, AB üniversitelerinin normlarına uyumunu sağlayacak müfredat ve diploma üzerindeki çalışmalara devam edilmektedir. Socrates Programı için de uygun ders programları geliştirilmektedir.[689] AB Ulusal Ajanslarınca gençlerin toplumla bütünleşmesini kolaylaştırmak ve ortak Avrupa kültürünün çeşitliliğinin anlaşılmasını sağlamak amacıyla uygulanan "*AB Gençlik Programları"*nın bilgilendirme toplantısı Bursa'da gerçekleştirilmiştir. DPT bünyesinde "*Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi Başkanlığı*" adıyla kurulan Ulusal Ajans tarafından düzenlenen toplantıya Bursa dışında, Bilecik, Çanakkale, Sakarya, Yalova ve Kocaeli'nden gelen 15-25 yaş arasındaki gençler ile gençliğe yönelik faaliyetler yürüten STÖ ve ilgili kamu kurum temsilcileri katılmıştır.[690]

2.1.2. Bologna Süreci

Devletin yükseköğretimdeki rolünü düzenleyen, üniversitenin sevk ve idare sisteminde bürokrasisi ile akademik personel sayısını ve niteliğini belirleyen, buna karşın toplum ve pazarın etkisinin arttırılmasını sağlayan içeriğe sahip "*Bologna Deklarasyonu"*na 31 ülkenin eğitim bakanları imza atmıştır. 18-19 Mayıs 2001'de

[687] **Avrupa Birliği'nin Türkiye'de Desteklediği Programlar 2003-2004,** s. 62.
[688] "Eğitim programı 'Socrates' tanıtıldı", **Milliyet**, 1 Temmuz 2001, s. 9.
[689] "Gençlere Avrupa'da eğitim Fırsatı", **Milliyet**, 12 Ocak 2003, s. 25.
[690] "Türk gençlerine AB uyumlu eğitim", **Yeni Şafak**, 18 Ağustos 2003, s. 1.

ülkemizde de hayata geçirilen Sokrates ve Leonardo gibi eğitim programlarının etkin yürütülmesinde Bologna Deklarasyonu önemlidir.[691]

Türkiye'nin 2001'de üye olduğu Avrupa Yüksek Öğretim Alanı (AYA) ile AB'ye üye ülkelerin eğitim sistemlerini tek tip yükseköğretim sistemi haline getirmek amacını taşıyan Bologna Süreci Türkiye'de Eğitim Fakülteleri ve Ziraat Fakültelerinde başlatılmıştır. Kendine özel yükseköğretimde bir kalite güvence sistemi olmayan Türkiye, sisteme dâhil olarak birçok olanaktan yararlanmak istemiştir. Buna bağlı olarak, "*Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği*" 2003'de değiştirilmiştir.[692] Kız öğrencilerin de yararlanacağı lisans, yüksek lisans ve doktora aşamalı olan Bologna Süreci içinde yer alan AB ülke vatandaşlarına sağlanan bu olanağın yanında, söz konusu kişiler serbest dolaşım olanağına da kavuşmuşlardır. Sürecin temel hedefleri arasında; birbiriyle uyumlu, anlaşılabilir diploma uygulamasının geliştirilmesi, öğrencilerin ve öğretim görevlilerinin hareketliliğini sağlayarak yaygınlaştırmak, yükseköğretimde kalite güvence sistemleri ağını oluşturmak, Avrupa'nın yükseköğretimde politikalarını hayata geçirmek, yaşam boyu öğrenimi teşvik etmek, öğrencilerin yükseköğretime aktif olarak katılımını sağlamak ve kalite güvencesini oluşturmak gösterilebilir.[693]

2.2. Jean Monnet Burs Programı (JMBP)

Türkiye'deki kadın-erkek tüm araştırmacılar için de önemli bir gelişme olan AK tarafından, akademik kurumların Avrupa bütünleşme projelerini uygulamaya yardımcı olmak üzere bütçe ayrılmıştır. Jean Monnet Burs Programı ile Türk Hükümeti'nin ve AK'nin genel politikası, kız-erkek tüm Türk gençlerinin AB üye ülkelerinde öğrenim görmesini teşvik etmek ve onları AB Müktesebatı hakkında bilgilendirmektir. Daha çok AB'ye üye devletlerden birinde üniversite veya dengi bir kurumda lisansüstü eğitim görmek isteyen üniversite mezunları ile genç kamu ve özel sektör çalışanlarına yöneliktir. Program dâhilinde alınan eğitimin süresi en fazla bir yıl, en az üç ay olarak belirlenmiştir.[694] Program daha çok Topluluk ile ilgili önemli gelişmelere yönelik Avrupa Topluluğu Hukuku, Avrupa Ekonomik

[691] **Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu**, s. 19.
[692] Adnan Gümüş, Nejla Kurul, **Üniversitelerde Bologna Süreci Neye Hizmet Ediyor?,** Ankara, Eğitim Sen Yayınları, 2011, s. 89-91.
[693] Osman Şahin, **Ulusal ve Uluslararası Belgelerde Türk Yükseköğretimi**, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No: 2010/4105, Ankara, Maliye Bakanlığı Yayınları, 2010, s. 68-69.
[694] **Avrupa Birliği'nin Türkiye'de Desteklediği Programlar 2004-2005,** s. 42.

Bütünleşmesi, Avrupa Siyasi Bütünleşmesi vb. 31 başlık altında sıralanan konuları hedeflemiştir. Türkiye 2003-2004 akademik yılı için başvuruları almaya başlamıştır.[695] Programın, verilecek olan burslar ile Türkiye'yi katılım sürecinde desteklemesi hedeflenmiştir. Program süresince 350-400 adaya destek verilmesi öngörülmüştür. Program, Ankara'daki Avrupa Komisyonu Temsilciliği'nden ve Türk Dışişleri Bakanlığı'nca oluşturulan Jean Monnet Karma Komisyonu tarafından yürütülmektedir. 1990-2002 sürecini kapsayan ilk dönemin ardından 2002-2006 yılarını kapsayan ikinci dönem burs programı hayata geçirilmiştir. Programla amaçlanan Türkiye'nin katılım sürecinde yetişmiş insan kaynağı ihtiyacını gidermekti. Türk üniversitelerinde söz konusu program Mayıs 2001'de başlamıştır. 6 yıl süreli olan programa katılım için sınavlara girecek adaylarda yaş, üniversite eğitimi, dil becerisi ve önerilen çalışmanın tanımlanmış öncelikli alanlara uygunluğu baz alınmıştır. Programın başlangıcından itibaren JMKK tarafından kız ve erkek aday öğrenciye destek verilmiştir. Çalışmamızda kız öğrenci sayılarına ulaşamadığımızdan toplam sayılara yer verilmiştir.[696]

Tablo 42 Akademik Yıllara Göre Bursiyer Sayıları[697]

Akademik Yıl	Bursiyer Sayısı
1999-2000	50
2000-2001	54
2001-2002	45
2002-2003	25
2003-2004	78
Artış Oranı (%)	**56**

2.3. Yükseköğretimde Yürütülen Politikalar

2.3.1. Örgün Yükseköğretim Kurumlarında Yürütülen Politikalar

Yükseköğretimde mevcut sorunlar göz önüne bulundurularak yükseköğretim planlaması konusunda çalışmalar yürütülmüştür. Bu kapsamda BYKP ile hedefler belirlenmiş ve programlanmıştır. VII. BYKP'de belirlenen hedefler arasında yükseköğretim sisteminin yeniden düzenlenmesi, üniversite kapılarındaki yığılmaları

[695] **Avrupa Birliği'nin Türkiye'de Desteklediği Programlar 2003-2004**,, s. 52.
[696] Duygu Yardımcı, **AB'ye Katılım Sürecinde İdari Kapasitenin Güçlendirilmesine Katkı Yaşan Araçlar: Jean Monnet Burs Programı Üzerine Değerlendirme**, T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, Ankara, Avrupa Birliği Bakanlığı Avrupa Birliği İşleri Uzmanlığı Yeterlik Tezi, , 2013, s. 18, 28-30.
[697] **A.g.e.**, s. 42.

önlemek adına devlet üniversitelerinin yanı sıra özel sektör ve vakıf üniversitelerinin açılması bulunmaktadır. VIII. BYKP'nin hedeflerinde de benzer ifadeler yer almıştır. Yükseköğretime giriş sisteminin, öğrencinin ilgi ve yeteneklerine uygun programlara yerleştirilmesine olanak sağlayacak ve fırsat eşitliğini bozmayacak şekilde yeniden yapılandırılması planlanmıştır[698]. Üniversitelerin eğitim, öğretim, araştırma, bilgi üretme, üretilen bilginin uygulanması ve teknolojiye dönüşmesi sağlanarak, üretilen bilgilerin yayılması, işlevlerini yerine getirebilmesi mümkün kılınacaktı. Böylece bilimsel özgürlüğe kavuşturulacak olan bu kurumlar malî özerkliğe sahip hale getirilecektir.[699]

57. Hükümet döneminde üniversiteye giriş sınavı yeniden düzenlenerek ikinci basamak sınavı kaldırılmış, tek basamaklı sınav şekline dönülmüştür.[700] Sınavda öğrencilerin diploma notlarının yanı sıra geldikleri ortaöğretim kurumlarının ÖSS'deki puanları da dikkate alınmıştır. AOBP'nin ÖSS puanlarına göre ağırlıklandırılmasıyla ÖSS'de başarılı olan okullar avantajlı duruma gelmiştir. Mezun oldukları okulların avantajlarından yararlanan bazı öğrencilerin bu durumu, fırsat eşitliğini bozan bir unsur olarak nitelendirilmiştir; ayrıca yeni düzenlemeler sonucunda öğrencilerin ilgi ve yeteneklerine uygun yükseköğretim programlarına yerleştirilmelerinde de bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Özellikle meslekî ve teknik lise mezunları, kendi alanlarıyla ilgili bölüm veya branşa uygun lisans programlarına yerleştirilmelerinde, normal program uygulayan lise mezunlarına göre dezavantajlı konuma düşmüştür. DPT 2001 yılı programında yer alan bu tespitin dışında diğer bir tespite göre de öğrencilerin yükseköğrenime yönlendirilmelerinde etkili bir sistemin oluşturulmaması, yükseköğretime olan talebin giderek artmasına neden olmaktadır; ayrıca yeni kurulan üniversiteler ve ileri teknoloji enstitüleri başta olmak üzere yükseköğretim kurumlarının altyapı ve öğretim elemanı ihtiyacı giderilememiştir.[701]

İzmir Üniversiteleri Öğretim Elemanları Derneği (İZÜNİDER), öğrencilerle ilgili başka bir konuya dikkat çekerek Türkiye'de Öğretim Birliği Yasası'nın uygulanmadığını belirtmiştir. Dernek, eğitimin kamu görevi olduğunu, devletin eğitimde fırsat eşitliği içinde herkese iyi, bilimsel, çağdaş ve laik eğitim sunması

---

[698] **Uzun Vadeli Gelişmenin (2001-2023) ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planının (2001-2005) Temel Amaçları ve Stratejisi**, Yüksek Planlama Kurulu, Karar No. 2000/25, 26.5.2000, s. 11.
[699] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25049, 15 Mart 2003, s. 143.
[700] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 1999 Yılı Programı**, s. 28-29.
[701] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı Destek Çalışmaları,** s. 211.

gerektiğini duyurmuştur; ayrıca binlerce akıllı ve yetenekli köylü, yoksul çocuğunun, üniversitelerde okuyamadıklarını, bu çocukların birçoğunun tarikatların ve cemaatlerin ağına düştüklerini öne sürmüştür. Yine dernek tarafından yapılan açıklamaya göre söz konusu öğrenciler, belli bir sosyal sınıfa eğitim veren kurumlara yerleştirilmektedirler.[702] Yükseköğretimde yaşanan diğer bir sorun da "*başörtüsü*" sorunuydu.[703] Üniversitelerin 1999-2000 öğretim hayatına başlamasıyla birlikte tekrar gündeme gelen başörtüsü konusunu görüşmek ve çözüm üretmek üzere 72 üniversitenin rektörü bir araya gelmiştir.[704]

1999'da YÖK tarafından hazırlanan bir taslakla 2000-2001 öğretim yılında MYO ile AÖF mezunlarına, 4 yıllık lisans eğitimine geçme olanağı verilmiştir. Meslek lisesi öğrencilerine fakülte tercihi yaptırılmaması ve AOBP kayıpları için yapılan eleştirilere karşı alınan önlemin amacı, MYO'lardaki öğrencileri başarılı olmaya özendirmek, yetenekli ve başarılı öğrencilerin lisans öğrenimlerini yapabilmeleri için gerekli fırsatı sağlamaktır.[705] YÖK Başkanı Kemal Gürüz, MYO'nun amacının ara insan gücü yetiştirmek olduğunu, meslek liselerinden mezun olan öğrencilerin yükseköğretim kapısının önünde yığılmalarını önlemek istediklerini açıklamıştır. MYO'ların yükseköğretim içindeki payının %15 olduğunu belirten Gürüz bu oranı ülkenin geleceği için %60'lara çıkarmak zorunluluğunu vurgulamıştır. Türkiye'de 1997-1998 öğretim döneminde üniversite sayısı 19'u vakıf üniversitesi olmak üzere 72'ye, fakülte sayısı 535'e, yüksekokul sayısı 192'ye MYO sayısı 487'ye, enstitü sayısı 251'e ulaşmıştır. Üniversitelerdeki toplam öğretim elemanı sayısı ise 55.444'e yükselmiş olmasına karşın sayı ve nitelik yönünden geliştirilmesi gerekmektedir.[706]

---

[702] "Çağdaş eğitim devletin görevi", **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1999, s. 8.

[703] Başörtüsü olarak nitelendirilen konu kamuoyunda "*türban*" olarak tartışılmıştı. Koalisyon Protokolü'nde bu durum ile ilgili genel bir ilkeye yer verilmiştir. Bu ilke, hanımların günlük hayattaki kıyafetlerine karışılmaması, ancak kamusal alanda türbanın takılmasında yasa ve kurallara uyulması şeklindeydi. ("Sokak Başörtüsü Serbest" **Millî Gazete**, 4 Haziran 1999. s. 4; "İşte Protokol Metni", **Cumhuriyet**, 29 Mayıs 1999, s. 1, 4; "Çözüm Koalisyonu", **Milliyet**, 29. Mayıs 1999, s. 1; **TBMM TD**, Cilt 1, Birleşim 11, 4.6.1999, s. 173.)

[704] "Rektörler: Türban başkaldırıdır", **Cumhuriyet**, 16 Ekim 1999, s. 1, 3. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. "Aile boyu başörtüsü yasağı", **Yeni Şafak**, 13 Ekim 1999, s. 1; "Türbanlı eğitim yargıya aykırı", **Cumhuriyet**, 13 Ekim 1999, s. 3; "YÖK, işlevini tamamladı", **Milli Gazete**, 16 Haziran 1999, s. 13; **TBMM TD**, Cilt 50, Birleşim 34, 17.12.2000, s 232; "Başörtülünün eğitim hakkı engellenemez", **Milli Gazete**", 12 Kasım 2000, s. 1, 10.)

[705] "Açıköğretimlilere Şans", **Cumhuriyet**, 1 Ağustos 1999, s. 1, 8.

[706] "Meslek okulları özendirilecek", **Cumhuriyet**, 1 Ağustos 1999, s. 8. Ayrıca bkz. **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Yükseköğretim Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, T.C. Başbakanlık Devlet

Üniversitelerle ilgili yaşanan diğer bir konuya değinen FP Konya Milletvekili Remzi Çetin, üniversiteye girme konusunda haksızlık yapıldığını belirtmiştir. Çetin, 1998'de İHL mezunlarının üniversiteye girebilenlerin oranının %11,6'dan 1999'da %2,9'a; Ticaret Meslek Liselerinin 1998'de %3,2 olan mezununu üniversiteye gönderme oranın %0,7'ye; Endüstri Meslek Liselerinde ise 1998'de %3,3 olan mezununu üniversiteye gönderme oranının %1,8'e düştüğünü açıklamıştır. 1999 üniversite sınavında 7.300 öğrencinin 0 puan almasını ve 1.174 lise birincisinin üniversiteye girememesini eleştiren Çetin, meslek liseleri mezunlarına istedikleri okullara girebilme olanağının sağlanmasını istemiştir. Çetin tarafından açıklanan verilere göre örgün eğitim kapsamında üniversite bünyesindeki fakültelerde toplam 659.254 öğrenci bulunmaktadır. Ayrıca 488.669 öğrenci AÖ'de eğitimlerine devam etmektedir. Yüksekokulda 46.667, MYO'da ise 217.758 öğrenci eğitimlerini sürdürmektedir. Bunların dışında yüksek lisansta 53.000, doktorada 19.000, tıp uzmanlıkta 6.468 öğrenci eğitimlerine devam etmektedir.[707]

MHP Milletvekili Mücahit Himoğlu ise öğrencilerin üniversiteye yerleştirilmesinde ağırlıklı ortaöğretim başarı puanı uygulamasının eğitimde fırsat eşitsizliğine sebep olduğuna değinmiştir. Himoğlu Anadolu Meslek, Anadolu Teknik ve Meslek Teknik öğretim kurumlarından mezun olan öğrencilerin mezun oldukları bölümlerle ilgili fakültelere girmek istemeleri halinde uygulanan ağırlıklı ortaöğretim puanı için belirlenen katsayının genel lise mezununkinden düşük olmasını eleştirmiştir. Himoğlu ayrıca üniversiteye giriş sınavlarında DPT'nin koordinasyonundan kopuk olarak fakültelere alınan öğrencilerin mezun olduklarında iş bulma olasılığının düşük olduğunu söylemiş ve bu sorunun çözümü için DPT ile YÖK arasında koordineli öğrenci alınmasını önermiştir.[708]

Yapılan planlamalar ve uygulamalar sonucunda 1999 yılı Haziran ayında gerçekleştirilen ÖSS'ye 1.433.717 aday girmiştir. [709] Başvuran 539.353 öğrencinin %22,6'sı olan 122.388 kişi bir programa yerleştirilmiştir.[710] 1999-2000 öğretim

---

Plânlama Teşkilatı, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 2000, s. 21.

[707] **TBMM TD**, Cilt 50, Birleşim 34, 17.12.2000, s. 193.

[708] **TBMM TD**, Cilt 50, Birleşim 34, 17.12.2000, s. 204.

[709] **Sekizinci Beş Yıllık kalkınma Planı (2001-2005) 2005 Yılı Programı**, s. 135.

[710] **Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu 2000,** T.C. Yükseköğretim Kurulu, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2000, s. 28.

yılında bir programa girebilen öğrenci oranı %30,3 olmuştur.[711] Söz konusu öğrencilerden örgün öğretime yerleştirilenlerin %42,3'ü kız öğrencidir.[712] Bu oranların yanı sıra yükseköğretim içinde olan gençlerin bir başka sorunu da barınmaydı. Bu soruna çözüm getirmek amacıyla 1999-2000 eğitim-öğretim yılı için yurt yatak kapasitesi 160.421'i YURT-KUR ve 24.919'u üniversitelere ait olmak üzere toplam 185.340'a yükselmiştir.[713]

2000-2001 eğitim- öğretim yılında Millî Eğitim Bakanı Metin Bostancıoğlu tarafından yapılan "*…üniversitelere her yıl 100 bin yeni öğrenci alacağız*" açıklamasını eleştiren ve FP grubu adına konuşan Erzurum Milletvekili Aslan Polat, 2000 yılı verilerine göre eğitimli gençler arasındaki işsizlik oranının %23,7, eksik istihdamla birlikte bu oranın %31,6 olduğunu ve her 3 gençten birinin işsiz olduğunu açıklamıştır. Üniversiteye alımların %50 oranında artmasının işsizlerin oranını %45'e çekeceğini ve bu durumun da sosyal patlamalara neden olacağına dikkat çekmiştir. Polat, 8 yıllık kesintisiz eğitimi 12 yıla çıkarmayı, üniversitelerde öğrenci sayısını arttırmayı düşünen MEB'in, bu sistemden mezun olacak gençlere iş olanakları yaratması gerektiğini de vurgulamıştır.[714]

Buna karşın üniversitede okullaşma oranının düştüğünü öne süren Eğitim-Sen Genel Başkanı Kemal Bal'a göre gelişmiş ülkeler, bilgi toplumuna geçiş süreci ve bilgi ekonomisi gibi yeni küresel oluşumlara gitmektedirler. Yeni yapıda bireylerin ekonomik gücü, bilgi ve öğrenim düzeyleri ile rekabet gücünü oluşturan beşeri ve sosyal sermayeleri ülkenin birikimini göstermektedir. O nedenle bilginin üretilmesi ve paylaşılmasında en önemli etken olan üniversitelerden beklentiler artmıştır. Kemal Bal, yükseköğretimde %22,4 okullaşma oranı ile Türkiye'nin Şili, Ürdün ve Lübnan'ın gerisinde olduğunu ifade etmiştir.[715] Bu nedenle bu kademe ile ilgili olarak Eğitim-Sen bazı önerilerde bulunmuştur. Bunlar; Ağırlıklı Orta Öğretim Başarı Puanının bireysel, ekonomik, coğrafi alarak üniversiteye girişte bir

---

[711] **Millî Eğitimde İzleme ve Değerlendirme 1 İlköğretimden Ortaöğretime Ortaöğretimden Yükseköğretime Geçiş Analizi,** T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara, MEB Gazi Meslekî Eğitim Merkezi Matbaası, 2012, s. 74.
[712] **Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu 2000,** s. 21.
[713] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı Destek Çalışmaları,** s. 212.
[714] **TBMM**, **TD,** Cilt 51, Birleşim 40, 4.1.2001, s. 704.
[715] "Eğitim Bütçesi Arttırılmalı", **Cumhuriyet,** 19 Temmuz 2000, s. 1, 15. Ayrıca bkz. Çalışma **Raporu**, Eğitim Sen Eğitim Bilim ve Kültür Emekçileri Sendikası, 4. Olağan Genel Kurulu**,** Ankara, y.y., 2000, s. 35.

mağduriyet yarattığı için kaldırılması, yükseköğretimin sadece işgücü planlamasının bir gereği olmaktan çıkartılması, bilime, araştırmaya önem ve destek vererek beyin göçünün önlenmesidir.[716]

Millî Eğitim Bakanı Bostancıoğlu da, yükseköğretim politikaları ile ilgili yaptığı açıklamada "*üniversitelerin bütün yurda dengeli bir şekilde yayılmasının bir Anayasa zorunluluğu olduğunu; fizikî mekân, eğitim-öğretim kadrosu temin edildiğinde her ilde bir üniversite açmak istediklerini*" ifade etmiştir.[717] Buna karşılık FP Adıyaman Milletvekili Mahmut Göksu; YÖK tarafından alınan bir kararla 2000-2001 öğretim yılında Fatih Üniversitesi'ne öğrenci alınmamasını eleştirerek, söz konusu üniversiteye giden öğrencilerin eğitim haklarının gasp edildiğini ileri sürmüştür. Bostancıoğlu bu eleştiriye verdiği yanıtta, Fatih Üniversitesi'nin yapılan araştırmalar ve incelemeler sonunda YÖK Kanunu'nun bazı maddelerini ihlal etmesi nedeniyle böyle bir karar alındığını belirtmiştir.[718] Söz konusu üniversitenin 16.3.2001'den itibaren kademeli olarak kapatılma kararını eleştirenlerden FP İstanbul Milletvekili Azmi Ateş, 2000'de bilim alanında dünya ülkeleri arasında 51. sırada olan Türkiye'nin bazı üçüncü dünya ülkelerinin gerisinde kaldığını öne sürmüştür; ayrıca Ateş'e göre, bu durumda 4.000 civarında öğrenci ve 350 öğretim üyesi aileleriyle birlikte mağdur edilecektir.[719] Fatih Üniversitesi yönetimi, YÖK'ün kararının iptali ve yürütmenin durdurulması istemiyle açtığı davayı kazanmıştır. Böylece YÖK'ün Fatih Üniversitesi'ne 2001-2002 eğitim-öğretim yılı için öğrenci yerleştirilmesi yapılmamasına ilişkin kararının yürütmesi durdurulmuştur,[720] ancak YÖK ile Fatih Üniversitesi arasındaki problemler devam etmiştir.[721]

DPT'nin 2001 Yılı Programı'nda yer aldığı gibi, Türkiye'de yükseköğretimdeki bürokratik yapı ve yetersiz kaynak nedeniyle üniversiteler gerek öğretim gerekse bilimsel çalışmalarda geri kalmaktadır; ayrıca öğretim elemanlarının maaşlarının düşük olması mesleğin cazip olmasını engellemektedir. Bu durumun iki önemli sonucundan biri bilimsel araştırmaların sayı ve niteliğini olumsuz yönde

[716] "Eğitim Mutlu Azınlığa", **Cumhuriyet**, 6 Eylül 2000, s. 20.
[717] **TBMM TD**, Cilt 57, Birleşim 73, 22.3.2001, s. 262.
[718] **TBMM TD**, Cilt 57, Birleşim 73, 22.3.2001, s. 245-250.
[719] **TBMM TD**, Cilt 57, Birleşim 75, 28.3.2001, s. 684.
[720] "Fatih'te YÖK'e 'dur' kararı", **Yeni Şafak,** 24 Mayıs 2001, s. 1.
[721] "Fatih Üniversitesi gerginliği", **Cumhuriyet**, 27 Ağustos 2003, s. 6. Ayrıca bkz. **TBMM TD,** Cilt 58, Birleşim 76, 29.3.2001, s. 63-67.

etkilemesidir. Diğeri ise üniversite-sanayi işbirliğinin hedeflenen düzeylere çıkmasını engellemesidir. Yükseköğretimde yaşanan bu olumsuzlukların yanı sıra üniversitelerin büyük kentlerde toplanması da ayrı bir sorun oluşturmuştur. Bu duruma iyi bir örnek olan İstanbul'da 15'i vakıf üniversitesi olmak üzere toplam 22 adet üniversite olduğu DPT'nin 2001 Yılı Programı'nda yer almıştır. Programda ayrıca 1999-2000 öğretim yılında üniversite öğrencilerinin %26'sının, öğretim elemanlarının %50'sinin İstanbul, Ankara ve İzmir illerinde bulunduğuna yer verilmiştir.[722]

Söz konusu problemlerle ilgili başka bir değerlendirme de muhalefet partilerinden DYP tarafından yapılmıştır. Parti adına konuşan Çelik'e göre 65.000.000 nüfuslu Türkiye'de 21'i vakıf, 53'ü devlet olmak üzere toplam 74 üniversite bulunmaktadır. Bu sayı ABD'de 2.320'si üniversite ve kolej statüsünde olmak üzere toplam 4.096'dır. Türkiye'de yükseköğretimde yaklaşık 1.500.000 öğrenci bulunmasına karşın 63.866 öğretim elemanı vardır. Bir öğretim üyesine 416 öğrenci düştüğünü belirten Çelik bunların %75'inin İstanbul ve Ankara'da toplandığını belirterek YÖK'ün önceliğinin eşitsizlik ve olanaksızlıkların giderilmesi olduğunu söylemiştir.[723] Çelik, Türkiye'deki üniversitelerde öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısının 158 olduğunu, bu sayının AB ülkelerinde 6 ile 20 kişi civarında bulunduğunu belirtmiştir.[724]

Aynı oturumda ANAP grubu adına konuşan İstanbul milletvekili Aydın Ayaydın; "*…her yıl 1,5 milyonu aşkın lise mezunu gencin üniversite sınavına girdiğini, ancak bunlardan 200 bine yakınının üniversitelere girebildiğini, vakıf üniversitelerinin bu açığı kapatmaya yetmediğini*" açıklamıştır. Ayaydın'a göre vakıf, AÖF dâhil yükseköğretime devam eden toplam öğrenci sayısı 1.826.802'dir; ancak bu kademeden mezun öğrencilerin büyük bir bölümü okullarını bitirdikten sonra iş bulamamaktadır. Başka bir soruna da dikkat çeken Ayaydın'a göre devlet üniversitelerinde görev yapan öğretim üyelerinin büyük bir bölümü özlük haklarının son derece yetersiz olmasından dolayı vakıf üniversitelerine geçmektedir.[725]

[722] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı**, s. 131-132.
[723] **TBMM TD**, Cilt 58, Birleşim 76, 29.3.2001, s.19.
[724] **TBMM TD,** Cilt 58, Birleşim 76, 29.3.2001, s. 20.
[725] **TBMM TD,** Cilt 58, Birleşim 76, 29.3.2001, s. 24.

Yükseköğretimde yaşanan başka bir gelişme ise, sayıları yaklaşık 30.000'e ulaşan öğrencinin yurt dışında çeşitli üniversitelerde öğrenim görmesidir.[726]

YÖK'ün her kuruluş yıldönümünde olduğu gibi başta öğrenci harçlarına %300 zam yapılması[727] dâhil üniversitedeki problemler, öğrencilerin protestoları ile de gündeme gelmiştir. Bu protestolarda üniversitelerin özerklikleri ellerinden alınmış, rektörleri, merkezin kararlarını uygulayan amirlere dönüşmüş yapılar haline getirildiği belirtilmiştir; ayrıca üniversitelerdeki kontenjanların aşırı düzeyde arttırılmasının, üniversitelerin akademik kimliklerini aşındırarak bu kurumları meslek öğreten kurumlar haline dönüştürdüğü eleştirisi yapılmıştır.[728] Üniversite Öğretim Üyeleri Derneği Yönetim Kurulu Başkanı Prof. Dr. Kadir Erdin, eğitim ve özellikle yükseköğretim kurumlarının iyileştirilmesi gerektiğini, aşırı merkeziyetçi otoriter YÖK sisteminin, üniversiteleri dünya ve AB ölçütlerinden uzakta tuttuğunu ileri sürmüştür. Erdin'e göre yaratıcılığın, kaliteli eğitim ve araştırmanın eleştirel düşüncenin odağı olması gereken üniversitelerin en kısa zamanda söz konusu görevleri yerine getirecek düzene kavuşturulması gerekmektedir.[729]

Yükseköğretimde yaşanan gelişmeler neticesinde 2000-2001 eğitim-öğretim yılında üniversitelere başvuran öğrenci sayısı biraz düşerek 1.407.920 kişi olmuş, 439.061 kişi bir programa yerleşmiş, yerleşme oranı ise %31,2 olarak gerçekleşmiştir.[730] Bu dönemde yükseköğretim gençliğinin barınma ihtiyacını karşılamak üzere 182.905'i YURT-KUR, 37.334'ü üniversitelere ait olmak üzere yurt yatak kapasitesi 220.239'a yükseltilmiştir.[731] Söz konusu öğretim yılında üniversiteye 1.471.197 öğrenci başvurmuş, bunlardan 477.355'i programa yerleştirilmiştir.[732]

2001-2002 eğitim-öğretim yılında okullaşma oranı örgün eğitimde %23,3, açık öğretimde %12,5 olmak üzere toplam %35,8 olan yükseköğretimde[733] 2002'de

---

[726] "Eğitimde beyin göçü", **Cumhuriyet**, 4 Haziran 2001, s. 1, 9.
[727] "YÖK, demokratik üniversiteye engel", **Cumhuriyet**, 6 Kasım 1999, s. 6.
[728] "18 yılda eriyen üniversiteler", **Cumhuriyet**, 6 Kasım 1999, s. 1, 6.
[729] "Eğitimde AB ölçütleri yakalanmalı", **Cumhuriyet,** 6 Ağustos 2002**,** s. 3.
[730] **Millî Eğitimde İzleme ve Değerlendirme 1 İlköğretimden Ortaöğretime Ortaöğretimden Yükseköğretime Geçiş Analizi**, s. 75.
[731] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, (2000-2005), 2003 Yılı Programı Destek Çalışmaları,** s. 195.
[732] **Millî Eğitimde İzleme ve Değerlendirme 1 İlköğretimden Ortaöğretime Ortaöğretimden Yükseköğretime Geçiş Analizi**, s. 76.
[733] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2004 Yılı Programı**, s. 145.

toplam 1.817.590 öğrenci sınava girmiş, 662.336 öğrenci bir programa yerleşmiştir:[734] ayrıca öğrencilerden MYO ile açık öğretim ön lisans programlarına sınavsız geçiş hakkından yararlanmak için 282.677 öğrenci başvurmuştur. Bu dönemde başvuran adaylardan lise son sınıf öğrencilerinin oranı %30,1 olarak gerçekleşmiştir.[735] Yine bu dönemde öğrencilerin %23'ünün, öğretim elemanlarının %39,7'si üç büyük ilde toplanırken, üniversitelerin sayısı 23'ü vakıf olmak üzere 76'ya yükselmiştir. Üniversite ve öğrenci sayılarının arttığı son yıllarda öğretim elemanı sorunu ortaya çıkmıştır. 2002'de uzun vadede öğretim elemanı açığını kapatmak için ODTÜ bünyesinde "*Bilim İnsanı Yetiştirme Projesi*" başlatılmıştır.[736] Bunun yanı sıra TEV tarafından yükseköğretimde bulunan 57 öğrenciye 2002-2003 öğretim yılı için yurt dışında okuma olanağı sağlanmıştır[737].

Gelişmiş ülkelerde yükseköğretim kurumları içindeki oranı %30 olan MYO'ları Türkiye'de de hedeflenen bu orana çıkarmak için çalışmalara devam edilmektedir. Bu bağlamda 2001'de yürürlüğe giren meslekî ve teknik orta öğretim kurumlarından mezun adayların kendi alanları veya yakın alanlara sınavsız geçişleri 2002-2003 eğitim-öğretim yılında başlamıştır.[738] Sınavsız geçiş için 415 MYO'da 190.000 kontenjan ayrılmıştır. 800.000 öğrencinin başvurduğu yerleştirmelerde öncelik, 5 yıllık meslek lisesi mezunlarına, yeni mezunlara ve okul başarısı yüksek olanlara verilmiştir. Bunları 4 ve 3 yıllık lise mezunları takip etmiştir.[739] Bu öğretim yılında yükseköğretim kurumlarında toplam %35,4 okullaşma oranı içindeki örgün eğitimin payı %23, açık öğretimin ise %12,4'dür.[740]

CHP Sivas Milletvekili Nurettin Sözen, partisi adına yaptığı konuşmada yükseköğretimde 53'ü devlet üniversitesi olmak üzere toplam 74 üniversite olduğunu, bu üniversitelerde 621 fakülte, 235 yüksekokul, 477 MYO, 289 enstitü bulunduğunu belirtmiştir. Sözen yüksekokulların, yükseköğretim içinde %11 olan

---

[734] **Millî Eğitimde İzleme ve Değerlendirme 1 İlköğretimden Ortaöğretime Ortaöğretimden Yükseköğretime Geçiş Analizi,** s. 77. Ayrıca bkz. "ÖSS heyecanı bugün sona eriyor", **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 2002, s. 3.

[735] **Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu,** T.C. Yükseköğretim Kurulu, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2003, s. 27.

[736] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, (2000-2005), 2003 Yılı Programı Destek Çalışmaları,** s. 193.

[737] "Öğrenciyi mutlu eden vakıf", **Cumhuriyet**, 5 Eylül 2002, s. 3.

[738] **Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu 2003**, T.C. Yükseköğretim Kurulu, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2003, s. 4.

[739] "Sınavsız MYO'ya yoğun ilgi", **Cumhuriyet**, 5 Temmuz 2002, s. 3.

[740] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2005 Yılı Programı**, s. 135. Ayrıca bkz. **TBMM TD**, Cilt 10, Birleşim 56, 26.3.2003, s. 377.

oranının %30'lara çıkarılması gerektiğini de vurgulamıştır.[741] Bu arada AEP'de yükseköğretimde yeniden yapılanmaya gidileceği açıklamıştır. Daha kaliteli ve iyi bir eğitim için üniversite bünyelerinde 20.000 öğrenci bulunması gerektiğini açıklanan planda t bu nedenle büyük üniversitelerin bölüneceği ve ihtisaslaşacağı yer almıştır.[742]

2003 yılından itibaren uygulanmak üzere ÖSS puanlarının hesaplanması ile ilgili AOBP'nin hesaplanma yöntemi değiştirilerek, mezun olunan okulun ÖSYM'ye bildirdiği diploma notunun esas alınmasına karar verilmiştir.[743] 2003 yılında, 25'i vakıf olmak üzere toplam 78 yükseköğretim kurumuna girmek için toplam 1.593.831 öğrenci başvurmuştur. Bu adayların %35,3'ü lise son sınıf öğrencisiydi.[744] Sınavı geçerli sayılan 1.171.690 adaydan 506.637'si yükseköğretimde bir programa yerleşmiştir. MYO ile açık öğretim ön lisans programlarına sınavsız geçiş hakkından yararlanmak isteyen 94.274 öğrenci bir programa yerleşmek için başvurmuştur.[745]

257.007 meslek lisesi mezunu adayın da MYO'ya sınavsız geçiş yapma hakkı bulunduğu bu sınavda, ÖSS'de tercih yapan toplam öğrenci sayısı 796.260'dır.[746] Bu tercihler doğrultusunda,181.193'ü lisans, 129.764'ü sınavsız ön lisans ve 541'i sınavlı ön lisans olmak üzere toplam 311.498 aday ve 195.139 AÖF adayı programlara girmeye hak kazanmıştır; ancak 81.343 kontenjan boş kalmıştır. [747] Özel okulların başarısız olduğu ÖSS yerleştirme sonuçlarında ÖSS'yi kazanarak tercih yapan 6.232 okul birincisinden 2.157'si herhangi bir lisans ya da ön lisans programına yerleştirilememiştir. Antalya'nın en başarılı il olduğu sınav sonucunda, Ardahan en başarısız il olmuştur.[748]

2003-2004 eğitim-öğretim yılı içindeki yükseköğretimde okullaşma oranları ise örgün eğitimde %24,5, açık öğretimde %12,3, toplamda ise %36,8 olmuştur.[749]

---

[741] **TBMM TD**, Cilt 10, Birleşim 56, 26.3.2003, s. 383.
[742] "T.C. 58. Hükümetin Acil Eylem Planı", s. 94,
[743] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, (2000-2005), 2003 Yılı Programı Destek Çalışmaları,** s. 194.
[744] **Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu 2004**, T.C. Yükseköğretim Kurulu, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2004, s. 25.
[745] **Millî Eğitimde İzleme ve Değerlendirme 1 İlköğretimden Ortaöğretime Ortaöğretimden Yükseköğretime Geçiş Analizi,** s. 78. Ayrıca bkz. **TBMM TD**, Cilt 19, Birleşim 99, 26.6.2003, s. 466.
[746] "81 bin kontenjan boş", **Yeni Şafak**, 24 Ağustos 2003, s. 2.
[747] "665 bin 53 kişi açıkta kaldı", **Millî Gazete**, 24 Ağustos 2003, s. 4.
[748] "Şampiyonlar yine devletten", **Cumhuriyet**, 24 Ağustos 2003, s. 6.
[749] **Sekizinci Beş Yıllık kalkınma Planı (2001-2005) 2005 Yılı Programı**, s. 135.

Ancak ortaöğretimden yükseköğretime geçiş sınavında 40.586 öğrencinin sıfır puan alması eleştirilmiştir. Bu konuda açıklama yapan CHP Milletvekili Hüseyin Özcan, bu durumun, ortaöğretimin başarısızlığını gösterdiğini ileri sürmüştür.[750]

Türkiye'nin "*üniversiteleşme*" durumuna bakıldığında OECD'nin "*Education at a Glance 2002*" raporuna göre, 20-24 yaş arası nüfus içinde eğitimin içinde olanların oranı Türkiye'de %12'dir. Bu oran kızlarda ise %9'dur. Bazı ülkelerle Türkiye karşılaştırıldığında sorun net bir şekilde görülmektedir. Üniversiteleşmede oran, ABD'de %33, Avustralya'da %37, Avusturya'da %28, Belçika'da %44, Kanada'da %39, Çek Cumhuriyeti'nde %23, Danimarka'da %55, Fransa'da %54, Almanya'da %35, Polonya'da %45, İspanya'da %43'tür. OECD ülkelerinin ortalaması %37'dir. Kızların üniversiteleşmesine bakıldığında %39 ile 20-24 yaş grubu içindeki kızların oranının erkeklerin oranından daha yüksek olduğu görülmektedir. Özellikle Polonya, Norveç, İsveç, İspanya, Kanada gibi ülkelerde bu oran kızların lehindedir.[751]

Türkiye'nin de yakın temas içinde olduğu BM, Birleşmiş Milletler Bilim ve Kültür Teşkilatı (UNESCO), OECD, AB Komisyonu DB ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) gibi kuruluşların, bilginin üretilmesi ve paylaşılması konusu gündem maddelerinden biri olmuştur. Yükseköğrenime yöneliş konusunda gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında önemli oransal farklar bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde üniversiteye talep, gelişmiş ülkelere göre daha yüksek oranda gerçekleşmektedir. Yükseköğrenimde 1998-2003 yılları arasında Japonya'da öğrenim gören öğrencilerin yıllık ortalamasında %0,2, ABD'de %2,2, AB ülkelerinde %3,1 artış olurken, Hindistan'da 2004 verileriyle %8, Çin'de ise %20'nin üzerinde artış olmuştur.[752]

MEB tarafından yapılan projeksiyonlara göre 2005-2006 ders yılında ortaöğretimdeki öğrenci sayısının 1.710.092'sinin genel liselerde, 2.484.051'inin ise meslekî ve teknik liselerde olmak üzere toplam 4.194.143'e ulaşacağı, bu kademede okullaşma oranının %79'8'e yükseleceği ve öngörülen 5 yıl içerisinde yükseköğretime giriş için başvuran aday sayısının 2.000.000'u aşacağı tahmini yapılmıştır.[753]

---

[750] **TBMM TD**, Cilt 25, Birleşim 114, 31.7.2003, s. 672.
[751] Umur Talu, "Elekten geçenlere hayatta başarılar", **Star**, 16 Haziran 2003, s. 4.
[752] **Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi**, s. 14.
[753] **Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu 2005**, T.C. Yükseköğretim Kurulu, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2005, s. 31.

Tablo 43 Yıllar Bazında Örgün Yükseköğretim Kurumlarındaki Toplam Öğrenci Sayısı[754]

Yıllar	Ön Lisans	Lisans	Yüksek Lisans	Doktora	Tıpta Uzmanlık
1999	202.970	686.610	50.986	20.413	11.193
2000	218.090	713.250	53.533	19.587	10.914
2001	239.840	752.710	65.076	21.789	12.318
2002	263.340	782.790	73.517	22.581	13.454
2003	335.070	801.690	82.484	23.228	14.148
2004	357.680	831.590	90.333	24.891	15,892
Artış Oranı (%)	**76,22**	**21,11**	**77,17**	**21,93**	**41,98**

Yukarıdaki tabloda, örgün yükseköğretim kurumları içinde ön lisans ve yüksek lisans yapan öğrenci sayısında %76 ve %77 oranında, lisans ve doktorada %21 oranında ve tıpta uzmanlık alanında ise %41 oranında artış olduğu görülmektedir.

Tablo 44 Yükseköğretimde (Lisans) Öğretim Alanlarına Göre Kız Öğrenci Sayısı[755]

Öğretim Yılları	Dil ve Edebiyat	Matematik ve Fen Bilimleri	Sağlık Bilimleri	Uygulamalı Sosyal Bilimler	Teknik Bilimler	Sanat
1999-2000	18.264	31.223	35.510	130.834	27.160	6.029
2000-2001	19.233	32.469	38.717	145.618	28.407	6.529
2001-2002	19.798	32.627	40.898	157.582	29.786	6.835
2002-2003	19.718	33.441	42.406	166.545	30.348	6.771
2003-2004	20.786	35.415	44.063	171.495	32.730	7.194
Artış Oranı (%)	**13,80**	**13,42**	**24,08**	**31,07**	**20,50**	**19,32**

Tablo 44'te yükseköğretimde lisans öğretim alanlarında kız öğrenci sayılarında görüldüğü gibi uygulamalı sosyal bilimlerde diğer bölümlere göre daha fazla artış olmuştur.

Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi ön lisan, lisans, yüksek lisans, doktora ve topta uzmanlık programları içinde kız öğrenci sayısındaki en büyük artış tıpta uzmanlık olmuştur.

[754] **Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi**, s. 88.
[755]"Öğretim Alanlarına Göre Yükseköğretim Öğrenci Sayısı ve Cinsiyet Oranı" Türkiye İstatistik Kurumu, (Çevrimiçi), www.tuik.gov.tr , 8 Ağustos 2016.

Tablo 45 Yükseköğretim Kurumlarında, Ön Lisans, Lisans, Yüksek Lisans, Doktora ve Tıpta Uzmanlık Programlarındaki Kız Öğrenci Sayısı[756]

Öğretim Yılları	Ön Lisans	Lisans	Yüksek Lisans	Doktora	Tıpta Uzmanlık
2002-2003	111.829	320.970	30.637	8.497	3.631
2003-2004	114.858	331.160	35.297	9.435	4.463
Artış Oranı (%)	**2.70**	**3,17**	**15,21**	**11,03**	**22,91**

2.3.2. Yükseköğretimde Yaşanan Sorunlar ve Çözümleri

Çok çeşitlenmiş ve farklılaşmış olan yükseköğretim sistemindeki üniversiteler çağın gereği olarak farklılaşmıştır. TÜSİAD'a göre Türkiye genç nüfusunun eğitimini planlarken, bilim ve teknolojide dünya ile rekabet edebilmeyi göz önünde bulundurmak zorundadır; ayrıca vasıflı insan yetiştirilmesi konusunda meslek eğitiminde yeni yaratıcı çözümler üretilmesi gerektiğini belirtilen TÜSİAD raporunda ademi merkeziyetçi kurumların yaratıcılığını ve kimliklerini ön plana çıkaran, üniversitelerin birbirleriyle rekabet edebilme fırsatını yakalayacakları, global dünya ile uyumlu bir sistemin oluşturulmasının önemine dikkat çekilmiştir.[757] Yükseköğretimde önemli bir diğer sorun Hacettepe Üniversitesi Rektörü Tunçalp Özgen tarafından açıklamıştır. Tunçalp, Türkiye'de öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısının 35 olduğunu ifade etmiştir. Bu oranın İngiltere'de 14, İspanya'da 17, Fransa'da 25 olması nedeniyle Türkiye'nin öğretim elemanı sayısını en az %20 arttırma zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.[758]

Bu açıklamaların ardından, aşağıdaki tablolar aracılığıyla yükseköğretim kademesindeki yerleştirmeleri ortaya koymak mümkündür.

Yükseköğretimde bulunan toplam öğretim elemanı içindeki kadın öğretim eleman sayısında %29,26 oranında artışı yukarıdaki tabloda görmekteyiz. Aynı tabloda toplam öğrenci içindeki kız öğrenci sayısı ile mezun olan kız öğrenci oranında da önemli oranda artış olduğu tespit edilmiştir.

[756] **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2002-2003**, s. 237; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2003-2004**, s. 238.
[757] **Yükseköğretimin Yeniden Yapılandırılması: Temel İlkeler**, TÜSİAD, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri A.Ş., 2003, s. 36-37.
[758] **21. Yüzyılda Türk Üniversiteleri**, s. 73.

Tablo 46 Yükseköğretimde Öğretim Yılına Göre Öğretim Elemanı, Kız Öğrenci, Mezun Olan Kız Öğrenci Sayısı ve Kız Öğrenci Oranı[759]

Öğretim Yılı	Toplam Öğretim Elemanı Sayısı	Kadın Öğretim Elemanı Sayısı	Toplam Öğrenci Sayısı	Kız Öğrenci Sayısı	Mezun Olan Kız Öğrenci Sayısı	Kız öğrenci Oranı
1999-2000	65.204	23.099	1.419.927	575.928	90.454	17,42
2000-2001	67.880	24.361	1.508.205	621.260	100.400	18,79
2001-2002	71.290	26.154	1.568.384	654.424	114.231	19,99
2002-2003	76.090	28.205	1.798.623	745.884	126.623	23,04
2003-2004	78.804	29.858	1.841.546	762.484	126.665	25,97
Artış Oranı (%)	**20,85**	**29,26**	**29,69**	**32,39**	**40,03**	

Yükseköğretim kurumlarındaki sorunlardan biri 1997'den itibaren artış gösteren vakıf üniversitelerinin öğretim elemanı ihtiyacını karşılamak için devlet üniversitelerinden yararlanmalarıdır; zira devlet üniversitelerinde çalışan öğretim üyelerinin gelir düzeyi düşük olanlar, vakıf üniversitelerinin sağladığı yüksek gelir nedeniyle söz konusu üniversitelere ya istifa edip ya da emekli olduktan sonra geçiş yapmaktadırlar. Bu geçişleri önlemek, devlet üniversitelerinde görev yapmayı özendirmek için alınan önlemlerden biri emeklilik yaş haddinin 67'den 72'ye çıkarılmasıdır; ayrıca emekli olan öğretim üyelerinin sözleşmeli olarak çalışmalarına olanak sağlanmasıdır.[760]

Yükseköğretimdeki öğrenci sayılarında her yıl artış olmasına rağmen öğretim üyesi sayılarında aynı oranda artış olmamıştır.[761] 2001 yılı UP'de de açıklandığı gibi Türkiye'de 2000'de toplam 64.901 olan öğretim elemanını bulunduğu açıklanmıştır. Buna göre söz konusu yıl içinde lisans düzeyindeki örgün eğitim programlarında, bir öğretim üyesi başına 32 öğrenci düşerken, AB ülkelerinde 15 öğrenci düşmektedir.[762] Türkiye'de TÜİK verileriyle öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısı 2001'de 22, 2002'de 24, 2003'te 23 ve 2004'de ise 24'tür.[763] Problemin çözümü için alınacak önlemlerin başında öğretim üyesi yetiştirilmesi gelmektedir. Bu amaçla, araştırma görevlisi biriminin cazip hale getirileceği açıklanan planda, yurt dışındaki başarılı yerli ve yabancı öğretim elemanlarının ülkeye gelmesi için gerekli şartların oluşturulacağı da belirtilmiştir. Planda ayrıca öğretim elemanı açığı giderilirken tüm

[759] **Milli Eğitim İstatistikleri Örgün ve Yaygın Eğitim 2004-2005**, s. 2, 10.
[760] **TBMM TD**, Cilt 44, Birleşim 18, 21.11.2000, s. 419.
[761] **T.C. Resmî Gazete,** Sayı 24567, 28 Ekim 2001, s. 132.
[762] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 24352, 24 Mart 2001, s. 317.
[763] **İstatistik Göstergeler Statistcal Indiscators 1923-2013**, s. 74.

yurtta dengeli dağılımın sağlanması için gerekli önlemlerin alınacağına da vurgu yapılmıştır.[764] Yükseköğretim kurumlarında yaşanan diğer önemli bir sorun ise üniversitelerde görev yapan öğretim üyelerinin özellikle araştırma görevlilerinin maaşlarının yetersiz olmasıdır. 1990'dan 2000'e gelindiğinde kademeler arasındaki maaş farklarının büyüdüğü görülmektedir.

Tablo 47 Öğretim Üyeleri ve Araştırma Görevlilerinin Türk Lirası Cinsinden Maaş Farkları[765]

Yıllar	Profesör (1/4)	Doçent (3/1)	Yardımcı Doçent (5/1)	Araştırma Görevlisi (7/1)
1990	2.895.082	1.929.316	1.516.705	1.098.539
2000	560.135.000	423.063.000	361.472.000	267.464.000

2003 verileriyle Türkiye'de çalışan kadın-erkek araştırma görevlisi maaşının yıllık toplamı 5.796 Amerikan Doları iken, aynı yıl içinde, araştırma görevlisi Avusturya'da 31.136 Amerikan Doları, ABD'de 50.000 Amerikan Doları, Yeni Zelanda'da 27.030 ve Güney Afrika'da 15.587 Amerikan Doları maaş almaktaydı. Türkiye'de görev yapan araştırma görevlisi, farklı ülkelerde aynı pozisyonda bulunanların maaşları kıyaslandığında Avustralyalıdan 6 kat, Amerikalıdan 10 kat ve Güney Afrikalıdan 3 kat daha az almaktadır.[766] Türkiye'de bu alanda çalışan kesimlerin yaşadıkları sorunlar ve emeğinin karşılığını bulamaması, söz konusu mesleğin seçiminde caydırıcı unsur olmuştur.

Vakıf üniversitelerinin artmasıyla birlikte yaşanan birçok sorunun başında, bu kurumların amaçları ve verdikleri eğitimin kalitesi gelmektedir. Gelişmiş ülkelerde özel yükseköğretim kurumları genellikle kâr amacı gütmeyen vakıflar tarafından kurulmuş, yüksek prestijli araştırma üniversiteleri niteliğindedir. Oysa gelişmekte olan ülkelerdeki vakıflara bağlı özel üniversiteler ise daha çok kâr amacı güden, kısa süreli MTE kurumları niteliğindedir.[767] CHP Uşak milletvekili Osman Coşkunoğlu, vakıf üniversitelerinin aileler tarafından kurulmasını eleştirmiştir. Son 6 yıldır söz konusu üniversitelerde öğrenci sayılarının değişmediğini belirten Coşkunoğlu, nitelik

[764] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25049, 15 Mart 2003, s. 143.
[765] Erhan Sancak, vd., "Araştırma Görevlileri'nin Sorunları", **Cumhuriyetimizin 100. Yılına Doğru Üniversite Vizyonumuz Sempozyum 16-17-18 Nisan 2010**, Türk Eğitim-Sen**,** Ankara, Altuğ Reklam Basın Yayın San. Tic. Ltd. Şti.. 2010, s. 67.
[766] **A.g.b,** s. 63-69.
[767] **Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu 2003**, s. 10-11.

ve nicelik olarak iyileştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.[768] Bu bağlamda Türkiye'de kurulan vakıflara ait özel üniversitelerin niteliklerinin, gelecek yıllarda daha net görülmesi beklenmektedir.

Bu çerçeve içinde söz konusu üniversitelerde yaşanan sayısal gelişmelerde önemli fark görülmemektedir. 1999'da 9 vakıf üniversitesine yerleştirilen öğrenci sayısı 15.987 olup bu sayının, toplam örgün öğretime yerleştirilenler içindeki payı % 6 olmuştur.[769] 2002'de yerleştirilen öğrenci sayısı 23.291 olmuş, bu öğrencilerin toplam örgün öğretime yerleştirilen öğrenciler içindeki payı %7 olarak gerçekleşmiştir.[770] CHP Milletvekili Muharrem İnce, 2003'de 23 vakıf üniversitesinde 64.216 öğrenci bulunduğunu, eğitim sistemine giren her 100 öğrenciden ancak 18'inin üniversiteye devam etme olanağı yakaladığını açıklamıştır.[771]

Tablo 48 Vakıf Üniversitelerinde Yıllara Göre Kayıt Yaptırmış Olan Kız Öğrenci Sayısı[772]

Öğretim Yıllı	Üniversite Sayısı	Toplam Öğrenci Sayısı	Toplam Kız Öğrenci Sayısı	Ön Lisans	Lisans	Mezun
1999-2000	19	-	-	-	-	-
2000-2001	20	44.237	20.191	3.023	17.168	1.724
2001-2002	21	-	-	-	-	-
2002-2003	22	64.216	27.328	3.669	21.445	3.731
2003-2004	24	77.281	32.962	5.025	25.248	4.280

Vakıf üniversitelerinin sayısında ve okuyan kız öğrenci sayısında artışlar olduğu yukarıdaki tabloda görülmektedir; ancak çok hızlı ve büyük artışlar sağlanamamıştır.

Yükseköğretimde yaşanan diğer sorunlardan biri MYO'ları ile ilgilidir. 1999'da YÖK'ün almış olduğu farklılaştırılmış katsayı uygulaması ile meslekî ve teknik öğretim mezunlarının kendi alanlarında eğitim veren MYO'lara gitmeleri

[768] **TBMM TD**, Cilt 19, Birleşim 99, 26.6.2003, s. 462.
[769] **Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu 2002**, s. 31.
[770] **Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu 2003**, s. 35.
[771] **TBMM TD**, Cilt 11, Birleşim 63, 8.4.2003, s. 450.
[772] **2000 Yılında Millî Eğitim,** s. 23;.**Millî Eğitim Sayısal Veriler 2001**, s. 246, 250; **2002 Başında Milli Eğitim**, s. 138; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2002-2003,** s. 231,243; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2003-2004**, s. 231, 240.

desteklenmiştir.[773] 2001 yılı UP'de Türkiye, MYO'nun nitelikli öğretim elemanı ve gerekli fiziksel altyapı ile ekipman problemlerinin çözümü ve Meslekî ve Teknik Öğretim Bölgeleri'nin oluşturulmasının 2002'de hayata geçirileceğini açıklamıştır.[774]

Öğretim, araştırma ve kamu hizmeti gibi üç temel işlevi olan yükseköğretimde, ÖSYM tarafından yerleştirilen öğrencilerden örgün öğretimden mezun olanların tamamına yakını belirlenen kontenjanlara yerleşirken, ön lisans kontenjanlarının önemli bir kısmının kullanılmadığı görülmekteydi. MYO'ya 4207 sayılı yasaya göre sınavsız geçiş hakkının olmasına rağmen kontenjanların dolmaması talebin düşüklüğünü ortaya koymaktadır. Bu hakkın öğrencilerin başarılarını önemli ölçüde düşürdüğü eleştirisinde bulunulmuştur.[775] Diğer bir eleştiri de, MTE mezunlarının yükseköğretim programlarına geçişişlerini kolaylaştırmak için konulduğu belirtilen katsayı uygulamasının olumlu sonuç vermediği yönündeydi. Oysa 2002'de MTE mezunlarına kendi alanlarında sınavsız MYO geçme hakkı tanınması ile birlikte, yükseköğretimde bir programa yerleşme oranı artmıştır.[776]

Tablo 49 Meslekî Teknik Lise Çıkışlı Adaylardan MYO'lara Yıllar İtibariyle Yerleşen Öğrenci Oranı[777]

Yıllar	Sayı	Yerleşenler İçindeki Yüzde
1999	48.486	48,4
2000	56.674	53,6
2001	64.076	54,1
2002	166.402	85,9
2003	121.718	75,8
2004	128.098	65,5

Yukarıdaki tablodan anlaşıldığı gibi 2002 tarihinde MYO'ya müracaatlar ve girişler en yüksek noktaya ulaşmıştır. Bu oran bir önceki yıla göre %58,8'lik artış göstermiştir.

Öğrencilerin en önemli sorunlarından biri, öğreniminin finansmanı diğeri de barınmadır. Üniversite öğrencileri özellikle kız öğrenciler, sosyal, ekonomik ve

[773] Serdar Polat, **Türkiye'de Eğitim Politikalarının Fırsat Eşitsizliği Üzerindeki Etkileri,** T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, DPT Uzmanlık Tezleri, Yayın No. 2801**,** Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 2009, s. 27.
[774] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 24352, 24 Mart 2001, s. 320.
[775] **Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi**, s. 85-86.
[776] Mehmet Taşpınar, Sema Çiçek, **a.g.b**., s. 236.
[777] **Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu 2005**, s.38.

toplumsal değerler bakımından tam özgürlüğe ulaşmaları ve kişiliklerinin olgunlaşması için yükseköğrenim döneminde ailenin, devletin, bir takım kurum ve kuruluşların desteğine ihtiyaç duymaktadırlar. Bu nedenle öğrencilerin eğitimini sürdürebilmesine ekonomik katkı, beslenme ve barınmasına yardımcı olmak üzere YURT-KUR kurulmuştur. Kurumun amacı, yükseköğrenim gören öğrencilere kanun gereği kredi vermek, yurtlar yaptırmaktır. [778] Sonraki yıllarda, devletin yurtları dışında özel yurtlar da açılmıştır.

1999-2000 eğitim-öğretim yılında 71 il ve 48 ilçede bulunan YURT-KUR yurtlarında barınan öğrencilerin %51'ini kız öğrenciler oluşturmaktadır. Kuruma bağlı yurtlarda başvurularda öncelik kız öğrencilere verilmektedir.[779] 2000 yılı sonunda yükseköğretim gençliğinin barınma ihtiyacının karşılanması için yurt, yatak kapasitesi 160.421'i YURT-KUR'a ve 24.919'u üniversitelere ait olmak üzere 185.340 olmuştu.[780] MEB Hüseyin Çelik'in açıkladığı gibi, bir yükseköğretim programını kazanan hazırlık ve birinci sınıf öğrencilerinden 2003-2004 eğitim-öğretim yılında YURT-KUR'a 63.395'i kız öğrenci olmak üzere toplam 147.220 öğrenci başvurmuş; bunlardan ancak 33.465'i kız öğrenci olmak üzere toplam 67.905 öğrenci söz konusu yurtlara yerleştirilmiştir.[781]

Tablo 50 Resmî ve Özel Yurtlar İle Burada Kalan Kız Öğrenci Sayısı[782]

Öğretim Yılları	YURT-KUR Yurt Sayısı	KYK Yurt Kapasitesi		Özel Yurt Sayısı	Özel Yurtta Kalan Kız Öğrenci Sayısı
		Toplam	Kız	-	-
1999-2000	179	171.771	88.819	2.296	-
2000-2001	188	180.691	97.732	2.208	13.184
2001-2002	190	182.628	98.968	2.192	16.200
2002-2003	191	185.085	103.396	2.210	14.905
2003-2004	199	188.779	106.026	2.259	22.076
Artış Oranı (%)	**11,17**	**9,90**	**19,37**	**-1,61**	**67,44**

Resmî ve özel yurt sayısı ile bu yurtlarda kalan kız öğrenci sayılarına bakıldığında özel yurt sayısında %1,61 oranında bir azalma olmasına karşın bu

[778] **T.C: Resmî Gazete**, Sayı 4930, 22 Ağustos 1961, s. 4931-4932.
[779] **2000 Yılında Milli Eğitim,** s. 43-44; **2001 Millî Eğitim Bakanlığı Sayısal Verileri,** s. 45.
[780] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı Destek Çalışmaları**, s. 212.
[781] **TBMM TD**, Cilt 31, Birleşim 23, 3.12.2003, s. 638.
[782] **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2003-2004,** s. 273.

yurtlarda kalan kız öğrenci sayısında %67,44 oranında artış olduğu yukarıda yer alan tabloda görülmektedir.

2.3.3. Açık Öğretim Fakültesi

YÖK kanununda da belirtildiği gibi devlet, eğitim-öğretim seferberliği içinde örgün, yaygın, sürekli ve açık eğitim hizmetini üstlenen kurumlarla, ülkenin bilimsel, kültürel, sosyal ve ekonomik yönlerden ilerlemesini sağlayacak vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlar. Bu nedenle örgün yükseköğretim hizmetinden yararlanamayan kişilere açık eğitim olanağı yaratılmıştır. Çağdaş eğitim anlayışı içinde, kalkınma planları ilke ve hedefleri doğrultusunda çeşitli düzeylerde ülkenin ihtiyacı olan dallarda ve sayıda işgücü ihtiyacını karşılamak amacıyla açılan kurumlardan biri de AÖF'dür.[783]

Tablo 51 Açık Öğretim Fakültesinde Öğrenci Sayısı ve Okullaşma Oranı[784]

1999-2000		2000-2001		2001-2002		2002-2003		2003-2004	
Öğrenci Sayısı	Okul. Oranı (%)	Öğrenci Sayısı	Okul. Oranı (%)	Öğrenci Sayısı	Okul. Oranı (%)	Öğrenci Sayısı	Okul. Oranı (%)	Öğrenci Sayısı	Okul. Oranı (%)
486.000	9,1	516.000	11,2	522.000	9,6	622.000	12,5	652.000	12,3

Daha çok çalışan kişilerin tercih ettiği AÖF kontenjanları 1992'den itibaren büyük artış göstermiş, 1999'da ise kontenjan sınırı tamamen kaldırılmıştır.[785] 1999'da ÖSS sonucunda örgün eğitim ile açık öğretim programlarına yaklaşık toplam 448.475 öğrenci yerleştirilmiştir. Açık öğretimin yükseköğretim içindeki payının 2000 yılı verisi ile %40 civarında olduğunu belirten Gülsün Sağlamer, bu oranın yüksekliğine dikkat çekmiş ve söz konusu oranın %15 olması gerektiğini açıklamıştır.[786] 1993'de maksimum düzeye ulaşan açık öğretimdeki talebin 2001'e kadar 6 yıl içinde %30 civarında kaldığı, 2001'de bu oranın %32,4 olduğu görülmektedir.[787] 2003-2004 eğitim-öğretim döneminde ise bu oran açık öğretimde %12,3 olarak gerçekleşmiştir.[788]

[783] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 17506, 6 Kasım 1981, s. 6.
[784] Osman Şahin, **a.g.e., s. 466, 470, 474, 476, 481.**
[785] **Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu 2003**, s. 35.
[786] **Gündem**, Yüksek Öğretim Kurumu, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 2000, s. 149.
[787] **Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu 2003**, s. 33.
[788] **Sekizinci Beş Yıllık kalkınma Planı (2001-2005) 2005 Yılı Programı**, s. 135.

3. Yaşam Boyu Eğitime Yönelik Politikalar

Yaşam boyu eğitimin amacı; millî eğitimin genel amaç ve temel ilkelerine uygun olarak örgün eğitim sistemine hiç girmemiş ya da herhangi bir kademesinde bulunan veya bu kademeden çıkmış vatandaşlara, örgün eğitim ile birlikte ayrı eğitim vermektir. Bu amacın kapsamında; vatandaşlara okuma-yazma öğretmek, eksik öğrenimlerini tamamlamaları için sürekli eğitim olanakları hazırlamak, millî kültür değerlerini koruyacak ve geliştirecek, tanıtacak, benimsetecek şekilde eğitim vermek, çağın gereklerine uygun olarak bilimsel, teknolojik, iktisadi, sosyal ve kültürel gelişmelerini sağlayacak eğitim olanakları sunmak, toplu yaşama, dayanışma, yardımlaşma veya birlikte çalışma ve örgütlenme anlayış ve alışkanlıkları kazandırmak bulunmaktadır; ayrıca boş zamanlarını en iyi şekilde değerlendirme ve kullanma alışkanlıklarını edindirme, kısa süreli ve kademeli eğitim uygulayarak ekonominin gelişmesi doğrultusunda ve istihdam politikasına uygun meslekler edinilmesine olanak sağlamak, çeşitli mesleklerde çalışmakta olanların hizmet içinde mesleklerinde gelişmeleri için gerekli bilgi ve becerileri edindirmek de bulunmaktadır. Yaygın eğitim, örgün eğitim ile birbirini tamamlayacak, birbirini destekleyecek biçimde hazırlanmaktadır. Yaygın eğitim, genel ve meslekî teknik olmak üzere iki temel bölümden oluşmakta ve bölümler birbirini destekleyici biçimde düzenlenmektedir.[789]

Bu tür bir düzenlemede erkekler ve kadınlar kendi eğitimlerini kendileri gerçekleştirmektedirler. Söz konusu eğitimlerle amaçlanan çocuk, genç ve yetişkinin ihtiyaçlarını karşılamaktır. Yaşam boyu eğitim ile mümkün kılınan bu ihtiyaçlar, onurlu bir yaşam sürdürmek ve yaşam standartlarını yükseltmektir. Yine yaşam boyu öğrenme, fırsat eşitliğine katkıda bulunarak toplumun demokratik temellerini güçlendirdiği gibi toplumsal bütünleşmeyi de olanaklı hale getirmektedir. Yaygın eğitim olarak da nitelendirilen yaşam boyu eğitimin diğer bir önemli katkısı, beceri oluşturmada fırsat eşitliği sağlanarak verimliliği arttırmak, ekonomiyi büyütmek ve teşvik için düzenlemeler getirmektir. 4.DKK'da açıklandığı gibi Kız çocukları ve kadınlar için hayat boyu eğitim ve öğretim sağlamak için hükümetlerin, eğitim

[789] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 13336, 24 Haziran 1973, s. 3-4.

kurum ve örgütleriyle birlikte eğitim programı oluşturarak kadınların hayat boyu öğrenimi için esnek, eğitim ve öğretim programları geliştirmeleri gerekmektedir.[790]

Ekonomik kaygılar sebebiyle kalkınmanın iktisadî ve siyasi hedefleri diğer kalkınma planlarında biçimlendirilen eğitim hedeflerini de etkilemiştir. Bu nedenle her iki planın amaç ve hedeflerine bakıldığında örgün eğitim yaygın eğitime göre öncelikli olmakla birlikte "*Hayat Boyu Eğitim*"[791] esas alınmıştır.[792] Özellikle üniversiteye giremeyen kız-erkek tüm gençler için kısa zamanda beceri ve meslek edindirme amaçlanmış, bu amaç için mahalli idarelerin gönüllü kuruluşların ve özel sektörün yardımına da başvurulacağı planda yer almıştır. Yine yaygın eğitimde özellikle kadınların meslek edinmelerini ve el becerilerini geliştirerek üretime yönelmelerini sağlayacak çalışmaların teşvik edilmesi de planlanmıştır.[793] Kadınlarda okuma-yazma kurslarına ağırlık verilerek, 12 yaş ve üstü grubu kadın okur-yazar oranının %100'e çıkarılması hedeflenmiştir. Yine yaygın eğitim yolu ile öğretim yılında kamu ve özel kesim eğitim merkezlerinde genel, kültürel, meslekî ve çıraklık ile hizmet içi eğitime de planda yer verilmiştir.[794]

Eğitim, örgün eğitimin sonunda bitmemekte, yaşam boyu sürmekte, bireyin tüm hayatını kapsamaktadır. O nedenle hayat boyu eğitim, eğitim kademelerini, okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretimi, örgün yaygın eğitimi kapsamakta ve birleştirmektedir; zira eğitim-öğretimin insanın tüm yaşamını içine alan bir süreç olduğu düşüncesi yaygınlaşmıştır. Bu bağlamda MEB, hayat boyu eğitimin okul dışı öğrenme ve eğitimini geliştirme ve yaygınlaştırmaya çalışmaktadır. Bu çalışmalarla MEB, kendine bağlı eğitim kurumunda değişik tür ve nitelikte, her yaş grubundaki insana hizmet sunmaktadır. Hayat boyu eğitimin en büyük engeli okur-yazar olmamaktır. Bu durum aynı zamanda toplumsal bütünleşme önündeki engeldir. Okumak-yazmak herkes için bir hak olduğu bilinciyle bu olanağın kadın-erkek herkese sağlanması gerekmektedir. O nedenle MEB, örgün eğitim dışında büyük ağırlıklı halk eğitimi merkezlerinde okuma-yazma kursları, meslek kursları, sosyo-

---

[790] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Hayatboyu Eğitim veya Örgün Olmayan Eğitim Özel İhtisas Komisyonu Raporu,** T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No DPT 2568-ÖİK 584 Ankara, Devlet Plânlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 2001, s. 9, 210.
[790] **Kadın 2000: 21. Yüzyıl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kalkınma ve Barış**, s. 3.
[791] Erdal Küçüker, "Türkiye'de Kalkınma Planları Kapsamında Yapılan Eğitim Planlarının Analizi", **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Cilt 20, No.1, 2012, s. 16, 22.
[792] **T.C. Resmî Gazete,** Sayı 24567, 28 Ekim 2001, s.132.
[793] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 23883, 21 Kasım 1999, s. 31.
[794] **T.C. Resmî Gazete,** Sayı 24567, 28 Ekim 2001, s. 131.

kültürel kurslar ve sosyo-kültürel uygulamalar düzenlemektedir.[795] 2004 yılı UP'de yaşam boyu öğrenimi zorlaştıran tüm engellerin ortadan kaldırılması için gerekli önlemlerin alınması gerektiğine yer verilmiştir.[796]

Aşağıdaki tabloda, 1999-2004 döneminde yaygın eğitimde yaşanan gelişmelere yer verilmektedir.

Tablo 52 Yaşam Boyu Eğitim'de (Yaygın Eğitim) Sayısal Gelişmeler[797]

EĞİTİM KURUMLARI	**Kurum Sayısı**	**Toplam Kursiyer Sayısı**	**Öğretmen Sayısı**
		Öğretim Dönemleri ve Sayısal Gelişmeler	
	1999-2000 ve 2003-2004	**1999-2000 ve 2003-2004**	**1999-2000 ve 2003-2004**
OLGUNLAŞMA ENSTİTÜSÜ	12-12	2.194-39.619	350-259
YETİŞKİNLER TEKNİK EĞİTİM MER	12-12	173-155	
MESLEK EĞİTİM MER.(Erkek Teknik)	13-14	915-	
HALK EĞİTİM MERKEZİ	920-922	961.041-1.126.103	5.260-5.558
ÖZEL EĞİTİM	176-262	5.155-9.234	925-1.672
- Eğitim ve Uygulama Okulu	62-94	2.860-9.949	589-1.326
- Meslekî Eğitim Merkezi	44-52	1.409-1.506	233-176
- İş Eğitim Merkezi	65-98	764-1.372	97-48
- Bilim ve Sanat Merkezi	5-18	122-1.407	6-122
ÖZEL ÖĞRETİM	4.625-6.099	1.684.166-1.437.925	36.584-39.099
- Özel Kurslar	2.895-3.531	1.195.882-769.252	20.189-15.369
- Özel Dershaneler	1.730-2.568	448.284-668.673	16.395-23.730
MESLEK KURSLARI		6.350-44.954	
Toplam	**6.531-7.943**		**48.506-1.385**

1999-2000 eğitim-öğretim yılında, yaygın eğitim ile kamu ve özel kesim eğitim merkezlerinde yaklaşık 3.000.000 kişiye genel, kültürel, meslekî, çıraklık ve hizmet içi eğitim olanağı yaratılmıştır.[798] 2000-2001 öğretim yılında ise bu alanda ulaşılması beklenen kişi sayısı 3.174.000,[799] 2001-2002'de 3.211.000'dir. Bu dönemde 109 ana meslek grubundan 248.000 aday çırak, kalfa ve usta öğretici eğitim görmüştür. Bu

[795] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Hayatboyu Eğitim Veya Örgün Olmayan Eğitim Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, s. 11.
[796] **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2004 Yılı İlerleme Raporu ve Tavsiye Metni**, s. 111.
[797] **2000 Yılında Millî Eğitim**, s. 34; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2003-2004**, s. 295-296. (Yetişkinler Teknik Eğitim Merkezi ile Meslek Eğitimi Merkezi'ndeki sayılar, bağlı bulundukları meslek liselerinde gösterilmiştir. Meslek kursları, meslekî ve teknik okullar ve yaygın eğitim kurumlarınca açılmış olmasından dolayı kurum ve öğretmen sayısı verilmemiştir.)
[798] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, (2000-2005), 2001 Yılı Programı**, s. 131.
[799] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, (2000-2005), 2002 Yılı Programı Destek Çalışmaları,** s. 208.

kursiyerlerin 160.000'inin okuma-yazma kurslarına katılımı sağlanarak okur-yazar hale getirilmiştir.[800]

3.1. Yaşam Boyu Eğitimde AB Eğitim Programlarının Etkisi

AB'nin eğitim programlarına katılma kararları bağlamında Türkiye 6. Çerçeve Anlaşması'nı 5 Eylül 2002'de yürürlüğe koymuştur. Böylece eğitim ve gençlik alanındaki AB programlarına katılımı konusundaki yasal süreç tamamlanmıştır. Türkiye, Eğitim ve Gençlik Programlarına tam katılım için son aşama olan "*Mutabakat Zaptı*"nı 15 Nisan 2004'de imzalamıştır.[801]

"*Bilgi Avrupası*" hedefine ulaşılmasına katkı sağlanması amacı ile oluşturulan "*Youth Programı*", gençlik politikasının geliştirilmesinde, yaygın eğitime dayanmaktadır. Programın amaçları arasında; gençlerin toplum ile entegrasyonunu ve girişimcilik ruhunu desteklemek, gençlerin bilgi, beceri ve yeterlilik kazanmalarına yardımcı olmak, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı ile mücadeleyi desteklemek, Avrupa kültür, miras ve ortak değerlerin anlaşılmasına yardımcı olmak, her türlü ayrımcılığın kaldırılması çalışmalarını ve her düzeyde eşitliği teşvik etmek bulunur. Gençlik değişimleri ve gençlik buluşmaları eylem bazında desteklenen faaliyetlerdir;[802] ayrıca gençlerin, kadın ve erkekle eşit olma konusunda duyarlı olmalarını sağlamak ve kadınların toplumun her alanında aktif yaşama katılmalarını desteklemek, programın amaçları arasında yer almıştır.[803]

CHP Adana Milletvekili Tacidar Seyhan ile 19 milletvekili tarafından, özel kurs, dershane ve etüt eğitim merkezleri sorunlarının araştırılarak verimli bir yapı ve işleyişe kavuşturulması amacıyla alınması gereken önlemlerin belirlenmesi için bir meclis araştırması açılması ile ilgili olarak önerge verilmiştir. Önergede Türkiye'nin önemli bir sorunu olan işsizlerin %50'den fazlasının hiçbir meslekî bilgi ve becerisi bulunmadığı belirtilmiştir. Gerekli tedbirlerin zamanında alınmamış, sosyal düzenlemelerin yapılmamış olmasından dolayı sorunlar devam etmektedir.[804]

---

[800] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, (2000-2005), 2003 Yılı Programı Destek Çalışmaları,** s. 188.
[801] Elif Ülkü Arslan, **a,g,e.,** s. 56-58.
[802] **A.g.e.,** s. 7-8.
[803] **Değişim ve Gelişim Sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye,** s. 39.
[804] **TBMM TD**, Cilt 5, Birleşim 34, 19.2.2003, s. 139.

25 yaşın üzerinde ve 16-25 yaşları arasındaki temel eğitimini tamamlayamamış herkesi kapsayan Socrates'in 8 faaliyetinden dördüncüsünde "*Yetişkin Eğitimi ve Diğer Eğitim Yolları"* yer almaktadır. Faaliyetin amacı; yetişkin eğitiminin kalitesinin ve Avrupa boyutunun iyileştirilmesi ile Avrupa vatandaşlarının yaşam boyu eğitim olanaklarına erişiminin kolaylaştırılmasıdır. Bu faaliyet, yaygın eğitim sisteminde yer alan kuruluşlar vasıtasıyla yürütülmektedir. Bunlar; halk okulları, dernekler, kar amacı güden veya gütmeyen kuruluşları içermektedir. Eğitimde fırsat olanağı sağlayan hastaneler ve cezaevleri de bu kapsamda yer almaktadır.[805]

Avrupa Dillerini Öğrenme ve Öğretme (Lingua), Leonardo da Vinci Programı'nın altında yer alan dil öğrenimini destekleyen eylemlerle ilişki içinde olan bir faaliyettir. Tüm AB'nin resmî dillerini kapsayan faaliyet, katılımcı ülkeler nezdinde dil öğrenim ve öğretimin niteliğini ve çapını geliştirmeyi hedeflemiştir.[806] Bu çerçevede, ÇYDD üniversiteli öğrencilere ücretsiz İngilizce kursu vermeye başlamış, 10 kişilik gönüllü öğretmen kadrosu ile 70 üniversite öğrencisine dil becerisi için eğitim vermiştir.[807]

AB programları çerçevesinde hayata geçirilen diğer faaliyetler içinde, Eğitimde Bilişim ve İletişim Teknolojileri (Minerva) ve diğer Avrupa programlarıyla ortak eylemler ve bunları destekleyici tedbirler yer almıştır.[808] Minerva, Açık ve Uzaktan Eğitim (ODL), eğitim alanında bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı olan eylemin amacı; açık ve uzaktan eğitim ile eğitim alanında bilgi ve iletişim teknolojilerini desteklemektir.[809]

Bu arada AB tarafından desteklenen Mazlum-Der tarafından organize edilen ve ilk etapta 12 ilde uygulanacak olan "*Ulusal ve Uluslararası Temel İnsan Hakları, Hukuk Alanında Eğitimi*" projesi başlatılmıştır. Projenin amacı; güncellenmemiş klasik din öğretilerinin yenileştirilmesi, toplumdaki dinsel hoşgörüsüzlüğün ortadan

---

[805] Elif Ülkü Arslan**, a.g.e**., s. 21-22. Ayrıca bkz. Kadir Beycioğlu, Necdet Konan, "Yaşam Boyu Öğrenme ve Avrupa Eğitim Politikaları", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 7, Sayı 24, 2008, s. 374-376.

[806] **Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Süreci, Avrupa Birliği'nin Bilim, Araştırma ve Eğitim Politikaları ve Türkiye'nin Uyumu**, s. 50-51.

[807] "Üniversiteliye dil dopingi", **Cumhuriyet**, 10 Ocak 2003, s. 20.

[808] **Avrupa Birliği'ne Katılım Süreci, Avrupa Birliği'nin Bilim, Araştırma ve Eğitim Politikaları ve Türkiye'nin Uyumu**, s. 51.

[809] Ali Akyüz, vd., **a.g.e.,** s. 46. Ayrıca bkz. **Avrupa Birliği Eğitim Programları,** Haz. Müge Bulut, İstanbul, Prive Grafik, Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti. 2004, s. 28-30.

kaldırılması için din görevlilerinin temel insan hakları konularında eğitilmesidir. Eğitimin 2 İF uzmanı ile 4 hukuk uzmanı tarafından verilmesi planlanmıştır.[810]

3.2. Okuma-Yazma Kursları

Zorunlu eğitimden yararlanamamış ve okur-yazar olmayan yetişkinlere, okuma-yazma becerisini kazandırmak amacıyla açılan kurslardır. Çağın sorunu olan okur-yazar olmamak genellikle geri kalmışlık ve yoksullukla ilişkilidir. Toplumların varlıklarını sürdürebilmeleri ve kalkınabilmelerinin temel koşullarından biri olan okur-yazar olmak, gelişme için ön koşuldur. 1998-1999 öğretim yılı için 12 ve daha yukarı nüfusun okur-yazar oranı; erkeklerde %93, kadınlarda %76,2'dir. Söz konusu dönemde kır-kent farkına bakıldığında okur-yazar kadın oranı kentsel nüfus içinde %81 iken kırsalda bu oran %69,6'dır.[811]

AÇEV ile Uluslararası Okuma Yazma Enstitüsü (ILI) işbirliğiyle gerçekleştirilen "*Orta Asya Okuma Yazma Forumu*"nda dünyada kendi adını okuyup yazamayan 1.000.000.000 kişi olduğu, bu sayının %70'ini kadınların oluşturduğu açıklanmıştır. Koç Üniversitesi Öğretim Üyesi Çiğdem Kağıtçıbaşı, yaptığı konuşmada; Türkiye'deki nüfusun %16'sının yani 10.000.000 kişinin okuma-yazma bilmediğini, Türkiye'nin okur-yazarlık oranının Kafkasya'daki tüm Türk Cumhuriyetlerinin gerisinde kaldığını, bütçeden eğitime ayrılan payın da yine söz konusu ülkelerin gerisinde olduğunu belirtmiştir.[812]

2000 yılı sonu itibariyle FP Milletvekili Sacit Günbey'e göre Türkiye'de okuma-yazma bilmeyenlerin oranı %14 civarındadır. Kadınlarda bu oran %23'e kadar yükselmiştir. Son yirmi yılda Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde bu oran kadınlar aleyhinde artmaktadır. Türkiye'de 20.000.000 kişinin yoksulluk sınırının altında hayatlarını sürdürdüklerini belirten Günbey, Doğu'da nüfusa kaydı olmayan 0-4 yaş altı çocukların oranının %26 olduğunu belirtmiştir.[813]

New-York'ta "*2000: 21. Yüzyıl için Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kalkınma ve Barış"* konulu Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından yapılan toplantılar sonrası yayımlanan sonuç bildirgesinde yapılan açıklamaya göre bazı ülkelerdeki eğitime.

[810] "Din görevlilerine AB desteği", **Yeni Şafak**, 25 Haziran 2004, s. 3.
[811] **Yedinci Beş Yıllık kalkınma Planı (1996-2000) 2000 Yılı Destek Çalışmaları Sosyal Sektörlerle İlgili Gelişmeler,** s. 190.
[812] "Türkiye'de eğitim sınıfta kaldı", **Cumhuriyet**, 24 Haziran 1999, s. 20.
[813] **TBMM TD**, Cilt 49, Birleşim 30, 13.12.2000, s. 193-195.

Okumaz-yazmazlığı ortadan kaldırma, kadın ve kızların okur-yazarlığını ve her türlü eğitime erişebilmelerini arttırma çabaları, öğretmen ve kaynak eksikliği nedeniyle sonuç vermemiştir.[814] Bu bilgileri doğrulayan istatistiklere göre dünyada kadınlarda okur-yazar olmayanların oranı %34,9, erkeklerde %20,5'tir. Türkiye'de okullaşma oranlarının artmasına, çok sayıda okuma-yazma kampanyası düzenlenmesine karşın VII. BYKP'de belirtildiği gibi okur-yazar olmayanların oranı erkeklerde %11,2 iken kadınlarda %28'dir. Türkiye'de 5 yetişkinden biri okuma yazma bilmemektedir. Bu verilere göre üç kadından biri okuma ve yazma bilmemektedir.[815]

Okur-yazar olmayanların, Güneydoğu Anadolu bölgesi ile İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerde yoğunlaştığı görülmektedir. Göçle birlikte büyük kentlere gelenler arasında okuma-yazma bilmeme oranı daha yüksektir. Evli ve anne konumundaki kadınların yarısı okur-yazar değildir. Çocuk ve gençlerde yaş grupları bazında bakıldığında 6-14 yaş arası 1.5.000.000 çocuk okula gitmemektedir. 15-19 yaş arasında %13,8 oranında çocuk, okuma-yazma bilmemektedir. Ellerinde okuma-yazma belgesi olup, ancak okuma-yazma bilmeyenler de mevcuttur ki bunlar gizli okur-yazar olmayanlar olarak nitelendirilmektedirler. Diğer önemli bir veri işgücü eğitimidir. Toplam işgücünün %77,8'ini, istihdamın %79,1'ini ortaokul veya daha alt seviyede eğitim düzeyinde olanlar ile okuma-yazma bilmeyenler oluşturmaktadır. Türkiye'nin uluslararası piyasalarda rekabet edebilmesi için özellikle meslekî eğitime gereken önemin verilmesi gerekmektedir.[816] DB tarafından hazırlanan ve çeşitli ülkelerin incelendiği "*Eğitim*" başlıklı raporda, Türkiye nüfusunun %15'inin okuma-yazma bilmediği ortaya konulmuştur. Türkiye bu oran ile Suudi Arabistan ve Çin gibi ülkelerin ardından listede 9.sırada yer almıştır. Rapor, gelir düzeyinin artması ile eğitim düzeyinin iyileşmediğini ortaya koymuştur.[817]

Okuma-yazma oranının yükseltilmesi ve kadınlarda okur-yazar oranının artması için MEB tarafından başlatılan, özellikle STÖ tarafından desteklenen "*Ulusal Eğitime Destek Kampanyası*" çerçevesinde okur-yazarlık kursları açılmıştır. Söz konusu kursların faaliyetlerine destek verenlerden biri de Türkiye Cumhuriyeti'nin

---

[814] **Pekin+5 Siyasi Deklarasyonu ve Sonuç Belgesi (Türkçe, İngilizce), Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu,** s. 12-13.
[815] **Sekizinci Beş Yıllık kalkınma Plânı (2000-2005) Hayat Boyu Eğitim Veya Örgün Olmayan Eğitim Özel İhtisas Raporu**, s. 6.
[816] **A.g.r.**, s. 6, 8.
[817] "Eğitim yoksuluyuz", **Cumhuriyet**, 15 Kasım 2001, s. 1,8. Ayrıca bkz. "Bir telefonla eğitim imkânı", **Yeni Şafak**, 3 Ekim 2001, s. 1.

10. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in eşi Semra Sezer'dir.[818] Türkiye'de göçebe hayatı yaşayan ailelerin çocuklarının okur-yazarlığı için çözümler aranmıştır. Siirt'te Soron ve Mehmediyan aşiretlerinin 240 çocuğuna, 11 çadırda 15 öğretmen eşliğinde okuma-yazma kursu düzenlenmiştir.[819] Gelişmelere rağmen Türkiye'de okur-yazarlık oranı istenilen düzeye getirilememiştir. Hala her 4 kadından biri okur-yazar değildir.[820]

8 Eylül tüm dünyada "*Okuma Yazma Günü*" olarak kutlanmaktadır. Türkiye'de 2002 verileriyle okur-yazarlık oranı %85; kadın okur-yazarlığı oranı ise %72'dir. Okuryazar olmayanlar, en temel hak olan eğitim hakkından yoksun kaldıkları için gündelik ve toplumsal yaşamda zorluk çekmekte, özgür ve bağımsız birey olmaları mümkün olmamaktadır; ayrıca toplumsal yaşamın dışında kalan söz konusu kadınların yetiştirdikleri çocuklar açısından da sorunlar yaşanmaktadır. Kadınların bu sorunlarına çözüm getirmek isteyen AÇEV'in hayata geçirdiği , "*İşlevsel Yetişkin Okuryazarlığı Programı*" ile 2002 Haziran sonu itibariyle %98'i kadın olmak üzere 30.000 kişi bu programı tamamlayarak okur-yazarlık belgesi almıştır. Bunun yanı sıra AÇEV kent yaşamında karşılaşılan elektrik faturası okuma, alış-veriş listesi hazırlama, oy kullanma, başvuru formu doldurma gibi günlük yaşamın gerektirdiği okuma-yazma becerisini kazandırmayı da hedeflemiştir.[821]

CHP Yalova Milletvekili Muharrem İnce'nin açıkladığına göre Almanya'da 13,4 olan kişi başına eğitim yılı, Türkiye'de 4 yıldır; okuma-yazma bilmeyenlerin oranı da özellikle kadınlarda yapılan çalışmalara rağmen yüksektir. AK Parti Ordu Milletvekili Hamit Taşçı, Türkiye'de okuma-yazma bilen nüfusun %87'ye ulaştığını, kadınların bu oran içindeki payının %80,64 olduğunu, her 5 kadından birinin okuma-yazma bilmediğini açıklamıştır.[822] Bu çerçevede değerlendirildiğinde 8 milyon kadının okur-yazar olmadığı Türkiye'de üniversiteye gidebilen kadın oranı da %2'dir.[823]

GAP İdaresi bünyesinde oluşturulan ÇATOM'da yürütülen program çerçevesinde toplam 60.000 kişiye okuma-yazma, bilgisayar, yabancı dil, sağlık,

[818] "275 kadına daha sertifika", **Cumhuriyet**, 27 Ocak 2002, s. 9.
[819] "Çadırda okuma-yazma kursu", **Millî Gazete**, 24 Mart 2002, s. 4.
[820] "Dört kız çocuğundan biri okula gitmiyor", **Cumhuriyet**, 3 Kasım 2002, s. 6.
[821] "Türkiye'de 10 milyon okumaz-yazmaz var", **Cumhuriyet**, 8 Eylül 2002, s. 8.
[822] **TBMM TD**, Cilt 25, Birleşim 114, 31.7.2003, s. 541, 661.
[823] "Bangladeş'in bile gerisindeyiz, Meclis'te temsil oranları düşük", **Cumhuriyet**, 8 Mart 2003, s. 9.

beceri geliştirici ve gelir getirici kurslar düzenlenmiştir.[824] Bu çalışmadan başka tüm Türkiye'de Semra Sezer öncülüğünde 2001'de başlatılan "*Ulusal Eğitime Destek Kampanyası*" neticesinde yarım milyona yakın insan okuma-yazma öğrenmiştir. Söz konusu çalışma kapsamında ayrıca beceri ve meslek edinme ile sosyo-kültürel kurslar açılmış, özellikle hükümlülere yönelik kurslar verilmiştir. Bazı bölgelerin özelliklerine göre kadın çiftçilere peynir, yoğurt yapma, arı kovanı bakımı, konularında seminerler düzenlenmiştir.[825]

Söz konusu kampanyanın bir ayağı olan "*Eğitim Kurultayı*"nda Semra Sezer'in verdiği bilgilere göre, ilk defa 19 Mayıs 2001'de başlatılan kampanya eğitimciler, STÖ ve bireysel katılımcılarla bir eğitim seferberliğine dönüşmüştür. Kampanya boyunca 26.355 okuma-yazma kursu açılmış, bu kurslara zorunlu eğitim çağını aşmış 520.156 yurttaş katılmıştır; ayrıca Türkiye genelinde çeşitli 90.148 kursta yaklaşık 1.900.000 yurttaş eğitim görmüştür. Sezer kampanyanın devam edeceğini de vurgulamıştır.[826]

7.000.000 okur-yazar olmayanların 6.000.000'unun kadın olduğu bu durum Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde önemli bir sorundur.[827] AÇEV Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı Ayla Göksel yaptıkları araştırmalar sonucunda "*Güneydoğu Anadolu Bölgesi Projesi*" başlattıklarını açıklamıştır. Bu proje kapsamında Diyarbakır'da üç farklı eğitim programı ile bölgedeki kadınlara ve çocuklara destek verilmesi amaçlanmıştır. Bunlar "*İşlevsel Okuma Yazma ve Kadın Güçlendirme Programı*", "*Okulöncesi Eğitim Programı*" ve "*Anne Destek Programı*"dır. AÇEV'in anneleri, çocuk gelişimi ve eğitimi konusunda desteklemeyi amaçlayan programından 460 kadın, okuma-yazma kursundan da 750 kadın yararlanmıştır.[828]

Yapılan başka bir araştırmaya göre 2000'de %91 olan okuma-yazma oranı 2003 yılında %87,32'ye gerilemiştir. Bunun sebebi okuma-yazma kursunu bitirenlerin kurs sonrasında bu becerilerini yeterince kullanmamaları sonucu bu özelliği

[824] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, (2000-2005), 2003 Yılı Programı Destek Çalışmaları,** s. 188.
[825] "Eğitim seferberliği", **Cumhuriyet**, 7 Mayıs 2003, s. 1, 18.
[826] "Eğitim Kurultayı'na 40 çeşit mazeret!", **Milliyet,** 6 Mayıs 2003, s. 18.
[827] "Zorunlu Eğitim Yaptırımları", **Cumhuriyet**, 16 Temmuz 2003, s. 2.
[828] "AÇEV'den anne çocuk eğitimi-Üç ayrı proje", **Cumhuriyet**, 29 Haziran 2003, s. 3.

kaybetmeleridir. Oysa aday olduğumuz AB ülkelerinin tamamına yakınında okuma-yazma bilenlerin oranının %95'in üzerinde olduğu belirlenmiştir.[829]

Aynı sorunun yaşandığı cezaevlerindeki duruma dikkat çeken AK Parti Milletvekili Cevdet Erdöl, cezaevlerindeki tutuklu ve hükümlülerin öğrenim durumlarına ilişkin Adalet Bakanı'na soru yöneltmiştir. Bunun üzerine açıklama yapan Adalet Bakanı Cemil Çiçek, cezaevlerinde 64.236 hükümlü, hükmen tutuklu ve tutukludan 2.166'sının okur-yazar olmadığını, 3.243'ünün ise hiçbir okulu bitirmediğini açıklamıştır.[830]

Aşağıdaki tabloda, 1999-2004 döneminde açılan kurslara katılan kursiyer sayısı verilmektedir.

Tablo 53 Okuma-Yazma Kurslarında Yaşanan Sayısal Gelişmeler[831]

Öğretim Yılları	Açılan Kurs Sayısı	Toplam Kursiyer Sayısı	Kadın Kursiyer Sayısı
1999-2000	4.524	102.896	38.253
2000-2001	4.520	102.937	36.253
2001-2002	6.950	159.502	70.730
2002-2003	6.106	294.629	189.667
2003-2004	11.123	510.128	311.473
Artış Oranı (%)	**145,86**	**395,77**	**714,24**

Bir ulusal sorun haline gelen okuma-yazma konusunda yapılan çalışmalar neticesinde sayılarda meydana gelen artışlar yukarıdaki tabloda yer aldığı şekilde büyük bir oranda kadınlar lehine artmıştır.

3.3. Çıraklık Eğitimi ve Meslek Edindirme Kursları

Çıraklık eğitiminin amacı; ilköğretim okulunu tamamladıktan sonra üst öğretime gidemeyen veya çeşitli nedenlerle örgün eğitimin dışında kalan ortaöğretim çağındaki çocukların ve gençlerin eğitim olanaklarına kavuşturulmasıdır. Bu çocukların ve gençlerin çıraklık eğitimine katılabilmeleri için en az 14 yaşını tamamlamış ve 19 yaşından gün almamış olma zorunluluğu getirilmiştir. 3308 Sayılı

[829] "Eğitimin rotası geriye doğru", **Cumhuriyet**, 9 Ağustos 2003, s. 20.
[830] "Çiçek Açıkladı: Cezaevlerinde eğitim durumu", **Cumhuriyet**, 8 Mart 2004, s. 5.
[831] "Yaygın Eğitim Kurumuna Göre Kursiyer Sayısı ve Cinsiyet Oranı, 1990-2015", **Türkiye İstatistik Kurumu** (Çevrimiçi), http://www.tuik.gov.tr/, 12 Ağustos 2016; **2000 Yılında Millî Eğitim,** s. 35; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2001**, s. 211; **2002 Başında Milli Eğitim**, s. 165; .**Millî Eğitim Sayısal Veriler 2002-2003**, s. 207; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2003-2004**, s. 207.

"*Çıraklık ve Meslek Eğitimi Yasası*"nda yapılan düzenlemede eğitim sistemi, örgün meslekî eğitim, çıraklık eğitimi ve meslek kursları olarak üç temel uygulamaya ayrılmıştır. [832] Yasaya göre mesleğin özelliği gereğince, 3-4 yıl süreli olan çıraklık eğitimini alanlar kalfalık sınavında başarılı oldukları takdirde "*Kalfalık Belgesi*" alabilmekte, aynı zamanda 3 yıl süreli "*Ustalık*" eğitimine devam edebilmektedir. 5 yıl iş deneyiminden sonra sınava girip "*Ustalık Belgesi*" almaya hak kazanılmaktadır. Bu eğitim uygulamasının sonucunda nitelikli ara insan gücü için belirlenmiş en üst yeterlilik düzeyine ulaşmış olan kişi bu yeterlilik düzeyi için öngörülen ustalık belgesini aldıktan sonra, kendine ait işyeri de açabilmektedir.[833] Yasa kapsamındaki işyerlerinde çalışan ve çıraklık sözleşmesi yapan kişiler, bütün öğrencilik haklarından yararlanabilmektedir; ayrıca öğrencilerin, eğitim süresince sigorta primleri 1475 sayılı "*İş Yasası*"na göre öğrencilerin yaşlarına uygun asgari ücretin %50'si üzerinden Bakanlık bütçesinden karşılanmaktadır.[834]

Zorunlu temel eğitimin 8 yıla çıkmasıyla birlikte işgücü piyasası ve çıraklık ve meslekî eğitimle ilgili düzenleme çalışmaları 1999'da başlatılmıştır. Bu çalışmalarla aktif işgücü politikalarının etkin bir şekilde yürütülmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla işgücü piyasasında kurumsallaşmayı güçlendirecek olan meslek standartları, sınav ve belgelendirme sisteminin kurulması ve işgücü piyasası bilgilendirme sisteminin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır. Bu çerçevede, VII. BYKP'de çıraklık eğitiminin mesleki ve teknik eğitim ile birlikte ortaöğretimin sistem içinde yeniden yapılandırılması hedeflenmiş olmasına karşın, yükseköğretime geçişte yaşanan bazı sıkıntılar nedeniyle bu okullara talep azalmıştır. İş piyasasının ihtiyaç duyduğu nitelikli eleman yetiştirilmesi için, başta çok programlı liseler olmak üzere mesleki ve teknik liseler, çıraklık eğitim merkezleri ve halk eğitim merkezlerinin amaca uygun olmayan şekilde açılması nedeniyle verim alınamamıştır. Çıraklık eğitiminde yeterli gelişme sağlanamadığı için bu sistemin dışında kalan ve herhangi bir eğitim kademesinde yer almayan çocuklar, sosyal ve ekonomik yönden uygun olmayan sağlıksız ortamlarda çalışmaktadırlar.[835] Meslek lisesi mezunlarına bir yıl çalışma zorunluluğu olmadan, ustalık sınavına girme hakkı getirilmiştir.[836]

---

[832] **2000 Yılında Millî Eğitim,** s. 35.
[833] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 24458, 10 Temmuz 2001, s. 5.
[834] **2000 Yılında Millî Eğitim**, s. 36.
[835] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı 2000 Yılı Programı**, s. 6, 24.
[836] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2000-2005) 2002 Yılı Programı Destek Çalışması**, s. 194.

Çıraklık eğitiminde hedeflenen gelişmenin sağlanması için alınmaya başlanan önlemlerin yanı sıra "*3308 Sayılı Çıraklık ve Meslek Eğitimi Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve bu kanuna 2 Ek Madde ile 1 Geçici Madde Eklenmesine Dair Kanun Tasarısı Taslağı*" çalışmalarına devam edilmektedir. Söz konusu değişikliklerin gerçekleşmesi, iş piyasasının ihtiyacına cevap vermesi beklenmektedir. 8 yıllık kesintisiz eğitime paralel olarak çıraklık eğitiminin mevzuat, eğitim programı ile uygulama yönünden yeniden düzenlenmesi ve bu kapsamda çıraklığa aday tüm gençlerin çıraklık eğitimi almaları için gerekli çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışmalarla 2000-2001 eğitim-öğretim yılında yaygın eğitim ile kamu ve özel kesim eğitim merkezlerinde 3.174.000 kişiye genel, kültürel, meslekî, çıraklık ve hizmet içi eğitim olanaklarının sağlanması hedeflenmiştir.[837]

Meslek edindirmeye yönelik açılan kurslarla ilgili sayısal veriler aşağıdaki tablolarda verilmektedir.

Tablo 54 Çıraklık Eğitiminde Sayısal Gelişmeler[838]

Öğretim Yılları	Kurum Sayısı	Toplam Kursiyer Sayısı	Kadın Kursiyer Sayısı	Öğretmen Sayısı
1999-2000	330	241.910	-	5,084
2000-2001	342	233.539	-	4.840
2001-2002	345	292.930	-	5.165
2002-2003	346	279.853	-	5.064
2003-2004	292	333.255	45.845	4.604
Artış Oranı (%)	**11,51**	**37,75**		**-9,44**

Kadınların yoğun olarak katıldıkları okullardan olan Pratik Kız Sanat Okullarında, meslek edindirmeye yönelik eğitim verilmektedir. Aşağıdaki tabloda yer aldığı gibi tamamına yakının kadın olan bu okullardaki sayılarda yıllar itibarıyla artışlar olduğu görülmektedir.

[837] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2000-2005) 2002 Yılı Programı Destek Çalışması**, s. 208.
[838] "Yaygın Eğitim Kurumuna Göre Kursiyer Sayısı ve Cinsiyet Oranı, 1990-2015", **Türkiye İstatistik Kurumu (**Çevrimiçi), http://www.tuik.gov.tr/, 12 Ağustos 2016; **2000 Yılında Millî Eğitim,** s. 34; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2001**, s. 159; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2002-2003**, s. 210; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2003-2004**, s. 206.

Tablo 55 Pratik Kız Sanat Okullarında Sayısal Gelişmeler[839]

Öğretim Yılları	Toplam Okul Sayısı	Toplam Kursiyer Sayısı	Kadın Kursiyer Sayısı	Öğretmen Sayısı
1999-2000	342	89.594	88.336	193
2000-2001	433	98.887	98.887	303
2001-2002	439	144.891	142.873	339
2002-2003	422	138.003	138.003	278
2003-2004	408	110.489	109.210	257
Artış Oranı (%)	**19,29**	**23,32**	**23,63**	**33,16**

3308 sayılı Millî Eğitim Kanunu ile düzenlenmiş olan meslek kursları, örgün eğitim sisteminden ayrılmış, istihdam edilmede gerekli yeterlilikte olmayan kişilere iş yaşamında bilgi ve becerileri kazandırmaya yönelik kurslar haline dönüştürülmüştür. Kurslara katılanlar, devam ettikleri sürece yasa gereği, çırak ve öğrencilere tanınan haklardan yararlanmaktadırlar. Eğitim sonunda kişi, nitelikli ara insan gücü için belirlenmiş özelliklere sahip hale getirilmektedir. Bu eğitimlerin çoğu halk eğitim merkezlerinde verilmektedir.[840]

Meslek kurslarında pratik eğitimin işyerlerinde yapılması durumunda, kursiyerlerin işyerlerindeki çalışma esasları, okul veya eğitim merkezi ile iş yeri arasında düzenlenecek sözleşmelerle belirlenmektedir. Bu kişilerin iş kazaları, meslek hastalıkları ile hastalık sigorta primleri MEB tarafından ödenmektedir. Bu kişiler gördükleri eğitim ve işyerlerindeki çalışmaları ile kalfalık sınavlarına katılma hakkına sahiptirler.[841]

Bu alanda çalışmalarını yürüten ÇYDD tarafından yaptırılmış olan ve 3 yıldır faaliyette bulunan "*Yaşam Toplum Merkezi"*ne yaklaşık 250 çocuk ve genç gitmektedir. Kadın intiharlarının en çok yaşandığı Batman'daki okumayan veya okutulmayan genç kızlara söz konusu merkezde kendilerine bir yaşam alanı yaratmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Devlet, STÖ işbirliği ile hayata geçirilen bu merkezde kızlara yönelik halı dokuma, giyim, nakış, ev ekonomisi kurslarının yanı

[839] **1920-2010 Cumhuriyet Döneminde Türk Millî Eğitim Sisteminde Gelişmeler**, s. 141-142; "Yaygın Eğitim Kurumuna Göre Kursiyer Sayısı ve Cinsiyet Oranı, 1990-2015", **Türkiye İstatistik Kurumu (**Çevrimiçi), http://www.tuik.gov.tr/, 12 Ağustos 2016; **2000 Yılında Millî Eğitim,** s. 34; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2001**, s. 210; **2002 Başında Milli Eğitim**, s. 159; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2002-2003**, s. 210; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2003-2004**, s. 206.
[840] **2001 Yılı Başında Millî Eğitim**, s. 151.
[841] **2002 Yılı Başında Millî Eğitim**, s. 161

sıra bilgisayar, Türkçe, matematik, İngilizce gibi ilköğretim dersleri ile satranç ve yetişkinlere okuma-yazma kursu da düzenlenmektedir.[842]

Tablo 56 Meslek Kurslarında Yaşanan Sayısal Gelişmeler[843]

Öğretim Yılları	Toplam Okul Sayısı	Toplam Kursiyer Sayısı	Kadın Kursiyer Sayısı
1999-2000	34.928	637.458	505.688
2000-2001	37.336	690.221	526.341
2001-2002	37.239	725.711	503.494
2002-2003	13.043	464.366	267.063
2003-2004	11.123	510.128	311.473
Artış Oranı (%)	**-68,15**	**-19,97**	**-38,40**

Yukarıdaki tabloda belirtildiği gibi yıllar içinde açılan meslek kurslarının sayısı, buna bağlı olarak kursiyer sayısında düşüşler yaşanmıştır. Dolayısıyla kadın kursiyer sayısında da önemli düşüş meydana gelmiştir.

[842] "Kendilerine ait bir yaşam", **Cumhuriyet**, 8 Ekim 2003, s. 7.

[843] "Yaygın Eğitim Kurumuna Göre Kursiyer Sayısı ve Cinsiyet Oranı, 1990-2015", **Türkiye İstatistik Kurumu (**Çevrimiçi), http://www.tuik.gov.tr/, 12 Ağustos 2016; **2000 Yılında Millî Eğitim,** s. 35; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2001,** s. 211; **2002 Başında Milli Eğitim**, s. 165; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2002-2003**, s. 207; **Millî Eğitim Sayısal Veriler 2003-2004**, s. 207.

BÖLÜM 3
İSTİHDAM POLİTİKALARINDA KADIN

1. Kadın İstihdamı Politikalarına Yönelik Temel Düzenlemeler

1.1. Kadın İstihdamına Yönelik Temel İlkeler

1.1.1. Çalışma Hakkı

Kadınların çalışma hakkı ile ilgili gelişmelerin yaşanmasını sağlayan hem ulusal hem de uluslararası olarak kabul edilen temel belgelerden en önemlisi olan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 22-25. maddeleri çalışma hakkına aittir. Söz konusu maddelerden 22. maddede, ulusal ve uluslararası iş birliği çerçevesinde her devletin örgüt ve kaynaklarına göre "*herkesin onur ve kişiliğinin özgür gelişmesinin ayrılmaz bir öğesi olarak*" ifadesiyle; herkesin ekonomik, kültürel ve toplumsal haklarının gerçekleşmesi hakkına sahip olduğu açıklanmıştır. Bildirgenin 23. maddesinde ise herkesin, çalışma, işini özgürce adaletli ve elverişli koşullarda yapma ile işsizliğe karşı korunma hakkı olduğu belirtilmiştir; ayrıca herkesin hiçbir ayrıma tabi tutulmadan eşit iş için eşit ücret hakkı bulunmaktadır. Bunun dışında herkesin çıkarını korumaya yönelik olarak sendika kurma ve sendikaya üye olma hakkı da söz konusudur. Ayrıca bildirgede, herkesin çalışma saatlerinin kabul edilebilir ölçüde sınırlandırılması, ücretli dönemsel tatiller dâhil olmak üzere dinlenme ve boş zaman hakkına sahip olduğu da belirtilmiştir.[844] Kişilerin kendisi ve ailesi ile ilgili beslenme, sağlık, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkının yer aldığı 25. maddede ayrıca başka haklardan da bahsedilmiştir. Bu hakların başta gelenleri herkesin işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, yaşlılık ve kendi denetiminin dışındaki koşullar nedeniyle geçim sıkıntısı yaşaması durumunda devreye girmesi gereken güvenlik hakkıdır.[845]

---

[844] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 7217, 27 Mayıs 1949, s. 16200. Ayrıca bkz. Kadir Çeçen, **İnsan Hakları**, Bursa, MKM Yayıncılık, 2011, s. 432; **Uluslararası Temel İnsan Hakları Belgele**ri, TBMM İnsan Haklarını inceleme Komisyonu, 2001, s. 206.
[845] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 7217, 27 Mayıs 1949, s. 16200.

Yine BM'nin önemli belgelerinden olan ESKHS'nin 3. maddesinde, özellikle üzerinde durulan konulardan biri de taraf devletlere, sözleşmeden kaynaklanan bütün ekonomik, sosyal ve kültürel hakları kullanmada kadınlarla erkeklere eşit hak sağlamak yükümlülüğü getirilmesidir. Sözleşmede çalışma hayatı ile ilgili taraf devletlerin yükümlendirildiği çeşitli konular bulunmaktadır. Çalışma hayatı ile ilgili konu özellikle sözleşmenin 6 ve 7. maddelerinde yer almıştır. Bu maddelere göre taraf devletler, herkesin serbestçe seçtiği ya da kabul ettiği bir işte çalışarak hayatını kazanma hakkını tanımak ve bu hakkın korunması için gerekli tedbirleri almakla yükümlendirilmiştir. Bu hakkın tam olarak gerçekleştirilebilmesi için alınacak tedbirler sırasında devletler teknik ve mesleki rehberlik ile eğitim programlarını oluşturmak, bu oluşumlarda bireyin temel ekonomik özgürlüklerini koruyan şartları göz önünde bulundurmak, bireylerin düzenli şekilde ekonomik, sosyal ve kültürel gelişimini sağlamak ve üretken istihdamı yaratabilmek için bireyleri politika ve tekniklerden yararlandırmak zorundadır.[846]

Çalışma hayatında önemli yer tutan ve taraf devletlerin yükümlendirildiği konulardan biri de çalışanların ekonomik ve sosyal çıkarlarının geliştirmesi, korunması için sendika kurma ve üye olma hakkıydı. BM ikiz belgelerinden MSHS'de olduğu gibi ESKHS'de de bu hak yer almıştır. ESKHS'de kişilerin önemli hakları bulunmaktadır. Bu haklardan biri olan ve taraf devletlerce güvence altında alınması istenilen nokta, herkesin adil ve elverişli çalışma koşullarından yararlandırılması hakkıdır. Bu hakkın dışında yer alan diğer haklar arasında sözleşmenin hükümlerine uygun olarak çalışanlara güvenli ve sağlıklı çalışma koşullarının sağlanması, çalışan herkese işyerinde uygun bir üst kademeye yükselmede eşit olarak ve yalnızca kıdem ve yeterlilik esaslarının temel alınması, dinlenme, boş zaman, çalışma saatlerinin kabul edilebilir ölçülerde sınırlandırılması, ücretli dönemsel tatiller ve resmî tatillerde ücret ödenmesi yer almıştır.[847]

Türkiye'nin taraf olduğu diğer bir belge olan ve ağırlıklı olarak ekonomik ve sosyal hakları kapsayan ve 5 bölümden oluşan Avrupa Sosyal Şartı'nın[848] 1. bölümünde BM belgelerinde olduğu gibi sözleşmeye taraf devletlerin, ulusal ve uluslararası yolları izleyerek sözleşmede yer alan hak ve ödevleri etkin bir biçimde

[846] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25196, 11 Ağustos 2003, s. 124.
[847] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25196, 11 Ağustos 2003, s. 125-126.
[848] Hakan Ataman, **Avrupa Sosyal Şartı ve Uygulaması**, Ankara, Fredrich Ebrt Stiftung, İnsan Hakları Gündemi Derneği, 2010, s. 1.

gerçekleştirebileceği politikalar için bazı ilkeler belirlenmiştir. Söz konusu ilkeler şunlardır: Herkesin özgürce edinebildiği bir işte çalışma fırsatı hakkı, tüm çalışanların adil çalışma koşullarına sahip olma hakkı ve çalışanların güvenli ve sağlıklı çalışma koşullarına sahip olma hakkı. Bununla birlikte bütün çalışanların, kendileri ve ailelerine yeterli bir yaşam düzeyi sağlamak için bir ücret alma hakkı bulunduğu gibi tüm çalışanlar ve çalıştıranlar için, ekonomik ve sosyal çıkarlarını korumaya yönelik ulusal ve uluslararası kuruluşlarla örgütlenme özgürlüğü, bütün çalışanlar ve çalıştıranların toplu pazarlık hakkı, çocuklar ve gençlerin uğrayacakları bedensel ve manevi tehlikelere karşı özel korunma hakkı yer almıştır. Bunların dışında çalışan kadınların; analık durumunda ve gerektiğinde özel korunma hakkı, herkesin kişisel ilgi ve yeteneklerine göre bir mesleği seçmesine yardımcı olacak uygun meslekî yönlendirme olanaklarına sahip olma hakkı, herkesin ulaşabileceği en yüksek sağlık düzeyinden yararlanma hakkı, bütün çalışanların ve geçimini temin ettikleri kişilerin sosyal güvenlik hakkı, yoksunluk içinde bulunan herkesin sosyal yardım ve sağlık yardımı alma hakkı, herkesin sosyal refah hizmetlerinden yararlanma hakkı, tüm ailelerin gelişmesini sağlamaya yönelik uygun sosyal, yasal ve ekonomik korunma hakkı, medeni halleri ve aile ilişkileri dikkate alınmaksızın analar ve çocukların uygun sosyal ve ekonomik korunma hakları bulunmaktadır.[849]

Şart'ın 2. bölümünün 1. maddesinde "*Çalışma Hakkı*" için taraf devletler, ASŞ'ye göre bazı taahhütlerde bulunmuşlardır. Bunlardan temel amaç olarak da belirlenmiş olan birincisi tam istihdamı sağlamak için olabildiğince yüksek ve istikrarlı istihdam düzeyine ulaşmak ve bu düzeyi korumaktır. İkincisi çalışanların özgürce edindikleri işle yaşamlarını sağlama hakkını etkin bir biçimde korumak ve tüm çalışanlar için ücretsiz iş bulma hizmetini sağlamaktır. Sonuncusu ise çalışmak isteyen herkesi uygun bir mesleğe yönlendirmek, eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerini sağlamak veya geliştirmektir. Sözleşmeye taraf devletler, "*Adil Çalışma Koşulları Hakkı*"nın etkin biçimde kullanmasını sağlamak için belirli bazı şartları yerine getirmek zorundadır. Bu şartlar şunlardır: Çalışanlara makul günlük ve haftalık çalışma saatlerini ve ücretli resmî tatil olanağını sağlamak, en az iki haftalık ücretli yıllık izin sağlamak, belirlenen tehlikeli ve sağlığa zararlı işlerde çalışanlara

[849] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 201312, 14 Ekim 1989, s. 2.

ücretli ek izin verilmesini veya bunların çalışma saatlerinin azaltılmasını ve haftalık bir dinlenme süresini mümkün kılmak.[850]

Kadınların haklarına yönelik BM'nin temel belgelerinden en önemlisi olan Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nde kadınların erkeklerle eşit olarak ülkelerinin sosyal, ekonomik ve kültürel hayatlarına katılmalarının engellendiği açıklanmıştır. Sözleşmede yapılan diğer bir vurgu ise kadınların iş bulma dâhil ihtiyaçlarını karşılayacak çok az olanağa sahip olmaları nedeniyle, uluslararası ekonomik düzenin kurulmasında kadınlarla erkekler arasındaki eşitliği sağlamaya yönelik taraf devletlerin gerekli önlemleri alacaklarıydı. Sözleşmenin 3. maddesine göre taraf devletler, özellikle politika, sosyal, ekonomik ve kültürel sahalarda olmak üzere tüm alanlarda kadınların erkeklerle eşit bir şekilde insan hakları ve temel özgürlüklerinden yararlanmalarını sağlayacaklardı. Ayrıca üye devletler, haklarını kullanmalarını garanti etmek, kadının tam gelişimini ve ilerlemesini sağlamak için yasal düzenlemeler dâhil tüm gerekli önlemleri almakla sorumlu tutulmuştur.[851]

Kadının çalışma hayatını yakından ilgilendiren CEDAW'ın 11. maddesinde, kadınların çalışma haklarıyla ilgili sözleşmeye taraf olan devletlerin alacakları önlemler belirtilmiştir. Buna göre taraf devletler istihdam edilmede kadınlara karşı ayrımı önlemek ve kadın erkek eşitliği esasına dayanarak eşit haklar sağlamak için maddede yer alan önlemleri almakla yükümlendirilmiştir. Söz konusu haklar şunlardır: Tüm insanların vazgeçilmez hakkı olan çalışma hakkı, eşit istihdam olanaklarından yararlanma hakkı, serbest olarak meslek ve iş seçme hakkı, terfi, iş güvenliği, hizmetin tüm şartları ve olanaklarından yararlanma hakkı, çıraklık, ileri

[850] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 201312, 14 Ekim 1989, s. 3. (Türkiye tarafından 6.10.2004'de imzalanan "*Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı*", Avrupa Sosyal Şartı'nın yerini almak üzere Avrupa Konseyi tarafından 1996'da kabul edilmiştir. "*Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı*"nda "*Avrupa Sosyal Şartı*"nın geleneksel biçimsel yapısı korunmuş, 1988'deki EK Protokol'ün güvenceye aldığı 4 sosyal hak ile 8 yeni sosyal hakkın Avrupa Sosyal Şartı metnindeki 19 hak eklenmesiyle 31 sosyal hakkı güvence altına alan, yeni ve diğerlerinden bağımsız bir şart ortaya çıkmıştır. Güvence altına alınan ve kadınları yakından ilgilendiren madde sırasıyla belirtilen sosyal hakları şunlardır: 1. Çalışma Hakkı, 2. Adil Çalışma Koşulları Hakkı, 3. Güvenli ve Sağlıklı Çalışma Koşulları Hakkı, 4. Adil bir Ücret Hakkı, 8. Çalışan Kadınların Analığının Korunması Hakkı, 9. Mesleğe Yöneltme Hakkı, 10. Meslekî Eğitim Hakkı, 11. Sağlığın Korunması Hakkı, 12. Sosyal Güvenlik Hakkı, 20. İstihdam ve Meslek Konularında Cinsiyete Dayalı Ayrım Yapılmaksızın Fırsat Eşitliği ve Eşitlik Muamele Görme Hakkı, 22. Çalışma Koşullarının ve Çalışma Ortamının Düzenlenmesine ve İyileştirilmesine Katılma Hakkı, 24. İş Akdinin Sona Erdiği Durumlarda Korunma Hakkı, 25. İşverenlerin İflas Halinde Çalışanların Haklarının Korunması Hakkı, 26. Onurlu Çalışma Hakkı, Çalışanların Toplu İşten Çıkarma Sürecinde Bilgilendirme ve Danışılma Hakkı. (**Avrupa Sosyal Şartı**, Ed. Fazıl Aydın, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Yay. No. 06, 2014, s. 25.)

[851] **T.C. Resmi Gazete**, Sayı 18898, 14 Ekim 1985, s. 4-5.

meslekî eğitim ve bilgi yenileme eğitimi dâhil meslekî eğitim ve meslekî eğitim görme hakkı, sosyal yardımlar dâhil eşit ücret alma hakkı, eşdeğerdeki işte eşit muamele ve işin cinsinin değerlendirilmesinde eşit muamele görme hakkı.[852] Kadının çalışma hayatıyla ilgili tüm bu hak, önlem ve taahhütlerin gerçekleşmesi için sözleşmenin 11. maddesinde yer alan konulara ilişkin koruyucu yasaların sözleşmeye taraf devletlerce, bilimsel ve teknik bilgi çerçevesinin yeniden gözden geçirilerek, gerek tadil, gerek ilga gerekse temdit edilmesi istenmiştir.[853]

Sözleşmeyi onaylayan üye ülkeler, kadınlara karşı ekonomik ve sosyal hayatın diğer dallarında erkeklerle kadınların eşit bir şekilde haklardan yararlanabilmelerini sağlayarak kadınlara karşı ayrımcılığın önlenmesi için gerekli tedbirleri almak zorundaydı. Bu tedbirlerden biri, kırsal kesimde yaşayan kadınlarla ilgili olup sözleşmenin 14. maddesinde belirtilmiştir. Söz konusu maddede kırsal kesimdeki kadınların karşılaştıkları özel sorunlar ve ekonomik durumları için sözleşmeyi onaylayan devletlerce alınması gereken tedbirler yer almıştır. Kırsal kesim kadınlarının ekonominin parasal olmayan sektöründeki çalışmaları dâhil ailelerinin ekonomik bakımından ayakta kalması için üstlendikleri rolün göz önünde bulundurulması zorunluluğu ilgili maddede belirtilmiştir. Bunun dışında söz konusu maddeye göre sözleşme hükümlerinin kırsal kesimdeki kadınlara da uygulanması için gerekli tüm tedbirler alınmalıydı. Sözleşmeye taraf devletlerin, kırsal alandaki kadınlarla ilgili yükümlülüklerinden ön önemlilerinden biri kırsal kesimdeki kadınların, kırsal kalkınmaya katılmaları ve bundan yararlanmalarıydı. Bir diğeri ise söz konusu kadınlara karşı ayrımı ortadan kaldıracak tüm gerekli tedbirlerin alınmasıydı.[854]

Alınması gereken tedbirler arasında; kırsal yöredeki kadınların her seviyedeki kalkınma plânlarının görüşmelerine ve uygulamalarına katılması, sosyal güvenlik programlarından doğrudan yararlanması, teknik özelliklerini geliştirmek için tüm toplumsal ve yaygın hizmetlerinden faydalanması da yer almıştır. Bunların dışında kadınların, girişimcilik ve sosyal yanlarının geliştirilmesi için üye devletlerce alınması gereken zorunlu önlemler de sözleşmede açıklanmıştır. Söz konusu önlemler şunlardır: Kadınların ekonomik fırsatlardan kendi işinde çalışma veya tam

[852] **T.C. Resmi Gazete**, Sayı 18898, 14 Ekim 1985, s. 5.
[853] **T.C. Resmi Gazete**, Sayı 18898, 14 Ekim 1985, s. 6.
[854] **T.C. Resmi Gazete**, Sayı 18898, 14 Ekim 1985, s. 6-7.

istihdam yoluyla eşit olarak yararlanmak amacıyla kendi kendine yardım grupları ve kooperatifler oluşturması, tüm toplumsal faaliyetlere katılması, toprak ve tarım reformunda ve bunun yanı sıra yeniden iskân projelerinde eşit muamele görmesi, tarımsal kredi ve borçlanma, pazarlama kolaylıklarının sağlanması ve teknolojiden yararlanması, konut, sağlık, elektrik ve su ihtiyaçlarının sağlanması, ulaştırma ve haberleşme konularında gerekli yaşam standartlarından yararlanması.[855]

Türkiye, taraf olduğu bu uluslararası sözleşmeler ışığında iç hukukunda önemli düzenlemelere gitmiştir. Bu çerçevede Anayasa'nın 49. maddesinde yer alan "*çalışma hakkı ve ödev"*inde 3.10.2001 tarihli ve 4709/19 sayılı kanun çerçevesinde değişiklik yapılmıştır. Söz konusu maddede "*çalışma herkesin hakkı ve ödevidir*" ifadesinin ardından çalışan kadınları da yakından ilgilendiren bu hakkın uygulanmasında devlet görevlendirilmiştir. Buna göre devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek amacıyla çalışanları ve işsizleri korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemek için gerekli ekonomik önlemleri almak ve çalışma barışını sağlamak ile sorumludur.[856]

1.1.2. Eşitlik Hakkı

Kadının çalışması başka bir deyişle ekonomiye katkısı yalnızca istihdama, işgücüne katılım olarak değerlendirilmemektedir. Çünkü kadının çalışmasının bazı biçimlerinin parasal karşılığı bulunmamakta, bazı biçimleri ise çalışma olarak kabul edilmemektedir.[857] Bu nedenle kadının çalışmasının ekonomiye katkısı ekonomik faaliyet temelinde ele alınmıştır.[858]

Türkiye'deki çalışma hayatında eşitsizliğin nedenlerinden biri de işveren davranışlarıydı. İşverenin, cinsiyet ve meslek ayrımındaki tutumu kadın istihdamında etkili olmuştur. İş başvuruları sürecinde işveren, kişileri kendine özgü özelliklerinden ziyade ait oldukları cinsiyet grubunun özelliklerine göre değerlendirmiştir. Bu ayrımcılığın sebeplerinden biri kadınların erkeklere göre daha yüksek oranda

---

[855] **T.C. Resmi Gazete**, Sayı 18898, 14 Ekim 1985, s. 7.
[856] "1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının İlk ve Son Hali (Karşılaştırma Tablosu)," (Çevrimiçi), Adalet Bakanlığı, s. 25. http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/1982ilkson.pdf, 18 Ağustos 2016. Bu konuda ayrıca bkz. İbrahim Ö. Kaboğlu, **Değişiklikler Işığında 1982 Anayasası Halk Neyi Onaylayacak**, Ankara, İmge Yayınevi, 2010, s. 106; "Anayasa Değişikliği", **Millî Gazete,** 30 Eylül 2001, s. 2.
[857] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) Toplumda Kadın Katılımı Özel İhtisas Komisyonu Raporu,** s. 148.
[858] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), 2000 Yılı Programı,** s. 37.

devamsızlık yaptıkları kanısıydı. Bunun yanı sıra kadının kendi niteliklerini değerlendiremeyişi ve kendini küçümseyen tutumu da cinsiyete göre ayrımcılığın diğer sebeplerindendi.[859]

Çalışma alanında kadınların istenilen düzeye olmadıklarına dair yetkililer tarafından çeşitli yorumlar yapılmıştır. Sosyal Hizmetlerden Sorumlu Devlet Bakanı Hasan Gemici, TBMM'de gündem dışı yaptığı konuşmada kadın haklarının bir takım yasalarla verilmesinin çok önemli olduğunu belirterek bunları kullanma bilincinde olunmasının da o derece önemli olduğuna dikkat çekmiştir. Ona göre gelişen ve değişen dünyada kadın, ulusal, uluslararası sözleşmelerin ve ulusal politikaların ana konusu olmuştur. MHP Antalya Milletvekili Nesrin Ünal da kadının toplumdaki konumunun uygarlık göstergesi olduğunu belirtmiştir.[860]

BYKP'lerde kadının çalışma hayatında karşılaştığı ayrımcılık ve eşitsizliğin giderilmesine yönelik alınacak önlemler üzerinde durulmuştur. Alınacak temel önlem, eşitsizlik ve ayrımcılıkla ilgili olan kurumların ve kadını toplumda güç durumda bırakan hukukun eşitlikçi bir anlayışla düzenlenmesiydi. Bu çerçevede VIII. BYKP'de, çalışma hayatı mevzuatının ILO[861] ve AB norm ve standartları başta olmak üzere uluslararası norm ve kurallara uygunluğunun sağlanması temel hedef olarak belirlenmişti.[862]

---

[859] **Kadın İstihdamı için Yeni Perspektifler ve Kadın İşgücüne Muhtemel Talep**, Ankara, T.C. Başbakanlık Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, 2000, s. 11.

[860] **TBMM TD**, Cilt 47, Birleşim 24, 5.12.2000, s. 12, 15.

[861] ILO'nun oluşturduğu kadınların çalışma hayatlarını yakından lgilendiren uluslararası ilkeler ve standartlar, üye devletlerin başta kabullendiği asgari çerçevedir; zira onaylanan sözleşmeleri yürütmek için alınan önlem konusunda üye devletler ILO'ya rapor vermekle yükümlü kılınmıştır. ILO sözleşmeleri içinde çekirdek çalışma standardı 29, 87, 98, 100, 105, 111 ve 138 sayılı sözleşmelerle belirlenmiştir. Türkiye'de bu 7 çekirdek sözleşme ile sonradan eklenen 182 no.lu Sözleşme olan "*Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimleri Sözleşmesi*"ni de 2001'de onaylamıştır. Türkiye'nin 2004 yılı dâhil onaylayıp mevzuatına aktardığı toplam ILO sözleşme sayısı 56'dır. Türkiye tarafından ILO'nun 171 sayılı "*Gece Çalışması Hakkında Sözleşme*", 175 sayılı "*Kısmi Süreli Çalışma Hakkında Sözleşme*" ve 183 sayılı "*Kadının Doğum ve Doğum sonrası Çalışma Sözleşmesi*" imzalanmamıştır. (**2005-2006 Raporu Yurtdışındaki Vatandaşlarımıza İlişkin Gelişmeler ve Sayısal Bilgiler**, Türkiye Cumhuriyeti Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dış ilişkiler ve Yurtdışı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2007, s. 331-332; **Türkiye'nin Uluslararası Çalışma Örgütü Karnesi**, DİSKAR, Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Enstitüsü, 2016, s. 4; "Türkiye'nin Onayladığı ILO Sözleşmeleri", (Çevrimiçi), www.ilo.org, 23 Kasım 2017; **Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı (2008-2013),** T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2009, s. 17; **Türkiye Tarafından Onaylanan ILO Sözleşmeleri**, Ed. Fazıl Aydın, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Yayın No 8, 2004, s. 16.)

[862] **Uzun Vadeli ve Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005),** s. 106.

Bu anlayışa uygun olarak Türkiye, eşitlikçilik özelinde çalışma hayatında temel aldığı AB, ILO, BM tarafından belirlenmiş olan norm ve standartlara uyum için birçok uluslararası sözleşmeyi onaylamıştır. Bu belgeler şunlardır: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi,[863] Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Ekonomik, Toplumsal Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi,[864] Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi,[865] Pekin+5 Deklarasyonu ve Eylem Platformu,[866] Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 111 Sayılı Ayrımcılık (İş ve Meslek) 122 Sayılı İstihdam Politikası Sözleşmeleri,[867] Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Sosyal Şartı[868] ile AB İstihdam ve Meslekte Eşit Muamele için genel çerçeve getiren 27 Kasım 2000 tarihli ve 2000/78/EC sayılı konsey direktifi. Söz konusu belgeler ile Türkiye dâhil üye devletlerin çeşitli yükümlülükleri bulunmaktadır. Buna göre Türkiye, sözleşmelerde belirtilen hakları ki buna çalışma hakkı da dâhildir ırk, renk, cinsiyet, din, siyasal ya da fikir, etnik köken, felsefi inanış nedeniyle bir ayrım yapılmaksızın uygulamayı taahhüt etmiştir.[869]

İHEB'de anneler ve çocuklar için özel bakım ve yardım hakları bulunmaktadır ve bu kesimler toplumsal koruma hakkına sahiptirler.[870] CEDAW'ın evlenme ve aile ilişkileri alanındaki hakların yer aldığı 16. maddesinde belirtildiği gibi taraf devletler, kadınlara karşı evlilik ve aile ilişkileri konusundaki ayrımı önlemek için kadın erkek eşitliği ilkesine dayanarak gerekli önlemleri almakla yükümlü kılınmıştır. Bu yükümlülüklerin en önemlilerinden biri meslek ve iş seçimi dâhil karı ve koca için eşit kişisel hakların sağlanmasıdır.[871]

1995'de Pekin'de toplanmış olan Birleşmiş Milletler 4. Dünya Kadın Konferansı sonunda kabul edilen Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu'nda son 10 yılda kadınların durumunda bazı düzelmeler olmasına karşın kadın-erkek eşitsizliğinin

[863] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 7217, 27 Mayıs 1949, s. 16200.
[864] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25175, 21 Temmuz 2003, s 123.
[865] **T.C. Resmi Gazete**, Sayı 18898, 14 Ekim 1985, s. 4.
[866] **Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı (2008-2013),** s. 17.
[867] **Türkiye Tarafından Onaylanan ILO Sözleşmeleri**, s. 182; **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 16093, 23 Ekim 1977, s. 5.
[868] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 20312, 14 Ekim 1989, s. 2.
[869] Hülya Tekin, **Avrupa Birliği ve Türkiye Örneğinde Ayrımcılıkla Mücadele**, AB Uzmanlık Tezi, Ankara, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, 2008, s. 9.
[870] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 7217, 27 Mayıs 1949, s. 16200.
[871] **T.C. Resmi Gazete**, Sayı 18898, 14 Ekim 1985, s. 7-8. Ayrıca bkz. **TBMM TD**, Cilt 68, Birleşim 124, 25.6.2001, s. 12.

devam ettiği açıklanmıştır. İki belgeden biri olan Eylem Planında kadının güçlendirilmesi için hedefler belirlenmiş ve kadının tüm toplumsal alanlara eşit katılımının sağlanması için kadının ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi karar alma mekanizmalarında yer alması öngörülmüştür. Bu hedeflere ulaşmak için 10 kritik alan belirlenerek kabul edilmiş ve imzalanmıştır. Bu alanların başlıkları şunlardır: "*kadın ve yoksulluk*", "*kadınların eğitimi ve öğretimi", "kadın* ve *sağlık*", "*kadına yönelik şiddet*", "*kadın ve silahlı çatışma*", "*kadın ve ekonomi*", "*karar alma sürecinde kadın*", "*kadının insan hakkı*", "*kadın ve çevre*" ve "*kız çocuk*".[872]

Pekin'de, "*Ekonomik yapılarda ve politikalarda, üretime yönelik her tür faaliyette ve kaynaklara ulaşmada eşitsizlik*" konusunda da çalışmalar yapılmış ve bazı hedefler belirlenmiştir. Söz konusu hedefler arasında istihdama, uygun çalışma koşullarına ve ekonomik kaynakların kontrolüne ulaşabilme olanağının yaratılması bulunmaktadır. Diğer hedefler arasında, kadınların ekonomik haklarının ve bağımsızlığının yaygınlaştırılması, kadınların kaynaklara, istihdama, piyasalara ve ücretlere eşit şekilde ulaşmasının kolaylaştırılması yer almaktadır. Bunların dışında özellikle düşük gelirli kadınların iş bulabilmelerine yönelik hizmetlere, mesleki eğitim ve iş piyasalarına, bilgiye ve teknolojiye ulaşımının sağlanması, kadının ekonomik kapasitesinin ve ticari ağların güçlendirilmesi de hedefler arasındadır. Bir başka hedef, kadınlar ve erkekler için çalışma hayatı ve aile sorumluluklarının yerine getirilmesinde hayata geçirilecek eşitlikçi yaklaşımdır. Bütün bu hedeflerden amaçlanan ise kadınlara yönelik mesleki ve istihdama ilişkin olarak her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılmasıdır.[873]

Türkiye, üyesi olmayı istediği AB direktiflerini de çalışma hayatında yaptığı düzenlemelerde baz almıştır. AB direktiflerinden olan *"İşe Alma ve Mesleki Açıdan Eşit Muamelenin Sağlanması"* için genel bir çerçeve oluşturan 27.11.2001 tarih ve

---

[872] Meksika'nın başkenti Meksiko şehrinde toplanan ve sadece kadın sorunlarını görüşmek üzere uluslararası düzeyde yapılan 1. Dünya Kadın Konferansı'nda hazırlanıp kabul edilen "*Dünya Eylem Planı*"nda hedef "*Eşit Haklar, Kalkınma ve Barış için Kadın Onyılı (1976-1985)*"nda saptanan istihdam, sağlık ve eğitim konularıdır. Kopenhang'da yapılan Birleşmiş Milletler "*2. Kadın Konferansı*"nda ise on yıllık dönemin ilk yarısı değerlendirilmiş ve kadınların durumunun iyileştirilmesi için alınacak önlemlerin belirlendiği harekât planı kabul edilmiştir. 1985'de Nairobi'de toplanmış olan Birleşmiş Milletler 3. Dünya Kadın Konferansı'nda kadınların ekonomik, sosyal yaşam programlarının dışında bırakıldıkları ve gelişme sürecinin yararlarından daha az pay aldıkları açıklanmıştır. Konferans sonunda "*2000'li yıllara yaklaşırken kadınların ilerlemesi için Nairobi ileriye dönük temel stratejileri*" kabul edilmiştir. Bu stratejiler yasal, sosyal ve siyasal katılımda eşitlik olarak belirlenmiştir. (**Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı (2008-2013),** s. 16-18.)

[873] **Birleşmiş Milletler Kadın Statüsü Komisyonu 59. Oturumu Kadın ve Demokrasi Derneği Gözlem Raporu**, İstanbul, KADEM Kadın ve Demokrasi Derneği, Ankara, 2015, s. 8-9.

2000/78/EC sayılı konsey direktifinde kadın ve erkek arasında eşit muamele ilkesi açıklanmıştır. Buna göre istihdam, mesleki eğitim ve işte yükselme ile çalışma konusunda kadın ve erkeğe eşit muamele yapılması ilkesinin kabul edilerek eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasının teşvik edilmesi amaçlanmıştır.[874] Bu direktiflerin temel öğesi olan Avrupa Konseyi zirvelerindeki kararlar, üye devletlerin benimsediği kararlardır.

Avrupa Konseyi'nin 2000'deki Lizbon Zirvesi'nde sosyal politikalar alanında kadın-erkek eşitliğini sağlamak üzere 5 stratejik hedefe yönelik politikalar hazırlanmıştır. Bunlar; kadınların istihdama erişimi için eşit şartları sağlayarak tüm kaynaklara erişimini kolaylaştırmak ve ekonomik kaynakların daha adil bölüşümünü sağlamak, kadınların eşit katılımı ve temsilini olanaklı hale getirmek, iş yerinde kadınların ve erkeklerin hak ve ödevlerinin dağılımını değiştirmek, eşitlik önlemlerinin yaşama geçirilmesini sağlayacak mekanizmaları, güçlendirmek ve yasaları uygulayanları eğitmektir. Lizbon Stratejisinin, kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik yapısal değişiklikleri hedeflemiş olmasından dolayı eşitliğe ulaşmada önemli bir araç olduğu görülmüştür.[875]

Kalkınma planları da baz alınarak hazırlanan HP'lerde, kadınların ekonomik ve sosyal yaşamın her aşamasında üretime katılmalarının özendirileceği ve sosyal ve ekonomik statülerinin geliştirilmesi için çabaların artacağı belirtilmiştir.[876] 57. Hükümetin Koalisyon Protokolü'nde kamu istihdamında yeterlilik, görev yükseltmelerde ehliyet ve liyakatin esas alınması ve ayrımcılığın önlenmesine yönelik taahhütte bulunulmuştur.[877] Bu gelişmelere karşın çalışma hayatında kadınların özellikle mesleklerinde ilerlemede eşit olmayan uygulamalara maruz kaldıkları ve cinsiyetleri nedeniyle mağdur oldukları görülmüştür. Türkiye'de kadınların liyakatini esas alan bir sistem, mesleki yeterliliği, becerikliliği ve

---

[874] **Çalışma Mevzuatı ile ilgili Avrupa Birliği Direktifleri,** Ed. Fazıl Aydın, Ankara, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2014, s.195.

[875] **Avrupa Birliği'nde Çalışma Yaşamında Kadın-Erkek Eşitliği Türkiye Açısından Karşılaştırmalı Bir İnceleme**, KEİG Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi, Fredircih-Ebert-Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği-Kadın Dayanışma Vakfı, 2008, s.39-40. Ayrıca bkz. **TBMM TD**, Cilt 72, Birleşim 8, 27.10.2001, s. 24.

[876] **TBMM TD,** Cilt 1, Birleşim 11, 4.6.1999**,** s. 181. Ayrıca bkz. Akın İzmirlioğlu, "Türkiye Ekonomi Politikaları Uygulamalarında Değişmeler", **T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı'nın 41. Kuruluş Yıldönümü Paneli**, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 2001, s. 12.

[877] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, Cilt 3, Haz. İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, Ankara, TBMM Basımevi, 2015, s. 2727-2728.

çalışkanlığı dikkate alarak haksızlıkları, kayırma ve ayrımcılığı önleyici eşitlikçi bir yaklaşım geliştirilememiştir. Çalışma hayatında iki önemli unsur olan liyakat ve kıdem kadınlar lehine işletilememiştir; zira kadınlar çalışma hayatında biyolojik farklılıklarından da kaynaklanan sebeplerle birlikte yaşamlarının belirli dönemlerinde artan aile yükümlülükleri nedeniyle çalışma hayatından uzak kalmaktadırlar. Bu durum kadınların kıdemleri bakımından erkekler karşısında dezavantajlı duruma düşmelerine neden olmuştur.[878]

BYKP'lerde de kadınlar, çocuklar ve engelliler başta olmak üzere, çalışma hayatında özel ilgiye muhtaç gruplara gerekli özenin gösterilmesi, işgücü piyasasının ihtiyaç duyduğu esnekliğin sağlanması, işgücü piyasasında kayıt dışı çalışmanın önlenmesi ve yeni çalışma biçimlerinin belirlenmesi, verimliliğe dayanan ücret sistemine geçilmesi, iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin geliştirilmesi konusu yer almaktaydı. Bunların yanı sıra plana göre hukuksal alanda yapılacak düzenlemeler arasında Tarım İş Kanunu'nun çıkarılması, İş Sağlığı ve Güvenliği Kurulu'nun oluşturulması bulunmaktaydı.[879]

Planlamada yer alan hedeflere ulaşılabilmesi, kadının çalışma hayatında yapacağı mesleği seçmesi, çalışması ve ekonomik anlamda özgürleşmesi Medeni Kanun'da yapılan bir değişiklik ile gerçekleştirilmiştir. Zira Medeni Kanun'un 159. maddesinde kadının bir meslek veya sanatla uğraşması kocasının iznine bağlanmışken bu duruma bir istisna getirilmişti. Buna göre kadın, hâkim kararıyla aile yararına olmak kaydıyla çalışma izni elde etmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin 29.11.1990 tarih 1990/30-31 sayılı kararıyla evli kadının kocasından çalışma izni almadan bir meslek veya sanatla uğraşması olanaklı hale gelmiştir.[880]

2002'de yürürlüğe giren Yeni Türk Medeni Kanunu'nda eşitlikçi bir yaklaşımla yenilikler yapılmıştır. Kanunun "*Aile Hukuku*" kısmında yer alan "*Eşlerin meslek ve işi*" konulu başlığın yer aldığı 192. maddede eşlerden her birinin meslek veya iş seçiminde izin almak zorunda olmadığı bir istisna ile açıklanmıştır. Söz konusu istisnada meslek ve iş seçiminin ve bunların yürütülmesinde evlilik birliğinin korunması ve huzurunun göz önünde bulundurulması zorunluluğu getirilmiştir

[878] Şükran Ertürk, **Uluslararası Belgeler ve Avrupa Birliği Direktifleri Işığında Çalışma Hayatımızda Kadın Erkek Eşitliği**, Ankara, Belediye-İş Yayınları, 2008, s. 267-268. Ayrıca bkz. "Türkiye'de kadın profili", **Cumhuriyet**, 26 Kasım 1999, s. 8.
[879] **Uzun Vadeli ve Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005),** s. 106-107.
[880] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 21272, 2 Temmuz 1992, s. 7-8.

Bunun yanı sıra birlikte yaşayan eşlerden her birinin talebi üzerine hâkime, ailenin geçimi için aileyi oluşturan her bir bireyin yapacağı katkıyı belirleme yetkisi 196. madde ile verilmiştir. Söz konusu katkının belirlenmesinde eşin ev işlerini görmesi, çocuklarına bakması ve diğer eşin ise bir işte çalışması aranan kriterler olmuştur. [881]

Kadınların meslek seçiminde başka çeşitli etkenler de etkili olmuştur. Evli kadınlar, yaşamları boyunca evli erkeklere oranla evdeki sorumlulukları nedeniyle iş hayatında çok uzun süre geçirememişlerdir. Zira doğum nedeniyle işlerine ara verip tekrar döndüklerinde, işten ayrı oldukları dönem boyunca iş becerilerini geliştirmediklerinden daha düşük ücretle çalışmışlardır. Bu sebeple kadınlar işe ara vermek zorunda kaldıklarında en az gelir kaybı yaşayacakları ve zaman içinde becerilerini en yavaş kaybedecekleri meslekleri seçmişlerdir. Bundan dolayı kadınların ve erkeklerin ayrı mesleklerde yoğunlaştığı görülmüştür. Kadın meslekleri düşük ücretli, erkeklerin seçtikleri mesleklere oranla daha kötü çalışma koşullarına sahip, yükselme şansının olmadığı meslekler olarak nitelendirilmiştir.[882] Toplum içinde saygın bir meslek olması nedeniyle dar gelirli aileler arasında kızların öğretmen olmasını isteyenler çoğunluktadır. Söz konusu ailelerin, "*çocukların eğitimini*" ev kadınlığının bir uzantısı olarak görmeleri, öğretmenlik mesleğinin çalışma saatlerinin diğer mesleklere göre kısa olması ve uzun tatil olanakların bulunması bu tercihlerinde etken olmuştur.[883]

AB'ye üyelik sürecinde müktesebata, ILO sözleşmelerine ve BM sözleşmelerine uyum çerçevesinde Türkiye tarafından kabul edilen yeni İş Kanunu'nun "*Eşit davranma ilkesi*" doğrultusunda yer alan 5. maddesinde iş ilişkisinde her türlü ayrımcılık yasaklanmıştır.[884] Bu doğrultuda Anayasa'da yapılan bir değişiklikle kadınların ve erkeklerin hiçbir ayrım gözetmeksizin eşit haklara sahip olduğu kabul edilmiştir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlü kılınmıştır.[885] İş Kanunu'nda kadın işçilerin işe alınmasından başlayarak iş sözleşmesinin sona ermesine kadar geçen tüm süreçte koruyucu hükümler

[881] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 24607, 9 Aralık 2001, s. 26. Ayrıca bkz. Murat Doğan, "Türk Medenî Kanunu'nun Evliliğin Genel Hükümleri Bakımından Getirdiği Yenilikler", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt 53, 2001, s. 120.
[882] **Kadın İstihdamı için Yeni Perspektifler ve Kadın İşgücüne Muhtemel Talep**, s. 9.
[883] **Türkiye'de Kadın İstihdamı**, Ankara, Türkiye Büyük Millet Meclisi Araştırma Merkezi, 2010, s. 9.
[884] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25134, 10 Haziran 2003, s. 34.
[885] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı: 5170, 7 Mayıs 2004, s. 1.

bulunmaktadır.[886] Özellikle kanunun 5. maddesinde "*iş ilişkisinde dil, ırk, cinsiyet, siyasal düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ve benzeri sebeplere dayalı ayrım yapılamayacağı*" ifadesi yer almıştır.[887] Bunun yanı sıra 58. Hükümetin HP'sinde kadınlarla ilgili yapılan açıklamaya göre kadınlar hayatın zorluklarını erkeklerle birlikte yaşamalarına rağmen henüz hak ettikleri statüye gelememişlerdir. Bu nedenle hükümet, kadınların erkeklerle birlikte her alanda toplumsal sorumluluğu yüklenecek statüye kavuşturulmasını temel hedef olarak belirlemiştir. Sağlıklı nesillerin yetiştirilmesi ve ailede mutluluğun sürekli kılınması için kadın sorunlarının giderilmesine yönelik politikalar geliştirilecektir. Bu amaçla HP'de belirlenen temel hedef Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ile getirilen ilkelerin uygulamasına yönelik düzenlemelerin yapılmasıydı. Bu hedefle hükümet, kadına yönelik ekonomik istismarın önlenmesi, muhtaç durumundaki kadınların desteklenmesi ve korunması için politikalar oluşturulacağını açıklamıştı.[888] Bununla birlikte devlet, kamu hizmetinde görev alanlarla ilgili uygulamada çeşitli ilkeler belirlemiştir. Bunlardan biri olan kariyer ilkesi ile yaptıkları hizmetler için gerekli bilgilerle yetişmiş memurların eşitleri arasında en yüksek dereceye kadar ilerlemesine olanak sağlanmıştır.[889]

2003'te Avrupa Konseyi'nce yayımlanan Katılım Ortaklığı Belgesi'nde Türkiye'den kadın-erkek arasında eşit muamele konusunda düzenlemelere gidilmesi istenmiştir.[890] Bu çerçevede hazırlanan ve Türkiye'nin taahhütlerinin yer aldığı UP'de kadın-erkek eşitliğini sağlayacak önlemlerin alınacağı açıklanmıştır. Bunlardan biri AB mevzuatının iş hukuka aktarımı için bir program belirlenmesi ve programın orta vadede uygulamaya konulmasıydı. Çünkü Türkiye 2003'te AT ile Türkiye'nin cinsiyet eşitliğinde topluluk çerçeve stratejisine dair topluluk

---

[886] **Çalışma Hayatında Kadın**, Ed. Gülay Akgül Yılmaz, Marmara Üniversitesi Ekonomik ve Sosyal Alanda Kadın Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi MÜ BAPKO, 2017, s. 139.

[887] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25134, 10 Haziran 2003, s. 3; **TBMM TD**, Cilt 13, Birleşim 75, 6.5.2003, s. 451. Ayrıca bkz. "İş yasası TBMM'de", **Cumhuriyet**, 8 Mart 2003, s. 8; "Yeni iş yasası neler getiriyor…", **Millî Gazete**, 8 Mayıs 2003, s. 1,5; " Bakan, iş yasasına karşı eleştiriler insafsız", **Millî Gazete**, 11 Mayıs 2003, s. 7; "İş yasasında yeni dönem", **Cumhuriyet**, 22 Mayıs 2003, s. 13; "İş kanunu kölelik yasası değil", **Yeni Şafak,** 23 Mayıs 2003, s. 1; "Sezer'den İş Kanunu'na onay", **Milliyet,** 10 Haziran 2003, s. 7.

[887] **TBMM TD**, Cilt 15, Birleşim 83, 22.5.2003, s. 99; "İş Kanunu çağdaş masal", **Yeni Şafak**, 13 Mart 2003, s. 1.

[888] **TBMM TD**, Cilt 1, Birleşim 3, 23.11.2002, s. 52-53.

[889] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 12056, 23 Temmuz 1965, s. 2. Ayrıca değişiklikler için bkz. **657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu ve Kamu Personeli ile ilgili Mevzuat**, 5. Basım, İstanbul, Yalın Yayıncılık, 2010, s. 12-13.

[890] **Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi (2003),** s. 13.

programına (2001-2005) katılmıştır.[891] Bu programla Türkiye, cinsiyet eşitliğinin tüm politikalara uygulanmasını ve kadınlara yönelik özel tedbirler de dâhil olmak üzere, cinsiyet eşitsizliğiyle mücadele konusunda topluluk çabalarını desteklemeyi ve tamamlamayı kabul etmiştir.[892]

Çalışma hayatında kadınlar, genellikle iş ya da mesleklerde yüksek düzeyli yetki alanlarından ziyade orta düzeyli yetki alanlarında temsil edilmişlerdir. Kadının kariyer yapmasında yasal düzenlemelerde cinsiyet ayrımı yapılmamış olmasına karşın uygulamada durum farklılık göstermiştir. Kamu yönetiminin kadına yaklaşımını araştıran bir çalışmanın sonuçlarına göre yöneticilerde, çalışan kadınlarla ilgili bir takım önyargılar olmuştur. Bunlardan biri kadınların çalışma hayatını evlilik, gebelik, çocuk bakımı, hasta bakımı gibi nedenlerle sık sık kesintiye uğrattığı yönündeki önyargıdır. Kadının göreve bağlılığının erkeklere oranla daha az olduğu ve çalışma hayatında kadının erkekler kadar güvenilir bulunmadığı diğer bir yargıdır; ayrıca kadının performansı içinde erkekler kadar çalışkan olmadığı, yolculuk gerektiren işler için de uygun bulunmadıkları ulaşılan sonuçlardandı. Kadınların erkeklere göre daha üstün gösterildiği ender hususlar ise uysallık ve uyumluluktu.[893]

Bütün bu yargılar ve ulaşılan sonuçlara karşın AK Parti İstanbul Milletvekili Nimet Çubukçu, kadınların eğitim düzeylerinin yükselmesi ile birlikte işgücüne katılım olanaklarının arttığını öne sürmüştür. Ayrıca Türkiye'de kadınların eğitim düzeyinin istenilen seviyede olmaması nedeniyle çalışan kadınlarla ilgili çok sorunlar olduğunu belirtmiştir. Çubukçu'ya göre kadınlar, çalışma yaşamında belli iş ve mesleklerin onlara uygun işler olarak toplumda kabul görülmemesi, görev dağılımındaki adaletsiz uygulamalar, ekonomik kriz dönemlerinden önce kadınların işten çıkarılması, özellikle kayıt dışı sektörde ücretlerin düşük tutulması gibi uygulamalarla ayrımcılığa tabi tutulmaktadırlar.[894]

Oysa 2003'de yürürlüğe giren yeni İş Kanunu'nda, iş hayatında ırk, etnik köken, din ve ideolojik sebeplerin yanı sıra cinsiyete dayalı olarak da ayrım yapılmaksızın eşit davranma ilkesinin benimsediği 2003 İR'de yer almıştır. Bununla beraber AB mevzuatında ve ASŞ'de belirtildiği gibi cinsiyet eşitliğini desteklemek

[891] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25178, 24 Temmuz 2003, s. 488, 490.
[892] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25027, 21 Şubat 2003, s. 30.
[893] **Kadının El Kitabı**, Yay. Haz. Esra Koç, İstanbul, Helsinki Yurttaşlar Derneği, 2006, s. 45-46.
[894] **Türkiye'de Kadın**, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2017, s. 34.

üzere çok fazla çaba gösterilmesi Türkiye'den istenmiştir; zira Türkiye, henüz çalışan kadınların analık açısından korunma hakkını kabul etmemiştir. Buna karşın raporda, Mart 2003'de hükümette ilk defa kadın sorunları ile ilgili bir bakanlığa yer verilmesi olumlu bulunmuştur.[895]

Ekonomi literatüründe, cinsiyet farkı dikkate alınmaksızın işgücüne katılma ve istihdam ile tanımlanmış olan çalışma[896] hayatı konusunda Türkiye, iç hukukunda düzenlemeler yapmayı sürdürmüştür. Türkiye Anayasası'nda kadınlarla erkeklerin özel haklara sahip olduğuna dair düzenleme 7.5.2004'de tarihinde gerçekleştirilmiş, bu eşitliği yaşama geçirme yükümlülüğü de devlete verilmiştir. Kadınların çalışma hayatında korunmasına ve eşit haklar sağlanmasına yönelik iç hukukta maddeler bulunmaktadır. Bunların başında Anayasa'da yer alan hükümler gelmektedir. Anayasa'nın "*Çalışma ve Sözleşme Hürriyeti"*nin yer aldığı 48. maddesinde açıklandığı gibi herkes, dilediği alanda çalışma ve sözleşme yapma özgürlüğüne sahiptir. [897]

2004 İR'de kadın haklarını da içeren ve birçok konuya olumlu etkisi olacağı belirtilen "*Türk Ceza Kanunu*"nun[898] kabulüne yer verilmiş ve kadınların toplumda eşit bir konuma kavuşturulması için gösterilen çabaların devamı istenmiştir. Bu doğrultuda Başbakanlık, kamu görevlilerinin işe alınması sırasında kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik Ocak 2004'de bir genelge yayınlamıştır. Bunun yanı sıra Mayıs 2004'de Anayasa'da yapılan değişiklik ile getirilen "*Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür*" ifadesi kadın ve erkek arasında muamele eşitliği açısından 2004 İR'de olumlu bir gelişme olarak nitelendirilmiştir.[899] Söz konusu raporda, 31.12.2004 olarak uygulanması hedeflenen diğer konular ise şunlardı: Kadın ve erkek çalışanlar arasında eşit ücret ilkesinin uygulanması, işe alınma, mesleki eğitime giriş ve çalışma şartları ile ilgili olarak kadın ve erkekler arasında muamele eşitliği prensibinin

---

[895] **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu**, s. 33.

[896] **Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, Yay. No. TÜSİAD-T, İstanbul, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, 2002, s. 44.

[897] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 24556, 17 Ekim 2001, s. 17. Ayrıca bkz. **Kadın Çalışmaları El Kitabı Çalışan Kadınlar: Hakları ve Yeni Yasal Düzenlemeler**; Haz. Jülide Sarıeroğlu, Hak-İş, Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu Kadın Komitesi, 2011, s. 55.

[898] "Maço yasaya kadın rötuşu", **Akşam**, 14 Ekim 2003, s. 3; "Kadını korumak için", **Dünden Bugüne Tercüman,** 21 Aralık 2003, s. 1.

[899] **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2004 Yılı İlerleme Raporu ve Tavsiye Metni**, s. 37. Ayrıca bkz. **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25354, 22 Ocak 2004, s. 21.

uygulanması, sosyal güvenlik sistemlerinde kadın ve erkeğe eşit muamele prensibinin uygulanması.[900]

Çalışma hayatında kadının durumunu değerlendiren DİSK yöneticilerinden Gaye Yılmaz ise değer üretmenin kadın ya da erkek işi olarak ayrıştırılamayacağını dile getirmiştir. Üretimin toplumun sadece bir bölümü tarafından yapılan bir iş olmadığını vurgulayan Yılmaz'a göre üretimin toplumsallaşması için iki tarafın da üretimin içinde eşit şartlarda olması gerekmektedir. Kadını ev içindeki işlerle sınırlandıran bir sistemde, değer üretmede kadın, değer üreten erkek karşısında önemsizleşmektedir. Bu nedenle, kadınların erkeklerle yasalar karşısında eşit muamele görmeleri sadece kadınların işgücüne tam olarak katılımıyla mümkün olacaktır.[901]

1.1.3. Ayrımcılık

Ayrımcılık, işçinin işiyle ilgili olmayan nitelikleri nedeniyle işvereni tarafından farklı muamele görmesi olarak tanımlanabilir. İşgücü piyasasında ki ayrımcılık ise kadınların işe alınmaları, terfi ettirilmeleri, ücretlendirilmelerinin, erkek işçilerden farklı olarak değerlendirmeye tabi tutulmasıdır. Uzun çalışma saatlerine maruz bırakılması, eşit işe eşit ücret ödenmemesi, eğitimsizliği ileri sürülerek terfi ettirilmemesi, annelik ve aile yaşamının çalışma hayatına getirdiği sınırlamalar nedeniyle kadın çalışma yaşamında ayrımcılığa uğramıştır. Kadının çalışma şartlarının düzeltilmesi için Türkiye uluslararası sözleşmelere taraf olmuş, bu sözleşmelerden doğan sorumlulukları nedeniyle iç hukukta da düzenlemelere giderek çalışma hayatında olan kadınlara karşı ayrımcılığı önleyici tedbirler almaya çalışmıştır.[902]

Türkiye'nin de onayladığı ve uygulamaya koyduğu Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nde kadınların erkeklerle eşit olarak ekonomik hayat dâhil, hayatın tüm alanlarına katılımlarının engellendiği açıklanmıştır. Sözleşmede yapılan diğer bir vurgu ise kadınların iş bulma dâhil ihtiyaçlarını karşılayacak çok az olanağa sahip olduğudur. Söz konusu sözleşme ile sözleşmeyi

[900] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25354, 22 Ocak 2004, s. 499-500.
[901] **EĞİTİM SEN 1. Kadın Kurultayı "Sorgulamak ve Değiştirmek için" 2-3-4 Temmuz 2004**, Ankara, Eğitimsen Yayınları, 2005, s. 153, 157.
[902] Müşerref Küçük, "Çalışma Hayatında Kadınlar ve Karşılaştıkları Sorunlar: Bir İşverene Bağlı Olarak Çalışan Emekçi Kadınlara İlişkin Bir Araştırma", **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt 7, 2015, s. 2-3.

imzalayan devletler, uluslararası ekonomik düzen içinde kadınlarla erkekler arasındaki eşitliği sağlamaya yönelik gerekli önlemleri almakla yükümlendirilmiştir. Sözleşmenin 3. maddesine göre taraf devletler, özellikle politika, sosyal, ekonomik ve kültürel sahalarda olmak üzere tüm alanlarda, erkeklerle eşit, insan hakları ve temel özgürlüklerinden yararlanmalarını ve bu hakları kullanmalarını garanti etmek amacıyla kadının tam gelişmesini ve ilerlemesini sağlamak için yasal düzenlemeler dâhil tüm gerekli önlemleri almakla yükümlü kılınmıştır.[903]

Çalışan kadınları yakından ilgilendiren Pekin Konferansı'ndan 10 yıl sonra BM tarafından düzenlenen Pekin+10 gözden geçirme toplantısında sivil toplum kuruluşları, taraf hükümetlerin Pekin Konferansı'nda verdikleri taahhütleri gerçekleştirmede başarısız olduklarını açıklamıştır. Equality Now örgütü tarafından 2005'de yayımlanan raporda, CEDAW'ı onaylayan devletlerin iç hukukunda bulunan kadınlara karşı ayrımcı kanunların varlığı ile ilgili bilgiler paylaşılmıştır. Bu bağlamda, kadınların insan hakları hareketinde 2000'li yıllarda ilerleme olmadığı gibi aksine gerileme olduğu yönündeki fikirlerin araştırılması istenmiştir.[904] Bu sürecin devamında BM, 2000'de birçok ülkede devam eden sorunlara karşılık bin yıl toplantısını gerçekleştirmiştir. Burada, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 147 ülkenin imzaladığı Milenyum Deklarasyonu açıklanmıştır. Bu deklarasyonun "*Bin Yıl Kalkınma Hedefleri*" içerisinde kadınlara yönelik eşitsizliklerin ortadan kaldırılması ve kadınları yoksullaştıran şartların iyileştirilmesi anlayışı bulunmaktadır.[905]

2000'de Dünya Kadınlar Günü etkinlikleri çerçevesinde "*şiddet ve ayrımcılığa"* karşı mücadele ön plana çıkarılmıştır. Türkiye 5 yıl önce Çin'de toplanan Dünya Konferansı'na bakan düzeyinde katılmış, uluslararası kabul gören Pekin Deklarasyonu ve Eylem Planı, Işılay Saygın tarafından çekince koymaksızın imzalanmıştır.[906]

Söz konusu ayrımcılık Türkiye'de, iş piyasasında iş ve mesleklerin "*kadın işleri*" ve "*erkek işleri*" şeklinde ikiye ayrılmasına neden olmuştur. Bu nedenle kadınlar

---

[903] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 18898, 14 Ekim 1985, s. 5.
[904] Özge Çelik, "Kadınların İnsan Hakları Hareketi", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** Sayı 14/1, 2012, s. 155. Ayrıca bkz. "İşe alırken şirketler kılı kırk yarıyor", **Hürriyet**, 13 Ocak 2001, s. 12.
[905] "Birleşmiş Milletler Binyıl Bildirgesi", **BM Enformasyon Merkezi UNC**, Ankara, 2000, s. 1.
[906] Derya Sazak, "2000 Kadını", **Milliyet**, 8 Mart 2000, s. 1; Neşe Doster, "Kadınlar, Kadınlarımız", **Cumhuriyet**, 8 Mart 2003, s. 1.

daha çok geleneksel kadın mesleklerinde yoğunlaşmaktadır. Genellikte bu işler, daha düşük statülü, ücretli, sosyal güvencesiz süreli veya geçici çalışma şartları olan işlerdir. Kadınlar, daha çok emek-yoğun iş kolları olan tekstil, gıda, hazır giyim, tütün gibi sanayi dallarında çalışmaktadırlar; ancak tarım sektörü ile karşılaştırıldığında bu sektörlerdeki kadın işgücü oranı daha düşüktür. Oysa tarım sektöründe yer alan kadınların çoğu ücretsiz aile işçisi konumundadır; ayrıca kadınlar, bu sektörde gelir elde edememekte ya da az gelir elde etmekte ve sosyal güvenlik kapsamının dışında kalmaktadır. Kadınların çalışma yaşamına girebilmeleri gibi burada uzun süre kalabilmeleri de problemlidir. Kadınların çalışma hayatını kısa bir dönemde bitirmesinin, kariyerinde yükselme doğrultusunda tüm potansiyelini ortaya koyamamasının çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Bu sebeplerin temelinde ev ve iş yaşamını birlikte sürdürme zorunluluğu yer almaktadır. Diğer bir sorun ise kadının aile yaşamında çocuk, yaşlı ve hasta bakımı gibi yükümlülükleri eşi ile veya devletle paylaşmasıdır; ancak kreş, gündüz bakımevi gibi sosyal destek kurumlarının tüm çabalara karşın yeterli sayıya ulaşamamış olması da kadınların çalışma hayatına katılmasına engel olmaktadır.[907]

Çocuk bakımını, ev işlerini otomatik olarak üstlenmek zorunda kalan kadınların sorunlarının çözümlenmesinde pozitif ayrımcılık olması gerekmektedir. Zira erkeklerin kontrolü altında bulunan ekonomi, siyaset ve sosyal güç nedeniyle erkekler kadınların çalışma hayatı dâhil tüm hayatlarına müdahale etmişler, kararlar almışlar ve bu kararları uygulamışlardır. Bu durum karşısında kadınların inisiyatif göstermesi çok kolay olmamıştır. [908] Devlet Bakanı Ali Babacan; Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER) tarafından düzenlenen "*Türkiye Ekonomisinde Kadının Yeri*" adlı toplantıda yaptığı konuşmada kadın-erkek ayrımı yapılmaması gerektiğini belirtmiştir. Türkiye'nin gelişmesi, kalkınması, yoksulluğu yenmesi işsizliğin makul seviyelere inmesi için girişimci sayısının artması gerektiğini vurgulayan Babacan'a göre, Türkiye'de kadınların ekonomiye katılmalarının teşvik edilmesiyle işgücü piyasasında olumlu bir gelişme yaşanacaktır.[909]

Kadınlar lehine pozitif ayrımcılık olarak nitelendirilen CEDAW'a göre taraf devletlerin gözetmesi gereken diğer haklardan biri de ücretli izinle beraber, özellikle

[907] **Türkiye'de Kadın**, s. 34.
[908] "Neden sokakta kadın yok?", **Cumhuriyet**, 18 Haziran 2003, s. 1,7.
[909] "Kadın girişimci destek istedi", **Radikal,** 3 Temmuz 2004, s. 1.

emeklilik, işsizlik, hastalık, sakatlık ve yaşlılık ve diğer çalışmama hallerinde sosyal güvenlik hakkıdır. Bunun için öncelikle sağlanması gereken güvenli şartlar içinde çalışma hakkı ve sağlığı ile bu doğrultuda doğurganlığın korunmasıdır. Bu hakla birlikte evlilik ve analık nedeniyle kadınlara karşı olan ayrımı önlemek ve etkin çalışma hakkını sağlamak amacıyla taraf devletler sözleşmeye göre gerekli önlemleri almak zorundadır. Bunun yanı sıra kadınların hamilelik ve analık izni sebebiyle veya evliliğe bağlı olarak işten çıkarılma ayrımının yasaklanması ve bu ayrımı yapanların cezalandırılması öngörülmüştür. Sözleşmede taraf devletler, analık izni konusunda önceki iş, kıdem ve sosyal haklar kaybedilmeksizin ücretli olarak analık izni veya benzeri sosyal içerikli tazminat vermekle sorumlu tutulmuştur.[910]

1.1.3.1. Çalışma Koşullarında Ayrımcılık

Dönemin Hükümet programlarında, kabul edilen uluslararası sözleşmelerin iç hukukun bir parçası haline getirildiği ve temel hak ve özgürlükler alanında evrensel standartlara ulaşılmak istendiği açıklanmıştır.[911] 57. HP'de kadınlarla ilgili yapılan çalışmaya göre kadınlar, hayatın zorluklarını erkeklerle birlikte yaşamalarına rağmen henüz hak ettikleri statüye gelememişlerdi. Programda kadınların, ekonomik ve sosyal yaşantının her aşamasında üretime katılımlarının özendirilmesi hedef alınmış ve onların sosyal ve ekonomik statülerinin geliştirilmesine yönelik çabaların hızlandırılacağı vurgulanmıştır.[912] Birbirinin devamı niteliğinde olan 58 ve 59. HP'lerde ise kadınların erkeklerle birlikte her alanda toplumsal sorumluluğu yüklenecek statüye kavuşturulması temel hedef olarak belirlenmişti. Personel alımlarında liyakat ve eşitlik ilkesinin temel alınacağı belirtilen HP'ye göre, sağlıklı nesillerin yetiştirilmesi ve ailede mutluluğun sürekli kılınması için kadın sorunlarının giderilmesine yönelik politikalar geliştirilecekti. Bu amaçla HP'lerde belirlenen temel hedef Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi ile getirilen ilkelerin uygulamasına yönelik düzenlemelerin yapılmasıydı. Bu hedefle hükümetler, kadına yönelik ekonomik istismarın önlenmesi, muhtaç durumdaki

[910] **EĞİTİM SEN 1. Kadın Kurultayı "Sorgulamak ve Değiştirmek için" 2-3-4 Temmuz 2004**, s. 5-6.
[911] **TBMM TD**, Cilt 1, Birleşim 3, 23.11.2002, s. 8.
[912] **TBMM TD**, Cilt 1, Birleşim 11, 6.6.1999, s. 182.

kadınların desteklenmesi ve korunması için politikalar oluşturacaklarını beyan etmişlerdi.[913]

Bunun dışında Türkiye, diğer uluslararası sözleşme İLO'nun standart sözleşmelerinden biri olan İş ve Meslek Bakımından Ayrım hakkında 111 Sayılı Milletlerarası Çalışma Sözleşmesinin onaylanmasının uygun bulunduğuna dair Kanunu Aralık 1966'da kabul etmiş[914], 22.12.1966 tarihli Resmî Gazete'de yayımlayarak 19.7.1968'de yürürlüğe koymuştur. [915]

Sözleşmenin 1. maddesinde "*Ayrım*" kararının anlamı açıklanmıştır. Buna göre ayrım, kadın-erkek ayrımı yapmak; yapılan iş veya meslek edinmede veya muamelede eşitliğini yok edici veya bozucu etkisi olan her türlü ayrılık gözetmek, ayrı veya üstün tutmaktır. Sözleşmenin 2. maddesinde de söz konusu sözleşmenin yürürlükte bulunduğu üye ülkelerin taahhüdüne yer verilmiştir. Burada, her üye ülkenin, ulusal şartlar gereği uygulanacak yöntemlerle sözleşmede yer alan cinsiyet ayrımı dâhil her türlü ayrımı ortadan kaldırmak amacıyla uymak zorunda olduğu kurallar bulunmaktadır. Buna göre üye ülke, iş veya meslek edinmede, edinilen iş veya meslekte uygulanacak muamelede, eşitlikçi, millî bir politika izlemeyi taahhüt etmektedir.[916]

Sözleşmenin 3. maddesinde de üye devletlerin sözleşmenin uygulanması ile ilgili sorumlulukları ve taahhütleri bulunmaktaydı. Öncelikle üye ülke, 2. maddede belirtilen politikanın kabulünü ve uygulamasını teşvik için işçi ve işveren kurulları ile diğer ilgili kuruluşların işbirliğini sağlamayı; ILO politikalarının uygulamasını sağlayacak kanunları kabul etmeyi ve eğitim programlarını teşvik etmeyi taahhüt etmişti. Bunun dışında üye ülke, sözleşme politikası ile bağdaşmayan her türlü kanunî hükümleri kaldırmayı ve idari talimat ve uygulamayı değiştirmeyi kabul etmekteydi; ayrıca üye devlet, istihdam konusundaki politikayı millî bir makamın kontrolü altında takip etmek zorundaydı. Aynı maddeye göre üye ülkelerin kabul ve uygulama zorunda oldukları diğer durumlardan biri de mesleğe yönelme, mesleki eğitim, iş ve işçi bulma hizmetlerinde millî bir makamın görevlendirilmesi ile uygulamanın temin edilmesiydi. İkincisi ise sözleşmenin uygulanması ile ilgili yıllık

[913] **TBMM TD,** Cilt 1, Birleşim 3, 23.11.2002, s. 20, 52-53; **TBMM TD**, Cilt 8, Birleşim 49, 18.3.2003, s. 132.
[914] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 12484, 22. Aralık 1966, s. 5.
[915] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 12705, 21 Eylül 1967, s. 1.
[916] **Türkiye Tarafından Onaylanan ILO Sözleşmeleri**, s. 182.

raporlarda ILO politikasının uygulanması konusunda alınan tedbirlerin ve bu tedbirler yoluyla elde edilen sonuçların ILO'ya bildirilmesi taahhüdüydü.[917]

Çalışma hayatında ayrımcılığı da kapsayan 2000 yılı İR'de "*Sosyal Politikalar ve İstihdam*" başlığı altında yer alan "*ayrımcılık yapmama*" ilkesini Türkiye'nin iç hukuka aktarması için mevzuat çıkarılması ve uygulanması gerektiği önerilmiştir. Bunun yanı sıra 2001 yılı İR'de Türkiye'nin AB müktesebatına uyum sağlanması çabalarına hız vermesi istenmiş; Amsterdam Antlaşması'nın 13. maddesine dayanan ayrımcılık karşıtı müktesebatın uyumu için de gerekli önlemlerin alınması istenmiştir.[918]

Türkiye açısından önemli olan diğer bir belge ise Avrupa Konseyi Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık Hallerinde Kanıt Yükümlülüğüne İlişkin 97/80/EC Sayılı Konsey Direktifi'dir. Buna göre kadın-erkek eşitliği ilkesinin uygulanması sırasında, yetkili mercilere başvuruda bulunulduktan sonra kendisine işlem eşitliği ilkesinin uygulanmamasından zarar gördüğünü düşünen her kişiye haklarından yargı yoluyla yararlanma olanağı sağlayan yasa yürürlüğe girmiş ve üye devletlerce alınan önlemlerin daha etkili olması hedeflenmiştir.[919]

AB'ye uyum çerçevesinde 2005'te yürürlüğe girecek uygulamalar ile çalışma hayatında cinsiyetten kaynaklanan ayrımcılığın ortadan kaldırılması Türkiye tarafından planlanmıştır. Haksız rekabeti önlemek için Avrupa ülkeleriyle birlikte Türkiye'de eş zamanlı olarak yürürlüğe girecek yeni uygulamalar ile kamu kurum ve kuruluşlarının yanı özel sektörün iş ilanlarında, kamu personeli seçme sınavlarında cinsiyet tercihi belirtilmeyecektir. Kadınların da eğitim aldığı meslek dallarına ilişkin iş ilanlarında cinsiyet ayrımcılığı yapan işverenler hakkında yasal işlemler yapılacak, kadınlar başvurularında ayrımcılığa uğradığını iddia ederse yasal yollara başvurabilecektir. Kişi, Türkiye'de ilgili mercilerden sonuç alamadığı takdirde Avrupa Konseyi ve Adalet Divanı'nda hakkını arayabilecektir.[920]

---

[917] **A.g.e,** s. 183.
[918] **Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği (2000), 2000 Yılı Genişleme Stratejisi, Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine 2000 Düzenli Raporu**, Ankara, Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 2001, s. 65.
[919] Şükran Ertürk, **a.g.e.,** s. 347.
[920] "İş hayatında 'Erkek Egemenliği'ne son", **Akşam**, 24 Nisan 2004, s. 1.

1.2. Kadın İstihdamına Yönelik Ulusal ve Uluslararası Düzenlemeler

Kadının çalışma hayatını düzenlemeye yönelik birtakım ulusal ve uluslararası temel kurallar konulmuştur. Ulusal ve uluslararası belgelerde kadının çalışma yaşamını düzenleyen ve çalışma barışını koruyan eşitlikçi hükümler yer almıştır. Bunların hayata geçmesini sağlamak için Türkiye, BYKP'lerde işçi ve işveren kesimlerinin sürekli diyalogunu sağlayarak, çalışma barışını koruyarak çalışma mevzuatının AB ülkeleri ve ILO normları doğrultusunda yenilenmesini planlamıştır.[921]

Bu çerçevede Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan 2000 İR'de, kadın-erkek arasında muamele eşitliği ile ilgili olarak kadın haklarının güçlendirilmesi gereğine değinilmiştir. Raporda, işe girme, meslek eğitimi, terfi ve çalışma koşulları bakımından Türkiye'de cinsiyete dayalı mevcut sınırlamaların devam ettiğine vurgu yapılmış ve bunların kaldırılması gerektiğine dikkat çekilmiştir; ayıca kadınların bazı işlerde çalıştırılmamaları gereği raporda açıklanmıştır.[922] Raporda. Medenî Kanun ile ilgili olarak erkekler ve kadınlar arasında özellikle aileye ve kadınların çalışma yaşamlarına ait birçok konuda ayrımcılığın devam ettiği belirtilmiştir. Rapora göre ailenin reisi olarak evlilik birliğinin tek başına temsilcili kabul edilen erkeğin bu özelliğinden dolayı kadının sosyal ve ekonomik hayatına müdahale söz konusudur. Kanun çerçevesinde kadınlar için mevcut ayrımcılığının sona erdirilmesine yönelik hazırlık çalışmaları başlatıldığına raporda değinilmiş ve bu çalışmaların devam ettirilmesi ve müktesebata uyumu konusunda adımlar atılması önerilmiştir.[923]

Türkiye'de bu doğrultuda yapılan planlama ile ILO sözleşmelerinin iç hukuka yansıtılması çalışmaları devam ettirilmiştir. Eylül 2000'den itibaren Türkiye tarafından onaylanan ILO sözleşme sayısı 39, onay çalışması devam eden ILO sözleşme sayısı ise 15 olmuştur. ILO Uzmanlar Komitesi'ne alınmayan Türkiye'de AB müktesebatına uyum gerekliliği kapsamında sendikal hak ve özgürlükler ile iş güvencesinin geliştirilmesine yönelik ILO sözleşmelerinin iç hukuka tam olarak

[921] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)2000 Yılı Programı**, s. 54.
[922] **Türkiye'nin Katılım Yönünde ilerlemesi Üzerine Komisyon'un 2002 Düzenli Raporu**, s. 81.
[923] **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2000 Yılı İlerleme Raporu**, s. 15; **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2001 Yılı İlerleme Raporu**, s. 65.

yansıtılması çalışmalarının önemi artmıştır.[924] Kadın istihdamına yönelik düzenlemelerle kadınların çalışma hayatına katılımının arttırılması hedeflenmiştir.

1.2.1. Ağır ve Tehlikeli İşlerde Çalışma

1.2.1.1. ILO 45 Sayılı Yeraltı İşlerinde Kadınların Çalıştırılması Sözleşmesi

Türkiye'nin çalışma hayatıyla ilgili imzaladığı ilk uluslararası sözleşmelerden olan ve Cenevre'de Milletlerarası İş Teşkilatı Genel Konferansı tarafından kabul edilen *"maden ocaklarında, yer altı işlerinde kadınların çalıştırılmaması hakkındaki milletlerarası mukaveleye iltihaka dair"* kanun 9.6.1937'de kabul edilmiş ve 23.6.1937'de yürürlüğe konulmuştur. Söz konusu kanunun 2. maddesinde "*Kadın cinsinden hiçbir şahıs, yaşı ne olursa olsun, maden ocaklarında yeraltı işlerinde çalıştırılamaz*" ifadesi yer almıştır; ancak bu alanda çalışan bazı kadınlara istisna getirilmiştir. Bunlar, sevk ve idare görevinde olan ve bedenen çalışmayanlar, sıhhi ve sosyal hizmetlerde çalışanlar, meslekî bilgilerini tamamlamak amacıyla bir maden ocağında yer altı işlerinde staj görmelerine izin verilen eğitimli kişiler, bedenen çalışma özelliğine sahip olmayan, bir sanatın icrası için bir maden ocağının yer altı kısımlarına inmesine gerek görülen diğer bütün kişilerdir.[925]

1.2.1.2. Kadınların Ağır ve Tehlikeli İşlerde Çalıştırılmaları Yönetmeliği

Türkiye'nin uluslararası sözleşmelerden gelen yükümlülükleri çerçevesinde hayata geçirdiği "*Kadınların Ağır ve Tehlikeli İşlerle Çalışmaları*" ile ilgili yönetmeliğin 5. maddesinde ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılacak işçiler (buna kadınlar da dâhildir) işe girişlerinde, bedenen çalışacakları işin niteliğine ve şartlarına karşı dayanıklı olduklarını hekim raporu ile belgelemek zorundaydılar. Kadınlar çalıştıkları sürece de yılda en az bir defa olmak üzere sağlık durumlarını hekim raporu ile teyit etmek mecburiyetindeydiler. Söz konusu raporlar işyeri ortak sağlık birimi işçi sağlığı dispanserleri, bunların bulunmadığı yerlere en yakın SGK, sağlık ocağı, hükümet veya belediye hekimleri tarafından verilmekteydi. Sağlık

[924] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı**, s. 159; **Türkiye'nin Katılım Yönünde ilerlemesi Üzerine Komisyon'un 2002 Düzenli Raporu**, s. 79.
[925] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 3638, 23 Ocak 1937, s. 8359.

raporu alınmamış herhangi bir işçinin ağır ve tehlikeli bir işte çalıştırılması yasaktı. İşçilerin sağlık durumlarının izlendiği söz konusu rapor, işçinin başka bir iş yerine geçmesi durumunda işçinin veya işverenin talebi üzerine yeni işyerine gönderilmekteydi.[926]

Bu kapsamda kadının çalışmasının yasak olduğu iş alanları vardır ve bu durum hem Anayasa'da hem de İş Kanunu'nda yer almaktadır. İş Kanunu'nun 72. maddesinde "*yer ve su altı çalıştırma yasağı*" olan alanlar vardır. Kanalizasyon, tünel inşaatı, maden ocakları ve kablo döşemesi gibi yer ve su altında çalıştırılacak işlerde kadınların çalıştırılması yasaklanmıştır. Bunların dışında 18 yaşını doldurmuş kadın işçilerin gece postalarında çalıştırılması ile ilgili usul ve esaslar Sağlık Bakanlığı'nın görüşü alınarak ÇSGB'de hazırlanan yönetmelikte gösterilmektedir.[927] Söz konusu bakanlık tarafından yayımlanan "*Ağır ve Tehlikeli İşler Yönetmeliği*" ile kadınların ve 16 yaşını doldurmuş ancak 18 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılamayacağı işler ilan edilmiştir.[928]

Kadınların ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılmamasının istisnaları bulunmaktadır. Bunlardan birine göre eğer kadınlar ihtisas ve meslek öğrenimi veren herhangi bir okulu bitirmiş ve bu işi meslek edinmişlerse, ihtisas ve mesleklerine uygun ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılabileceklerdir; ayrıca ilgili bakanlıklarca yeterliliği kabul edilen kursları bitiren ve o işi kendine meslek edinen kadınlar ilgili çizelgenin 36. sırasından 66. sıraya kadar (66 dâhil) olan maddeleriyle görevlendirebileceklerdir. Kadınların ağır ve tehlikeli işlerde çalıştıramayacakları bir durum da kadınların ay hali günleri olarak belirlenmiştir. Söz konusu günlerin sayısı 5 gün ile sınırlı olup daha fazla gün için hekim raporu alınması gerekmektedir. Kadınların ağır ve tehlikeli işlerde çalıştırılmalarının yasaklandığı ama çalıştırıldıkları tespit edildiği durumlarda işçiler, ağır ve tehlikeli işlerde çalışmaktan alıkonulmuşlardır.[929]

Toplam 153 kalem olarak belirlenmiş olan ağır ve tehlikeli işlerin sadece 67'sinde kadınlarla erkeklere eşit çalışma olanağı tanınmıştır. Bunun dışında gerekli eğitimi almamış olan kadınlara yasaklanmış alanlar şunlardır: Arama ve sondaj işleri, metalürji sanayi ile ilgili işler, taş ve toprak sanayi ile ilgili işler, ağaç ve bunlardan

[926] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25494, 16 Haziran 2004, s. 2-3.
[927] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25134, 10 Haziran 2003, s. 22.
[928] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25494, 16 Haziran 2004, s. 28. Ayrıca bkz. "Kadın işçiler ağır işte çalıştırılmayacaklar", **Cumhuriyet**, 17 Haziran 2004, s. 1.
[929] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25494, 16 Haziran 2004, s. 28-29.

mamul eşya sanayisi işleri, yapı işleri, kimya sanayisi işleri, petrol, doğalgaz ve bunlarla ilgili imalat işleri, duvar, set ile baraj, köprü, iskele, liman ve havaalanı yapı işleri, kâğıt ve selüloz sanayi işleri, enerji üretimi, nakli ve dağıtımı ile ilgili işler, nakliye ve benzeri işler, ardiye ve antrepoculuk, balıkçılık, itfaiye, lağım, çöpçülük gibi çeşitli işler.[930]

1.2.1.3. Avrupa Sosyal Şartı

Avrupa Sosyal Şartı'nda "*Çalışan Kadınların Korunma Hakkı*"nın bulunduğu ilgili bölümün 8. maddesinin amacı, sözleşmeye taraf devletlerin kadınların korunma hakkını etkin biçimde sağlamalarıydı. Bunun için alınması zorunlu olan önlemler arasında endüstride çalışan kadınların gece işlerinde çalışmalarının düzenlenmesi, yer altı madenlerinde tehlikeli, ağır ve sağlığa aykırı tüm işlerde çalışmasının yasaklanması yer almıştır.[931]

1.2.2. Zorla Çalıştırma ve Zorla Çalıştırmanın Kaldırılması

Türkiye, ILO'nun kadınların çalışma hayatını etkileyen önemli sözleşmelerden biri olan "*105 Sayılı Zorla Çalıştırmanın Kaldırılması Sözleşmesi*'ni 1961'de[932] "29 *Sayılı Zorla Çalıştırma Sözleşmesi*"ni de 1998'de kabul ederek uygulamaya koymuştur. Bu sözleşmeyi onaylayan her üye, mümkün olduğu en kısa sürede bulunduğu şartlar ne olursa olsun cebri veya mecburi çalıştırmanın kaldırılmasını taahhüt etmiştir.[933]

Bu sözleşmenin amaçları için sözleşmede bir de tanım yapılmıştır. Buna göre: "*Cebri veya Mecburi*" çalıştırma herhangi bir kişinin ceza tehdidi altında bulunan kişinin isteği dışında mecbur edildiği tüm iş veya hizmetlerdir. Bu duruma dâhil olmayan bazı işler vardır ki bunlar daha çok kamu çalışanlarının hizmet yükümlülükleridir. Sözleşmede, üye devletlerin yerine getirmesi gereken taahhütlerinin neler olduğuna da yer verilmiştir. Bunlardan biri özel ve tüzel kişiler,

---

[930] **Kadınların El Kitabı Yasalardaki Haklarımız**, s. 42.
[931] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 2012, 14 Ekim 1989, s. 4-5.
[932] İlk kabul edilen adıyla "*Cebri veya Mecburi Çalıştırma Hakkında Sözleşme*" İLO tarafından 6.6.1930'da onaylanmış, Milletlerarası Çalışma Teşkilatı'nın Cenevre'de yaptığı 40. toplantısında 1930 tarihli sözleşme hükümlerine atıfta bulunarak "*Cebrî Çalıştırmanın İlgasına dair 105 sayılı Sözleşme*"sini kabul etmiştir. Milletlerarası Çalışma Teşkilatı'nın bu sözleşmeyi onayan her üyesi zorla veya mecburi çalıştırmayı yasaklamayı taahhüt etmiştir (**T.C. Resmî Gazete**, Sayı 11686, 21 Aralık 1960, s. 2816.)
[933] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 23381, 23 Haziran 1998, s. 2.

şirketler menfaatine uygun olarak zorla veya mecburi çalıştırmanın empoze edilmesine veya empozeye teşvik edilmesine izin verilmemesidir. Bir diğeri de, yukarıda söz konusu zorlama ve mecbur tutularak çalıştırılmanın empoze edilmesi veya empoze edilmesinin teşvik edilmesi ILO tarafından belirlenip tescil edildiği takdirde, üye devletin sözleşmenin yürürlüğe girdiği tarihten geçerli olmak üzere zorla çalıştırılmayı kaldırmasıdır.[934]

Sözleşmede zorla çalıştırılmaya, ancak ülke ve toplum menfaatleri olduğu takdirde ve belli şartlarda izin verilmiştir. Bu koşullardan biri öğretmenler, öğrenciler ve genel olarak idari personelin muaf tutulmasıdır. Sözleşmede aile birliği ve sağlığı açısından da belirlenen koşullar bulunmaktadır. Bu koşullardan birincisi söz konusu çalışmalar için karı-koca ve aile bağlarına saygı gösterilmesidir.[935] İkincisi ise mecburi çalışmaya tabi tutulan kişiler için normal çalışma saatlerinin, gönüllü çalışma için ayrılan saatlerle aynı olması ve fazla çalıştırılma durumunda da gönüllü çalışmaların fazla çalışma saatleri için öngörülen oranda eşit bir şekilde ücretlendirilmesidir.[936]

Zorla çalıştırılma konusu Türkiye'nin iç hukukunda da yer almaktadır. 1982 Anayasası'nın 18. maddesinde "*Hiç kimse zorla çalıştırılamaz. Angarya yasaktır*." ifadesi yer almıştır. Bu madde için şekil ve şartları kanunla düzenlenmek üzere bazı durumlar için de çalışanlara istisna getirilmiştir. Bunlardan birincisi şekil ve şartları kanunla düzenlenmesi şartıyla hükümlülük veya tutukluluk süreleri içindeki çalışmalar; ikincisi olağanüstü hallerde vatandaşlardan istenecek hizmetler; üçüncüsü ise, ülke ihtiyaçlarının zorunlu tuttuğu alanlarda öngörülen vatandaşlık ödevi niteliğindeki beden ve fikir çalışmalarıydı.[937]

Çalışan kadınlar için önemli bir madde olan "*Çalışma şartları ve dinlenme hakkı*" konusundaki Anayasa'nın 50. maddesinde ise "*kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işler çalıştırılamaz*" ifadesi yer almaktadır ve bu durum kadınların lehinedir. Aynı maddede "*küçükler ve kadınlar ile bedeni ve nihaî yetersizliği olanlar çalışma şartları bakamından özel olarak korunurlar*" ifadesi yer almaktadır. Çalışma şartları açısından da yine aynı maddede dinlenmenin tüm çalışanların hakkı

[934] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 23381, 23 Haziran 1998, s. 2-4.
[935] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 23381, 23 Haziran 1998, s. 6.
[936] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 23381, 23 Haziran 1998, s. 7.
[937] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 23381, 23 Haziran 1998, s. 6.

olduğuna, "*ücretli hafta ve bayram tatili ile ücretli yıllık izin hakları ve şartlarının kanun ile düzenleneceği*" ifadesiyle yer verilmiştir.[938]

1.2.3. Kadınların Gece Postasında Çalışmaları

İş Kanunu'nda "*gece süresi ve gece çalışmaları*" 69 ve 73. maddelerde düzenlenmiştir. Kanunda gece çalışması, gece en geç 20.00'de başlayan en erken 06.00'da biten ve en fazla 11 saat süren dönem olarak tanımlanmıştır. İş Kanunu'nun 73. maddesi kapsamında işyerinde 18 yaşını doldurmuş kadın işçilerin gece postalarında çalışma koşullarını belirlemek amacıyla ÇSGB tarafından 9 Ağustos 2004 tarihinde bir yönetmelik yayımlanmıştır. Bu yönetmeliğin 5. maddesine göre hangi koşula bağlı olursa olsun kadınların hiçbir suretle gece postalarında 7,5 saatten fazla çalıştırılmalarına olanak verilmemiştir. Bu çalışma süresi kısıtlamasının yanı sıra işveren, gece çalışan kadın işçiler için şehrin belirli merkezlerine servis sağlamakla yükümlendirilmiştir. Bu arada kadın işçiler, gece postası işine başlamadan önce doktor muayenesi sonucu alacakları sağlık raporu ile çalışmalarına engel bir durum olmadığını belgelemek zorundadırlar; ayrıca söz konusu raporun her 6 ayda bir yenilenmesi şartı bulunmaktadır.[939]

Bunun yanı sıra, gece postasında çalışan kadın işçilerin işverenden bazı haklı talepleri yönetmelikte yer almıştır. Buna göre kadın işçi, kocası da gece postasında aynı veya farklı bir işyerinde çalışıyorsa; çalışma saatlerinin kocasının çalıştığı saatlerle çakışmamasını ya da kocasıyla aynı gece postasında çalışacak şekilde düzenlenmesini isteyebilmektedir. İşveren de karı-kocanın aynı iş yerinde çalışıyor olmalarına bakmaksızın olanakları ölçüsünde bunu yapmakla yükümlüdür.[940]

1.2.4. Kadınların Gebelik, Analık ve Emzirme Durumunda Çalışması

ESKHS taraf devletlere, çalışan annelerle ilgili bazı tedbirleri alma zorunluluğu getirmiştir. Bunlardan biri annelere, doğumdan önce ve sonra makul bir süreyle özel bir koruma sağlanmasıdır. Özellikle bu dönem içinde, çalışan annelerin ücretli izin ya da yeterli sosyal güvenlik tedbirlerini kapsayan izinden yararlandırılması önemliydi. Diğer önemli bir husus ise anneler gibi bütün çocuklar ve gençlerin de

[938] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 17863 (Mükerrer), 9 Kasım 1982, s. 13.
[939] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25548, 9 Ağustos 2004, s. 20, 22.
[940] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25134, 10 Haziran 2003, s. 21.

ebeveynlerinden ya da başka koşullardan dolayı hiçbir ayrım gözetilmeksizin özel koruma ve yardım tedbirlerinden faydalanmalarıydı.[941]

"*Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi*"nin 11. maddesine göre evlilik, analık nedeniyle kadınlara karşı olan ayrımı önlemek ve etkin çalışma hakkını sağlamak amacıyla taraf devletler gerekli önlemleri almakla yükümlendirilmiştir. Bunun yanı sıra kadınların hamilelik ve analık izni sebebiyle veya evliliğe bağlı olarak işten çıkarılma ayrımının yasaklanması ve bu ayrımı yapanların cezalandırılması öngörülmüştür. Sözleşmede taraf devletler, analık izni konusunda önceki iş, kıdem ve sosyal haklar kaybedilmeksizin ücretli olarak analık izni veya benzeri sosyal içerikli tazminat vermekle sorumlu tutulmuştur. Bununla birlikte üye ülkeler, çalışma hayatının devamı adına öncellikle çocuk bakımevleri ağının kurulması ve geliştirilmesi yoluyla anne ve babanın aile yükümlülüklerini yerine getirmede sosyal hizmetlerin sağlanmasını teşvik etmekle yükümlü kılınmışlardır. Ayrıca hamile kadının, hamileliği süresince sağlığına zararlı olduğu kanıtlanan işlerde özel olarak korunması da sözleşmede yer almıştır.[942]

Avrupa Sosyal Şartı içerisindeki "*Çalışan Kadınların Korunma Hakkı*"nda, taraf devletlerin kadınların korunma hakkının etkin biçimde sağlanması çerçevesinde alınması zorunlu olan önlemler ise şunlardır: Kadınların doğumdan önce ve sonra 12 haftalık ücretli izin kullanması, işverenin bir kadına doğum sırasında veya doğum nedeniyle izinli sayıldığı dönemde işten çıkarma bildiriminde bulunmasının yasa dışı sayılması, emzirme döneminde analara yeterli bir süre işe ara verme hakkı tanınması.[943]

AB'nin 2002/73/EEC sayılı "*İstihdamda, Mesleki Eğitimde, Meslekte, Yükselmede ve Çalışma Koşulları*" belgesinde hamile, yeni doğum yapmış veya emziren işçilerin sağlık ve güvenliklerinin korunacağı, işgücü piyasasında kadınlara olumsuz muamele edilemeyeceği hükme bağlanmıştır.[944] Türkiye tarafından hazırlanan UP'deki kısa vadeli programda da AB mevzuatının iş hukukuna aktarımı

[941] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25196, 11 Ağustos 2003, s. 5.
[942] **T.C. Resmi Gazete**, Sayı 18898, 14 Ekim 1985, s. 5-6.
[943] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 2012, 14 Ekim 1989, s. 4-5.
[944] **Çalışma Mevzuatı İle İlgili Avrupa Birliği Direktifleri**, s. 218.

için yapılan çalışmada cinsiyet eşitliğinin tüm politikalara uygulanması ve kadınlara yönelik özel tedbirler alınmasına yönelik hedefler belirlenmiştir.[945]

AB mevzuatına uyum çerçevesinde Türkiye'den belirli bir tarihe kadar yapılması beklenen iç hukuk düzenlemeleri çerçevesinde doğrudan kadınları ilgilendiren konular bulunmaktadır. Bu konulardan biri 31.12.2004'de hayata geçirilmesi hedeflenen "*Hamile, loğusa veya emzikli kadın çalışanların işyerinde sağlık ve güvenliklerinin iyileştirilmesine ilişkin asgari önlemlerin belirlenmesi*"ydi.[946] Yine kadınları yakından ilgilendiren tarım ve bağımsız çalışmalarda, kadının hamilelik ve analık dönemlerinde korunması gerekmekteydi. Ayrıca tarım da dâhil olmak üzere bağımsız çalışan kadın ve erkeğe eşit muamele prensibinin uygulanması AB'nin Türkiye'den beklediği gelişmelerdi.[947] Nitekim KOB ve UP'lere göre hazırlanan BYKP'lerde, kadınlar için yapılması planlanan değişikliklerde, kadının çalışma hayatını düzenleyen yasalarda gebelik ve doğum izni, kreş ve çocuk bakımevi açılması yer almaktadır. Bu sayede kadının çalışma hayatından kopmasının önlenmesi, çalışan annelerin çocuklarının yeterli bakım olanaklarına kavuşması amaçlanmıştır.[948]

Türkiye'de çalışan kadınların doğum izinleri ve emzirme hallerine ilişkin düzenlemeler 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu, 5434 Sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanunu ve 1475 Sayılı İş Kanunu'nda yer almıştır. Toplumda geleneksel işbölümü çerçevesinde kadının doğum yapması ile ilgili sorumluluklar ve zorluklar kadının sorunu haline getirilmiştir. Çalışma hayatında kadınların, eşit fırsatlardan yararlanamama sebeplerinden biri çocuk bakım hizmetlerinin yaygın olmamasından kaynaklanmıştır. Bunun dışında çalışan kadının iş hayatı ile aile sorumluluklarını yerine getirebilmesinde ücretli ve ücretsiz doğum ve bakım izinlerinin süresi önemli bir faktördü. Bu nedenle ebeveyn izni müessesini oluşturan ve farklı istihdam statülerinde çalışan kadınların ücretli doğum izinlerini eşit hale getiren kanun tasarısı taslağı Başbakanlığa sevk edilmiştir.[949]

657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu ile 1457 sayılı İş Kanunu'nda bu süreler birbirinden farklılık göstermiştir. 657 Sayılı Kanunun 104. maddesinde belirtildiği

[945] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25027, 21 Şubat 2003, s. 30.
[946] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25178, 24 Temmuz 2003, s. 496.
[947] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25178, 24 Temmuz 2003, s. 499-500.
[948] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)**, s. 40.
[949] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı**, s. 159.

gibi kadın memura doğum yapmasından önce 3 hafta ve doğumdan sonra 6 hafta ücretli izin verilmiştir. 1475 Sayılı Kanunun 70. maddesinde de hamile kadınların ücretli izinleri doğum öncesi 6 hafta, doğum sonrası 6 hafta olarak düzenlenmiştir. Kadın işçi doğumdan sonraki 6 haftadan sonra, 6 aya kadar ücretsiz izin kullanabilmekteydi.[950] Oysa AB üyesi ülkelerde doğum izni süreleri İsveç'te 96, Danimarka'da 50, İtalya'da 47, Finlandiya'da 44, İngiltere'de 50, Belçika'da 15 ve Almanya'da 14 haftaydı.[951]

İş Kanunu'nun 74. maddesinde kadın işçilerin gebelik, doğum ve emzirme durumları yeniden düzenlenmiştir. Kadın işçilerin doğumdan önce ve doğumdan sonra 8'er hafta olmak üzere toplam 16 haftalık süre boyunca çalıştırılmamaları esastır. Ancak bir istisnayla, çoğul gebeliklerde doğumdan önce çalıştırılmayacak 8 haftalık süreye 2 hafta daha eklenmektedir. Gebelik süresince sağlık durumu uygun olduğu takdirde doktor onayı ile kadın işçi isterse doğumdan önceki 3 haftaya kadar işyerinde çalışabilmektedir. Bu durumda kadın işçinin çalıştığı süreler doğum sonrası sürelere eklenmektedir; ayrıca işçinin sağlık durumuna ve işin özelliğine göre doğum öncesi ve sonrası kullanılacak süreler gerektiğinde doktor raporu ile arttırılabilmektedir.[952]

Bunun dışında hamilelik süresince kadın işçiye periyodik kontrolleri için ücretli izin verilmektedir; ayrıca gerekli görüldüğü takdirde ve doktor raporu ile hamile kadın işçi sağlığına uygun daha hafif işlerde, ücrette hiçbir indirim yapılmadan çalıştırılabilmektedir. Kanun, kadın işçiye isteği halinde 16 haftalık sürenin tamamlanmasından veya çoklu gebelik halinde 18 haftalık süreden sonra 6 aya kadar ücretsiz izin hakkı vermektedir. Söz konusu süre, yıllık ücretli izin hakkının hesabında dikkate alınmamaktadır. Kadın işçileri ilgilendiren kanunda yer alan diğer bir konu ise bir yaşından küçük çocukları emzirmeleridir. Kanun bir yaşından küçük çocukları olan kadın işçilere, çocuklarını emzirmeleri amacıyla günde 1,5 saat süt izni hakkı tanımaktadır. Söz konusu sürenin hangi saatler arasında ve kaça bölünerek kullanılacağı işçi tarafından belirlenmekte ve bu süre günlük çalışma süresi içinde

[950] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) Toplumda Kadın Katılımı Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, s. 49-50.
[951] **İstihdam, Kadın İşgücü ve Yeni İş Kanunu Sempozyumu**, Muğla, Türkiye İşverenler Sendikası Konfederasyonu, 2004, s. 69.
[952] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25134, 10 Haziran 2003, s. 22.

sayılmaktadır.[953] Bu arada erkek memurun, karısının doğum yapması nedeniyle istediği takdirde 3 günlük izin hakkı bulunmaktadır. Bu izinlerin yanı sıra doğum yapan memura, istediği takdirde ücretli izinlerinin dışında 12 aya kadar ücretsiz izin kullandırılmaktadır.[954]

Bu konuda kadınların hangi dönemlerde ne gibi işlerde çalıştırılmalarının yasak olduğu ve bunların çalışmalarında sakınca olmayan işlerde hangi şartlar ve usuller uygulanacağı ÇSGB tarafından hazırlanan bir yönetmelikte gösterilmektedir. Yine bakanlığın hazırladığı yönetmelikle emzirme odaları veya çocuk bakım yuvaları kurulması planlanmıştır.[955] ÇSGB, yayınladığı söz konusu yönetmelikle gebe veya emziren kadının çalıştırılma amaç ve şartlarını belirlemiştir.[956]

Söz konusu yönetmelik, yeni 4857 Sayılı İş Kanunu kapsamındaki kadın işçi çalıştıran işyerlerinde uygulanmıştır. Bu yönetmelik, gebe, yeni doğum yapmış, 0-1 yaş arası çocuğunu emzirmekte olan kadınları kapsamıştır. Söz konusu çalışan kadınların çalışma saatleri ve izinleri yönetmelikte düzenlenmiştir. Gebe, yeni doğum yapmış ve emziren kadınların günde 7,5 saatten fazla çalıştırılması yasaklanmıştır. Bunun yanı sıra gebe olduğu hekim raporuyla tespit edilen kadın, doğuma kadar geçen 6 ay boyunca gece çalıştırılmaya zorlanamayacaktır. Yeni doğum yapmış işçinin doğumu takiben 8 haftalık sürenin sonunda gece çalışması yasaklanmıştır. Yeni doğum yapmış kişinin güvenlik ve sağlık açısından çalışmasının sakıncalı olduğu hekim raporu ile belirlendiği dönem boyunca çalıştırılmaması hükme bağlanmıştır. Aynı yönetmelikte, emziren işçinin 6 aylık sürenin sonunda gece çalışmaması hükmü yer almıştır. [957]

Bunun yanı sıra gebe işçinin doğumdan önce ve doğumdan sonra 8 hafta olmak üzere toplam 16 haftalık süre içinde çalıştırılmaması esas alınmıştır. Çoklu gebelik halinde doğumdan önce çalıştırılmayacak 8 haftalık süreye 2 hafta daha ekleneceği bu istisna ile hükme bağlanmıştır. Buna göre sağlık durumu uygun olduğu takdirde ve doktor onayı ile gebe işçiye, doğumdan önceki 3 haftaya kadar işyerinde çalışmaya devam etme hakkı verilmiş; ancak gece çalışması yapması yasaklanmış olan gebe işçinin çalıştığı süreler doğum sonrası sürelere eklenmiştir. Doktor raporu

[953] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25134, 10 Haziran 2003, s. 22.
[954] **657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu ve Kamu Personeli ile ilgili Mevzuat,** s. 58-59.
[955] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25134, 10 Haziran 2003, s. 26.
[956] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25522, 14 Temmuz 2004, s. 2.
[957] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25522, 14 Temmuz 2004, s. 3-4

ile öngörülen süreler, işçinin sağlık durumuna ve yaptığı işin özelliklerine göre doğumdan önce ve sonrası arttırılmaktadır. Bununla birlikte kadın işçiye, isteğine bağlı olarak ve yıllık ücretli izin hesabı dikkate alınmadan, 16 haftalık sürenin tamamlanmasından veya çoklu gebelikte 18 haftalık süreden sonra 6 aya kadar ücretsiz izin hakkı tanınmıştır. Yönetmelikte belirtilen gebe işçinin diğer izin haklarından biri de gebelik süresince periyodik kontroller için ücretli izin olmuştur.[958]

İş Kanunu ile sağlanan doğum izinlerinin 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'na tabi olan çalışanları da kapsayacak şekilde düzenlenmesi amacıyla kanundaki bazı maddelerin değiştirilmesi hakkında 5223 sayılı kanun 21.7.2004'de yürürlüğe girmiştir. Ayrıca hem 4857 Sayılı İş Kanunu'na hem de 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu'na tabi çalışanların doğum sonrası ücretsiz izinlerinin ebeveyn izni olarak kullanılmasına yönelik kanun tasarısı da Başbakanlığa sevk edilmiştir.[959] 21.7.2004 tarihinde Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren "*Devlet memurları Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında 5220 Sayılı Kanun*" ile devlet memuru kadınlar da aynı haklardan yararlandırılmıştır.[960]

Gebe, yeni doğum yapmış ve emziren işçilerin güvenlik ve sağlıkları ile ilgili tehlikeli sayılan kimyasal, fiziksel ve biyolojik etkenlerin ve sanayi süreçlerinin işçiler üzerindeki etkileri nedeniyle alınacak önlemler, "*Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelikte*" belirlenmiştir. Fiziksel ve zihinsel yorgunluk ile ilgili olarak işçilerin çalışma saatleri ve ara dinlenmeleri geçici olarak düzenlenmiştir. Gebe işçinin, platform merdiven gibi yüksek ve düşme tehlikesi olan yerlerde çalışmaması; gebe ve yeni doğum yapmış işçinin yalnız çalıştırılmaması, gebe işçinin ayakta çalışması gereken işlerde oturarak çalışması için önlemler alınmıştır. Bunların yanı sıra gebe, yeni doğum yapmış ve emziren işçinin sağlıklı ortamlarda çalışmasına, beslenme molasının ve diğer ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik hüküm de yönetmelikte yer almıştır. Yönetmelikte ayrıca gebe, yeni doğum yapmış ve emziren işçilerin üzerinde fiziksel etki yapacak özel riskli işler için özel önlemler alınmasının zorunluluğuna değinilmiştir. Bu işler şunlardır: Şok, titreşimli ve gürültülü işler, radyasyon riski

[958] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25522, 14 Temmuz 2004, s. 4.
[959] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2005 Yılı Programı**, s. 161.
[960] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2005 Yılı Programı Destek Çalışmaları,** s. 215.

bulunan işler, soğuk, sıcak ve yüksek basınca maruz kalınan işler. Biyolojik etkenlerle ilgili olan işler ve kimyasal etkenli işlerin yanı sıra kanserojen, mutajen, çok zararlı alerjik, gebelik için ve emzirilen çocuğa zararlı olabilecek işlerde gebe, yeni doğum yapmış ve emziren işçinin çalıştırılması esas olarak yönetmelikle yasaklanmıştır. Ayrıca gebe ve yeni doğum yapmış işçinin kendileri ve bebeklerinin sağlığını olumsuz etkileyen elle yükleme, araçsız taşıma işlerinde çalışmaları ile gebelik süresince elle taşıma işi yasaklanmıştır.[961]

Yönetmelikte emziren işçilerin çalışma koşulları, emzirme ve izin hakkı ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. Emzirme izni ile ilgili yönetmelikte, kadın işçilere 1 yaşından küçük çocuklarını emzirmeleri için günde toplam 1,5 süt izni verilmesi ve bu sürenin hangi saatler arasında ve kaça bölünerek kullanılacağının da işçinin kendisinin belirlemesi ve söz konusu sürenin günlük çalışma süresine sayılması hükme bağlanmıştır. Emziren kadınların doğumdan sonraki 8 haftanın bitiminde "*Ağır ve Tehlikeli İşler Yönetmeliğinde*" yer alan işlerde çalıştırılabilecekleri belirtilmiş olan işlerde çalıştırılabilmeleri için işe başlamalarından önce çalıştırılmalarına engel durum olmadığının doktor raporu ile belgelenmesi gerekmektedir. Söz konusu işlerde çalıştırılmalarının sakıncalı olduğu doktor raporu ile tespit edilmesi durumunda doğumdan sonra ilk 6 ay içinde kadınların bu işlerde çalıştırılmaları yasaklanmıştır.[962] Ancak doğum yapmış veya emzirme sürecinde bulunan anne işçilerin doğum öncesi ve sonrasında çalıştırılmayacakları süre, Türkiye'nin taraf olduğu sözleşmelerden de kaynaklanan yükümlülüklerinin gerisinde kalmıştı. Bu durum kadınların çalışma yaşamında genellikle annelik ve ücretli çalışma arasında bir tercih yapmalarına ya da işten ayrılmalarına sebep olmuştur. Böylece eşitlik ilkesine aykırı olarak kadınların çalışma hak ve özgürlüklerinden yararlanmaları engellenmiştir.[963]

Çalışan kadınlarla ilgili yönetmeliğe göre çalışma yerlerinden ayrı ve işyerine en çok 250 metre uzaklıkta olmak şartıyla yaşları ve medeni durumlarına bakılmaksızın, 100-150'nin üzerinde kadın işçi çalıştıran işyerlerinde, 1 yaşından küçük çocukların bırakılması, bakılması ve emziren işçilerin çocuklarını emzirebilmelerine olanak sağlanması için bir emzirme odası kurulmasında işveren

[961] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25522, 14 Temmuz 2004, s.2-3.
[962] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25522, 14 Temmuz 2004, s. 4-5.
[963] **İstihdam, Kadın İşgücü ve Yeni İş Kanunu Sempozyumu**, s. 69.

zorunlu kılınmıştır. Yaşları ve medeni durumlarına bakılmaksızın 150'den fazla kadın işçi çalıştıran işyerlerinde, 0-6 yaşındaki çocukların bırakılması, bakılması ve emzirilmesi için de işveren iş yerinden ayrı fakat işyerine yakın bir yurt açmakla yükümlendirilmiştir. Bununla birlikte yurt açan işveren yurt içinde anaokulu da açmaya mecbur tutulmuş; yurdun işyerine 250 metreden fazla uzak olması durumunda ise işveren taşıt sağlamaya mecbur kılınmıştır.[964] Çalışma hayatı içinde yer alan kadınlarla ilgili yapılan tüm düzenlemeler 2004'deki İR'de olumlu bir gelişme olarak nitelendirilmiştir.[965]

Buna karşılık söz konusu şartların işveren açısından ağırlığına değinen Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Genel Sekreteri Nursel Tarcan, açılan kreşlerin çocukların sadece bakımı ve barınması anlamında yapılar olmadığını, aynı zamanda ilkokul öncesi eğitim veren anaokulları ile ilköğretim öncesi hazırlık sınıfları olduğunu belirtmiştir. Buna göre işverenin istihdam yaratma, üretim yapma ve kâr elde etmesi gibi yükümlülükleri nedeniyle istenenleri yapması mümkün değildi. Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdür Vekili Nevin Şenol ise kadınların işgücü piyasasında katılımının azalmasının nedenini kadının analık ve aile içinde cinsiyete dayalı ayrımcılık nedeniyle yüklendiği sorumluluklara, çalıştığı işyerlerinde kreş, gündüz bakım evlerinin olmamasına bağlamış ve bunların kadın istihdamı açısından önemine değinmiştir.[966]

1.2.5. İş Sağlığı ve Güvenliği

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve Uluslararası Çalışma Teşkilatı ilkelerine göre İş Sağlığı ve İş Güvenliği hizmetleri; iş ile ilgili azami fiziksel ve zihinsel sağlığı korumayı, güvenlik ve sağlıklı bir çalışma ortamını kurmayı ve bunu sürdürmeyi kapsamaktadır. İşin, işyerinin ve çalışanların fiziksel ve ruhsal durumlarını dikkate alacak şekilde düzenlenmesi; işçi, işveren ve bunların temsilcilerini bilgilendirilmesi de bu kapsama girmektedir. [967]

[964] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25522, 14 Temmuz 2004, s. 5.
[965] **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2004 Yılı İlerleme Raporu ve Tavsiye Metni**, s. 95.
[966] **Gelişen Sanayi Merkezlerinde Kadın İşgücü Panelleri**, Ankara, Türkiye İşverene Sendikaları Konfederasyonu, 2000, s. 41, 71.
[967] **XXII. Genel Kurul Çalışma Raporu 25-26 Aralık 2004**, Ankara, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, 2004, s. 159.

1.2.5.1. ILO 155 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği ve Çalışma Ortamına İlişkin Sözleşmesi

Türkiye'nin taraf olduğu ILO'nun 155 Sayılı "*İş Sağlığı ve Güvenliği ve Çalışma Ortamına İlişkin Sözleşme*" çerçevesinde çalışma hayatında iş sağlığı ve güvenliği politikaları oluşturulmuştur. Çalışma hayatının temel belgelerinden olan 155 sayılı "*İş Sağlığı ve Güvenliği ve Çalışma Ortamına İlişkin Sözleşme*" için ILO'nun Cenevre'de yaptığı Genel Konferansın 7. oturumunda iş sağlığı ve güvenliği konusunda kararlar alınmış daha sonra bunlar sözleşme haline getirilmiş ve bazı standartlar oluşturulmuştur.[968]

Bu sözleşmede açık deniz gemiciliği ve balıkçılık hariç tutularak, kamu kesimi dâhil olmak üzere ekonomik faaliyetin tüm dallarındaki işçiler kapsanmıştır. Burada, üye ülkelerin her birinin ulusal koşul ve uygulamalar dâhilinde en büyük işçi ve çalışma ortamı konularında uyumlu bir ulusal politika oluşturması ve bunun düzenli olarak denetimi öngörülmüştür. "*İş Sağlığı ve Güvenliği*" önlemleri öncelikle kişinin huzurunun ve mutluluğunun devamını sağlamayı amaçlamıştır; zira işçi sağlığı ve iş güvenliği, işçilerin meslekî tehlikelerden uzak bir ortamda ve çevrede çalışmalarını sağlayarak, onların fizik ve ruh sağlıklarını geliştirmeyi hedef almıştır. Uzun saatlerini çalışma hayatında geçiren kişilerin, işinin ya da çalışma çevresinin doğrudan ya da dolaylı olarak neden olduğu birçok sağlık tehlikesi bulunmaktadır.[969] İş kazaları ve meslek hastalıklarının işçiye zarar vermekte olduğunu belirten sözleşmeyi Türkiye, 13.1.2004'de onaylamıştır. İş kazaları ve meslek hastalıkları, ekonomik ve sosyal sorun olması nedeniyle toplumun önemli bir bölümüne dolaylı olarak, çalışma hayatının sosyal taraflarına ise doğrudan sorumluluk yüklemektedir. Sosyal taraflardan olan çalışan ve işverenin, iş kazalarında ve meslek hastalıklarının ortaya çıkmasında etkileri çok yüksektir. İş kazaları ve meslek hastalıkları çalışanların hastalanmasına, yaralanmasına, sakat kalmasına ve hayatlarını kaybetmelerine sebep olmuştur. İş kazalarının meydana gelmesinde çalışma ortamı ve işyerinin fiziksel koşulları önemli rol oynamıştır. Kimyasal faktörlerden

[968] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25345, 13 Ocak 2004, s. 22.
[969] M. Bülent Alper, "İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği ve Çalışma Ortamı Hakkında 155 Sayılı ILO Sözleşmesi İle İlgili Çalışma Hayatı Mevzuatı", Kamu-İş, 2003, s. 2, (Çevrimiçi), www.kamu-is.org.tr/pdf/7246.pdf, 16 Ocak 2018.

çözücüler, gazlar ve tozlar risk oluştururken, fiziki faktörlerden ise aydınlatma, gürültü, termal ve titreşim faktörleri risk oluşturmaktadır.[970]

Bu riskler çerçevesinde ulusal politika ilkelerinin yer aldığı ILO 155 Sayılı Sözleşmenin 5. maddesinde iş sağlığı ve güvenliği ve çalışma ortamını etkilemesi mümkün olan eylem alanları için dikkat edilecek noktalar ele alınmıştır. Bunlardan birincisi işyeri, çalışma ortamı, araçlar, makine ve teçhizat, kimyasal, fiziksel ve biyolojik maddeler ve etkenler, çalışma yöntemlerinin tasarımı, test edilmesi seçimi, ikamesi, montajı, düzenlenmesi, kullanımı ve bakımıdır. İkincisi, işin yukarıda belirtilen maddi unsurları ile işi yapan veya eşlik eden kişiler arasındaki ilişkiler ve makine, teçhizat, çalışma süresi, işin düzenlenmesi ve iş usullerinin işçilerin fiziksel ve zihinsel kapasitelerine uyarlanmasıdır. Diğer önemli bir unsur ise çalışma hayatının yeterli sağlıklı ve güvenli düzeye ulaşılması için bütün çalışanlara, kalifiyesini ve motivasyonunu yükseltecek ileri düzeyde eğitimin verilmesidir. Çalışma grupları arasında işletme, ulusal ve bütün düzeylerde haberleşme ve işbirliği sağlanması diğer önemli bir unsurdur.[971]

Sözleşmede, belirtilen politikaların geliştirilmesinin kamu makamlarının, işverenlerin, işçilerin ve diğer kuruluşların iş sağlığı ve güvenliği, çalışma ortamına ilişkin görev ve sorumlulukları, ulusal şartları ve uygulamaları göz önüne alınarak üye ülkelerce sağlanacağı hükmü yer almıştır. Uygulamalar sırasında sözleşmenin 7. maddesinde belirtildiği gibi her üye ülke iş sağlığı ve güvenliği ve çalışma ortamı, sorunların tespiti, bunların çözümü için gerekli etkin metotların geliştirilmesini sağlamak zorundadır.[972]

1.2.5.2. Avrupa Komisyonu Belgelerinde İş Sağlığı ve Güvenliği

Yine Türkiye'nin taraf olduğu sözleşmelerden Avrupa Sosyal Şartı'nda önemli bir başlık olan "*Güvenli ve Sağlıklı Çalışma Koşulları Hakkı*"nda taraf devletler, güvenlik ve sağlık alanında yasal düzenlemeler yapmak, bu alanlarda düzenlemeler

[970] Kamil Horozoğlu, "İş Kazalarının İş Sağlığı ve Güvenliği Açısından Analizi", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017, s. 265, 269, 367.
[971] **Türkiye Tarafından Onaylanan ILO Sözleşmeleri**, s. 266. Ayrıca bkz. **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25404, 16 Mart 2004, s. 23-24.
[972] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25404, 16 Mart 2004, s. 24. Ayrıca bkz. **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000),** s. 56.

ve uygulamaları sağlamakla yükümlüdürler.[973] Diğer bir Avrupa Komisyonu belgesi olan KOB'nin orta vadeli kararları arasında istihdam ve sosyal işler konuları bulunmaktadır. Belgede, Türkiye'nin yerine getirilmesi istenilen çalışma konuları şunlardır: Kadın ve erkek arasında eşit muamele çerçevesinde iş sağlığı ve güvenliği, kamu sağlığı alanlarındaki AB müktesebatının üstlenilmesi, sosyal politika ve istihdam alanındaki müktesebatın etkin uygulanma ve güçlendirilmesinin sağlanması.[974]

Avrupa Şartı ve diğer sözleşmelerden gelen sorumlulukları çerçevesinde Türkiye, çalışma hayatı ile ilgili insan kaynaklarının geliştirilmesi konusunda UP'de çeşitli hedefler belirlemiştir. Bunlar arasında insan sağlığı ve güvenliği açısından en az risk taşıyan ürünlerin üretiminin sağlanması için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması, "*Maden Kanunu*", "*Taş Ocakçılığı Nizamnamesi*" ile "*Tuz Kanunu*"nu düzenleyen kapsamlı yeni mevzuat birliği sağlanmasına yönelik çalışmanın sonuçlandırılması bulunmaktadır;[975] ayrıca iş sağlığı ve güvenliğinde kadın-erkek eşitliğinin sağlanması da yer almaktadır.[976]

1.2.5.3. Türkiye'nin İş Sağlığı ve Güvenliği Alanında Yaptığı Düzenlemeler

İş sağlığı ve güvenliği konusunda Türkiye'nin 1930'da çıkardığı sağlıkla ilgili tüm konuları içeren geniş kapsamlı "*Umumi Hıfzıssıhha Kanunu*" 2003'e kadar 73 yıl boyunca yürürlükte kalmıştır. Söz konusu kanunun 173-180. maddeleri arasında iş sağlığı ve güvenliğine ait özel bir bölüm vardı. Bu bölümde çalışma yaşı, çalışma süresi, iş sağlığının korunması ve işyerinde sağlık hizmetleri düzenlenmişti. Bu düzenlemede 50 veya üzerinde işçi çalıştıran işyerlerinin işyerinde sağlık hizmeti vermeleri öngörülmüştür. 1945'de ise 4772 sayılı "*İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları Kanunu*" ile "*Mesleki Risk Sigortası*" uygulamaya konulmuştur.[977]

---

[973] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 2012, 14 Ekim 1989, s. 2-4.
[974] "Türkiye Cumhuriyeti ile Katılım Ortaklığında Yer alan İlkeler, Öncelikler, Ara Hedefler ve Koşullara İlişkin, 8 Mart 2001 Tarihli Konsey Kararı (2001/235/AT)", (Çevrimiçi), http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob, 5 Ağustos 2016. Ayrıca bkz. **Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi**, s. 16.
[975] **A.g.e.,** s. 11. Ayrıca bkz. **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25178, 24 Temmuz 2003, s. 15.
[976] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25178, 24 Temmuz 2003, s. 488.
[977] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 6051, 7 Temmuz 1945, s. 9021.

VIII. BYKP'de de, iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin geliştirilmesi, iş sağlığı ve güvenliğine ilişkin ölçüm, meslek hastalıklarının tespit edilmesi, işyeri hekimliğinin hayata geçirilmesi, danışmanlık-eğitim hizmetleri, meslek hastalıkları hastanelerinin kurulması ve denetlenmesi gibi hizmetlerin yeniden yapılandırılması ve geliştirilmesi hedeflenmiştir.[978] Erkek işçilerde olduğu gibi kadın işçiler için de çok önemli olan iş sağlığı ve güvenliği "*İş Kanunu*"nun 77-84'üncü maddeleri arasında yer almıştır. İşverenlerin işyerinde iş sağlığı ve güvenliğini sağlaması konusunda her türlü önlemi alma, araç ve gereçleri noksansız bulundurma yükümlülüğü bulunmaktadır. Sorumlu taraflardan işverenler, işyerinde alınan iş sağlığı ve güvenliği önlemlerine uyulup uyulmadığını denetlemek, işçileri, mesleki risklerle alınması gerekli tedbirler, yasal hak ve sorumluluklarla ilgili bilgilendirmek zorundadır. Ayrıca işverenler, işyerinde meydana gelen iş kazalarını ve tespit edilecek meslek hastalıklarını en geç 2 iş günü içinde yetkililerle bildirmek durumundadır. Kanun işçilere de iş sağlığı ve güvenliği konusunda alınan her türlü önleme uyma mecburiyetini getirmiştir.[979]

İş sağlığı ve güvenliği konusunda işçinin hakları, İş Kanunu'nun 83. maddesinde belirtilmiştir. Buna göre herhangi bir iş yerinde iş sağlığı ve iş güvenliği açısından işçinin sağlığını bozacak, vücut bütünlüğünü tehlikeye düşürecek yakın, acil ve hayati bir tehlike ile karşılaşıldığında "*İş Sağlığı ve Güvenliği Kurulu*"na başvuruda bulunulabilmektedir. Bu başvuru ile işçi, durumunun tespit edilmesini ve gerekli tedbirlerin alınması konusunda karar verilmesini talep etme hakkına sahiptir. Kurul, aynı gün içinde acilen toplanarak kararını vermekte ve durumu tutanakla tespit ederek kararı işçiye yazılı olarak bildirmektedir. İşçi, bu gelişmeler neticesinde gerekli iş sağlığı ve güvenliği tedbiri alınıncaya kadar çalışmayabilir. Çalışmadığı dönem süresince işçinin ücreti ve diğer hakları saklı kalmaktadır. Kurul kararına ve işçinin talebine karşın gerekli tedbirlerin alınmadığı işyerlerinde işçiler, 6 iş günü içinde kanuna uygun olarak belirli veya belirsiz süreli hizmet akitlerini derhal feshedebilmektedir. [980]

---

[978] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı**, s. 162.
[979] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25134, 10 Haziran 2003, s. 23-24.
[980] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25404, 16 Mart 2004, s. 24. Ayrıca bkz. **XXII. Genel Kurul Çalışma Raporu 25-26 Aralık 2004**, s. 162. Ayrıca bkz. **İş Sağlığı ve Güvenliğinin Değişen ve Gelişen Yüzü İSGGM'nin Son 15 Yılı 2000-2015,** Yay. Haz. Abide Şentürk v.d., T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Genel Yayın No 55, 2016, s. 9.

Türkiye'de 2000'de 74.847 iş kazası meydana gelmiş ve 731 kişi hayatını kaybetmiştir. 2001'de 72.367 iş kazası meydana gelmiş, 1002 kişi iş kazası sonucunda 6 kişi ise meslek hastalığı nedeniyle yaşamını yitirmiştir. 2002'de 72.344 iş kazası sonucu 872 kişi yaşamını kaybetmiştir. 2003'de meydana gelen 76.668 iş kazası sonucunda 810 kişi, meslek hastalığı nedeniyle 1 kişi hayatını kaybetmiştir.[981] Bu durumdan hareketle, CHP Eskişehir Milletvekili M. Cevdet Selvi, ÇSGB 2005 yılı bütçe görüşmeleri için TBMM'de yaptığı açıklamada işçi sağlığı ve güvenliği konusunda yasa ve yönetmelikler çıkarılmış olmasına karşın yalnızca 2003'de 76.668 kişinin iş kazası geçirdiğini 440 meslek hastalığının ortaya çıktığını, toplam 811 kişinin hayatını kaybettiğini, işgücü kaybının ise 2.111.432 saat olduğunu belirtmiştir. Aynı oturumda konuşan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Murat Başesgioğlu ise iş sağlığı ve güvenliği konusunda AB müktesebatına uyum çerçevesinde 2004'de 30 adet yönetmelik, 4 adet yönetmeliklere bağlı tebliğ hazırlanarak yürürlüğe konulduğunu açıklamıştır.[982]

Çıkarılan yönetmelik ve tebliğlere karşın 2004'de 83.830 iş kazası meydana gelmiş, kaza sonucunda 841 kişi, meslek hastalıkları nedeniyle de 2 kişi yaşamını yitirmiştir. İş kazalarının en fazla yaşandığı sektör 10.283 iş kazası ile toplam iş kazalarının %14'ünü oluşturan "*metal eşya imalatı*" olmuştur. İkinci sırada 6.483 iş kazası ile toplam kazaların %8,7 oranını teşkil eden inşaat sektörü, üçüncü sırada ise 6.011 iş kazası ile toplam kazaların %8'ini oluşturan kömür madenciliği gelmiştir. En fazla ölümler ise inşaat, nakliyat ve kömür madenciliği sektöründe olmuştur.[983] Genellikle iş kazaları ve meslek hastalıklarına bağlı olarak meydana gelen ölümler, kadınların en az görev aldığı sektörlerde yaşanmıştır. Yaşanan bu gelişmelerin de etkisiyle iş sağlığı ve güvenliği konusunda AB tarafından finanse edilmekte olan ve ÇSGB tarafından yürütülen "*İş Sağlığı ve Güvenliğinin Geliştirilmesi Projes*i"nin 2005 yılı sonuna kadar tamamlanması planlanmıştır.[984]

---

[981] Nazan Yardım v.d., "Türkiye İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları: 2000-2005 Yılları Ölüm Hızları**",** **Dicle Tıp Dergisi**, Cilt 34, Sayı 4, Dicle Üniversitesi Tıp Fakültesi, 2007, s. 266.
[982] **TBMM TD**, Cilt 70, Birleşim 41, 26.12.200, s. 707, 737.
[983] Nazan Yardım vd, **a.g.m.**, s. 266.
[984] **Sekiz Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2005 Yılı Programı Destek Çalışmaları**, s. 231.

2. Temel İlke ve Düzenlemeler Kapsamında Kadın İstihdamındaki Gelişmeler

2.1. Kadının İşgücüne Katılımı

Türkiye'de çalışma yaşamı kanunlarla düzenlenmiş, hak ve yükümlülükler Anayasa ile çerçevelendirilmiş, 1475 Sayılı İş Kanunu, 2821 Sayılı Sendikalar Kanunu, 2822 Sayılı Toplu İş sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu ile bu kanunlarla ilgili tüzük ve yönetmelikler yoluyla ayrıntılandırılmıştır.

Bu çerçevede işçi ve işveren sınıfları bu yasal düzenlemelerle bağlanmıştır;[985] ancak küreselleşme ile başlayan dünyadaki değişim Türkiye'yi de etkilemiştir. Ekonomik, demografik ve işgücü piyasalarındaki değişiklikler, işçilerin çalışma hayatlarını eskisine göre daha güvencesiz ve daha esnek bir yapıya dönüştürmüştür. Bu dönüşümlerle birlikte emek piyasasının en savunmasız ve güçsüzü olan kadınlar, erkeklere göre daha fazla etkilenmiştir. Çalışma hayatında kadınların sayıları gerek ücret gerekse çalışma standartlarının iyi olmamasından dolayı erkeklerin sayısına oranla düşük kalmıştır.[986] Aşağıdaki tabloda kadınların işgücü piyasasındaki durumunu gösteren sayı ve oranlar verilmiştir.

Tablo 57 Kadınların İşgücü Piyasasındaki Durumu[987]

Yıllar	Kurumsal olmayan nüfus (bin kişi)	15+ Nüfus (bin kişi)	İşgücü (bin kişi)	İstihdam Edilenler (bin kişi)	İstihdam Oranı (%)	İşgücüne Kalıma Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)	İşgücüne Dâhil Olmayan Nüfus (%)
1999	32.606	22.848	6.852	6.334	27,8	30,0	7,6	15.996
2000	33.129	23.295	6.188	5.801	24,9	26,6	6,3	17.108
2001	33.687	23.769	6.451	5.969	25,1	27,1	7,5	17.318
2002	34.239	24.214	6.760	6.122	25,3	27,9	9,4	17.455
2003	34.787	24.652	6.555	5.891	23,9	26,6	10,1	18.098
2004	33.483	24.293	5.669	5.047	20,8	23,3	11,0	18.624
Artış (%) Oranı	**2,68**	**6,32**	**-17,26**	**-20,31**				**16,42**

[985] Şükrü Günsili,"Yasalar; Kâğıt üzerindeki Haklar", **Evrensel**, 10 Mayıs 2000, s. 1.

[986] **Çalışma Hayatında Kadın**, ESKAR 2. Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Sempozyumu, Ed. Gülay Akgül Yılmaz, Marmara Üniversitesi Kadın Çalışmaları Merkezi, 2017, s. 40. Ayrıca bkz. Gülay Toksöz, **Türkiye'de Kadın İstihdamının Durumu**, Ankara, Uluslararası Çalışma Ofisi, 2007, s. 18-21.

[987] **İstatistik Göstergeler Statistical Indicators 1923-2013**, s. 126-127. 1999 verileri hesaplanırken TUİK'in yayımladığı Nisan ve Ekim ayları ortalaması alınmıştır. (**Her Alandaki Kadın İstihdamının Artırılması ve Çözüm Önerileri Komisyon Raporu**, Haz. Şahin Metin, Rabia Arabacı Kariman, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu**,** Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Yayınları No. 12, Ankara, TBMM Basımevi, 2013, s. 3.)

Yukarıda yer alan tabloda görüldüğü gibi yıllara göre işgücü kadın sayısı ile istihdam edilen kadın sayısında düşüş yaşanmıştır. Kadın işsizlik oranı artmış, işgücünde kalma oranı ise azalmıştır; ayrıca işgücüne dâhil olmayan kadın oranında da artış meydana gelmiştir.

Türkiye, işgücüne katılım ve istihdamdaki oranları ile çağdaş ülkelere göre çok düşük kalan kadın nüfusundan ekonomik ve sosyal kalkınma sürecinde yeterince yararlanmamıştır. AB müktesebatına uyum sürecinde hukuki altyapının çağdaş ölçülerde oluşturulması çalışmalarına karşın çalışan kadınların çalışma yaşamlarında durumu istenilen düzeye getirilememiştir.[988] Türkiye'de işgücüne katılım oranının AB ve OECD ülkeleriyle kıyaslandığında oldukça düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 58 AB-15, OECD ve Türkiye'de Yıllara, İşgücüne Katılma Oranı (%), (15-64 yaş)[989]

Yıllar	1999	2000	2001	2002	2003	2004
AB-15	68,6	69,5	69,5	69,9	70,2	70,8
OECD	-	70,1	70	70	69,8	70,1
Türkiye	52,7	52,4	52,3	52,3	51,1	51,5

Yukarıda yer alan tabloda görüldüğü gibi Türkiye'de işgücüne katılım oranı AB ortalamasına göre oldukça düşüktür. Bunun nedenlerini yüksek nüfus artış hızı, tarımsal istihdamın azalması, kente göç, kadınların işgücünden çekilmesi, ekonomik krizler, ortalama eğitim süresinin uzaması olarak sıralamak mümkündür.[990]

Türkiye'de çalışan kadınların oluşturduğu grup homojen olmamıştır. Kent ile kırsala göre, çalıştıkları sektörlere göre sosyal sınıflara göre, eğitim almış alamamış olmalarına göre yaşlarına göre farklılık ve çeşitlilikleri söz konusudur. İş gücü piyasasının önemli sektörlerinde çok yüksek ücretlerle ve güvenceli olarak çalışanlar

[988] **XXIII. Genel Kurul Çalışma Raporu, İstihdam, İşsizlik ve Kayıtdışı Sektör**, Türkiye İşverenler Sendikaları Konfederasyonu 45. Yıl, TİSK, 2007, s. 154.

[989] **Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 2007-2013, İşgücü Piyasası Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Yayın No DPT 2/09-ÖİK 662, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2007, s. 32; Adem Kormaz, Gülsüm Korkut, "Türkiye'de Kadının İşgücüne Katılımının Belirleyicileri" **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 17, Sayı 2, Isparta, 2012, s**.** 44**.**

[990] **Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 2007-2013, İşgücü Piyasası Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, s. 32.

bir ucu oluştururken, tarımda mevsimlik çalışanlar ve göçmen işçiler diğer uçta geniş bir yelpaze içine dağılmışlardır.[991]

Türkiye'de tarım dışında kadın işgücünün ve istihdamının oranı düşüktür ve bu durumun birtakım nedenleri bulunmaktadır. Bunlar; ekonomide yaşanan istikrarsızlık, yatırımların yetersizliği, işgücü piyasasının kurumsallaştırılmaması, tarımdan gelen niteliksiz işgücüne yeterli iş olanaklarının yaratılamaması, çalışma çağı nüfus artış hızının toplam nüfus artış hızından daha fazla olması, işgücü niteliğinin ekonominin ihtiyaçlarına cevap verememesi, işgücü piyasası ile eğitim sistemi arasında ilişkinin oluşturulamaması, işgücü piyasası esnekliğinin sağlanamaması ve girişimciliğin yeterince destek bulmamasıdır.[992]

Tablo 59 Kentli Kadının İşgücü ve İstihdam Durumu (15+Yaş Grubu, 1000 Kişi)[993]

	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Çalışma Çağındaki Nüfus (Kent)	13.418	13.818	14.270	14.618	14.942	15.450
İşgücü	2.383	2.379	2.488	2.787	2.768	2.832
İşgücüne Katılım Oranı (%)	17,8	17,2	17,4	19,1	18,5	18,3
İşgücü İçinde Kadınların Payı (%)	19,8	19,5	19,9	21,5	21,1	20,7
İstihdam Edilenler	1.968	2.070	2.074	2.267	2.262	2.325
İstihdam Oranı (%)	14,7	15,0	14,5	15,5	15,1	15,0
Ücretli veya Maaşlı	1.400	1.518	1.481	1.614	1.638	1.649
Ücretli veya Maaşlı Payı (%)	71,1	73,3	71,4	71,2	72,4	70,9

Yukarıdaki tablodaki verilere göre kentli çalışma çağındaki kadınların işgücüne katılım oranı oldukça düşüktür. Yıllar içinde bu oran çok düşük de olsa kadınlar lehine artmış görünmektedir. 1999'da kadın işgücünün işgücüne oranı %7 iken bu oran 2004'de %8 olmuştur. Kadınların işgücü içindeki payı %0,9 artmıştır. İstihdam oranı ise aynı dönem içinde %0,3 artmıştır.

Kadın işgücü katılımının yüksek olduğu tarım sektöründe, tarımın ekonomi içindeki payının yıllar bazında sürekli olarak azalması ile açığa çıkan kadın işgücünün önemli bir kısmı atıl kalmıştır; zira kadınlar eğitim ve mesleki donanım

[991] **Çalışma Hayatında Kadın**, s. 40.
[992] **Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 2007-2013, İşgücü Piyasası Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, s. 34.
[993] **Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri "Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset"**, Yayın No. TÜSİAD-T 468, KAGİDE-001, TÜSİAD Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, KAGİDER Türkiye Kadın Girişimciler Derneği, İstanbul, 2008, s. 126.

açısından yetersiz kalarak işgücü piyasasının ihtiyaçlarına cevap verememişlerdir. Bunun sonucunda kadınlar, sınırlı istihdam olanakları nedeniyle iş bulma umudunu kaybetmiş ve böylece iş aramayarak işgücü tanımı dışına çıkmışlardır. Bu kapsamda yaklaşık 12.000.000 kadın, işgücüne dâhil olamayan "*ev kadını*" statüsünde yer almıştır.[994] 2004'ün ikinci çeyreğinde kentlerde işgücüne katılım oranı erkeklerde %70,5 iken kadınlarda %17,5 olmuştur. Kırsal kesimde bu oran erkeklerde %76,6 iken kadınlarda ise 39,1 olarak gerçekleşmiştir.[995] Bu gelişmelere bakıldığında çalışma dönemimizde kadın işgücünün tarım sektöründeki ağırlığının devam ettiği görülmüştür. 2004 yılına gelindiğinde kadının tarım sektöründeki işgücü oranı %50,8 iken aynı yıl tarım dışı sektörlerdeki oranı %49,2 olmuştur.[996]

Tablo 60 Kırsal Bölge Kadınının İşgücü ve İstihdam Durumu (15+Yaş Grubu, 1000 Kişi)[997]

	1999	**2000**	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**
Çalışma Çağındaki Nüfus (Kır)	9.431	9.477	9.500	9.597	9.710	9.700
İşgücü	4.469	3.809	3.963	3.972	3.787	3.556
İşgücüne Katılım Oranı (%)	47,4	40,2	41,7	41,4	39,0	36,7
İşgücü İçinde Kadınların Payı (%)	37,8	34.9	36,1	36,6	35.9	33,6
İstihdam edilenler	4.366	3.731	3.895	3.855	3.630	3.443
İstihdam Oranı (%)	46,3	39,4	41,0	40,2	37,4	35,5
Ücretli veya Maaşlı	186	270	237	279	263	277
Ücretli veya Maaşlı Payı (%)	4,3	7,2	6,1	7,2	7,2	8,0

Yukarıdaki tablodaki verilerde kırsal kesimdeki işgücü içindeki kadının katılımının yıllar içinde düştüğü görülmektedir. 1999'da %47,4 olan bu oran, 2004'de %36,7'ye gerilemiştir. Kırsal kesimdeki kadınların istihdam oranı 1999'da %46,3 iken bu oran 2004'de %35,5'e gerilemiştir. Ücretli veya maaşlı çalışan kadın oranlarında ise %100 oranında artış olmuştur.

Tablo 59 ve 60'de görüldüğü gibi işgücüne katılmada ve istihdamda kentsel ve kırsal oranlarına bakıldığında kadınların erkeklerin oldukça gerisinde kaldığı anlaşılmaktadır. Geleneksel yapı içinde ücretsiz aile işçisi konumundaki kadınların kırsal kesimde işgücüne katılım ve istihdamı yıllar içinde azalmakla birlikte kente

[994] **XXIII. Genel Kurul Çalışma Raporu, İstihdam, İşsizlik ve Kayıtdışı Sektör**, s. 155.
[995] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2005 Yılı Programı**, s. 158.
[996] Sevgi Işık Erol, "Türkiye'de Kadının Çalışma Hayatına Katılımının Belirleyicileri", **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Cilt 2, Sayı 3, 2015, s. 3.
[997] **Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri "Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset"**, s. 128.

istihdam edilen kadınlara göre yüksek olmuştur. Kırsal bölgede istihdam olan kadınlar, kente göç ettiklerinde düşük nitelikleri ve geleneksel yapı nedeniyle istihdam dışında kalmışlardır. Çalışma çağındaki her 100 kadın yalnız %23'ü oranında istihdam edilmiştir.[998] Kadınların işgücüne katılımını arttırmaya yönelik gerçekleştirilen bazı önemli yapısal değişimlere karşın, kadınların çalışma hayatında sayısal ve oransal olarak önemli gelişme kaydedilmemiştir. Söz konusu gelişmenin sağlanamamasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenlerinden biri kadının medenî durumudur. Aşağıdaki tabloda kadının medenî durumunun çalışma hayatıyla yakından ilişkili olduğu görülmektedir.

Tablo 61 Yıllara ve Medeni Duruma Göre Kadının İşgücüne Katılma Oranı (%)[999]

Yıllar	Hiç Evlenmemiş	Evli	Boşanmış	Eşi Ölmüş
1999	39,9	27,9	46,7	15,3
2000	35,0	25,2	41,0	11,5
2001	35,1	25,9	43,5	12,8
2002	36,8	26,4	42,1	12,4
2003	35,0	25,3	41,2	11,5
2004	33,2	21.6	40,9	9,1

Yukarıdaki tabloya göre hiç evlenmemiş, evli olan ve eşi ölen kadının işgücüne katılım oranında genel olarak bir düşüş yaşanırken, eşinden boşanmış kadınların işgücüne katılım oranında artış görülmüştür.

Kadının işgücüne dâhil olmasında medenî durumu kadar diğer önemli bir etken de eğitim durumudur. Okur-yazar olmayan kadınların çalışma payı 2000'den itibaren kademeli olarak azalmıştır. Diğer önemli değişiklik ilk ve ortaokul eğitim kategorilerinin paylarında meydana gelmiştir. 1997'de zorunlu eğitimin 8 yıla çıkması, ilkokulların payında hızlı düşüşe, ortaokul seviyesinin payında ise hızlı artışa sebep olmuştur. Buna rağmen ilkokul mezunlarının çalışma hayatındaki yeri en yüksek paya sahip olmuştur. Çalışma dönemimizde erkeklerle beraber kadın çalışanların sayısının hızla yükselişi ağırlıklı olarak meslek okullarında ve üniversitelerde meydana gelmiştir. Genel olarak bakıldığında, okur-yazar olmayanlar, diploması olmadan okuma-yazma bilenlerin oranlarında önemli düşüş ve

[998] **Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 2007-2013, İşgücü Piyasası Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, s. 35.
[999] Adem Kormaz, Gülsün Korkut, **a.g.m.**, s. 50.

üniversite mezunlarının oranı arasında ise yükseliş meydana gelmiştir.[1000] Sonuç olarak kadınların eğitim seviyesi yüksekokul veya fakülte düzeyine çıktığında, çalışma hayatına daha büyük oranda dâhil oldukları görülmüştür. Bu çerçevede aşağıda kadının eğitim durumu ile işgücüne katılım sayıları verilmiştir.

Tablo 62 Kadınların Yıllara ve Eğitim Durumlarına Göre İşgücüne Katılım Oranı (%), (15 yaş ve üzeri)[1001]

Yıllar	**Okuma Yazma Bölmeyen**	**Okuma Yazma Bilen Fakat Bir Okul Bitirmeyen**	**İlkokul**	**Ortaokul veya Dengi Meslek Okulu**	**Genel Lise**	**Lise Dengi Meslek Okulu**	**Yüksekokul veya Fakülte**
1999	26,8	24,9	29,9	17,2	32,2	42,5	71,4
2000	25,2	22,2	24,5	15,3	28,1	42,4	70,1
2001	24,8	24,2	26	15,7	27,2	40,3	70,8
2002	24,4	22,4	26,7	18,4	28,5	39	71.5
2003	23,6	21,1	24,8	19,9	25,2	36,4	69,5
2004	16,6	17,9	21,4	20,6	26,1	39,4	70,3

İşgücü piyasası ile eğitim sistemi arasında ilişki kapsamında yukarıdaki tabloya baktığımızda işgücünde yer alan; okuma yazma bilmeyenler, ilkokul mezunları, okuma yazma bilen ancak bir okul bitirmeyenler, genel lise mezunları, lise dengi meslek okul mezunları ve yüksekokul veya fakülte mezunlarının oranında düşüş yaşandığı buna karşın sadece ortaokul veya dengi meslek okul mezunu olanların işgücü piyasasındaki oranlarının arttığı görülmektedir. En büyük düşüş ise %38,46 oranıyla okuma yazma bilmeyenlerde meydana gelmiştir.

2.1.1. Kadının İşgücüne Katılamama Nedenleri

Kadın nüfusunun önemli bir bölümü eğitime erişim, ekonomik değer yaratabilme konularında geleneksel sosyal-kültürel yapının ve tarımsal faaliyetin belirleyici koşullarına tabi bulunmaktadırlar. O nedenle çalışma hayatında kadınların karşılaştıkları sorunlar hukuki olmaktan ziyade ekonomik ve sosyal boyutta kalmıştır. Sorun daha çok yasaların uygulanması aşamasında ortaya çıkmıştır. Kayıt dışı sektörde çalışan kadınlar, tüm yasal korumaların dışında kalmıştır. İşgücüne katılım oranı 1990'da TÜİK verileriyle %34,1 ve her 3 kadından biri istihdam edilirken, 2004'de kadınların işgücüne katılım oranı %25,4 olmuştur.[1002]

[1000] **Büyüme, İstihdam, Vasıflar ve Kadın İşgücü, Çalışma Raporu,** Ed. Erol Taymaz**,** Sayı 66, Ankara, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Planlama Teşkilatı ve Dünya Bankası Refah ve Sosyal Politika Analitik Çalışma Programı, 2010, s. 6.
[1001] Adem Kormaz, Gülsüm Korkut, **a.g.m.,** s. 47.
[1002] **XXIII. Genel Kurul Çalışma Raporu, İstihdam, İşsizlik ve Kayıtdışı Sektör**, s. 154.

Kadınların işgücündeki azalma sebepleri arasında yüksek işsizlik, kadınların iş bulma ümitlerini yitirip iş aramaktan vazgeçmeleri ve erken emekliye ayrılmaları da yer almaktadır. Aşağıdaki tablolarda kadınların işgücüne katılamama nedenlerine sayısal ve oransal olarak detaylı bir şekilde yer verilmiştir.

Tablo 63 İşgücüne Dâhil Olamama Nedenine Göre İşgücüne Katılamayan Kadın (15+ yaş) Sayısı (1000)[1003]

		İşgücüne Dâhil Olmama Nedeni							
	Toplam	**İş Aramayıp İşbaşı Yapmaya Hazır Olma**		**Mevsimlik Çalışma Nedeniyle**	**Ev İşleriyle Meşgul Olma Nedeni**	**Eğitim Öğretim İçinde Olma**	**Emekli**	**Çalışamaz Halde Olma**	**Diğer**
Yıllar	**İşgücüne Dâhil Olmayan Nüfus**	**İş Bulma Ümidi Yok**	**Diğer**						
1999	15.998	178	214	86	11.754	1.236	405	1.432	694
2000	17.107	257	171	339	12.339	1.144	443	1.359	1.055
2001	17317	240	126	413	12,363	1,199	454	1.393	1.129
2002	17,456	218	146	443	12,211	1.260	541	1.505	1.132
2003	18.099	200	122	479	12,578	1.299	584	1.546	1.191
2004	18.624	104	438	270	13.042	1.417	565	1.803	984

Tablo 64 Kadınların İşgücüne Katılmamama Nedenleri (%)[1004]

Yıllar	**İş Aramayıp Çalışmaya Hazır Olanlar**	**Mevsimlik Çalışanlar**	**Ev İşleriyle Meşgul Olma**	**Eğitim Öğretim İçinde Olma**	**Emekli**	**Çalışamaz Halde**	**Diğer**
1999	2,4	0,5	73,5	7,7	2,5	9,0	4,4
2000	2,5	2,0	72,1	6,7	2,6	7,9	6,2
2001	2,1	2,4	71,4	6,9	2,6	8,0	6,6
2002	2,1	2,6	69,9	7,2	3,1	8,3	6,5
2003	1,8	2,6	69,5	7,8	3,2	8,5	6,6
2004	2,9	1,4	70,0	7,6	3,0	9,7	5,3

Tablo 63 ve Tablo 64'te görüldüğü gibi kadınların işgücüne katılamama nedenleri arasında en yüksek oranla ev işleriyle ilgilenme birinci sırada yer almaktadır. İş aramayan ancak çalışmaya hazır olanların oranında 2000'den itibaren düşme görülürken 2004'de bu oran yükselmeye başlamıştır. Bu durumun tersi mevsimlik çalışanlarda ortaya çıkmıştır. 1999'da düşük oranlı olan söz konusu olgu

[1003] **İstatistik Göstergeler Statistical Indiscators 1923-2013,** s. 160-161.
[1004] **Her Alandaki Kadın İstihdamının Artırılması ve Çözüm Önerileri Komisyon Raporu,** s. 5; **İstatistiklerle Kadın 2010,** Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara Matbaası, 2011, s. 64.

2003'e kadar yükselmiş, 2004'de bu oran %50'ye yakın düşmüştür. Emeklilik ve çalışamaz halde olma durumu ise 1999-2004 arasında yükselmiştir.

2.2. Kadın İstihdamına Yönelik Yürütülen Politikalar

2.2.1. ILO 122 Sayılı İstihdam Politikası Sözleşmesi ve Türkiye'ye Etkisi

Türkiye, 29.8.1977 tarihinde TBMM'de kabul edilen ve 23.10.1977'de Resmî Gazete'de yayımlanan ILO'nun 122 Sayılı "*İstihdam Politikası Sözleşmesi*"ni uygulamaya koymuştur. ILO'nun amaç ve hedeflerinin belirlendiği tarihsel önemli bildirgelerinden biri olan Philadelphia Beyannamesi'nde, Milletlerarası Çalışma Teşkilatı'na, dünyanın çeşitli ülkelerinde tam istihdamın ve hayat seviyesinin yükseltilmesini gerçekleştirecek kendine özgü programları uygulama yükümlülüğü getirilmiştir. Beyannamede "*…ırk, inanç ve cinsiyetleri ne olursa olsun bütün insanlar, maddî ilerlemelerin ve manevi gelişmelerin, serbestlik, şeref ve haysiyet, iktisadî güvenlik içinde ve eşit şanslarla takip etmek hakkına maliktirler.*" ifadesi yer almıştır.[1005] Bu ifade ile belirlenmiş hedefler doğrultusunda iktisadî ve malî politikaların istihdam politikası üzerindeki yankılarını inceleme ve göz önünde bulundurma görevi Milletlerarası Çalışma Teşkilatı'na verilmiştir.

Sözleşmede, İHEB'de yer alan "*Her şahsın, çalışma ve işini serbestçe seçme, eşit ve elverişli çalışma koşulları ve işsizliğe karşı korunma hakkına maliktir*" ilkesinin göz önüne alınacağı da belirtilmiştir. Bu çerçevede istihdam politikasıyla doğrudan ilgili olan mevcut uluslararası sözleşme ve tavsiyelere, özellikle "*İş ve İşçi Bulma Servisi*" kurulmasına dair 1948 Sözleşme ve Tavsiyenamesi, "*Mesleğe Yöneltme*" ilgili 1949 Tavsiyenamesi, "*Meslekî Eğitimi*" hakkında 1962 Tavsiyenamesi ve "*İş ve Meslek Bakımından Ayrım*" hakkında 1958 Sözleşme ve Tavsiyenamesi hükümlerine dikkat çekilerek sözleşme kabul edilmiştir. Kabul edilen sözleşmenin üye ülkelere getirdiği yükümlülükler bulunmaktadır. Buna göre ekonomik gelişme ve kalkınmayı teşvik etmek, hayat seviyesini yükseltmek, işgücü ihtiyaçlarını karşılamak, işsizlik ve eksik istihdam sorununu çözebilmek amacıyla her üye ülke, tam ve verimli istihdama ve işin serbestçe seçilmesine yönelik bir aktif politikayı temel hedef olarak ele almak ve uygulamakla yükümlüdür. Bu politika

[1005] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 16093, 23 Ekim 1977, s. 5.

uygulanırken; açıkça iş arayan herkese iş sağlanması, bu işin imkân oranında verimli olması, işin serbestçe seçilmesi ve her işçinin kendisine elverişli bir işte çalışması için gerekli nitelikleri kazanması zorunluydu. Bunlar gerçekleştirilirken ırk, renk, cinsiyet, din, politik düşünce, millî veya sosyal menşe ne olursa olsun niteliklerini ve yeteneklerini kullanması amacını gütmek gerekmektedir. Söz konusu politikalar uygulanırken üye ülke, istihdam hedefleri ile diğer iktisadi ve sosyal hedefler arasında mevcut ilişkileri göz önünde bulundurmalıdır; ayrıca üye ülke, politikalarını millî koşullara ve uygulamalara göre kabul edilen metotlarla yürütmekle yükümlendirilmiştir.[1006]

Türkiye, söz konusu sözleşmenin kendisine getirdiği yükümlülükler çerçevesinde kadınları yakından ilgilendiren istihdam konusunda hem yasal düzenlemelere gitmiş hem de istihdam alanında hizmet veren kurumlarda yapısal değişiklikleri gerçekleştirmiştir.

Öncelikle kamuda çalışma ile ilgili Anayasa'da düzenlemeye gidilmiştir. Yapılan düzenlemede Anayasa'nın 70. maddesinde "…*her Türk kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir*" denilmekte ve hizmete alınmada görevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayrımın yapılamayacağı belirtilmektedir.[1007] Kamuda çalışan kadınlar "*Devlet Memurları Kanunu*"na göre istihdam edilmektedirler.[1008] Kabul edildiği 1965'den 2004'e kadar çok defa değişikliğe uğrayan kanunun 4. maddesinde kamu personelinin ne şekilde istihdam edileceği açıklanmıştır.

Kamu hizmetleri memur, sözleşmeli personel geçici personel ve işçiler tarafından yürütülmektedir. Bunlardan sözleşmeli personel, kalkınma planı, yıllık program ve iş programlarında yer alan ve uzmanlık gerektiren önemli projelerin hazırlanması, gerçekleştirilmesi için özel meslek bilgisine ve ihtisasına ihtiyaç duyulan geçici işlerde istihdam edilmektedir. Söz konusu personel, çalışma dönemi malî yılı ile sınırlı olarak çalıştırılmakta olan kamu hizmeti verenlerdir. Geçici olarak çalıştırılan personel ise bir yıldan az süreli veya mevsimlik hizmet veren kamu görevlileridir. İstihdamda, sözleşmeli personel görevlendirmesinde olduğu gibi "*Devlet Personel Dairesi Başkanlığı*" ve "*Malîye Bakanlığı*"nın görüşlerine

[1006] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 16093, 23 Ekim 1977, s. 5-6.
[1007] **T.C. Resmî Gazete,** Sayı 24556, 17 Ekim 2001, s. 17.
[1008] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 12056, 23 Temmuz 1965, s. 1; ayrıca değişiklikler için bkz. **657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu ve Kamu Personeli ile ilgili Mevzuat**, s. 11.

dayanılarak Bakanlar Kurulu'nun kararına göre görevlendirme yapılmaktadır. Buna göre geçici personel, yine aynı kurumlar tarafından belirlenen görev ve ücret içinde sözleşme ile çalıştırılan ve işçi sayılmayan kişilerdir.[1009]

Devlet memurları kadroları, kurumlarının talebi ile "*Maliye Bakanlığı, Devlet Personel Başkanlığı*" ve ilgili kurumca birlikte hazırlanmaktadır. Kadroların derecelendirmesi kanunda belirtilen eğitim durumuna göre yapılmakta ve ücretlendirmede de dereceler baz alınmaktadır.[1010] Kanunun 40. maddesinde memuriyete girmek için 18 yaşı doldurmuş olmak gerekmektedir. Kanunda bir istisna olarak 1982 Anayasası'nın 12. maddesine göre "*kazaî rüşt*" kararı alınmış olup bir meslek veya sanat okulunu bitirenlerle en az 15 yaşını doldurmuş kişiler de devlet memurluğuna atanabilmektedir. Kanun, genel olarak ortaokulu bitirenlere devlet memuru olma hakkı tanımaktadır. Ortaokul mezunlarından talep gelmediği takdirde ilkokul mezunlarının alınmasını da mümkün hale getirmiştir.[1011]

Devlet memuru olabilmek için kanunun 48. maddesinde belirtilen genel şartları taşıyor olmak gerekmektedir. Bunlar, Türk vatandaşı olmak,[1012] bu kanunun 40. maddesindeki yaş şartlarını taşıyor olmak, kanunun 41. maddesinde belirtilen öğrenim şartlarına sahip olmak, kamu haklarından mahrum bulunmamak şeklindedir.[1013] Bunların dışında kanunun 45. maddesine göre hiçbir memur, bulunduğu sınıfının dışında ve sınıfının içindeki derecesinin altında bir derecede görevinde çalıştırılamaz.[1014]

Bununla birlikte 4857 Sayılı İş Kanunu'nun 1. maddesinde, işveren ile bir iş sözleşmesi çerçevesinde çalıştırılan işçilerin çalışma ortamına ilişkin hak ve sorumluluklar düzenlenmiştir. Çalışma hayatının düzenleyicisi olan devletin, söz konusu kanuna aykırı hareket eden taraflar için cezai yaptırımları olmuştur. İşverenler için "*İdari Ceza Hükümleri*" başlığı altında "*Toplu işçi çıkarma ile ilgili hükümlere aykırılık*", "*Özürlü ve eski hükümlü çalıştırma zorunluluğuna aykırılık*", "*Ücret ile ilgili hükümlere aykırılık*", "*Yıllık ücretli izin hükümlerine aykırılık*", "*İş*

[1009] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 12056, 23 Temmuz 1965, s. 2; **657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu ve Kamu Personeli ile ilgili Mevzuat,** s. 14.
[1010] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 12056, 23 Temmuz 1965, s. 3.
[1011] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 12056, 23 Temmuz 1965, s. 3; **657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu ve Kamu Personeli ile ilgili Mevzuat,** s. 33.
[1012] Ayrıntılar için bkz. **657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu ve Kamu Personeli ile ilgili Mevzuat,** s. 36.
[1013] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 12056, 23 Temmuz 1965, s. 4-5.
[1014] **A.g.g.,** s. 4; **657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu ve Kamu Personeli ile ilgili Mevzuat,** s. 35.

sağlığı ve güvenliği ile ilgili hükümlere aykırılık" gibi konularda cezai yaptırımlar uygulanmaktadır.[1015] Özellikle "*İşin düzenlenmesine ilişkin hükümlere aykırılık*" başlığı altında bulunan ve kanunun 104. maddesinde düzenlenen, işçi kadınları da yakından ilgilendiren cezai hükümler bulunmaktadır. İşveren tarafını ilgilendiren hükümler şunlardır: Çalışma sürelerine aykırı olarak işçi çalıştıran veya ara dinlenmelerini uygulamayan işveren veya işveren vekili bu durumda olan her işçi için 100.000.000 TL para cezası ödemekle yükümlendirilmiştir. İşçileri geceleri 7,5 saatten fazla çalıştıran; gece ve gündüz postalarını değiştirmeyen, kanunda belirtilen yerler dışında[1016] 18 yaşını doldurmamış erkek çocukları, gençleri ve her yaştaki kadınları çalıştıran işveren ya da işveren vekili cezalandırılmaktadır. Bununla birlikte kanunda doğumdan önceki ve sonraki sürelerde gebe veya doğum yapmış kadınları çalıştıran veya izin vermeyen kanun ve yönetmeliklere aykırı davranan işveren ya da işveren vekili için 500.000.00TL para cezası öngörülmüştür.[1017]

2.2.2. İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun Oluşturulması ve İstihdama Yönelik Çalışmaları

Türkiye'nin 1949'da uygulamaya koyduğu ve ILO'nun 17.6.1948'de kabul ettiği 88 Sayılı "*İş ve İşçi Bulma Servisi Kurulması*"na dair sözleşmede, her üye devlet, kamuya ait iş ve işçi bulma servisini kurmakla yükümlendirilmiştir. Söz konusu kurumun görevi, gerektiği takdirde ilgili özel ve kamu kuruluşlarıyla işbirliği yaparak, tam çalışmanın sağlanması ve uygulanmasını temin etmektir. Bununla birlikte üretici kaynakların geliştirilmesi ve bunlardan yararlanılması için millî politikaların gereği olarak iş piyasasının en iyi şekilde teşkilatlandırması da kurumun görevleri arasındadır. Kurumun başka bir görevi de iş talebinde bulunanların meslekî özelliklerini, tecrübelerini, isteklerini göz önünde bulundurarak bir mesleğe yönlendirme, meslek için yetiştirme ve mesleğe uyum konusunda onlara yardımcı olmaktır.[1018] Türkiye'de uygulanan ve toplam 122 maddeden oluşan İş Kanunu'nun 90. maddesinde belirtildiği gibi iş arayanların elverişli oldukları işlere

[1015] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25134, 10 Haziran 2003, s. 24.
[1016] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25134, 10 Haziran 2003, s. 18.
[1017] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25134, 10 Haziran 2003, s. 24.
[1018] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 7373, 7 Aralık 1949, s. 17306.

yerleştirilmesine ve çeşitli işler için uygun işçiler bulunmasına aracılık etmek için "*Türkiye İş Kurumu*" ile özel istihdam büroları görevlendirilmiştir.[1019]

Tablo 65 2004 Yılında Eğitim Düzeylerine Göre Özel İstihdam Bürolarına Yapılan Başvurular ve İşe Yerleştirilenlerin Sayısı[1020]

Eğitim Düzeyleri	Başvuru		İşe Yerleştirilenler	
	Toplam	**Kadın**	Toplam	**Kadın**
Okuma Yazma Bilmeyenler	66	45	3	2
Okur Yazar Olanlar	53.727	25.395	267	82
İlkokul Mezunu	10.941	4.050	1.567	309
Orta ve Dengi Okul Mezunu	7.113	1.483	602	159
Sanat Ortaokul Mezunu	36	8	8	-
Lise ve Dengi Okul Mezunu	51.996	23.082	997	419
Sanat ve Teknik Lise Mezunu	1.727	1.091	33	11
Sanat Üstü Sanatla İlgili Bölüm	355	239	9	3
Anadolu Teknik Lise Mezunu	1.889	688	23	6
Meslek Lisesi Mezunu	32.841	14.740	451	193
2 Yıllık Meslek Yüksekokulu Mezunu	95.072	49.436	432	209
Yüksekokul ve Fakülte Mezunu	266.614	122.904	1.726	659
Master/Doktora	46.283	16.491	181	51
TOPLAM	**568.660**	**259.652**	**6.299**	**2.103**

Kadınların, eğitim düzeylerine göre işe yerleşmelerini gösteren tablodaki verilerde görüldüğü gibi eğitim düzeyi yükseldikçe iş bulma olasılığı artmıştır. Bu oran yüksekokul mezunu kadınların işe yerleşmelerinde farklılık göstermiştir. Bu durumun arz-talep dengesi içinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Tablo 66 2004 Yılı Verileriyle Özel İstihdam Bürolarına Başvuru Yapanların ve İşe Yerleştirilenlerin Yaş Gruplarına Göre Sayıları[1021]

Yaş Grupları	Başvuru		İşe Yerleştirilenler	
	Toplam	**Kadın**	Toplam	**Kadın**
15-19	10,068	4.949	521	200
20-24	178,157	88.602	2.053	699
25-29	182.809	97.459	1.779	671
30-34	97.043	32.186	879	274
35-39	55.904	19.516	496	131
40-44	33.606	13.600	309	73
45-64	10.971	3.305	261	54
65 ve Üzeri	102	35	1	1
TOPLAM	**568.660**	**259.652**	**6.299**	**2.103**

[1019] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25134, 10 Haziran 2003, s 26.

[1020] İş arayanların ve işe yerleştirilenlerin bilgilerinin derlendiği 15 büroya, iş arayanlar birden fazla başvuru yapabilmiştir. (**Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 2007-2013, Çocuk Piyasası Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Yayın No DPT 2/09-ÖİK 662, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2007, s. 67. Ayrıca bkz. http://www.iskur.gov.tr.)

[1021] **Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 2007-2013, Çocuk Piyasası Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, s. 67. Ayrıca bkz. http://www.iskur.gov.tr.

Yaş grupları içinde iş başvurusunun ve işe yerleştirmenin en çok 25-29 yaş grubu aralığında olduğu görülen yukarıdaki tabloda, en az iş başvurusu ve yerleştirmenin olduğu yaş grubu 65 yaş ve üzeridir. Söz konusu tabloda yaş büyüdükçe iş başvurusunda ve işe yerleştirmede azalma olduğu görülmektedir.

2.3. Kadın İstihdamındaki Gelişmeler ve Sonuçları

Türkiye, kabul ettiği temel ilke ve düzenlemeler kapsamında, 1999-2004 döneminde kadın istihdamına yönelik çeşitli faaliyetler yürütmüş ve bunlar etkileri günümüze dek süren sonuçlara yol açmıştır. Bu bağlamda 1997 yılı geçici nüfus projeksiyonlarına göre 1999 yılı ortasında nüfusun 64.400.000 olduğu tahmin edilmiştir. "*Türkiye'de Hane Halkı İşgücü Anketi*"ne (HİA) göre işgücü %3,3 oranında artarak 23.200.000'e; istihdam ise %2,2 artarak 21.500.000'e yükselmiştir. Eksik istihdam %5,9'dan %6,9'a, atıl iş gücü %19,2'ye çıkmıştır. İşsizlik ve eksik istihdam nedeniyle atıl işgücü kentsel kesimde %19,2, kırsal kesimde ise %19,7 olarak gerçekleşmiştir.[1022]

Türkiye'de kadın istihdamının özelliklerine bakıldığında, istihdam edilen kadınlar içinde ücret karşılığı çalışanların yanında ücretsiz aile işleri de bulunmaktadır. Bu kadınlar, aileye ait toprağı işleyerek ya da aileye ait işyerinde çalışarak iktisadi anlamda etkindirler ve Türkiye istatistiklerinde ücretsiz aile işçileri de istihdam edilmiş sayılmıştır.[1023] Bu kapsamda VII. BYKP'ye göre Türkiye'de büyük imalat sanayi işletmelerindeki istihdamda belirli bir oranda azalma, küçük ve orta ölçekli işletmelerdeki istihdamda ise artış meydana gelmiştir. Otomasyona geçiş uygulamalarının gerçekleştirildiği işletmelerde ortaya çıkan duruma göre kısa vadede istihdamı azaltıcı etkiyi giderecek teknoloji bağlantılı faaliyetler henüz gerçekleştirilememiştir.[1024] İstihdamın arttırılması için işsizliğin önlenmesine yönelik küçük ve orta boy işletmelerin kapasitelerinden azami ölçüde yararlanılarak, daha fazla üretim ve istihdam oluşturulması planlanmıştır. Bu gelişmeye paralel olarak işgücü arzı ile talebin karşılanması sırasında meslek standartları, sınav ve

[1022] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 2000 Yılı Programı**, s. 6.
[1023] **Türkiye'de Kadın İstihdamı**, s. 7.
[1024] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)**, s. 50.

belgelendirmenin sistemli bir hale getirilmesi ve söz konusu sisteme süreklilik kazandırılması hedeflenmiştir.[1025]

Toplam işgücü ücretlilerinin payının %41,5 olduğu Türkiye'de, kentsel işgücü piyasasında ve üretken ev dışı çalışmalarda kadın işgücünün, önemli ölçüde mesleki nitelik ve hareketlilik sorunları olduğu DPT 2000 yılı raporunda belirtilmiştir. Bu veriler ışığında hükümet aktif işgücü politikalarının etkin yürütülmesi için 1993'te DB ile başlatılmış olan "*İstihdam ve Eğitim Projesi*"nin uygulamalarına devam etmiştir. Bu proje ile işsizler ile beceri düzeyi düşük işçilerin nitelikleri arttırılarak üretken hale gelmeleri teşvik edilmiştir. Bununla birlikte işgücünün niteliğinin arttırılması amacıyla örgün ve yaygın mesleki ve teknik eğitim ile işgücü piyasası ilişkilerinin geliştirilmesine önem verilmiştir.[1026]

Diğer önemli bir istihdam stratejisi ise AB'ye aday ülkelerin işsizlikle mücadelesini desteklemek; istihdam ve sosyal politikalar açısından birlik içinde yakınlaşmaları sağlamak için 1997'de Avrupa Komisyonu, "*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*" kapsamında "*Avrupa İstihdam Stratejisi*"nin geliştirilmesidir. Böylece Avrupa Komisyonu 1999'da aday ülkelerle istihdam konusunda bir işbirliği süreci başlatmıştır. Türkiye ile ilgili çalışmalar "*Türkiye İş Kurumu*" koordinatörlüğünde yürütülmüştür. Türkiye, bu kapsamda "*İstihdam Durum Raporu*" hazırlıklarına başlamış, 2004'de raporun tamamlanması planlanmış,[1027] Amsterdam Antlaşmasıyla yüksek istihdam seviyesinin başarılması için anahtar unsurlar belirlemiştir.[1028]

1999 yılı içinde kadın çalışanları da yakından ilgilendiren 17 Ağustos ve 12 Kasım'da sanayi ve ticaretin yoğun olarak bulunduğu Marmara Bölgesi'nde meydana gelen depremlerde binlerce işyeri yıkılarak binlerce işgücü kaybı yaşanmıştır.[1029] Birçok işyeri insan kaybı nedeniyle de üretim dışı kalmıştır. Bu

---

[1025] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 1999 Yılı Programı**, s. 54.
[1026] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 2000 Yılı Programı**, s. 6, 48.
[1027] İhsan Tunalı, **İstihdam Durumu Raporu Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İstihdam Araştırması**, Türkiye İş Kurumu**,** Ankara, 2002, s. 5.
[1028] Mehmet Rauf Kesici, Ahmet Selamoğlu, "Genel Hatlarıyla Avrupa İstihdam Stratejisi ve Geçirdiği Dönüşüm", **"İş Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt 7, Sayı 2, University of Duisburg-Essen, 2005, s. 32.
[1029] Depremlerin yaşandığı bölgenin içinde yer alan İstanbul, Kocaeli, Yalova, Sakarya, Düzce, Bolu Bursa ve Eskişehir illeri Türkiye nüfusunun %23'ünü kapsamaktadır. Bu illerin Gayri Safi Millî Hâsıla (GSMH) içindeki payı ise %35'tir. Depremlerin ülkeye maliyeti TÜSİAD'a göre 17, DPT'ye göre 15-19, DB'ye göre ise 12-17 milyar Amerikan Doları'dır. (**Türkiye'de Deprem Gerçeği**, TMMOB Makine Mühendisleri Odası, Ankara, Yayın No. MM/523, 2010, s. 14-15. Ayrıca bkz. Recep Efe, **Gölcük ve Düzce Depremleri 1999**, Fatih Üniversitesi Yayınları No. 7, 2000, s. 86;

nedenle depremin kısa dönemde istihdamı olumsuz etkileyeceği ve işsizlik oranının önemli boyutlara ulaşacağı beklenmiştir. Deprem bölgesinde, sorunlara çözüm getirmek amacıyla "*Toplum Yararına Çalışma Programları*", *İstihdam Garantili İşe Yerleştirme Eğitimi*", "*Kendi İşini Kurma Eğitimi*" ve "*İstihdam Danışmanlığı*", hizmetlerinde bulunmak üzere "*İş ve İşçi Bulma Kurumu*" kaynak ayırmıştır.[1030]

Bütün bu gelişmeler doğrultusunda deprem bölgelerinde kurulan çadırlarda yaşayan kadınlara gelir sağlamak amacıyla çeşitli STK'lar harekete geçmiştir. Bu çerçevede ÇYDD ve Benetton işbirliği ile yöre kadınlarına el becerisi yoluyla sosyal ve ekonomik destek sağlayacak bir proje geliştirilmiştir. Proje kapsamında 200 kadına yün ve şiş verilerek şal üretilmesi sağlanmıştır. Üretilen şalların Türkiye çapındaki Benetton mağazalarında özel etiketlerle satışı amaçlanmıştır. Kadınların hayata dönmelerinin sağlanmasına yönelik yürütülen projenin başında bulunan ÇYDD Başkanı Türkan Saylan ve Benetton Genel Müdürü Aslı Karadeniz, kadınlara gelir getirecek ve üretkenliklerini arttıracak yeni projeler geliştireceklerini açıklamışlardır.[1031] Kasım depreminin ardından da "*Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı*" gibi birçok STK Gölcük, İzmit, Adapazarı, Emirdağ, Bekirpaşa ve Gözlementepe çadır kentlerindeki kadınlara gelir getirecek el becerileri kazandırmaya yönelik projeler geliştirmiştir.[1032]

Türkiye'de kadınların istihdam konusunda büyük sorun yaşadığı kesimlerden biri de kırsal kesimdir. İstihdam oranının en yüksek olduğu kırsal kesimde "*küçük*" ve "*yoksul*" olarak nitelendirilen köylü halk yeterince getirisi olmayan işlerde çalışmaktadır. Bu çalışan işçiler yaptıkları işe, işin niteliğine ve süresine göre gruplara ayrılmıştır. Bunlardan biri olan "*daimi kadrolu işçiler*", Tarım ve Köy işleri Bakanlığı tarafından istihdam edilmiş ve tam yıl çalışma esasına göre kadrolu işçiler olup sosyal güvenlik kapsamına alınmışlardır. İşçi statüsünde oldukça yaygın diğer tarımsal işçi grubu "*mevsimlik işçiler*"dir. Bu işçiler, genellikle mevsimlere ve işin niteliğine bağlı olarak tarım sektöründe bulunan ve kayıtları bilinen işçilerdir. Bunların dışındakiler kayıtları olmayan, sayıları, çalıştıkları yer ve çalışma süreleri bilinmeyen ve genellikle 30 günün altında çalışan "*geçici işçiler*"dir. Bu işçilere ait

---

Ahmet Mete Işıkara, **Depremden Kalan Anılar**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2004, s. 11; "TÜPRAŞ alev alev", **Millî Gazete**, 18 Ağustos 1999, s. 1,7; "En uzun 45 saniye", **Yeni Şafak**, 18 Ağustos 1999, s. 1; "Ekonomide zor günler", **Cumhuriyet**, 23 Ağustos 1999, s. 1-11.

[1030] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1999-2000) 2000 Yılı Programı**, s. 6, 45.

[1031] "Deprem bölgesinde kadınlara yönelik çalışmalar", **Cumhuriyet**, 27 Kasım 1999, s. 6.

[1032] "Bücür bebekler yurt dışında satılacak", **Cumhuriyet**, 7 Ocak 2000, s. 6.

herhangi bir kayıt tutulmadığından sayıları ve bu sayılar içinde yer alan kadın işçilerin oranı bilinmemektedir. Özellikle "*pamuk toplama ve çapalama işlerinde*" Adana, İçel illeri ve çevresinde çalıştırılan geçici işçilerin çoğu kadın ve kız çocuklarından oluşmuştur. Bunun yanı sıra söz konusu kadın ve çocuklar herhangi bir sosyal güvence kapsamına alınmamıştır.[1033]

Anayasa'nın kadınların çalışma hayatlarının düzenlendiği maddeler "*Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler*" başlığı altında yer almış ve tarım ve hayvancılık ile uğraşanları ilgilendiren konu, "*Tarım, hayvancılık ve üretim dallarında çalışanların korunması*" alt başlığı altında detaylandırılmıştır.[1034] Devlet "*Kamu yararı*" başlığı altında, Anayasa'nın 44. maddesi ile bir yandan toprağın verimli olarak işletilmesini, korunmasını geliştirilmesini, erozyonla kaybedilmesini önlemek istemiş diğer yandan da topraksız olan veya yeteri derecede toprağı bulunmayan ve çiftçilikle uğraşan köylüye toprak sağlama görevini üstlenmiştir. Bunların dışında devlet, şartların kaybolması durumunda dağıtılan toprağın geri alınmasına ilişkin kanun düzenlemektedir. Bu şartlar içinde üretimin düşürülmesi, ormanların küçülmesi, diğer toprak ve yer altı servetinin azalması, toprakların bölünmesi, miras hükümleri dışında başkalarına devredilmesi bulunmaktadır.[1035]

Tarım sektöründe, geleneksel tarımsal üretim biçimi "*hane tipi*" üretimi olup bunlar daha çok küçük arazilere sahip ailelere ait ve hane halkları tarafından işletilen tarımsal yapılardır. Bu tip yapıların kadın açısından özelliği, "*ücretsiz işçi*" olarak istihdam edilmesi ancak karar süreçlerinde kadının bulunmamasıdır. Bunun yanı sıra ailenin genç kadınları, tarımsal üretimin dışında su taşımak, odun toplamak ve diğer ev işleri gibi rutin ve ağır işleri de yürütmektedir.[1036] Türkiye'de tarımsal istihdamın toplam istihdam içindeki payı 1999'da %45'1'e yükselmiştir. Tarım kesiminde çalışanların %57,8'i ücretsiz aile işçisi olup, bu işçilerin %74'1'ini kadınlar oluşturmaktadır. Bu sektörün istihdam içindeki payının büyüklüğüne karşın ücretli

---

[1033] **Kırsal Alanda Kadının İstihdama Katılması: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ve Dünya Bankası Eğitim Programlarının Değerlendirilmesi,** Ankara, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, 2000, s. 17.

[1034] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 17863(Mükerrer), 9 Kasım 1982, s. 12.

[1035] **Kırsal Alanda Kadının İstihdama Katılması: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ve Dünya Bankası Eğitim Programlarının Değerlendirilmesi,** s.18. Ayrıca bkz. Şükrü Karatepe**, Darbeler Anayasalar ve Modernleşme**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2009, s. 278.

[1036] **Kırsal Alanda Kadının İstihdama Katılması: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ve Dünya Bankası Eğitim Programlarının Değerlendirilmesi,** s. 18.

istihdam oranı çok düşük düzeyde kalmıştır. Bu durum ülke genelinde ücretli istihdamın toplam istihdam içindeki payının düşük kalmasına yol açmıştır.[1037]

Bu süreçte Türkiye'nin tarım politikalarının belirleyicilerinden olan DB ve AB'nin Türkiye'den yerine getirmesini beklediği taahhütleri bulunmaktadır. Bunlardan biri DB kredisi ile 1992'de başlatılan ve 2000'de tamamlanması planlanan "*Tarımsal Araştırma Projesi*"dir. Bu proje, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde araştırmalar yapılması amacına yöneliktir. Diğeri ise Türkiye'nin adaylık başvurusunda bulunduğu AB "*Katma Protokol*" hükümlerine göre öngörülen "*Topluluk Ortak Tarım Politikası*"dır. VII. BYKP'de belirtildiği gibi Türkiye henüz bu politikalara uyum sağlayamamıştır.[1038] Bu nedenle kırsal alanda çalışanların sorunlarına çözüm getirmek amacıyla dönem hükümetleri tarafından Koalisyon Protokolü ve HP'lerde belirtildiği gibi kırsal alanda kalkınmaya öncelik verilmiş, köylü ve çiftçinin refah düzeyini yükseltecek ekonomik ve sosyal refahını arttıracak politikalar benimsenmiştir.[1039] Bu amaçla ekonomik ve sosyal koşulların kadın ve erkek eşitliğini sağlayamaya yönelik olarak "*Türk Medeni Kanunu*" ile "*Aile Hukuku*"nda değişiklik yapılması çalışan kadını olumlu etkileyecektir.[1040]

DİE'nin 1999 Nisan tarihli "*Hane Halkı İşgücü Anketi*" sonuçlarına göre, Türkiye'de 23.247.000 kişi olan toplam sivil işgücünün %23'ünü (5.358.000 kişi) 15-24 yaş grubu oluşturmuştur. Söz konusu geçlerin %61,6'sı (3.298.000 kişi) erkek, %38,4'ü ise (2.060.000 kişi) kadın nüfusudur. Aynı dönemde 15-64 yaş grubu kadınları açısından bakıldığında %29,7 olan kadın işgücünde kentsel ve kırsal kesimlerde farklılık olduğu görülmüştür. Bu oran kentli kesim kadınlarında %15,8 iken kırsal kesim kadınlarında %46,6 olarak gerçekleşmiştir.[1041]

Sonuçta kadını yakından ilgilendiren birçok hukuku düzenleme 1999'da hayata geçirilememiştir. Bunlar arasında "*Memur Kanun Tasarısı*" ile "*Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Mali ve Sosyal Hak ve Yardımlarına İlişkin Kanun Tasarısı*" öne çıkmaktadır. Bunun dışında devlet personel rejimi reformu gerçekleştirilmesinde ilerleme sağlanmış ve kadınların oldukça fazla yer aldığı mevsimlik ve geçici

[1037] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 2000 Yılı Programı**, s. 6.
[1038] **A.g.e.,** s. 58.
[1039] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri**, s. 2726.
[1040] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 2000 Yılı Programı Destek Çalışmaları Sosyal Gelişmeler,** s. 191.
[1041] **A.g.e,** s. 191, 197.

işçiliklerde sosyal güvenlik hakları ile çalışma sürelerinin düzenlenmesi çalışmaları ise tamamlanamamıştır. Diğer tamamlanamayan bir konu ise, tarım işçilerinin 1475 sayılı İş Kanunu kapsamına alınması ve "*Tarım İş Kanunu*"nun çıkarılmasıdır.[1042]

Kadın istihdamı konusunda 2000 yılı içerisinde de çeşitli faaliyetler yürütülmüştür. Türkiye nüfusunun %49,5'inin kadın olduğu belirtilen VIII. BYKP'de, nüfus projeksiyonuna göre 15-49 yaş grubu kadın nüfusu 17.336.000 kişi olarak hesaplanmıştır.[1043] Bu çerçevede Türkiye'de nüfus hareketlerine bakıldığında ise kırsal kesimden kentlere göçün ve bu göçün yarattığı sorunlara rağmen toplam istihdamın yaklaşık %45'inin verimin düşük olduğu tarım sektöründe yer aldığı görülmüştür. Planda belirtildiği üzere bu sektörde çalışanların yaklaşık %60'ını ücretsiz aile işçileri oluşturmaktadır; ayrıca tarımda çalışan ücretsiz aile işçilerinin %80'i kadındır. İstatistiklerde düşük gösterilmekle birlikte kırsal kesimde 12-14 yaş grubundaki kişilerin toplam işgücü içindeki payı belirli bir düşüş göstermesine karşın %4,5 oranındadır. Kentlerde bu oran %1,9'a düşmektedir. Kentlerde kadınların işgücüne katılım oranı ise planda %17 olarak verilmiştir.[1044]

Tablo 67 Sekizinci Yıllık Beş Kalkınma Planına Göre Yurtiçi İşgücü Piyasasındaki Sayılar[1045]

	(15+ yaş bin kişi)		
	1995	**1999**	**2005**
Sivil işgücü	21.907	23.247	25.689
Sivil İstihdam	20.394	21.546	24.242
Tarım	9.538	9.709	8.727
Sanayi	3.111	3.284	4.322
Hizmetler	7.746	8.553	11.193
İşsiz	1.513	1.701	1.447
İşsizlik Oranı (%)	6,9	7,3	5,6
Eksik İstihdam	1.474	1.601	1.672
Eksik İstihdam Oranı (%)	6,7	7,3	5,6
İşsizlik+Eksik İstihdam Nedeniyle Atıl İşgücü Oranı (%)	13,6	14,2	12,1

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi 1999'da toplam istihdam içinde tarımsal istihdamın payı %45,1, sanayi istihdamının payı %15,2 ve hizmet sektörünün payı

[1042] **A.g.e.,** s. 226.
[1043] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Nüfus, Demografi Yapısı, Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu,** s. 62, 169.
[1044] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)**, s.50. Ayrıca bkz. **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Nüfus, Demografi Yapısı, Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, s. 28-33.
[1045] **Uzun Vadeli ve Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005),** s. 102-104.

%39,7 olmuştur. Gelişmiş ülkelerde %5 civarında olan tarımsal istihdamın oranı ülkemizde oldukça yüksektir. Plana göre ülkemizdeki yüksek olan bu oranın işgücü piyasası üzerinde olumsuz etkisi bulunmaktadır. Bunların dışında işgücü piyasasında ücretsiz aile işçilerinin çokluğu büyük sorun olmaktadır. Ülke genelinde ücretsiz aile işçilerinin toplam istihdama oranı %24,8 iken, bu oran kadınlarda %64,2, erkeklerde %12,4'tür. Tarım sektöründe çalışanların %57,8'i ücretsiz aile işçisi olup, bunun %74'ünü kadın işgücü oluşturmaktadır. Tabloda yer aldığı gibi 2005'de toplam işgücünün 25.689.000 kişiye, toplam istihdamın 24.242.000 kişiye ulaşması, işsizlik oranının ise %5,6 olarak gerçekleşmesi öngörülmüştür.

Buna karşılık kadınlarda 1999'da işgücüne katılım oranının Türkiye genelinde %31,1 olarak açıklandığı VIII. BYKP'ye göre kentlerde %16,9 olan işgücü oranı, kırsal kesimde ise %49,6 olmuştur. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer de aynı konu üzerinde "*21. Dönem Yasama Yılı*" açış konuşmasında yaptığı değerlendirmede, 1999 Nisan ayında 21.590.000 olan istihdamın 2000 yılının ilk üç aylık döneminde 19.006.000'ya düştüğünü açıklamıştır.[1046] DİE'nin HİA sonuçlarına göre ise 2000 yılının ikinci üç aylık döneminde bir önceki yılın ortalaması ile karşılaştırıldığında işgücünde ortalama %1,6 oranında bir azalma yaşanarak 22.700.000 kişi olmuştur. Söz konusu dönemde istihdam ise % 0,3 oranında azalarak 21.300.000 kişiye, eksik istihdam ise %8,5'ten %7,4'e düşmüştür. Kentlerde aynı iş gücü oranı %8,7 oranında artmış, kentsel istihdam %11,3 olmuştur. Kırsal kesimde ise aynı dönemde tarım istihdamının toplam istihdam içerisindeki payı %35,8 olarak gerçekleşmiştir. Verimliliğin düşük olduğu belirtilen tarım sektörü 2001 yılı programında yer almıştır. Aynı programa göre de toplam istihdam içerisinde sanayinin payı %17,9, hizmet sektörünün payı ise %46,3 olmuştur.[1047]

2000 yılının ikinci 3 aylık döneminde kadınların işgücüne katılım oranı %27,4 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran kentlerde %18,4 iken kırsal kesimde %41,4 olmuştur. İstihdama katılan kadınların 2/3'ü tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak çalışmıştır. Bu veriler çerçevesinde işgücünde yaşanan sorunlara çözüm getirmek amacıyla "*İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü*" tarafından "*İstihdam Eğitim Projesi*" çerçevesinde kadınların istihdam olanaklarının arttırılması için beceri kursları açılmıştır. Bunların dışında kadınların istihdamına yönelik

[1046] **TBMM TD**, Cilt 41, Birleşim 1, 1.10.2000, s. 54.
[1047] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı,** s. 156.

gelişmelerden biri de kadınların gelir getirici faaliyetlere yönlendirilmesi amacıyla kadın girişimciliğin ve el emeğinin değerlendirilmesidir. Bu amaca hizmet etmek için "*Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü*" tarafından bir merkez kurulmuştur. Bir diğer gelişme ise, kadınlara sunulan hizmetlerin etkin bir şekilde daha geniş kitlelere götürülmesi amacıyla 13 valilik bünyesinde "*Kadın Statüsü Birimleri*" oluşturulmasıdır.[1048]

Özellikle gençlere, kadınlara ve özürlülere yönelik işsizliği önleyici tedbirlerin alınacağı belirtilen VIII. BYKP'de, işsiz kalma riskleri yüksek olan bireylerin, niteliklerini artırmayı hedefleyen aktif ve pasif istihdam politikalarının uygulanacağı bilgisi yer almıştır. Plana göre işgücünün etkinliğinin arttırılması amacıyla "*Meslek Standartları Sınav ve Belgelendirme Sistemi*" oluşturulacaktır. Bununla birlikte tarım sektöründeki ücretsiz aile işçilerine, kentlerdeki ev kadınlarına ve gençlere yönelik katma değer yaratıcı projelerin geliştirilmesi planlanmıştır. AB'ye uyum çerçevesinde ve teknolojik gelişmeye paralel olarak yürütülecek olan bu plan kapsamında nitelikli işgücünün istihdam politikaları oluşturulmuştur.[1049]

Kadının istihdamını yakından ilgilendiren VIII. BYKP değerlendirmelerinin yapıldığı TBMM'deki görüşmelerde FP Grubu adına konuşan Afyon Milletvekili Sait Açba, AB'ye giriş sürecinde Türkiye ile AB'ye üye ülkeler arasındaki göstergelere bakıldığında arada uçurum olduğunu belirtmiştir. Ona göre istihdam ve işsizlik açısından Türkiye ile AB'ye aday ülkeler arasında yapılan karşılaştırmada Türkiye'nin verileri kötü çıkmaktadır. Buna karşın Sanayi ve Ticaret Bakanı Ahmet Kenan Tanrıkulu, dünyadaki birçok gelişmenin pek çok ülkeyi etkilediğini, bunun için yeni stratejiler, politikalar ve istenilen hedeflere ulaşmada yeni projeler üretmek zorunda olduklarını belirtmiştir. Tanrıkulu, Türkiye'nin bu amaçla ve ileriye yönelik dünyadaki gelişmelere de paralel olarak 2001-2023 yıllarını kapsayan VIII. BYKP ile ilgili hazırladıklarını tamamladığını açıklamıştır. Tanrıkulu'ya göre bilgi çağının gerekleri doğrultusunda belirgin bir artış öngörülen istihdamda, işgücü piyasası etkinleştirilerek nitelikli işgücü katkısı arttırılacaktır.[1050]

Türkiye'deki işgücü ve istihdam konusunda AB Komisyonu tarafından yapılan değerlendirmeye göre Türkiye'de işgücünün yaklaşık %34,9'u tarımda istihdam

[1048] **A.g.e.,** s. 93-94.
[1049] **A.g.e.,** s. 104.
[1050] **TBMM TD**, Cilt 37, Bileşim 118, 25.6.2000, s. 168, 171, 190.

edilmektedir.[1051] Büyük sorunlarla karşı karşıya kalan kırsal bölgedeki kadınlar hakkındaki kararların, onların görüşleri alınmadan erkekler tarafından verilmesi kadınların kendi kararlarını almaları önündeki en önemli engeldir. Kırsal alandaki diğer önemli sorunlardan biri de bölgelerarası farklılıktır. Bu nedenle tarımsal yapıdaki gelenekler ve ürün farklılığı kadın işgücünün tarım dışına çıkmasına sebep olmuştur. Bu soruna çözüm getirmek amacıyla kadınlara tarım dışı iş olanaklarının yaratılması ve bunun planlanması gerekmiştir.[1052] Zira Türkiye'de işgücünde, 2000'den itibaren tarım sektöründen sanayi ve hizmet sektörüne doğru hızlı bir şekilde kayma meydana gelmiştir. Bu kaymalar sonucunda tarım sektöründe çalışanların çoğunlukla kendi işini yapması ve ücretsiz aile işçisi olması nedeniyle kentsel alanlarda istihdam edilmeleri mümkün olmamıştır.[1053]

Hükümetin, IMF'ye 2000'de verdiği niyet mektuplarındaki tarıma ilişkin yeniden yapılanma politikalarıyla uygulamalarının örtüştüğü "*Bağımsız Sosyal Bilimciler İktisat Grubu (BSBİG)*" tarafından belirtilmiştir; zira 9.12.1999 tarihli NM'de hükümetin, orta vadeli hedeflerinde tarım ile ilgili desteklemeleri safhalar halinde ortadan kaldırıp, fakir işçileri doğrudan gelir desteği sistemi ile desteklemek amacında olduğuna dikkat çekilmiştir.[1054] Ayrıca BSBİG'ye göre hükümetin amacı, çeşitli destekleme politikalarını kademeli olarak terk ederek, devletin tarımdaki rolünü sınırlamaktır.[1055]

Türkiye tarafından yerine getirilmesi istenen AB "*Katılım Ortaklığı*" orta vadeli kararlar içinde tarım sektörü reformunun gerçekleştirilmesi de bulunmaktadır. Bu reformlar arasında "*Avrupa İstihdam Stratejisi*"ne sonradan katılım için ulusal bir istihdam stratejisinin hazırlanması ve toprak reformunun tamamlanması yer almıştır.[1056] Bu reform talepleri doğrultusunda oluşturulan UP'ye göre Türkiye-AT ilişkileri, tarım ürünlerinin serbest dolaşımı, Türk tarımının ortak tarım politikalarına uyumu, tarım ürünleri ticaretinde karşılıklı olarak tercihli bir rejim uygulanması

[1051] **TBMM TD**, Cilt 37, Bileşim 118, 25.6.2000, s. 190-191.
[1052] **Tarımda Çalışan Kadın İşgücünün Dönüşümü Arama Toplantısı**, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Yay. No. 221, 2008, s. 72-73.
[1053] **Büyüme, İstihdam, Vasıflar ve Kadın İşgücü**, s. 6.
[1054] **Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler**, Bağımsız Sosyal Bilimciler-İktisat Grubu, Ankara, Türk Mühendis ve Mimar Odası Birliği, 2001, s. 22- 23.
[1055] **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2001 Yılı İlerleme Raporu**, s. 56.
[1056] "Türkiye Cumhuriyeti ile Katılım Ortaklığında Yer alan İlkeler, Öncelikler, Ara Hedefler ve Koşullara İlişkin, 8 Mart 2001 Tarihli Konsey Kararı (2001/235/AT)", (Çevrimiçi), http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob, 5 Ağustos .2016.

(tarım tavizleri) ve işlenmiş tarım ürünleri olmak üzere üç yönlüdür. Bunların içerisinde öncelikli olarak nitelendirilen, Türk tarımının AB'nin ortak tarım politikalarına uyumudur; zira AB'nin yeni genişleme sürecinde tarım destekleme fiyat politikasında değişikliklere gidilmesi ve desteklerin azaltılması öngörülmüştür.[1057]

UP'de açıklandığı gibi tarım sektöründe istihdam edilenlerin gelirleri, diğer sektörlere göre düşük olup, sektör içerisinde de gruplar arasında gelir dağılımında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Bunun için uygulanan destekleme politikaları, üretici gelirlerinde istikrar sağlayamamıştır. Bu nedenle dünya fiyatları üzerinde olan destekleme alım fiyatları, bazı ürünlerin ekim alanlarının genişlemesine, üretim fazlası oluşmasına ve devletin fazla alım yaparak yüksek stok maliyetlerine katlanmasına neden olmuştur. Bu olumsuzlukları kısmen gidermek için yeni bir tarımsal destekleme aracı olarak 2000 yılında "*Çiftçilere Yönelik Doğrudan Gelir Desteği"* uygulanması için bir pilot proje hayata geçirilmiştir. Bu amaçla "*Tarımda Yeniden Yapılandırma ve Destekleme Kurulu*" oluşturulmuştur. Söz konusu kurul ile kırsal alanlarla ilgili bazı hedefler belirlenmiştir. UP'de de açıklanan bu hedeflerden biri tarım dışı sektörlere destek verilmesi ve kırsal sanayinin yaygınlaştırılmasıdır. Bunun yanı sıra tarımdan ayrılacak nüfusa yeni istihdam olanakları yaratacak projelerin yaratılması diğer bir hedeftir. Bunların dışında "*Tütün Tekeli Kanunu*"nun günün şartlarına uygun hale getirilmesi, şeker üretim-tüketim dengesinin gözetilerek şeker sanayiinde özel sektörün etkin kılınması için yeni "Şek*er Kanunu*"nun hazırlanması de belirlenen hedefler arasındadır.[1058]

IMF'ye verilen 22.6.2000 tarihli NM'de açıklandığı üzere devlet bankalarınca sağlanan tarım için kredi sübvansiyonlarının kaldırılması Devlet Bakanı Yüksel Yalova'nın istifasına neden olmuştur.[1059] Yalova'nın istifa etmesinin gerekçesi, devlet desteğinden yoksun olan çiftçilerin gelecekte işsiz kalma olasılığının yüksek olmasıydı. Bu nedenle UP'de, çiftçileri de kapsayan tarım sektörü için bazı hedefler ortaya konulmuştur. Bu hedefler şunlardır: Kırsal alanda tarım dışı sektörlere destek

[1057] **Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı (2001-2003)**, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Cilt 2, 2000, s. 250-251.
[1058] **A.g.e.**, s. 252, 254, 467.
[1059] "Tütünde ABD oyunu", **Yeni Şafak**, 2 Haziran 2001, s. 1; "22 Haziran 2000 Tarihli Niyet Mektubu", s. 31. (Çevrimiçi), www.ımf.gov.tr, 18 Ağustos 2016.

verilmesi ve kırsal sanayinin yaygınlaştırılması ve tarımdan ayrılacak nüfusa yeni istihdam olanakları yaratacak projelerin geliştirilmesi.[1060]

İstihdamda da somut adımların atılmasının istendiği "*Katılım Ortaklığı Belgesi*"nde, tamamlanması 1 yıldan fazla sürmesi beklenen hedefler arasında istihdam ve sosyal işler ile sendikal faaliyetlerin önündeki sınırların kaldırılması bulunmaktaydı.[1061] Diğer önemli bir konu olan çalışma hayatında kadın-erkek fırsat eşitliğinin sağlanmasıyla ilgili olarak AB Komisyonu, kamuda çalışan kadın personel sayısının arttırılarak AB standartlarına getirilmesini talep etmiştir. Bu istek doğrultusunda Türkiye, kamuda istihdam konusunda gelecek dönemlerde kadın-erkek dengesinin sağlanmasına yönelik ilk uygulamayı "*Dışişleri Bakanlığı*"nda yapmıştır. Hiç kadın memurun çalışmadığı "*Personel Genel Müdürlüğü*"nde kadınlara da görev verilmeye başlanmıştır.[1062] Kadınlar adına başka bir gelişme ise kadın memurların işyerinde pantolon giymelerini engelleyen yönetmeliğin değiştirilmesidir.[1063]

VIII. BYKP'de, Türkiye'de bilgi toplumunun gerektirdiği bilgi ve becerilerle donatılmış insan gücünün yetiştirilmesi, üretken olarak değerlendirilmesi, istihdam edilmesi ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi esas alınmıştır. Bu nedenle eğitim sistemi, ekonominin ve toplumun nitelikli insan gücü ihtiyacını karşılayacak şekilde planlanmıştır. Bu planlama yapılırken insan gücünün eğitim düzeyini uluslararası platformda rekabet edebilecek düzeyde geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle eğitim olanaklarının sürekli güçlendirmesi temel hedef olarak belirlenmiştir. Özellikle meslekî ve teknik eğitimin daha etkin ve verimli olması için çalışma hayatı ile işbirliğine olanak verecek yeni yapılaşmaya gidilmesi zorunluydu. Bunun dışında bilgi ve iletişim teknolojilerinin etkin kullanımıyla eğitimin daha geniş hedef kitlelere ulaşması ve yeni eğitim programlarının geliştirilmesi planlanmıştır; ayrıca uzaktan eğitim uygulama ve olanaklarının yaygınlaştırılması da hedeflenmiştir.[1064]

[1060] **Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı (2001-2003)**, s. 254.
[1061] "Türkiye Cumhuriyeti ile Katılım Ortaklığında Yer alan İlkeler, Öncelikler, Ara Hedefler ve Koşullara İlişkin, 8 Mart 2001 Tarihli Konsey Kararı (2001/235/AT)", (Çevrimiçi), http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob, 5 Ağustos .2016.
[1062] "Kadına iş müjdesi", **Akşam,** 11 Ocak 2000, s. 1.
[1063] **Türkiye'nin Katılım Yönünde ilerlemesi Üzerine Komisyon'un 2002 Düzenli Raporu**, s. 31.
[1064] **Uzun Vadeli ve Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)**, s. 89-90.

Bu nedenle VIII. BYKP'de insan gücünün geliştirilmesi için çeşitli tespitler yapılmıştır. Plana göre yükseköğrenim görmüş işgücünün toplam işgücüne oranı 1995'te %5,7'den 1999'da %7,3'e, lise ve dengi okul düzeyinde eğitim almış işgücünün toplam işgücüne oranı ise aynı yıllar itibariyle %12,6'dan %13,2'ye yükselmiştir. İnsan gücünün eğitim düzeyindeki artış oranının hızlandırılarak devam ettirilmesi gerekmektedir.[1065] Bu doğrultuda hazırlanan planda, kadınların işgücüne ve istihdama daha etkin ve aktif olarak katılımlarının arttırılması hedeflenmiştir. Bu hedefle, kadınların nitelikli iş alanlarına ve mesleklere yönlendirilmeleri için gerekli önlemlerin alınacağı açıklanmıştır.[1066]

Plan ile ilgili görüşlerini FP Grubu adına konuşan açıklayan Malatya Milletvekili Recai Kutan'a göre Türkiye'nin 1999'da %85 olan okur-yazar oranı okul öncesinde %9,8'e, yükseköğretimde %18 olan okullaşma oranları %100'e çıkmadan çağdaş bir ülke olması mümkün değildir. Çağdaş ülkelerde eğitimli işsizlik *"sıfır"* denecek düzeydedir; yani çağdaş ülkelerde yüksekokul hatta lise mezunu kişiler işsiz kalmamaktadır. Oysa Türkiye 'de bu durumdaki kişileri istihdam etmede sıkıntı yaşanmaktadır. Bunun sonucu olarak da yapılan planlar hedeflerine ulaşmamaktadır.[1067]

İlgili planda açıklandığı üzere çalışma hayatı mevzuatının, AB'ye uyum şartları dikkate alınarak ILO normlarına uygun hale getirilmesi temel hedeflerdendi. Bu nedenle ILO sözleşmelerinin mevzuata yansıtılma çalışmaları sürdürülmüş ve 1999 yılsonu itibariyle onaylanmış ILO sözleşme sayısı 39'a yükselmiştir; ayrıca toplam 11 ILO sözleşmesinin onaylanma çalışmaları devam etmiştir. Bu gelişme ile 2821 sayılı kanununda değişiklikler gerçekleşmiştir; ancak "*Kamu Görevlileri Sendikaları Kanunu*" çıkarılamamıştır.[1068]

Sendika üye sayısında %13 dolayında artış meydana gelmesine karşın sözleşme sistemi kapsamındaki işyeri ve işçi sayılarında düşüş meydana gelmiştir. Esnek çalışma dâhil yeni çalışma biçimlerinin düzenlenmesi ve endüstriyel ilişkiler tabanın genişletilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Kesimler arasında sosyal diyalogda önemli rol oynayan "*Ekonomik ve Sosyal Konsey*" ile ilgili kanun henüz çıkartılamamıştır.

[1065] **A.g.e.,** s. 89.
[1066] **Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı,** s. 146.
[1067] **TBMM TD**, Cilt 37, Bileşim 118, 25.6.2000, s. 173.
[1068] **Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı,** s. 104.

Plana göre sosyal diyaloga dayalı düzen büyük ölçüde sağlanmış, grev ve lokavt uygulamaları nedeniyle işgücünde yaşanan kayıplar düşük düzeyde kalmıştır. [1069]

Planda değerlendirmesi yapılan diğer bir konu devlet memuriyetine giriş için sınav uygulamasına 1999'da başlanmasıdır. Kamu istihdamı açısından büyük önem taşıyan MEB ve Sağlık Bakanlığı tarafından yürütülen norm kadro çalışmalarında önemli gelişmeler yaşanmış olup, söz konusu çalışmanın kamu kesiminin bütününe yaygınlaştırılması planlanmıştır. Kamu çalışanlarının ücretleri arasındaki dengesizliklerin giderilmesi, istihdamın geliştirilmesi için yeni çalışma biçimleri de dikkate alınmıştır. Burada amaçlanan ücretlerin iş, liyakat, verim, kıdem ve kariyerle belirlenmesi, iş analiz ve değerlendirmesi sisteminin yaygınlaştırılması ve geliştirilmesidir; ancak bu konudaki sorunlar giderilememiştir.[1070]

Türkiye'nin performansının yıllık olarak değerlendirildiği AB İR'lerin 2 özelliğinden birincisi Türkiye'nin kendisinden beklenenlere ne ölçüde yanıt verebildiği, ikincisi ise Türkiye'nin üyelik sorumluluklarını yüklenebilme yeteneğidir. Bu doğrultuda hazırlanan 2000 yılı İR'de "*Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar*" başlığının altında Türkiye'nin yapması gereken ama yapmadığı çalışmalara ilişkin tespitler yer almıştır. Rapora göre fırsat eşitliği ile ilgili kadın-erkek eşitsizliği eğitimde, hukukta ve özellikle kadınların çalışma hayatında varlığını sürdürmüştür.[1071]

Öte yandan, kriz döneminde kurulan 57. Hükümetin amacı, çeşitli destekleme politikalarını kademeli olarak terk ederek devletin tarımdaki rolünü sınırlamaktı.[1072] Bu süreçte Türkiye'deki sosyal gelişmelerle ilgili değerlendirmede bulunanlardan DB, özellikle krizden doğrudan etkilenen yoksul kesimlerin krizden kurtarılmaları için acil yardım yapılmasını sağlayacak "s*osyal programlara*" önem verilmesini olumlu bulmuştur.[1073] Buna karşın programın etkilerini ivedilikle görmek isteyenler de, programın bütün sonuçlarının hedeflenenin tersi çıktığı eleştirisinde bulunmuşlardır.[1074]

[1069] **A.g.e.,** s. 104-105.
[1070] **A.g.e.,** s.105.
[1071] **Türkiye'nin Katılım Yönünde ilerlemesi Üzerine Komisyon'un 2000 Düzenli Raporu**, s. 15.
[1072] **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2001 Yılı İlerleme Raporu**, s. 56.
[1073] "Dünya Bankası da programa destek verdi", **Hürriyet**, 15 Nisan 2001, s. 1. Ayrıca bkz. **TBMM TD**, Cilt 71, Birleşim 5, 10.10.2001, s. 287.
[1074] **TBMM TD**, Cilt 71, Birleşim 5, 10.10.2001, s. 287.

Kadınların toplumsal konumlarının güçlendirilmesi, etkinlik alanlarının genişletilmesi, eşit fırsat ve olanaklardan yararlanması için belirlenen amaçlar VIII. BYKP'de belirtilmiştir. Buna göre kadınların eğitim seviyesinin yükseltilerek kalkınma sürecine, iş hayatına ve karar alma mekanizmalarına katılımlarının sağlanması temel amaçlardandır. Bunun için öncelikle kadınların okur-yazarlığının arttırılmasına yönelik projeler geliştirilmesi, kadınların eğitime etkin katılımının olanaklı hale getirilmesi, toplumun kadınlarla ilgili ön yargılardan arındırılması gerekmektedir. Örgün ve yaygın eğitim olanaklarının yanı sıra yazılı ve görsel iletişim araçlarından da yararlanılması planlanmıştır. Kadınlarla ilgili yapılması planlanan hukukî düzenlenme ise "*Türk Medeni Kanunu*"nun günün ekonomik ve sosyal koşullarına uygun hale getirilmesiydi.[1075]

BYKP ile birbiriyle uyumlu ve birbirini tamamlayan nitelikte olan UP'lerde ise insan kaynaklarının geliştirilmesi ve uluslararası standartlara uygun hale getirilmesi amacıyla "*Meslek Standartları Sınav ve Belgelendirme Kurumu*" kurulmasına ilişkin yasal düzenlemeler yapılmıştır. Sosyal refahın arttırılması hedeflerine yönelik olarak "*İş ve İşçi Bulma Kurumu*"nun çağdaş istihdam hizmetleri verecek hale getirilmesi için yeniden yapılandırılması ve özel istihdam bürolarının kurulması bu hedefler arasındaydı. Buna paralel olarak planda açıklandığı gibi ekonominin istihdam yaratma kapasitesinin arttırılması gerekmiştir. Bu amaçla uygulamaya konulan istihdam yapısının tarım dışı sektörler lehine değiştirilmesi ve tarım sektörüne ayrılan nüfusun diğer sektörlere kaydırılması önemliydi. Bu çerçevede diğer sektörlerin ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücünün bilgi çağının gereklerine göre yetiştirilmesi ve işgücü piyasasındaki etkinliğin arttırılması istihdam politikalarının temelini oluşturmuştur.[1076]

2001 yılı İR'de istihdam konusunda yapılan değerlendirmeye göre 2001 yılı genel istihdam oranı olan %48,8'in içindeki kadınların istihdam oranı %25 gibi düşük bir seviyede kalmıştır. Erkek istihdam oranı %68,4 olan Türkiye'de kadın ve genç istihdam oranlarının, erkek istihdam oranının gerisinde kalmıştır.[1077]

[1075] **Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı 2003**, T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, 2006, s. 10; **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2002 Yılı Programı Destek Çalışmaları,** s. 212.

[1076] **Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı (2001-2003)**, s. 689-690.

[1077] **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu**, s.60.

Başbakanlık "*Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü*"nün istihdam ile ilgili araştırmalarına göre Türkiye nüfusunun yarısını oluşturan kadınların %65-70'i sivil işgücü içinde yer almış, çalışabilir kadınların ise ancak 1/3'ü çalışma alanında istihdam edilmiştir. İstihdam edilen kadın işçiler, en çok tekstil tarım ve gıda sektörleri ile atölye ve ev işlerinde yer almıştır.[1078] Aynı kurumun 2001'de "*Türkiye'de kadın 2001*", başlıklı yaptığı araştırmasında da kadınların karar mekanizmalarında olmadığı ortaya konmuştur. Devlet kurumları içinde çalışan kadına en fazla yer veren kurumun "*İçişleri Bakanlığı*" olduğu; kamuda en yüksek kadın memur sayısının ise üniversitelerde ve doktorluk mesleğinde yoğunlaştığı belirtilmiştir. Buna karşın kurumların yönetim kademelerinde kadınların oranının oldukça düşük kaldığı açıklanan araştırmaya göre üniversitelerde 79 rektör içinde kadın sayısı 3 iken 573 vali ve yardımcılarının arasında kadın yer almamıştır. Çalışmadaki açıklamalara göre o güne kadar yalnızca bir kadın başbakan olabilmiş; yerel yönetimde, il genel meclisi üyelerinin %1,4'ü, belediye başkanlarının %5,5'i, belediye meclis üyelerinin %1,6'sı kadınlardan oluşmuştur. Söz konusu çalışmada açıklandığı gibi kamuda görev yapan 2.197.296 memurun %33,1'i, yükseköğretimde 67.880 öğretim elemanın %35,9'u, orta ve üst düzey kamu yöneticisinin %29,3'ü (toplam 42.837 yöneticiden 27.532'si kadın), daire başkanlarının %10,9'u, genel müdürlerin %6'sı müsteşar yardımcılarının %4,3'ü kadınlardan oluşmuştur. Bakanlıklar bünyesinde yer alan 19 müsteşarın tamamında erkekler görev almıştır. Adalet Bakanlığı'nda 208 hâkim-savcıdan 22'si (%10,6'sı), Yargıtay, Danıştay, Anayasa Mahkemesi, Sayıştay, Adliye ve İdari Yargı ile birlikte yargı toplamının %19,7'sinde kadınlar görevlendirilmiştir. Aynı çalışmada Türkiye'nin en büyük STÖ'lerinden biri olan 507 üyeli TÜSİAD'ın %95,5'nin erkeklerden, "*Türkiye Barolar Birliği*"nin %21,6'sı, "*Türkiye Bilimler Akademisi*"nin %14,3'ü, "*Türk Noterler Birliği*"nin %20,6'sının kadın üyelerden meydana geldiği ifade edilmiştir.[1079]

Yukarıdaki verilere karşın kadın istihdamının yüksek olduğu 30.1.2001 tarihli NM'de açıklanmıştır. Buna rağmen mektupta, üretimin önemli bir kısmı devlet tarafından desteklenen tarımda, tüm dolaylı destek politikalarının 2002'nin sonuna kadar tamamen kademeli olarak kaldırılacağı açıklanmıştır. NM'de ayrıca DGD

[1078] "Kadınlar şiddet kurbanı", **Cumhuriyet**, 9 Mart 2000, s. 1.
[1079] "Bürokraside kadın yok", **Cumhuriyet**, 20 Eylül 2001, s. 1, 17.

sistemine geçilme yolunda önemli adımlar atıldığı, 2001 bütçesinde ödenek ayrıldığı ve desteğin ulusal düzeyde yaygınlaştırılma kararı alındığı ve DB'den "*Tarım Reformu Yatırım Projesi"*ne (ARIP) destek beklendiği bilgisi yer almıştır.[1080] 2001 yılının ilk ayında hazırlanan NM'de, 2000 yılı sonunda verilen NM'deki stratejilerin uygulamadaki kararlılığı belirtilmiştir. 2001-2002 dönemine ilişkin temel politikalardan biri tütün sektörünün yeniden yapılandırılması ve tütün destekleme alımlarını kademeli olarak kaldıran kanunun Şubat ayı sonuna kadar yürürlüğe girmesiydi. "*Tekel Genel Müdürlüğü*", Türkiye genelinde faaliyet gösteren 24 yaprak tütün işletme müdürlüğündeki çalışmalarını 2001 Eylül ayı sonunda durdurmayı ve geçici işçilerin iş akitlerinin askıya almayı kararlaştırmıştır. Bunun üzerine Tek gıda-İş Sendikası Tekel'e bağlı işyerlerinde eylem hazırlığına geçmiştir.[1081]

2002 yılı da kadın istihdamı açısından önemli gelişmelere sahne olmuştur. Öncelikle 2002 İR'de Türkiye'nin "*Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi*" ile "*Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşmes*i'ni imzalandığı vurgulanmıştır.[1082] İstihdam konusuna bakıldığında 2001 İR'de belirtildiği gibi genel istihdam oranı %46,8'dir.[1083] Kadınların istihdam oranı ise %25,5 gibi düşük bir orandadır.[1084]

AEP'de bitirilme süreleri 3, 6, 12 ay ve üzeri olarak belirlenmiş olan ve tarım üreticilerini yakından ilgilendiren tarım politikaları, "*Tarım ve hayvancılık*" başlığı altında programlanmıştır. Söz konusu programda açıklanan faaliyetler arasında; "*Tarım Ürünleri Sigortası Kanunu"nun çıkarılması",* tohumluk sanayinin desteklenmesi, "*Tarım Reformu Uygulama Projesi*"nin tamamlanması ve tarımsal desteklerin yeniden düzenlenmesi, tarımsal üretim alanlarının ölçek ekonomisine uygun olarak yapılandırılması, meraların ıslah edilmesi ve korunması, hayvancılığın geliştirilmesi bulunmaktadır. "*Doğrudan Gelir Desteği*", "*Alternatif Ürün, Projesi*"nin "*Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri*"nin, Tarımsal KİT'lerin, ürün ve girdi desteklemeleri konularının tekrar ele alınacağı bilgisi de planda yer almıştır. Sistemin ne şekilde yürütüleceğinin açıklandığı plana göre DGD, ekilen alana göre

[1080] **30.1.2001 Tarihli Niyet Mektubu**, s. 2, (Çevrimiçi), T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Ankara, https://www.hazine.gov.tr, 18 Ağustos 2016.
[1081] "Tekel 24 İşletmeyi kapatma kararı aldı", **Yeni Şafak**, 23 Eylül 2001, s. 1.
[1082] **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu**, s. 17.
[1083] **Türkiye'nin Katılım Yönünde ilerlemesi Üzerine Komisyon'un 2002 Düzenli Raporu**, s. 80.
[1084] **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2004 Yılı İlerleme Raporu ve Tavsiye Metni**, s. 96.

verilmeyip ürüne ve ürün çeşidine göre gerçekleştirilecektir. Bunun dışında programlandığı gibi tarım kesiminde atıl durumda olan iş gücünün tarım dışı alanlara kaydırılması için gerekli çalışmalar yapılacak ve bu program 12 ayda bitirilecektir.[1085]

2002 İR'de "*Sosyal Politika ve İstihdam*" başlığı altında yapılan değerlendirmede, iş hukuku alanında somut ilerleme olmadığı ancak "*İş Kanunu*"nda revizyona gidilmek amacıyla bilimsel bir komite kurulduğuna değinilmiştir. Raporda, kadın ve erkek arasında muamele eşitliği dâhil kadın adına pek çok yenilik getiren "*Medeni Kanun*"un Ocak 2002'de yürürlüğe girdiği ve kadınları ilgilendiren kararlarda söz hakkı tanındığı belirtilmiştir[1086].

Bu arada hükümet, 2000 ve izleyen yıllarda tütün için destekleme alımı uygulanmayacağını açıklamıştır. Bakanlar Kurulu'nca 2000 ve 2001 yılı ürünü tütünlerin alımlarının devlet adına bir kamu kuruluşu tarafından yapılması planlanmıştır. Bununla birlikte 2000 ve 2001 yılı ürünleri için, tütün tarımı serbest olan ilçeler dışında kalan yerler ile bu ilçelerde belirlenmiş alanlar dışında tütün fidelerinin sökülüp yok edilmesi, buna uymayanların 3 aydan 1 yıla kadar hapis ile cezalandırılması kararlaştırılmıştır.[1087] Bu gelişmeler üzerine DYP milletvekilleri, "*Tütün üreticisinin dışa bağımlı hale getirildiği ve tarımın tasfiye edildiği*" gerekçesiyle hükümet hakkında gensoru açılmasını istemişlerdir. Türkiye'de 42 il ve 183 ilçedeki 260.000 hektar alanda tütün tarımı yapıldığı belirtilen gerekçede, tütün tarımının 600.000 çiftçi ile 3.000.000 vatandaşı yakından ilgilendirdiği açıklanmıştır.[1088]

Yapılan faaliyetlerin değerlendirildiği 2003 İR'ye göre o yıl yürürlüğe giren yeni "*İş Kanunu*"nda, iş hayatında ırk, etnik köken, din ve ideolojik sebeplerin yanı sıra cinsiyete dayalı olarak da ayrım yapılmaksızın eşit davranma ilkesi benimsenmiştir. Bununla beraber AB mevzuatında ve ASŞ'de belirtildiği gibi cinsiyet eşitliğini desteklemek üzere daha çok çaba gösterilmesi Türkiye'den istenmiştir; zira Türkiye, henüz çalışan kadınların analık açısından korunma hakkını kabul etmemiştir. Buna

[1085] **T.C. 58. Hükümet Acil Eylem Planı (AEP)**, s. 7, 66, (Çevrimiçi), https://www.hazine.gov.tr, 18 Ağustos 2016.
[1086] **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu**, s. 79.
[1087] "Tütüncülerin idamı resmileşti", **Millî Gazete**, 10 Ocak 2002, s. 6.
[1088] "Tütün gensorusu bugün görüşülüyor", **Yeni Şafak**, 12 Şubat 2002, s. 1, 5; "İşsizler ordusuna 3 milyon yeni nefer", **Millî Gazete**, 28 Nisan 2003, s. 7; "Acı tütün üzerindeki oyunlar", **Cumhuriyet,** 3 Ekim 2003, s. 9.

karşın raporda Mart 2003'de, hükümette ilk defa kadın sorunları ile ilgili bir bakanlığa yer verilmesi olumlu bulunmuştur.[1089]

Rapora göre 2003'de çalışma çağ nüfusu %2 oranında artmasına karşın işgücü piyasası ekonomik problemler nedeniyle olumsuz etkilenmiştir. Yeterince istihdam yaratılamaması işgücü piyasasındaki düşük talebe neden olmuş, 15-64 yaş grubu yani çalışma çağındaki kişilerin istihdamı yıllar içinde azalmıştır. 1999'da %50,8 olan çalışma çağındaki kişilerin istihdam oranı 2003'de %,45,5'e düşmüştür. Türkiye'deki nüfusun önemli bir bölümünün ekonomik durumunda meydana gelen bozulma, yoksulluk ve beraberinde kayıt dışı istihdamın artmasına yol açmıştır. Raporda istihdam konusunda Türkiye'nin "*Avrupa İstihdam Stratejisine*" uyumlu bir ulusal politikası geliştirmeye yönelik çabalarının devam ettirilmesi istenmiş ve istihdam politikalarının AB ile uyumlu hale getirilmesi talep edilmiştir.[1090]

Kadınların çalışma hayatındaki genel düşüncelerini yansıtması açısından örnek teşkil eden Eğitim-Sen'in araştırmasında önemli bulgular elde edilmiştir. Bu araştırma, kadınların yoğun olarak bulunduğu eğitim sektöründe yapılmıştır. Araştırmada, 24 ilde toplam 1.853 kadın ile görüşülerek çalışan kadınların durumu ortaya konulmuştur. "*Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi*" öğretim görevlisi Dr. Fevziye Sayılan başkanlığında yapılan araştırmaya katılan kadınların %63,7'si ilköğretim, %17,1'i ortaöğretim, %12,9'u yükseköğretim kademesinde ve %6,3'ü ise Milli Eğitim Bakanlığı'nın çeşitli birimlerinde görev almışlardır. Söz konusu kadınların %40'ı işe almada, %32'si terfi ve atamalarda, %17'si hizmet içi eğitimden yararlanmada, %16,1'i ücret ve çeşitli ödemelerde, %15'i işten çıkarmalarda ve %3,9'u emeklilikte ayrımcılık yapıldığını düşündüğünü beyan etmiştir. Araştırmaya göre yöneticilerin çoğunlukla erkek olmasının en rahatsız edici cinsiyetçi yaklaşım olduğunu belirten kadınların oranı %48,4'dür. Araştırmaya katılan kadınların %5'i çalıştıkları işyerini "*erkek egemen bir ortam*" olarak nitelendirirken, %12,8'i yöneticilerin kadın çalışanları hafife aldığını söylemiş terfi ve ödül konusunda ise kadınların %8,7'si erkek yanlısı tutum sergilendiğine vurgu yapmıştır.[1091]

[1089] **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu**, s. 33.
[1090] **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2004 Yılı İlerleme Raporu ve Tavsiye Metni**, s. 49, 98.
[1091] "Çalışan kadın olmak zor!", **Cumhuriyet**, 5 Ekim 2003, s. 1, 8.

Kadın istihdamına yönelik çalışmalar 2004 yılı içerisinde de devam ettirilmeye çalışılmıştır. 2004 İR'de kadın haklarını da içeren ve birçok konuya olumlu etkisi olacağı belirtilen "*Türk Ceza Kanunu*"nun kabulüne olumlu bir şekilde yer verilmiş olmasına karşın kadınların toplumda eşit bir konuma kavuşturulması için çabaların devamı istenmiştir. Bunun yanı sıra Başbakanlık, kamu görevlilerinin işe alınması sırasında kadın-erkek eşitliğini sağlamaya yönelik Ocak 2004'de bir genelge yayınlamıştır.[1092] Mayıs 2004'de yapılan değişiklik ile "*Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür*" ifadesinin Anayasa'da yer alması, 2004 İR'de kadın ve erkek arasında muamele eşitliği açısından olumlu bir gelişme olarak nitelendirilmiştir.

Türkiye'de devlet memuru konumunda olan kadınların doğum izin hakları "*İş Kanunu*" hükümleri doğrultusunda hazırlanan Temmuz 2004 tarihli bir yönetmelikle yeniden düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra aynı yıl içinde gebe kadınlar, yeni doğum yapmış veya emziren kadınlar ile gece postalarında çalıştırılan kadınların çalışma konularına ilişkin yönetmelikler de kabul edilmiştir; ayrıca devlet memurlarına 16 ay ücretli analık izni hakkının verilmesine, 2004 İR'de kadın adına olumlu bir gelişme olarak değinilmiştir. Raporda belirtilen bu gelişmelere karşın 10 yıldır yasallaşması beklenen "*Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü*'nün kuruluş tasarısının kabul edilmemesi eleştirilmiştir.[1093]

2005 İR'de, kadınlara ve erkeklere eşit muamele edilmesiyle ilgili olarak istihdamda ayrımcılığı yasaklayan AB yönergelerinin iç hukuka aktarılmasına dair bir ilerleme kaydedilemediği; ancak "*Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü*"nün kuruluşuna dair yasanın Ekim 2004'de kabul edildiği açıklanmıştır.[1094] Kadınların çalışma hayatı dâhil her alandaki genel durumunun iyileştirilmesi için geliştirilen projelerin desteklenmesi ve bu konuda toplumsal bilinç oluşturulması için "*BM Nüfus Fonu Savunuculuk Alt Programı Projesi*" yürütülmüştür.[1095] İşgücü piyasalarında yarı zamanlı çalışma ve sabit süreli sözleşmeler ile belli ölçüde esneklik getirilmesine yer verilen 2005 İR'de, iyi eğitimli işgücünde görülen yüksek işsizlik oranıyla düşük ölçekteki kadın istihdamı dengesizliğine dikkat çekilmiştir.

[1092] **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2004 Yılı İlerleme Raporu ve Tavsiye Metni**, s. 37; ayrıca bkz. **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25354, 22 Ocak 2004, s. 21.
[1093] **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2004 Yılı İlerleme Raporu ve Tavsiye Metni**, s. 38-39, 95.
[1094] **A.g.r.,** s. 112.
[1095] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2005 Yılı Programı,** s. 148.

Asgari ücret konusuna da değinilen İR'ye göre 2000'de asgari ücretin ortalama ücretlere oranı %15 iken 2004'de bu oran %25'e yükselmiş ve bu durum daha az vasıflı işçi çalıştırmayı azaltırken kayıt dışı istihdamı arttırmıştır.[1096]

Yine 2005 İR'ye göre kadınlara ve erkeklere eşit muamelede ve kadının temel haklarında iyileşmeler görülmekle birlikte AB'nin cinsiyet eşitliğine ilişkin yönergeleri iç hukuka tam olarak aktarılmamıştır. Özellikle ebeveyn izni, eşit ücret, istihdama erişim, ispat yükü ve kanunu ve meslekî alanlarda uyumun gerekliliği raporda belirtilmiştir. Söz konusu rapora göre işgücü katılım oranı %48,7, istihdam oranı %41 olan Türkiye'de çalışma yaşında olan nüfusun %25'i kadındır. Kırsal işsizlik oranının düşük olmasına karşın ücretsiz aile çalışanlarını oluşturan ve verimsiz tarımsal faaliyetlerini yürüten kadınlar, bazı alanlarda istihdamın büyük bölümünü oluşturmaktadır.[1097] DPT tarafından 2005 yılı raporunda 2004 yılının ikinci çeyreğinde kadınların işgücüne katılım oranı %26 olarak açıklanmıştır. Bu oranın %17,5'ini kentlerdeki kadınlar oluştururken, %39,1'ini ise kırsal kesimdeki kadınlar meydana getirmiştir.[1098] Kırsal bölgede, kadınların işlerini kaybetme oranları artmıştır. Kadın işçilerin yoğun olarak çalıştığı tütün sektöründe alınan kararların uygulanması içinde hükümet, ekimin yapılmayacağı Muş ilinden 46 kadın çalışanı Bitlis iline çalışmak üzere göndermiştir.[1099]

Diğer taraftan Avrupa'nın 2010 yılı hedefleri arasında olan dünyanın bilgi temelli en rekabetçi ekonomisi haline gelmek için istihdam hedefleri belirlenmiştir. Buna göre 2010'dan itibaren AB tarafından istihdam oranının %70'e, kadınların istihdam oranının ise %60'a çıkarılması hedeflenmiştir.[1100] Bu çerçevede doğrultusunda belirlenen strateji içinde yer alan Türkiye'deki işgücü ve istihdam durumu ile ilgili değerlendirmelerde bulunulmuş ve İR'lerde bunlar açıklanmıştır. Bu stratejinin temelinde "*cinsiyet eşitliği*" bulunmaktadır. Bu çerçevede Türkiye'den ilk işe giriş ve işgücü piyasasında kalış sürecinde kadınlar ve erkekler arasındaki dengesizliklerin giderilerek adil koşulların yaratılması istenmiştir.[1101]

[1096] **Türkiye 2005 İlerleme Raporu**, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2006, s. 59-60.
[1097] **A.g.r.,** s. 50-51, 112.
[1098] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2005 Yılı Programı**, s. 148.
[1099] "46 kadına sürgün", **Cumhuriyet**, 17 Nisan 2004, s. 1, 8.
[1100] **Avrupa Birliği Müktesebatının Uygulanışının Türk İş Dünyasına Etkileri Projesi Seminer Bilgi Notları**, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, No 182, 2005, s. 49-50.
[1101] Şükran Ertürk, **a.g.e**., s. 124.

1999-2004 dönemine ait tüm bu gelişmeler ışığında, kadın istihdamında gelinen noktayı aşağıdaki tablolar üzerinden değerlendirmek mümkündür.

Tablo 68 Yaş Grubuna Göre İstihdam Edilen Kadın Sayısı (1000)[1102]

	1999	**2000**	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**	**Artış Oranı (%)**
15-19	813	686	619	603	532	440	**-45,87**
20-24	1.039	920	955	936	844	765	**-26,37**
25-29	854	895	876	912	905	752	**-11,9**
30-35	754	722	777	821	807	675	**10,47**
35-39	687	644	672	696	708	637	**-7,27**
40-44	601	544	577	592	600	531	**-11,64**
45-49	436	414	457	495	479	413	**-5,27**
50-55	331	315	342	349	341	282	**14,8**
55-59	279	259	249	253	261	218	**-21,86**
60-64	253	180	194	223	191	149	**-41,1**
65+	291	222	251	239	224	184	**-35,7**
TOPLAM	6.335	5,801	5.969	6.119	5.892	5.047	**-20,33**

İstihdam edilen kadınların yaş grupları verilerinde görüldüğü gibi 30-35 yaş grubu içinde yer alan kadınların istihdamında artış, diğer yaş gruplarının tamamında yer alan kadınların istihdamında ise düşüş yaşanmıştır.

Tablo 69 İşteki Duruma Göre İstihdam Edilen Kadın Sayısı (Kent)[1103]

	1999	**2000**	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**
Ücretli veya maaşlı	1.400.000	1.518.000	1.418.000	1.614.000	1.638.000	1.649.000
Yevmiyeli	131.000	157.000	164.000	214.000	207.000	189.000
Kendi hesabına	176.000	172,000	195,000	169.000	168.000	170.000
İşveren	34.000	36.000	33.000	46.000	36.000	38.000
Ücretsiz Aile İşçisi	228.000	186.000	201.000	224.000	212.000	278.000
TOPLAM	**1.968.000**	**2.070.000**	**2.074.000**	**2.267.000**	**2.261.000**	**2.324.000**

Yukarıdaki tabloda ücretli veya maaşlı çalışan kadınların sayısı, yevmiyeli, kendi hesabına çalışan, işveren olan ve ücretsiz aile işçisi toplamından fazla görünmekle beraber 1999-2004 arasında %18 oranında artmıştır. Kendi hesabına çalışan kadın sayısında %3,4, ücretsiz aile işçisi sayısında %21,92, yevmiyeli çalışanların sayısında ise %44 oranında artış olmuş, işveren sayısı ise aynı kalmıştır.

[1102] **İstatistik Göstergeler Statistical Indiscators 1923-2013,** s. 151-152.

[1103] **Kadın İstihdamı Zirvesi Women's Employment Submit, 10-11 Şubat 2006,** Ankara, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Yayın No. 266, 2006, s. 48. Tabloda rakamlar yuvarlatılarak verilmiştir.

Tablo 70 İstihdam Edilen Kadınların Yıllara Göre Ekonomik Faaliyet Kolları ile Tarım ve İnşaat Sektörlerinde Çalışanların Sayısı (1000 kişi, 15+ yaş)[1104]

Yıllar	EKONOMİK FAALİYET KOLLARINDA BULUNANLAR		TARIM		İNŞAAT ve BAYINDIRLIK İŞLERİ	
			Tarım, Ormancılık, Avcılık ve Balıkçılık			
	Toplam	**Kadın**	Toplam	**Kadın**	Toplam	**Kadın**
1999	22.048	-	6.134	3.765	1.365	33
2000	21.580	5.800	7.769	3.508	1.365	33
2001	21.524	5.969	8.089	3.780	1.110	21
2002	21.354	6.122	7.458	3.674	958	23
2003	21.147	5.892	7.165	3.447	965	29
2004	19.632	5.768	7.400	3.299	1.029	26
Artış Oranı (%)	**-10,95**	**-0.55**	**20,63**	**-12,37**	**-24,61**	**-21,21**

Tablo 70'te görüldüğü gibi genelde Türkiye'de tarım dışında kadın istihdamı oranı düşüktür ve bunun daha önce değinildiği çok çeşitli nedenleri bulunmaktadır.[1105]

Tablo 71 Yıllara Göre Sanayi Sektöründe Toplam ve Kadın Çalışanların Sayısı (1000 kişi, 15+ yaş)[1106]

Yıllar	SANAYİ					
	Madencilik ve Taş Ocakçılığı		İmalat Sanayi		Elektrik, Gaz ve Su	
	Toplam	**Kadın**	Toplam	**Kadın**	Toplam	**Kadın**
1999	134	2	3.555	778	95	7
2000	81	4	3.638	720	91	6
2001	98	3	3.581	693	95	7
2002	120	5	3.731	808	103	4
2003	83	3	3.663	753	100	6
2004	104	2	3.801	779	83	5
Artış Oranı (%)	**-22,38**	**0**	**6,91**	**0,12**	**12,63**	**-28,57**

[1104] **İstatistik Göstergeler (1935-2006),** s. 163; **Tarımda Çalışan Kadının işgücünün Dönüşümü** İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları No 221, 2008, s. 114; "İstihdam Edilenlerin Yıllar ve Cinsiyete Göre İktisadi Faaliyet Kolları", (Çevrimiçi), http://www.tuik.gov.tr, 16 Mayıs 2018.

[1105] **Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 2007-2013, İşgücü Piyasası Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, s. 34.

[1106] **İstatistik Göstergeler (1935-2006),** s. 163; **Tarımda Çalışan Kadının işgücünün Dönüşümü,** s.114; "İstihdam Edilenlerin Yıllar ve Cinsiyete Göre İktisadi Faaliyet Kolları", (Çevrimiçi), http://www.tuik.gov.tr, 16 Mayıs 2018.

Tablo 72 Yıllara Göre Hizmet Sektöründe Toplam ve Kadın Çalışanların Sayısı (1000 kişi, 15+ yaş)[1107]

	HİZMETLER							
Yıllar	**Toptan ve Perakende Ticaret, Lokanta ve Oteller**		**Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama**		**Malî Kurumlar, Sigorta, Taşınmaz Mallara Ait İşler ve Kurumları Yardımcı İş Hizmetleri**		**Toplum Hizmetleri, Sosyal ve Kişisel Hizmetler**	
	Toplam	**Kadın**	Toplam	**Kadın**	Toplam	**Kadın**	Toplam	**Kadın**
1999	3.204	385	952	59	580	200	3.309	841
2000	3.817	388	1,067	68	709	221	3.044	852
2001	3.737	386	1.034	62	697	194	3.083	823
2002	3.980	446	1.004	62	697	192	3.303	907
2003	4.057	473	1.022	63	738	193	3.359	925
2004	4.179	502	1.100	62	786	216	3.308	877
Artış Oranı (%)	**30,43**	**30,38**	**15,54**	**5,08**	**35,51**	**8**	**0,03**	**4,28**

Tablo 70, 71 ve 72'de belirtilen istihdamın sektörel dağılımı, bir ülkenin ekonomik ve sosyal yönden gelişmişlik düzeyinin en önemli göstergesi olarak kabul edilmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, gelişmiş ülkelerde istihdamın sektörel gelişimi tarımdan, sanayi ve hizmet sektörüne geçiş şeklinde olmuştur. Türkiye'de ise sanayi sektöründe yeterince gelişme sağlanmadığından tarım sektöründen hizmet sektörüne hızlı bir geçiş yaşanmıştır.[1108] Tablolarda da görüldüğü gibi sanayi kesiminde çalışan kadınların, imalat sanayi hariç sanayideki sayısı oldukça düşüktür. Sektörler arasında kadınların en çok istihdam edildikleri alan tarım sektörüdür ki burada kadınların oranı %12,37'ye düşmüştür.[1109] Kadın istihdamının yüksek olduğu hizmet sektöründe kadınların sayıca az olduğu meslekler bulunmaktadır. Genellikle kamuda bulunan bu mesleklerde yer alan kadınların 1999-2004 yılları arasındaki sayıları aşağıda verilmiştir.

Aşağıdaki tabloya göre yardımcı doçent ve öğretim görevlisi oranlarında sırasıyla %48,59 ve %50,68 artış olmuştur. Bu oranlara en yakın artış %38,46'lık artışla profesör oranında olmuştur. En az artış ise %3,57 oran ile uzmanlıkta meydana gelmiştir.

[1107] **İstatistik Göstergeler (1923-2006)**, s. 163; **Tarımda Çalışan Kadının işgücünün Dönüşümü,** s. 114; "İstihdam Edilenlerin Yıllar ve Cinsiyete Göre İktisadi Faaliyet Kolları", (Çevrimiçi), http://www.tuik.gov.tr, 16 Mayıs 2018.
[1108] **Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 2007-2013, İşgücü Piyasası Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, s. 35.
[1109] **İstihdam, Kadın İşgücü ve Yeni İş Kanunu Sempozyumu**, s. 24.

Tablo 73 Akademik Unvanlarına ve Yıllara (2000-2004) Göre Yükseköğretimde Görevli Kadın Öğretim Üyesi Sayısı[1110]

Yıllar	Toplam	Profesör	Doçent	Yardımcı Doçent	Öğretim Görevlisi	Okutman	Uzman	Araştırma Görevlisi
2000	24.361	2.181	1.605	3.031	3.492	3.043	978	10.017
2001	26.154	2.350	1.754	3.368	3.958	3.121	977	10.611
2002	28.205	2.546	1.758	3.758	4.427	3.235	981	11.481
2003	29.858	2.785	1.739	4.094	4.878	3.123	981	12.244
2004	31.434	3.020	1.728	4.504	5.262	3.382	1.013	12.512
Artış Oranı (%)	**29,03**	**38,46**	**7,66**	**48,59**	**50,68**	**11,14**	**3,57**	**24,90**

Kadınların az bulunduğu diğer mesleklerden olan hâkim ve Cumhuriyet Savcısı sayısı ise aşağıda verilmiştir. 74. tabloda yer alan oranlarda da belirtildiği gibi kadın savcı oranında küçük bir artış olurken; kadın hâkim oranında düşüş yaşanmıştır.

Tablo 74 Yıllara (2000-2004) Göre Türkiye'de Görev Yapan Kadın Cumhuriyet Savcısı ve Hâkim Sayısı[1111]

	Cumhuriyet Savcısı			Hâkim		
Yıllar	Toplam	**Kadın**	Oran (%)	Toplam	**Kadın**	Oran (%)
2000	2.876	100	3,3	6.572	2.599	39,5
2001	3.049	111	3,6	5.899	1.674	28,4
2002	3.236	122	3,6	6,113	1.725	28,2
2003	3.299	130	3,9	6.217	1.744	28,1
2004	3.227	139	4.3	5.975	1.687	28,2

2.4. Çocuk İşçiliği Konusundaki Gelişmeler

Avrupa Sosyal Şartı'nda tüm çocukları ilgilendiren "*Çocukların ve Gençlerin Korunma Hakkı*" çerçevesinde taraf devletlerin üstlenmek zorunda oldukları maddeler bulunmaktadır. Bu maddeler arasında, asgari çalışma yaşının en az 15 olması, çocukların sağlık, ahlak ve eğitimleri zarar görmeyecek şekilde hafif işlerde çalıştırılması, tehlikeli ve sağlığa zararlı sayılan işlerde asgari çalışma yaşının yükseltilmesi bulunmaktadır. Bunun yanı sıra zorunlu eğitim çağında bulunan çocukların eğitimlerini engelleyecek işlerde çalıştırılmaması, 16 yaşından küçüklerin çalışma sürelerinin kısaltılması, gelişimlerinin meslekî eğitim gereksinimlerine göre sınıflandırılması da ASŞ'de açıklanmıştır. Genç çalışanlar için uyulması gereken şartlar da bulunmaktadır. Bunlar; genç çalışanların ve çırakların adil bir ücret ve

[1110] **Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri 2013**, Yayın No 4153, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu, 2013, s. 124. Ayrıca bkz. **Kadın İstihdamı Zirvesi Women's Employment Submit 10-11 Şubat 2006**, Ankara, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Yayın. No. 266, 2006, s. 48.
[1111] **A.g.e.,** s. 127.

diğer uygun ödeneklerden yararlandırılması, 18 yaş altındaki çalışan kişilere yılda en az 3 haftalık ücretli izin hakkı verilmesi, çocukların ve gençlerin, bedensel ve manevi tehlikelere karşı özel olarak korunmasıdır.[1112]

Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerden gelen yükümlülükleri yerine getirmek zorunda olduğu çocuklarla ilgili DİE'nin 1999 yılı nüfus tespit sonuçlarına göre 0-14 yaş grubu çocuk nüfusun toplam nüfusun içindeki payı %30,2'dir ve bu payın 2000'de %29,7'ye düşeceği tahmin edilmiştir. Temel eğitim çağındaki özellikle kırsal kesimde yaşayan çocukların aile bütçesine katkı amaçlı çalıştırılması önemli sorunlardandır. Sorunun çözümü amacıyla söz konusu çocukların tekrar eğitim sürecine döndürülmesi ve bu çocuklara bir meslek kazandırılması BYKP'de planlanmıştır. ILO'nun 182 sayılı "*Çok Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Sözleşmesi*"ni kabul eden Türkiye'nin çocuklara yönelik tüm uygulamalarını, "*Çocuk Hakları Sözleşmesi*" ve çocuklarla ilgili diğer uluslararası yükümlülüklere uyumlu hale getirilebilmesi için tüm mevzuatını taraması ve uyum yasalarını çıkarması gerekmektedir.[1113]

BM belgelerini onaylayan Türkiye dâhil tüm taraf devletler, MSHS'de olduğu gibi ESKHS'de de belirtilen çocuklar ve gençlerle ilgili gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür. Taraf devletler, bütün çocukları ve gençleri koşulsuz olarak hiçbir ayrım gözetilmeksizin özel koruma altına alma ve diğer yardım tedbirlerinden faydalandırmak zorundadır. Söz konusu tedbirler şunlardır: Çocuklar ve gençlerin ekonomik ve sosyal sömürüden korunması, onların ahlaki değerlerine, sağlıklarına zararlı olabilecek, hayatlarını tehlikeye sokabilecek ya da normal gelişimlerini engelleyecek işlerde çalıştırılmalarının yasalarla engellenmesi.[1114]

Türkiye'de, 1995 yılından itibaren çocuk hakları konusunda önemli gelişmeler olmakla birlikte genel ilkeler olarak belirlenen "*ayrım gözetmeme ve çocuğun yüksek yararı, yaşama, hayatta kalma, gelişme ve kendini ilgilendiren tüm yasal ve idari süreçlere katılımı*" açık olarak Anayasa ve diğer yasalarda yeterince yer almamıştır.[1115] ESKHS'de çocuklar ve gençler için sözleşmede taraf devletlerden alması istenilen tedbirler açıklanmıştır. Bu tedbirler şunlardır: Çocukların ve

[1112] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 2012, 14 Ekim 1989, s. 4-5.
[1113] **Yedi Yıllık Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 2000 Yılı Programı**, s. 35, 37.
[1114] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25196, 11 Ağustos 2003, s. 125-127.
[1115] **Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 20. Yılında Türkiye'de Çocuk Hakları,** Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi, Maya Akademi Yayınevi, 2010, s, 2-3.

gençlerin ekonomik ve sosyal sömürüden korunması, onların ahlaki değerlerine, sağlıklarına zararlı olabilecek, hayatlarını tehlikeye sokabilecek ya da normal gelişimlerini engelleyecek işlerde çalıştırılmalarının yasalarla engellenmesi. Bunun yanı sıra devletlerin koyacağı yaş sınırı ile çocukların bu yaş sınırları altında ücretli olarak çalıştırılmalarının yasalarla yasaklanması ve cezalandırılması bulunmaktadır.[1116] Türkiye, çocuklara yönelik tüm uygulamaları ÇHS ve çocuklarla ilgili diğer uluslararası yükümlülüklere uyumlu hale getirme kararı almıştır. Bu nedenle tüm mevzuatın taranarak AB uyum yasalarının hazırlanması için Adalet Bakanlığı bünyesinde bir komisyon kurmayı planlamıştır; ayrıca ÇHS'nin etkin bir şekilde uygulanması, izlenmesi ve koordinasyonunun sağlanması için bir kurul oluşturulması için yasal düzenlemeler yapılması kararını almıştır.[1117]

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20.11.1989'da kabul edilen Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni Türkiye, 27.1.1995'de onaylayarak yürürlüğe koymuştur. Türkiye'nin söz konusu sözleşmeyi imzalarken kendisine, ailesine, toplumuna ve bilimsel ve teknolojik gelişmelere katkı sağlayan, üretken, ülkeyi 21. yüzyıldaki değerlerle buluşturan nesiller yetiştirmeyi hedeflemiştir. Bu hedefle Türkiye, çocukların doğumlarından itibaren başlayan ve hayatları boyuncu süren bir sorumluluk almıştır. Bu nedenle hükümetler onların yaşama, korunma, bakılma ve yetişme hakları doğrultusunda planlar hazırlamıştır. Burada amaçlanan onları nitelikli ve sağlıklı çağdaş bir birey olarak yetiştirmek ve onlara insanlık onuruna yaraşır bir yaşam standardı oluşturmaktır.[1118]

Bu planlardan biri olan VIII. BYKP'de çocukların erken yaşta çalışmalarının her açıdan haksızlıklara neden olduğu ve çocuk ihmal ve istismarına yol açtığı bilgisi yer almıştır. Bu nedenle çocukların çalışmasının önlenmesi temel hedeftir; ancak hızlı nüfus artışı, göç, gelir dağılımının adaletsizliği, geniş kesimlerin satın alma gücünün düşmüş olması, tüm nüfusun sosyal güvenlik kapsamında bulunmaması, ailelerin çocuklarını okula gönderecek gelire sahip olmaması gibi pek çok nedenle çocuklar çalıştırılmaktadır. Kalifiye olmayan işgücü ve üretim biçimleri nedeniyle küçük işletmelerde çalıştırılan çocuklar, ailelerinin istekleriyle çalışma hayatına başlamaktadır. Çünkü ailede gelir düzeyi düştükçe çocuğun faydası daha çok

[1116] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25196, 11 Ağustos 2003, s. 126-127.
[1117] **Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı,** s. 149.
[1118] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Çocuk Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, DPT 2573- ÖİK 586, Ankara, 2001, s. 1.

ekonomik açıdan değerlendirilmektedir; zira hiç okumamış ailelerde çocuğun faydası %94 oranında ekonomik olarak görülmektedir.[1119]

57. Hükümetin temel görev olarak belirttiği konulardan biri de çalışan çocukların sağlıkları ve haklarının korunmasını, eğitimlerinin sürdürülmesini sağlamaktır.[1120] Türkiye'de çocuklar, ailelerine destek olmak amacıyla tarımın yanı sıra sanayide, hizmet sektöründe ve ticaret sektöründe de ücretsiz, ücretli ve yevmiyeli olarak çalıştırılmışlardır.[1121] BM'lerin ÇHS'nin kabulünün 20. yılı nedeniyle konuşan FP Diyarbakır Milletvekili Sacit Günbey, Türkiye'de 5.000.000 civarında çocuğun korunmaya ihtiyacı olduğunu, çocukların önemli bir bölümünün sokaklarda yaşadığını; ancak bu sorunlara çözüm getirmek için ciddi bir çalışmanın olmadığını öne sürmüştür.[1122]

Aileler gibi işverenlerin de çocukları çalıştırmayı tercih etme sebepleri bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi, çok düşük ücretle çalıştırılan çocukların iş disiplini altına alınmasının kolay olmasıdır. Bununla birlikte işin yapılmasından doğan tehlikelerin ortadan kaldırılması yani iş güvenliği gereği işveren, çocukları çalıştırma sırasında oluşabilecek tehlikelerden onları koruyacak kanunların öngördüğü önlemleri almakla yükümlüdür. İş güvenliğinin çocuk işçiler açısından anlamı, çalışma yaşının altında bulunan çocukların çalıştırılmamasıdır.[1123]

VIII. BYKP için hazırlanan ÖİKR'de de kız çocukları ve kadınlar için önerilerde bulunulmuştur. Kız çocuğunun aile ve toplum içindeki değerinin, potansiyel çocuk doğuran ve çocuk bakan tanımından öteye genişletilmesi gerektiği belirtilmiştir; ayrıca raporda, kız çocuğunun, yaşadığı toplumun kalkınmasında tam katılımının sağlanarak eğitsel ve sosyal politikalar oluşturulması ve uygulamaya geçirilmesi için desteklenmesi gerektiği açıklanmıştır.[1124] Bu önerilerin dayanaklarından biri Pekin Eylem Platformu'ndaki kız çocuklarına yönelik olarak belirlenen hedeflerdir. Söz konusu hedefler şunlardır: Kız çocuğuna yönelik her türlü ayrımcılığı ortadan kaldırmak, kız çocuğu haklarını korumak, yaygınlaştırmak ve onun ihtiyaçlarıyla potansiyeline yönelik bilinci arttırmak, çocuk işçilerin ekonomik istismarını ortadan

[1119] **A.g.r**., s. 3, 76-77.
[1120] **TBMM TD**, Birleşim 11, Cilt 1, 6.6.1999. s. 178.
[1121] Emine Akyüz, **a.g.e.,** s. 512-513.
[1122] **TBMM TD**, Cilt 17, Birleşim 25, 25.11.1999, s. 550.
[1123] Emine Akyüz, **a.g.e**., s. 515, 532.
[1124] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Nüfus, Demografi Yapısı, Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu,,** s. 14.

kaldırmak, çalışan genç kızları korumak, kız çocuğunun statüsünü geliştirmede ailenin rolünü güçlendirmek, kız çocuğunun sosyal ve ekonomik politikaya ilişkin bilincini ve katılımını arttırmak.[1125]

Türkiye, çalışan çocuklar lehine uluslararası anlaşmalardan gelen yükümlülükleri de göz önünde bulundurarak bazı sözleşmeleri kabul etmiş ve onaylamıştır. Bunlardan en önemlisi 7.6.1999'da kabul edilen 182 sayılı "*Çok Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Sözleşmesi*"dir. Bunun yanı sıra 23.1.1998'de TBMM'de onaylanan[1126] istihdama kabulde asgari yaşla ilgili "*ILO 138 Sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi*" ile bütünlük sağlamak için çalışmalara devam edilmiştir.[1127]

2.4.1. ILO 138 Sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi

"*138 Sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi*" için toplanan ILO'nun genel konferansında istihdama kabulde asgari yaş konusunda bir takım kararlar alınmıştır. Daha sonra sözleşmeye dönmesi planlanan bu kararlarda, çocukların çalıştırılmasına tamamen son verilmesi amaçlanmıştır. Bununla birlikte konferansta, sınırlı sayıda sektöre uygulanabilen bazı sözleşmelerin zaman içerisinde yerini alacak genel bir belge oluşturulması da kararlaştırılmıştır. ILO 138 Sayılı Sözleşmeyi onaylayan her üye ülke, çocuk işçiliğini etkin bir şekilde ortadan kaldırmayı taahhüt etmiştir. Bu taahhüt içinde istihdama veya çalışmaya kabul asgari yaşın, gençlerin fiziksel ve zihinsel anlamda gelişmelerine olanak sağlayacak bir düzeye ulaşması için ulusal bir politika takip etmek de bulunmaktadır.[1128]

Sözleşmeye taraf her üye ülke, kendi ülkesinde, istihdama ve çalışmaya kabul asgari yaş sınırını belirmek ve bu durumu açıklayan bir belge ile onay belgesini imzaladığı sözleşmeye eklemekle yükümlendirilmiştir. Bunun dışında söz konusu sözleşmenin 4 ve 8. maddelerinde bazı istisnalar saklı tutularak hiç kimsenin belirlenen yaşın altında herhangi bir meslekte istihdama veya çalışmaya kabul edilmeyeceği beyan edilmiştir. Sözleşmeye göre asgari yaş sınırı, zorunlu öğrenim

[1125] **Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı (2008-2013),** s. 10.
[1126] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 1999 Yılı Programı Destek Çalışması, Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler**, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1999, s. 187.
[1127] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı Destek Çalışması Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler**, s. 195.
[1128] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 23379, 21.6.1998, s. 2.

yaşının bittiği yaşın altında ve her koşulda 15 yaşın altında olmaması gerekmektedir. Bu konudaki bir istisnayla ekonomisi ve eğitim olanakları gerektiği gibi gelişmemiş olan her üye ülke, varsa ilgili işveren ve işçi örgütlerinin görüşünü aldıktan sonra, asgari yaşı başlangıçta 14 olarak belirleme yetkisine sahip olmuştur.[1129]

Sözleşmenin 3. maddesinde 16 yaşındaki gençlerin istihdam ve çalışmalarına izin verme koşulları yer almıştır. Bu koşullar şunlardır: Sözleşmeye taraf her devletin işveren ve işçi örgütlerine danışarak karar alması, genç kişilerin sağlığı, güvenliğini ve ahlakının korunmasına yönelik mevzuatı oluşturup bunları uygulaması ve söz konusu çocuklara özel öğrenim veya meslekî eğitim görmeleri fırsatının yaratılması. Bu konudaki istisna ise yetkili makamın gerektiğinde ilgili işveren ve işçi örgütlerine danıştıktan sonra uygulamada önemli sorunlar çıktığı zaman sınırlı istihdam ve çalışma kategorilerini bu sözleşme dışında tutabilmesiydi.[1130]

Sözleşmenin 5. maddesinde yer alan hükümler, hangi işlere bu mevzuatın uygulanacağını açıklamıştır. Bu işler; madencilik ve maden çıkarımı, imalat, inşaat, elektrik, gaz ve su temizlik hizmetleri, ulaştırma, depolama ve haberleşme, düzenli olarak ücretli işçi istihdam etmeyen ve yerel tüketim amacıyla üretim yapan küçük ölçekli aile işletmeleri dışında kalan ticari amaçlı üretimde bulunan tarım işletmeleri ve plantasyonlardır. Sözleşmenin 6. maddesinde ise sözleşme hükümlerinin uygulanamayacağı durumlar yer almıştır. Söz konusu durumlar şunlardır: Çocuklar ve gençler tarafından genel meslekî ve teknik eğitim için okullarda veya diğer eğitim kuruluşlarında yapılan işler, işçi ve işveren, varsa yetkili makama danışılarak belirlenen koşullara göre işyerlerinde en az 14 yaşındaki kişilerin yaptıkları işler, esas olarak bir okul ya da bir eğitim kuruluşunun sorumlu bulunduğu bir eğitim veya öğretim kursu gereği işler, eğitim veya meslek seçimini kolaylaştırmak amacıyla oluşturulmuş bir yönlendirme ya da rehberlik programının parçası olan işler.[1131]

Ulusal mevzuat gereği 13-15 yaş arasındaki kişilerin çalışmalarına izin verilecek işler ve koşulları sözleşmenin 7. maddesinde yer almıştır. Bu koşullar şunlardır: Çocukların sağlığına veya gelişimine zarar verme ihtimali bulunmayan ve okula devamını engellemeyen işler. Bununla birlikte çocukların mesleğe yönlendirme veya meslekî eğitim programlarına katılımlarına, derslerden yararlanmalarını

[1129] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 23379, 21.6.1998, s. 3.
[1130] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 23379, 21.6.1998, s. 3-4.
[1131] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 23379, 21.6.1998, s. 4-5.

engellememek koşuluyla hafif işlerde çalışmalarına veya istihdamlarına izin verilmektedir. Bunların dışında söz konusu sözleşmeyle en az 15 yaşında olmakla birlikle öğrenimlerini tamamlamamış olan kişilerin, sözleşmenin ilgili koşullarına uygun olarak ve belirlenen işlerde ulusal mevzuat gereğince çalışmalarına veya istihdamlarına olanak sağlanmıştır. Belirlenen işler konusunda sözleşmede, ilgili devlete, istihdam veya çalışmaya izin verilecek faaliyetlerin neler olduğuna karar verme ve çalışma veya istihdamın koşullarını belirleme olanağı getirilmiştir. Çalışma izni konusunda bir istisna ise sözleşmenin 8. maddesinde yer almıştır. Buna göre yetkili makam, ilgili işçi ve işveren örgütlerine danışıldıktan sonra sözleşmenin öngördüğü çalışma ya da istihdam yasaklamalarına karşın izin verebilmektedir.[1132]

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı 6-14 yaş aralığında bulunan ilköğretim çağındaki çocukların çalıştırılmaları ile ilgili önlemler almak için bir araştırma yapmıştır. Bu araştırmaya göre çocukların %57,6'sı tarım kesiminde, %10,34'ü hizmet kesiminde (ev işlerinde çalışanların çoğunluğunu kız çocukları oluşturmaktadır), %10,21'i ticaret kesiminde çalıştırılmaktadır. 6-16 yaş grubunda yer alan söz konusu çocukların %58,7'si ücretsiz aile işçisi, %23,7'si ücretli işçi, %15,7'si yevmiyeli iken %1,9'u ise kendi hesabına çalışmaktadır. Çalışan çocukların 283.681'inin SSK'ya kaydı yaptırılmışken diğer çocukların kayıt dışı çalıştırıldığı ortaya çıkmıştır.[1133]

2002 İR'de ise Türkiye'de azalma olmasına karşın 893.000 çocuğun çalıştırıldığının tahmin edildiği açıklanmıştır. Türkiye'de çocuk işçiliği ile mücadele ulusal programı ve eylem planı hazırlanmasına karşın uygulamaya geçirilmemesi de eleştirilmiştir. 2002 yılı ortasında 1.000.000 olan 12-17 yaş aralığında çalışan çocukların sayısında belirgin bir düşüş olmuş, bu sayının 2003 ortasında 770.000'e kadar gerilediği raporda yer almıştır.[1134] Bu gelişmelere rağmen bir sorun olarak devam eden ve Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgesi'nde yer alan çocuk işçiliği problemi ile ilgili çalışmaların sürdürülmesi istenmiştir.[1135] Türkiye ise hazırladığı UP'de çocukların çalışması ile ilgili esas, usul

[1132] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 23379, 21.6.1998, s. 5.
[1133] "Ağır para cezası", **Millî Gazete**, 10 Eylül 2001, s. 7.
[1134] **Türkiye'nin Katılım Yönünde ilerlemesi Üzerine Komisyon'un 2002 Düzenli Raporu**, s. 31, 35.
[1135] **Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi,** s. 10.

ve mevzuatın ILO, AB ve uluslararası norm ve standartlara uygun hale getirileceğini taahhüt etmiştir.[1136]

2003 İR'ye göre 1971'den itibaren çocuk çalıştırma yaşı 12'den 15'e yükseltilmiş olmasına karşın Türkiye'de yaşı 15'in altında yer alan çok sayıda çocuğun, küçük işletmelerde ve tarım sektöründe istihdamı devam etmiştir. Bununla birlikte Türkiye, 2003 İR'de belirtildiği gibi ASŞ'de de yer alan "*Çocukların ve Gençlerin Korunma Hakkı*" ile "A*naların ve Çocukların Sosyal ve Ekonomik Korunma Hakkı*" sözleşmelerini henüz onaylamamıştır.[1137] Buna karşın Türkiye, 2004 İR'de açıklandığı gibi Anayasa'da yapılan değişiklik ile temel özgürlükler alanındaki uluslararası anlaşmaların iç hukuka üstünlüğünü sağlamıştır.[1138]

Ailelerin eğitim düzeyi ve çalışma hayatında bulunmaları çocukların geleceğinin şekillenmesinde önemli bir etkendir. Çocukların çalışmasının en önemli nedeni ailenin veya ülkenin yoksul olmasıdır; zira yoksul aileler çocuklarını çalıştırmaya zorlamıştır.[1139] Yoksulluğun yanı sıra eğitim, göç, yetişkin aile bireylerinin işsizliği ve mevzuatın etkin kullanılamaması çocuk işçiliğinin artmasının sebepleridir. 6-14 yaş grubunda 500.000, 6-17 yaş grubunda ise 1.600.000 çocuğun çalışma yaşamında olduğu tahmin edilmektedir.[1140] Çocuk ve genç işçiliği ile ilgili soruna çözüm getirmek amacıyla çocukların çalıştırılma usul ve esaslarını belirleyen yönetmelik çıkarılmıştır. Hükümetlerin yürüttükleri sosyal politikalara karşın 2003-2004 eğitim ve öğretim döneminde (6-14) ilköğretim çağında ve %15,9'u kız olan 1.012.000 çocuk eğitim sisteminin dışında kalmıştır. Bu çocuklar genellikle aileleri tarafından çalıştırılan çocuklardır.[1141]

Kız çocuklarını eğitimden koparıp çalışmaya iten çeşitli sebepler bulunmaktadır. Kız çocuklarının çalışma olasılığını arttıran sebeplerden biri ebeveynlerin özellikle annenin eğitim düzeyidir. Eğitim düzeyi yüksek ailelerin çocukları eğitim sisteminin içinde uzun süre kalabilmekte, meslek edinebilmektedir. Diğer önemli bir faktör de

---

[1136] **A.g.e.,** s. 11; ayrıca bkz. **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25178, 24 Temmuz 2003, s. 15.
[1137] **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu**, s. 33-34.
[1138] **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2004 Yılı İlerleme Raporu ve Tavsiye Metni**, s. 23.
[1139] Kemal Baş, "Türkiye'de Çocuk İşgücünü Belirleyen Etkenler: Kişisel ve Ailevi Faktörler", **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 22, Sayı 1, 2004, Ankara, s. 41.
[1140] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2005 Yılı Programı**, s. 150.
[1141] Aynur İlhan Tunç, "Kız Çocuklarının Okula Gitmeme Nedenleri ve Van İli Örneği", **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt VI, Sayı 1, 2009, s. 238, 241.

ailedeki çocuk sayısıdır. Kırsaldan kentlere yerleşmeye gelen ailede çocuk sayısının artışına paralel olarak erkek çocuğunun çalışma olasılığının kız çocuğuna göre 2 misli arttığı; kentlerden kırsala yerleşmeye giden ailelerin çocuklarında ise kız çocuklarının erkek çocuklarına göre çalışma olasılığının 3 misli arttığı belirlenmiştir.[1142]

Tablo 75 Yıllara (1999-2002) Göre Çocuk İşgücü (12-17 yaş) Oranı (%)[1143]

Yıllar	TOPLAM			KIZ ÇOCUĞU		
	İşgücüne Katılma Oranı (İKO)	İstihdam Oranı	İşsizlik Oranı	İKO	İstihdam Oranı	İşsizlik Oranı
1999	22	19,9	9,5	17,2	15,7	8,7
2000	19	17,6	7,7	14,7	13,8	6,2
2001	18,8	13,9	12,2	11,9	10,8	9,5
2002	14,1	12,2	13,5	11,2	10,0	10,8

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi 1999-2002 döneminde kız çocuklarının işgücüne katılım oranı gittikçe düşmüştür. Bunun en önemli nedeni kız çocuklarının aile içinde ücretsiz olarak çalışmasıdır. Yaş büyüdükçe kız ve erkek çocukların istihdamı arasındaki oran da giderek büyümüştür.[1144] Çocuk istihdamında toplamda yıllara göre sürekli bir azalma da görülmektedir. Bu durumun temel nedeni 8 yıllık kesintisiz ve zorunlu eğitimin ülke genelinde yaygın bir hale getirilmesidir. Çocukların kır/kent ayrımına bakıldığında 2002 verilerine göre aynı yaş grubunun kentsel alanda işgücüne katılım oranı %10 iken, bu oran kırsalda %20, %25 seviyesine yükselmektedir.[1145]

2.4.2. 182 Sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi

Çalışma hayatı ile ilgili ilk kanunlarından olan "*Hıfzıssıhha Kanunu*"nda 12 yaşından aşağı olan bütün çocukların fabrika, imalathane gibi her türlü işyerlerinde ve madenlerde çalıştırılması yasaklanmıştır. 12-16 yaş grubunda bulunan kız ve

[1142] Kemal Baş, **a.g.m.,** s. 42, 50.
[1143] **Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 2007-2013, İşgücü Piyasası Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, s. 41.
[1144] Kemal Baş, **a.g.m.**, s. 43.
[1145] **Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 2007-2013, Çocuk Piyasası Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, s. 42.

erkek çocukların saat 20'den sonra çalışmaları ve günde 8 saatten fazla çalıştırılmaları da yasaklanmıştır.[1146] Buna karşın nüfusun yarıya yakını 20 yaş altında olan Türkiye'de tarım sektöründe daha yüksek düzeyde çocuk emeği sorununun gittikçe büyüdüğüne 2000 yılı İR'de dikkat çekilmiştir. OECD tahminlerine göre 6-14 yaş grubundaki çocukların %30'unun okula gitmeyip işgücü olarak kullanılması, Türkiye'nin sağlıklı sosyal kalkınmasına engel olacaktır.[1147] Avrupa Komisyonu tarafından Türkiye'nin geçen bir yılın değerlendirilmesinin yapıldığı 2001 yılı İR'de ise "*Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Ortadan Kaldırılması Hakkında 182 sayılı ILO Sözleşmesi"* ile *"Çocuk Haklarının Kullanılması Hakkında Avrupa Sözleşmesi*"nin onayladığı bilgisi yer almıştır.[1148]

ILO tarafından 17.6.1999'da kabul edilen "*182 Sayılı En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi*", ILO'nun temel haklara ilişkin sözleşmelerinden 8. olma özelliği taşımaktadır. Türkiye söz konusu sözleşmeyi 18.5.2001'de kabul etmiş, 27.6.2001'de yürürlüğe koymuştur. Sözleşmede ücretsiz temel eğitimin önemine ve buna maruz kalan çocukların bu işlerden uzaklaştırılmalarının gereğine değinilerek söz konusu çocukların rehabilitasyonlarının ve sosyal uyumlarının sağlanmasının dikkate alınarak, derhal ve kapsamlı bir eylem planı yapılmasının gerekliliğine yer verilmiştir.[1149]

Durum tespitinin de yapıldığı sözleşmeye göre çocuk işçiliği büyük ölçüde yoksulluktan kaynaklanmaktadır. Sorunun uzun vadeli çözümünün sosyal gelişmeye, özellikle yoksulluğun azaltılmasına ve evrensel eğitime bağlı olduğu sözleşmede vurgulanmıştır. Uluslararası birtakım belgelere atıfta bulunularak sorunun önemine dikkat çekilirken Uluslararası Çalışma Konferansı'nın 1996'daki 83. oturumunda kabul edilen "*Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılması*"na dair kararı ile 1998'de 86. oturumunda kabul edilen "*Çalışmaya İlişkin Temel Haklar ve İlkeler ILO Bildirgesi ve İzlenmesi*", 20 Kasım 1989'da yapılan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilen "*Çocuk Hakları Sözleşmesi*" ve 1930 tarihli "*Zorla Çalışma Sözleşmesi*" ile 1956'da kabul edilen Birleşmiş Milletler "*Kölelik ve Köle Ticareti ile Kölelik*

[1146] **T.C. Resmi Gazete**, Sayı 1489, 6 Mayıs 1930, s. 8903.
[1147] **Türkiye'nin Katılım Yönünde ilerlemesi Üzerine Komisyon'un 2000 Düzenli Raporu**, s. 23.
[1148] **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2001 Yılı İlerleme Raporu**, s. 65.
[1149] **T.C. Resmî Gazete,** Sayı 24445, 27 Haziran 2001, s. 80-81.

Benzeri Kurumların ve Uygulamaların Ortadan Kaldırılması" ek sözleşmelerine atıfta bulunulmuştur.[1150]

ILO'nun 87. oturumunda, yapılan bazı önerilerin sözleşmeye dönüştürülmesi kararı alınmıştır. Sözleşmenin 1. maddesindeki çocuk tanımına göre çocuk 18 yaş altındaki herkestir. Çocuklar için uygulanacak olan bu sözleşmede sözleşmeyi onaylayan her üye ülke, acil bir sorun olarak nitelendirilen en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin yasaklanmasını ve ortadan kaldırmasını sağlayacak acil ve etkin önlemleri almakla yükümlü kılınmıştır. Sözleşmenin 3. maddesinde "*en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin*" tanımı yapılmıştır. Buna göre çocukların alım- satımı ve ticareti, borç karşılığı veya bağımlı olarak çalıştırılması ve askeri çatışmalarda çocukların zorla ya da zorunlu tutularak kullanılması, çocukların zorla çalıştırılmaları gibi kölelik ve köleliğe benzer uygulamalar, çocuğun fahişelikte, pornografik yayınların üretiminde veya pornografik gösterilerde kullanılması, bunların elde edilmesi ya da sunulması, çocuğun özellikle uluslararası anlaşmalarda belirtilen uyuşturucu maddelerin üretimi ve ticareti gibi yasadışı faaliyetlerde kullanılması, yapısı veya gerçekleştirildiği koşullar itibariyle çocukların sağlık, güvenlik veya ahlaki gelişimlerine zarar verecek olan işler bu kapsama girmektedir.[1151]

Sözleşmenin 4. maddesinde ise üye ülkelerin alması gereken önlemler ve uygulamaya koymakla yükümlü oldukları şartlara yer verilmiştir. Bu çerçevede her üye ülke, en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin öncelikli olarak ortadan kaldırılması için eylem programlarını belirlemek ve uygulamak zorundadır. Bunun için her üye ülke, cezai yaptırımların ya da uygun olduğu takdirde diğer yaptırımların kararlaştırılması ve uygulaması da dâhil olmak üzere sözleşme hükümlerinin etkin şekilde uygulanmasını ve yürütülmesini sağlayacak tüm önlemleri almakla yükümlüdür. Bunun dışında her üye ülkenin çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasında eğitimin önemini dikkate alarak etkin ve belli bir zaman içinde alması gereken önlemler bulunmaktadır. Bunlar; çocukların en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğine dâhil olmalarının önlenmesi, çocukların en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinden uzaklaştırılması, sosyal uyumları ve rehabilitasyonları için gerekli ve uygun olan doğrudan yardımların yapılması, bunun için söz konusu çocuklara ücretsiz temel eğitim ve uygun olduğu takdirde mesleki eğitimin sağlanması, riskli

[1150] **T.C. Resmî Gazete,** Sayı 24445, 27 Haziran 200, s. 82.
[1151] **T.C. Resmî Gazete,** Sayı 24445, 27 Haziran 2001, s. 82-83.

durumda bulunan çocukların belirlenerek onlara ulaşılması ve kız çocuklarının özel durumlarının dikkate alınmasıdır. Ayrıca, ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanarak yoksulluğun ortadan kaldırılması, evrensel eğitimin desteklenmesini de içerecek şekilde uluslararası işbirliği ve/veya yardımlaşmanın artırılması, söz konusu sözleşme hükümlerinin yürürlüğe konulması için üye ülkelerin birbirlerine yardımcı olması ve gerekli önlemlerin alınması da yapılacaklar arasındadır.[1152]

Türkiye'nin taraf olduğu 182 sayılı sözleşmesinin daha etkili bir şekilde hayata geçirilmesi için alınacak tedbirler AEP'de açıklanmıştır.[1153] AK Parti adına BMM'de konuşan Şanlıurfa Milletvekili Abdurrahman Müfit Yetkin, ILO'ya işçi örgütlerinin değil devletlerin üye olduğunu belirtilmiştir. Yetkin'e göre Türkiye'nin de üyesi olduğu ILO, BM'nin uzman kuruluşu olması nedeniyle dünyada çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi, sosyal adaletin geliştirilmesi ve bu vesileyle evrensel barışın gerçekleştirilmesine katkıda bulunmayı amaçlamıştır. Aynı oturumda konuşan ve 182 sayılı sözleşmenin imzalanmasının önemine değinen CHP İstanbul Milletvekili Onur Öymen ise sözleşmeyi onaylayarak Türkiye'nin prestij kazandığını; ancak sözleşmenin uygulaması konusunda çok başarılı olunmadığını belirtmiştir. ILO raporlarının değerlendirilmesi sonucunda, Türkiye'nin de insan hakları ve çalışma hakları alanında gözetim altında tutulan 15 ülke arasına alınmasını ise Öymen haksızlık olarak nitelendirmiştir.[1154]

Türkiye'de önemli bir sorun olan çocuk işçilerle ilgili olarak İş Kanunu'nun 86 ve 87. maddelerinde düzenleme yapılmıştır. Buna göre, 14 yaşından 18 yaşına kadar (18 dâhil) çocuk işçilerin işe alınmalarında bazı şartların yerine getirilmiş olması gerekmektedir. Bunlardan birincisi, söz konusu çocukların işe alınmalarından önce iş yeri doktoru, işçi sağlığı dispanserleri, bunların bulunmadığı yerlerde en yakın SSK, sağlık ocağı, hükümet veya belediye doktorlarına muayene ettirilmeleridir. İkinci şart ise muayene sonucu çocukların çalışacakları işin niteliğine ve şartlarına göre vücut yapılarının dayanıklı olup olmadığını ve her 6 ayda bir çocuğun uygunluğu için

[1152] **T.C. Resmî Gazete,** Sayı 24445, 27 Haziran 2001, s. 83-84.
[1153] **T.C. 58. Hükümet Acil Eylem Planı** : (Çevrimiçi), http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/aep.pdf. 8 Temmuz 2016, 8 Temmuz 2016. s. 90.
[1154] **TBMM TD**, Cilt 16, Birleşim 89, 4.6.2003, s. 327-328.

doktor muayenesinden geçirilerek işe devam ettirilip ettirilmeyeceğini belirten raporun düzenlenmesidir.[1155]

Ancak genellikle yoksul ailelere mensup olan çalışan çocukları korumaya yönelik yasalarla alınan önlemlere karşın istenilen sonuçlar alınamamıştır; zira çocukların çalışma hayatından çekilip eğitime yönlendirilmeleri gerekmektedir. Bu nedenle ÇSGB tarafından yürütülen "*Uluslararası Çalışma Örgütü Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (ILO/IPEC*) ve *Acil Önlemler Sözleşmesi"*' çerçevesinde çeşitli sektörlerde yürütülen projeler sonucunda ve İş Teftişi Genel Raporları doğrultusunda politikalar oluşturulmuştur. İş Teftişi Genel Raporuna göre bu projelerin amacı 18 yaşın altında olan çocukların çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden uzaklaştırılmasıdır. Bunun için yapılması gerekenler temel hedefler raporda belirtilmiştir. Bu hedefler şunlardır: 15 yaş altındaki çocukların çalışma hayatından alınıp eğitime yönlendirilmeleri, 15-18 yaş grubundaki çocukların tehlikeli işlerden çekilmeleri, işyerlerinin çalışma şartlarının iyileştirilmesi, kamuoyunun bilgilendirilmesi.[1156]

ILO ile "*Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC*) çerçevesinde ÇSGB'nin Çocuk Bölümü, ILO'nun 182 sayılı sözleşmesi doğrultusunda, ilgili tüm kurum ve kuruluşların katkılarıyla çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin ortadan kaldırılmasına yönelik olarak "*Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi İçin Zamana Bağlı Ulusal Programı"* hazırlamıştır. Program kapsamına sokakta çalışan, küçük ve orta ölçekli işletmelerde ağır ve tehlikeli işlerde çalışan, tarımda aile işleri dışında gezici tarım işlerinde kötü koşullarda çalışan çocuklar alınmıştır. Bunun yanı sıra program dâhilinde ÇSGB ve MEB'nin koordinasyonunda, gezici ve mevsimlik işlerde çalışan veya çalıştırılma riski altında olan çocuklar başta olmak üzere tarım sektöründe çalışan tüm çocukların temel ve mesleki eğitime erişimlerinin sağlanması için proje hazırlanmış ve proje 6 ilde uygulanmaya başlanmıştır. Bunun yanı sıra illerin özellikleri göz önünde bulundurularak çocukların ailelerinin de mesleki eğitime yönlendirilmesi çalışmaları sürdürülmüştür.[1157]

[1155] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25154, 10 Haziran 2003, s. 21.
[1156] **İş Teftişi Genel Raporu 206**, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, İş Teftiş Kurulu Yayını, Ankara, 2006, s. 16.
[1157] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2005 Yılı Programı Destek Çalışmaları**, s. 231.

2.5. Ücret Politikaları

Birleşmiş Milletler İHEB'nin 25. maddesinde yer aldığı gibi herkesin, kendisi ve ailesi için onuruna yakışır ve gerektiğinde başka toplumsal koruma yollarıyla desteklenmiş bir yaşam olanağı sağlayacak adil ve elverişli bir ücret hakkı bulunmaktadır.[1158] Bu belgenin daha geniş kapsamlısı ILO 100 sayılı sözleşmesidir.

2.5.1. Eşit İşe Eşit Ücret

Türkiye'nin de taraf olduğu ve tüm üye devletlerin uygulama zorunluluğu olan ILO'nun 100 Sayılı Eşit Ücret Sözleşmesi'nde ücret, "*işçinin çalıştırılması nedeniyle işveren tarafından kendisine ödenen nakdi veya ayni olarak doğrudan doğruya veya bilvasıta ödenen normal, kök veya asgari ücret veya aylıkla sağlanan bütün diğer menfaatlerdir*" ifadesiyle açıklanmıştır. Sözleşmeye göre eşit değerde iş için kadın ve erkek işçiler arasında "*ücret eşitliği*" ifadesi cinsiyete dayalı bir ayrım gözetmeksizin tespit edilmiş ücret oranlarını anlatmıştır. Sözleşmede, üye devletlerin bu konudaki yükümlülükleri belirtilmiştir. Buna göre her üye devlet, ücret oranlarının tespitiyle ilgili yürürlükte bulunan usullere uygun olarak eşit değerde iş için erkek ve kadın işçiler arasında ücret eşitliği prensibini teşvik etmelidir; ayrıca söz konusu prensibin bütün işçilere uygulanması sağlanmalıdır. Sözleşmede, söz konusu prensiplerin üye devletlerin milli mevzuatı gereğince kurulmuş veya tanınmış olan herhangi bir düzenin, işverenlerle işçiler arasında yapılan toplu sözleşmeler yoluyla uygulanacağı belirtilmiştir. Diğer belirlenen yükümlülüklerden biri de, her üye devletin ücret oranlarını yetkili makamlar tarafından veya toplu sözleşmelere göre tespit etmesidir. Buna göre yapılacak işlerdeki farklar nedeniyle cinsiyet gözetilmeksizin karşılık gelen ücret oranları arasında oluşan farklar, eşit değerde iş için erkek ve kadın işçiler arasında ücret eşitliği prensibine aykırı sayılamayacaktır. Bununla birlikte her üye devlet, söz konusu sözleşme hükümlerini uygulamaya koymak amacıyla ilgili işçi ve işveren kuruluşlarıyla işbirliği yapmayı kabul etmiştir.[1159]

[1158] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 7217, 27 Mayıs 1949, s. 16200. Ayrıca bkz. Kadir Çeçen, **İnsan Hakları**, Bursa, MKM Yayıncılık, 2011, s. 432; **Uluslararası Temel İnsan Hakları Belgeleri**, TBMM İnsan Haklarını inceleme Komisyonu, 2001, s. 7.

[1159] ILO tarafından 6.6.1951'de kabul edilen 100 Sayılı Eşit İşe Eşit Ücret Sözleşmesi'ni Türkiye 22.12.1966'da uygun bulunduğunu açıklamış, 14.4.1967'de de uygulamaya koymuştur. (**T.C. Resmî Gazete**, Sayı 12484, 22 Aralık 1966, s. 4.)

153 ülke tarafından onaylanan "*Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme*'de "*İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*"nde yer alan çalışma hakkı, eşit işe eşit ücret hakkı gibi çalışma hayatına yönelik haklar ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir.[1160] Bu çerçevede ücretin, ESKHS'ye taraf olan devletlerce güvence altında alınması ve istenilen ücret ilgili haklar bulunmaktadır. Buna göre devletlerin güvence altına almakla yükümlü oldukları haklar şunlardır: Bütün işçilere emeklerine karşılık asgari olarak adil ücret ödenmesi, eşit işlere ayrım yapılmaksızın eşit ödeme yapılması, özellikle kadınlara kendilerine sunulan çalışma koşullarının erkeklerin koşullarından daha aşağı olmaması ve aynı iş için aynı ücretin alınacağı güvencesi verilmesi. Bunların dışında sözleşmenin hükümlerine uygun olarak çalışanlara, kendilerine ve ailelerine saygın bir yaşam düzeyi sağlayacak ücretin verilmesi, dönemsel tatiller ve resmî tatillerde ücret ödenmesi de sözleşmede yer almıştır.[1161] CEDAW'de kadınlar adına sözleşmeye taraf devletlerin gözetmesi gereken önemli haklardan biri de ücretli izin hakkının korunması zorunluluğudur.[1162]

"*Avrupa Sosyal Şartı*"nda da taraf devletler, çalışanların kendilerine ve ailelerine yaraşır onurlu bir yaşam sağlayacak "*Adil Bir Ücret Hakkı*"nı tanımayı, çalışanlara fazla çalışma karşılığında zamlı ücret vermeyi, çalışan erkeklerle kadınlara eşit işe eşit üret hakkını tanımayı taahhüt etmiştir. Bunun yanı sıra üye devletler, tüm çalışanların işlerine son verilmeden önce uygun bildirim süresi hakkını hayata geçirmeyi, çalışanların ve çalıştıranların ekonomik ve sosyal çıkarlarını korumak için yerel, ulusal ve uluslararası örgütler kurmak veya örgütlere üye olma özgürlüğünü sağlamayı, toplu pazarlık hakkının etkin biçimde kullanılmasına destek olmayı kabul etmiştir.[1163] AB'nin 2002/73/EEC sayılı direktifinde, "*İstihdamda, Mesleki Eğitimde, Meslekte, Yükselmede ve Çalışma Koşullarında*" kadına ve erkeğe eşit ücret ödenmesi ve bunun uygulanması hükme bağlanmıştır.[1164] KOB doğrultusunda hazırlanan UP'de de hayata geçirilmesi hedeflenen önemli konulardan biri kadın ve erkek çalışanlar arasında eşit ücret ilkesinin uygulanmasıdır.[1165]

[1160] **Avrupa Birliği Sürecinde Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmeleri ve Türkiye**, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları No 195, 2006, s. 16-17.
[1161] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25196, 11 Ağustos 2003, s. 125.
[1162] **T.C. Resmi Gazete**, Sayı 18898, 14 Ekim 1985, s. 5.
[1163] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 2012, 14 Ekim 1989, s. 2-4.
[1164] **Çalışma Mevzuatı ile ilgili Avrupa Birliği Direktifleri**, s. 219.
[1165] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25178, 24 Temmuz 2003, s. 499-500.

Yukarıda belirtilen sözleşmelerin bağlayıcılığından dolayı hükümetlerin politikaları arasında ücretlerde de eşitlik ilkesine vurgu yapılmıştır. Buna karşın 57. HP'de yer alan ücretlerle ilgili politikaları eleştiren FP Malatya Milletvekili Mehmet Recai Kutan'ın açıklamalarına göre Türkiye'de memur, çiftçi, işçi, emekli, dul, yetim, esnaf gibi dar gelirli kesimler geçim sıkıntısı içinde bulunmaktadır; ayrıca 13.000.000 kişi açlık sınırında yaşamaktadır. Hükümetin hazırladığı program bu konulara çözüm getirebilecek durumda değildir.[1166] Nitekim maaşlarının düşük olduğu gerekçesiyle memurlar çeşitli protesto gösterilerinde bulunmuşlardır.[1167] Bunun üzerine hükümet, 1999 memur maaşlarına ilişkin düzenlemeler yapmış, bu doğrultuda maaşlar 1999 yılının ilk 6 aylık kısmında %30, ikinci altı aylık kısmında ise %20 oranında arttırılmıştır.[1168] Toplu iş sözleşmesi yapılan kamu kesimde çalışan işçi ücretinin ise reel olarak %44,5 oranında artması hedeflenmiştir.[1169] 2000 İR'de de, kadın-erkek arasında muamele eşitliği ile ilgili olarak tespitlerde bulunulmuştur. Söz konusu raporda, kadın haklarının güçlendirilmesi gerektiği vurgulandığı gibi ayrımcılık yapılarak kadın ve erkeğe eşit ücret verilmemesine de değinilmiştir.[1170] Kadın örgütleri de kadınlara eşit değerdeki işe eşit ücret ödenmesi talebi dâhil olmak üzere çalışma hayatındaki her türlü ayrımcılığa karşı Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde etkinliklerde bulunmuşlardır.[1171]

Memur maaşlarının enflasyona uyumlu olarak arttırılacağına işaret edilen GEGP'de, çalışanlar arasında ücret artışında adaletin gözetileceği, düşük gelirli çiftçilerin "*Doğrudan Gelir Desteği (DGD*)" sistemi ile güçlendirileceği, kısa dönemde devletin destekleme alım fiyatlarının enflasyonu aşmayacak şekilde arttırılacağı açıklanmıştır. Bununla birlikte "*Ekonomik ve Sosyal Konsey Yasası*" ile ekonomik ve sosyal politikaların oluşturulmasında toplum kesimleri arasında uzlaşma ve işbirliğinin geliştirilmesine katkı sağlanması amaçlanmıştır.[1172]

[1166] **TBMM TD**, Birleşim 12, Cilt 1, 7.6.1999, s. 217.
[1167] "Memurlar insanca yaşamak için sokaklarda", **Cumhuriyet**, 27 Haziran 1999, s. 1, 7; "Memurlar yüzde 50 zam istiyor", **Millî Gazete**, 8 Haziran 1999, s. 12; "Memur ölsün mü?", **Yeni Şafak**, 11 Haziran 1999, s. 1; "Bordrolar yakılıyor", **Yeni Şafak,** 16 Haziran 1999, s. 7.
[1168] "Memura %20'lik sus payı", **Cumhuriyet**, 16 Haziran 1999, s. 13.
[1169] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 2000 Yılı Programı,** s. 7.
[1170] **Türkiye'nin Katılım Yönünde ilerlemesi Üzerine Komisyon'un 2002 Düzenli Raporu**, s. 81.
[1171] "Kadınlar içini döktü", **Yeni Şafak**, 8 Mart 2002, s. 1.
[1172] "Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı", **Milliyet,** 15 Nisan 2001, s. 4. Ayrıca bkz. Hasan Alpago, **IMF Türkiye İlişkileri**, İstanbul, Ötüken Neşriyat A.Ş., Yayın No. 509, Kültür Serisi: 215, 2002, s. 130-136; "Programda halk yok", **Milli Gazete**, 15 Nisan 2001, s. 1, 11; Mehmet Barlas, "Dağ, fare bile doğurmadı", **Yeni Şafak**, 15 Nisan 2001, s. 6.

2000 yılı sonu itibariyle kamu istihdamındaki karmaşayı ve ücret adaletsizliğini giderecek devlet personel rejimi gerçekleştirilememiştir. Ücretlerin iş, liyakat, verim kıdem ve kariyerin karşılığı olarak belirlenmesine ve iş analiz ve değerlendirme sisteminin yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar sonuçlandırılamamıştır.[1173] Bu gelişmelere karşın AK Parti seçim bildirgesinde çalışma hayatında cinsiyete dayalı ayrımcılığın önüne geçeceklerini eşit işe eşit ücret ve liyakat prensibini hayata geçireceklerini açıklamıştır; ayrıca çalışma hayatında ILO sözleşmelerinin önemine değinilmiştir, "*Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleş*mesi" ile getirilen ilkelerin uygulanacağı kamuoyuna duyurulmuştur.[1174]

Çalışma hayatı içinde kadınları yakından ilgilendiren temel belgelerden bir diğeri olan 4857 sayılı İş Kanunu'nun 5. maddesinde de aynı veya eş değerde iş yapanlar arasında cinsiyet nedeniyle daha düşük ücret uygulaması yapılamayacağı belirtilmiş ve "*işçinin cinsiyeti nedeniyle özel koruyucu hükümlerin uygulanması, daha düşük bir ücretin uygulamasını haklı kılmaz*" denilerek kadınlar adına pozitif ayrımcılık yapılmıştır. Böylece çalışan kadınların büyük sorunlarından biri olan cinsiyete dayalı farklı ücret uygulaması iş yasası ile engellenmiştir.[1175] Bu bağlamda oluşturulan iş sözleşmesi, işçinin bağımlı olarak iş görmesini ve işveren olarak ücret ödenmesini içermektedir. Süresi bir yıl ve daha yukarı olan iş sözleşmelerinin yazılı şekilde yapılması zorunluluğu bulunmaktadır. Yazılı sözleşme yapılmama durumunda işveren, işçiye en geç 2 ay içinde genel ve özel çalışma koşullarını, günlük ya da haftalık çalışma süresini, temel ücreti, varsa ücret eklerini, ücret ödeme dönemini, süresi belirli ise sözleşmenin süresini, fesih halinde tarafların uymak zorunda oldukları hükümleri gösteren yazılı bir belge vermekle yükümlüdür. İş sözleşmeleri sürekli ve süreksiz, belirli ve belirsiz süreli, kısmî ve tam süreli, çağrı üzerine çalışma ve deneme süreli iş ile takım sözleşmesi ile oluşturulan iş sözleşmeleri olarak çeşitlilik göstermektedir.[1176]

Anayasa ile ücret eşitliği hakkı çerçevesinde getirilen diğer bir konu Anayasa'nın 50. maddesinde yer alan "*Çalışma şartları ve dinlenme hakkıdır*." Dinlenmenin tüm çalışanların hakkı olduğu, "*ücretli hafta ve bayram tatili ile ücretli*

[1173] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı,** s. 159.
[1174] **Adalet ve Kalkınma Partisi Kalkınma ve Demokratikleşme Programı**, TBMM Kütüphanesi, 2002, s. 89.
[1175] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25134, 10 Haziran 2003, s. 3.
[1176] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25134, 10 Haziran 2003, s. 5-6.

yıllık izin hakları ve şartlarının kanun ile düzenleneceği" aynı maddede belirtilmiştir.[1177] Çalışan kadınları yakından ilgilendiren "*ücrette adaletin sağlanması*" da Anayasa'nın 55. maddesinde yer almıştır. "*Devlet, çalışanların yaptıkları işe uygun adaletli bir ücret elde etmeleri ve diğer sosyal yardımlardan yararlanmaları için gerekli tedbirleri alır*" denilen maddede cinsiyetler arası bir ayrım bulunmamaktadır. Asgari ücretin tespitinde ise ülkenin ekonomik ve sosyal şartları göz önünde bulundurulurken, 2001'de yapılan değişiklik ile bu şart çalışanların geçim şartları ve ülkenin ekonomik durumunun birlikte dikkate alınması şeklinde düzenlenmiştir.[1178]

Bunlara karşın SSK verilerine göre bütün işkollarında kadınların ortalama ücreti erkeklerin ortalama ücretinden %12 daha düşüktür. SSK istatistikleri işkolları arasında da ücret ortalaması açısından büyük dengesizlik olduğunu ortaya koymuştur. Tütün sanayinde kadın işçilerin ortalama günlük ücreti 22.693.000 TL iken deri ve deriden eşya sanayiinde 8.341.247 TL, gıda maddeleri sanayinde ise 9.621.076 TL'dir. Kadınlar, İş Kanunu'na göre haftalık çalışma süresi 45 saat olarak belirtilmesine karşın, imalat sanayiinde yasal sınırların çok üzerinde mesai yapmaktadırlar. İmalat sanayiinde çalışan kadınların %24,3'ü haftada 50-59 saat, %9,4'ü 60-71 saat, %1,9'u ise 72 saat üzerinde çalıştırılmaktadır.[1179]

2.5.2. Ücretlerin Korunması

Çalışanların özellikle kadınların ücretlerinin korunmasına dair en önemli sözleşmelerden biri ILO tarafından 8.6.1949'da kabul edilen, Türkiye'nin de 28.10.1960'da uygulamaya koyduğu "*95 Sayılı Ücretlerin Korunması Sözleşmesi*'dir. Söz konusu sözleşmede, ücretin herkese eşit olarak uygulanacağı belirtilerek ücrette kadın-erkek eşitliğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca ücretin doğrudan doğruya ilgili işçiye ödeneceği ve işçinin ücretini dilediği gibi kullanma özgürlüğüne sahip olduğu belirtilmiştir. Ücretin, haciz ve temlike karşı işçinin ve ailesinin geçimini sağlayabilmesi için gerekli ölçüde korunmasının esas alındığı sözleşmede, ücretin düzenli ve belirli aralıklarla ödeneceği hükmü yer almıştır. Bunun dışında

[1177] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 17863(Mükerrer), 9 Kasım 1982, s. 13.
[1178] "1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının İlk ve Son Hali (Karşılaştırma Tablosu)', **a.g.g,** s. 29. Ayrıca bkz. Hikmet Tülen, "3.10.2001 Tarihli ve 4709 Sayılı Kanunla Yapılan Anayasa Değişiklikleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme", **Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi**, Sayı 5, 2001, s. 194.
[1179] Yüksel Akkaya, "Küreselleşmenin hamalları: Kadınlar", **Evrensel**, 8 Mart 2003, s. 1; "Çalışanların sorunu göründüğünden daha ağırdır", **Gözcü**, 12 Aralık 2003, s. 1.

sözleşmesi sona erdiği zaman, borçlanılmış olan kişiye ücretin tamamının ödenmesinde ülke mevzuatına veya hakem kararına uygunluk aranması da sözleşme şartlarındandır.[1180]

İş Kanunu'na göre Türkiye'de bir çalışana bir iş karşılığında işveren veya üçüncü kişiler tarafından para ile ödenen ücret en geç bir ayda ödenmelidir. Bu ödeme, bireysel veya toplu sözleşmeler ile haftada bire kadar indirilebilmektedir. Kanunun 32. maddesinde yer aldığı gibi ücret, kural olarak Türk parası ile işyerinde veya özel olarak açılan bir banka hesabına ödenmektedir. Yabancı para olarak kararlaştırılmış ücret ödemeleri gününde döviz kuruna göre Türk parası ile ödenmektedir.[1181]

Ücret ile birlikte düşünülen genel çalışma süresi İş Kanunu'nun 63. maddesinde belirtildiği gibi haftada en çok 45 saattir. Bu süre tarafların anlaşması ile işyerinde günde 11 saati aşmamak şartıyla farklı şekilde kullanılmıştır. Söz konusu süreler, sağlık kuralları bakımından günde en fazla 7,5 saattir. Bunun yanında daha az çalışılması gereken işler, ÇSGB ile Sağlık Bakanlığı tarafından ortak hazırlanan bir yönetmelik ile düzenlenmektedir. Ücretlerin korunması çerçevesinde çalışılmadığı halde kanunen çalışıma süresinden sayılan ve ücret kesintisi yapılmayan durumlar kanunun 46. maddesinde belirlenmiştir. Bunlar; kanundan veya sözleşmeden doğan tatil günleri, evlenmelerde 3 güne kadar, anne veya babanın, eşin, kardeş veya çocukların ölümünde 3 güne kadar verilmesi gereken izin süreleri ile hekim raporuyla verilen hastalık ve dinlenme, doğum ve emzirme izinleridir.[1182]

Devlet memur maaşlarının belirlendiği çalışma saatleri Devlet Memurları Kanunu'nun 99 ve 101. maddeleriyle düzenlenmiştir. Buna göre memurların haftalık çalışma süreleri genelde 40 saat olup, cumartesi ve pazar günleri tatil olarak düzenlenmiştir. Bununla birlikte mevcut kanunlara ya da özel kanunlara dayanılarak çıkarılacak tüzük ve yönetmeliklerle kurumların ve hizmetlerin özelliklerine göre farklı çalışma süreleri belirlenebilmektedir. Günlük çalışma saatleri çalışmanın başlama, bitirme ve öğle dinlenme süresi bölgelerin ve hizmetin özelliklerine göre Başbakanlık Devlet Personel Başkanlığı'nın teklifi doğrultusunda Bakanlar Kurulu kararınca valiler tarafından tespit edilmektedir.[1183] Bu çalışma koşulları içinde

[1180] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 10641, 28 Ekim 1960, s. 2422-2423.
[1181] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25134, 10 Haziran 2003, s. 12.
[1182] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25134, 10 Haziran 2003, s. 16, 19.
[1183] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25134, 10 Haziran 2003, s. 7-9.

memurlara ödenecek aylık tutarlar da kanunun 36. maddesinde yer alan sınıflara ait gösterge tablosu baz alınarak ödenmektedir.[1184] Söz konusu tablolardaki rakamlar, Genel Bütçe Kanunu ile söz konusu yıl için tespit edilen katsayıyla çarpılması sonunda elde edilmektedir. Elde edilen miktar, her bir sınıfın derece ve kademesindeki memura ödenecek aylık tutarı göstermektedir.[1185]

Memurların zam ve tazminatları da kanunun 152. maddesinde düzenlenmiştir. Zamlar kanuna göre çeşitlilik göstermektedir. Bu kapsamda niteliği ve çalışma şartları bakımından güç olan işlerde çalışanlara iş güçlüğü zammı, hayat ve sağlık için tehlike arz eden hizmetlerde görev yapanlara iş riski zammı, Sayıştay'a karşı sorumlu olan saymanlarla, vezne açığından sorumlu olan veznedar ve diğer görevlilere malî sorumluluk zammı, temininde, görevde tutulmasında veya belirli yerlerde istihdam edilmesinde güçlük bulunan elemanlar için temininde güçlük zammı ödenmektedir. Tazminat konusu ise ilgili maddede açıklandığı gibi görevin önem, sorumluluk ve niteliği, görev yerinin özelliği, hizmet süresi, kadro unvan ve derecesi ile eğitim seviyesi gibi durumlar göz önünde bulundurularak kanunda belirtilen en yüksek devlet memuru aylığının brüt tutarı üzerinden orantılandırılmıştır.[1186]

Çalışan kadınlar için önemli olan konulardan biri de yıllık izindir. Kanunun 102 ve 108. maddelerinde düzenlenen memurların yıllık izin süresi, hizmeti 1 yıldan 10 yıla kadar (10 yıl dâhil) olanlar için 21 gün, hizmeti 10 yıldan fazla olanlar için 30 gün olarak belirlenmiştir. Zorunlu hallerde bu sürelere gidiş ve dönüş için en çok 2'şer gün eklenmektedir. Yıllık izinlerini memurlar, kurum yöneticisinin uygun bulduğu zamanlarda toptan veya ihtiyaca göre kısmî kullanılabilmektedir. Bunun dışında birbirini izleyen 2 yılın izni bir arada verilmektedir, ancak cari yıl ile bir önceki yıl hariç, önceki yıllara ait kullanılmayan izin hakları düşmektedir. İzin konusunda bazı istisnalar bulunmaktadır. Bu istisnalardan biri öğretmenler içindir. Öğretmenler, yaz tatili ile dinlenme tatillerinde izinli sayılmaktadır. Öğretmenlere, hastalık ve diğer mazeret izinleri dışında ayrıca yıllık izin verilmemektedir. Diğer bir

[1184] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 12056, 23 Temmuz 1965, s. 11; **657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu ve Kamu Personeli ile ilgili Mevzuat,** s. 82.
[1185] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 12056, 23 Temmuz 1965, s. 11; **657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu ve Kamu Personeli ile ilgili Mevzuat,** s. 82.
[1186] **657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu ve Kamu Personeli ile ilgili Mevzuat,** s. 74.

istisna ise hizmetleri sırasında radyoaktif ışınlara maruz kalan personel içindir. Bu görevliler her yıl yıllık izinlerine ilave olarak bir aylık sağlık izni kullanmaktadır.[1187]

Yine söz konusu kanunun 104. maddesi içinde yer alan bir başka mazeret izin hakkı ise memurun isteğine bağlı olarak kendisinin veya çocuğunun evlenmesi; annesinin, babasının, eşinin, çocuğunun veya kardeşinin ölümü halinde kullanabileceği 5 gün süreli izin hakkıdır. Memurların mazeret izni dışında kanunen hak olarak verilen haklarından bir diğeri ise Kanun'un 106. maddesinde yer alan hastalık iznidir. Memurlar, hastalıkları doktor tarafından verilen raporda gösterildiği takdirde aylık ve özlük haklarına dokunulmaksızın bazı esaslara göre izin kullanma hakkına sahiptir. Bu esaslara göre 10 yıl çalışmış memura (10 yıl dâhil), 6 aya kadar, 10 yıldan daha fazla çalışanlara 12 aya kadar, kanser, verem ve akıl hastalıkları gibi uzun süreli bir tedaviye ihtiyaç gösteren hastalığı olanlara 18 aya kadar izin verilmektedir.[1188]

Bu izin sürelerinin bir katına kadar uzatılması mümkündür. Bunun için izin süresinin sonunda hastalıklarının devam etiğinin resmî sağlık kurulları raporu ile tespit edilmesi gerekmektedir. Bu süre sonunda da iyileşemeyen memurlar hakkında emeklilik hükümleri uygulanmaktadır. Bu durumda olan memurlar, sağlık şartlarını yeniden kazandıklarını resmî sağlık kurullarından tespit ettirdikleri ve istedikleri takdirde eski derece ve niteliklerine uygun görevlere öncelikle atanmaktadır. Memurlar görevlerinden dolayı saldırıya, kazaya uğramalarından ve bir meslek hastalığına yakalanmalarından itibaren iyileşene kadar izinli sayılmaktadır. Memur kullandığı tüm izin haklarının ardından görevine dönmemesi durumunda memuriyetten çekilmiş kabul edilmektedir.[1189]

Kanunun 108. maddesine belirtildiği gibi bazı özel durumlarda da izin hakkı kullandırılmaktadır. Memurun bakmak zorunda olduğu veya memurun refakat etmediği takdirde hayati tehlike oluşacak ana, baba, eş ve çocukları ile kardeşlerinden birinin ağır bir kaza geçirmesi veya önemli bir hastalığa yakalanmış olması durumunda, bu durumların raporla belgelendirilmesi şartıyla memurun da isteği üzerine en fazla 6 aya kadar aylıksız izin verilmektedir. Aynı şartlarda bu süre bir katına kadar uzatılmaktadır. Bu izin hakkı için memurun, 10 hizmet yılını

[1187] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 12056, 23 Temmuz 1965 s. 8.
[1188] **657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu ve Kamu Personeli ile ilgili Mevzuat,** s. 58.
[1189] **A.g.e.**, s. 58-60.

tamamlamış olması gerekmektedir ve istekleri halinde memuriyet süreleri boyunca bir defaya mahsus olmak üzere kendilerine 6 aya kadar aylıksız izin verilmektedir.[1190]

2.5.3. Asgari Ücret

2.5.3.1. ILO 26 Sayılı Asgari Ücret Tespit Yöntemlerine İlişkin Sözleşme

ILO tarafından 30.5.1928'de kabul edilen sözleşmeyi Türkiye 1973'te onaylamıştır. Bu sözleşmeyi onaylayan her devlete, toplu sözleşme yoluyla veya başka etkili bir yolla ücret tespit yönteminin bulunamadığı veya o ücretlerin istisnai olarak düşük kaldığı işlerde (özellikle evde yapılan işlerde) ücret tespit yükümlülüğü getirilmiştir. Bununla birlikte üye devletler, asgari ücret tespitine olanak veren usulleri yerine getirmeyi ve korumayı taahhüt etmişlerdir.[1191]

Burada söz konusu olan işler, imalât ve ticareti kapsamaktadır; ayrıca sözleşmeyi onaylayan her devlet, asgari ücretlerin tespit usullerini ve bunların uygulama şekillerini belirlemede serbest bırakılmıştır. Bu tespit için istisnai durum, asgari ücretin tespit usullerinin uygulanmasından önce ilgili işveren ve işçi temsilcilerine, varsa onlara ait kurum temsilcilerine yetkili makam tarafından meslekleri veya görevleri gereği kendilerine başvurulması uygun görülen bütün kişilere danışılma zorunluluğunun bulunmasıdır. Sözleşmeye göre tespit edilen asgari ücretlere, ilgili işveren ve işçiler uymak zorundadır. Gerek bireysel anlaşmayla gerekse yetkili makamın toplu sözleşmesiyle bir indirim yapılması söz konusu değildir; ayrıca her işçi, uygulanması gereken asgari ücret miktarlarının altında bir ücret ödenmesi halinde millî mevzuata uygun olarak makul bir süre içinde mahkeme ya da diğer kanuni yollarla kendisine borçlu kalınan meblağı talep etme hakkına sahiptir. Sözleşme gereği üye devletler, her yıl Milletler Cemiyeti bürosuna konuyla ilgili bir rapor vermekle yükümlüdürler. Bu raporda, asgari ücret tespit usul ve yöntemlerine tabi işçilerin yaklaşık olarak sayısı, tespit edilen asgari ücretin miktarı ve gerektiğinde asgari ücretle ilgili en önemli tedbirler belirtilmektedir. [1192]

[1190] **A.g.e,** s. 59.
[1191] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 1994, 2 Eylül 1974, s. 8.
[1192] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 1994, 2 Eylül 1974, s. 9.

Türkiye'nin iç hukukunda yaptığı düzenlemelerden biri olan 4857 sayılı İş Kanunu, ücret konusunu 33-62. maddelerinde düzenlemiştir. Bu düzenlemeler içinde 39. maddede yer alan asgari ücret, ÇSGM ve Asgari Ücret Tespit Komisyonu[1193] aracılığı ile en geç iki yılda bir belirlenmiştir.

Bu çerçevede çalışan "*Asgari Ücret Tespit Komisyonları*" tarafından 16 yaş ve üzeri için belirlenen asgari ücret 1.1.1999-30.6.1999 dönemi için brüt 78.075.000 TL, net 57.620.590 TL; 1.7.1999-31.12.1999 dönemi için brüt 93.600.000 TL, net 68.631.120 TL olarak uygulanmıştır. 1.1.2000'den itibaren uygulanacak asgari ücret için "*Asgari Ücret Tespit Komisyonları*" 18.10.1999'da çalışmalara başlamıştır.[1194] Söz konusu tarihte yapılan görüşmeler sonucunda belirlenen asgari ücretle ilgili toplumda tepkiler olmuştur.[1195] 2000 yılı Ocak ayında asgari ücret, bir önceki döneme göre %17,3 oranında artışla brüt 109.800.000 TL, net 80.550.000 TL olarak komisyon tarafından açıklanmıştır. 2000 yılı Temmuz ayında ise asgari ücret brüt 118.800.000 TL, net 86.922.900 TL olmuştur. 2001 Ocak ayında 139.950.000 TL olan asgari ücret 2001 Temmuz ayında %5 oranında artışla 146.947.500 TL olmuştur. 2002'nin Ocak ayında 222.000.750 TL olan asgari ücret %13 oranında artışla Temmuz ayında 250.875.000 TL'ye çıkartılmıştır. 2003 yılı Ocak ayında 306.000.000 TL olan asgari ücret %38,2 oranında arttırılarak 2004 yılı Ocak ayında 423.000.000TL'ye, 2004 yılı Temmuz ayında ise %5 oranında arttırılarak 444.150.000 TL'ye yükseltilmiştir.[1196]

2.5.3.2. ILO 99 Sayılı Asgari Ücret Tespit Mekanizması Sözleşmesi

ILO tarafından 6.6.1951'de kabul edilen ve Türkiye tarafından 26.3.1970'de onaylanan 99 sayılı sözleşmeye taraf her devlet, tarımla ilgili işlerde çalıştırılan işçilerin asgari ücret oranlarının tespitini olanaklı kılacak yöntemleri koymayı ve bu yöntemleri korumayı taahhüt etmiştir. Sözleşmeye göre yetkili makamın uyguladıkları çalışma şartları dolayısıyla bu sözleşme hükümlerinin hepsinin veya bir kısmının uygulanmasının mümkün olmadığı durumlar bulunmaktadır. Bu durumlardan biri çiftçinin kendi aile fertleri gibi çalışanlarının olmasıdır. Yine farklı

[1193] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25134, 10 Haziran 2003, s. 14.
[1194] **Yedinci Beş Yıllık kalkınma Planı (1996-2000) 2000 Yılı Programı**, s. 52.
[1195] "Asgari ücret sefalet ücreti", **Cumhuriyet**, 19 Ekim 1999, s. 7; "Yoksulluk sınırı 352 milyon", **Millî Gazete**, 29 Ekim 1999, s. 7.
[1196] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2005 Yılı Programı Destek Çalışması**, s.233. Ayrıca bkz. **XXII. Genel Kurul Çalışma Raporu 25-26 Aralık 2004**, s. 227.

bir durum olan asgari ücretlerin tespit usulleriyle bu usullerin uygulanmasında izlenecek yolları belirlemede sözleşme gereği ülkeler özgür bırakılmıştır. Tespit edilen asgari ücret oranları ile ilgili işveren ve işçilerin işbirliğinin mecbur edildiği sözleşmede, bu oranların indirilemeyeceğine de yer verilmiştir.[1197]

Bu çerçevede Türkiye genelinde tek bir asgari ücret belirlenmiş ve uygulanmıştır. Ancak iller ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesi birbirinden farklılık göstermiştir. Önemli bir sorun yaratan bu durum, gelişmiş bölgeler için düşük, az gelişmiş bölgeler için ise yüksek kalmıştır. Harcama giderlerinin oldukça yüksek olduğu gelişmiş bölgelerde çalışanlar asgari ücretle giderlerini karşılayamazken; az gelişmiş bölgelerde genel giderlerin fazla olmaması nedeniyle asgari ücret söz konusu bölge çalışanları için olumlu etki yaratmıştır. Gelişmiş ülkelerde, asgari ücret bölgelerarasında farklılaştırılmıştır. Kanada'da da asgari ücret eyaletlere, Japonya'da ise bölgelere göre belirlenmiştir.[1198]

2.6. İşsizlik

2.6.1. ILO 2 Sayılı İşsizlik Sözleşmesi

1919'da ILO tarafından kabul edilmiş sözleşmeye göre üye devletlerin resmî ve parasız iş bulma büro sistemini kurması gerekmektedir. Bu sözleşmeyi onaylayan her devlet, üç ayı geçmemek kaydıyla mümkün olduğu kadar en kısa zamanda işsizliğe karşı savaşma konusunda, alınmış ve alınacak her türlü tedbirler ile istatistiki bilgileri "*Milletlerarası Çalışma Bürosu*"na göndermek zorundadır. Bunun yanı sıra sözleşmeyi onaylayan her üye ülke, merkezi bir makamın kontrolünde olan bir resmî ve parasız iş bulma bürosu kurmakla yükümlüdür. Bu büroların işleyişinde, her konuda görüşleri alınmak üzere patron ve işçilerin temsilcilerinin bulunduğu bir komite oluşturulması da sözleşmede yer almıştır. [1199]

ILO sözleşmesi ve diğer uluslararası belgeler de dikkate alınarak hazırlanan Koalisyon Protokolü'nde olduğu gibi işsizlik ile ilgili HP'de de çok genel ifadelere yer verilmiştir. Kadınların ekonomik ve sosyal yaşamın her aşamasında üretime

[1197] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 13455, 26 Mart 1970, s. 1-2.
[1198] Burçin Yılmaz Eser ve Harun Terzi, "Türkiye'de Asgari Ücret: Sorunlar Öneriler", **İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi.** Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Cilt 22, Sayı 1, 2008, s. 141-142.
[1199] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 7436, 18 Şubat 1950, s. 17787.

katılımlarının özendirileceği, onların sosyal ve ekonomik statüsünün geliştirilmesi için çalışmaların hızlandırılacağı konusu bunlardan biridir.[1200] Bu maddeyle ilgili eleştiride bulunan Bağımsız Milletvekili Kamer Genç, HP'de kadınların karar safhasından çıkarılmış olduğunu ve haklarında karar verme yetkisinin erkeklere bırakıldığını öne sürerek durumun büyük bir haksızlık yarattığını belirtmiştir.[1201]

57. Hükümet Programında, ülkede üretkenliği artırıcı, işsizliği önleyici ve kalkınmayı sürekli kılıcı politikalara yer verilmiştir; ayrıca yatırımların hızlandırılması ile kaynakların verimli kullanılmasına yönelik planlama yapılmıştır.[1202] HP ile ilgili görüşlerini açıklayan Ana Muhalefet Partisi lideri ve FP Malatya Milletvekili Mehmet Recai Kutan'a göre 1998'de 23.000.000 olan işgücünün 2003'de 25.300.000'i aşacağı varsayılmıştır. Bu nedenle hükümetin her yıl yeni 500.000 kişiyi istihdam etmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra işsiz olanlardan en az 500.000 kişiyle birlikte her yıl yaklaşık 1.000.000 kişiye aş ve iş olanağı yaratmak zorunluluğu ortaya çıkmıştır. %20'si işsiz olan aktif nüfusun içinde diplomalı gençlerin %1'i boştadır; yani ne eğitimin ne de iş hayatının içindedirler. Memur, çiftçi, işçi, emekli, dul, yetim, esnaf gibi dar gelirli kesimliler geçim sıkıntısı içinde bulunurken 13.000.000 kişi de açlık sınırında yaşamaktadır. Tüm bunlardan hareketle Kutan, hükümetin hazırladığı programın bu konulara çözüm getirebilecek durumda olmadığını öne sürmüştür.[1203]

VII. BYKP'de de öngörülen ekonomik yapının işleyişini düzenleyen mevzuatın çağdaş koşullara uygun hale getirilerek kurumsallaşmanın güçlendirilmesi, meslek standartlarının oluşturulması yoluyla istihdamın arttırılması öngörülmüştür. Burada yerel ekonomik potansiyellerin harekete geçirilmesi de esas alınmıştır. İş gücünde beklenen gelişmeler sonucunda 2000'de toplam işsizliğin %7,7 düzeyine indirilmesi beklenmiştir.[1204] Faaliyetleri işgücünün ancak küçük bir bölümünü kapsayan İş ve İşçi Bulma Kurumu (İİBK) verilerine göre Kasım 1999 itibariyle kuruma kayıtlı işsiz sayısı 471.193 kişi olmuştur.[1205]

[1200] **TBMM TD**, Cilt 1, Birleşim 11, 4.6.1999, s. 182.
[1201] **TBMM TD**, Cilt 1, Birleşim 12, 7.6.1999, s. 242.
[1202] **TBMM TD**, Cilt 1, Birleşim 11, 4.6.1999. s. 178.
[1203] **TBMM TD**, Cilt 1, Birleşim 12, 7.6.1999, s. 213.
[1204] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)**, s. 53-54.
[1205] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 2000 Yılı Programı Destek Çalışmaları**, s. 215.

Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, işsizlik konusunda TBMM yeni yasama yılında önemli açıklamalarda bulunmuştur. Sezer'e göre Ekim 1999-Ekim 2000 arasında 2.584.000 kişi daha işsiz kalmış, işsizlik oranı %7,9'dan %8,3'e yükselmiş, eksik istihdamla birlikte söz konusu oran %17,3'e ulaşmıştır. Diğer önemli bir konu ise eğitimli gençler arasındaki işsizlik oranının %23,7 olmasıdır. Bu durum eğitime önemli bütçeler ayıran ailelerde büyük ekonomik sorunlar ortaya çıkarmıştır. Sezer, gençlerdeki bu sorunu gidermek için eğitim düzeninden başlayarak ekonominin yeni iş alanları yaratmasına dek uzanan bir dizi ek önlemlerin alınması önerisinde bulunmuştur.[1206]

AB Komisyonu tarafından Türkiye ekonomisi ile ilgili yapılan değerlendirmeye göre de 1999 yılında işsizlik önemli ölçüde artış göstermiştir. ILO uyumlu ankete göre genel işsizlik 1999'da %7,3'den 2000'in ilk çeyreğinde %8,3'e yükselmiştir. IR'de ise işsizlik oranının %10'dan daha fazla olduğu kentsel alanlar ile %5 civarında olan kırsal alanlar arasında fark doğduğu açıklanmıştır.[1207] Raporda, Haziran 2001 verilerine göre işsizlik oranı %6,9 olarak verilmiş, genç işsizliğin varlığı ile kayıt dışı ekonominin büyüklüğüne dikkat çekilmiştir. Kayıtlı işsizlik oranının yüksek olduğu kentsel alanlarda bu oran işgücünün %9-10'unu oluşturmuştur. Raporda, 2000'de toplam işsizlik oranı %24, kentsel alanlardaki eğitimli genç nüfus arasındaki işsizlik oranı %25 olarak yer almıştır. Yine buradaki verilere göre işsizlik oranları kadınlar ve erkekler arasında belirgin bir farklılık göstermemektedir. Buna karşın ücretsiz aile işçiliğinin yüksek olduğu kırsal kesimde işsizlik nispeten düşüktür; ancak Türkiye'de kırsal ve kentsel alanlar ile yüksek ve düşük gelir grupları arasındaki farklar oldukça yüksektir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde Türkiye'de iş gücünün yaklaşık %34,9'u tarımda istihdam edilmiştir.[1208]

DİE verilerine göre 2001 yılının ilk 6 ayındaki işsizlik oranı bir önceki yılın aynı döneminin ortalamasıyla kıyaslandığında %6,6'dan %7,8'e yükselirken, eksik istihdam %7'den %6'ya düşmüştür. Kentteki işsizlik oranı 2000'de %8,9 iken 2001'de %10,6'ya çıkmıştır. Ekonomik daralma istihdamı daha çok tarım dışı sektörlerde etkilemiş, kentsel alanlarda ağırlığı daha çok hissedilen işten çıkarmalar

[1206] **TBMM TD**, Birleşim 1, Cilt 41, 1.10. 2000, s. 54.
[1207] **Türkiye'nin Katılım Yönünde ilerlemesi Üzerine Komisyon'un 2000 Düzenli Raporu**, s. 20.
[1208] **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2001 Yılı İlerleme Raporu**, s. 35, 56.

kentsel işsizlik oranının artmasına neden olmuştur. Sosyal sorunlara neden olan bu durum, kentlerdeki eğitimli gençler arasında işsizlik oranının %22,4 olmasına yol açmıştır. 2000'de %3,7 olan kırsal kesimdeki işsizlik oranı da 2001 yılının aynı döneminde %4,2'ye yükselmiştir. Genel olarak 2001 yılı Şubat krizinden sonra işsizlik oranında artış olduğu görülmüştür. İmalat sanayinde iş yeri kapatma ve düşük kapasite ile çalışma nedeniyle yaklaşık 239.000 kişi işten çıkarılmıştır. Diğer sektörlerde de benzer durumlar yaşanmış inşaat sektöründe 312.000 kişi ve ticaret sektöründe 287.000 kişi çalışma hayatından uzaklaşmıştır. ÇSGB'nin verilerine göre 2000'de 185.348 kişi işten çıkarılmışken, bu sayı 2001'de 227.034 kişi olarak gerçekleşmiştir.[1209]

2001 İR'de belirtildiği gibi o dönemde genel istihdam oranı %46,8'dir. Kadınların bu oran içindeki payı %25 gibi oldukça düşük düzeydedir. Bu çerçeve içinde sosyal sorun olarak görülen işsizlik ve istihdam konusuna karşı işsizlik sigortası Nisan 2002'de yürürlüğe girmiş ve işsizlik yardımları ilk defa ödenmiştir. Bu sistemin amacı, işini kaybeden sigortalı işsizlerin ortaya çıkan gelir kaybının ödenmiş primlerle orantılı olarak karşılanmasıdır.[1210]

Türkiye'de sosyal ve ekonomik çöküntüye neden olan ve 1999'da yaşanan depremler ile 2001 yılı ekonomik krizi ve özelleştirmeler, işsizliği önemli ölçüde etkilemiştir. Bu nedenlerin de etkisiyle 2000 yılı sonu ile 2003 yılı arasındaki dönemde işsiz sayısı iki kat artmıştır. Ülkede işsizliğin en çok arttığı 15-24 yaş grubunda ise %30'a yaklaşmıştır. Mesleki yaşamlarının ortalarında olan 35-54 yaş grubundaki toplam 2.800.000 kişi olan işsizlik, bu yaş grubunda %25 oranında olmuştur. 2002'de 15 yaşından yukarı kadınların %25'i belirli bir işte çalışmışlardır. Tarımdaki politikaların değişmesinin özellikle tarımsal sübvansiyonların kaldırılmasının işgücü piyasasında orta vadede önemli sonuçlar getirmesi öngörülmüştür; ayrıca kırsal kesimden kentlere doğru yönelen göç nedeniyle kentsel alanlarda kadınların hâlihazırda düşük olan işgücüne katılım oranının daha da düşeceği anlaşılmıştır.[1211]

[1209] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2002 Yılı Programı Destek Çalışmaları,** s. 226-227.
[1210] **Türkiye'nin Katılım Yönünde ilerlemesi Üzerine Komisyon'un 2002 Düzenli Raporu**, s. 80.
[1211] İhsan Tunalı, **a.g.e.**, s. 6.

2002'de Türkiye'de kadın işsizlik oranı erkek işsizlik oranının yaklaşık 1,5 katı olmuş, tarım dışı erkek işsizlik oranı %13,7 iken bu oran kadınlarda %20,7'ye yükselmiştir. Bu verilere göre kadınların erkeklere kıyasla işsiz kalma olasılığının %50'nin üzerinde olduğu anlaşılmıştır.[1212] Bu durum çalışma hayatında cinsiyet ayrımcılığının devam ettiğini göstermiştir. 2002 İR'de belirtildiği gibi son ekonomik gelişmelerden sonra 2000'de %6,6 olan işsizlik oranı 2002'de %8,5'e yükselmiştir. Özellikle kadınlarda 2001'de %7,9 olan işsizlik oranı 2002'de artmıştır.[1213]

58. Hükümete göre, genç nüfusa sahip olan ülke artan nüfusa yetecek istihdam alanına sahip değildir; bu nedenle işsizlik sorununa devlet çözüm bulmak için çeşitli hedefler belirlemiştir. Bunlar; tam istihdam hedefi ile yatırımlar yapılması, teknolojik gelişmelere cevap verecek insan gücünün yetiştirilmesi, her yaştaki işsiz ve mesleksiz kişilere ilgi ve yeteneklerine göre uygun meslekî eğitim verilmesi, kayıt dışı çalışma ve yabancı işçi çalıştırılmasının önlenmesi, bölgelerarası gelişmişlik ve gelir farklılıklarının giderilmesidir.[1214] Bu aşamada görüşlerini açıklayan AK Parti Trabzon Milletvekili Asım Aykan, Türkiye nüfusunun %10'unun hiçbir geliri olmadığını söyleyerek üniversite mezunlarının işportacılık yaptıklarını, ülke servetinin eşit bölüşülmediğini öne sürmüştür. Bunun için hükümetin gelir dağılımında eşitlikçi olması gerektiğini vurgulamıştır.[1215]

AEP'ye göre özelleştirme uygulaması sırasında ortaya çıkacak işsizlik sorununun giderilmesine yönelik olarak mevcut alınacak önlemler şunlardır: Özendirici emeklilik hakkının etkin hale getirilmesi, personel açığı olan KİT'lere, çeşitli kurum ve kuruluşlara gönüllülük esasına göre personel kaydırılması, özelleştirilecek kuruluşun faaliyet alanı ile ilgili bayilik verilmesi gibi uygulamalarla fazla personelin azaltılması. Bu önlemlere rağmen özelleştirilecek kuruluşta halen fazla personelin bulunması durumunda alınacak önlemler ise şunlardır: Söz konusu personelin bir havuzda toplanması ve bu personelin niteliğinin arttırılması, kamu

[1212] "Kadınlarda işsizlik ve part-time", **Vatan**, 26 Mayıs 2003, s. 1; "Sınavı kazanmak yetmiyor", **Millî Gazete**, 11 Haziran 2002, s. 7; "İşçi sayısında rekor yine TEKEL'in", **Hürriyet**, 26 Temmuz 2002, s. 1; "Öncelikli sorun işsizlik", **Yeni Şafak,** 4 Aralık 2002, s. 1.
[1213] **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu**, s. 80.
[1214] **TBMM TD**, Cilt 1, Birleşim 3, 23.11.2002, s. 43.
[1215] **TBMM TD**, Cilt 1, Birleşim 4, 26.11.2002, s. 105.

kurum ve kuruluşlarındaki personel ihtiyacının niteliklere uygun olarak öncelikle buradan karşılanması.[1216]

2003'ün ilk yarısında ortalama istihdamda %1,4 oranında artış olmasına karşın kayıtlı işsiz sayısı yaklaşık 450.000 kişi artmıştır. Bunun sebebi, çalışma çağı nüfusundaki artışın işgücü talebindeki artışın ilerisine geçmiş olmasıdır. 2003 İR'de ise işsizliğin 2002 yılının ikinci çeyreğinde %9,3 olmasına karşın, 2003 yılının aynı döneminde %10'a yükseldiği belirtilmiştir. İşsizlikte kentsel ve kırsal alanlar önemli farklılıklar göstermektedir. Kentsel alanlarda %13,2 olan işsizlik oranı kırsal alanlarda %6,3 olarak belirlenmiştir. Benzer dengesizlik gençler arasındaki işsizlikte de görülmüştür; zira gençler arasında %20'nin üzerinde olan işsizlik oranı gizli işsizlikle daha da artmıştır.[1217]

Gençler arasındaki işsizlik oranı 1999'da %15 iken 2003'de bu oran %20,5'e çıkmıştır.[1218] İşsizlik oranı 2004 yılının ilk çeyreğinde %12,4'e yükselmiştir. 2003'te kadınların işsizlik oranı %7,5 iken bu oran erkeklerde %9,5 olarak gerçekleşmiştir.[1219] 2004 İR'de kırsal alanlarda işsizlik oranının %6,5, kentsel alanda %13,8 olarak gerçekleştiği belirtilmiştir. Diğer bir gelişme de, sigortalı çalışanların sayısında 1999'dan itibaren 600.000 düzeyinde azalma olmasına karşın, çalışma çağındaki nüfus sayısında 4.600.000 civarında artış olduğunun belirlenmesidir. Rapor Türkiye'nin Avrupa İstihdam Stratejisi'ne uyumlu bir ulusal istihdam politikasını geliştirme çabalarını sürdürmesi gerektiği önerisinde bulunmuştur. [1220]

CHP Milletvekili Mustafa Özyürek de 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizlerinin ardından 2.000.000'dan fazla kişinin işini kaybettiğini, 2001'den itibaren her yıl 600.000 gencin de iş aradığını belirterek, işsizliğin ülkenin en büyük sorunu olmaya devam ettiğini açıklamıştır.[1221] BM tarafından yayınlanan rapora göre de Türkiye kadının statüsü ve gelir dağılımı konusunda gelişmekte olan ülkeler arasında geri

---

[1216] **Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, s. 50-51. Ayrıca bkz. "Hükümetin üç aylık karnesi zayıf", **Millî Gazete**, 17 Şubat 2003, s. 1, 10.
[1217] **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu**, s. 42; "Kadın hakları AB ile siyasi kriter", **Hürriyet,** 29 Ağustos 2004, s. 1.
[1218] **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2004 Yılı İlerleme Raporu ve Tavsiye Metni,** s. 49; Zeynep Göğüş, "AB, kadın ve Medya", **Hürriyet**, 28 Ağustos 2004, s. 1.
[1219] **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2004 Yılı İlerleme Raporu ve Tavsiye Metni**, s. 96; "Kadın hakları AB ile siyasi kriter", **Hürriyet,** 29 Ağustos 2004, s. 1; "Kadın", **Cumhuriyet**, 11 Ekim 2004, s. 1, 17.
[1220] **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2004 Yılı İlerleme Raporu ve Tavsiye Metni**, s. 52.
[1221] **TBMM TD**, Cilt 36, Birleşim 35, 23.12.2003, s. 145.

sıralarda yer almıştır. Türkiye ile ilgili verilere göre 2.473.000 olan toplam işsiz sayısının iş gücüne oranı %10,3 olarak gerçekleşirken, işsizler arasında kadının oranı %91 olmuştur. İşgücü içinde yüksek mevkilerde çalışan kadınların %7 olduğu kaydedilen raporda, kadınların erkeklerin ortalama gelirinin %60'ını kazanabildiği vurgulanmıştır.[1222]

2005 İR'ye göre işgücü katılım oranı %48,7, istihdam oranı %41 olan Türkiye'de çalışma yaşında olan nüfusun %25'i kadındır. Genç işsizlik oranı artarak %20,5 seviyesine gelmiştir. Kırsal işsizlik oranı düşük olmasına karşın ücretsiz aile çalışanları ve verimsiz tarımsal faaliyetler bazı alanlarda istihdamın büyük bölümünü oluşturmaktadır. 2004'de toplam işsizlik oranı %0,2 oranında düşerek %10,3 olarak gerçekleşmiştir.[1223] Kırsal kesimde 2003 yılının 2. çeyreğinde %6,5 olan işsizlik oranı 2004 yılında %4,9'a düşmüştür. İşsizlik oranının en yüksek olduğu yerler %17,9 ile Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli illeridir. Söz konusu bölgede kadınların işsizlik oranı %16,8 iken erkeklerin işsizlik oranı %18,2 olarak gerçekleşmiştir. Buna karşın işsizlik oranının en düşük olduğu yerler ise %1,7 ile Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan'dır. Buralarda kadınların işsizlik oranı %1,1, iken erkek işsizlik oranı %1,9 olmuştur.[1224] Aşağıdaki tabloda Türkiye'de yıllar içinde yaşanan toplam işsizlik sayı ve oranları yer almaktadır.

Tablo 76 Türkiye'de Yıllara Göre İşsizlik Sayı ve Oranları[1225]

Yıllar	1999	2000	2001	2002	2003	2004
15 yaş ve üstü Nüfus (Bin)		46.528	47.158	48.041	48.912	49.906
Toplam İşsiz Sayısı (Bin)	1.773	1.497	1.967	2.464	2.493	2.498
Toplam İşsiz Oranı (%)	7,6	6,5	8,4	10,3	10,5	10,3
Kente İşsiz Oranı (%)		8,8	11,6	14,2	13,8	13,6
Kırda İşsiz Oranı (%)		3,9	4,7	5,7	6,5	5,9
Genç (15-24 yaş) İşsiz Oranı (%)		13,1	16,2	19,2	20,5	19,7
Eksik İstihdam Oranı (%)		6,9	6,0	5,4	4,8	4,1

[1222] "Türkiye kadın hakları konusunda sınıfta kaldı", **Cumhuriyet**, 16 Temmuz 2004, s. 1, 17.
[1223] **Türkiye 2005 İlerleme Raporu**, s. 50-51.
[1224] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2005 Yılı Programı**, s. 158, 228.
[1225] **Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 2007-2013, İşgücü Piyasası Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, s. 31; Faruk Kocacık, **Türkiye'de Çalışma Hayatından Kesitler: İşsizlik-Sendikal Örgütlenme-Kadın Emeği-İşportacılık**, Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Yay. No 94, s. 26.

Tablo 77 Türkiye ve Çeşitli Ülkelerdeki Toplam İşsizlik Oranı (%)[1226]

Ülkeler	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Türkiye	12,1	8,0	10,8	11,1	11,5	10,3
İspanya	12,5	11,1	10,3	11,1	11,1	10,5
İtalya	11,0	10,1	9,1	8,6	8,5	8,1
Almanya	8,2	7,5	7,6	8,4	9,3	9,8
Birleşik Krallık	5,9	5,4	5,0	5,1	5,0	4,7
ABD	4,2	4,0	4,8	5,8	6,0	5,5
Japonya	4,7	4,7	5,0	5,4	5,3	4,7

Tablo 76'da yer alan ve devlet kaynaklarından alınan verilere göre Türkiye'de 1999'da %7,6 olan genel işsiz oranı ülkeler bazında %12,1'dir. 1999'daki işsizlik oranı ise 2004'de %10,3 olmuştur. Tablo 76'daki önemli nokta da, 15-24 yaş aralığındaki genç işsizlerin işsizlik oranındaki artıştır. 2000'de %6,9 olan oran, 2004'de %19,7'ye yükselmiştir. Tablo 77'de belirtildiği gibi Türkiye ile İspanya'nın işsizlik oranlarında yıllar içinde paralellik olduğu görülmektedir. İtalya ile Türkiye arasındaki işsizlik oran farkı %22 olmuştur. Türkiye'nin Birleşik Krallık, ABD ve Japonya ile işsizlik oranları karşılaştırıldığında ise aradaki oransal farkın yaklaşık %50 olduğu görülmektedir.

Tablo 78 Türkiye'de Yıllara Göre Toplam ve Kadın İşsiz Sayısı (1000)[1227]

Yıllar	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Toplam	140.3	170.3	174.3	180.9	185.2	184.7
Kadın	57.5	70.9	71.5	73.8	75.2	75.1

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi toplam işsizlik sayısı %31 oranında, kadın işsiz sayısı ise %30 oranında artmıştır.

Yaş grubuna göre kadın işsizlerin sayılarında en yüksek artış 50-55 yaş grubu (%166,66) ile 40-44 yaş grubunda (%63,15) meydana gelmiştir. KİT'lerin özelleştirilmesiyle çalışanların emekliye ayrılmaları ya da işten çıkarılmaları bu yaş

[1226] Latif Yılmaz, **Avrupa Birliği'nin Sosyo-Ekonomik Geleceği: Lizbon Stratejisi ve Küreselleşme**, Araştırma ve İnceleme Serisi T.C. Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı, 2010, s. 34. Türkiye'deki istihdamın tarım sektörü ve kayıt dışı sektör ağırlıklı yapısı ve kendine özgü nitelikleri işsizlik konusunda kıyaslama yapmayı zorlaştırmaktadır. Türkiye'de 2000 yılı itibariyle açık işsizlik oranı %8 olarak görünmesine karşın atıl işgücü oranı %13,6'dır. (**Avrupa Birliği'ne Aday Ülkeler Kıyaslama Raporu**, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Yayın No. 220, Ankara, 2002, s. 22; **Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, s.184.)

[1227] **Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İşsizlik**, s.184.

gruplarındaki artışa neden olmuştur. İşsizlik oranının düştüğü yaş grupları ise 15-19 (%29,03) ile 20-24 (%28,24) yaş gruplarıdır.

Tablo 79 Yaş Grubuna Göre Kadın İşsiz Sayısı (1000)[1228]

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	**Artış Oranı (%)**
15-19	124	77	101	110	104	88	**-29,03**
20-24	177	139	164	207	216	227	**28,24**
25-29	99	73	92	128	137	131	**32,32**
30-35	52	39	52	82	88	74	**42,30**
35-39	33	28	36	49	52	48	**45,45**
40-44	19	14	21	37	31	32	**63,15**
45-49	11	7	10	12	20	12	**9,09**
50-55	3	9	4	7	9	8	**166,66**
55-59	1	1	2	5	3	2	**100,00**
60-64	-	1	-	1	2	1	**0,00**
65+	1	-	1	1	1	-	**-**
TOPLAM	517	388	483	639	663	622	**20,30**

Her 5 kişiden birinin işsiz olduğu Türkiye'de gizli işsizler olarak da nitelendirilen eksik istihdamdakiler ve çalışmaya hazır olduğu halde iş aramayanlarla birlikte Türkiye'deki işsiz sayısı yaklaşık 5.400.000 civarında olmuştur. Çalışmaya hazır olup umudu olmadığı için iş aramayanların sayısı da giderek artmıştır. Her yıl çalışabilir nüfus 1.000.000 civarında arttığı ve işgücüne yaklaşık 700.000 genç girdiği için işsizlik baskısı giderek çoğalmıştır. Bu durum toplumdan iş talep edenlerin sayısı ve oranının giderek büyümesine neden olmuştur. Aşağıda Türkiye'de iş arayan kadınlarla ilgili tablolar yer almaktadır.

Tablo 80 Türkiye'de Kadın İşsizlerin Yıllara ve İş Arama Sürelerine Göre Dağılım Oranı (%), (15+yaş)[1229]

	2000	2001	2002	2003	2004
1-3 ay	31,3	28,0	23,7	22,8	17,1
3-5 ay	22,3	24,1	21,7	24,4	19,5
6-8 ay	11,1	11,2	10,5	14,0	12,1
9-11 ay	2,8	4,1	3,8	4,2	4,7
1 yıl ve daha fazla 2 yıldan az	17,1	19,3	20,7	15,8	21,6
2 yıl ve daha fazla 3 yıldan az	7,3	6,8	9,3	8,0	13,7
3 yıl ve daha fazla	4,4	3,7	4,6	5,1	9,5
İş Bulmuş başlamak için bekleyen	3,6	2,7	5,8	5,6	1.8

[1228] **İstatistik Göstergeler Statistical Indiscators 1923-2013,** s. 157-158.
[1229] **Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorular, Öncelikler ve Çözüm Önerileri**, s. 154.

Tablo 80'de, işsiz kadınların iş arama sürelerinin ilk 3 ayda yoğun olarak devam ettiği, iş arama süresi uzadıkça iş arayan kadın oranlarında düşüş yaşandığı görülmektedir. İş bulmuş ancak başlamak için bekleyen kadın oranında ise yıllar içinde yaklaşık %50 azalma meydana gelmiştir.

Tablo 81 Kentlerde Kadın İşsizlerin Yıllara ve İş Arama Sürelerine Göre Dağılım Oranı (%, 15+yaş)[1230]

	2000	2001	2002	2003	2004
1-3 ay	27,7	27,5	23,3	24,2	16,2
3-5 ay	28,8	24,9	21,2	20,8	19,3
6-8 ay	11,0	11,8	11,2	11,9	12,6
9-11 ay	3,2	4,1	3,7	4,8	4,5
1 yıl ve daha fazla 2 yıldan az	18,1	19,8	21,7	18,4	22,5
2 yıl ve daha fazla 3 yıldan az	7,1	6,0	9,4	8,9	13,6
3 yıl ve daha fazla	3,9	3,4	4,2	5,7	9,5
İş Bulmuş başlamak için bekleyen	4,2	2,4	5,4	5,3	1,8

Tablo 82 Kırsalda Kadın İşsizlerin Yıllara ve İş Arama Sürelerine Göre Dağılım Oranı (%), (15+yaş)[1231]

	2000	2001	2002	2003	2004
1-3 ay	45,5	31,3	25,4	19,1	20,5
3-5 ay	11,7	19,4	23,7	36,3	20,5
6-8 ay	11,7	9,0	8,5	20,4	9,8
9-11 ay	1,3	3,0	4,2	2,5	5,4
1 yıl ve daha fazla 2 yıldan az	14,3	16,4	15,3	7,6	17,9
2 yıl ve daha fazla 3 yıldan az	7,8	11,9	8,5	5,1	14,3
3 yıl ve daha fazla	6,5	6,0	5,9	2,5	9,8
İş Bulmuş başlamak için bekleyen	1,3	3,0	8,5	6,4	1,8

Kentlerde ve kırsalda işsiz kadınların 2000-2004 yılları arasında iş arama süreleri tablo 81 ve tablo 82 verilerine göre değerlendirildiğinde ilk üç aylık iş arama sürelerinde kırsal kesimdeki kadın oranının, kentlerdeki kadın oranından daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. İş arama süresi uzadıkça kentli ve kırsaldaki iş arayanların oranlarının yakın olduğu görülmektedir; ancak iş bulmalarına karşın başlamak için bekleyen kırsal işsiz kadın oranında kentli işsiz kadın oranına göre önemli bir düşüş olmuştur.

[1230] **A.e.**
[1231] **A.g.e.,** 155.

2.6.2. Özelleştirme Konusundaki Gelişmeler

27.11.1994 tarih ve 4046 sayılı Kanun ile özelleştirme uygulamalarına ilişkin hukuki altyapı kapsamlı bir şekilde oluşturulmuştur. Bu amaçla, genel kanunlar içerisinde yapılması mümkün bulunmayan ve mülkiyet devrine ilişkin Anayasa'da yer alan engeller ile telekomünikasyon ve enerji sektöründeki özelleştirme uygulamaları için gerekli düzenlemeler yapılmıştır.[1232] İşletmeci özelliği olan ve özelleştirilmesi planlanan KİT'lerde 1999'da çalışan işçi sayısı 219.581, memur ve teknik personel sayısı 161.750 kişidir. 2000'de Türk Telekomünikasyon A.Ş. de dâhil olmak üzere özelleştirme amacıyla KİT kapsamından çıkarılıp dâhil edilmeyen işçi sayısı 185.375, memur ve teknik personel sayısı ise 120.742 kişidir.[1233] Bu gelişmelere karşın 2000 yılı Aralık ayı içinde Türkiye tarafından verilen son NM'de, özelleştirmede beklenen hedeflere ulaşılamadığı açıklanmıştır.[1234]

VIII. BYKP'deki planlamaya göreyse, devletin ekonomiye doğrudan müdahalesini en aza indirmek için önlemler alınacaktır. Bunun için kamu hizmeti niteliğindeki görevlerin yürütülmesinde etkinlik ve verimlilik esaslarına uyulması planlanmıştır. Bununla birlikte özelleştirme kapsamı dışında yer alan işletmelerin özerk bir şekilde yürütülebilmesini sağlamak için yeniden yapılandırılmaları planlanmıştır; ancak özelleştirme sonucunda kurumlardaki personelin geleceği hakkında planlama yapılmamıştır.[1235] Bu planlama Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerdeki taahhütleri doğrultusunda yapılmıştır. Özellikle üyesi olmayı istediği AB tarafından hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgelerindeki talepler ve Türkiye'nin Ulusal Programlarla taahhütleri sosyal politikaların belirleyicileri olmuştur.

Türkiye için 2000 ve 2003'de hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgesinde, KİT'lerin özelleştirilmesine sosyal boyuta dikkat edilerek devam edilmesi,[1236]

[1232] Özelleştirme programının amacı, VII. BYKP'de açıklandığı gibi Türkiye'nin dünya piyasalarına entegre olması, ekonomide verimliliğin ve maliyet yapısının rekabet edebilir seviyelere getirilmesi ve serbest piyasa koşullarının sağlanmasıdır. Öte yandan kamu açıklarını azaltmak, kamunun mali piyasalar üzerindeki baskısını hafifletmek ve kamu borç stokunu düşürmek diğer amaçlar olarak açıklanmıştır. (**Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 2000 Yılı Programı**, s. 155.)

[1233] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı**, s. 69.

[1234] **18.12.2000 Tarihli Niyet Mektubu**, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Ankara", (Çevrimiçi), https://www.hazine.gov.tr, 18 Ağustos 2016.

[1235] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı**, s. 105-106.

[1236] "Türkiye Cumhuriyeti ile Katılım Ortaklığında Yer alan İlkeler, Öncelikler, Ara Hedefler ve Koşullara İlişkin, 8 Mart 2001 Tarihli Konsey Kararı (2001/235/AT)", (Çevrimiçi), http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob, 5 Ağustos .2016.

özellikle tütün ve şeker piyasalarının serbestleştirilmesi istenmiştir.[1237] Türkiye'nin AB'ye taahhütleri niteliğinde olan 2001 ve 2003 yılı UP'lerde TÜPRAŞ, PETKİM, THY, ERDEMİR, SEKA gibi büyük KİT'lerin bulunduğu kamu işletmelerinin hızlı bir şekilde özelleştirileceği ve bunun BYKP'de planlandığı bilgisi yer almıştır.[1238] Özelleştirmenin programlandığı GEGP'nin hayata geçirilmesi için de IMF parasal destek vermiştir. Bu programla amaçlanan Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri (TEKEL), TELEKOM gibi önemli KİT'lerin özelleştirilmesini sağlayacak altyapının oluşturulmasına yönelik yasaların çıkarılmasıdır. Bu büyük KİT'lerde yapılacak özelleştirme sonucunda kamuda çalışmakta olan kadınların da işlerini kaybetme riski ortaya çıkmıştır.[1239] Ayrıca KİT'lerde etkin çalışmayı sağlamak için personel sayısı arttırılmayacağı ve fazla mesai, ikramiye ve prim gibi ödemelerde kısıntıya gidileceği belirtilmiştir.[1240]

Bu talep ve taahhütler doğrultusunda Türkiye'nin yıllık performansının değerlendirildiği 2000 yılı İR'ye göre özelleştirme projesi kapsamında olan akaryakıt dağıtıcısı POAŞ'ın %51 hissesi satılmış, TÜPRAŞ petrol rafinerisinin ilk kısmının halka arzı tamamlanmıştır. 2001 raporuna göre 2001 yılı sonuna kadar Türkiye'nin önemli KİT'leri olan POAŞ ve TÜPRAŞ'ın halka ikincil ve üçüncül arzları planlamış ve THY'nin %51'inin satılması hedeflenmiştir.[1241] Özelleştirme sonunda çalışanların bu durumdan nasıl etkilendiği hakkında ise raporda bilgi verilmemiştir.[1242]

Özelleştirmelerle ilgili çeşitli eleştiriler de yapılmıştır.[1243] Tunceli Milletvekili Kamer Genç, yapılan özelleştirmelerin sonucunda işçilerin işlerini kaybettiklerini belirtmiş, örnek olarak özelleştirilen ve işten çıkarılan POAŞ'ın 1.200 çalışanı ile

---

[1237] **Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi**, 2003, s.7. Ayrıca bkz. **Son Gelişmeler Işığında Avrupa Birliği'nin Geleceği ve Türkiye**, Başken Üniversitesi Stratejik Araştırma Merkezi, Ankara, 2003, s. 10.

[1238] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 24352, 24 Mart 2001, s. 20.

[1239] Metin Emiroğlu**, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Semineri,** Türkiye Tekstil Sanayii İşverenler Sendikası, Muğla, 27 Nisan 2 Mayıs 2002, s. 9-11.

[1240] "Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı", **Milliyet**, 15 Nisan 2001, s. 4; "Program yetersiz", **Cumhuriyet**, 15 Nisan 2001, s. 1, 9.

[1241] **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2001 Yılı İlerleme Raporu**, s. 39.

[1242] **Türkiye'nin Katılım Yönünde ilerlemesi Üzerine Komisyon'un 2000 Düzenli Raporu**, s. 21.

[1243] "Özelleştirmeye ihanet eleştirisi", **Cumhuriyet**, 22 Aralık 1999, s. 1, 8; "Özelleştir me", **Millî Gazete**, 6 Mayıs 2000, s. 6; "14 bin çalışan işten çıkarılacak", **Millî Gazete**, 6 Ekim 2000, s. 6; "Özelleştirmenin hedefi", **Hürriyet**, 2 Ocak 2001, s. 7; "Tütünde ABD oyunu", **Yeni Şafak**, 2 Haziran 2001, s. 1; "Üç büyükler 2003'te özelleşecek", **Yeni Şafak**, 30 Aralık 2002, s. 1.

TEDAŞ'ın 172 çalışanını göstermiştir.[1244] IMF ile yapılan anlaşma uyarınca uygulamaya konulan ekonomik programın sosyal boyutunun olmadığını belirten DSP İstanbul Milletvekili Rıdvan Budak da özelleştirmeler nedeniyle insanların işsiz bırakılıp yoksullaştırıldığını öne sürmüştür. Özelleştirmenin işsizleştirme olmadığını belirten Budak, çalışma hakkını gözetmeyen özelleştirmenin toplumun umudunu kaybettirdiğini ve morallerin bozulduğunu açıklamıştır.[1245] Türk-İş Genel başkanı Bayram Meral ise uygulanan IMF programı sürecinde ortaya çıkan kriz nedeniyle 14.2.2001 tarihinden öncesi 7 ay içinde toplam 120.000 kişinin işini kaybettiğini belirtmiştir. Kadınların en çok yer alıp sigortasız ve sendikasız olarak çalıştırıldıkları tekstil sektöründe 15.000 işçi işini kaybetmiştir; ayrıca Türkiye Tekstil Sanayi İşçi Federasyonu Sendikası'na üye 3.000 işçinin işine son verilmiştir. Kadınların yoğun olarak çalıştıkları diğer bir sektör olan bankacılık sektöründe toplam işten çıkarılanların sayısının da 10.000'in üzerinde olduğu yine Bayram Meral tarafından açıklanmıştır.[1246] Buna karşın, Türkiye'nin IMF'ye verdiği 2001 yılı NM'ye göre özelleştirmeye hazırlık amacıyla PETKİM'in bazı fabrikaları kapatılmış, THY'de ise uçak satışı ve personel azaltılması suretiyle çalışmalar gerçekleştirilmiştir[1247] Sonunda özelleştirilen ve Aydın Doğan'ın İş Bankası ile ortaklaşa aldığı 3.838 çalışanı bulunan Petrol Ofisi'nde 1.611 kişi başka kurumlara kaydırılırken, 1.491 kişinin işine son verilmiştir.[1248]

Türkiye Bankalar Birliği'nin yayımladığı Türk Bankacılık Sistemi Eylül Raporu'nda çalışan sayısının azaltılmasına devam edileceği açıklanmıştır. Bankacılık sistemi verilerine göre 2000'de %2 gerileyen çalışan sayısı 2001 yılının ilk 9 aylık döneminde de %16 oranında (23.000 kişi) azalarak 147.201'e inmiştir. 2001 Ocak-Eylül döneminde bankacılık sektöründe faaliyet gösteren banka sayısı 79'dan 68'e düşerken, sektördeki toplam şube sayısı ise 503 azalarak 7.335'e gerilemiştir.[1249] Başka bir veriye göre 1999 yılı sonunda bankacılık sektöründe 173.912 personel

[1244] **TBMM TD**, Birleşim 17, Cilt 44, 16.11.2000, s. 229-230.
[1245] "Budak başkaldırdı", **Yeni Şafak**, 25 Ocak 2001, s. 1.
[1246] "Programın bedeli 120 bin işsiz", **Akşam**, 14 Şubat 2001, s. 1-5.
[1247] **Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Politika Metinleri (Niyet Mektupları ve Ekonomik Kararlara İlişkin Mevzuat), Dokuzuncu Gözden Geçirmeye İlişkin 31.7.2001 Tarihli Niyet Mektubu**, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Matbaası, Cilt I, Ankara, 2001, s. 88-90**.** Ayrıca bkz. "Fischer, Programın başarısı etkileyici", **Yeni Şafak**, 29 Temmuz 2001, s. 1.
[1248] "POAŞ'ta işçi kıyımı", **Yeni Şafak**, 28 Ekim 2001, s. 1.
[1249] "23 bin bankacı işsiz kaldı", **Yeni Şafak**, 3 Aralık 2001, s. 1.

çalışırken, bu sayı 2001 yılı sonunda 136.215'e gerilemiştir. Bu sonuca göre son iki yılda 1.159 banka şubesi kapanırken 37.697 bankacı işsiz kalmıştır.[1250]

Buna karşın, IMF tarafından beklenen tasarruf tedbirleri gereği hükümet, yatırımcı kuruluşlar haricindeki devlet birimlerinin bölge müdürlüklerinin tamamının 2002 yılında lağvedilmesine karar vermiştir. Bölge müdürlüklerinde çalışanların başka illere tayin edilerek bir anlamda emekliye ayrılmaları sağlanarak kamuda görev yapan personel sayısındaki taahhütler tutturulmaya çalışılmıştır. Ayrıca hükümetin hedefleri arasında 2002 yılında personel alımlarının sıfırlanması da vardır.[1251] IMF, 2002 Haziran ayı sonuna kadar gönüllü emeklilik ve benzeri yöntemlerle 61.566 kişinin kamuyla ilişiğinin kesilmesinde ısrar etmiştir. 2002 Ocak ayı itibariyle 22.000 civarında işçi, gönüllü emekli olmuş ya da başvuruda bulunmuş, geriye 40.000'a yakın işçi kalmıştır. Buna rağmen IMF, hükümet yetkililerinin işçi çıkartmakta isteksiz olduğunu savunmuştur.[1252] Özelleştirilmesi düşünüldüğü için yıllardır yatırım yapılmayan, teknolojik yenilenmeleri gerçekleştirilmeyen TEKEL, Türkiye Zirai Donatım A.Ş., Sümer Holding A.Ş, SEKA, Türkiye Gübre Sanayi, Et Balık Ürünleri AŞ'ye bağlı 22 fabrika, verimsizlik ve ekonomik özelliklerini yitirmesi gibi sebeplerle kapatılmıştır. Özelleştirme politikaları neticesinde 22 fabrikada çalışan toplam 2.610 işçinin başka fabrikalara nakledileceği açıklanmış ancak bunların bir kısmı nakledilebilmiş, işçilerin bir bölümü zorunlu olarak emekli edilmiştir.[1253]

AB müktesebatına uyum ve IMF ile yapılan stand-by anlaşmaları gereği kamu personeli politikalarındaki uygulamaları konusunda OECD de bir rapor hazırlamıştır. Bu rapora göre ülkelerin merkezi idare, eyaletler ve yerel yönetimlerde bulunan memur sayılarına ilişkin istatistiklerde Türkiye'de memur sayısının çok olmadığı, diğer ülkelerle kıyaslanarak açıklamıştır. Finlandiya'da her 10, Kanada'da her 12, ABD ve Macaristan'da her 13, Almanya ve Hollanda'da her 19, İspanya ve İtalya'da her 25 kişiden biri memur iken Türkiye'de sadece her 30 kişiden biri memurluk yapmaktadır. Bu da Türkiye'deki toplam istihdamın %14,2'sine tekabül etmektedir. Devlet memurlarının büyük bölümünü öğretmenler, sağlık personeli ve polisler

[1250] "Banka operasyonları, 37 bin bankacıyı işsiz bıraktı", **Yeni Şafak**, 12 Haziran 2002, s. 1.
[1251] "Kamuda kıyım", **Yeni Şafak**, 7 Kasım 2001, s. 1.
[1252] "IMF kıyımda ısrar ediyor", **Yeni Şafak**, 19 Mart 2002, s. 1.
[1253] "Sat-Kapat-Peşkeş Çek", **Millî Gazete**, 27 Temmuz 2002, s. 1, 6.

oluşturmaktadır. Aynı şekilde yardımcı hizmetler sınıfındaki personelin önemli kısmı yine sağlık alanında çalışanlardan meydana gelmiştir.[1254]

Türkiye hazırladığı UP'de ise 2002-2004 dönemini kapsayan ve IMF ve DB ile birlikte yürütülen ekonomik reform programını uygulamaya devam etme kararlılığında olduğunu belirtmiştir. Söz konusu programda öngörülen politikalar, VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), Ulusal Program ve Katılım Öncesi Ekonomik Program ile uyumlu bir şekilde belirlenmiştir.[1255]

Ayrıca Türkiye, IMF için hazırladığı 18.1.2002 tarihli NM'de kamu kaynaklarının kullanımında ve malî durumun iyileştirilmesi amacıyla başta KİT'lerde olmak üzere aşırı istihdam düzeyinin aşağı çekilmesi kararlılığını belirtmiştir.[1256] Bu karar 3.12.2001 tarihli Başbakanlık Genelgesiyle de desteklendiği gibi kamu işçilerinin gönüllü emekli edilmelerine yönelik plan başlatılmıştır. Bu plana göre 15.000 çalışanın 2002 yılı Ocak ayı ortasına kadar emekli edilmeleri ya da emekli edilmelerine yönelik tebliğde bulunulması kararlaştırılmıştır. Başta Türk Telekom olmak üzere Özelleştirme İdaresi Başkanlığı listesinde yer alan şirketlerde fazla istihdam tespit edilmiştir. Bu nedenle NM'de, söz konusu işçilere gönüllü emeklilik teklifi sunulacağı ve teklifi kabul eden işçilerin en geç 2002 yılı Mart ayı sonuna kadar emekli olmalarını sağlayacak ödemelerin yapılacağı taahhüt edilmiştir. Mektupta bu konuda yer alan diğer hedefler ise şunlardır: 2002 yılı Ocak ayı sonuna kadar KİT'lerde tüm fazla istihdam ve kadroların tespit edilmesi; tüm açık, doldurulmamış, atıl kadroların ortadan kaldırılması; gönüllü emeklilik veya işten çıkarmalar yoluyla Haziran ayı sonuna kadar fazla işçi sayısının 1/3 oranında ve 2002 Ekim ayı sonuna kadar 2/3 oranında, 2003 yılı Haziran ayı sonuna kadar da kalan fazla istihdamın aşamalı olarak azaltılması. Mektupta, bu hedefler nedeniyle hiçbir yeni işe alımın olmayacağı ve boşalacak kadroların hızlı bir şekilde iptal edileceği taahhüdünde de bulunulmuştur. [1257] Söz konusu mektuptaki personel ile ilgili kararların çeşitli tepkiler almasına[1258] karşın Devlet Bakanı Kemal Derviş

[1254] "OECD raporu", **Yeni Şafak**, 12 Kasım 2001, s. 1, 5.
[1255] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25178, 24 Temmuz 2003, s. 9.
[1256] **Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Politika Metinleri (Niyet Mektupları ve Ekonomik Kararlara İlişkin Mevzuat), 18.1.2002 Tarihli Niyet Mektubu**, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Matbaası, C II, Ankara,, 2002, s. 31.
[1257] **A.g.e.,** s. 62.
[1258] "IMF'ye verilen yeni niyet mektubuyla vatandaşı zor bir dönem daha bekliyor", **Millî Gazete**, 6 Şubat 2002, s. 6; "Ek kaynak için koşullar bitmiyor", **Cumhuriyet**, 24 Ocak 2002, s. 11,

tarafından, IMF ile ilişkilerde önemli ilerlemeler sağlandığı ve yeni bir stand-by anlaşması yapılacağı açıklanmıştır.[1259]

Söz konusu NM'de, sosyal yardımların arttırılacağı, sosyal yardımlarda doğru hedeflerin bulunmasına özen gösterileceği de belirtilmiştir. Bu amaçla kamu sektöründe istihdam azaltılmasından dolayı, işsizlerin ve yaşanacak olumsuzlukların giderilmesi için DB tarafından desteklenen "*Özelleştirme Sosyal Destek Projesi*"nden de yararlanılacaktır. İş gücünün ve istihdam alanlarının daha verimli bir biçimde kullanılmasının hedeflenirken, yeniden istihdam yaratılması için program oluşturulacağı[1260] ve 2002'de çıkarılacak işsizlik sigortası ile (yeterli kıdem tazminatına hak kazanamayan işçilerin korunması sağlanacaktır) sıkıntıların giderileceği öngörülmüştür. Mektuba göre ayrıca özelleştirme stratejisi kapsamında Mart 2002 sonuna kadar TÜPRAŞ'ın devlet hisselerinin %50'nin altına düşürülmesi, THY'nin koşullara bağlı olarak halka arz edilmesi, 3.1.2002'de kabul edilen Tütün Yasası'nın sonraki aşamasında TEKEL'in özelleştirilmesi planlanmıştır. Yine özelleştirilecekler arasında ETİ Holding'e bağlı ETİ Krom A.Ş., ETİ Elektrometalürji A.Ş., ETİ Gümüş AŞ'nin yanı sıra Türkiye Şeker Fabrikalara A.Ş. (TŞFAŞ) ve ERDEMİR ile turizm ve gübre ürünlerine ait kurumlar sayılmıştır.[1261]

3.4.2002 tarihli NM'de ise 2002-2004 dönemini kapsayacak ekonomik programın önemi vurgulanarak geçen 5 ayın Türkiye ekonomisi için bir dönüm noktası özelliği taşıdığı belirtilmiştir. Kamu bankalarının özelleştirilmesi için gerekli önlemlerin alındığı belirtilen rapora göre oluşturulan Ziraat Bankası ve Halk Bankası Ortak Yönetim Kurulu, 2002 yılı ortasına kadar 827 şubenin (458 Ziraat Bankası Şubesi ve 369 Halk Bankası Şubesi) kapatılmasına yönelik adımlar atmıştır. Mektupta 7.3.2002 itibariyle 119 şubenin kapatıldığı; başka bir kamu bankası olan Vakıfbank'ın özelleştirilmesine yönelik taleplerin de alındığı açıklanmıştı. Hükümet, kamu sektöründeki atıl işgücünün azaltılmasını, özel sektörün ekonomideki rolünün arttırılmasını ve iş ortamının iyileştirilmesini programına almıştır.[1262] Bu politikalara karşın, Yolsuzluklarla Mücadele Derneği Başkanı Mahmut Koçak, 3 kamu

[1259] "Derviş, yoğun bakımdan çıktık", **Cumhuriyet**, 30 Ocak 2002, s. 1, 10.
[1260] "İşsiz bankacılara iş projesi", **Cumhuriyet**, 8 Ocak 2002, s. 11.
[1261] **Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Politika Metinleri (Niyet Mektupları ve Ekonomik Kararlara İlişkin Mevzuat), 18.1.2002 Tarihli Niyet Mektubu,** s. 54-55.
[1262] **Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Politika Metinleri (Niyet Mektupları ve Ekonomik Kararlara İlişkin Mevzuat), 3.4.2002 Tarihli Niyet Mektubu**, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Matbaası, Cilt II, Ankara, 2002, s. 81-82.

bankasının tasfiyesi ile kamu bankalarında çalışan 62.000 personel ve bunların aileleri ile birlikte yaklaşık 250.000 kişinin mağdur olacağını öne sürmüştür.[1263]

KİT'lerde yer alan atıl kadrolarla ilgili açıklamalarda bulunan hükümet ise kamu sektöründeki işgücünün rasyonelleşmesi amacıyla tüm doldurulmamış atıl kadroların ortadan kaldırıldığını belirtmiştir. Hükümet ilk verilere göre KİT'lerdeki ihtiyaç fazlası işçi sayısının 40.000-60.000 aralığında olduğunu açıklamıştır. Bu sorunun çözümü için haziran ayı sonuna kadar ihtiyaç fazlası işçi sayısının 1/3 oranında azaltılması hedeflenmiştir. Nihai hedef atıl kadroların 2002 yılı Ekim ayı sonuna kadar 2/3 oranında azaltılması ve 2003 yılı Haziran ayı sonuna kadar tamamen problemin sonlandırılmasıdır. Bunun için bir hareket planı oluşturulup, 2001 Eylül ayından beri devam etmekte olan işçilerin hak kazandıkları kıdem tazminatlarının ödenmesi suretiyle gönüllü olarak emekli edilmesinde önemli ilerleme sağlandığı; aynı stratejinin kullanılarak ilerleme sağlanmasına devam edileceği bilgisine NM'de yer verilmiştir. Bu konuda hükümeti uyaran işçi sendikaları ise KİT'ler ve diğer kamu kuruluşlarında işçi ve sözleşmeli statüsünde bulunan 125.000 çalışanın IMF ve DB'nin direktifleri ile işten çıkarmalarına sessiz kalmayacaklarını belirtmişlerdir.[1264]

Mektupta ayrıca gönüllü emeklilik dışındaki işten çıkartmalara yalnızca gerekli görüldüğü takdirde başvurulacağı açıklanmıştır.[1265] Hükümetin ekonomik uygulamalarının eleştirildiği Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu (KESK) 1. Olağan Genel Kurulu'nda, KESK Genel Başkanı Sami Evren, IMF politikalarına destek veren partileri işsizliği, yoksulluğu ve yolsuzluğu yaratan IMF partileri olarak adlandırmıştır.[1266]

Stand-by düzenlemesi kapsamındaki ikinci gözden geçirmenin tamamlanmasının talep edildiği 19.6.2002 tarihli NM'ye gelindiğinde, 18.1.2002 NM ile 3.4.2002 NM'nin güncellenmiş halinde belirlendiği gibi hedef ve politikalara devam etme kararlılığı açıklanmıştır. Kamu bankalarından Ziraat Bankası ve Halk Bankası'nın 20.5.2002 tarihi itibariyle 581 şubesinin kapatıldığı, bankacılık sistemini

[1263] "250 bin kişinin geleceği zorda", **Yeni Şafak**, 16 Haziran 2001, s. 1.
[1264] "Patlamaya hazır bombanın fitili çekilmek isteniyor", **Millî Gazete,** 23 Nisan 2002, s. 8. Ayrıca bkz. "Niyet mektubunda kamu istihdamından, yeni özelleştirmelere pek çok ödev sıralandı, Türkiye'nin sınavı bitmiyor", **Cumhuriyet**, 17 Nisan 2002, s. 1, 13; "İstemeyene Zorla, Kamudan 60 bin işçi atılacak", **Cumhuriyet**, 17 Nisan 2002, s. 13; "İşte 'niyet' böyle belirdi", **Milliyet,** 18 Nisan 2002, s. 5.
[1265] **Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Politika Metinleri (Niyet Mektupları ve Ekonomik Kararlara İlişkin Mevzuat), 3.4.2002 Tarihli Niyet Mektubu,** s. 83.
[1266] "IMF'den takdirname, emekçilerden tasdikname, **Cumhuriyet**, 5 Nisan 2002, s. 11.

güçlendirmek ve şirket borçlarının yeniden yapılandırılmasını teşvik etmek amacıyla İstanbul Yaklaşımı'nın başlatıldığı açıklanmıştır. Bunların dışında KİT'lerde ve kamu sektörünün diğer kısımlarındaki istihdamda düzenlemelere devam edilmiş, kamu kurumlarındaki fazla istihdamın ayrıntılı olarak tespit edilmesi çalışmaları yapılmıştır. 2002 yılı Ocak ayı sonu itibariyle toplam 45.800 atıl kadro olduğu tespit edilmiş ve bu atıl istihdamın 2003 yılı ortasına kadar tamamen kaldırılması planlanmıştır. Bu amaçla sendikalarla bir protokol üzerinde mutabakat sağlanarak genelge yayınlanmıştır[1267].

İlgili kadrolarda çalışanlar için dört seçenek sunulmuştur. Birincisi gönüllü emeklilik, ikincisi KİT'lerde ihtiyaç duyulan diğer pozisyonlara nakil, üçüncüsü ihtiyaç duyulan memur kadrolarına atanma, sonuncusu ise iş akitlerinin feshidir. Hükümet bu işlemleri yaparken çalışanların her türlü nakli ile program kapsamında yeni kamu işçisi ve devlet memuru işe alımı için belirlenmiş kriterler aranacağını belirtmiştir. Ocak-Nisan dönemi sonuna kadar atıl kadrolardan 12.443'ünün (bu rakamlara 2002 yılı Ocak ayı sonu bildirim yapılanlar dâhil edilmiştir) büyük ölçüde gönüllü emeklilik yoluyla ayrıldığı belirtilmiştir. Hükümet, kamu istihdamının etkinleştirilmesi için memur ve sözleşmelilerin zorunlu emekliliğine ilişkin mevzuatta değişiklik yapmayı da planlamıştır.[1268]

Özelleştirmede bir önceki mektupta belirtilen belli başlı şirketlerin satış sürecinin hızlandırılacağı da açıklanmıştır. Türk Telekom'un özelleştirilmesi için uluslararası danışmaların yardımı ile kapsamlı bir şirketleşme planı 4.6.2002'de onaylanmıştır. Söz konusu kurumun holding, şirket ve iştiraklerinin birlikte ya da ayrı olarak özelleştirmesine olanak verecek şekilde 2002 yılı sonuna kadar yapılandırılmaları planlanmıştır.[1269] Buna karşın, özellikle bankacılık sektöründeki gelişmeler ve yabancı yatırımcılar için olanaklar yaratılması eleştiri konusu olmuştur.[1270] Bu arada IMF Heyeti, hedeflenen 800 şubeden 581'i kapatılmasına

---

[1267] **Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Politika Metinleri (Niyet Mektupları ve Ekonomik Kararlara İlişkin Mevzuat), 19.6.2002 Tarihli Niyet Mektubu**, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Matbaası, C II, Ankara, 2002, s. 118-120. Ayrıca bkz. "IMF'ye 'siyasette belirsizlik olsa da program sürer' sözü", **Milliyet**, 29 Haziran 2002, s. 9.

[1268] **Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Politika Metinleri (Niyet Mektupları ve Ekonomik Kararlara İlişkin Mevzuat), 19.6.2002 Tarihli Niyet Mektubu,** s. 120, 137. Ayrıca bkz. "IMF 'aferin' dedi", **Millî Gazete**, 30 Haziran 2002, s. 7.

[1269] **Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Politika Metinleri (Niyet Mektupları ve Ekonomik Kararlara İlişkin Mevzuat), 19.6.2002 Tarihli Niyet Mektubu,** s. 125, 137.

[1270] "Adım adım işgal", **Millî Gazete**, 21 Haziran 2002, s. 8; "Yabancılar böyle istedi", **Cumhuriyet,** 21 Haziran 2002, s. 13; "Kaderimiz IMF'nin parmağının ucunda", **Yeni Şafak**, 23 Haziran 2002, s. 7.

karşın, bu sayının yeterli olmadığını; ayrıca Ziraat Bankası'nda sözleşmeli statüye geçen çalışanların sayısının fazla olduğunu açıklamıştır.[1271]

Diğer mektuplardan farklı olarak 57. Hükümet tarafından 30.7.2002'de hazırlanan son NM'de, 2002-2004 dönemindeki taahhütler tablolar halinde açıklanmış; 30.7.2002 itibariyle de gelinen durum verilmiştir. Mektupta, Haziran ayı sonu performans kriterlerinin tutturulduğu, kamu bankalarının yeniden yapılandırılması ile ilgili ufak bir sapma olmasına rağmen olumlu ilerlemeler kaydedildiği belirtilmiştir. Ayrıca 2002 sonu itibariyle kamu çalışanlarının ücretlerini yakından ilgilendiren %35 enflasyon oranının rahatlıkla tutturulacağı açıklanmış, stand-by düzenlemesine ilişkin üçüncü gözden geçirilmenin tamamlanması talep edilmiştir.[1272] Buna karşın Hazine Müsteşarı Faik Öztrak, GEGP'nin rayında gittiğini ve yeni programa ihtiyaç olmadığını belirtmiştir.[1273]

58. Hükümet döneminde ve 12.1.2003'de kabul edilen yeni AEP'de ise özelleştirme programına alınan KİT'lerin kısa vadede özelleştirilmesine devam edileceği açıklanmıştır. Söz konusu plan kapsamında devletin dokuma, kâğıt, gübre, Petro-kimya, tütün, içki, ham petrol işlenmesi gibi alanlardan tamamen, maden işletmeciliği, bankacılık gibi alanlardan kısmen çekilmesi öngörülmektedir. Esnafa kredi sağlayan Halk Bankası'nın 2004'de tamamının satılması hedeflenmiş, bu konuda DB ile anlaşmaya varıldığı UP'de belirtilmiştir.[1274] Bunlara paralel olarak tarımsal KİT'lerin yapısal düzenlemeler yapıldıktan sonra özelleştirilmesi öngörülmüştür.[1275]

AEP ile tamamlanma süreleri 3, 6 ay, 1-3 yıl ve uzun vadeli[1276] olarak özelleştirme kapsamına alınacak KİT'ler için farklı stratejiler belirlenmesi öngörüldüğü gibi özelleştirme sırasında ortaya çıkacak fazla istihdam sorununun giderilmesine yönelik alınacak önlemler de planlanmıştır.[1277] Hükümetin 2003 yılı

[1271] "200 Şube daha kapatın", **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 2002, s. 12.
[1272] **30.7.2002 Niyet Mektubu**, s. 15, T.C. Başbakanlık, (Çevrimiçi), http://www.tcmb.gov.tr//niyetmektubu.pdf, 18 Ağustos 2016. Ayrıca bkz. "Ekonomik Programda sapma yok", **Cumhuriyet**, 1 Ağustos 2002, s. 5; "Ek niyet mektubu açıklandı. Batıran Program aynen devam edecek", **Millî Gazete**, 9 Ağustos 2002, s. 1, 9.
[1273] Faik Öztrak, "Yeni bir Programa İhtiyaç Yok", **Hürriyet**, 1 Kasım 2002, s. 1.
[1274] "Erdogan Açıkladı: İşte Kurtuluş Planı" **Yeni Şafak**, 17 Kasım 2002,, s. 1, 14.
[1275] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25178, 24 Temmuz 2003, s. 23-24.
[1276] "Acil eylem takvime bağlandı", **Cumhuriyet**, 28 Kasım 2002, s. 4; "İlk bir yılın vaatleri", **Millî Gazete**, 11 Kasım 2002, s. 10.
[1277] "Erdoğan 'Acil Eylem Planı'nı açıkladı", **Hürriyet**, 16 Kasım 2002, s. 1, 5.

özelleştirme programını açıklayan Başbakan Yardımcısı Abdüllatif Şener, özelleştirme sonrasında hiç kimsenin işsiz kalmayacağını vurgulayarak, son 7 yılda yapılan özelleştirmeler nedeniyle 14.000'den fazla kişinin işini kaybettiğini belirtmiştir. İş kaybına uğrayanlara, iş kaybı tazminatı ve sigorta priminin ödendiğini de açıklamıştır. Şener'in verdiği bilgilere göre, 2002 yılının ilk 10 ayında özelleştirilen kuruluş ve işletmelerden 234 kişi iş kaybı tazminatı ve sosyal güvenlik primi alarak ayrılmıştır.[1278]

5.4.2003 tarihli NM, 58. Hükümetin IMF için hazırladığı ilk mektup olması açısından önemlidir. Söz konusu mektupla 28.11.2002'de tek parti olarak iktidara gelen hükümet tarafından 2003 yılı başlarında stand-by düzenlemesinin 4. Gözden Geçirilmesine yönelik ana politika çerçevesi oluşturulmuştur. 59. Hükümet ise programın uygulanmasına hızlı bir şekilde devam edilmesine karar vermiştir.[1279] 2002-2004 dönemini kapsayan stand-by düzenlemesinin program stratejisine uygun olarak gerçekleştiği açıklanmış; TEKEL için özelleştirme planı kabul edilmiştir.[1280]

KİT'lerde 2002'de atıl istihdamın ortadan kaldırılması için ekim ayı sonunda 17.801 kişi gönüllü olarak emekli edilmiştir; ancak işçilerin emekli olmakta gösterdikleri isteksizlik nedeniyle özelleştirme programında gecikmeler olmuştur. Bu nedenle 2003 yılı Ocak ayı sonu itibariyle ancak 20.718 kadronun ortadan kaldırıldığı mektupta belirtilmiştir. 2003 yılı Haziran ayı sonuna kadar tüm atıl istihdamın ortadan kaldırılması planlanmıştır.[1281] 2002 sonu için belirlenmiş olan 30.600 atıl kadronun ortadan kaldırılması 10.000'in altında kaldığı için hükümet, 45.800 atıl KİT kadrosunun ortadan kaldırılmasına yönelik bir hedef belirlemiştir. Belirlenen bu hedeflerden biri 2003 yılı Haziran ayı sonuna kadar istihdamın 9.900 kişiye düşürülmesi, diğeri ise 2003 sonuna kadar atıl kadronun tamamen ortadan kaldırılmasıdır. Bu hedeflerin hayata geçirilmesine engel olarak gösterilen KİT'lerde bulunan uyumsuz işçi sayısıydı. Bazı KİT'lerde emekliliğe hak kazanmış insanların sayısının atıl kadro sayısından daha fazla, bazılarında ise daha az olması bir

---

[1278] "Özelleştirme 7 yılda 14 bin işsiz çıkardı", **Yeni Şafak**, 17 Ocak 2003, s. 7.

[1279] **5.4.2003 Tarihli Niyet Mektubu**, s. 4, http://www.tcmb.gov.tr. Ayrıca bkz. "IMF kaldığı yerden", **Millî Gazete**, 19 Ocak 2003, s. 1, 10; "IMF ile 7 ay sonra yeniden", **Cumhuriyet**, 18 Nisan 2003, s. 12; "Babacan: Tünelin ucunda ışık göründü", **Yeni Şafak**, 7 Nisan 2003, s. 1; "IMF güvenmedi parayı taksitlendirdi", **Milliyet**, 7 Nisan 2003, s. 4.

[1280] **5.4.2003 Tarihli Niyet Mektubu**", s. 5. Ayrıca bkz. "IMF bastırdı özelleştirme hızlanacak", **Milli Gazete**, 24 Mayıs 2003, s. 6.

[1281] **5.4.2003 Tarihli Niyet Mektubu,** s. 5.

uyumsuzluk teşkil etmiştir. Bu uyumsuz sayının 5.025 işçi civarında bulunduğu açıklanmıştı.[1282]

Ancak her KİT'te çok sayıda işçinin emekli olmasından dolayı kadro açığı meydana gelmiştir. Bu nedenle hükümet, KİT'lerdeki kadro açığını gidermek için fazla istihdamı olan diğer KİT'lere nakiller yapma kararı almıştır. 5.4.2003 tarihli NM'de yer alan diğer bir konu da, sosyal güvenlik sisteminin daha iyi çalışmasını sağlamak amacıyla idari mekanizmalar kurulmasıdır. Bu amaçla Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK), İŞKUR ve Esnaf Sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu'na (Bağ-Kur) ilişkin kanun düzenlemelerinin 2003 yılı Nisan ayı sonunda yürürlüğe girmesi planlanmıştır.[1283]

İşsizliğin artmasında etken olan diğer bir konu ise kamu bankalarıyla ilgilidir; zira 2003 yılı Ocak ayı sonu itibariyle Ziraat ve Halk Bankalarının toplam 803 şubesi kapatılmış (ki 800 şubesinin kapatılması planlanmıştı) ve bu bankalardaki personel sayısı planlandığı gibi 32.000'in altına düşürülmüştür. Bu iki banka hükümete önceden danışılmaksızın hiçbir sübvansiyona gitmeyeceğini de açıklamıştır. Önce Halk Bankası'nın 2004 yılında, hemen ardından Ziraat Bankası'nın özelleştirilmesi planlanmıştır. Vakıflar Bankası'nın ise DB ile görüşülerek, satışının 2003 yılı Ekim ayı sonuna kadar gerçekleştirilmesi hükümet tarafından hedeflenmiştir.[1284]

59. Hükümetin 25.7.2003 tarihli NM'sinde ise IMF ile mutabakata varılan Stand-by düzenlemesi ile desteklenen ekonomik AEP'nin olumlu sonuçlar verdiği açıklanmıştır.[1285] Gecikilen bazı yapısal reformların tamamlanması için adımlar atıldığı belirtilen NM'de, KİT'lerdeki atıl istihdamının giderilmesine yönelik kararların uygulandığı kaydedilmiştir. Haziran ayı sonu kriterlerinin tutturulamamış olmasının sebebi olarak da, KİT'lerde çalışan işçilerin emekliliklerini, daha yüksek ikramiye ödenmesini sağlamak için halen sürmekte olan toplu iş sözleşmeleri sonrasına ertelemesi gösterilmiştir.[1286]

[1282] "IMF'ye ilk kurban işçiler", **Milli Gazete**, 3 Aralık 2002, s. 6.
[1283] **5.4.2003 Tarihli Niyet Mektubu**, s. 4.
[1284] **5.4.2003 Tarihli Niyet Mektubu**, s. 9; "Program Tavizsiz Uygulanacak", **Milliyet**, 21 Mayıs 2003, s. 1; Bülend Özaydınlı, "Söylem Değil İcraat Önemli", **Milliyet,** 19 Nisan 2003, s. 1.
[1285] "Destek Olun, Ekonomik Programı Sürdürelim", **Hürriyet**, 11 Temmuz 2003, s. 1.
[1286] **30.7.2003 Tarihli Niyet Mektubu**, s. 28-30, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık, (Çevrimiçi), http://www.tcmb.gov.tr, 18 Ağustos 2016. Ayrıca bkz. " Niyet mektubu gönderildi, IMF'ye ek önlem sözü", **Cumhuriyet**, 26 Temmuz 2003, s. 13.

Bu hedef sapmasından kaynaklanan gecikmiş bazı yapısal reformlar için gerekli adımların atılacağı belirtilen mektupta, KİT'lerdeki 9.900 atıl istihdamın 2003 yılı Ocak ayı sonu ile Haziran ayı sonu arasında ortadan kaldırılması için alınan önlemlere rağmen 2.500 kadro ile hedefin tutturulamadığı açıklanmıştır. Yaşanan gelişmeler ışığında, ücret görüşmelerinin tamamlanmasının ardından daha fazla çalışanın erken emekliliğe başvurması sebebiyle de bu sürecin hızlanacağı tahmininde bulunulmuştur. Hükümet, kamu sektöründeki işçilerin emekli olmasındaki kısıtlamayı kaldıran düzenlemenin uygulanmasıyla, gönüllü emeklilik ile atıl istihdamın azaltılmasının devamını hedeflemiştir. Alınan önlemlerle KİT'lerde çalışan sayısı 2002 yılı Aralık ayı ile 2003 Mart ayı döneminde 36.796 kişi olarak azaltılmıştır. 5. gözden geçirmenin tamamlanması talep edilen mektuba göre kamu maliyesi için alınacak tedbirlerde sağlık ve eğitim harcamaları korunmuş, yatırım harcamalarında kesintiler yapılmıştır.[1287]

Çalışan kadınları çok yakından ilgilendiren ve işgücü piyasasına yönelik politikaların rekabet gücü yüksek bir ekonomi oluşturulması ve işgücü piyasalarının esnekliğinin arttırılması amacıyla TBMM'de 22.1.2003'de kabul edilen yeni İş Kanunu'na göre, ekonomide yeni istihdam alanlarının yaratılması için yarı zamanlı ve geçici istihdama yönelik iş sözleşmelerinde yeni hükümler getirilmiştir. Ayrıca yeni kanun ile işverenin işten çıkarmalarının, İş Kanunu'nda belirtilen nedenlere dayalı olarak ispatlama yükümlülüğü dâhil pek çok işçi haklarının iyileştirildiği 30.7.2003 tarihli mektupta vurgulanmıştır. Gözden geçirmenin ön koşulu olarak AB "*Sigortacılık Direktifleriyle*" uyumlu olarak DB'nin de teknik yardımıyla SSK, İş-Kur ve Bağ-Kur'un idari reformunun TBMM'den geçmesinin beklendiği belirtilen mektupta, özelleştirme ile özel sektörün rolünün arttırılmasına yönelik planlanan aşamalarda ilerleme sağlandığına da yer verilmiştir.[1288]

2003 yılının son NM'si olan 31.10. 2003 tarihli mektupta program hedeflerinin sonuçlar vermeye devam ettiği, 2002 yılı başından itibaren atıl istihdamın 33.060 kişi azaltılmış olmasına karşın Eylül ayı sonu hedefinin 7.000 kişi altında kalındığı belirtilmiştir. TEKEL'in özelleştirilmesine[1289] yönelik hazırlıklar nedeniyle geç kalınmış atıl istihdam dâhil olmak üzere, 3.600 atıl kadronun iptal edildiği

[1287] **30.7.2003 Tarihli Niyet Mektubu**, s. 30.
[1288] **30.7.2003 Tarihli Niyet Mektubu**, s. 32.
[1289] **30.7.2003 Tarihli Niyet Mektubu**, s. 21. Ayrıca bkz. "IMF eliyle tütün çökertiliyor", **Cumhuriyet**, 30 Eylül 2003, s. 1, 9.

açıklanmıştır. Kamu sektöründe yapısal reform programının ileriye götürülmesi amacıyla sosyal güvenlik reformunun 2003 yılı Aralık ayı sonuna kadar gerçekleştirilmesi planlanmıştır.[1290]

Kamu bankalarının özelleştirme işlemleri ise Vakıfbank'ın ve başka özel bankaların çözüme kavuşturulmasına kadar ertelenmiştir. 2003 yılı sonuna kadar TEKEL ve TÜPRAŞ'ın, 2004 yılı başına kadar PETKİM'in özelleştirilmeleri hedeflenmiştir. Türk Telekom'un özelleştirme stratejileri hazırlandığı gibi 2004 yılı içinde TŞF, THY, Milli Piyango ve diğer KİT'lerin özelleştirilmelerine ilişkin ilerleme kaydedilmesi planlanmıştır.[1291] IMF Dış İlişkileri Direktörü Tom Dawson da, Türkiye'nin ekonomik programı kararlı bir şekilde uygulamasından memnunluk duyduklarını belirtmiştir.[1292]

IMF tarafından KİT'lerde atıl istihdam olarak nitelendirilen 46.000 kişilik kadronun işten çıkarılarak veya gönüllü emeklilik yoluyla 31.1.2002 ile 31.12.2003 tarihleri arasında ortadan kaldırılması istenmiştir. Oysa büyük bir bölümü gönüllü emeklilik yoluyla olmak üzere KİT'lerden ayrılan personel sayısı 56.012'ye ulaşmıştır. Söz konusu personelin 25.467'si özelleştirme kapsamındaki KİT'lerde, 30.545'i Hazine Müsteşarlığı bünyesindeki KİT'lerde görev yapmıştır. Böylece 1999-2003 yılları arasındaki KİT'lerde istihdam edilen personel sayısı 75.751 kişi azalmıştır. Özelleştirme kapsamında bulunan KİT'ler dâhil 449.156 olan toplam KİT istihdam sayısı %16,8 azalarak 2003 sonu itibarıyla 373.405'e kadar gerilemiştir. Böylece kamunun toplam istihdamında KİT'lerin payı %19,8'den %17'ye düşmüştür.[1293]

Bu süreçte, Türkiye'nin IMF'den mali destek talebi bağlamında uygulamayı planladığı politikaları tanımlayan NM de, 2004 yılında IMF'ye sunulmuştur. AB standartlarına uyum sağlama konusunda taahhüdünü bildiren Türkiye, 7. gözden geçirilmenin tamamlanmasını talep etmiştir. Mektupta, 2003'te KİT'lerde gereksiz pozisyonların azaltıldığı vurgulanmış ve söz konusu kuruluşlarda işe alımlarda

[1290] **31.10.2003 Tarihli Niyet Mektubu**, s. 2, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık, (Çevrimiçi), http://www.tcmb.gov.tr, 18 Ağustos 2016. Ayrıca bkz. "IMF eliyle tütün çökertiliyor", **Cumhuriyet**, 30 Eylül 2003, s. 1, 9.

[1291] **31.10.2003 Tarihli Niyet Mektub**", s. 9-10.

[1292] "IMF: Türkiye'de İşler Yolunda", **Hürriyet**, 11 Eylül 2003, s. 1; "İş dünyası: Balayı dönemi bitti", **Cumhuriyet**, 13 Kasım 2003, s. 8.

[1293] "Atıl istihdam sorunu bitti", **Radikal**, 28 Mart 2003, s. 1. Bu sayılar ve oranlar içindeki kadın sayı ve oranlarına ilişkin bilgilere yaptığımız araştırmalar ve görüşmeler neticesinde ulaşılamamıştır; zira bu konuda bir tasnif yapılmadığı sonucuna varılmıştır.

sınırlama getirilme politikasına devam edileceği taahhüdünde bulunulmuştur. Ayrıca işini kaybeden ya da ayrılan kesimin en fazla %10'unun uzman pozisyonunda istihdam edilmesi kararlaştırılmıştır. IMF'nin üzerinde durduğu işe alma politikasına sıkı sıkıya bağlı kalındığının belirtildiği mektupta, kuruluşlar arası işgücü izleme sisteminin oluşturulduğu da belirtilmiştir.[1294]

Bu doğrultuda Halk Bankası ile Ziraat Bankası'nın özelleştirilmeye hazırlanması için çalışmalar yapıldığını açıklayan hükümet, TEKEL'in alkol ünitesinin satışını Şubat ayında gerçekleştirmiştir. Burada önemli nokta özelleştirmeye hazırlanmanın anlamının istihdamın IMF ve AB tarafından istenilen düzeye getirilmesi olmasıydı. TÜPRAŞ, PETKİM, ŞEKER Rafinerileri ile THY'nin özelleştirilme çalışmalarına devam edilmiştir; ayrıca EÜAŞ, TEİAŞ, TPAO, ETİ Maden, ÇAYKUR, DHMİ, PTT, Türkiye Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM), Kıyı Emniyet'in (KIYEM) özelleştirilmesi planlanmıştır. Ayrıca IMF menşeli ekonomi politikalarıyla son NM'ye göre yapılan yasal düzenlemelerin yanı sıra kapsamlı olarak özelleştirme çalışmalarına hız verilmiştir. Bu politikalara karşın 2004'te işsizlik oranlarında önemli bir gelişme kaydedilememiştir.[1295] Hükümet, özelleştirme uygulamaları sonucunda işini kaybedenler için geçici istihdam kararı almıştır.[1296]

Hükümetin icraatlarının değerlendirildiği 2004 yılı İR'ye göre özelleştirmede sınırlı ilerleme kaydedildiği belirtilmesine karşın devlet son 5 yıl içinde petrol dağıtımı, bazı ağ endüstrisi, süt ve süt ürünleri, alkollü içecekler vs. gibi bazı gıda işleme faaliyetlerinden çekilmiştir. İR'de önemli özelleştirmeler olarak POAŞ ile TEKEL'in alkol üretim kısmının satışı gösterilmiştir, ancak THY, TÜRK TELEKOM ve TEDAŞ'ın özelleştirilmesi projelerinin sonuçlandırılmaması eleştirilmiştir.[1297] 2005 yılı İR'de ise Türkiye'nin en büyük KİT'lerinden olan TÜRK TELEKOM, TÜPRAŞ hisselerinin %51'nin; ETİ Alüminyum ve PETKİM'in tamamının satılmaları olumlu bir gelişme olarak nitelendirilmiş olmasına karşın özellikle bankacılık sektörü de dâhil olmak üzere uzun bir reform listesinin tamamlanması gerektiği belirtilmiştir. Raporda ayrıca, özelleştirmenin sosyo-

[1294] **2.4.2004 Tarihli Niyet Mektubu,** s. 5, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık, (Çevrimiçi), http://www.tcmb.gov.tr, 20 Ağustos 2016. Ayrıca bkz. "IMF: Her şey yolunda gidiyor", **Hürriyet**", 11 Mart 2004, s. 1.
[1295] **2.4.2004 Tarihli Niyet Mektubu,** s. 9.
[1296] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25619, 20 Ekim 2004, s. 2.
[1297] **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2004 Yılı İlerleme Raporu ve Tavsiye Metni,** s. 55.

ekonomik etkisini azaltmak için dar gelirli aileleri ekonomik istikrarsızlığın yaratacağı olumsuz etkilerinden korumaya yönelik bir sosyal destekleme programı uygulandığına yer verilmiştir.[1298] Yine özelleştirme kapsamındaki kuruluşlarda işten çıkarılan personelin durumu nedeniyle destek programları hazırlanmıştır. DPT 2005 yılı programında, "*Özelleştirme Sosyal Destek Projesi"* (ÖSDP) kapsamında işten çıkarılan personele emekli ikramiyesi, kıdem, ihbar ve iş kaybı tazminatı ödendiği ve yeniden işe yerleştirme hizmeti verildiği belirtilmiştir. Bu projenin 2005 yılı sonunda tamamlanması planlanmasına karşın VIII. BYKP'de belirtildiği gibi özelleştirme uygulamalarına devam edilmesi için ÖSDP'nin ikincisi 2006 yılında tekrar uygulamaya konulacaktır.[1299] Tüm bu gelişmeler kapsamında, aşağıda özelleştirilen kurumlardaki personelin durumunu gösteren tablolar yer almaktadır.

Tablo 83 %50'nin Üzerinde Kamu Payı Blok Hisse Senedi Satışı Yoluyla Özelleştirilen Kuruluşlar[1300]

KURULUŞLAR.	HİSSE DEVRİ TARİHİ	Nakil Hakkı Olan Personel Sayısı (1)	Nakil Hakkı Olmayan Personel Sayısı (2)	Toplam Personel Sayısı	Nakil Hakkı Olmayan Personelden		
					Devir Tarihi İtibariyle İstifa Eden/Emekli Olan	Devir Tarihi İtibariyle İş Akdi Feshedilen (3)	Devir Sonrası İlgili Kuruluşta Kalan (4)
Abant ve Bolu Çevresi Turizm A.Ş.	28.1.2000	-	-	-	-	-	-
Deniz Nakliyat T.A.Ş.	24.3.2000	90	962	1.052	-	-	962
Güven Sigorta T.A.Ş.	4.4.2000	75	70	145	-	-	70
Ankara Anonim Türk Sigorta Şti.	20.4.2000	36	98	134	-	-	98
Petrol Ofisi A.Ş.	21.7.2000	1.571	2.251	3.822	-	-	2.251

[1298] **Türkiye 2005 İlerleme Raporu**, s. 49, 114.

[1299] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2005 Yılı Programı Destek Çalışmaları**, s. 230.

[1300] **T.C. Başbakanlık Özelleştirme Dairesi Başkanlığı**, mimga.@oib.gov.tr, 1 Kasım 2016.
(1) Memur ve sözleşmeli statüde çalışan ve 4046 sayılı Kanunun 22. maddesi çerçevesinde diğer kamu kuruluşlarına nakil hakkı tanınan personel ile iş kanunlarına tabi çalışan ve alıcıya devri yapılmayarak işletmenin bağlı olduğu kurumun bünyesinde kalan personel. (2) İş Kanunlarına tabi, toplu iş sözleşmeli çalışan ve diğer kamu kuruluşlarına nakil hakkı bulunmayan daimi ve geçici işçiler. (3) Kuruluş liselerinin alıcıya devrinden önce iş akitleri ilgili kuruluşlar tarafından feshedilen ve devir tarihine kadar kadarki süreye ilişkin kıdem ve ihbar tazminatları ile ikramiye, kullanılmayan izin ücreti vb. diğer parasal hakları Özelleştirme Fonu'ndan ödenen daimi ve geçici işçiler. (4) Devir tarihinden sonra ilgili kuruluşta kalan daimi ve geçici işçiler. Asil Çelik San.ve Tic. A.Ş.'de sakat statüsünde çalışmakta olan 10 işçi ile "*Divriği-Hekimhan Madenleri A.Ş.*"de sakat statüsünde çalışmakta olan 24 işçinin iş akitleri feshedilmemiş, bu işçiler tüm hak ve alacakları ile birlikte ilgili kuruluşta kalmışlardır. (mimga.@oib.gov.tr; bilgiedinme@oib.gov.tr)

TÜSTAŞ Sanayi Tesisleri	25.8.2000	8	65	73	--	-	65
Asil Çelik San. Ve Tic. A.Ş.	29.8.2000	242	554	796	56	488	10
TAKSAN A.Ş.	20.6.2003	35	367	402	-	367	-
MEYBUZ A.Ş.	30.9.2003	1	24	25	-	-	24
GERKONSAN A.Ş.	17.12.2003	22	123	145	12	111	-
Gemlik Gübre San. A.Ş.	24.2.2004	165	386	550	-	-	386
Alkollü İçkiler San. Ve Ti. A.Ş.	27.2.2004	582	1.688	2.270	-	-	1.688
ESGAZ A.Ş.	10.3.2004	12	31	43	-	-	31
İGSAŞ İstanbul Gübre San. A.Ş.	18.3.2004	132	300	432	-	-	300
Eti Bakır A.Ş.	12.4.2004	68	250	318	-	250	-
Divriği Hekimhan Madenleri A.Ş.	15.4.2004	170	687	857	-	663	24
BURSAGAZ	19.4.2004	49	71	120	-	-	71
Eti Gümüş A.Ş.	13.8.2004	95	261	356	-	261	-
Eti Krom A.Ş.	14.9.2004	311	440	751	-	440	-
Baha Esat Tekand Kütahya Şeker Fabrikaları A.Ş.	18.10.2004	28	505	533	-	-	505
Eti Elektromaetalurji A.Ş.	25.10.2004	126	255	381	-	255	-
TOPLAM		**3.818**	**9.388**	**13.205**	**68**	**3.035**	**6.485**

Tablo 84 Varlık Satışı/İşletme Hakkı Devri Yoluyla Özelleştirilen Tesis ve İşletmeler[1301]

KURULUŞLAR	İŞLETME DEVİR TARİHİ	Nakil Hakkı Olan Personel Sayısı (1)	Nakil Hakkı Olmayan Personel Sayısı (2)	Toplam Personel Sayısı	Nakil Hakkı Olmayan Personelden		
					Devir Tarihi İtibariyle İstifa Eden/Emekli Olan	Alıcıya Devredilen ve İş Akdi Feshedilen (3)	Alıcıya Devredilen İş Akdi Feshedilmeyen (4)
TZD-Manisa WP Kükürt İşletmesi	29.2.2000	6	34	49	-	34	-
EBK Sivas Kombinası	3.3.2000	13	80	-	-	80	-
EBK Burdur Kombinası	10.3.2000	33	67	100	-	67	-
EBK Eskişehir Kombinası	10.3.2000	19	86	105	-	86	-
EBK Gaziantep Kombinası	10.3.2000	14	51	65	-	51	-
SEKA Bolu İşletmesi	9.8.2000	55	192	247	31	161	-
TDİ Alanya Limanı	8.12.2000	12	13	25	-	13	-
TDİ Marmaris Limanı	2.2.2001	5	5	10	-	5	-
SEKA Dalaman İşletmesi	30.3.2001	135	489	624	-	489	-
SEKA Afyon İşletmesi	2.6.2003	41	164	205	-	164	-
TDİ Çeşme Limanı	6.6.2003	10	7	17	-	7	-
SEKA Balıkesir	24.6.2003	78	287	365	-	287	-
SEKA Çaycuma İşletmesi	30.6.2003	105	269	374	-	269	-

[1301] **T.C. Başbakanlık Özelleştirme Dairesi Başkanlığı**, mimga.@oib.gov.tr, 1 Kasım 2016. T.C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'na 27.10.2016 tarih 22514 Sayılı Bilgi Edinme Talebi'nde bulunmuştuk. Çalışma dönemimize ait özelleştirme öncesinde (özelleştirmeye hazırlık amaçlı), özelleştirme sırasında ve sonrasında emekliye ayrılan, başka KİT kurumuna gönderilen, sözleşmeli olarak tekrar KİT'e dönen, işten ayrılan kadın sayılarını talep etmiştik. Söz konusu kurumdan, Mücella İmga tarafından hazırlanmış olan, 1.11.2016 tarih 86039450-622-03 sayılı e-posta ekinde bir yazı gönderilmiştir. Bu yazıda, kurumun elinde böyle bir bilgi olmadığı ve kadınlarla ilgili sayılara ulaşmak için özel çalışma ve araştırma gerektiği belirtilerek talebimiz onaylanmamıştır. Bu nedenle tarafıma gönderilen toplam sayılar içindeki kadın oranı tespit edilemediğinden çalışmamızda yer almamıştır. Bu konuda ayrıca çalışma yapılması gerekliliği de ortaya çıkmıştır.(1.11.2016 tarihli (geliş saati: 10:58) e-posta, mimga.@oib.gov.tr)

(1) Memur ve sözleşmeli statüde çalışan ve 4046 sayılı Kanun'un 22.maddesi çerçevesinde diğer kamu kuruluşlarına nakil hakkı tanınan personel ile iş kanunlarına tabi çalışan ve alıcıya devri yapılmayarak işletmenin bağlı olduğu kurumun bünyesinde kalan personel. (2) İş kanunlarına tabi, toplu iş sözleşmeli çalışan ve diğer kamu kuruluşlarına nakil hakkı bulunmayan daimi ve geçici işçiler. (3) Alıcıya devredilen iş akitleri alıcı tarafından devir tarihi itibariyle feshedilen ve kıdem tazminatları, sonradan Özelleştirme Fonu'ndan karşılanmak üzere işletmenin bağlı olduğu kuruluş, ihbar tazminatları da alıcı tarafından ödenen işçiler. (4) Devir tarihinden önceki dönem de dâhil olmak üzere tüm hak ve alacakları ile birlikte alıcıya devredilen işçiler.(mimga.@oib.gov.tr; www.oib.gov.tr)
[1301]

TDİ Kuşadası Limanı	7.7.2003	13	13	26	-	13	-
TZD Sakarya Traktör İşletmesi	15.8.2003	13	297	310	-	297	-
SEKA Aksu İşletmesi	24.10.2003	63	299	362	-	299	-
TEKEL Çankırı Tuzlası	24.10.2003	-	-	-	-	-	-
SEKA Kastamonu İşletmesi	6.11.2003	43	372	415	-	372	-
Dİ Trabzon Limanı	21.11.2003	21	373	394	-	373	-
TDİ Dikili Limanı	4.12.2003	5	6	11	6	-	-
SÜMER Holding Adıyaman İşletmesi	29.12.2003	18	160	178	-	160	-
SÜMER Holding Malatya İşletmesi	27.2.2004	13	103	116	-	103	-
KBİ Samsun İşletmesi	15.4.2004	70	217	287	-	-	-
SEKA Karacasu İşletmesi	15.4.2004	5	86	91	-	86	-
EBK Manisa Kombinası	25.6.2004	12	135	147	-	135	-
SÜMER Holding Tümosan İşletmesi	1.7.2004	23	312	335	-	312	-
TEKEL Tuzluca Tuzlası	24.9.2004	-	-	-	-	-	-
TEKEL Sekili Tuzlası	29.9.2004	-	-	-	-	-	-
SÜMER Holding Bakırköy İşletmesi	8.10.2004	4	666	670	-	666	-
TÜGSAŞ Kütahya Gübre Üretim Tesisleri	22.10.2004	378	-	378	-	-	-
SÜMER Holding Çanakkale İşletmesi	4.11.2004	4	72	76	-	72	-
SEKA Akkuş İşletmesi	7.12.2004	-	6	6	-	6	-
SÜMER Holding Diyarbakır İşletmesi	9.12.2004	5	93	98	-	93	-
TOPLAM		**1.216**	**4.950**	**6.086**	**37**	**4913**	**-**

2.6.3. Hizmet İlişkisine Son Verilmesi ve İş Güvencesi

İş güvencesi, işçinin işinin güvence altına alınması, işinin sürmesi, çalışacağı bir işinin bulunması, işçi ile işveren arasındaki ilişkinin her koşulda devam etmesi olarak nitelendirilmiştir. İş güvencesine kavuşturulmuş bir işçinin daha verimli çalışacağı öngörülmüştür. Türkiye'de işçinin iş ilişkisine son verilmesini engelleyen yasal bir düzenleme oluşturulması sırasında bu konu kamuoyunda uzun süre tartışılmıştır.[1302]

VII. BYKP'de amaçlardan biri olan esnek zamanlı, kısmî zamanlı ve diğer standart dışı çalışma türlerinin düzenlenebilmesine olanak sağlayacak 1475 sayılı İş Kanunu ve diğer ilgili mevzuata ait düzenlemelerin yapılması planlanmıştır. Buna paralel olarak TBMM'de, iş güvencesinin ve iş akdinin gerekçesiz feshini engelleyecek şekilde yenileme çalışmalarının tamamlanması hedeflenmiştir.[1303]

Çalışma hayatında en önemli sorunlardan biri olarak gösterilen iş güvencesinin olmaması, özellikle kadınların iş hayatından kolayca kopmasına neden olmaktadır. Türk-İş tarafından Başbakan Bülent Ecevit'te sunulan raporda, Türkiye tarafından onaylanarak iş mevzuatına dâhil edilen 158 sayılı ILO Sözleşmesi'ne uygun bir iş güvencesinin sağlanmasının önemine dikkat çekilmiştir. Buna göre iş güvencesi ile büyük haksızlıklar ortadan kaldırılmış olacaktır;[1304] ancak ekonomik kriz veya kapasite daralmalarının yaşandığı dönemlerde çıkarılan işçilerde cinsiyet ayrımcılığı kadınlar aleyhine olmuştur.[1305]

2.6.3.1. 158 Sayılı Hizmet İlişkisine Son Verilmesi Sözleşmesi

Uluslararası Çalışma Teşkilatı'nın 1982'de Cenevre'de yapılan 68. konferansında kabul edilen "*Hizmet İlişkisine İşveren Tarafından Son Verilmesi Hakkında 158 Sayılı Sözleşme*"yi Türkiye'de onaylamış ve 12.10.1994'de uygulamaya koymuştur. Sözleşme hükümlerinin toplu iş sözleşmeleri, hakem kararları veya mahkeme kararları ile ulusal uygulamaya uygun başka bir yöntemle geçerlik kazanmadığı durumlarda yürürlüğe girmesi ancak ulusal mevzuatla sağlanabilmektedir. Tüm ekonomik faaliyet alanlarına ve hizmet sözleşmesi ile

[1302] "İş güvencesi Anayasa'nın 90. Maddesine göre uygulanmalı", **Cumhuriyet,** 19 Temmuz 1999, s. 1, 5; "İş güvencesi hakkımız", **Millî Gazete**, 12 Kasım 2000, s. 7; "ILO'daki iş güvencesine uyulsun", **Cumhuriyet**, 3 Mayıs 2000, s. 3.
[1303] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000),** s. 56.
[1304] **Belgelerle Türk-İş Tarihi (1999-2002),** Yay. Haz**.** Yıldırım Koç, Ankara, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Yorum Matbaası, 2002, s**.** 79.
[1305] **Kadının El Kitabı,** s. 47.

istihdam olunanlara uygulanan sözleşme, bazı kategorilerde bulunanları uygulama alanı dışında bırakmaktadır. Bunlar; belirli süreli veya belirli bir işin tamamlanması ile ilgili hizmet sözleşmesiyle çalıştırılan işçiler, süresi önceden belirlenmiş deneme süreli hizmet sözleşmesi ile çalışan işçiler, deneme süresi içinde bulunanlar ile süresiz hizmet ilişkisiyle çalışan işçilerdir. [1306]

Söz konusu sözleşmenin 4. maddesinde, işçinin kapasitesine veya işyeri gereklerine dayalı geçerli bir son verme nedeni olmadıkça hizmet ilişkisine son verilemeyeceği hükmü yer almıştır. 5. maddede ise işverenin çalışan kişinin işine son veremeyeceği şartlar açıklanmıştır. Kadınların haklarını da gözeten söz konusu şartlar şunlardır: Sendika üyeliği veya çalışma saatleri dışında veya işverenin rızasıyla çalışma saatlerinde sendikal faaliyetlere katılmak, işçi temsilciliği yapmış olmak ve yapmaya devam etmek veya işçi temsilciliğine talip olmak, işvereni şikâyet etmek, işveren aleyhine mevzuata aykırılık iddiasıyla başlatılmış sürece katılmak veya işveren aleyhinde idari makamlara şikâyette bulunmak, ırk, renk, cinsiyet, medeni hal, aile sorumlulukları, hamilelik, din, siyasi görüş, etnik veya sosyal köken ile doğum izni esnasında işe gelmemek. Sözleşmeye göre hastalık veya kaza nedeniyle geçici devamsızlık da işten çıkarma için gerekli neden sayılmamıştır.[1307]

Sözleşme gereğince çalışan kadın veya erkek, hizmet ilişkisinde haksız olarak işine son verildiğini düşündüğü takdirde iş mahkemesi, hakemlik kurulu veya hakem gibi tarafsız bir mercie itirazda bulunma hakkına sahiptir. Bunun dışında hizmet ilişkisine son verilen bir işçi, ulusal mevzuat ve uygulamaya uygun bir şekilde şu haklardan yararlanmaktadır: Miktarı, hizmet süresine ve ücret seviyesine göre belirlenecek ve doğrudan işveren tarafından ya da işverenlerin katkısıyla oluşturulmuş bir fondan ödenecek bir kıdem tazminatı hakkı; tabi oldukları koşullar çerçevesinde işsizlik sigortası veya yardımından doğan haklar ile yaşlılık ya da malûllük gibi diğer sosyal güvenlik ödeneklerini alma hakkı.[1308]

Çalışanları yakından ilgilendiren diğer bir konu ise GEGP'nin *Sosyal Dayanışmayı Güçlendiren Düzenlemeler* başlığı altında yer alan ve kadın-erkek çalışanların kolayca işten çıkarılmalarını önleyecek olan "*İş Güvencesi Yasası*"dır. Bu konu AB için hazırlanan UP'de kısa vadeli öncelikler arasına alınmış, söz konusu

[1306] **T.C. Resmî Gazete,** Sayı 22079, 12 Ekim 1994, s. 1-2.
[1307] **T.C. Resmî Gazete,** Sayı 22079, 12 Ekim 1994, s. 3.
[1308] **T.C. Resmî Gazete,** Sayı 22079, 12 Ekim 1994, s. 5.

yasanın hazırlığı için sosyal taraflarla görüşmeler yürütülmeye başlanmıştır.[1309] GEGP ile ilgili düzenlenen seminerde konuşan DİSK ve Tekstil İşçileri Sendikası Genel Başkanı Süleyman Çelebi, o dönemde 1.500.000 kişinin işten atıldığına ve on binlerce işyerinin kapandığına dikkat çekerek, iş güvencesi konusunun sürekli gündeme getirildiğini, tartışıldığını ancak çözümlenemediğini vurgulamıştır.[1310]

İş Güvencesi Yasa Tasarısı çalışmaları, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Yaşar Okuyan'ın yanı sıra işçi ve işveren sendika temsilcileri, sosyal taraflar ve bilim insanlarının oluşturduğu komite ile yürütülmüştür.[1311] Çalışmalar sonunda İş Güvencesi Yasası[1312] kabul edilmiş;[1313] ancak yürürlüğe 15.3.2003'te girmesi kararlaştırılmıştır. Türkiye'nin imzaladığı ILO 158 sayılı sözleşmesi dikkate alınarak kabul edilen 4773 sayılı İş Güvencesi Yasası'na göre 10 veya üzeri işçi çalıştıran işyerlerinde işverene, en az 6 ay kıdemli olan ve belirsiz iş süreli iş sözleşmesi ile çalışan işçinin iş akdinin feshini geçerli bir nedene dayandırmak zorunluluğu getirilmiştir.[1314]

Krizlerin yaşandığı 2000 Kasım ve 2001 Şubat ayından, yasanın uygulamaya başlandığı tarihe kadar 2.000.000 kişiden fazla çalışan işsiz kalmıştır.[1315] Bu noktada TBMM'de gündem dışı olarak DYP adına konuşan Eskişehir Milletvekili Mehmet Sadri Yıldırım, Türkiye'nin en büyük sorununun işsizlik olduğuna ve OECD ülkeleri içerisinde en kötü durumda bulunduğuna dikkat çekmiştir. Yıldırım'a göre 2001 Türk-İş Başkanlar Kurulu verileriyle Türkiye'de çalışabilir nüfusun ancak yarısı istihdam edilmektedir. Bu oran OECD ülkelerinde 2/3'dür. İstihdamın tamamen durduğunu iddia eden Yıldırım, iş güvencesinin kalmadığı çalışma hayatında her gün işsiz kalma korkusuyla çalışan insanların yanı sıra işsiz olanların sigortasız çalışmaya razı olduklarını ileri sürmüştür. Hükümetin IMF'ye verdiği NM'de 2002 yılında 75.000 kişiyi daha işten çıkarma taahhüdünde bulunduğunu belirten Yıldırım, 2001

[1309] "Programın temeli 15 yasadan oluştu", **Cumhuriyet**, 15 Nisan 2001, s. 9.
[1310] Metin Emiroğlu**, a.g.e.,** s. 61-65.
[1311] "İşçi ve işverenden iş güvencesi komisyonu", **Hürriyet**, 31 Ocak 2001, s. 1; "İş güvencesinde mutabakat, **Yeni Şafak**, 6 Mayıs 2001, s. 1.
[1312] Yaşar Okuyan, "İş güvencesi yasası mutlaka çıkarılacak", **Millî Gazete**, 8 Kasım 2000, s. 6.
[1313] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 24847, 15 Ağustos 2002, s. 2.
[1314] "Çalışana güvence 15 Mart'ta geliyor", **Yeni Şafak**, 2 Mart 2003, s. 1; "İşçinin bayramı 15 Mart olacak", **Millî Gazete**, 2 Mart 2003, s. 6.
[1315] "Patronların tehdidi sökmedi", **Millî Gazete**, 10 Ağustos 2002, s. 5.

sonunda 1.567.000 işsiz olan kişi sayısının artmasından endişe duyduğunu belirtmiştir.[1316]

Bu kaygıların giderilmesi ve çalışma barışının sağlanması amacıyla 2002'de kabul edilen İş Güvencesi Yasası[1317] kadın-erkek tüm çalışanlar tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.[1318] Söz konusu kanun ile cinsiyet, ırk, medeni hal, aile yükümlülükleri, hamilelik, din, siyasi görüş, etnik veya sosyal köken ile ilgili nedenlerle iş sözleşmesinin feshedilmeyeceği hükmü bulunmaktadır. Kanun ile ilgili yapılan sınırlamaya 2003 İR'de yer verilmiştir. Buna göre Mayıs 2003'te yapılan bir değişiklik ile söz konusu kanunun uygulama alanı, 6 aydan uzun süreli çalışan işçiler ve 30'dan çok işçi çalıştıran işyerlerini kapsayacak hale getirilmiştir.[1319]

Türkiye'deki uygulamada, İş Kanunu'nun 17. maddesi işverene tazminatı peşin ödemek koşuluyla istediği zaman istediği kişinin (ki burada kadın-erkek ayrımı yapılmamıştır) sözleşmesini feshetme kolaylığı sağlamıştır; zira işveren ihbar sürelerini peşin ödeyerek hizmet sözleşmesini feshedebilmektedir. Bununla birlikte, çalışma hayatında işten çıkarmaların haklı bir sebebe dayanması gerekmektedir. İşten çıkarmalar için gerekçe olamayacak durumlar kanunun ilgili maddesinde belirtilmiştir.[1320]

Bunun yanı sıra söz konusu kanunun 24. maddesinde işçinin sözleşmeyi feshetme hakkını oluşturan sebepler açıklanmıştır. İki başlık altında toplanan sebeplerden biri sağlık diğeri ise ahlak ve iyi niyet kurallarına uymayan hallerdir. Sağlık sebeplerinden birisi, işçinin yaptığı işten dolayı sağlığının veya yaşayışının tehlike altında olması; ikincisi ise işçinin çalıştığı ortamda bulaşıcı bir hastalığa yakalanmasıdır. Bunun dışında İş Kanunu'nun 25. maddesinde de işverenin çalışanın işine son verebilmesini haklı kabul eden başka haller yer almaktadır. İşveren, işten ayrılan işçiye, işinin tanımını ve süresini gösteren bir belge vermekle yükümlüdür.

[1316] **TBMM TD**, Cilt 86, Birleşim 65, 14.1.2002, s. 144.
[1317] "İş Güvencesi 6 saatte geçti", **Yeni Şafak**, 10 Ağustos 2002, s. 1, 10.
[1318] "Bakan Okuyan, İş güvencesi AB'ye karşı bir taahhüttür", **Millî Gazete**, 20 Mart 2002, s. 6; "İşveren önce "İş Yasası"nı isterken çalışanlar "İş Güvencesi'nde direniyor", **Millî Gazete**, 10 Aralık 2002, s. 5.
[1319] **Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu**, s. 83-84.
[1320] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25134, 10 Haziran 2003, s. 6-7.

Belgenin vaktinde verilmemesi veya belgenin içinde yanlış, eksik bilgi bulunması nedeniyle zarar gören işçi işverenden tazminat isteme hakkına sahiptir.[1321]

Söz konusu kanununa göre işveren, iş sözleşmesi sona erecek olan işçiye yeni bir iş bulması için gerekli olan iş arama iznini iş saatleri içinde ve ücret kesintisi yapmadan vermek zorundadır. Bu süre günde iki saatten az olamamaktadır; ayrıca işçi isterse kanunun 27. maddesine göre iş izni arama saatlerini birleştirerek toplu olarak da kullanabilmektedir. Kanuna göre eğer işveren işçiye, iş arama izni vermez ya da iş iznini eksik kullandırırsa o süreye ilişkin ücreti işçiye ödemek zorundadır. Bunun dışında işçiye iş arama izni sırasında işveren işçiyi çalıştırır ise çalışma karşılığı olan ücrete ilaveten söz konusu sürenin ücretini de %100 zamlı ödemek durumundadır. Bu durumun haricinde işveren ekonomik, teknolojik, yapısal ve benzeri işletme ve işyeri gerekleri sonucunda toplu işçi çıkarmak istediğinde en az 30 gün önce bir yazı ile durumu işyeri sendika temsilcilerine, ilgili bölge müdürlüğüne ve Türkiye İş Kurumu'na bildirmekle yükümlüdür.[1322]

Bununla birlikte işçiye iş sözleşmesini derhal feshetme hakkı tanıyan ahlak ve iyi niyet kurallarına uymama halleri içinde kadınları yakından ilgilendiren nedenlerden biri "*işçinin diğer bir işçi veya üçüncü kişiler tarafından işyerinde cinsel tacize uğraması ve bu durumu işverene bildirmesine rağmen gerekli önlemlerin alınmamasıdır"* (ki, bu durumun önlenmesi işverenin sorumluluğundadır).[1323] Bu tür saldırıya uğrayan kişinin "*Türk Ceza Kanunu*"nda "*Cinsel Dokunulmazlığa Karşı Suçlar*" başlığı altında 102. maddede belirtildiği gibi şikâyet etme hakkı vardır. Yaptırımı ise kanunun 105. maddesinde yer aldığı üzere adlî para ya da hapis cezasıdır. Suç kapsamına giren davranışlar, hiyerarşi veya hizmet ilişkisinden kaynaklanan nüfuzu kötüye kullanmaktır. Söz konusu suçlar aynı işyerinde çalışmanın kolaylıklarından yararlanarak işlendiği takdirde cezanın yarıdan fazla oranında arttırılacağı, eğer mağdur edilen kişi işi terk etmek zorunda kalmışsa hapis cezasının bir yıldan az olamayacağı kanunda yer almıştır.[1324]

Sözleşme gereğince çalışan, hizmet ilişkisinde haksız olarak işine son verildiği kanısında ise mahkeme, İş Mahkemesi, Hakem Kurulu veya Hakem gibi tarafsız bir

[1321] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25134, 10 Haziran 2003, s. 8-10.
[1322] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25134, 10 Haziran 2003, s. 8-10
[1323] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25134, 10 Haziran 2003, s. 8-9.
[1324] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25611, 12 Ekim 2004, s. 29-31.

mercie itirazda bulunma hakkına sahiptir. Bunun dışında hizmet ilişkisine son verilen bir işçi ulusal mevzuat ve uygulamaya uygun bir şekilde şu haklardan yararlanmaktadır: Miktarı hizmet süresine ve ücret seviyesine göre belirlenen ve doğrudan işveren tarafından ya da işverenlerin katkısıyla oluşturulmuş bir fondan ödenen bir kıdem tazminatı; tabi oldukları koşullar çerçevesinde işsizlik sigortası veya yardımından doğan haklar ile yaşlılık ya da malûllük gibi diğer sosyal güvenlik ödenekleri.[1325]

2.6.4. İşsizlik Sigortası

Bir sosyal güvenlik hakkı olan işsizlik sigortası; "*ILO 102 Sayılı Sosyal Güvenliğin Asgari Normları Hakkında Sözleşmesi'nde*" belirtildiği bir kişinin gibi işten çıkarılma sırasında geçim kaynakları belli oranları aşmaması halinde yardımlar, periyodik yardımlar şeklinde uygulanmaktadır. Yardım, işsizliğin devamı süresince sağlanır; ancak yardımların belli şartları bulundurmaktadır. Bunlar, olay sırasında geçim kaynakları kanunla belirlenmiş oranları aşmayanlar için 12 aylık bir devre içinde 26 hafta, işçi ve hizmetli kategorilerinin korunmuş olması halinde 12 aylık bir devre içinde 13 hafta olarak belirlenmiştir. Bunların dışında mevsimlik işlerde çalışanlar için yardım süresi ve yardım yapılmayacak olan ilk günler sayısı iş şartlarına uydurulmuştur.[1326]

57. Hükümet, Türkiye'nin önemli sorunlardan biri olan çalışırken işsiz kalanların gelir kaybını belirli bir süre telafi etmek için işsizlik sigortası programının uygulanması ve bu programı yürütecek İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun yeniden yapılandırması gerektiğini açıklamıştır.[1327] Ayrıca UP'de yer verildiği gibi işsizlikle ilişkin önlemlerle birlikte işsizlik sigortası kurulmasına ait düzenlemeler yapılmıştır.[1328]

VII. BYKP'de öngörülen, 25.8.1999 tarih 4447 sayılı kanun ile kabul edilen 8.9.1999'da Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren İşsizlik Sigortası[1329] 1.6.2000 tarihinden itibaren uygulamaya başlanmıştır. Ancak İş Güvencesi Yasası çıkarılmadan işsizlik sigortasının gerçek anlamda sigorta işlevi görmeyeceği Petrol-

[1325] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25134, 10 Haziran 2003, s. 5.
[1326] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 15037, 15 Ekim 1974, s. 5.
[1327] **TBMM TD**, Cilt 1, Birleşim 11, 6.6.1999, s. 181.
[1328] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 24352, 24 Mart 2001, s. 41.
[1329] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1999-2000) 2000 Yılı Programı Destek Çalışmaları Sosyal Sektörlerle İlgili Gelişmeler**, s. 234.

İş tarafından ileri sürülmüştür. Petrol-İş'e göre işsizlik sigortası olağanüstü durumlarda çalışanların sigortalanmasıdır. İşverenin işten çıkartma serbestliğinin olduğu durumda işsizlik sigortası, çalışma güvencesinin olmadığı bir ortamda uygulanacağından istihdam sorununa çözüm getiremeyecektir.[1330]

İş güvencesinin önemine değinen Petrol-İş verilerine göre 1999 yılı itibariyle Türkiye'de işgücüne katılan nüfus 23.550.000 kişi, işsiz sayısı 1.550.000 kişi, çalışan sayısı 22.000.000 kişi, işveren 1.000.000 kişi, kendi hesabına çalışan kişi sayısı 5.500.000, ücretsiz aile işçisi 6.500.000 kişi ve ücretli (yevmiyeli-geçici-mevsimlik) 9.200.000 kişidir. Petrol-İş tarafından, söz konusu çalışanlardan 5.000.000 kişinin kayıtlı ücretli olduğu, diğer çalışanlar ile işsizlerin sigorta kapsamı dışında kaldığı tahmin edilmiştir. Bu nedenle iş güvencesi yasasının bir an evvel çıkarılmasını isteyen sendikaya göre yasa çıkarılmaması halinde İşsizlik Sigortası işlevsizleşecektir.[1331] Oysa işsizlik sigortasının amacı; işsizlik sigortasına ilişkin kuralları ve uygulama esaslarını düzenlemek ve sigortalıların işsiz kalmaları durumunda onlara ilgili kanun çerçevesinde öngörülen ödeme ve hizmetlerin yerine getirilmesini sağlamaktır. Bu ödeme işçi, işveren ve devlet tarafından ödenen primlerdir. Söz konusu prim İşsizlik Sigortası Fonu'na aktarılmaktadır. İlgili kanun kapsamına giren bir işyerinde bir hizmet sözleşmesine dayalı ve sigortalı olarak çalışırken yine kanunun ilgili maddelerinde belirtilen sebeplerle işini kaybeden ve İş ve İşçi Bulma Kurumu'na başvurarak çalışmaya hazır olduğunu bildirenler, kanunda sigortalı işsiz olarak nitelendirilmektedir. Bu işsiz kişiler, kanunun kapsamında yer alan bir işyerinde bir hizmet sözleşmesine dayalı olarak çalışan ve çalıştığı süre içerisinde işsizlik sigortası primi ödeyenler olarak tanımlanmıştır. Zorunlu olan işsizlik sigortası kapsamına giren ve hali hazırda çalışmakta olanlar bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten; yeni girenler ise işe başladıkları tarihten itibaren sigortalı sayılmışlardır.[1332]

Sigortalı işsizlerle ilgili kanun çerçevesinde, İş ve İşçi Bulma Kurumu'nca işsizlik ödeneği ile hastalık ve analık sigortası primleri ödeme kararı alınmıştır.

[1330] **İşsizlik Sigortası Nedir? Ne Değildir?**, Petrol-İş Türkiye Petrol Kimya Lastik İşçileri Sendikası, İstanbul, Petrol-İş Yayını, 2000, s. 7.
[1331] **A.g.e**, s. 9.
[1332] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 23810, 8 Eylül 1999, s. 15.

Bununla birlikte sigortalıya yine ilgili kurum tarafından yeni bir iş bulma, meslek geliştirme, edindirme ve yetiştirme eğitimi hizmetleri verilmektedir.[1333]

Kanunda yer alan işsizlik sigortasından yararlanamayacak alanda çalışanlar (ki en çok kadın çalışanların bulunduğu alanlardır) şunlardır: Memur, sözleşmeli personel, kendi isteği ile işten ayrılanlar, tarım işlerinde çalışanlar, ev hizmetlerinde çalışanlar, işverenin ücretsiz çalışan eşi askerlik hizmetini yapmakta olanlar, ceza ve ıslah evlerinin atölyelerinde çalıştırılan mahkûmlar, meslek ve sanat okullarında tatbiki nitelikte yapım ve üretim işlerinde çalışanlar, sağlık müesseselerinde işe alıştırılan hasta ve maluller, yabancı bir ülkedeki bir müessese tarafından Türkiye'ye iş için gönderilen ve o ülkede sigortalı olan yabancı kimseler, aynı konutta yaşayan hısımlar arasında sigortalı olan yabancı kimseler, aynı konut içinde yapılan işlerde çalışanlar, köy sınırları içinde kendi ihtiyaçları için yapılan inşaatlarda çalışanlar, emekli sandıklarına aidat ödemekte olanlar ve herhangi bir işverene bağlı olmaksızın kendi nam ve hesabına çalışanlar. Bunların dışında sosyal güvenlik kuruluşlarından yaşlılık aylığı almakla birlikte, sosyal güvenlik destek primi ödeyerek ya da ödemeksizin çalışmasını sürdürenler ile isteğe bağlı sigortalılar da işsizlik sigortasından yararlanamamaktadır. [1334]

İşsizlik ödeneğinin miktarı, ödeme süreleri ve zamanı kanunda belirtilmiştir. Buna göre sigortalı işsize ödenecek miktar son 4 aylık prime esas kazançları dikkate alınarak hesaplanmıştır. Söz konusu işsize, günlük ortalama net kazancının %50'si oranında işsizlik ödeneği ödenmesi kararlaştırılmıştır. Bu şekilde hesaplanan işsizlik ödeneğinin, 16 yaşından büyük işçiler için geçerli asgari ücretin net miktarını geçmemesi esas alınmıştır. İşsizlik sigortasından yararlanmak için işsiz kişinin, hizmet akdinin sona ermesinden önceki son 120 gün içinde sürekli olarak çalışmış ve prim ödemiş olması gerekmektedir. Bu şartı yerine getirenler son üç yıl içinde 600 gün sigortalı çalışıp işsizlik sigortası primi ödemişlerse 180 gün; 900 gün sigortalı çalışıp işsizlik sigortası primi ödemişlerse 240 gün ve 1080 gün sigortalı çalışıp işsizlik sigortası primi ödemişlerse 300 gün süre ile işsizlik ödeneği almaya hak kazanmıştır.[1335]

[1333] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 23810, 8 Eylül 1999, s. 16.
[1334] **İşsizlik Sigortası Nedir? Ne Değildir?,** s. 8
[1335] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 23810, 8 Eylül 1999, s. 17.

İşsizlik sigortası ödeneği hakkını kazanmış kişiler, işsizlik ödeneği aldığı süre içinde başka bir gelir getirici işte çalışması, herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşundan gelir veya aylık aldığının tespit edilmesi ve kurum tarafından önerilen meslek geliştirme edindirme ve yetiştirme eğitimini haklı bir neden göstermeksizin kabul etmemesi durumunda bu hakkını kaybetmektedir.[1336] İşsizlik sigortasından yararlanacaklara işsizlik aylığı ve sağlık yardımlarının yanında, iş bulma ve yeni bir meslek kazandırma gibi hizmetlerin etkin bir şekilde sağlanması amaçlanmıştır.[1337]

İşsizlik Sigortası Kanunu ile ilgili çeşitli kesimlerden yorumlar yapılmıştır. Bunlardan birinde bu kanun, belli bir gelir düzeyine erişmek için yeterli kaynağa sahip olmayan, çalışabilir durumdaki işsiz bireylere verilen işsizlik yardımı olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca söz konusu yardımlarla Türkiye'de yoksulluğun azaltılması, tüketimin düzgünleştirilmesinin hedeflendiği öne sürülmüştür.[1338] Bu hedefle, işsizlik sigortasına ilişkin demografik ve sigortalılıkla ilgili bilgilerin toplanması için bilgi sisteminin kurulması da planlanmıştır.[1339]

İşsizlik sigortasının tam istihdama yaklaşmış ülkelerde başarılı olduğunu açıklayan TİSK ise, Türkiye'de büyük ölçüde sosyal güvenceye kavuşturulmuş olan 5.600.000 sigortalıya işsizlik sigortası kurularak ek bir hak tanınmasını eleştirmiştir. TİSK'e göre işsizlik sigortası yerine yaklaşık %15 atıl durumda bulunan vatandaşa istihdam olanaklarının sağlanması çok daha önemlidir. Bu nedenle önceliğin yeni yardımların desteklenmesine ve istihdamı daraltıcı özelliği olan uygulamaların ortadan kaldırılmasına verilmesi zorunludur.[1340]

ÇSGB'ye bağlı İİBK ise işsizlik sigortasının önemine değinmiştir. Bakanlığa göre kanun, işyerinde çalışan bir kişinin çalıştığı sırada çalışma istek, yetenek, sağlık ve yeterliliğinin olmasına karşın tamamen kendi istek ve kusuru dışında işini kaybedenlere destek olmaktadır. Söz konusu kişilere kanun, bir yandan yeni bir iş bulunmasını diğer yandan da işsiz kalmaları nedeniyle uğradığı gelir kaybının kısmen de olsa karşılanmasını sağlamaktadır. İşsiz kişi ile aile fertlerinin zor duruma

[1336] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 23810, 8 Eylül 1999, s. 18.
[1337] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı**, s. 94.
[1338] Müşerref Küçükbayrak, **Türkiye'de İşsizlik Sigortasının Kapsamı ve İşsizlik ve İstihdam Süresi Açısından Değerlendirilmesi**, T.C. Kalkınma Bakanlığı, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara, T.C. Kalkınma Bakanlığı Kütüphane Yayın ve Arşiv Dairesi Başkanlığı 2012, s. 15.
[1339] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı**, s. 94.
[1340] **İşsizlik Sigortası, Aktif İstihdam Politikaları ve Özel İstihdam Büroları**, Yayın No 196, Ankara, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, 2000, s. 15.

düşmelerini önlemeyi amaçlayan işsizlik sigortası, devlet tarafından kurulmuş zorunlu bir sigorta koludur. İİBK, söz konusu sigortanın kayıt dışı istihdamın kayda alınmasında, işe yerleştirmede, verimlilikte olumlu etkisi olacağını öngörmüştür.[1341] İşsizlik sigortasından yararlanmaya hak kazanan kişilere 1.3.2002'de işsizlik sigortası ödeneği verilmeye başlanmıştır. Söz konusu tarihten 31.7.2004'e kadar 474.733 sigortalıya ödeme yapılmıştır.[1342]

3. Sosyal Güvenlik Politikaları

Sosyal güvenlik sisteminin her açıdan sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması ve mevcut sorunların çözümlenmesi için başta uluslararası sözleşmeler baz alınmıştır. Bunlardan biri Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Sosyal Güvenliğin Asgari Normları'nı belirleyen 102 sayılı sözleşmesidir. Bu doğrultuda, iç hukukta VII. BYKP'de belirtildiği gibi yasalar ve kararnamelerde değişiklik yapılmıştır.[1343]

İnsan hakları konusunda temel belgelerden en önemlisi olan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 22. maddesinde belirtildiği gibi toplumdaki herkesin sosyal güvenlik hakkı bulunmaktadır.[1344] Sözleşmelere taraf devletler, herkesin ekonomik ve sosyal çıkarlarının geliştirilip korunması için İHEB'de olduğu gibi ESKHS'de de gerekli tedbirleri almakla yükümlendirilmiştir. Sözleşmenin 9. maddesinde, herkesin sosyal sigorta da dâhil olmak üzere sosyal güvenlik hakkı olduğu ve devletlerin bunu tanımakla sorumlu kılındığı bilgisi yer almıştır.[1345] Kadınlar adına pozitif ayrımcılık olarak nitelendirilen CEDAW'a göre taraf devletlerin gözetmesi gereken diğer haklar ise emeklilik, işsizlik, hastalık, sakatlık, yaşlılık ve çalışmama hallerindeki sosyal güvenlik hakkıdır. Bunun için öncelikle sağlanması gereken güvenli şartlar çalışma hakkı ve sağlığı ile doğurganlık hakkının korunmasıdır.[1346]

[1341] **İşsizlik Sigortasını Tanıyalım**, Yayın No 311, Ankara, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü, 2000, s. 2-3.
[1342] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), 2005 Yılı Programı Destek Çalışmaları**, s. 241.
[1343] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), 2000 Yılı Programı**, s. 234.
[1344] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 7217, 27 Mayıs 1949, s. 16200. Ayrıca bkz. Kadir Çeçen, **a.g.e.**, s. 432; **Uluslararası Temel İnsan Hakları Belgeleri**, s. 206.
[1345] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25196, 11 Ağustos 2003, s. 125-126.
[1346] **T.C. Resmi Gazete**, Sayı 18898, 14 Ekim 1985, s.5.

Avrupa Sosyal Şartı'na göre de sözleşmeye taraf devletler, yeterli olanağı bulunmayan, özellikle sosyal güvenlik sisteminden yararlanamayan herkese yeterli yardımı sağlamak ve hastalık halinde gerekli bakımı sunmak zorundadır. Ayrıca "*Anaların ve Çocukların Sosyal ve Ekonomik Korunma Hakkı*"nı etkin bir biçimde kullanmalarını sağlamak için uygun kuruluş veya hizmetlerin oluşturulması, korunması ve gerekli önlemlerin alınması da taraf devletlerin taahhütleri arasındadır.[1347] AB politikalarının yer aldığı ve Türkiye'nin uyması amacıyla oluşturulan Katılım Ortaklığı Belgeleri'nde orta vadede Türkiye tarafından hazırlanacak UP'de yer alması istenilen gelişmelerden biri de, sosyal güvenlik ağının genişletilerek sosyal korumanın daha çok arttırılmasıdır.[1348]

Bunların dışında sosyal güvenlik hakları açısından en yaygın olarak bilinen ve Türkiye'nin de onayladığı ILO'nun 102 sayılı sözleşmesi, tüm ülkelerde uygulanabilir bulunan en önemli uluslararası belge özelliğindedir. Bu belge ile sosyal güvenliğin asgari standartları belirlenmiş, sosyal sigorta ve sosyal yardım konuları düzenlenmiştir. Gelişmekte olan ülkeler için uygulanabilir olması amaçlandığından katı davranılmamış olan sözleşmede, 9 sosyal risk belirlenmiştir. Bunlar, hastalık halinde sağlık yardımı, hastalık halinde tazminat, işsizlik, yaşlılık, iş kazası ve meslek hastalığı, analık, sakatlık, ölüm ve aile yardımlarıdır.[1349]

3.1. ILO 102 Sayılı Sosyal Güvenliğin Asgari Normları Hakkında Sözleşme

Türkiye'nin 15.10.1974'de onayladığı temel 7 sözleşmeden biri olan ve 4.6.1952'de ILO tarafından kabul edilen 102 Sayılı Sözleşmede, sağlık yardımları konusunda üye ülkelerin uyması gereken asgari normlar belirlenmiştir. Buna göre her üye devlet, korunan kimselere, sağlık durumları gereğince aşağıda belirtilen şartlara uygun olarak sağlık yardımları yapılmasını teminat altına almıştır. Bu teminatlardan biri sebebine bakılmaksızın korunan kişinin hasta olması, gebelik, doğum ve bunların getirdiği sonuçlardır. Sözleşmede korunan kimselerin kimler olduğu da açıklanmıştır. Bunlar; bütün işçi ve hizmetlilerin %50'sinden az olmamak kaydıyla mevzuatla tayin edilen işçi, hizmetli kategorisinde bulunanlar, bunların eş ve çocuklarıdır. Ayrıca en

[1347] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 2012, 14 Ekim 1989, s. 7.
[1348] **Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi,** s. 18.
[1349] **Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Yay. No DPT 2729-İK 681, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2007, s. 26.

az 20 işçi çalıştıran sanayi kuruluşlarındaki işçi ve hizmetlilerin %50'sinden az olmamak kaydıyla mevzuatla tayin edilmiş olan işçi ve hizmetlilerle bunların eş ve çocukları da korunan kişiler kapsamına alınmıştır.[1350]

Bunun yanı sıra sağlık yardımlarının neler olduğu konusu da sözleşmede açıklanmıştır. Buna göre, hastalık halinde sağlık yardımlarının kapsamına; evde yapılacak muayene dâhil olmak üzere pratisyen hekimler tarafından yapılacak muayene ve tedaviler, uzman doktorlar tarafından hastanelerde yatarak veya ayakta yapılacak muayene ve tedavilerle hastane dışında sağlanabilecek tedaviler alınmıştır. Ayrıca doktor reçetesiyle gerekli görülen ilaçların sağlanması, gereklilik halinde hastaneye yatırma, gebelik, doğum ve bunlardan dolayı meydana gelen hastalık ve sorunlarda doğumdan önce, doğum sırasında ve doğumdan sonra bir doktor veya diplomalı ebe tarafından yapılacak muayene ve tedaviler de bu kapsama girmiştir. Yardımlardan faydalananlar ile bunların aile reislerinin, hastalık halinde yapılacak sağlık yardımı masraflarına katılımlarının mümkün olduğuna ancak bu durumun sigortadan faydalanan kişiye ağır bir yük getirmeyecek şekilde belirlenmesi gerektiğine sözleşmede yer verilmiştir. Yine sözleşmede belirtildiği gibi yapılacak olan yardımlar, korunan kimsenin sağlığını korumaya, çalışma gücünün yerine getirilmesine ve şahsi ihtiyaçlarını karşılayabilme kabiliyetini artırmaya yöneliktir. Yardımlar, yardım sebeplerinin varlığı devam ettiği sürece yapılmaktadır, ancak hastalık halinde her hastalık için yardım süresi 26 hafta ile sınırlandırılabilmektedir. Bir istisna ise hastalık ödeneği verilmesine devam edildiği zaman sağlık yardımlarının durdurulamaması ve uzun tedaviyi gerektirdiği millî mevzuatça da kabul edilen hastalıkların devamı durumunda sürenin uzatılması için hükümler konulmasıdır. [1351]

3.2. ILO 118 Sayılı Muamele Eşitliği (Sosyal Güvenlik) Sözleşmesi

ILO 118 Sayılı ve 1962 Sosyal Güvenlik Eşit Muamele Sözleşmesi olarak da kabul edilmiş olan sözleşmenin[1352] 2. maddesi, her üyenin sözleşmenin ilgili maddesinde belirtilen sosyal güvenlik dallarından biri veya birkaçını kabul edileceği ve uygulayacağını hükme bağlamıştır. Bunlar güvenlik dalları, sağlık yardımları, hastalık ödenekleri, analık yardımları, malullük yardımları, yaşlılık yardımları, ölüm

[1350] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 15037, 15 Ekim 1974, s. 3.
[1351] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 15037, 15 Ekim 1974, s. 3.
[1352] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 15037, 15 Ekim 1974, s. 3.

yardımları, iş kazaları ve meslek hastalıkları yardımları, işsizlik ve aile yardımlarıdır. Bunun dışında üye ülke, vatandaşlarını sosyal güvenlik kapsamına alma ve yardımlarından yararlanmaya hak kazanma konusunda eşit işlem yapmakla yükümlüdür; ancak sözleşmede yardımlardan yararlanmada eşit muamelenin ikametgâh şartına bağlı olmaksızın sağlanması zorunluluğu, üye ülkenin iç mevzuatına göre değiştirilebilmektedir.[1353]

3.3. Sosyal Güvenlik Konusundaki Gelişmeler

Türkiye, katıldığı BM sözleşmeleri ve AB Müktesebatına uyum çerçevesinde iç hukukunda sosyal güvenlik konusunda belirlenmiş olan norm ve standartlara uyum sağlamaya çalışmıştır. Bu amaçla kamuda ve özel sektörde yer alan memur ve işçilerin sosyal haklarıyla ilgili yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu bağlamda devlet memurlarının sosyal hakları ve elde ettikleri yardımlar Devlet Memurları Kanunu'nun 187-213. maddelerinde yer almıştır. Sosyal hakların başında emeklilik hakları gelmektedir. Memurların emeklilik ve malullük hallerinde kendilerinin, ölümleri halinde dul ve yetimlerinin sahip oldukları hakları bu kanunla düzenlenmiştir. Memurların hastalık, analık ve görevden doğan kaza ile mesleki hastalıklarında ve ölümlerinde memurların eşleri ve bakmakla yükümlü oldukları ana, baba ve çocuklarının hastalık ve analık durumları da kanun ile belirlenmiştir. Kanunda sağlanan hak ve yardımların genel sigorta rejimleri ile kabul edilen hak ve yardımlardan az olamayacağı da yer almıştır.[1354]

Bir diğer önemli konu ise Türkiye'de özellikle kadınlar için çok önemli olan sosyal güvenlik hakkıdır. Anayasa'nın 60. maddesinde, herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğu ve bu hakkın güvenliğinin sağlanması için gerekli tedbirlerin devlet tarafından alınacağı belirtilmiş; ayrıca 61. maddede kimlerin "*sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekmekte*" olduğuna karar verilmiştir. Bu kişiler; savaş ve görev şehitlerinin dul ve yetimleri, malûller, sakatlar, yaşlılar ve korunmaya muhtaç çocuklardır. Devletin görevi ise söz konusu kişileri korumak,

[1353] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 14559, 9 Haziran 1973, s. 2-3.
[1354] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 12056, 23 Temmuz 1965, s. 13.

toplumda kendilerine yaraşır bir hayat standardı sağlamak ve özellikle çocukları topluma kazandırmaktır.[1355]

Ancak Türkiye'de, tüm vatandaşlarını kapsayacak şekilde uluslararası sözleşmelerden gelen norm ve standartları yakalama politikaları oluşturulamadığı için sosyal güvenlik alanındaki problemler de çözüme kavuşturulamamıştır. Sosyal güvenlik kuruluşlarının farklı bakanlıklara bağlı olmaları, bu kuruluşlar hakkında politika belirlenmesinde güçlüklere neden olmuştur. Dağınık yapı, kuruluşlar arasındaki eşgüdümün sağlanmasını ve sosyal sigortalarda bütünlüğe gidilmesini engellemiştir. Ayrıca sigortalı sayısının tam olarak tespit edilmemesi birçok soruna neden olmuş, sigorta hizmetleri aksamıştır. [1356]

Sosyal güvenlik problemlerinin çözümü amacıyla 1996'da DB destekli ILO uzmanlarınca Türk sosyal güvenlik sisteminin yeniden yapılandırılmasında önemli gelişmeler içeren Uluslararası Çalışma Örgütü Sosyal Güvenlik Ağı Projesi geliştirilmiştir. Bu proje, anlaşma ve raporlar ışığında Türkiye 1999'dan itibaren Türk sosyal güvenlik sistemi reformunu hayata geçirmeye başlamıştır.[1357] Ayrıca Türkiye'de temel haklardan olan sosyal güvenlik hakkı ile ilgili gelişmeler için VII. BYKP'de tespitlerde bulunulmuş ve alınacak önlemlere yer verilmiştir. Bu tespitlerden birine göre prim ödeyen (aktif) sigortalılar ile emekli, malul, dul ve yetim aylığı alan (pasif) sigortalılar arasında denge bozulmuş, aktif-pasif sigortalı oranı uluslararası minimum düzeyin altında yer almıştır. Bunun en önemli nedeninin ise erken emeklilik ve iktisaden faal nüfusun yeterince kapsam içine alınmaması (aktif sigortalı haline getirilmemesi) olduğu belirtilmiştir; ayrıca SSK, Bağ-Kur ve Emekli Sandığı'nın da aktif sigortalı sayısında düşüş yaşanmıştır.[1358] Sosyal güvenlik sisteminin yapılaşma sorununun çözümü için temel hedef, sosyal güvenlik kurumlarının tek çatı altında toplanması ve sosyal güvenlik sisteminin nüfusun tümüne yaygınlaştırılmasıdır. Bu amaca hizmet etmek için de Sosyal Güvenlik Temel Yasası çıkarılması planlanmıştır.[1359]

[1355] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 17863(Mükerrer), 9 Kasım 1982, s. 15. Ayrıca bkz. Mustafa Erdoğan, **Anayasa Hukukuna Giriş**, Ankara, Adres Yayınları, 2004, s. 200.
[1356] **Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 2007-2013, Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, s. 16.
[1357] **A.g.r.,** s. 17.
[1358] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 23810, 8 Eylül 1999, s. 1; **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000),** s. 110-111.
[1359] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000),** s. 112.

1999'da yapısal reformlar alanında önemli adımlar atılmış ve bu kapsamda sosyal güvenlik sisteminin yeniden düzenlenerek sürdürülebilir hale gelmesi için 8.9.1999 tarihinde 4447 sayılı Sosyal Güvenlik Yasası ile Yapılan Değişiklikler yürürlüğe konulmuştur.[1360] Bunun yanı sıra sosyal güvenlik alanı da dâhil olmak üzere Uzun Vadeli Strateji ve Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda temel hedefler belirlenmiştir. Bunlardan biri olan Türkiye'deki tüm vatandaşların yaşam düzeyinin yükseltilmesi için alınacak önlemler belirtilmiştir. Bu önlemler; gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi, yoksullukla mücadele edilmesi ve bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılmasıdır.[1361] Türkiye'nin geleceği için ihtiyaç duyulan eğitimli, donanımlı, sağlıklı yetişmiş insan gücüne sahip olması açısından kalitenin arttırılması ve yaşam standardının yükseltilmesi gerektiği planda belirlenmiştir.[1362]

Dönemin Koalisyon Protokolü'nde Sosyal Güvenlik Reformu çerçevesinde sosyal güvenli sisteminde amaçlanan sistemin ekonomiye yük olmaktan çıkarılması, emeklinin yaşam düzeyinin yükseltilmesi, emekli yaşı ve en az çalışma sürelerinin ülke ekonomisinin taşıyabileceği gerçekçi düzeye çıkarılması hedeflenmişti.[1363] Ancak bununla ilgili Cüneyt Arcayürek tarafından yapılan eleştiride, yaş sınırının IMF'nin dayattığı ölçekte olacağı öne sürülmüştür.[1364]

Koalisyon Protokolü çerçevesinde hazırlanmış olan 57. HP'de ise işçi haklarındaki kısıtlamaların kaldırılması, sigortasız çalışma ve çalıştırılmanın önlenmesi, kamu görevlilerinin sendikal haklara kavuşturulması, sosyal güvenlik sisteminin tüm yurttaşları kapsayacak duruma getirilmesi anlayışına yer verilmiştir.[1365] 1998'de Bağ-Kur tarım sigortalıları sağlık sigortası kapsamına alınmıştır. Ardından 1.1.1999'dan geçerli olmak üzere %10 oranında sağlık sigortası primi ödeyenler 1.10.1999'dan itibaren sağlık yardımlarından yararlanmaya başlamışlardır.[1366] Söz konusu gelişmelere karşın sosyal sigorta programlarının

[1360] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 2001 Yılı Programı,** s. 4.
[1361] **Uzun Vadeli ve Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)**, s. 25.
[1362] Yusuf Yüksel, **Türkiye'de Demografik Geçiş Süreci ve Sosyal Politikalar**, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Daire Başkanlığı Yayın ve Basım Şube Müdürlüğü, , Uzmanlık Tezi, 2007, s. 49.
[1363] **Türkiye Büyük Millet Meclisi Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri,** s. 2729.
[1364] Cüneyt Arcayürek, "Yeni Hükümet İlan Edildi", **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1999, s. 1, 7.
[1365] **TBMM TD**, Cilt 1, Birleşim 1, 6.6.1999, s. 181. Ayrıca bkz. **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)**, s. 56.
[1366] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 2000 Yılı programı,** s.224. Ayrıca bkz. "Sosyal güvenliğe taksit taksit tasfiye", **Milliyet**, 31 Ocak 2000, s. 1; Rıfat Yücel, "Sosyal güvenlikte hedef

kapsamındaki nüfus 1999 yılında toplam nüfusun %91'ine ulaşmış ancak sivil istihdamın yaklaşık %50'si sosyal sigorta programlarının kapsamı dışında kalmıştır. Dolaysıyla aktif sigortalılar ile pasif sigortalılar arasında denge tam oluşmamıştır. 1999 yılı itibarıyla sigortalı başına düşen aktif sigortalı sayısı %2,16 oranında artmıştır.[1367]

Türkiye'de sosyal güvenlik sistemi ile ilgili devam etmekte olan sorunlar kapsamında 1990'lı yıllardan itibaren meslek kuruluşları, sendikalar, siyasi partiler ve hükümetler tarafından çözüm amaçlı görüşmeler yapılmış ancak sonuç alınamamıştır. Bu bağlamda sosyal güvenlik kuruluşlarının, SSK, Bağ-Kur ve Türkiye İş Kurumu'nun, Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı'nın tek çatı altında birleştirilmesi gerektiği Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Yaşar Okuyan tarafından TBMM'de açıklanmıştır.[1368] Türkiye'nin en fazla üyeye sahip işçi konfederasyonu olan TÜRK-İŞ ile işverenlerin görüşlerini yansıtan TİSK özellikle SSK ile ilgili çalışmalara ağırlık vermişlerdir. TOBBB, TÜSİAD gibi meslek kuruluşları DPT, ÇSGB gibi pek çok kamu kuruluşu da çeşitli düzeyde sosyal güvenlik konusunda çalışmalar yapmış ve böylece yeni politikalar ve hedefler BYKP'lerde yer almıştır.[1369]

TBMM'de sosyal güvenlik konusunda MHP Grubu adına açıklamalarda bulunan İstanbul Milletvekili Mustafa Verkaya, SSK'nın 36.000.000, Bağ-Kur'un 15.000.000, Emekli Sandığı'nın 10.000.000 mensubunun olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte 11.122.000 kişinin de Yeşil Kart kullandığını vurgulayan Verkaya'ya göre 68.000.000 kişi nüfusu olan Türkiye'de toplam 72.000.000 kişi sosyal güvenlik sistemi içinde yer almış, 4.122.000 insan kurumlardan usulsüz ve gayrimeşru yollardan yararlanmıştır.[1370]

Sağlık sisteminde köklü değişikliklere gidileceğinin yer aldığı 58. Hükümetin Programında ise ülkedeki toplam nüfusun %81'inin sağlık sigortası kapsamında olduğu, geriye kalan %19'unun herhangi bir sağlık güvencesinin bulunmadığı açıklanırken, sağlıklı nesiller yetiştirebilmek için sağlık hizmetlerinin tüm

---

Şili modeli", **Cumhuriyet**, 2 Şubat 2000, s. 1,17; Ali Rıza Ücer, "SSK bir mucizedir!", **Cumhuriyet**, 15 Haziran 2000, s. 4.

[1367] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı**, s. 11-12.

[1368] **TBMM TD**, Cilt 49, Birleşim 32, 15.12.2000, s. 561.

[1369] Binhan Elif Yılmaz, **Sosyal Güvenlik Ekonomisi, Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sisteminin Açıkları, Finansmanı ve Reformu**, İstanbul, Derin Yayınları, 2014, s. 87.

[1370] **TBMM TD**, Cilt 82, Birleşim 48, 8.1.2002, s. 223.

vatandaşlara ulaştırılmasının zorunluluğuna değinilmiştir. Bunun için hastanelerin her yönden özerk hale getirilmesi gerektiği, sağlık sigortasının uzun vadeli sigorta kollarından çıkartılacağı, nüfusun tamamını kapsayacak Genel Sağlık Sigortası kurulacağı (prim ödeme gücü bulunmayanların primleri devlet tarafından karşılanacak şekilde) ve aile hekimliği uygulamasına geçileceği vurgulanmıştır.[1371]

Bununla birlikte sosyal güvenlik sisteminde diğer önemli bir konu da emeklilik aylığı sorununun giderilmesiyle ilgilidir. Bu amaçla Emekli Sandığı dışındaki emeklilik sigortası kuruluşları olan SSK ve Bağ-Kur'un aylık bağlama oranları,[1372] aylık hesaplama yöntemi gibi politikalarda değişiklikler yapılmıştır. Yapılan değişiklikler şunlardır: Ücret tavanı ve emekli aylıklarının hesaplanmasında ödenen primlerin etkisi arttırılmış ve daha çok prim ödeyene daha fazla emekli aylığı bağlanması sağlanmıştır. Ayrıca SSK, Emekli Sandığı ve Bağ-Kur'da emeklilik yaşı kadınlarda ve erkeklerde yeniden düzenlenmiştir.[1373]

Önceki hükümetin devamı niteliğinde olan 59. HP'de de sosyal güvenlik konusunda belirlenen hedefe göre sosyal güvenlik kuruluşlarında norm ve standart birliği sağlanacağı taahhüt edilmiştir. Ayrıca programa göre uluslararası sözleşmeler ve sosyal güvenliğin temel ilkeleri baz alınarak, çağdaş bütünleştirilmiş bir sosyal güvenlik ağı oluşturulacaktır. Bu konuya eleştiri getiren CHP Samsun Milletvekili Haluk Koç'a göre 58. HP'de yer alan genel sağlık sigortası kurulması ile aile hekimliği ve sağlık bilgi sistemine geçilmesi hedeflerinden 59. Hükümet uzaklaşmıştır.[1374] Program hakkında CHP Grubu adına görüşlerini açıklayan Antalya Milletvekili Deniz Baykal'a göre ise açlık sınırı altında yaşayanlar yalnızca işsizler olmayıp, Bağ-Kur ve SSK emeklileri de yardıma muhtaç durumdadır. Sayıları 3.500.000'i bulan işçi emeklileri ile Bağ-Kur emeklilerine milli gelirden pay verilmemesi de yine Baykal tarafından eleştirilmiştir.[1375]

[1371] **TBMM TD**, Cilt 1, Birleşim 3, 23.11.2002, s. 49-50.

[1372] Sigorta kuruluşlarının ödedikleri nakdi yardımlar yetersiz kalmıştır. Bu kuruluşların 2003 yılı alt sınır aylıkları, "*gıda ve gıda dışı yoksulluk sınırı*" ile karşılaştırıldığında SSK ve Bağ-Kur emekli aylıklarının (dört kişilik aile baz alındığında) yoksulluk sınırının altında yer aldığı görülmüştür. Yoksulluk Sınırı 487 YTL iken SSK alt sınır aylığı 449,76 YTL, Bağ-Kur alt sınır aylığı 403,08 YTL, Emekli Sandığı alt sınır aylığı 577,01 YTL olmuştur. (**Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 2007-2013, Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, s. 17.)

[1373] Binhan Elif Yılmaz, **a.g.e.,** s.88-90.

[1374] **TBMM TD**, Cilt 8, Birleşim 52, 21.3.2003, s**.** 130**,** 374.

[1375] **TBMM TD**, Cilt 1, Birleşim 4, 26.11.2002, s. 72, 74.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Murat Başesgioğlu da bakanlığının bütçesi için yaptığı konuşmada nüfusun %13'ünün sosyal güvenlik kapsamında olduğunu, buna karşın çalışan nüfusun %52'sinin sosyal güvenliğe kayıtlı olmadığını açıklamıştır.[1376] Ulusal Program'da yer alan verilere göre ise sosyal sigorta sistemleriyle kapsanan nüfusun oranı %85,1, sağlık hizmetleri bakımından kapsayan nüfusun oranı %81'dir. Toplam sivil istihdamın %56'sı aktif olarak sosyal sigorta programının kapsamındadır. Bu konudaki temel amaç, sosyal sigorta risklerini asgari düzeyde karşılayan kamu sigorta programlarının bütün nüfusu kapsayacak duruma getirilmesidir. Bu çerçevede oluşturulan politikalarda belirlenen hedefler arasında sosyal sigorta sistemi kapsamındaki aktif sigortalı nüfusun artırılması, sosyal sigorta kuruluşlarının norm ve standart birliğinin sağlanması için temel esasların belirlenmesi, genel sağlık sigorta sistemi ve kurumunun kurulması bulunmaktadır.[1377]

Sosyal güvenlik reformuna ihtiyaç duyulmasının gerekçelerinden biri de mevcut sistemin bütün nüfusu koruma altına almamasıydı. 2004 yılı itibariyle işgücünün ancak %48'i bir sosyal sigorta kuruluşuna tabi çalışırken, işgücünün %52'sine karşılık gelen 11.000.000 kişi kayıt altına alınmamıştır. Mevcut sistemde nüfusun yaklaşık %20'si iş güvencesinden yoksundur.[1378] Kadınlar açısından bakıldığında, Emekli Sandığı, Sosyal Sigorta ve Bağ-Kur kurumlarının sağladığı emekli haklarını kadınların erkekler gibi eşit kullanmadıkları görülmüştür. Evde çalışan kadınlar isteğe bağlı Bağ-Kur priminin yüksek olması nedeniyle primi yatıramadıklarından sosyal güvence bakımından bağımsız olamamışlardır.[1379]

Bu sorunların da tartışıldığı ÇSGB'nin 2005 yılı bütçe görüşmelerinde, AK Parti adına konuşan Bingöl Milletvekili Mahfuz Güler, Türkiye'de sosyal güvenlik hizmetlerinin SSK, Bağ-Kur ve Emekli Sandığı kapsamında verildiğini, yapılan tespitlere göre ülke nüfusunun %85'nin bu sistem içinde yer aldığını, geriye kalan %15'lik bölümün ise hiçbir sosyal güvencesinin olmadığını açıklamıştır. Güler'e göre HP ve AEP'de açıklandığı üzere hiçbir sağlık güvencesi olmayan insanları sosyal güvenceye almak amacıyla genel sağlık sigortası çalışmaları yürütülmektedir.

[1376] "Başesgioğlu'ndan 'iflas" itirafı", **Radikal**, 11 Mart 2003, s. 1.
[1377] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25178, 24 Temmuz 2003, s. 23.
[1378] **Sosyal Güvenliğin Yeniden Yapılandırılması Semineri**, Ankara, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, 2006, s. 31.
[1379] Gülay Arıkan, **a.g.m.,** s. 57.

Aynı oturumda konuşan AK Parti Manisa Milletvekili Hüseyin Tanrıverdi ise sosyal güvenlik ve çalışma hayatı açısından birbirinden önemli olan İş Kanunu, Türkiye İş Kurumu Kanunu, Sosyal Güvenlik Kurunu Kanunu, Bağ-Kur Kanunu, Sosyal Sigortalar Kurumu Kanunu gibi kanunların hayata geçirilmesiyle reform yaptıklarını belirtmiştir.[1380] CHP Grubu adına konuşan Kocaeli Milletvekili İzzet Çetin ise, sosyal güvenlik reformu olarak nitelendirilen kanunların IMF ve DP uzmanlarının hazırladıkları rapor baz alınarak çıkarıldığını öne sürmüştür.[1381]

Bu dönemde Türkiye'deki toplam 5.000.000 sigortalının %12'si (600.000'i) kadın sigortalılardan oluşmuştur.[1382] SSK kapsamında çalışan kadınların oranı 2000'de %23,45, 2001'de %25,65, 2002'de %25,90, 2003'de %26,31, 2004'de ise %24 olarak gerçekleşmiştir. Sigortalı olarak çalışan kadınların oranı 2003 yılına kadar artış gösterirken bu oranın 2004'de düştüğü görülmüştür. Bunun nedeni kadın sigortalıların %1,6'sının kısmi süreli olarak çalışmalarıdır. Söz konusu sigortalı kadın işçilerin %10,2'si kayıt dışı çalışmıştır. Bu oran tam zamanlı çalışanların oranının %2,5'ini oluşturmuştur.[1383]

Tablo 85 Sosyal Sigortalar Kurumu'na Bağlı Toplam Sigortalı Dağılımı[1384]

	1999	**2000**	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**
Aktif Sigortalı	5.031.000	6.565.167	6.136.107	6.563.187	6.750.460	6.952.848
Zorunlu Sigortalı	4.121.000	5.254.125	4.886.881	5.223.283	5.615.238	6.181.251
Çıraklık	-	253.301	191.187	215.259	231.915	219.000
İsteğe Bağlı	901.000	843.957	888.675	942.024	697.630	327.962
Topluluk	-	29.109	27.058	33.458	40.409	47.918
Tarım	194.000	184.675	142.306	149.163	165.268	176.717
Emekli Sayısı	2.931.000	3.339.327	3.560.638	3.747.573	3.935.523	4.120.866
Aile Bireyleri	-	22.541.181	21.592.466	22.993.730	24.610.697	26.771.763
Bağımlılar	23.536.000	24.488.000	23.635.000	22.994.000	24.611.000	26.772.000
Kapsamdaki Toplam Nüfus	**32.943.000**	**32.445.675**	**31.289.211**	**33.304.490**	**35.296.680**	**37.845.477**

[1380] **TBMM TD**, Cilt 70, Birleşim 41, 26.12.2004, s. 719, 724.
[1381] **TBMM TD,** Cilt 70, Birleşim 41, 26.12.2004, s. 707**.**
[1382]"Kadınlar şiddet kurbanı", **Cumhuriyet**, 9 Mart 2000, s. 1.
[1383] Dilek Eser, **Sosyal Sigortalar Hukukunda Kadın: 506 ve 5510 Sayılı Kanunlar Bakımından Değerlendirme**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, 2009, s. 19.
[1384] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2003 Yılı Programı Destek Çalışmaları**, s. 233; **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2005 Yılı Programı Destek Çalışmaları,** s. 238; **XX. Olağan Genel Kurul Çalışma Raporu 22-23 Aralık 2001**, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Ankara, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayın No 212, 2001, s. 30; Fatma Başterzi, **Yaşlılık Sigortası (Normların Uyumlaştırılması ve Yeniden Yapılandırma Açısından**), Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Ankara, Yorum Basın Yayın Sanayii Ltd. Şti. 2006, s.50.

Yukarıdaki tabloda 1999-2004 döneminde SSK'ya bağlı toplam sigortalı sayısında %38 ile emeklilik sayısında %40,59 oranında artış olduğu görülmektedir. Aynı dönem içinde tarımda sigortalı sayısında %9, isteğe bağlı emeklilik sayısında da %63,60 oranında düşüş meydana gelmiştir. Emeklilik sayısındaki artışın en temel sebebi özelleştirme kapsamında çalışanların isteğe bağlı ya da zorunlu olarak emekli olmalarıdır.

Tablo 86 Sosyal Sigorta Programlarının Kapsadığı Nüfus (Kişi)[1385]

	1999	**2000**	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**
EMEKLİ SANDIĞI TOPLAMI	9.476.000	9.766.000	8.712.438	9.192.662	9.399.583	9.633.165
Aktif Sigortalılar	2.118.000	2.164.000	2.236.050	2.372.777	2.408.148	2.404,091
Aylık Alanlar	1.236.000	1.297.000	1.355.558	1.408.341	1.466.679	1.534.576
Bağımlılar (Tahmini)	6.118.000	6.305.000	5.120.830	5.410.944	5.524.756	5.580.498
Aktif Sig./Pasif Sig.	1,71	1,67	1,65	1.68	1,64	1,57
Bağımlılık Oranı (%) (Tahmini)	**3.47**	**3,51**	**2,90**	**2,87**	**2,90**	**2,96**
BAĞ-KUR TOPLAMI	13.900.000	15.036.000	15.282.000	15.548.000	15.883.000	16.223000
Aktif Sigortalılar	1.940.000	2.182.000	2.198.000	2.193.000	2.224.000	2.212.000
İsteğe Bağlı Aktif Sig.	264.000	255.000	249.000	238.000	236.000	238.000
Tarımdaki Aktif Sig.	861.000	876.000	889.000	891.000	923.000	998.000
Aylık Alanlar (pasif sig.)	1.180.000	1.227.000	1.344.000	1.394.000	1.447.000	1.519.000
Bağımlılar (tahmini)	9.656.000	10.446.000	10.601.000	10.833.000	11,053.000	11.266.000
Bağımlılık Oranı (%) (Tahmini)	**3,54**	**3,54**	**3,58**	**3,68**	**3,69**	**3,71**
ÖZEL SANDIKLAR TOPLAMI	333,000	324.000	323.000	324.000	296.000	301.000
SSK DÂHİL GENEL TOPLAM	56.519.000	59.265.000	58.882.000	57.999.000	60.482.000	63.432
Aktif Sigortalılar	9.167.000.	9.707.000	9.421.000	9.894.000	10.359.000	10.919
İsteğe Bağlı Aktif Sig.	1.160.000	1.099.000	1.138.000	1.180.000	934.000	566.000
Tarımda Aktif Sig.	1.055.000	1.061.000	1.031.000	1.040.000	1.088.000	1.175.000
Aylık Alanlar (Pasif Sig.)	5.637.000	5.985.000	6.335.000	6.628.000	6.921.000	7.249.000
Bağımlılar (Tahmin)	39.494.000	41.413.000	40.956.000	39.258.000	41.180.000	43.523.000
Bağımlılık Oranı (%) (Tahmin)	**3.96**	**3,99**	**4.08**	**3,79**	**3,88**	**4,01**
SAĞLIK HİZMETLERİ BAKIMINDAN SOSYAL SİGORTALAR	53.608.000	56.539.000	56.012.000	57.057.000	59.784.000	63.104.000

[1385] Tabloda yer alan sosyal sigorta kurumlarındaki sayı ve oranlarda, Genel Nüfus Toplamı 2000 yılı Genel Nüfus Sayın Sonuçları ile DİE, DPT ve Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından revize edilen geçici nüfus projeksiyonları esas alınmıştır. Bununla birlikte tabloda yer alan SSK'da isteğe bağlı sigortalılık ve sağlık sigortası kapsam dışındadır. (**Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2003 Yılı Programı Destek Çalışmaları**, s. 236; **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2004 Yılı Programı Destek Çalışmaları**, s. 233.)

KAPSAMI						
GENEL NÜFUS SAYIMI	66.784.000	68.000.000	69.180.000	69.302.000	70.231.000	71.152.000
SİGORTALI NÜFUS ORANI (%)	**84,6**	**87,1**	**85,1**	**83,7**	**86,1**	**89,1**
SAĞLIK SİGORTASI KAPSAMINDAKİ NÜFUS ORANI (%)	**80,3**	**83,1**	**81,0**	**82,3**	**85,1**	**88,7**

Yukarıdaki tablodaki verilerde görüldüğü üzere 1999-2004 döneminde ülke nüfusunun içindeki sigortalı nüfus oranı artarak %84,6'dan %89,1'e çıkmıştır. Sağlık sigortası kapsamındaki nüfus oranı da artış göstermiş ve bu oran %80,3'ten, %88,7'ye yükselmiştir.

3.3.1. Emeklilik ve Sosyal Yardımlar

Emeklilik yaşıyla ilgili önemli değişiklikler 25.8.1999 tarih ve 4447 sayılı kanun ile gerçekleştirilmiştir. Sosyal güvenlik alanında reform olarak adlandırılan bu kanuni düzenleme ile yaşa bağlı olmayan emeklilik sona erdirilmiştir. Söz konusu yasada 23.5.2002 tarih ve 4759 sayılı yasa ile emeklilikte kademeli geçiş hükümleri yeniden düzenlenmiştir. Söz konusu yasaya göre 08.9.1981 öncesi sigortalılık başlangıcı olan ve 20 yıllık sigortalılık süresini tamamlamış, 5000 gün prim ödemesini yapmış kadınlar yaşa bakılmaksızın emeklilik talebinde bulunabilmiştir. Bununla birlikte 8.9.1999'da 18 yıldan az sigortalılık süresi bulunan kadınlar kademeli geçişe tabi olmuşlardır.[1386] Emeklilik yaşının yanı sıra emekli olmak için prim ödeme gün sayısı 5000 iş gününden 7000 iş gününe çıkarılmıştır. Bağ-Kur ve Emekli Sandığı'nda kadın sigortalıların hizmet süresi 20 yıldan 25 yıla çıkarılmıştır. Prime esas kazançların hesaplanması ile ilgili sistem değiştirilmiş, prime esas kazançların alt ve üst sınırlarının belirlenmesinde enflasyon ve GSYİH artışı endeks olarak kullanılmaya başlanmıştır; ayrıca emeklilik aylıkları diğer ülkelerde olduğu gibi enflasyona endeksli reel alım gücünün korunduğu bir ödeme haline getirilmiştir.[1387] Bununla birlikte SSK, Bağ-Kur ve Emekli Sandığı'na bağlı çalışanların emeklilik yaşı kadınlarda 58, erkeklerde ise 60 yaş olarak

[1386] **Petrol-İş 24. Olağan Genel Kurulu Çalışma Raporu 1999-2003**, Petrol-İş Türkiye Petrol Kimya Lastik İşçileri Sendikası Yayını, Yay. No. 86, İstanbul, 2003, s. 7.
[1387] **Yeniden Yapılanmanın Eşiğinde Sosyal Güvenlik Reformu**, Yayın. No 25, İstanbul Ticaret Odası, 2006, s. 36.

öngörülmüştür. İLO'nun 1996 yılında hazırladığı rapor baz alınarak kanun ile düzenlemeye gidilmiştir.[1388]

VIII. BYKP'de yer alan temel ilkeler ve hedeflerle uyumlu ve birbirini tamamlayan nitelikte olan ve 2001-2003 dönemini kapsayan UP'de sosyal güvenlik için hazırlanan reformda sigortalı kapsamının genişletilmesi, emeklilik ve sağlık sigortaların birbirinden ayrılması, işsizlik sigortasının ve bireysel, özel emeklilik sigortası sisteminin kurulması hedeflenmiştir. 3 aşamalı olarak planlanan hedeflerden birincisinin konusu olan tam emeklilik ve minimum emeklilik yaşı ilk kez sigortalı olacak kadınlarda 58'e, erkeklerde 60'a, 10 yıllık bir geçiş süresi sonunda mevcut sigortalılardan kadınlarda 52'ye erkeklerde 56'ya yükseltilmiştir. 4447 sayılı kanunla yapılmış olan bu reformun birinci aşamanın devamında ise kanun yürürlüğe girdikten sonra ilk kez sigortalı olacaklar için sigortalılık süresi 25 yıla, prim ödeme gün sayısı SSK'da 7.000 güne çıkarılmıştır; ayrıca mevcut sigortalılarda prim ödeme gün sayısı 10 yılık bir geçiş süresi sonunda 5.000 günden 6.000 güne yükseltilmiştir. Aylık bağlama oranlarında da değişiklikler yapılmıştır. Bu oranlar SSK'da %60'dan %53'e, Bağ-Kur'da %70'den %65'e düşürülmüş ve emekli aylıkları aylık TÜFE artışlarına endekslenmiştir.[1389]

Reform olarak nitelendirilen bu değişikliklerin dışında sigortalı bildirimi, sağlık yardımlarından yararlanmada sigortalı, emekli ve hak sahibi katkısının getirilmesi düzenlemesi yer almıştır. Reformun ikinci aşamasında yapılacak yeniliklerden biri de Sosyal Güvenlik Kurumu, SSK, Bağ-Kur kanun tasarısıyla bu kuruluşlar arasında norm ve standart birliğini sağlamaya yönelik çalışmaların sürdürülmesidir. Son olarak reformun üçüncü aşama konusu olan Tamamlayıcı Bireysel Özel Emeklilik Kanun Tasarısı ile ilgili hazırlıklara devam edilmiştir.[1390]

TÜSİAD Sosyal İşler Komisyonu'na bağlı İstihdam ve Sosyal Güvenlik Çalışma Grubu faaliyetleri çerçevesinde hazırlanan Türk Emeklilik Sisteminde Reform: Mevcut Durum ve Alternatif Stratejiler raporunun tanıtım toplantısında TÜSİAD Yönetim Kurulu Üyesi ve Sosyal İşler Komisyonu Başkanı Arzuhan

---

[1388] Fatma Başterzi, **Yaşlılık Sigortası Bakımından Sosyal Güvenlik Normlarının Oluşturulması**, s. 119.
[1389] **Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı (2001-2003)**, s.40-41. Ayrıca bkz. "Küreselleşme Kıskacında Sosyal Güvenlik", **Evrensel**, 11 Ağustos 2001, s. 1.
[1390] **Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı (2001-2003),** s. 41.

Yalçındağ bir konuşma yapmıştır. Rapor haline de getirilen bu konuşmasında Yalçındağ her vatandaşa eşit davranan emeklilik sisteminin oluşturulması gerektiğini kaydederek, sistemin emeklilerin hayat standartlarını değiştirmesine izin verilmemesine ve emeklilerin geleceği ile ilgili belirsizliklere yol açmamasına dikkat çekmiştir. Bu raporda, Türkiye'de ortalama yaş beklentisinin 69 yıl olduğu belirtilerek emeklilik yaşının 55-56 olması gerektiği ifade edilmiştir.[1391]

Başta emeklilik hakkı olmak üzere, devlet memurlarının sosyal hakları ve elde ettikleri yardımlarla ilgili yapılan düzenlemeler Devlet Memurları Kanunu'nun 187-213. maddelerinde yer almıştır. Memurların emeklilik ve malullük hallerinde, kendilerinin ölümleri halinde, dul ve yetimlerinin sahip oldukları hakları bu kanunla düzenlenmiştir. Diğer önemli bir sosyal hak ise hastalık ve analık sigortasıdır. Kanunda yer aldığı gibi gerekli sigorta yardımlarının sağlanmasında bazı kriterler aranmaktadır. Bunlardan biri memurların hastalanmaları, anne olmaları ve görevden doğan kaza geçirmeleri ile mesleki hastalıklara yakalanmalarıdır. Bir diğeri ise memurların eşleri ve bakmakla yükümlü oldukları anne, baba ve çocuklarının hastalanmaları ve eşinin anne olmasıdır. Bunların dışında yer alan kriterlerden bir diğeri de söz konusu kanuna dayanılarak emekli olanların veya malûllük alanların hastalanmaları ile anne olmalarıdır. Ayrıca kanuna dayanılarak dul veya yetim aylığı alanlar, (SSK'dan gelir veya aylık alanlar hariç) hastalanmaları ve anne olmaları durumunda bu yardımlardan faydalanmaktadır. Kanunda, söz konusu sigorta ile tanınan hak ve sağlanan yardımların genel sigorta rejimleri ile kabul edilen hak ve yardımlardan az olamayacağı da vurgulanmıştır.[1392]

Türkiye'de sosyal hizmet ve yardımların küçük bir bölümünü oluşturan sosyal güvenlik sistemi, genellikle sosyal sigorta üzerinden yürütülmüştür. Çoğunlukla çalışmayan veya kayıt dışı sektörlerde düşük ücretlerle çalışan ve prim ödeme gücüne sahip olmayan yoksul kesim, sosyal sigorta sistemi içinde yer almamıştır. İşsizlik, göç ve kentleşme kaynaklı aile yapısında meydana gelen değişim, sosyal hizmet ve yardımlara olan ihtiyacı artmıştır. Sosyal hizmet ve yardımlardan yararlanacak kişi ve grupların tespit edilmesinde ise sağlıklı kriterler mevut değildir. Ayrıca sağlık sistemi içinde yer alan kurumlardaki dağınıklık, işbirliğinin oluşturulmasına engel teşkil etmiştir. Bu nedenle gerçek yardıma ihtiyacı olan

[1391] "TÜSİAD'dan öneri: Emeklilik yaşı 55-56 olsun", **Radikal**, 10 Kasım 2004, s.1, 5.
[1392] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 12056, 23 Temmuz 1965, s. 13.

insanlar sistemin dışında kalmış, hak sahibi olmayan kişiler ise sistemin verdiği hizmetlerden yararlanmıştır. Uygulamada sosyal hizmetler, 2828 sayılı Kanun ile SHÇEK sorumluluğunda yürütülmüştür.[1393]

Kamu tarafından SHÇEK dışında yürütülen programlardan biri ise 1.1.1977'de yürürlüğe giren 2022 sayılı *65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun* ile 65 yaşını doldurmuş veya özürlü olan, muhtaç durumdaki vatandaşlara aylık bağlanmasıdır. Bu görev Emekli Sandığı tarafından yerine getirilmiştir. 18.04.1984 tarihinde yürürlüğe giren bir diğer program, 227 sayılı Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün öğrencilere yurt, eğitim tesisleri açmasının yanı sıra muhtaç, sakat ve âmâlara aylık bağlama ile sosyal yardım ve sosyal hizmet vermesidir. Yoksulluğu azaltmaya yönelik olarak geliştirilmiş olan sosyal sigorta programlarıyla yukarıda belirtildiği gibi yaşlılık, işsizlik, malûllük gibi risklerin olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması hedeflenmiştir.[1394]

Tedavi gideri ve ilaç masraflarının karşılanması ile ilgili program olan ve 18.6.1991'de yürürlüğe giren 3816 sayılı *Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet tarafından Karşılanması Hakkında Kanun* ile muhtaç durumdaki vatandaşların her türlü ayakta, yatak tedavi ile ilaç masraflarının karşılanması hedeflenmiştir. Bu hedefi gerçekleştirme görevi ise Sağlık Bakanlığı'na verilmiştir. 9.12.2004'de yürürlüğe giren 5263 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile de 3294 sayılı Kanunun amaçlarını gerçekleştirme ve uygulamasını sağlama görevi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir. Bu kurum ihtiyaç sahiplerine gıda, barınma, yakacak yardımlarının yanı sıra 65 yaş üstündeki ihtiyacı olan vatandaşlara verilen nakdi yardım ile özürlülere aynî ya da

---

[1393] SHÇEK, sosyal ve ekonomik yoksunluk içinde bulunmaları nedeniyle korunmaya, bakıma, yardıma, desteğe ihtiyacı olan çocuk, genç, özürlü yaşlı kişi ve ailelere hizmet vermektedir. Söz konusu hizmetler; yuva ve yetiştirme yurdu, bakım ve rehabilitasyon merkezi, huzurevi, yaşlı dayanışma merkezi, toplum merkezi, kreş, gündüz bakımevi, gençlik evi, çocuk ve gençlik merkezi gibi kuruluşlar aracılığı ile verilmektedir.(**Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2005 Yılı Programı Destek Çalışmaları**, s. 241-242.)

[1394] Demir Şeker, **Türkiye'de Sosyal Transferlerin Yoksulluk Üzerindeki Etkileri**, **T.C.** Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, DPT. Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Daire Başkanlığı, Uzmanlık Tezleri, 2008, s. 36-38.

nakdi yardımda bulunmaktadır. Söz konusu yardımlaşma için Sosyal Yardım ve Dayanışma Teşvik Fonu kurulmuştur. Bunların dışında Sosyal Yardımlaşma Dayanışma Vakıfları tarafından proje destekli programlar yürütülmüştür. Özellikle işsiz kişilerin işgücü piyasasına entegrasyonunun sağlanması için iş kurmaya yönelik ve istihdam amaçlı eğitimler düzenlenmesine vakıflarca destek verilmiştir.[1395]

Sosyal yardımlardan biri olan Sosyal Riski Azaltma Programı kapsamında yoksul ailelere, Şartlı Nakit Transferi olarak Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu aracılığı ile Ayni ve Nakdi Yardım Yönetmeliği'ne dayalı olarak yardımlar yapılmıştır. Yardımlardan faydalanmak için 2000'de 8.153 kişi olan müracaat sayısı 2004'de 33.064'e ulaşmıştır. Ailelerde annelere ödenen aylık yardım miktarı 76,19 YTL olarak belirlenmiş, sonraki yıllarda bu meblağ 2 katına çıkarılmıştır. Bunun yanı sıra ekonomik ve sosyal olarak zor durumda olan kadınlara, SHÇEK'e bağlı olan kadın konukevlerinde Kadın Konukevleri Yönetmeliği ile düzenlenmiş hizmetler verilmiştir. Geçici bir süreliğine 2005'de bu evlerde çocuklarıyla kalan 5.012 kadından 979'unun bir işe yerleştirilmesi sağlanmıştır.[1396]

Bütün bu gelişmelere karşın TÜSİAD Sosyal İşler Komisyonu'na bağlı İstihdam ve Sosyal Güvenlik Çalışma Grubu faaliyetleri çerçevesinde hazırlanan Türk Emeklilik Sisteminde Reform: Mevcut Durum ve Alternatif Stratejiler raporunun tanıtım toplantısında konuşan, Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanı Tuncay Teksöz'e göre sistemin asıl amacı yoksullukla mücadele olmasına karşın uygulama toplumun en yoksul kesimini kapsamamıştır. Çalışanların %50'sinin kayıt dışı olduğunu vurgulayan Teksöz, kayıt dışı olanların %82'sinin toplumun en yoksul kesimini oluşturduğunu belirtmiştir. Teksöz, söz konusu kesimin yevmiyeli, kendi hesabına çalışanlar ve ücretsiz aile işçileri olduğunu açıklamıştır. Ayrıca Teksöz'e göre söz konusu 3 kesimin yoksulluk oranı işsizlerin yoksulluk oranından daha yüksektir.[1397]

[1395] Hande Hacımahmutoğlu, **Türkiye'deki Sosyal Yardım Sisteminin Değerlendirilmesi,** T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, DPT-Uzmanlık Tezleri, Ankara, 2009, s. 94-95.

[1396] **Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyon Raporu**, s. 45, 48.

[1397] "TÜSİAD'dan öneri: Emeklilik yaşı 55-56 olsun", **Radikal**, 10 Kasım 2004, s.1, 5.

Tablo 87 Çeşitli Kriterlere Göre En Yoksul Kesimler (2002-2004)[1398]

Kriterler	En Yoksul Kesim	Yoksulluk Oranı (2002)	Yoksulluk Oranı (2003)	Yoksulluk Oranı (2004)
Yerleşim Yeri	Kırda yaşayan	34.5	37,1	40
Cinsiyet	Kadın	27,2	28,3	26
Eğitim	Okur-yazar olmayan	41,1	42,4	45,1
Hane Halkı Kompozisyonu	Ataerkil veya geniş aile	34,3	32,7	32
İktisadi Faaliyet	Tarım Sektörü	36,4	39,9	37,2
Genel Yoksulluk Oranı (gıda ve gıda dışı yoksulluk)		**27**	**28,1**	**25,6**

Yukarıdaki tablodaki verilere göre kırda yaşayan çok çocuklu ailelerde, okur-yazar olmayan kişilerde ve kadınlarda yoksulluk oranı oldukça yüksektir. Tarım sektöründe genellikle yevmiyeli ve ücretsiz aile işçisi olarak çalışma biçiminin yaygınlığı nedeniyle bu sektördeki yoksulluk oranı artmıştır.

3.3.1.1. Yeşil Kart

Sosyal yardımlar kapsamında 1992'den itibaren hayata geçirilen Yeşil Kart uygulaması geniş bir tabana yayılmıştır. Ödeme gücü olmayan vatandaşların tedavi masraflarının karşılanması amacıyla Sağlık Bakanlığı tarafından hayata geçirilen Yeşil Kart için getirilen şartlar şunlardır: Kişinin aylık gelirinin veya aile içindeki gelir payının asgari ücretin vergi ve sosyal sigorta primi dışındaki miktarın 1/3'ünden az olması, SGK güvencesi altında bulunulmaması, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olunması ve Türkiye'de ikamet edilmesi.[1399]

2000 yılının Ocak-Eylül döneminde ödeme gücü olmayan vatandaşların tedavi giderlerinin karşılanması amacıyla 935.108 kişiye Yeşil Kart verilmiştir.[1400] Bu toplam sayı içinde söz konusu karta sahip kadın sayısı bilinmemektedir. Kart ile ilgili açıklamada bulunan Sağlık Bakanı Osman Durmuş, Yeşil Kart taşıyıcılarının sayısının nüfusun %17'sini oluşturduğunu açıklamıştır.[1401] DPT'nin 2003 Yılı Programı Destekleme Çalışmaları'na göre 2002 Aralık ayı sonuna kadar 3816 Sayılı

[1398] **Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İstihdam Komisyonu Raporu**, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2007, s. 22. Ayrıca bkz. "Anketlerin tadı yok", **Yeni Şafak**", 19 Mart 2001, s. 1; "Vatandaşın Durumu gittikçe kötüleşiyor", **Millî Gazete**, 8 Eylül 2003, s. 4.

[1399] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 21314, 13 Ağustos 1992, s. 13. Ayrıca bkz. Hande Hacımahmutoğlu, **a.g.e.**, s. 96-97.

[1400] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı**, s. 168.

[1401] "Yeşil Kart'ta büyük patlama", **Yeni Şafak**, 6 Kasım 2001, s. 1, 5.

Kanun ile ödeme gücü olmayan toplam 13.000.000 kişiye devlet tarafından Yeşil Kart verilmiştir.[1402]

Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu seminerinde verilen rakamlara göre 2004 yılı itibariyle karttan 13.000.000 kişi yararlanmıştır.[1403] Oysa CHP Aydın Milletvekili Özlem Çerçioğlu tarafından Yeşil Kart Uygulamasına İlişkin soru önergesine verilen yazılı cevapta, 2003'de 13.296.098 kişi olan kart sahibi sayısının 2004'te 6.722.444'e düştüğü belirtilmiştir. Ancak sonraki yıllarda bu sayı tekrar artmıştır.[1404] Çok istismar edildiği ileri sürülmesine karşın[1405] Yeşil Kart sahibi olanlara, ayakta tedavi olmak şartıyla sağlık hizmetlerinden yararlanma olanağı getirilmiştir.[1406] Tüm bu gelişmelere karşın Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Murat Başesgioğlu, Türkiye'de 7-8.000.000 civarında vatandaşın herhangi bir sosyal güvencesi olmadığını açıklamıştır.[1407]

3.4. Kayıt Dışı Çalışma

Türkiye'de çalışma hayatında kadınlar adına yaşanan en önemli sorunlardan biri de istihdama katılım açısından erkeklere göre sınırlı katılımcı olma, buna karşın kayıtsız piyasada ise sınırsız katılımcı olmaktır. Ucuz işgücü piyasasında daha çok tercih edilen kadınlar, ekonomik sistemin yaşadığı dönüşümlerden en çok etkilenen kesimdir. Kadınların yarı zamanlı ve esnek çalışma saatleri olan işleri kolay kabul etmeleri, işte süreklilik arayışlarının daha az olması, geçici olarak işten ayrılmayı benimsemeleri ve erkeklere göre daha uyumlu olmaları kadın işgücünü kayıt dışına itmiştir.[1408]

Kayıt dışı istihdam çalışmaları, hiç bildirilmeyenler ve çalışmaları eksik bildirilenler olarak ayrılmaktadır. Çalışmaları hiç bildirilmeyenler, çalışma hayatında kayıt dışı istihdamın en yaygın şeklini oluşturmaktadır. Söz konusu kişiler şunlardır:

[1402] **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2005 Yılı Programı Destek Çalışması**, s. 241.
[1403] **Sosyal Güvenliğin Yeniden Yapılandırılması Semineri**, s. 31.
[1404] **TBMM TD**, Cilt 115, Birleşim 83, 4.4.2006, s. 392.
[1405] "Yeşil Kartlık", **Millî Gazete**, 15 Ocak 2000, s. 3; "Yeşil Kart sayısı 10 milyonu geçti", **Hürriyet**, 22 Şubat 2001, s. 1; "11 milyon 400 bin kişi yeşil kartlı", **Cumhuriyet**, 29 Aralık 2001, s. 3; Hurşit Güneş, "Sosyal Güvenlikteki Gedik Büyüyor", **Milliyet**, 29 Ağustos 2003, s. 1,5; "Sosyal Güvenlik Derdi", **Yeni Şafak**, 12 Temmuz 2004, s. 1.
[1406] **T.C. Resmî Gazete**, Sayı 25678, 22 Aralık 2004, s. 18.
[1407] "Garibana Bakan Müjdesi", **Anadolu'da Vakit**, 10 Ekim 2003, s. 1.
[1408] Orhan Yavuz, "Türkiye'de Kadın İstihdamı: İş ve Sosyal Güvenlik Mevzuatında Kadın Çalışanlar", **İstihdamda ve Sosyal Güvenlikte Cinsiyet Eşitliği Paneli ve Çalıştay Bildirileri**, Sosyal Güvenlik Kurumu, Yayın No. 64, Ankara, 2013, s. 69-71.

Yabancı kaçak işçiler, çalışan çocuklar, SGK'den gelir ve aylık alanlar, kayıt dışında çalışan erkek ve kadınlar, kayıt dışında çalışan dul, yetim ve mağdurlar. Türkiye'de kayıt dışı istihdamın en temel nedenleri ise şunlardır: Hızlı nüfus artışı, kırsaldan kente iç göç, bölgeler arası gelişmişlik farklılığı, işgücü maliyetlerinin yüksek olması, bürokratik işlemlerin fazlalığı ve karmaşıklığı, etkin denetimin yapılamaması, bilgilendirme ve bilinçlendirme eksikliği, sosyal güvenlik ve vergi kanunlarının sıklıkla değiştirilmesi, çalışma ilişkilerinde oluşan değişimler, gelir dağılımındaki adaletsizlik, yolsuzluk ve işsizlik, küçük ölçekli işletmelerin sayıca çokluğu, ekonominin tarım ve hizmetler sektörüne dayanması, işsizlik oranının yüksekliği, enflasyonun yüksek seviyede seyretmesi, büyük sanayinin işgücü arzını azaltacak istihdam yaratamaması, ekonomik krizler, çalışma mevzuatındaki esneklik hükümlerinin uygulanmaması ve sendikalaşmanın düşük olması.[1409]

Özellikle kentlerde yaşayan kadınların kayıt dışı aktiviteleri, kadınların yaptıkları işlerin ve bakım hizmetlerinin bir uzantısı olarak değerlendirilmektedir. Bu faaliyetleri gerçekleştiren kadınlar ise resmî verilere göre ev kadınıdır. Kentsel alanda özellikle yoksul hanelerde yaşayan kadınların emeği, Türkiye'deki kayıt dışı ekonomide kullanılan emeğin önemli bir kısmını oluşturmaktadır; kayıt dışı çalışma kadınlar arasında daha yaygınlaşmaktadır. Kadınların kayıt dışı çalışması üç ana biçimde tanımlanmaktadır. Birincisi kadınların endüstriyel ev-eksenli çalışmasıdır. Evde kendi hesabına, geleneksel elişi faaliyetleri yoluyla gelir elde eden kadınlar, endüstriyel ev eksenli çalışanlar arasında çoğu zaman geçişler yaşamaktadır. İkincisi, Türkiye'nin kent merkezlerinde kadınların aileleri için ücretsiz çalışmasıdır. Üçüncüsü ise kadınların ev işçisi olarak çalışarak ev işi ile bakım hizmeti yapmasıdır.[1410]

İstihdamda yaşanan sorunlardan biri olan kadın işgücünün taşeronlaşmasıyla birlikte her geçen gün sayıları artmakta olan küçük ölçekli işletmelerde kadınlar, kayıt dışı ve ücretsiz aile işçisi olarak çalıştırılmaktadır. Bu işletmelerin başında konfeksiyon atölyeleri gelmektedir. Önemli işgücü talebini oluşturan söz konusu atölyelerde maliyetleri düşük tutmak amacıyla aile, akraba ve komşuluk ilişkileri

[1409] Mehmet Tunç, **Kayıt Dışı İstihdamla Mücadelede Geliştirilen Stratejiler Uygulanan Politikalar ve Gelişmiş Ülke Örnekleri**, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi**,** 2007, s. 14, 26.

[1410] **Türkiye'de Kadın İşgücü Profili ve İstatistiklerinin Analizi,** Ankara, T.C. Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Duygu Matbaacılık, 2013, s. 19-20, 110.

kullanılarak ucuz emek istihdamı yaratılmıştır. Bu alanda yapılan işin fark edilmeme sebeplerinden biri kadınların ev işi ile ücretli iş arasında ayrım yapamamasıdır. Bu nedenle kadın emeğinin önemli bir kısmı kayıt dışı işletmelerde ücretsiz ya da çok düşük ücretli olarak kullanılmıştır. Türkiye'de kadın istihdamının temel sorunu kadının kayıt dışı çalıştırılmasıdır.[1411]

Türkiye'de istihdam konusunda önemli başka bir sorun, ücretli kesimdeki kayıt dışı çalışmanın sosyal güvenlik kurumları, endüstriyel ilişkiler ve işletmeler üzerindeki olumsuz etkisidir. Hükümet, bu sorunu gidermek amacıyla 1999'da hem işsizlik sigortasını hayata geçirmek hem de sosyal güvenliğe ilişkin çeşitli yapısal değişiklikleri gerçekleştirmek için 4447 Sayılı Kanunla yeni düzenlemeler yapmıştır.[1412] Kayıt dışı çalışmanın çok fazla olduğu tarım alanlarında genel istihdamda düşüş olmakla birlikte kadınların istihdamdaki payı %50 oranındadır. Çalışma şekli ücretsiz aile işçiliği olan kadınlar sosyal güvenlik kapsamı dışında kalmıştır. Türkiye'de çeşitli nedenlerle tarım işletmelerinden yeterli gelir elde edemeyen birçok aile, geçimini sağlayabilmek amacıyla daha fazla tarımsal iş olanağı bulunan yörelere mevsimlik olarak gitmek zorunda kalmıştır. Özellikle pamuk, fındık, çay, tütün, şekerpancarı tarımının yoğun olarak yapıldığı Çukurova, Karadeniz, Ege ve İç Anadolu bölgelerine çoğunlukla Doğu ve Güney Doğu Anadolu'dan aileleriyle birlikte tarım işçileri göç etmiştir. Mevsimlik tarım işçisi olarak nitelendirilen bu çalışanların çoğu sosyal güvenlikten yoksun kalmıştır.[1413] Bu sektörde kadınlar, emeklilik gelirinden yoksun oldukları için yaşlılık, yoksulluk ve hastalık ile mücadele edememişlerdir. Kentsel alanlarda yaşayan kadınların kayıt dışı istihdam edildiği diğer bir sektör ise hizmet sektörüdür.[1414] Bu sektörde yer alan kadınların çoğu sosyal güvenlik kapsamının dışında bulunmaktadır.

İstihdam ile ilgili olarak Katılım Ortaklığı Belgesi'nde, kadınları yakından ilgilendiren kayıt dışı istihdama dikkat çekilmiştir. Belgede, tüm vatandaşların ekonomik, sosyal ve kültürel olanaklarının geliştirilmesi, özellikle Güneydoğu Anadolu'da durumun iyileştirilmesi için bölgesel farklılıkların azaltılmasına yönelik

[1411] **Türkiye'de Kadın İstihdamı**, s. 7.
[1412] **Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 2000 Yılı Programı,** s. 7.
[1413] Öznur Yalçınkaya, "Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımında Gözlenen Kayıt Dışı İstihdam Sorunu", **İstihdamda ve Sosyal Güvenlikte Cinsiyet Eşitliği Paneli ve Çalıştay Bildirileri**, T.C. Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı, Yayın No. 64, 2013, s. 115.
[1414] **Türkiye'de Kadın Hakları Sorunlar ve Çözüm Yolları**, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, T.C. Yeditepe Üniversitesi Yakın Dönem Tarih Araştırma Merkezi, 2009, s. 75.

çabaların arttırılması gerektiği yer almıştır. Bu çerçevede kısa vadede KOB tarafından belirlenmiş olan ekonomik kriterlerde tarım reformuna devam edilmesi ve kayıt dışı ekonomi sorununa çözüm için önlemler alınması istenmiştir.[1415] Buna göre Türkiye'nin kısa ve orta vadeli hedeflerinin gerçekleşmesi için 2000-2002 dönemini kapsayan UP'de belirtildiği gibi kayıt dışı istihdamın kayıt altına alınması ile ilgili hazırlıklar devam etmiştir.[1416]

Kayıtsızlık, beraberinde işte güvencesizlik, sosyal korumada mahrumiyet ve düşük ücret gibi sorunları getirmiştir. Çok az bir kesimde sosyal koruma altında çalışan kadınlar, olumsuz çalışma koşullarına sahip işyerlerinde, formel sektör firmalarında dahi kontratsız çalışmış, koruma ve ücretlerde ek katkılardan yararlanamamıştır.[1417] Bu durum aynı zamanda sosyal güvenlik primlerinde önemli gelir kayıplarına yol açmıştır; ayrıca kayıt dışı çalışanlar sendikal haklardan, iş ve işyeri güvenliğinden, sosyal güvenlikten, sağlık ve iş güvencesinden yoksun kalmıştır. Bu durum kayıt dışı ekonomi gibi bir sorun yaratmıştır[1418]

Kayıt dışına kayan çalışma biçiminden biri de esnek çalışmadır. İstihdamın, emeğin üretim süreçlerinin gereklerine, işyerinin ihtiyaç ve isteklerine göre kurallara bağlı kalmadan uyum sağlaması olarak nitelendirilen esnek çalışma kayıt dışı çalışmayı tetiklemiştir. Ülkede meydana gelen yüksek işsizlik, çalışan kesimde, esnek istihdam koşullarına razı işçileri ortaya çıkarmıştır. Söz konusu işçiler, birden çok işte çalışmasına karşın çalışan yoksullar olmaktan kurtulamamıştır. Daha çok kadınların yer aldığı düşük statülü işler olan evde çalışma, uzaktan çalışma, kısa süreli çalışma kadınların istihdamı için düşünülmüştür. Yarı zamanlı yani kısa süreli çalışanlar, yarı-zamanlı çalışma ücretiyle geçinemediklerinden birden fazla işte çalışmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla normal çalışma süresinden daha fazla çalışmak zorunda kalan işçiler, emeklilik hakkı, iş güvencesi ve sosyal güvenlik vb. sosyal güvencelerden yoksun bırakılmıştır.[1419]

[1415] **Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi (2001-2003),** s. 9.
[1416] **Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı (2001-2003)** s. 41.
[1417] **Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği; Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri**, s. 155
[1418] Ahmet Oğuz Sarıca**, Kayıt Dışı İstihdam ve Mücadele Yöntemleri**, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yılık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü, 2006, s. 8.
[1419] Özge İzdeş, "Liberal Muhafazakar Politikada Kadın: Krizler karşısında kadın istihdamının esnekliği", **İstanbul, İktisat Dergisi**, Sayı 514, 2011, s. 28-29.

AB'de esnek çalışmada yaygın olan kısa süreli çalışma (part-time) arttıkça kadınlarda işsizlik oranının düştüğü görülmüştür. Firmaların bir bölümünün tam gün işlerini yarım gün işe çevirmeleri sonucu tam gün istihdamında azalma meydana gelmiş aynı zamanda kadın istihdamının artması sağlanmıştır. Türkiye'de de, kadının aile içinde üstlendiği ev işleri, çocuk bakımı gibi görevleri nedeniyle tam gün çalışmak yerine yarım gün ya da haftanın beli günlerinde çalışma benimsenmiştir. Evde çalışmayı aksatmadan haneye ek gelir getirme amacıyla kısa süreli çalışmayı tercih etmiş olan kadınlar, tarım dışında işgücüne katılımı az da olsa arttırmış ancak birçok çalışma kayıt içine alınamamıştır.[1420] İş ve aile yaşamını uyumlaştırma politikaları, evli ve çocuklu kadınların esnek ve güvencesiz işlerde çalışmasını teşvik etmiş ve bu durumu normalleştiren bir yapı meydana gelmiştir.[1421]

Tablo 88 Yıllara Göre Tarım Dışı Sektörler İçindeki Kayıt Dışı İstihdam Oranları (%)[1422]

Yıllar	**İmalat Sanayi**		**İnşaat**		**Toptan ve Perakende Ticaret**		**Ulaştırma**		**Toplam Hizmetler**	
	Toplam	**Kadın**	Toplam	**Kadın**	Toplam	**Kadın**	Toplam	**Kadın**	Toplam	**Kadın**
1999	26	47	60	14	33	34	30	14	13	13
2000	26	44	66	30	37	37	31	21	11	14
2001	27	43	62	29	39	39	33	10	12	17
2002	32	44	61	26	43	44	34	10	14	20
2003	31	44	64	28	42	46	34	16	14	19
2004	31	46	66	28	44	47	39	18	17	23

Yukarıdaki tablo incelendiğinde sektörler arasında kayıt dışı istihdamın en fazla olduğu sektörün inşaat sektörü olduğu görülmektedir. Söz konusu sektörde 2004 yılında kayıt dışı istihdam %66'ya ulaşmıştır; ancak bu sektörde çalışan ve kayıt dışı bulunan kadın sayısı diğer sektörlere göre düşüktür. Diğer bir sektör olan ve kadınların yoğun olarak bulunduğu toptan ve perakende ticaret sektöründe de kayıt dışı istihdam 1999'dan itibaren artarak %44 olmuştur. 1999'da %34 olan kadın kayıt dışı çalışma oranı 2004'de %47'ye yükselmiştir. Toplam kayıt dışı çalışmanın az olduğu imalat sanayii sektöründe kadınların kayıt dışı oranı yüksektir. Bu sektörlerdeki oranlar 1999'da %47, 2004'de %46 olmuştur. Ulaştırmada, kadın kayıt

[1420] "Kadınlarda işsizlik ve part-time", **Vatan**, 26 Mayıs 2003, s. 1.
[1421] Nurcan Özkaplan, "İş ve aile yaşamı dengesi: yeni bir olanak mı?", Liberal Muhafazakar Politikada Kadın, **İstanbul İktisat Dergisi,** Sayı 514, 2011, s. 47.
[1422] Ahmet Oğuz Sarıca, **a.g.m.**, s. 29.

dışı istihdam oranı 1999'da %13'ten 2004'te %23'e yükselmiştir. Kayıt dışı çalışmanın bu sektörde oldukça arttığı ve çalışanların sosyal güvenlik sistemi içinde yer almadıkları görülmektedir.

Tablo 89 Sosyal Güvenlik Sistemine Kayıtlı Olmayan Kadınların Sayısı (1000) ve Oranı (%)[1423]

Yıllar	Toplam Kişi	Toplam Oran	Kadın Sayısı	Kadın Oranı
2000	11.049	51,2	4.051	69,8
2001	11.439	53,1	4.391	73,6
2002	11.133	52,1	4.439	72,5
2003	10.942	51,7	4.200	71,3
2004	9.844	50,1	3.388	67,1

Görüldüğü üzere, 2000-2004 yılları arasında sosyal güvenlik sistemine kaydı olmayan kadın oranı 2000'de düşük olmasına karşın 2001'de %5,80 oranında artış olmuş; ancak 2004'de bu oran %8,21'e düşmüştür. 2001 krizinin etkisiyle toplam sigortalı sayısında düşüş meydana geldiği görülmektedir. Sosyal güvenlik sistemine kayıtlı olmayan kadın sayısı ve oranında 2001-2003 arasında yaşanan artış yerini 2004'de azalmaya bırakmıştır.

[1423] Öznur Yalçınkaya, **a.g.m.**, s. 110.

SONUÇ

Türkiye'de önemli bir ekonomik ve siyasi kriz sürecinin yaşandığı 1999-2004 yılları arasında sosyal politikalara yönelik uygulama ve tartışmalar da ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda dönem hükümetlerinin kadınlara yönelik uyguladığı sosyal politikalarda, uluslararası anlaşmalardan kaynaklanan yükümlülüklerin önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Özellikle Avrupa Konseyi'nin AB'ye katılım için ön koşulu olan Kopenhag kriterlerini yerine getirme konusunda Türkiye'nin uyum sağlama çabası önemli bir adım oluştururken, adaylık müzakereleri sırasında yayımlanan Katılım Ortaklığı Belgeleri'ndeki ilerleme raporlarıyla Türkiye'nin sosyal politikalardaki performansı izlenmiştir. Bu çerçevede Türkiye de, AB'nin taleplerini Ulusal Programlarında taahhütler olarak açıklamış ve bunları iç hukukuna yansıtarak başta Anayasa olmak üzere birçok önemli mevzuatında değişikliğe gitmiştir. Bunun yanı sıra IMF ve DB ile yapılan kredi anlaşmaları çerçevesinde ekonomik ve sosyal politikalar hayata geçirilerek özellikle özelleştirme, kayıt dışı ekonomi ve tarım reformu gibi konularda çözümler üretilmeye çalışılmıştır.

Bu süreçte Türkiye, sosyal politikaların en önemli başlıklarından biri olan eğitimin her kademesinde önemli değişikliklere gitmiştir. Bu bağlamda öncelikle okul öncesi eğitimden ilköğretime ortaöğretimden yükseköğretime kadar eğitimin her alanında yeni düzenlemeler getirilmiştir. Sekiz yıllık zorunlu eğitimi de kapsayan bu düzenlemeler ile kız çocuklarının da içerisinde yer aldığı eğitim sisteminin daha modern ve eşitlikçi bir yapıya kavuşturulması hedeflenmiştir. Bunların yanı sıra AB tabanlı çeşitli proje ve programların da hayata geçirilmesi sağlanmıştır. 1999 öncesi OECD verileriyle nüfusunun yarıya yakını 20 yaşın altında olan ve eğitim düzeyi olarak OECD ve AB ülkelerinin oldukça gerisinde olan Türkiye'de, 6-14 yaş grubundaki çocukların %30'u okula gitmeyerek işgücü olarak kullanıldığından eğitimin yapılandırılmasında AB eğitim programlarının düzenleyici etkisinden yararlanılmıştır. Böylece gerek yetkili kurumların, gerekse çeşitli STÖ ve özel kuruluşların katkılarıyla kız çocuklarının OÖE ile ilköğretimdeki okullaşma oranları arttırılmaya çalışılmıştır. Öncelikle 3-5 yaş grubu çocukların içinde bulunduğu

OÖE'de hedef, yaş düzeyine göre çocukların, uygun eğitim programlarıyla, fiziksel, psiko-motor, zihinsel, dil, sosyal ve duygusal gelişimlerini sağlamaktı. Bu yaş grubunda okullaşma oranı 1999'da %5,96 iken 2004'de 8,34 olmuş, 2004'de kız çocuklarındaki okullaşma oranı ise %8,4 şeklinde gerçekleşmiştir. Buna karşılık, Beş Yıllık Kalkınma Planlarında bu kademede okullaşma oranı %16 ve %25 olarak hedeflendiğinden bunlara ulaşılamamıştır. Bunun en önemli nedeninin, Türkiye genelinde erken çocukluk eğitim kurumlarının genellikle illerde ve ülkenin batısında yer alması ve hizmetin paralı olması olduğunu söylemek mümkündür.

AB ülkelerinde temel öğretim süresinin 9-12 yıl arasında ve okullaşma oranının %99 olmasından hareketle, AB'ye uyum çerçevesinde temel eğitimde de düzenleme yapılmıştır. Bu kapsamda 1997-1998 eğitim-öğretim yılında 8 yıllık kesintisiz ve zorunlu eğitime geçilerek 3 yıllık ortaokullar ilköğretime dâhil edilmiştir. Bu kademede kız ve erkek çocuklarda okullaşma oranının %100'e çıkarılması hedeflenmiş ve bu doğrultuda özellikle kız çocuklarının eğitimi için çeşitli kurum, kuruluş ve STÖ'ler tarafından bazı programlar hayata geçirilmiştir. Ayrıca söz konusu kademenin finansmanı için *"eğitime katkı payı"* adı altında bir vergi oluşturulmuştur. Yine bu kademedeki kız çocuklarının okullaştırılması için YİBO, PİO, Gezici Köy Okullarıyla Taşımalı Sistemle, Birleştirilmiş Sınıflı İlköğretim Okullarıyla eğitime katkı verilmiştir. 8 yıllık kesintisiz ve zorunlu eğitme geçilmesiyle toplamda ve kız çocuklarının okullaşma oranlarında önemli gelişmeler olmasına ve erkek çocuklarında okullaşma oranında %100'e ulaşılmasına karşın kız çocuklarının okullaştırılmasında bu hedef tutturulamamıştır. Kız çocuklarının bu kademedeki okullaşma oranı 1997-1998 öğretim yılında %82,4 olurken, 1998-1999'da %87,6'ya, 1999-2000 döneminde %91,5'e, 2000-2001'de %95,3'e yükselmiştir. 2001-2002'de %94,5'e düşen kız çocuklarındaki okullaşma oranı 2002-2003'de biraz daha azalarak %91,9 seviyesine gelmiş, 2003-2004'de ise %92,1'e çıkmıştır. Bu kademede özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da okullaşma oranı Batı bölgelerine göre önemli düşüş göstermektedir; zira bu bölgelerde her 10 çocuktan 5'i okula gitmemektedir. Tüm bunların yanı sıra, kız çocuklarının ortaöğretime devam oranını arttırması ve çocuk işçiliğini sonlandırması açısından büyük bir önem taşıyan kesintisiz ve zorunlu eğitim süresinin 12 yıla çıkarılma hedefi de gerçekleştirilememiştir. Dolayısıyla bu kademede sınırlı bir ilerleme kaydedilebilmiştir.

İlköğretimin 8 yıla çıkarılmasıyla birlikte ilköğretimde önemli öğretmen ihtiyacı da ortaya çıkmıştır. Bunu gidrebilmek için, eğitim fakültelerin dışında da ilköğretime öğretmen alınması yoluna gidilmiş ve 1999'da yürürlüğe konulan *"norm kadro"* uygulamasıyla bazı okullarda meydana gelen öğretmen yığılmalarının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Kadınların en çok tercih ettikleri meslek olan öğretmenlikteki bu norm kadro uygulamasıyla merkez okullardaki kapasite fazlalığı ihtiyaç olan okullara gönderilmiştir. Ayrıca emekli olan öğretmenler de mesleğe geri çağrılmıştır. Ancak 1999-2004 döneminde öğretmen sayısında %29,40 oranında bir artış olmasına karşın öğretmen açığı giderilememiştir.

Kız çocukları ve kadınları ilgilendiren önemli bir eğitim başlığı da okuryazarlıktır. 2000 yılın nüfus sayımına göre 67.803.927 toplam nüfus içindeki kadın sayısı 33.457.192 iken bu sayı %49,3'e karşılık gelmektedir. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, 1998-1999 öğrenim yılında 12 ve daha yukarı kadın nüfusun %76'sı okuryazar iken bu oran kentlerde %81, kırsalda ise %69,6 olarak ayrışmaktadır. 2000 yılında okuryazar kadın oranı 78,50 olurken, 6-14 yaş arası 1.500.000 çocuğun okula gitmediği ve 15-19 yaş grubu arasındakilerin %13,8'inin de okuma yazma bilmedikleri belirlenmiştir. Bu sorununa çözüm getirmek amacıyla çeşitli STÖ'ler tarafından programları uygulamaya konduğu gibi 2001'de başlatılan *"Ulusal Eğitime Destek Kampanyası"* ile 26.355 okuma-yazma kursu açılmış ve bunlara 520.156 yurttaş katılmıştır. 1999-2004 yılları arasında okuma-yazma kurslarındaki kadın kursiyer sayısında %714,24 artış yaşanmasına karşın hem kadın hem de erkeğin %100 okur-yazar yapılması hedefi gerçekleştirilememiştir.

Bu dönemde ortaöğretim düzeyinde de çeşitli gelişmeler söz konusudur. Temel işlevi öğrencileri yükseköğretime, mesleğe, iş hayatına ve hayata hazırlamak olan bu kademede toplum ihtiyaçları ile eğitim-öğretim arasında denge kurulması hedeflenmiştir. 14-16 yaş grubunun içinde bulunduğu genel, meslekî ve teknik öğretim kurumlarının tümünü kapsayan ilköğretime dayalı ortaöğretimde okullaşma oranı, 1998-1999 öğretim döneminde %57,1 olan toplam okullaşma oranı 2003-2004 döneminde ise ise %81 olarak gerçekleşmiştir. 8 yıllık eğitime geçildikten sonra ortaokulların ilköğretime dâhil olmasıyla ortaokuldan liseye geçişlerde zaman geçmesi gerektiğinden ilköğretim yıllarında bu kademede düşüş görülmüş daha sonra ilköğretimden mezun olanların ortaöğretime kayıtlarıyla birlikte artış yaşanmıştır. Kız çocuklarında okullaşma oranı 1998-1999 öğretim yılında %45 iken bu oran

2003-2004'de %70,8'e yükselmiştir. Ancak bu kademede %75 olarak belirlenen okullaşma oranının gerisinde kalındığı gibi okulda bulunan kız öğrenci oranlarıyla mezun olan öğrenci oranları arasında da önemli bir fark olmuştur.

Ortaöğretimde *"Meslekî Eğitim ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi"* hayata geçirilerek iş piyasasının taleplerinin ve eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi ve analiz edilmesi için araştırmalar yapılması hedeflenmiştir. AB eğitim sistemiyle uyumlu olan bu programla ayrıca teknolojik ve idari değişimi güçlendirmek, adaptasyonu geliştirmek, meslekî eğitimin ve yaşam boyu süren yeteneği kazandırmak için erişimi kolaylaştırmak, işsizlikle mücadele etmek ve kurumlar arasında işbirliğini güçlendirmek hedeflenmiştir. Finansmanı AB tarafından karşılanan proje 2002'de hayata geçirilmiş ve 5 yıl süreli olarak planlanmıştır. Bu proje doğrultusunda, 2000-2001 öğretim yılında çıkarılıp 2002-2003'de hayata geçirilen bir yasa ile meslekî teknik ortaöğretim ve yükseköğretim programlarının bütünlüğü için meslekî ve teknik ortaöğretimi bitiren öğrencilere, istekleri doğrultusunda bitirdikleri programın devamı niteliğindeki Meslek Yüksek Okulları'na (MYO) sınavsız geçme hakkı getirilmiştir. Ayrıca bu okullardan mezun olan öğrencilere alanlarıyla ilgili lisans programlarına belirlenen kontenjanlara göre dikey geçiş olanağı sağlanmıştır. Bu sistemle, kendi alanlarında eğitim alan gençlerin hem daha iyi eğitilmelerini sağlanmış hem de üniversiteler önündeki yığılmalar bir nebze önlenmiştir. Ne varki yükseköğretimdeki payı %15 olan MYO mezunlarına 2000-2001 öğretim yılında 4 yıllık lisans eğitimine geçme olanağının getirilmesiyle beraber MYO'lara olan talep azalmış ve üniversitelerin önünde yığılmalar meydana gelmiştir. Bunu önlemeyebilmek için vakıf üniversiteleri de devreye sokularak üniversite sayısının arttırılması yoluna gidilmiştir. Oransal olarak bakıldığında, yükseköğretimdeki okullaşma düzeyi 1999-2000 öğretim yılında toplam %21,1, kız öğrencilerinde ise %17,4 olarak gerçekleşirken, 2003-2004 döneminde ise toplamda %28,2, kız öğrencilerde %25,9 oranlarına ulaşılmıştır. Bu gelişmelere karşın, meslekî ve teknik lise çıkışlıların kendi alanlarıyla ilgili MYO'lara yeniden doğrudan geçiş yapmalarının sağlanması ve böylece sanayi başta olmak üzere diğer sektörlerin ihtiyacını karşılayacak donanıma sahip işgücünün oluşturulması önemli bir gündem başlığı olarak gözükmektedir.

İstihdam konusu sosyal politikalar açısından çok önemli bir alan olarak güncelliğini korumaktadır. Bu bağlamda yapılabilecek önemli bir tespit kadınların

işgücüne katılımları ve istihdamlarının eğitimleriyle yakından ilgili olduğudur; zira eğitim seviyesi yükseldikçe kadınların hem statüleri hem de ücretleri artmaktadır. Buna karşılık Türkiye'de, genellikle düşük statülü, ücretli ve sosyal güvencesiz süreli veya geçici olarak çalışan kadınların çalışma yaşamına girebilmeleri ve iş hayatında uzun süre kalabilmeleri zor gözükmektedir. Kadınlar daha çok emek-yoğun iş kolları olan tekstil, gıda, hazır giyim, tütün gibi sanayi dallarında çalışmakla birlikte en yoğun olarak çalıştıkları tarım sektöründe istihdam edilmektedirler. Çalışma hayatında, kadınların sayısı ve aldıkları ücret erkeklere oranla daha düşük olduğundan *"eşit işe eşit ücret"* ilkesinin hayata geçirilmesinde sıkıntılar söz konusudur.

İstihdama yönelik dönem içerisindeki veriler de bu sıkıntıları ortaya koymaktadır. 1999 yılında 15 yaş ve üstü kadın nüfusu 22.848.000 iken 2004 yılında bu sayı 24.293.000 olmuştur. Kadınların iş gücüne katılma oranları ise 1999'da %30, 2004'de %23,3 olarak gerçekleşmiştir. Dolayısıyla 1999-2004 yılları arasında kadınların işgücüne katılımında %22 oranında bir azalma görülmektedir. Aynı şekilde Türkiye'deki kadınların işgücüne katılımı AB ve OECD ülkelerinden de aşağıdadır. Zira AB ülkelerinde 1999'da işgücüne katılan kadınların Oranı %68,6, 2004'de %70,1 olurken, OECD ülkelerindeki kadınlarda ise bu oran 2000 ve 2004 yıllarında %70,1 olarak gerçekleşmiştir. Bu dengesizliğin yanı sıra Türkiye'de kent ve kırsalda yaşayan kadınların işgücüne katılımı da farklılık göstermektedir. Kadının işgücüne katılımını azaltan önemli etkenlerden biri medeni durumudur. Buna göre işgücüne katılımda boşanmış kadınların ardından işgücüne katılan kadınlar arasında hiç evlenmemiş, evli ve eşi ölmüş şeklinde bir sıralama gelmektedir.

Kadına yönelik istihdan politikaları da dönem içerisinde önemli bir tartışma alanı teşkil etmiştir. Türkiye'de 1999 yılında 15 yaş ve üstü 6.334.000 kadının istihdam edilme oranı %27,8 iken bu oran önemli sayılabilecek bir azalmayla 2004'de %20,8 olmuştur. Kadınların ağırlıklı istihdam alanları tarım, inşaat ve bayındırlık işleri, sanayi ve hizmet sektörü olarak öne çıkmaktadır. Buna karşılık gelişmiş ülkelerde istihdamın sektörel gelişimi tarımdan sanayi ve hizmet sektörüne geçiş şeklindeyken, sanayi sektöründe yeterince gelişme sağlanamadığından Türkiye'de tarımdan hizmet sektörüne hızlı bir geçiş yaşanmıştır. Sanayi kesiminde çalışan kadınların imalat sanayii dışındaki çalışma oranları da oldukça düşüktür. Tüm bu olumsuz gelişmeler kadınları ücretsiz ev işçiliğine itmektedir. Dolayısıyla eğitim

ve istihdamın birlikte düşünülüp ülke ihtiyaçlarına göre programlar belirlenmesi ve kadınların istihdam düzeyinin yükseltilmesi önemli bir konu olarak gözükmektedir. Bu konu sosyal barış açısından da önemli olduğundan sosyal politikaların bu doğrultuda düzenlenmesi gerekmektedir.

1999-2004 döneminde kadın istihdamının en önemli sektörü tarımdır. Tarım sektöründe çalışanların %57,8'i ücretsiz aile işçisi ve genellikle mevsimlerin ve işin niteliğine bağlı olarak kayıtları bilinen işçilerdir. Bunların yanı sıra kayıtları olmadığından toplamı ve bu toplam içindeki kadın işçilerinın oranın bilinmediği ve genellikle 30 günün altında çalışan *"geçici işçiler"* de önemli bir gruptur. Özellikle Adana, İçel illeri ve çevresinde pamuk toplama ve çapalama işlerinde çalışan bu işçilerin çoğu kadın ve kız çocuklarından oluşmuştur ve bunların herhangi bir sosyal güvencesi bulunmamaktadır. Türkiye'de 12-17 yaş arasındaki kız çocuğu işgücünün istihdam oranı 1999 yılında %15,7, 2000'de 13,8, 2001'de %10,8 ve 2002'de %10 şeklinde gerçekleşerek yıllar içinde azalma göstermiştir. 6-14 yaş aralığında olan okul çağındaki çocukların %57,6'sı tarım kesiminde, %10,34'ü hizmet kesiminde, %10,21'i ticaret kesiminde çoğunlukla kayıt dışı ve sosyal güvenceden yoksun olarak çalışmaktadır.

Kadınların çalışma yaşamını etkileyen önemli bir gelişme İşsizlik Sigortası'dır. Bu sigorta, 2001 krizindeki işten çıkarmalar sonucu işsiz kalanlar ile işini kaybeden sigortalı işsizlerin gelir kayıplarını gidermek için ödedikleri primlerle orantılı olarak Nisan 2002'de uygulanmaya başlanmıştır. Bunun dışında *"İş Güvencesi Yasası"* da 2003'te yürürlüğe girmiş ve bu yasayla 10 veya üzeri işçi çalıştıran işyerinde işverene, belirsiz iş süreli iş sözleşmelerinde işçinin iş akdinin feshini geçerli bir nedene dayandırma mecburiyeti getirilmiştir. 2001 krizinin başladığı Şubat ayından bu yasanın yürürlüğe girdiği tarihe kadar 2.000.000'den fazla çalışan işsiz kalırken, sözü edilen düzenlemelerle işini kaybedenlere belirli bir destek sağlanmaya çalışılmıştır. Tüm bunlara karşın Türkiye, çalışabilir nüfusunun ancak yarısını istihdam edebilmek gibi önemli bir sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Kadınları da doğrudan etkilyen bu sorunun çözümü için yürütülmesi gereken en önemli politika istimdamı arttırıcı yen yatırımların devreye sokulmasıdır.

Türkiye'de bir diğer önemli sorun sosyal güvenliktir. Nitekim 1999 yılı itibariyle sivil istihdamın %50'si sosyal güvenlikten yoksun kalmıştır. Ayrıca aktif ve pasif

sigortalı arasında sağlanamayan denge nedeniyle 1999'da sigortalı başına düşen aktif sayısında %2,16 oranında artış olmuştur. Buna karşın sosyal sigorta programlarının kapsadığı nüfus oranı %81'dir. Toplam 5.000.000 sigortalının %12'sini oluşturan sigortalı kadın oranı 2000 yılında %23 iken 2004'de küçük bir artışla %24 düzeyine yükselmiştir. Kadınların sosyal güvenlik kapsamına alınmasının onları çalışma hayatı içinde tutacak önemli bir etken olduğunu söylemek mümkündür. Bu dönemde sosyal güvenliğe yönelik önemli bir gelişme de, herhangi bir sosyal güvenlik kapsamında olmayıp aylık geliri veya aile içindeki gelir payı asgari ücretin altında olan kişilere *"Yeşil Kart"* verilmesidir. Çok istismar edilen ve çeşitli tartışmalara yol açan bu kartı alanların sayısı 2003 yılında 13.296.098'e kadar çıkmış, alınan önlemlerle kart sahibi sayısı 2004'de 6.722.444'e düşürülmüştür.

İstihdam ve sosyal güvenlik bağlamında altı çizilmesi gereken bir konu da kayıt dışılıktır. Kayıt dışı istihdam, çalışmaları hiç bildirilmeyen ve çalışmaları bildirilenler olarak ayrılmıştır. Çalışmaları hiç bildirilmeyenler kayıt dışı istihdamda en yaygın kesimdir. Kadınlar, çocuklar, yabancı işçiler sosyal güvenlik kurumlarından gelir ve aylık alanlar, kayıt dışında çalışan dul, yetim ve mağdurlar kayıt dışındaki kesimi teşkil etmektedir. Hızlı nüfus artışı, kentlere göç, ekonominin tarım ve hizmet sektörüne dayanması, yoğun işsizlik, işgücü maliyetlerinin yüksek olması, bölgelerarası gelişmişlik farkı, gelir dağılımındaki adaletsizlik, yolsuzluk, küçük işletmelerin çokluğu ve denetimsizliği, yeni istihdam olanaklarının yaratılamaması, ekonomik krizler ve sendikalaşmanın düşük olması gibi birçok etken kayıt dışı istihdamın nedenleri arasındadır.

Kadınların tarım dışında, kayıt dışı istihdam edildikleri en yüksek oranlı sektör imalat sektörüdür. 1999 yılında bu sektörde %47 olan kayıt dışı oranı 2004'de %46 olmuştur. İkinci önemli sektör olan toptan ve perakende ticarette 1999'da kayıt dışı istihdam edilen kadın oranı %34 iken, bu oran 2004'de %47'ye yükselmiştir. Toplam hizmetlerde ise kadınların kayıt dışı istihdam oranı 1999'da %13 iken 2004'de %23'e yükselmiştir. Turizm, tarım gibi mevsimlik ve kalifiye olmayan işgücünün yer aldığı hizmet sektöründe kayıt dışılık oldukça yüksektir. Tarımda olduğu gibi adı geçen diğer sektörlerde de kayıt dışı çalışan kadınlar, sosyal güvenlikten yoksun olarak görev yapmaktadır. Bu tablo, kayıt dışılığın kadın istihdamı açısından çok önemli bir problem olduğunu ortaya koymaktadır. Bu olumsuz tabloyu

değiştirebilmek için gerekli yasal önlemlerin alınması yanında denetim mekanizmasının da iyi bir şekilde işletilmesi gerekmektedir.

Bu gelişmelerden yola çıkarak, 1999-2004 döneminde, uluslararası gelişmelerin de etkisiyle kadınların eğitim ve istihdam gibi iki önemli sosyal politika alanındaki konumlarını geliştirmeye yönelik çeşitli adımların atıldığını söylemek mümkündür. Bu düzenlemeler olumlu sonuçlara yol açmakla birlikte değişikliklerin tam anlamıyla uygulanamaması, denetim eksikliği ve ekonomik kriz gibi çeşitli nedenlerle hedeflenen düzeye ulaşılamamıştır.

KAYNAKÇA

1- TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAKLARI

2- T.C. RESMÎ GAZETE

3- PLANLAR, PROGRAMLAR, RAPORLAR

Adalet ve Kalkınma Partisi Kalkınma ve Demokratikleşme Programı: TBMM Kütüphanesi, 2002.

Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı 2003: T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, 2006.

Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı (2001-2003): T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı AB ile İlişkiler Genel Müdürlüğü, Cilt 2, 2000.

Avrupa Birliği'nin Türkiye'de Desteklediği Programlar 2003-2004: Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, y.y., 2003.

Avrupa Birliği'nin Türkiye'de Desteklediği Programlar 2004-2005: Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, y.y., 2005.

Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği (2000), 2000 Yılı Genişleme Stratejisi, Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine 2000 Düzenli Raporu, Ankara, Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 2001.

Beş Yıllık Kalkınma Planı Ortaöğretim: Genel Eğitim. Meslek Eğitimi ve Teknik Eğitim, Özel İhtisas Komisyon Raporu: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın N DPT: 2576-ÖİK 589, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 2001.

Birleşmiş Milletler Kadın Statüsü Komisyonu 59. Oturumu Kadın ve Demokrasi Derneği Gözlem Raporu: İstanbul, KADEM Kadın ve Demokrasi Derneği, Ankara, 2015,

Büyüme, İstihdam, Vasıflar ve Kadın İşgücü, Çalışma Raporu: Ed. Erol Taymaz**,** Sayı 66, Ankara, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Planlama Teşkilatı ve Dünya Bankası Refah ve Sosyal Politika Analitik Çalışma Programı, 2010

Çocuklar İçin İlerleme –Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve İlköğretime İlişkin Rapor: UNICEF Strateji Bilgi Bölümü, Politika Geliştirme ve Planlama Bölümü**,** Tercüme: Sayı 2**,** UNICEF Ankara, 2005.

Cumhuriyet Döneminde Türk Millî Eğitim Sistemindeki Gelişmeler 1920-2010: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2010.

Depremin Ekonomik ve Sosyal Etkileri Muhtemel Finansman İhtiyacı Kısa-Orta ve Uzun Vadede Alınabilecek Tedbirler: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı**,** 1999.

Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İstihdam Komisyonu Raporu: Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2007.

Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yay. No DPT 2729-İK 681, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2007.

Erken Çocukluk Eğitimi Politikaları: Yaygınlaşma, Yönetişim ve Yapılar Toplantısı Raporu: Anne Çocuk Eğitim Vakfı, Ankara, y.y., 2003.

Her Alandaki Kadın İstihdamının Artırılması ve Çözüm Önerileri Komisyon Raporu: Haz. Şahin Metin, Rabia Arabacı Kariman, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu**,** Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Yayınları No. 12, Ankara, TBMM Basımevi, 2013.

İş Teftişi Genel Raporu 206: T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş Teftiş Kurulu Başkanlığı, İş Teftiş Kurulu Yayını, Ankara, 2006.

Petrol-İş 24. Olağan Genel Kurulu Çalışma Raporu 1999-2003: Petrol-İş Türkiye Petrol Kimya Lastik İşçileri Sendikası Yayını, Yay. No. 86, İstanbul, 2003.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Çocuk Özel İhtisas Komisyonu Raporu: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, DPT 2573- ÖİK 586, Ankara, 2001

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Hayatboyu Eğitim Veya Örgün Olmayan Eğitim Özel İhtisas Komisyonu Raporu: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No DPT 2568-ÖİK 584**,** Ankara, Devlet Plânlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 2001,

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 2002.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2001 Yılı Programı Destek Çalışmaları Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 2001.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2002 Yılı Programı: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 2003.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2002 Yılı Programı Destek Çalışmaları Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 2002.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2003 Yılı Programı: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 2004.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2003 Yılı Programı Destek Çalışmaları Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 2003.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), 2004 Yılı Programı: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 2004.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2004 Yılı Programı Destek Çalışmaları Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 2004.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2005 Yılı Programı: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 2005.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) 2005 Yılı Programı Destek Çalışmaları Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 2006.

Sekizinci Beş Yıllık kalkınma Planı, Nüfus, Demografi Yapısı, Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 2001.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Ortaöğretim: Genel Eğitim, Meslek Eğitimi, Teknik Eğitim Özel İhtisas Komisyonu Raporu: DPT: 2576-ÖİK: 589, Ankara T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Yayınlar Dairesi Başkanlığı, 2001.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005) Toplumda Kadın Katılımı Özel İhtisas Komisyonu Raporu: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Basılmamış.

Sekizinci Beş yıllık Kalkınma Planı Yükseköğretim İhtisas Komisyonu Raporu: Yayın No. DPT: 2534-ÖİK: 550, T.C. Devlet Plânlama Teşkilatı, Ankara. Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 2000.

Temel Eğitime Destek Programı (TEDP): T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Projeler Koordinasyon Merkezi Başkanlığı, y.y., 2007.

Türkiye Cumhuriyeti AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Program: Ankara, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 20013.

Türkiye 2005 İlerleme Raporu: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2006.

Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2001 Yılı İlerleme Raporu: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı**,** Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı 2001.

Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 2002, s. 90.

Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı ilerleme Raporu: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilat**ı**, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 2003.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu: Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, Ankara, Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği 2011.

Türkiye'nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2004 Yılı İlerleme Raporu ve Tavsiye Metni: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı**,** Ankara,l Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı 2004.

Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon'un 2000 Düzenli Raporu: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 2003, s. 23.

Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 2000.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000): T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı 1995.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 1998 Yılı Programı Destek Çalışmaları Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı, 2000.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), 1999 Yılı Programı: T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 1999

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 1999 Yılı Programı Destek

Çalışması, Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 1999.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 2000 Yılı Programı: T.C Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 2000..

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) 2000 Yılı Programı Destek Çalışmaları: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 2000.

XX. Olağan Genel Kurul Çalışma Raporu 22-23 Aralık 2001: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Ankara , Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayın No 212, 2001.

4- KİTAPLAR VE DİĞER ESERLER

Akyüz, Ali Alper vd.: **Eğitim İşbirliğinde Avrupa Boyutu Socrates ve Türkiye-Uygulamalar ve Öneriler**, İstanbul Avrupa Gençlik Forumu Derneği, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Matbaası, 1999.

Akyüz, Emine: **Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması**, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2000.

Alpago, Hasan: **IMF Türkiye İlişkileri**, İstanbul, Ötüken Neşriyat A.Ş., Yayın No. 509, Kültür Serisi: 215, 2002,

657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu ve Kamu Personeli ile ilgili Mevzuat: 5. Basım, İstanbul, Yalın Yayıncılık, 2010.

Arslan, Elif Ülkü: **Türkiye'nin Katıldığı Avrupa Topluluğu Programları 2, Socrates II Programı**, İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul, Birlik Ofset Basım Yayın Reklamcılık Tic. Ltd. Şti., 2004.

Ataman, Hakan: **Avrupa Sosyal Şartı ve Uygulaması**, Ankara, ,Fredrich Ebrt Stiftung, İnsan Hakları Gündemi Derneği, 2010.

Avrupa Birliği Eğitim Programları: Haz. Müge Bulut, İstanbul, Prive Grafik, Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti. 2004.

Avrupa Birliği Vizyonu, Türkiye'de Eğitim ve Özel Okullar: Ed. İrfan Erdoğan, Türkiye Özel Okullar Birliği Derneği, Neta Matbaacılık, 2006.

Avrupa Birliği Müktesebatının Uygulanışının Türk İş Dünyasına Etkileri Projesi Seminer Bilgi Notları, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, No 182, 2005.

Avrupa Birliği Sürecinde Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmeleri ve Türkiye,

İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları No 195, 2006.

Avrupa Birliği'ne Aday Ülkeler Kıyaslama Raporu, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Yayın No. 220, Ankara, 2002.

Avrupa Birliği'nin Bilim, Araştırma ve Eğitim Politikaları ve Türkiye'nin Uyumu: Ed. Hürrem Cansevdi, İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul, yy. 2004.

Avrupa Birliği'nin Türkiye'de Desteklediği Programlar 2003-2004: Avrupa Birliği Türkiye Temsilciliği, y.y., 2003.

Avrupa Birliği'nin Türkiye'de Desteklediği Programlar 2004-2005: Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, y.y. , 2005,

Avrupa Birliği'nde Çalışma Yaşamında Kadın-Erkek Eşitliği Türkiye Açısından Karşılaştırmalı Bir İnceleme: KEİG Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi, Fredircih-Ebert-Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği-Kadın Dayanışma Vakfı, 2008.

Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği (2000), 2000 Yılı Genişleme Stratejisi, "Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine 2000 Düzenli Raporu": Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, 2001.

Avrupa Sosyal Şartı: Ed. Fazıl Aydın, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Yay. No. 06, 2014

Başterzi, Fatma: **Yaşlılık Sigortası (Normların Uyumlaştırılması ve Yeniden Yapılandırma Açısından**), Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Ankara, Yorum Basın Yayın Sanayii Ltd. Şti. 2006.

Belgelerle Türk-İş Tarihi (1999-2002): Yay. Haz**.** Yıldırım Koç, Ankara, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Yorum Matbaası, 2002.

Beşinci Millî Eğitim Şûrası, Raporlar Görüşler, Kararlar: Ankara, Millî Eğitim Basımevi, 1996.

Bir Çağdaşlaşma Öyküsü 20. Yıl: Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, İstanbul, TÜYAP A.Ş. 2009.

Birleşmiş Milletler Binyıl Bildirgesi : BM Enformasyon Merkezi UNC, Ankara, 2000.

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 20. Yılında Türkiye'de Çocuk Hakları: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Genel Merkezi, Maya Akademi Yayınevi, 2010,

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin Çocuk Haklarına dair Sözleşme'ye İlişkin Genel Yorumları, 2001-2005: Ankara, İnternational lChıldren's Center, ICC Çocuk Hakları Serisi 2, 2005.

Bozkurt, Enver: **İnsan Hakları Temel Metinler**, Ankara, Asil Yayınları Ltd. Şti., 2011.

Çakır, Ruşen, Bozan İrfan, Talu Balkan: **İmam Hatip Liseleri: Efsaneler Ve Gerçekler**, Yay. Haz. Aycan Akdeniz, Derya Demirler, Jonathan Levack, İstanbul, Tesev Yayınları, 2004.

Çalışma Hayatında Kadın: Ed. Gülay Akgül Yılmaz, Marmara Üniversitesi Ekonomik ve Sosyal Alanda Kadın Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi MÜ BAPKO, 2017.

Çalışma Mevzuatı ile ilgili Avrupa Birliği Direktifleri: Ed. Fazıl Aydın, Ankara, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2014.

Çeçen, Kadir: **İnsan Hakları**, Bursa, MKM Yayıncılık, 2011.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Merkezi, Ankara, UNICEF Türkiye Temsilciliği, Tanıtıcı Dosya, Ankara, 1999.

Cumhuriyet Döneminde Türk Millî Eğitim Sistemindeki Gelişmeler 1920-2010: Yay. Haz. Ercan Türk, Ankara, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, 2010.

Cumhuriyet'in 75. Yılında Türkiye'de Kadının Durumu, Ankara, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, 1998.

Değişim ve Gelişim Sürecinde Avrupa Birliği ve Türkiye: ARI Toplumsal Katılım ve Gelişim Vakfı, 2006.

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 2007-2013, İşgücü Piyasası Özel İhtisas Komisyonu Raporu: Yayın No DPT 2/09-ÖİK 662, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2007.

4. Olağan Genel Kurulu Çalışma Raporu 1998-2000: Eğitim Sen Eğitim Bilim ve Kültür Emekçileri Sendikası, 4. Olağan Genel Kurulu, Ankara, y.y., 2000.

Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013) Sosyal Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yay. No DPT 2729-İK 681, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2007.

Efe, Recep: **Gölcük ve Düzce Depremleri 1999**, Fatih Üniversitesi Yayınları No. 7, 2000.

Eğitim Hakkı ve Eğitimde Haklar, Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri Işığında Ulusal Mevzuatın Değerlendirilmesi: Der. Işık Tüzün, Eğitim Reformu Girişimi, İstanbul, Sabancı Üniversitesi, 2009.

EĞİTİM SEN 1. Kadın Kurultayı "Sorgulamak ve Değiştirmek için" 2-3-4 Temmuz 2004: Ankara Eğitimsen Yayınları, 2005.

Emiroğlu, Metin: **Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Semineri,** Türkiye Tekstil Sanayii İşverenler Sendikası, Muğla, 27 Nisan 2 Mayıs 2002.

Erdoğan, İrfan: **Milli Eğitime Dair,** 1. Basım, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım Tic. Ltd. Şti., 2010.

Erdoğan, Mustafa: **Anayasa Hukukuna Giriş**, Ankara, Adres Yayınları, 2004.

Ertürk, Şükran: **Uluslararası Belgeler ve Avrupa Birliği Direktifleri Işığında Çalışma Hayatımızda Kadın Erkek Eşitliği**, Ankara, Belediye-İş Yayınları,2008.

Eser, Dilek: **Sosyal Sigortalar Hukukunda Kadın: 506 ve 5510 Sayılı Kanunlar Bakımından Değerlendirme**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, 2009.

Gelişen Sanayi Merkezlerinde Kadın İşgücü Panelleri: Ankara, Türkiye İşverene Sendikaları Konfederasyonu, 2000.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Semineri: Muğla, Türkiye Tekstil Sanayi İşverenler Sendikası. 27 Nisan-2 Mayıs 2002.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Üzerine Değerlendirmeler, Bağımsız Sosyal Bilimciler-İktisat Grubu, Ankara, Türk Mühendis ve Mimar Odası Birliği, 2001.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Politika Metinleri (Niyet Mektupları ve Ekonomik Kararlara İlişkin Mevzuat), Dokuzuncu Gözden Geçirmeye İlişkin 31.7.2001 Tarihli Niyet Mektubu: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Matbaası, Cilt I, Ankara, 2001.

---------- **18.1.2002 Tarihli Niyet Mektubu**, T.C. Başbakanlık Hazine ----- **:** Müsteşarlığı Matbaası, C II, Ankara,, 2002

---------- **3.4.2002 Tarihli Niyet Mektubu**, T.C. Başbakanlık Hazine ------: Müsteşarlığı Matbaası, Cilt II, Ankara, 2002.

---------- **19.6.2002 Tarihli Niyet Mektubu,** T.C. Başbakanlık Hazine ------: Müsteşarlığı Matbaası, Cilt II, Ankara, 2002.

Gümüş, Adnan, Nejla, Kurul: **Üniversitelerde Bologna Süreci Neye Hizmet Ediyor?,** Ankara, Eğitim San Yayınları, 2011.

Gündem: Yüksek Öğretim Kurumu, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 2000.

Gürüz, Kemal: **Dünyada ve Türkiye'de Yükseköğretim Tarihçe ve Bugünkü Sevk ve İdare Sistemleri**, Ankara, Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi ÖSYM Yayınları 2. Baskı, 2004.

Hacımahmutoğlu, Hande: **Türkiye'deki Sosyal Yardım Sisteminin Değerlendirilmesi,** T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, DPT-Uzmanlık Tezleri, Ankara, 2009.

Her Alandaki Kadın İstihdamının Artırılması ve Çözüm Önerileri Komisyon Raporu: Haz. Şahin Metin, Rabia Arabacı Kariman, Türkiye Büyük Millet Meclisi Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu**,** Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Yayınları No. 12, Ankara, TBMM Basımevi, 2013.

Işıkara, Ahmet Mete: **Depremden Kalan Anılar**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2004.

2000 Yılında Millî Eğitim: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Araştırma Plânlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Ankara, A.C.E.M. ve 4. Akşam Sanat Okulu Matbaası, 1999

2005-2006 Raporu Yurtdışındaki Vatandaşlarımıza İlişkin Gelişmeler ve Sayısal Bilgiler: Türkiye Cumhuriyeti Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dış ilişkiler ve Yurtdışı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2007.

2050'ye Doğru Nüfus Bilim ve Yönetim: Eğitim Sistemine Bakış: Yay. Haz. Yüksel Kavak, TÜSİAD**,** Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, UNFPA Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu, İstanbul, Paragraf Basım, 2010.

2002 Yılı Başında Milli Eğitim: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Araştırma, Plânlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, 4. Akşam Sanat Okulu Matbaası, 2001.

İstatistik Göstergeler Statisctical Indicators 1923-2013: TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu Turkish Statistical Institute, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu, 2014

İstatistiklerle Kadın 2010, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara Matbaası, 2011, s. 64.

İstihdam, Kadın İşgücü ve Yeni İş Kanunu Sempozyumu: Muğla, Türkiye İşverenler Sendikası Konfederasyonu, 2004.

İş Sağlığı ve Güvenliğinin Değişen ve Gelişen Yüzü İSGGM'nin Son 15 Yılı 2000-2015: Yay. Haz. Abide Şentürk…v.d., T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Genel Yayın No 55, 2016,

İşsizlik Sigortası Nedir? Ne Değildir?: Petrol-İş Türkiye Petrol Kimya Lastik İşçileri Sendikası, İstanbul, Petrol-İş Yayını, 2000

İşsizlik Sigortası, Aktif İstihdam Politikaları ve Özel İstihdam Büroları, Yayın No 196, Ankara, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, 2000.

İşsizlik Sigortasını Tanıyalım, Yayın No 311, Ankara, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü, 2000.

Kaboğlu, İbrahim, Ö: **Değişiklikler Işığında 1982 Anayasası Halk Neyi Onaylayacak**, Ankara, İmge Yayınevi, 2010.

Kadın Çalışmaları El Kitabı Çalışan Kadınlar: Hakları ve Yeni Yasal Düzenlemeler: Haz. Jülide Sarıeroğlu, Hak-İş, Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu Kadın Komitesi, 2011.

Kadın İstihdamı Zirvesi Women's Employment Submit 10-11 Şubat 2006, Ankara, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Yayın. No. 266, 2006.

Kadınlara Eşit Haklar –Eylem Planı Birleşmiş Milletler Kadına Karşı Ayrımın Kaldırılması Beyannamesi: Birleşmiş Milletler, y.y., 1975.

Kadının El Kitabı: Yay. Haz. Esra Koç, İstanbul, Helsinki Yurttaşlar Derneği, 2006.

Kadın 2000: 21. Yüzyıl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kalkınma ve Barış (Pekin+5): T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 2000.

Kadın Hakları İnsan Haklarıdır: Ankara, Asil Yayınları Ltd. Şti., 2011

Kadınlar: Hakları ve Yeni Yasal Düzenlemeler: Haz. Jülide Sarıeroğlu, Hak-İş, Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu Kadın Komitesi, 2011.

Kadının İnsan Hakları Projesi: Yeni Çözümler Vakfı, y.y., 2001.

Kadın İstihdamı için Yeni Perspektifler ve Kadın İşgücüne Muhtemel Talep: Ankara, T.C. Başbakanlık Kadın Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, 2000.

Kadın İstihdamı Zirvesi Women's Employment Submit, 10-11 Şubat 2006, Ankara, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Yayın No. 266, 2006.

Karluk, S. Rıdvan: **Avrupa Birliği ve Türkiye**, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, 1996.

Karatepe, Şükrü: **Darbeler Anayasalar ve Modernleşme**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2009.

Kırsal Alanda Kadının İstihdama Katılması: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı ve Dünya Bankası Eğitim Programlarının Değerlendirilmesi, Ankara, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, 2000.

Kız Teknik ve Meslek Liseleri Kapsamlı Değerlendirme Notu: Haz. Fatoş Gökşen vd., Koç Üniversitesi Sosyal Politika Merkezi, İstanbul, y,y., 2011, s. 4, 12.

Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri: Haz. İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, Cilt 3, TBMM Başkanlığı Yayınları, Ankara, TBMM Basımevi, 2015, s. 2729.

Kocacık, Faruk: **Türkiye'de Çalışma Hayatından Kesitler: İşsizlik-Sendikal Örgütlenme-Kadın Emeği-İşportacılık**, Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Yay. No 94, 2000.

Kulin, Ayşe: **Kardelenler Çağdaş Türkiye'nin Çağdaş Kızları**, İstanbul, Remzi Kitapevi, 2004.

Küçükbayrak, Müşerref: **Türkiye'de İşsizlik Sigortasının Kapsamı ve İşsizlik ve İstihdam Süresi Açısından Değerlendirilmesi**, T.C. Kalkınma Bakanlığı, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara, T.C. Kalkınma Bakanlığı Kütüphane Yayın ve Arşiv Dairesi Başkanlığı 2012.

Meslekî ve Teknik Ortaöğretim Kurumlarından meslek Yüksekokullarına Sınavsız Geçiş: Ankara, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, T.C. Yükseköğretim Kurulu, 2002, s. 4.

Millî Eğitim, Cumhuriyetin 75. Yılında Gelişmeler ve Hedefler, Ankara, Millî Eğitim Bakanlığı, 1998.

Milli Eğitim İstatistikleri Örgün ve Yaygın Eğitim 2004-2005. T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, 2006.

Millî Eğitimde İzleme ve Değerlendirme 1 İlköğretimden Ortaöğretime Ortaöğretimden Yükseköğretime Geçiş Analizi: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara, MEB Gazi Meslekî Eğitim Merkezi Matbaası, 2012.

Millî Eğitim Politikaları ve Şûraları: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Başkanlığı, Şûra Genel Sekreterliği, Ankara, Millî Eğitim Basımevi, 1996.

Millî Eğitim Sayısal Veriler 2001: T.C. Milli Eğitim Sayısal Veriler 2000-2001,Ankara, Yayınlar Dairesi Başkanlığı, 2001.

Millî Eğitim Sayısal Veriler 2002-2003: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, Araştırma Plânlama ve Koordinasyon Korulu Başkanlığı, Ankara, Yayınlar Dairesi Başkanlığı, 2003.

Millî Eğitim Sayısal Veriler 2003-2004: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, Araştırma Plânlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Ankara, Yayınlar Dairesi Başkanlığı, 2003.

On beşinci Milli Eğitim Şûrası, Ön Komisyon Önerileri Üzerine Araştırma: Ankara, T.C.Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı Şûra Genel Sekreterliği, Doküman No. 4**,** 1996.

On Altıncı Millî Eğitim Şûrası Ön Komisyon Raporları (Hazırlık Dokümanı): Ankara, Millî Eğitim Basımevi, 1998.

On Altıncı Milli Eğitim Şûrası, Konuşmalar, Raporlar, Görüşmeler ve Kararlar: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Şûra Genel Sekreterliği, Ankara Millî Eğitim Basımevi, 1999.

Okçarol, Rıfat: **Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında Ortaöğretim ve Yaygın Eğitim**, Ayrı Basım, Ankara, TÜBÜ Türkiye Bilimler Akademisi, 1999.

18.1.2002 Tarihli Niyet Mektubu: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Matbaası, C II, Ankara,, 2002.

Özşar, Burcu: **Türk Okullarının Çöküşü Türk Gençliğinin Çözülüşü**, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2004.

Pekin+5 Birleşmiş Milletler'de Kadının İnsan Hakları ve Türkiye'nin Taahhütleri: Haz. Ela Anıl, v.d., B 1, y.y., t.y., s. 1.

Pekin+5 Siyasi Deklarasyonu ve Sonuç Belgesi (Türkçe, İngilizce), Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu: T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, 2. Baskı, Ankara, Cem Ofset, 2003.

Polat, Serdar: **Türkiye'de Eğitim Politikalarının Fırsat Eşitsizliği Üzerindeki Etkileri,** T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, , DPT Uzmanlık Tezleri, Yayın No. 2801**,**Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 2009.

Sarıca, Ahmet Oğuz: **Kayıt Dışı İstihdam ve Mücadele Yöntemleri**, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yılık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü, **,** 2006.

Sezgin, İlhan: **Türkiye'de Meslekî ve Teknik Eğitimde Öğretmen Eğitimi**, **Meslekî ve Teknik Eğitimde Öğretmen Eğitimi Uluslar arası Konferansı 22-23 Ocak 2004,** , Ankara, MEGEP, SVET Projeler Koordinasyonu Merkezi Başkanlığı, 2004.

Son Gelişmeler Işığında Avrupa Birliği'nin Geleceği ve Türkiye, Başken Üniversitesi Stratejik Araştırma Merkezi, Ankara, 2003.

Sosyal Güvenliğin Yeniden Yapılandırılması Semineri, Ankara, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, 2006.

Şahin, Osman: **Ulusal ve Uluslararası Belgelerde Türk Yükseköğretimi**, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No: 2010/4105, Ankara, Maliye Bakanlığı Yayınları, 2010.

Şeker, Demir: **Türkiye'de Sosyal Transferlerin Yoksulluk Üzerindeki**

Etkileri, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, DPT. Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Daire Başkanlığı, Uzmanlık Tezleri, 2008.

Tarımda Çalışan Kadın İşgücünün Dönüşümü Arama Toplantısı, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Yay. No. 221, 2008.

Tekeli, İlhan: **Eğitim Üzerine Düşünmek**, Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2003.

Tekin, Hülya: **Avrupa Birliği ve Türkiye Örneğinde Ayrımcılıkla Mücadele**, AB Uzmanlık Tezi, Ankara, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, 2008.

Toksöz, Gülay: **Türkiye'de Kadın İstihdamının Durumu**, Ankara, Uluslar arası Çalışma Ofisi, 2007.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı (2008-2013): T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2009.

Toplumsal Cinsiyet İstatistikleri 2013, Yayın No 4153, Ankara, Türkiye İstatistik Kurumu, 2013.

Tunalı, İhsan: **İstihdam Durumu Raporu Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İstihdam Araştırması**, Türkiye İş Kurumu**,** Ankara, 2002.

Tunç, Mehmet: **Kayıt Dışı İstihdamla Mücadelede Geliştirilen Stratejiler Uygulanan Politikalar ve Gelişmiş Ülke Örnekleri**, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi**,** 2007.

Turhan, Kaan: **Türk Okullarının Çöküşü Türk Gençliğinin Çözülüşü**, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2004.

Türk Ercan: **Türk Eğitim Sistemi**, **Milli Eğitim Bakanlığında Yapısal Değişmeler**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım Ltd. Şti. 1999, s. 117.

Türk Eğitim Sistemi 2007, **EURDYCE:** T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı,Ankara İstatistik ve Bilgi Sistemleri Dairesi Türkiye Eurydice Birimi, 2007.

Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu 2000: T.C. Yükseköğretim Kurulu, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2000.

Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu: T.C. Yükseköğretim Kurulu, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2003.

Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu 2002: T.C. Yükseköğretim Kurulu, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2002.

Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu 2003: T.C. Yükseköğretim Kurulu, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2003.

Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu 2004: T.C. Yükseköğretim Kurulu, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2004.

Türk Yükseköğretiminin Bugünkü Durumu 2005: T.C. Yükseköğretim Kurulu, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2005.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Koalisyon Hükümetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükümet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri,: Cilt 3, Haz. İrfan Neziroğlu ve Tuncer Yılmaz, Ankara, TBMM Basımevi, 2015.

Türkiye Cumhuriyeti AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Program: Ankara, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2003.

Türkiye Tarafından Onaylanan ILO Sözleşmeleri, Ed. Fazıl Aydın, T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Yayın No 8, 2004.

Türkiye'de Deprem Gerçeği, TMMOB Makine Mühendisleri Odası, Ankara, Yayın No. MM/523, 2010, s. 1-35.

Türkiye'de Kadın: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2017.

Türkiye'de Kadın Hakları Sorunlar ve Çözüm Yolları: Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, T.C. Yeditepe Üniversitesi Yakın Dönem Tarih Araştırma Merkezi, 2009.

Türkiye'de Kadın İstihdamı: Ankara, Türkiye Büyük Millet Meclisi Araştırma Merkezi, 2010

Türkiye'de Kadın İşgücü Profili ve İstatistiklerinin Analizi: Ankara, T.C. Aile Sosyal Politikalar Bakanlığı Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Duygu Matbaacılık, 2013.

Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İşsizlik: Yay. No. TÜSİAD-T, İstanbul, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, 2002.

Türkiye'de Mesleki Eğitim ve Öğretimin Gelişmesine Destek Olarak Kopenhag Süreci Konulu Uluslararası Seminer: T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2005, s. 13.

Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri "Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve

Siyaset: Yayın No. TÜSİAD-T 468, KAGİDE-001, TÜSİAD Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, KAGİDER Türkiye Kadın Girişimciler Derneği, İstanbul, 2008.

Türkiye'nin Uluslararası Çalışma Örgütü Karnesi, DİSKAR, Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Enstitüsü, 2016.

Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi: T.C. Yükseköğretim Kurulu, Meteksan A.Ş. 2007.

Uluğbay, Hikmet: **Risk Altında Bir Ülkenin 2023 Yarışı**, Ankara, ÜPV Danışmanlık ve Yayıncılık Hizmetleri Ltd. Şti., 2003.

Uluslararası Temel İnsan Hakları Belgeleri: TBMM İnsan Haklarını inceleme Komisyonu, 2001.

Uysal, Taylan: **Türkiye'nin Katıldığı AT Programları 3, Lenordo Da Vinci II**, İktisadi Kalkınma Vakfı, İstanbul, Birlik Ofset Basım Yayın Reklamcılık Tic. Ltd. Şti., s. 17.

Uzun Vadeli Gelişmenin (2001-2023) ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planının (2001-2005) Temel Amaçları ve Stratejisi: Yüksek Planlama Kurulu, Karar No. 2000/25, 26.5.2000.

Ülger, İrfan Kaya: **Avrupa Birliği El Kitabı (Kavramlar-Kurumlar-Kişiler),** İstanbul, Seçkin Yayıncılık, 2003.

Üstünkaya, Feza: **Avrupa Birliği'nin Bölgesel Mali Yardım Programı Akdeniz Programı (MEDA) 1995-1999 (Yapısı, İlkeleri ve İşleyişi,** T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü Araştırma ve İnceleme Dizisi, Ankara Hazine Müsteşarlığı Matbaası, 1996.

Yalçınkaya, Öznur: **Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımında Gözlenen Kayıt Dışı İstihdam Sorunu, İstihdamda ve Sosyal Güvenlikte Cinsiyet Eşitliği Paneli ve Çalıştay Bildirileri**, T.C. Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı, Yayın No. 64, 2013.

Yardımcı, Duygu: **AB'ye Katılım Sürecinde İdari Kapasitenin Güçlendirilmesine Katkı Yaşan Araçlar: Jean Monnet Burs Programı Üzerine Değerlendirme**, T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, Ankara, Avrupa Birliği Bakanlığı Avrupa Birliği İşleri Uzmanlığı Yeterlik Tezi, , 2013.

Yeniden Yapılanmanın Eşiğinde Sosyal Güvenlik Reformu, Yayın. No 25, İstanbul Ticaret Odası, 2006.

75 Yılda Eğitim: Ed. Fatma Gök, Türkiye İş Bankası, Tarih Vakfı Yayınları, 1999.

Yılmaz, Binhan Elif: **Sosyal Güvenlik Ekonomisi, Türkiye'de Sosyal Güvenlik**

Sisteminin Açıkları, Finansmanı ve Reformu, İstanbul, Derin Yayınları, 2014.

Yılmaz, Latif: **Avrupa Birliği'nin Sosyo-Ekonomik Geleceği: Lizbon Stratejisi ve Küreselleşme**, Araştırma ve İnceleme Serisi T.C. Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı, 2010.

21. Yüzyılda Türk Üniversiteleri. Yükseköğretim Kurulu, Başbakanlık Basımevi, 2000.

XXII. Genel Kurul Çalışma Raporu 25-26 Aralık 2004, Ankara, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, 2004.

XXIII. Genel Kurul Çalışma Raporu, İstihdam, İşsizlik ve Kayıtdışı Sektör, Türkiye İşverenler Sendikaları Konfederasyonu 45. Yıl, TİSK, 2007.

Yükseköğretimin Yeniden Yapılandırılması: Temel İlkeler: TÜSİAD, Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği, Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri A.Ş., 2003.

Yüksel, Yusuf: **Türkiye'de Demografik Geçiş Süreci ve Sosyal Politikalar**, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Daire Başkanlığı Yayın ve Basım Şube Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, 2007.

5- MAKALELER

Arıkan, Gülay: "Yasalarda Kadın Hakları", **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı 2005-1, 2005, s. 1-57.

Avcı, Yusuf: "Öğretmen İstihdamı", **Öğretmen Yetiştirme ve İstihdamı**, **Sempozyum,** Ankara, Eğitimsen Yayınları, 2003, s.189-202.

Baş, Kemal: "Türkiye'de Çocuk İşgücünü Belirleyen Etkenler: Kişisel ve Ailevi Faktörler", **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 22, Sayı 1, 2004, Ankara, s. 39-53.

Binici, Hanifi, Arı, Necdet: "Mesleki ve Teknik Eğitimde Arayışlar", **GÜ**, **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi,** Cilt 24, Sayı 3, 2004, s. 383-396.

"Birleşmiş Milletler Binyıl Bildirgesi": **BM Enformasyon Merkezi UNC**, Ankara, 2000, s. 1-6.

Beycioğlu, Kadir, Konan, Necdet: "Yaşam Boyu Öğrenme ve Avrupa Eğitim Politikaları", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 7, Sayı 24, 2008, s.

369-382.

Çelebi Rıfat, Saatcıoğlu, Ömer: "Afyon Depremi ve Düşündürdükleri", **Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1, 2002, s. 1-4.

Çelik, Özge: "Kadınların İnsan Hakları Hareketi", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** Sayı 14/1, 2012, s. 149-170.

Demiray, Emine: "Uzaktan Eğitim ve Kadın Eğitiminde Uzaktan Eğitimin Önemi" **Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, 2013, s. 15-168.

Doğan, Murat: "Türk Medenî Kanunu'nun Evliliğin Genel Hükümleri Bakımından Getirdiği Yenilikler", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi** Cilt 53,2001, 93-129.

Dursun, Fevzi: "Birleştirilmiş Sınıflarda Eğitim Sorunları ve Çözüm Önerileri", **Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi,** Sayı 2, 2006, s. 33-57.

Erdem, Ali Rıza: "Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planındaki (1996-2000) Eğitimle İlgili İlke ve Politikaların Uygulanmasının Değerlendirilmesi", **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Sayı 22, 2002, s. 59-75.

Erol, Sevgi Işık: "Türkiye'de Kadının Çalışma Hayatına Katılımının Belirleyicileri", **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Cilt 2, Sayı 3, 2015, s. 1-22.

Eser, Burçin Yılmaz, Terzi Harun: "Türkiye'de Asgari Ücret: Sorunlar Öneriler", **İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi.** Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Cilt 22, Sayı 1, 2008, s. 129-143.

"Haydi Kızlar Okula! Kız Çocukların Okullaşmasına Destek Kampanyası Broşürü"**: MEB İlköğretim Genel Müdürlüğü, UNICEF**, Ankara, 2004, s. 1-4.

Horozoğlu, Kamil: "İş Kazalarının İş Sağlığı ve Güvenliği Açısından Analizi", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1, Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, , 2017, s. 265-281.

İzmirlioğlu, Akın: "Türkiye Ekonomi Politikaları Uygulamalarında Değişmeler", **T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı'nın 41. Kuruluş Yıldönümü Paneli**, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 2001, 10-16.

İzdeş, Özge: "Liberal Muhafazakar Politikada Kadın: Krizler karşısında kadın istihdamının esnekliği", **İstanbul, İktisat Dergisi**, Sayı 514. 2011, s. 27-34.

Kesici, Mehmet Rauf, Selamoğlu, Ahmet: "Genel Hatlarıyla Avrupa İstihdam Stratejisi ve Geçirdiği Dönüşüm", **"İş Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt 7, Sayı 2, University of Duisburg-Essen, 2005, s. 26-51.

Korkmaz, Adem, Gülsüm Korkut: "Türkiye'de Kadının İşgücüne Katılımının Belirleyicileri" **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 17, Sayı 2, Isparta, 2012, 41-64.

Küçük, Müşerref: "Çalışma Hayatında Kadınlar ve Karşılaştıkları Sorunlar: Bir İşverene Bağlı Olarak Çalışan Emekçi Kadınlara İlişkin Bir Araştırma", **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt 7, 2015, s. 1-17.

Küçüker, Erdal: "Türkiye'de Kalkınma Planları Kapsamında Yapılan Eğitim Planlarının Analizi", **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Cilt 20, No.1, 2012, 9-26.

Özkaplan, Nurcan: "İş ve aile yaşamı dengesi: yeni bir olanak mı?", Liberal Muhafazakar Politikada Kadın, **İstanbul İktisat Dergisi,** Sayı 514, 2011, s. 43-47.

Özdemir, Murat: "Eğitimde Yeniden Yapılanma Siyasaları Müfredat Laboratuvar Okulları**"**, **Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, 2007, s. 101-116.

Sancak, Erhan, vd.: "Araştırma Görevlileri'nin Sorunları", **Cumhuriyetimizin 100. Yılına Doğru Üniversite Vizyonumuz Sempozyum 16-17-18 Nisan 2010**, Türk Eğitim-Sen**,** Ankara, Altuğ Reklam Basın Yayın San. Tic. Ltd. Şti., s. 64-70.

Sağlam Mustafa, Özüdoğru, Fatma, Çaray, Funda: "Avrupa Birliği Eğitim Politikaları ve Türk Eğitim Sistemi'ne Etkileri**",Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt VIII, Sayı 1, 2011, s. 87-109

Sayılan, Fevziye: "Küresel Aktörler (DB ve GATSL) ve Eğitimde Neo-Liberal Dönüşüm", **Jeoloji Mühendisleri Odası Haber Bülteni 4**, 2006, s. 44-51.

Sezgin, İhsan: "Türkiye'de Meslekî ve Teknik Eğitimde Öğretmen Eğitimi" **Meslekî ve Teknik Eğitimde Öğretmen Eğitimi Uluslararası Konferansı 22-23 Ocak 2004**, Ankara, MEGEP, SVET Projeler Koordinasyonu Merkezi Başkanlığı, 2004, s. 299-305.

Taşpınar, Mehmet, Sema Çiçek: "Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Ülkemiz Meslekî Teknik Orta Öğretim Sisteminde Yeniden Yapılanma", **Orta Öğretimde Yeniden Yapılanma Sempozyumu 20-22 Aralık 2004 Bildiriler:** Ankara, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, 2006, s. 228-246.

Tunç, Aynur İlhan: "Kız Çocuklarının Okula Gitmeme Nedenleri Van İli Örneği"**,**

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt VI, Sayı 1, 2009, s. 237-269.

Tülen, Hikmet: "3.10.2001 Tarihli ve 4709 Sayılı Kanunla Yapılan Anayasa Değişiklikleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme", **Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi**, Sayı 5, 2001, s. 191-255.

Uluğ, Fevzi: "Öğretmen Statüsü ve Sorunları**", Öğretmen Yetiştirme ve İstihdamı Sempozyum,** Ankara, Eğitimsen Yayınları, 2003, s.131-132.

Ulusoy, Ayten: "Türkiye Uygulaması",**Eğitim Kurumu-İşletme Diyalogu Uluslararası Konferansı, Panel II**, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Ankara, Yorum Matbaacılık, 2004, s. 28-34.

Yalçınkayay, Öznur: "Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımında Gözlenen Kayıt Dışı İstihdam Sorunu", **İstihdamda ve Sosyal Güvenlikte Cinsiyet Eşitliği Paneli ve Çalıştay Bildirileri**, T.C. Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı, Yayın No. 64, 2013, s. 107-139.

Yardım, Nazan v.d.: "Türkiye İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları: 2000-2005 Yılları Ölüm Hızları**", Dicle Tıp Dergisi**, Cilt 34, Sayı 4, Dicle Üniversitesi Tıp Fakültesi, 2007, s. 264-271.

Yavuz, Orhan: "Türkiye'de Kadın İstihdamı: İş ve Sosyal Güvenlik Mevzuatında Kadın Çalışanlar", **İstihdamda ve Sosyal Güvenlikte Cinsiyet Eşitliği Paneli ve Çalıştay Bildirileri**, Sosyal Güvenlik Kurumu, Yayın No. 64, Ankara, 2013, s. 69-71.

6- SÜRELİ YAYINLAR

Akşam

Cumhuriyet

Evrensel

Gözcü

Hürriyet

Millî Gazete

Milliyet

Radikal

Sabah

Vatan

Yeni Şafak

7- INTERNET KAYNAKLARI

Alper, Bülent: M. "İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği ve Çalışma Ortamı Hakkında 155 Sayılı ILO Sözleşmesi İle İlgili Çalışma Hayatı Mevzuatı", Kamu-İş, 2003, (Çevrimiçi), www.kamu-is.org.tr/pdf/7246.pdf, 16 Ocak 2018.

"Avrupa Birliği Bakanlığı": www.abb.gov.tr

"1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının İlk ve Son Hali (Karşılaştırma Tablosu)": Adalet Bakanlığı, (Çevrimiçi), http://www.adalet.gov.tr/2011/eylul/anayasalar/1982ilkson.pdf, 18 Ağustos 2016.

"Bingöl'de deprem", UNICEF Türkiye: (Çevrimiçi) , www.unicef.org/turkey/pc, 18 Ağustos 2016.

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı 2007-2013, Çocuk Piyasası Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No DPT 2/09-ÖİK 662, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, 2007.

"İstihdam Edilenlerin Yıllar ve Cinsiyete Göre İktisadi Faaliyet Kolları": (Çevrimiçi), http://www.tuik.gov.tr, 16 Mayıs 2018.

"MEB, AB Destekli Projeleri Uygulamaya Hazırlanıyor": (Çevrimiçi), www.ab.gov.tr, 1 Ağustos 2016.

30.1.2001 Tarihli Niyet Mektubu. T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Ankara: (Çevrimiçi), https://www.hazine.gov.tr, 18 Ağustos 2016.

"Öğretim Alanlarına Göre Yükseköğretim Öğrenci Sayısı ve Cinsiyet Oranı" Türkiye İstatistik Kurumu: (Çevrimiçi), www.tuik.gov.tr , 8 Ağustos 2016.

"Pekin Deklarasyon ve Eylem Platformu": (Çevrimiçi, http://kadininstatusu.aile.gov.tr/, 30 Temmuz.2016.

"Türkiye İş Kurumu": http://www.iskur.gov.tr.

T.C. Başbakanlık Özelleştirme Dairesi Başkanlığı: mimga.@oib.gov.tr, 1 Kasım 2016.

T.C. 58. Hükümet Acil Eylem Planı: (Çevrimiçi), http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/aep.pdf. 8 Temmuz 2016, 8 Temmuz 2016.

"Turkcell'den Çağdaş Türkiye'nin Çağdaş Kızları'na 5 bin burs": (Çevrimiçi), http://www.gazetevatan.com/turkcell-den-cagdas-turkiye-nin-cagdas-kizlari-na-5-bin-burs, 21 Ağustos 2016.

"Türkiye Cumhuriyeti ile Katılım Ortaklığında Yer alan İlkeler, Öncelikler, Ara Hedefler ve Koşullara İlişkin, 8 Mart 2001 Tarihli Konsey Kararı (2001/235/AT)": (Çevrimiçi), http://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob, 5 Ağustos

2016.

“Türkiye’nin Onayladığı ILO Sözleşmeleri”: (Çevrimiçi), www.ilo.org, 23 Kasım 2017.

"Yaygın Eğitim Kurumuna Göre Kursiyer Sayısı ve Cinsiyet Oranı, 1990-2015”, **Türkiye İstatistik Kurumu: (**Çerimiçi), **http://www.tuik.gov.tr/,** 12 Ağustos 2016.

22.6.2000 Tarihli Niyet Mektubu, s. 31: (Çevrimiçi), www.ımf.gov.tr, 18 Ağustos 2016.

18.12.2000 Tarihli Niyet Mektubu, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Ankara: (Çevrimiçi), https://www.hazine.gov.tr, 18 Ağustos 2016.

30.1.2001 Tarihli Niyet Mektubu, s. 2, (Çevrimiçi), T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Ankara, https://www.hazine.gov.tr**,** 18 Ağustos 2016.

30.7.2002 Niyet Mektubu, s. 15 : (Çevrimiçi), http://www.tcmb.gov.tr/ /niyetmektubu.pdf, 18 Ağustos 2016

5.4.2003 Tarihli Niyet Mektubu: (Çevrimiçi) http://www.tcmb.gov.tr. 18 Ağustos 2016.

30.7.2003 Tarihli Niyet Mektubu, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık: (Çevrimiçi), http://www.tcImb.gov.tr, 18 Ağustos 2016.

31.10.2003 Tarihli Niyet Mektubu, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık: (Çevrimiçi), http://www.tcmb.gov.tr, 18 Ağustos 2016

ÖZGEÇMİŞ

İstanbul Aydın Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Görevlisi. Erzincan'da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini İstanbul'da tamamladı. Lisans öğrenimini Eskişehir Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yönetim Organizasyon ve İstanbul Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde tamamladı. On yıl özel sektörde, dış ticaret alanında çeşitli pozisyonlarda çalıştı. 2004 yılında Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı'nda yüksek lisans derecesi aldı. Evli ve iki çocuk annesi olan Muhabbet Doyran İngilizce bilmektedir.